

MIHAIL SADOVEANU

OPERE

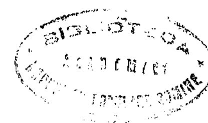
ACEASTĂ EDIȚIE APARE SUB
SUPRAVEGHEREA AUTORULUI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

MIHAIL SADOVEANU

OPERE

4

DUDUIA MARGARETA
OAMENI ȘI LOCURI
CÎNTECUL AMINTIRII
POVESTIRI DE SARĂ

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

DUDUIA MARGARETA

1908

I

1883...

Vechiule și bunule prietin! Nu știu ce vei mai fi cugetînd de această manie a mea, care se pare că nu mai are sfîrșit. Scrisori și iar scrisori! Și încă așa de lungi — încît eu însămi abia cutez să le mai recitesc. Te știu însă îngăduitor și bun. Știu că ai cetit cu oarecare mișcare de suflet istoriile pribegirilor și suferinților mele, și îți închipui că nici pribegirile, nici suferințile nu s-au sfîrșit.

Acuma, în ziua aceasta mohorîtă de iarnă, atîtea și atîtea lucruri ale trecutului depărtat iar se întorc și iar îmi mișcă sufletul. Nu mă pot opri: totdeauna, în scrisorile mele, amestec cîteva lacrimi. Îmi amintesc de orășelul nostru cu căsuțele țuguiate, de aerul limpede, de cerul înalt și albastru, de munții noștri cu cușme de zăpezi veșnice, de toată viața copilăriei și a tinereții... Îți mai aduci aminte de ziua acea de primăvară, cînd am ieșit de la biserică alături și ne-am suit spre crîngurile de la margine, ca să culegem violete? Era un soare așa de liniștit, împrăștia ca o lumină de aur și pășeam încet pe pajiștea moale și umedă, pe cînd orășelul alb sta risipit dedesubtul nostru. Noi căutam florile gingașe, cu miros fin și

dulce, era cald și bine, și de la pășune veneau sunetele moi ale clopotelor de la vite, clopote mari și melodioase de aramă... Pe aici, pe unde sînt, nu mai aud asemenea clopote. Atunci, dragul meu, în ziua aceea de primăvară socot eu că s-a născut în sufletu-mi cea dintăi simțire gingașă a mea, o dragoste tînără și tăinuită pentru tine. — Știu că zîmbești. E cam mult de-atunci, eu m-am înstrăinat și tu ai rămas la locul tău. De multă vreme nici n-ai mai răspuns la scrisorile mele: poate te-ai însurat, poate ai copii, nu pot să știu, poate ai încăruntit, împresurat de năcazurile vieții, — dar eu nu mi te mai pot închipui altfel decît cum erai atunci, în tinereța noastră. Îmi mai aduc aminte — și mi se pare că ți-am mai scris despre asta — de o sară de vară, cînd am rămas singuri pe drum, în urma unei gălăgioase petreceri, și cînd, în tăcere, începu să cînte un corn de vînătoare departe, sus, în cer, sub ghețari, unde încremenise o lumină puternică trandafirie. Mergeam amîndoi la braț și ascultam pe gînduri cîntarea asta a amurgului. De multe ceasuri fermecate ale dragostei mele de-atunci îmi aduc aminte, — și mi se strînge inima. Cîți ani au trecut? Parcă mă înfior privind în urmă; pe urmă mi se strînge inima pentru toate cîte am pierdut, pentru atîtea lucruri scumpe, pentru Elveția noastră pe care nu știu dacă voi mai vedea-o, pentru munții noștri, pentru lacurile limpezi, și pentru fericirea, care poate trebuia să fie a noastră, dacă nu s-ar fi împotrivit vînturi vrăjmașe!

Mais pourquoi m'entraîner vers ces scènes passées?
Laissons le vent gémir et les flots murmurer...
Revenez, revenez, o, mes tristes pensées,
Je veux rêver et non pleurer!

Te rog să mă ierți, prietine! Amintirile sînt pentru mine o mare mîngîiere. Ș-apoi nici nu te oblig să cetești scrisorile acestea lungi, nici nu te oblig să-mi răspunzi; fac și eu hîrtiei — și poate ție — niște mărturisiri care-mi ușurează sufletul.

Sînt acu de cîțiva ani în aceste părți de lume și nu m-am putut obișnui cu nimic din cele ce mă împresoară. Dintru-ntăi n-am putut vedea deosebiri mari de Austria și Rusia, dar în curînd m-au încredințat alții, tot de pe la noi, că m-am oprit într-o țară care pînă mai ieri a fost sălbatică și care încă păstrează urme de sălbătăcie. Cum ți-am mai spus, mă obișnuiesc foarte greu. Ți-am mai vorbit de veșnica nostalgie de munții noștri, — și ți-am mai vorbit de atîtea ori în asemenea împrejurări de vechea mea pasiune... Dar tu poate nu mai cetești aceste scrisori nenorocite ca și mine.

Mă știai la cuconul Dumitrel Costăchescu. Ți-am spus că soția sa e o doamnă cu un mers foarte măreț și cu privirile reci. De două ori pe săptămînă făceau vizite la cunoscuții lor din oraș. Cuconul Dumitrel se răsturna cît era de gras, suflînd greu, se răsturna cu burta în sus în trăsura cu blazon îndărăt, iar cucoana Ema se așeza dreaptă lîngă el, privindu-l cu coada ochiului. Un vizitiu ras, în livrea albastră, cu nasturi galbeni, șfichiuia caii, — și se duceau. Așa era totdeauna... Și cucoana Ema Costăchescu de cîte ori se întorcea de la vizitele ei și se scobora măreață din trăsura-i cu blazon, mă saluta încet și-și ridica în sus bărbia, apoi, la ceaiul de după-amiază, prindea să-mi vorbească despre nobleța familiei sale. Lui cuconul Dumitrei îi păsa puțin de această nobleță, mînca bine și bea mult, și avea un obicei ciudat:

l-am zărit de cîteva ori prin fundul coridoarelor oprindu-se lîngă servitoarele tinere şi întinzînd mîna spre dînsele. Ele ţipau ca nişte bufniţe, apoi începeau să rîdă. Totdeauna am fost scandalizată de purtările acestea, şi totdeauna îmi era frică de el cînd îl întîlneam prin coridoarele lungi şi întunecoase. Dar el avea o predilecţie deosebită pentru fetele acelea rău îmbrăcate şi cu mînile roşii şi aspre. Totuşi se uita foarte ciudat spre mine. Aşa urmau lucrurile de o lună de zile, — şi n-aveam treabă multă cu fetiţa lor, o copilă slabă şi neagră, pe care o pedepseam des, şi care, totdeauna cînd o pedepseam, se uita urît, pe sub sprîncene, la mine şi bolborosea vorbe neînţelese. Ştiam că-nvăţase de la servitori să mă înjure. Din pricina aceasta nu-mi era deloc dragă. Pe urmă nu-mi plăceau nici părinţii ei, — unul cu scandalurile lui, alta cu aerele ei de prinţesă. Ştiam de la colege de-ale mele, din alte familii, că sînt oameni de rînd care au avut noroc. Şi-ţi spun drept că, privindu-i, de multe ori eram indignată. Şi eram şi tristă — că asemenea fiinţă cu nările umflate are noroc, o femeie ca oricare alta, — iar eu niciodată n-am avut parte de bunurile vieţii. Am mai văzut că cucoana Ema, într-o zi, a început a înjura ca şi copila ei, cînd se uita urît la mine. Îşi înjura servitoarea, fata în casă. Fata a început a răspunde. Atuncea stăpîna ei a prins a o bate. O trăgea cu stînga de cap şi cu dreapta îi căra cu pumnu-n spate. Nu-ţi închipui, iubitul meu amic, ce idei îmi făceam eu atunci, mai ales cînd a sosit la scară trăsura cu blazon. Nu puteam fireşte să duc multă vreme casă bună cu asemenea fiinţi, — mai ales că-mi era din în ce în ce mai mult frică de cuconu Dumitrel. S-a întîmplat într-o zi ceea ce prevedeam.

Eram la masă şi cucoana Ema vorbea despre nobilele ei rude, apoi se uită rîzînd la odrasla sa şi la cuconu Dumitrel şi zise tare:

— He! peste cîţiva ani n-am să mă mulţămesc decît cu un prinţ...

Cuconu Dumitrel începu să rîdă şi să mînînce mai iute, roş la obraz şi asudat.

— De ce numaidecît un tînăr cu coroană pe cartea de vizită? întreb eu mirată, zîmbind însă.

Cucoana Ema întoarse încet spre mine privirile sale.

— De ce nu, mă rog? întrebă ea cu linişte, privindu-mă drept.

— Astăzi se cere inteligenţă şi bună-creştere... răspunsei eu apăsînd asupra cuvîntului *bună-creştere* şi privind spre fetiţa neagră şi slabă.

— Cum? strigă tare cucoana Ema înălţîndu-şi fruntea.

Se uita cu dispreţ la mine. Atuncea mi s-au întunecat şi privirile mele, am simţit o strîngere la inimă.

— Faci aluzie la copila mea? întrebă ea tare.

— Da, vorbii eu, încrucişînd pe farfurie cuţitul şi furculiţa şi punînd alături şervetul. Mi se pare tare puţin bine-crescută pentru un prinţ ce va să vie...

Cuconu Dumitrel începu să rîdă tare, cu gura plină, răsturnîndu-se pe speteaza scaunului.

— Cum, frate? Cum v-a venit aşa să vă apucaţi la sfadă?...

Cucoana Ema se sculă măreaţă în picioare şi zise sentenţios:

— Relaţiile între noi sînt rupte, domnişoară Keminger... O calică ca dumneata nu merită decît dispreţul meu...

Toată amărăciunea grămădită în mine în casa aceea își făcea drum spre buze.

Am surîs cu gingășie:

— Cel puțin exprimați-vă, doamnă, mai corect franțuzește...

Am înțeles-o dintr-o privire; voia, în clipa aceea, să se repeadă la mine. Cred că era în stare să-mi puie mîna în păr. Începu să mă înjure în limba ei, pe care o pricep întrucîtva. Îmi era frică. Ieșii repede pe ușă. Intrai în odăița mea și începui să-mi arunc în cufăr lucrurile. În urmă, în sufragerie, cucoana striga tare; prin sală auzeam pașii servitorilor care veneau să asculte pe la uși. Eu îmi strîngeam lucrurile mele și plîngeam. Eram foarte nefericită.

Cît am stat singură, în zilele ploioase de toamnă, în odaia rece a unui hotel sărac din Iași, nu știam ce să fac, nu știam încotro să mă îndrept. Bani strînși am puțini de cînd rătăcesc prin lume, prietini n-am — ce să fac? Îți mărturisesc că de multe ori am voit să mă întorc la noi acasă, dar n-am avut curajul. Nimenea dintre ai mei nu mai trăiește; de la rude nimic nu mai pot nădăjdui; de tine îmi era frică. Cine știe ce s-ar întîmpla în sufletul meu cînd ne-am întîlni, — căci timpurile ce s-au dus au rămas pentru mine încremenite; așa le simt; dar judecata îmi spune că s-au schimbat și dezamăgirea m-ar zdrobi dintrodată. Nici n-ai idee ce lașă eram, cît de amărîtă, cînd mă gîndeam să mă întorc acasă și vedeam că nu se poate, că nu pot, orice-aș face. Este ceva bolnav în mine, — în ființa aceasta pribeagă, fără rude, fără prietini, fără viitor, care trebuie să se bucure de bucuria străinilor, să se întristeze la durerea străinilor, mercenară fără hodină, la pîndă cînd se strecoară vorbe și priviri în juru-i, singură la masă, singură în odăița pustie, cu sufletul oricînd gata să izbucnească din încordarea-i de tragedie.

Mă cunosc foarte bine, îmi bănuiesc soarta, — și cu toate acestea tot îmi făceam visuri. Stînd în odăița aceea a hotelului, priveam prin geamul murdar la toamna de afară, la rarele frunze veștede care pluteau în undele vîntului, ascultam o dureroasă melodie de flașnetă care pătrundea slăbită, cerșind, din depărtare, de pe străzi goale, — și așteptam. Unde trebuia să intru? Lumea aceasta în care mă învîrtesc îmi displace cu totul. Sînt pretutindeni privită ca o servitoare; în unele locuri sînt pîndită dacă nu cumva mînînc prea mult, în alte părți orice privire, orice vorbă are intenția parcă să mă umilească. Ici, boierul e foarte greoi, nu pricepe o notă de muzică, n-a luat în mînă o carte; dincolo cucoana pare atunci sosită din întunericul unui sat sau al unei mahalale, vorbește mult, bate din palme, întoarce ochii peste cap, răcnește, înjură, îmi mărturisește suferinți, toate nenorocirile căsniciei, apoi dintrodată, dintr-o privire, dintr-o vorbă, îmi devine dușmana cea mai neîmpăcată. Dar se poate să fiu prea aspră, din pricină că cugetările mele sînt ale unei singuratice. Sînt poate nedreaptă. Îmi închipui că sînt și oameni aleși aici, poate n-am dat încă eu peste dînșii. De și nu prea iubesc copiii, — cei mai mulți dintre cei cu care am avut de-a face nu m-au supărat prea mult; învață ușor, vorbesc cu ușurință limba noastră... Parcă vor fi cu totul altfel decît părinții lor... Întru aceasta am avut oarecare mîngîieri: au fost copii care chiar m-au mișcat prin iubirea lor... Cel puțin atîta mîngîiere, cît de puțină,

într-o țară străină cu care n-am nici o legătură, într-un oraș murdar și deșert.

Îmi făceam aceste cugetări și așteptam. Am auzit pași. A început să-mi bată inima. Servitoarea îmi aducea o scrisoare. Era de la o colegă întru năcazuri, o domnișoară cu care mă întîlnisem de cîteva ori. Îmi scria din Roman. Era și ea acolo; auzise că sînt liberă și îmi propunea să intru într-o casă de oameni foarte cumsecade. Pe boier îl chema cuconu Tudorache Amărăscu; pe cucoană, Irena. Oameni cu avere, cu moșii. Aveau o fată, o domnișoară inteligentă de care trebuia să mă ocup. Nu prea mult, căci «duduia» era de măritat și ca mîni-poimîni își ia zborul. În casă mai erau doi băieți, afară de domnișoara Margareta. Un student, Costică; un licean, Petrișor, — cu care însă nu aveam de-a face întru nimic. «Cred că ai să te împaci foarte bine cu acești oameni, îmi zicea cunoștința aceea a mea. Bolnavi nu sînt în casă și părinții și copiii sînt destul de veseli, fac petreceri din cînd în cînd, nu-s zgîrciți... Guvernanta care era înainte a stat patru ani. Acum s-a măritat...»

Eu am zîmbit. Pe urmă am început să mă gîndesc. Totdeauna mă puneam să gîndesc așa, în asemenea împrejurări; dar știam bine că mă voi hotărî să mă duc, să intru. Intram la urma urmei oriunde. Aveam, oriunde aș fi intrat, cel puțin un tacîm și pat de hodină.

Cetii a doua oară scrisoarea. Acu începeam să mă încredințez că va fi bine. Lucrul, afară de asta, părea că se face cu ușurință. Îmi convenea și prețul. Colega mea îmi scria că n-aveam decît să vin în Roman și să mă abat pe la casa lui domnu Amărăscu.

O clipă am stat la îndoială. Aveam de cheltuit și se putea să nu izbutesc. Apoi m-am hotărît cu desăvîrșire. Fie ce-a fi! Mi-am împachetat tot ce aveam, mi-am închis cufărul, m-am informat cînd pleacă trenul, am chemat o birjă, — ș-am pornit spre casa pe care n-o cunoșteam și care avea să mă adăpostească, spre oamenii pe care nu-i cunoșteam și cărora firește trebuia să le zîmbesc.

Pînă în Roman, cît am călătorit în tren, n-am schimbat cu nimeni o vorbă. Totdeauna mi se întîmplă așa. Învăluită în pelerina mea lungă și neagră, stau într-un colț. Mă gîndesc la multe: la hainele pe care trebuie să le schimb, căci încep a se învechi, la pălăria ieftină care-și clatină florile în zguduirile vagonului; întind mînile, îmi trag pe mine pelerina largă și desigur că mă uit cam spăriată la conductori, căci totdeauna mă privesc cu luare-aminte și cu curiozitate.

Am ajuns, am tras la un han. Pe urmă m-am gătit cum am putut mai bine înaintea unei oglinzi. Cred că mi-am pus și puțin roș pe buze și în umerii obrajilor. Nevoie de asta n-am, dar atuncea eram palidă de oboseală, mă cam durea capul. Eram și neliniștită. Am scos dintr-o besactea înflorită cu scoici o panglică veche și foarte frumoasă de matasă, o panglică neagră cu care mă încing la zile mari și cu care îmi stă foarte bine. Îmi părea rău de pălăria cu florile care se clătinau. Atunci m-am hotărît să-mi cumpăr una nouă cît mai curînd, cînd voi lua cea dintăi leafă. Îmi place să văd un lucru bun pe mine, să fiu elegant îmbrăcată. De-aș putea, aș cheltui cît de mult pe haine. Cred însă că n-ar fi bine; asta n-ar fi pe placul cucoanelor. M-ar privi totdeauna c-o scînteie de gelozie în ochi.

Am găsit numaidecît pe domnişoara Bizet. Orăşelul nu-i mare. Cîteva străzi cu case mai bune, încolo murdărie şi sărăcie. Am intrat în odaia ei frumos gătită; are gravuri nostime pe păreţi şi scorţuri. Îndată mi-a arătat garderoba plină de rochii, mi-a arătat şi cîteva pălării. Am văzut şi pe cucoana ei, naltă şi slabă, bolnavă de mult. Dar domnişoara Bizet nu se plînge de boala cucoanei. Zice că n-o stînjeneşte deloc, că doamna are un caracter foarte bun. Păcat de aşa fiinţă. Pare sigur că nu se va mai însănătoşi.

— Dar domnu Apostol? am întrebat eu. Dumnealui ce fel de om e?

— A! domnu Apostol? domnu Apostol e foarte bine! zice domnişoara Bizet zîmbind. E un om foarte amabil...

Şi iar începu să-mi puie dinaintea ochilor rochiile şi pălăriile-i frumoase. Mă gîndeam însă că toate au un cusur: n-au a îmbrăca un trup graţios, nici nu vor putea încadra o faţă plăcută. Mie nu prea îmi place domnişoara Bizet, cu ochii ei mici, cu nasu-i ridicat în sus. Şi vorbeşte prea mult, nu numai de hainele ei, ci şi de domnu Apostol.

Ne-am grăbit spre casa domnului Amărăscu. O locuinţă mare, întinsă, comodă, cu ferestre uriaşe, cu acoperiş de tablă roşie. În jurul uşilor, în jurul ferestrelor, ghirlănzi de viţă sălbatică. În faţă o grădină de flori. În toamna fără soare, în faţa casei tăcute, pe răzoare, se înălţau crizanteme în buchete mari, care se aplecau cu gingăşie. Erau unele de o frumuseţă nespusă, ca răsfirări de mii de fire de matasă, liliachii şi albe.

Cînd am tras de clopoţel, ieşi soarele din nouri şi revărsă peste grădiniţă un val de lumină aurie.

Îmi bătea inima. Lumina aceea de toamnă îmi aduse însă ca o mîngîiere.

Servitorul care ne deschise n-avea nici livrea, nici nasturi de alamă. De asta mi-a părut bine. Părea să fie un om foarte cumsecade. Era voinic, rumăn la obraz şi zîmbea cu prietinie. Ne spuse dînd din cap: Sărut mîna! şi ne deschise uşa de la salon.

Un salon larg, un pian uriaş, tablouri cu rame vechi, covoare pe jos, jîlţuri şi canapeluţe în toate părţile, şi măsuţe pe care abureau ceşti cu ceai parfumat. Familia era în păr; se ştia că vin. Erau şi cîteva prietine ale cucoanei. N-am văzut întăi pe nimeni, îmi ardeau ochii. Domnişoara Bizet îşi sălta trupu-i scurt şi plin pe covoarele moi şi eu păşeam după dînsa.

— Madam Amărăscu, vă recomand pe domnişoara Keminger...

Cucoana Irena Amărăscu îmi dă mîna zîmbind. E mare, grasă, umple scaunul larg pe care şade. Mă priveşte cu ochi căprii şi buni. Se mişcă încet în scaunul ei, abia îşi poartă trupul strîns în haina neagră care-i pocneşte la încheieturi. Faţa largă îi luceşte ca-ntr-o bură de unt.

— Domnişoara Margareta! zice tovarăşa. Şi încep a vedea mai bine prin ochelarii mei. Văd o fetiţă subţirică şi mlădioasă, care mă priveşte drept, cu figura foarte serioasă, oacheşă. Parcă e prea serioasă şi ochii negri prea drept privesc pentru cei cincisprezece ani ai ei. Dar are un zîmbet deschis, care parcă deodată trage vălul de pe o comoară de frumuseţă. Dintrodată îmi place şi mi se luminează şi mie faţa. Parcă simt că va fi bine.

Şi iată că dau mîna şi cu domnul Tudorache Amărăscu. Domnia sa e foarte corect îmbrăcat în haină

neagră, e ras cu îngrijire, pieptănat cu luare-aminte, așa ca să-și ascundă cu puținul păr cărunt chelia lucie; înalt, subțire, cu brațele necontenit în mișcare, se plimbă cu neliniște. Îmi întinde mîna. — Îmi pare bine, foarte bine, zice. Dar văd bine că se gîndește la altceva, nu mă vede. Abia după cîteva clipe mă fixează lung, cu mirare, parcă nu se aștepta să vadă lume în jurul lui.

— Aha! da! zice repede și începe a rîde. Mă rog, domnișoară Keminger, cred că o să fii foarte mulțămită, noi sîntem oameni buni... Ce zici, Margaretă? Și apucă pe fată de bărbie, o mîngîie pe frunte, apoi, cu mînile la spate, începe a se plimba gînditor pe dinaintea noastră, în lungul salonului.

Cucoana Irena prinde să vorbească cu mine. Mă întreabă de unde sînt: mă întreabă în ce case am mai fost. Îmi laudă pe fata dumnisale:

— E o copilă ideală... zice încet, cu glas obosit.

Se întoarce apoi spre musafiri: întîi spre doamna Lucia Rizu, o femeie mititică care foșnește din mătăsuri fără astîmpăr, privește în juru-i cu neliniște, cu ochi negri ca picături de păcură și necontenit își trece limba trandafirie peste buzele subțiri; apoi spre doamna Ecaterina Bălușescu dreaptă și mîndră în scaunul ei, care mă privește fără să zîmbească, mă cercetează drept, mă cîntărește, caută să-mi pătrundă pînă în suflet. Mă întreabă numai un singur lucru:

— Dumneata ești franceză din Elveția?...

— Da, răspund eu. Cucoana Irena zîmbește obosit și se mișcă greu în scaunul ei; cuconu Tudorache se plimbă foarte distrat, cu mînile la spate. Ne-a uitat. Domnișoara Margareta mă ascultă cum vorbesc, cu o luare-aminte în fața căreia rămîn stînjenită. Răspund repede, zîmbind cum se cuvine, cu ochii cît se poate de blajini, întrebărilor grăbite ale cucoanei Lucia Rizu, — și-n salon soarele așterne deodată o pînză tremurătoare de argint. Mobilele scumpe și vechi parcă ies la o zîmbire din umbra lor rece și cuconu Tudorache deodată se oprește mirat. Parcă de cînd e n-a mai văzut asemenea lumină.

— Aha! uite soarele! zice el uimit.

M-am dus grăbită pînă la hanul meu și grăbită m-am întors. Au ieșit doi oameni și mi-au luat pe sus cu o deosebită ușurință tot ce aveam eu, toată averea mea. Cînd am intrat în odaia ce mi se pregătise, am rămas surprinsă: era o încăpere plină, prietinească, era împodobită cu chilimuri, cu cîteva lucruri rare, o mică copie în marmură albă a Venerei de la Milo, cu un colțar plin de bibelouri, cu un dulap deschis, pentru bibliotecă. Domnișoara Margareta era acolo, în mijlocul camerei. Abia isprăvise de așezat, cu mînile ei subțiri și albe. Mlădioasă și gingașă, în rochia-i cafenie, s-a plecat înainte-mi făcîndu-mi o reverență, i s-au săpat gropițe în obrajii rumeni, ș-un zîmbet tăcut și cald parcă mi-a umplut sufletul. Îmi zice cu glasu-i puțin învăluit:

— Bine-ai venit la noi, domnișoară Amalie...

Nu m-am putut opri: i-am cuprins tîmplele și am sărutat-o pe frunte. Ea-mi dădea deslușiri: — Uite, statueta asta am adus-o din odaia mea; uite ți-am adus și un jîlț bun ca să poți să te așezi în tihnă înaintea focului, la cetit... Avem să petrecem de minune în iarna asta... Au să fie petreceri, e vorba să se facă o societate muzicală și literară... Nici n-ai idee ce mulțămită și ce fericită sînt... Îmi pare bine că ai venit la noi. Mi-ai fost dragă chiar cum te-am văzut!...

În ciripitul ei repede, dulce, o mîngîiere caldă și o duioșie mă cuprinse. Îmi simții ochii umezi.

Oamenii așezaseră într-un colț cufărul meu uriaș, — un cufăr cu pielea jerpelită, care a făcut atîtea drumuri, care a îndurat atîtea asprimi și năcazuri, trîntit și rănit de unii și de alții.

În el îmi țin jurnalul, taina sufletului meu, în el păstrez amintirile de-acasă, în el puțina mea avere... Acuma sta foarte trist în colțul lui, într-o odaie așa de frumos orînduită. Îmi era parcă rușine de el.

— E foarte vechi, zisei eu către Margareta, dar nu pot să-l schimb... Atîta tovarăș am avut de zile bune și rele...

— Lasă-l că stă bine... Mie-mi place, zise fetița...

A ieșit repede. Am rămas singură privind în juru-mi. un buchet de flori am uitat s-aduc... Atunci are să fie întocmai ca la mine. Eu am totdeauna flori în odaie... Așa, ești bine așezată, cred că-i frumos aici, numai Pentru prima oară mă simțeam bine în mijlocul unei schimbări. O oglindă mare mă arăta aproape în întregime. Mi-am scos pălăria și jacheta, mi-am potrivit părul. Parcă sînt mai tînără și mai frumoasă cînd sînt veselă. Acuma parcă-mi era milă de domnișoara Bizet; ea are niște ochi albaștri foarte șterși... Ochii mei negri au o ciudată strălucire prin ochelari.

Cum stam așa, deodată am tresărit. Domnul Tudorache Amărăscu intrase în odaie fără să-l simt.

— A! domnișoara Keminger! Te rog să mă ierți, domnișoară. Ești mulțămită? Da? Prea bine! și se uita pe sus, cu mînile la spate. Apoi se întoarse și ieși fără să se mai uite la mine. După cîteva clipe sosi gîfîind și cucoana Irena.

— Vezi cît de ușor ostenesc? zise ea. Abia m-am mișcat și încep să gîfîi. Asta este cea mai mare suferință a mea... Și trebuie să știi că nu stau toată ziua cît e picul...

A! aici se cunoaște mîna Margaretei... A aranjat tare frumușel... E o copilă ideală, nici n-ai idee, domnișoară Keminger... Te rog nu te supăra; ești ca la dumneata acasă...

Auzii apoi alți pași. Prin ușa deschisă vîrau servitorii capul și se uitau la mine.

Erau capete de toate felurile. Capete buhoase de bărbați, mutre spăriate de femei. Toți se zgîiau la mine și-mi zîmbeau. Mă învîrteam prin odaie și nu știam ce să fac. Apoi m-am liniștit, și duduia Margareta mi-a umplut odaia de mireasma puternică a unui buchet de flori de toamnă.

Aș voi să văd și pe tînărul Costică, studentul; și el trebuie să fie un băiat foarte plăcut; trebuie să semene cu soră-sa, dar nu-i acasă, e la Iași, e ocupat cu studiile lui, va veni în curînd.

— E un băiet foarte inteligent!... zice cucoana Irena.

Rămăsesem singură în odăiță; isprăvisem de așezat lucrurile și cărțile; eram obosită, voiam să mă întind în jilțul moale și să privesc pe fereastră. Mă gîndeam cu o mișcare înduioșată de suflet la întîmplările așa de rare și de ciudate ale vieții acestia; începeam să-mi schimb părerile despre oameni și despre țara aceasta. Deodată ușa se deschise. N-auzisem sunet de pași. Un băiat brun cu ochii mici și licăritori, cu părul zbîrlit, c-o carte mare în mînă, un copil de treisprezece-paisprezece ani sări în odaie, se opri cu gura deschisă într-un rîs larg, foarte prietinesc. Mă privea drept, cu îndrăzneală și curiozitate. Își duse

cartea şi mîinile la spate, îşi depărtă picioarele în laturi şi-şi aplecă puţin capul pe-un umăr.

— Eu îs Petrişor, zise el vesel. Nu ţi-a vorbit Margareta despre mine? Mi-a spus c-ai venit. Am să-ţi aduc şi eu flori, dar de la cîmp, mie nu-mi plac florile de grădină; îmi plac numai florile sălbatice.

Rîdea şi mă privea cu stăruinţă.

— Ştii ce cetesc? zise el. Cetesc o carte foarte frumoasă. Mi-a dat-o Margareta. Dar tata nu mă lasă să cetesc cărţi de dragoste... Ai să-mi împrumuţi şi dumneata cărţi?...

Se zvîrli pe un scaun, îşi puse picior peste picior. E un copil foarte nostim; nu-şi mai lua ochii de la mine. La urmă am început şi eu a rîde şi în veselia aceasta intră săltînd vioaie Margareta. Cînd ne văzu în intimitate, bătu din palme şi ridică ochii la cer, apoi îmi zise cu convingere:

— E un mare ştrengar şi e foarte curagios!... Şi privea cu admiraţie spre fratele ei cu părul zbîrlit.

Cînd am rămas singură iar, cînd s-a întins linişte în juru-mi, am început a mă gîndi la întîmplările zilei. Trecusem prin ceasuri foarte bogate. Cu cartea căzută pe genunchi visam acuma la viaţa-mi viitoare. Nu vedeam nimica lămurit, dar presimţeam zile de mulţămire. Şi stînd aşa alene, vedeam pe fereastră curtea largă în care se încrucişau servitorii, bărbaţi şi femei. Auzeam trîmbiţările cucoşilor; ca din depărtări venea o larmă amestecată: cearta tuturor zburătoarelor curţii; un argăţel trecea călare pe un cal negru, un stol de porumbei albi se învălui ca într-un vîrtej de ninsoare; vîntul murmura dulce la geamuri, clătina pomii fără podoabă, aducea frunze arămii care tremurau ca fluturi tîrzii în tristeţa toamnei.

II

Trebuie să ştii, scumpe prietine, că acuma sînt cu sufletul liniştit. Numai dorul mă munceşte; şi amintirile pun umbre din cînd în cînd în sufletul meu. Nu mi-ai răspuns nici acum. Dinspre partea asta însă nu sînt neliniştită; epistolele acestea lungi le scriu mai mult pentru mine şi pentru ce-a fost odată.

...A fost odată!

Stau cufundată dinaintea focului în jilţul meu, în amurg. Lampa încă nu-i aprinsă. Limbile ascuţite şi întortochiate ale flacărilor se zbat, îmi luminează şi-mi încălzesc obrajii. Am început încă de cu ziuă o carte: o dragoste ciudată şi melancolică. Imi plac mult cărţile acestea care te pun pe gînduri şi te afundă în visuri. Am lăsat cartea pe genunchi, mi-am rezemat bărbia în palma stîngă. In jurul meu clipeşte o lumină fantastică. Şi-mi vin, pe aripi nevăzute, doruri din depărtare, de la noi şi din trecut. In tăcerea care mă impresoară mă simt bine, ca într-un fel de voluptate a unei blînde suferinţi. Sufletu-mi parcă se face uşor, uşor şi pluteşte deasupra-mi în lumina de vis.

Aud paşi abia simţiţi; o foşnire de rochie. Margareta a deschis uşa. O pală de lumină îi alunecă pe obraji ca o zîmbire.

— Ce faci? te gîndeşti? la ce te gîndeşti?...

Răspund cu o voce dureroasă, îmi place mlădierea vocii dureroase.

— Mă gîndesc la multe şi mai ales la trecut...

Fetiţa tace o clipă şi se aşează lîngă mine. Amîndouă stăm gîndindu-ne.

Margareta zice:

— Domnişoară Amalie, dumneata trebuie să fi suferit mult.

— Da, mult, foarte mult... răspund eu suspinînd. E foarte ciudată plăcerea aceasta de a spune altora, în unele clipe, aşa, cu glas duios, că ai suferit mult, foarte mult. Şi duduia Margareta tăcea şi, cu ochii mari ţintiţi în umbră, se gîndea la marile şi necunoscutele mele dureri din trecut. E o fată cu sufletul cald şi mi-i tare dragă.

— Şi eu încep a suferi, zise ea apoi deodată, cu glasul scăzut. Am cetit cărţile pe care mi le-ai dat. Ieri noapte n-am putut să dorm deloc. Îmi era frică să nu vie mama, să mă găsească cu cartea lîngă lumînare.

— Nu trebuie să pierzi nopţile, zisei eu. Nu trebuie să ceteşti prea mult. Emoţiunile nu fac bine.

— Tare-mi place, răspunse ea zîmbind. Îmi vin lacrimile şi parcă mă doare inima, dar nu pot lăsa cartea din mînă... Pe urmă mă gîndesc şi plîng... Cred că şi eu am să fiu foarte nenorocită...

Am început a rîde:

— Nu fi copilă... Aşa-i totdeauna în tinereţă...

Ea mă privea prin umbră cu ochii lucitori de lacrimi.

— Mama nu ştie, vorbi ea apoi, nici tata; ei s-ar supăra dacă ar şti că plîng cîteodată; numai ţie îţi spun, domnişoară Amalie... Am să-ţi spun totdeauna de cîte ori voi avea ceva pe suflet...

Am sărutat-o cu dragoste pe frunte.

— Bine, să-mi spui, drăguţă, şi eu totdeauna am să te mîngîi...

Întunericul se făcuse deplin; focul murea, sfărîmîndu-se în bucăţi mari, clipitoare, de jar. Se auzeau paşi pe coridoare. Margareta sări în picioare:

— Eu uitasem... Să mergem, căci e gata masa...

În adevăr, îmi era cam foame şi vestea că e gata masa mă înveseli, mai ales că ştiam ce masă bună mă aşteaptă, ca totdeauna. Trebuie să ştii că boierii mei trăiesc foarte bine, din belşug. Ah! n-ai idee ce oameni cumsecade.

În sufragerie e lumină puternică; supa fumegă în farfurii. În privinţa supei nu e nici o deosebire; se face ca la noi şi de obicei e foarte bună. Cu totul deosebite însă sînt alte mîncări. Cuconu Tudorache nu iubeşte mîncările străine; bucătarul său e gras, negru, urît şi pregăteşte mîncările romîneşti aşa de bine, încît cuconu Tudorache, după cum singur spune, îşi linge degetele!

În sara aceasta dumnealui e foarte vesel. Îmi strigă cu glas mare ridicînd o mînă în sus:

— Domnişoară Keminger! bucură-te şi te veseleşte, căci avem nişte sărmăluţe dumnezeieşti!

Petrişor, dintr-un colţ de masă, izbucneşte într-un rîs cu cascade nesfîrşite scuturîndu-şi în toate felurile capul zbîrlit. Cucoana Irena îl mustră cu glas blînd:

— Ce-i, puiule? Nu rîde aşa de mult, să nu-ţi vie rău...

Sîntem numai noi cinci la masă, toată familia. Tacîmurile sună vesel. Feciorul umblă în jurul nostru cu paşi nesimţiţi. Cuconu Tudorache mînîncă repede, cu zgomot, îşi şterge foarte des mustăţile cu şervetul. Apoi se lasă pe speteaza scaunului şi priveşte zîmbind spre Margareta.

— Azi m-am întîlnit cu Iordache Rizu, zise el deodată. Mă întreabă: Ei, cînd îţi măriţi fata, ha?...

Începe să rîdă. Cucoana Irena se întoarce spre el:

— Şi ce i-ai răspuns?

— Cum? îngînă boierul uitîndu-se pe sus, în bagdadie. Ce i-am răspuns? Nu i-am răspuns nimica...

Bate în palme cu nerăbdare:

— Dumitre! Dumitre! adă, frate, sarmalele celea! Şi mămăliguţa, — mai repede! Ce fel de vorbă-i asta?...

Pe urmă stă în faţa sărmăluţelor, care fumegă şi pare a le uita. Se gîndeşte la ceva. Cucoana Irena îl mustră:

— Uite mîncarea, frate dragă... Nu scoţi?...

— Aha! bine zici... Straşnice trebuie să fie... au o aromă extraordinară... Dar mămăliguţa e moale? Aha! e foarte bună. Mare meşter e Gavril!...

Şi iar începe a mînca repede.

Ţi-am mai vorbit de mămăligă. Aşa ceva pe la noi nu se cunoaşte. Intăi mi se părea curioasă amestecătura aceasta de făină de porumb cu apă clocotită. Pe urmă a început să-mi placă. Şi am auzit un lucru ciudat, că tot poporul de jos se hrăneşte cu această fiertură. In adevăr, îmi închipui că trebuie să le placă mult ţăranilor, de vreme ce o mînîncă întruna, în toate zilele.

Cuconu Tudorache e un om care ştie să trăiască. Să vezi ce vinuri alese are. Vinuri din partea locului, parfumate şi puternice. Te încălzesc şi te veselesc îndată. Imi plac tare mult şi le beau cu o deosebită plăcere. Boierul bea destul de des şi ne îndeamnă şi pe noi. Şi singur spune aşa:

— Mie îmi plac obiceiurile vechi... Din cînd în cînd cîte-un pahar de vin, — şi îmi place să închin cum făceau bătrînii...

Ş-apoi ciocneşte paharele, spune cîte-o vorbă. Mie îmi spune totdeauna:

— Noroc şi sănătate, domnişoară Amalie...

După cîteva pahare stăpînul casei începe a vorbi. El e un om care-şi are ideile lui, lui nu-i prea place lumea nouă.

— La noi nu este civilizaţie, strigă el; la noi este numai o spoială!

Să vezi, dragă prietine, cu ce glas cumplit se ridică împotriva guvernului! De multe ori mă înspăimîntă:

— Nişte trădători de ţară! zice. Ce-au făcut de cînd au venit? Calcă legile în picioare! Nu vor să ştie de drepturile nimănui: dau slujbe partizanilor, fură averea ţării...

In adevăr e ceva grozav. E foarte furios. L-am întrebat cu oarecare sfială într-un rînd:

— Cucoane Tudorache, dacă lucrurile stau aşa de rău, nu se răscoală ţara? Nu se face revoluţie?

— Ce revoluţie! ce revoluţie! şi începu să rîdă cu amărăciune. La noi nu se poate revoluţie! La noi nu există oameni! Pînă mai ieri am fost o ţară de robi... Acum deodată a venit un străin care-şi bate joc de noi, un rege străin care-şi îngroaşă punga pe spetele noastre... Nimeni nu zice nimic, toţi tac, nimeni nu e în stare să murmure... Vai de ţara asta, nu-ţi faci idee, domnişoară Keminger, ce ţară nenorocită... Toţi îşi fac de cap... Mai bine era în vechime; eu am apucat robi la tatăl meu; atunci era absolutism, dar era dreptate, acuma toate sînt minciuni; vai de noi, sîntem la marginea prăpastiei!...

Văzîndu-l aşa de tulburat, cucoana Irena se întoarce cu grijă spre el:

— Linişteşte-te, ţi se răceşte mîncarea...

Şi cuconu Tudorache se linişteşte, — şi mînia pare că-i trece în degetele mînilor. Cu mînie taie bucăţi

mari de friptură și le înghite; apoi bea cu sete un pahar de vin.

Boierul e foarte revoltat împotriva stării de lucruri. El crede că totul trebuie schimbat: are și planuri de reforme. E cam distrat dumnealui; dar altfel e un om cu idei foarte înaintate.

La masă numai el vorbește. Noi îl ascultăm. Din cînd în cînd își aduce aminte de o istorie nostimă din tinerețea lui și ne-o povestește cu plăcere vădită. Dar atunci cucoana Irena își întunecă sprînceana și face către bărbatu-său semne spre copii, — semne zadarnice de altfel, căci cuconu Tudorache niciodată nu le vede.

Domnișoara Margareta, eleva mea, la masă e mai mult tăcută, ca și în celelalte ceasuri ale neînsemnatei ei vieți. Sufletul ei parcă așteaptă ceva să se dezvăluiască. Citește mult, cu pasiune; cîntă din vioară. Pianul nu-i place. N-a voit niciodată să-l învețe. Cucoana Irena a avut oarecare mîhniri din pricina asta. Și după masă trecem în salon, unde cuconu Tudorache fumează cu patimă țigară după țigară în țigaretu-i de chilimbar și-și soarbe cu cucernicie cafeaua turcească; eu mă așez la pianul uriaș. Margareta își scoate vioara — și începem. Muzica-i ține pe toți deștepți. Cucoana Irena și boierul Tudorache ascultă cu ochii mari, răpiți; Petrișor încremenește înfiorat într-un colț. Eu însămi mă simt dusă pe aripi nevăzute, — fermecată. Trebuie să știi că fetița aceasta de cincisprezece ani are o comoară în sufletul ei, are comori de simțiri și melodii pe care le revarsă în juru-i. Cu buzele strînse, ușor încruntată, cu ochii lucitori, pare deodată alta, schimbată: vioara tresare cu sunete adînci, cu sunete înalte, fine, în tremurări nervoase, în suspine nesfîrșite, ca răsunete ale unor depărtări necunoscute, ale altor lumi...

— Și eu cînt din violoncel, zice dînd cu jale din cap boierul; de cînd însă a ajuns Margareta stăpînă pe vioară, am zvîrlit violoncelul în pod... o rablă de violoncel!

— Ba și tata cîntă frumos! zice zîmbind fetița.

— Cum! strigă mînios cuconu Tudorache. Ce face? Cînt eu frumos? Adică poți tu zice că are de-a face cîntecul meu cu al tău? Auzi dumneata! Asta nu se poate cu nici un preț!

Și pufnește fumul de țigară în juru-i dînd din cap repede, în semn de împotrivire.

În unele seri ne vine lume. Mai adeseori intră cu larmă de glas subțire doamna Lucia Rizu, se lasă alene pe o canapea, începe a rîde și a spune o mulțime de lucruri. Vine des și cucoana Ecaterina Bălușescu, mîndră și măreață. Nici nu se uită la mine; după ce-mi răspunde la salut, parcă nu mai exist pentru dînsa. Eu stau aici, — și ea are fața încremenită în altă parte. Parcă i-a bătut cineva un par prin trup, așa înlemnește de dîrză și de dreaptă în locul ei. Mai vin unele rude, prietini mulți, dar n-am avut încă vreme să-i cunosc pe toți. Privirile mi s-au oprit pînă acuma numai asupra unui tînăr subțire, cu mustața neagră, nalt, cu înfățișare nobilă, cu zîmbetul deschis. Un bărbat cu ochii mari, negri, adînci. Il chiamă Artur Crivăț; e magistrat în orașul nostru. Vorbește cu ușurință, cîntă și la piano, are și voce plăcută. Totdeauna după ce-și face datoria către stăpînii casei și către ceilalți oaspeți, se îndreaptă grabnic, cu un zîmbet sfios, spre canapeaua vișinie pe care stau eu cu Margareta mea. Își trage un scaun,

se așează dinaintea noastră, se pleacă puțin spre noi.

— Domnișoară Amalie, duduie Margaretă, cum ați petrecut azi ?...

— Am cetit ceva foarte interesant, zic eu. Domnișoara Margareta a fost ocupată cu studiile sale... Iarna aceasta ne aduce multe gînduri triste...

Și începem a vorbi despre o carte, despre o întîmplare dramatică pe care ne-au vestit-o gazetele. Magistratul e tînăr, a primit o educație bună, știe să se poarte în lume: nu înțeleg de ce e așa de sfios. Te gîndești poate la ceva și zîmbești; dar nu, iubite amice, trecutul cu amintirile mă împresoară cu tristeța lor, toate s-au trecut, pentru mine viitorul nu păstrează decît lacrimi...

Mult nu stă cu noi totuși... Stă cît trebuie. Își face datoria și către copila stăpînilor casei. Se apleacă încet, cu mînile pe genunchi, spre dînsa.

— Domnișoară Margaretă, v-am văzut azi pe stradă... V-ați plimbat ?

— Da, zic eu, era cu mine.

— Am fost pînă la episcopie, zice domnișoara Margareta. Zăpada era proaspătă. Îmi place mult să umblu prin zăpadă și prin frig; mi se înroșesc obrajii, îmi umblă sîngele mai iute prin vine, mă simt mai sănătoasă...

Tînărul își răsucește mustața și se uită gînditor spre mine.

— Duduie Margaretă, zice el; mata ești o fată serioasă, cred că are să-ți placă vestea pe care ți-o aduc... Mă gîndeam să-ți spun încă de alaltăieri... E vorba să înființăm însfîrșit, noi tineretul, cercul artistic aici, în oraș... Iar se uită spre mine. Pare gînditor.

— Un cerc artistic ? Știu, era vorba ! zice Margareta săltînd puțin pe scaun și bătînd veselă din palme.

— Da, cercul artistic... Se vor ține conferințe, se va ceti literatură, ne vom abona la reviste, iar muzicanții vor face adevărate serbări. Mai cu samă mata, care ești o artistă, vei avea mare succes.

— Eu nu sînt artistă, zice repede fetița clătinînd din cap și plecîndu-și într-o parte ochii.

— Ba da, ba da, duduie Margaretă ! Și tînărul întoarce capul spre mine, zîmbind, un zîmbet foarte duios, te asigur !

Vom da și serbări pentru săraci, zice el. Și-și trece palma prin părul lucios. Are un păr ondulat, păr de artist, te asigur !

— Asta-i foarte bine ! zice fetița, însuflețită. Și anul trecut voia mama să cerce printre cucoane să înjghebe o reprezentație pentru săraci, dar atunci nu s-a putut...

Fetița e foarte serioasă, e gînditoare. Cînd stă serioasă și se gîndește, peste genele lungi parcă-i plutește un painjeniș de umbră.

— Uite ce să facem, zice ea întorcîndu-și ca-ntr-un fulger ochii. Uite ce să facem, domnule Crivăț. Să cumpărăm haine pentru copii, să dăm lemne la văduve... Inaintea Crăciunului au să aibă și ei o bucurie...

— Foarte bine, zice grav domnul Crivăț.

— Adică nu, nu ! murmură înăbușit fetița. O să strîngem prea puțin. Nici anul trecut nu s-a putut... Cucoanele nu voiau să dea. Eu nu înțeleg. Atuncea m-am indignat grozav. In privința asta am convingerile mele...

— Ce convingeri ?

— Am convingerile mele! zice încet și serios fetița și iar i se întunecă privirile.

După schimbul acesta de vorbe, domnul Crivăț iar s-a uitat spre mine și s-a sculat. Eu însă ce puteam să-i spun? Nu-i puteam spune nimic.

— Dar cercul artistic îl facem?... întrebă magistratul. Îl facem, duduie?

— Tata are să zică: da. Eu atunci n-am să mă împotrivesc... răspunde cu nepăsare duduia Margareta. Ea nu pricepe că o convorbire este o convorbire; ea nu înțelege că poate tînărul a venit pentru altceva. De altminteri privirea lui îmi spunea destul de deslușit pentru ce a venit și pentru ce s-a așezat cu sfială în fața noastră.

Cînd rămaserăm singure, eu mă întorsei spre tovarășa mea.

— De ce te-ai supărat, drăguță? Ce ai? Ar fi trebuit să vorbești altfel cu domnul Crivăț...

— Cum am vorbit cu domnul Crivăț? răspunse cu hotărîre fetița. I-am spus ce aveam de spus. În privința asta sînt foarte hotărîtă. Eu, domnișoară Amalie, am cetit zilele acestea o carte care m-a mișcat mult. Eu înțeleg multe lucruri. Oamenii sînt foarte răi, de aceea sînt săraci și bogați, de aceea sînt atîtea nenorociri în lumea asta.

— Ce vorbești tu, fetiță? cum ai ajuns să te gîndești la lucruri de acestea? Ideile acestea nu-s pentru tine...

— Ba sînt pentru mine. Cînd văd, cînd știu că sînt oameni nenorociți și nedreptățiți, cum să nu mă revolt?...

— Taci, are să te-audă cuconu Tudorache!

— Are să mă audă tata? Las' să m-audă, eu sînt foarte hotărîtă, domnișoară Amalie, eu am ideile mele... Eu din pricina aceasta n-am să mă înțeleg cu oamenii aceștia și am să fiu nenorocită!

— Care «oamenii aceștia»?

— Toți! nu pot să spun, dar mi-i greu, așa, sufletul; sînt foarte nenorocită...

Și dintrodată îi luciră lacrimile în ochii mari, serioși, plini de întuneric. E o copilă neștiutoare; își face idei. Îmi închipui că toți copiii sînt așa. Margareta are totuși ceva neliniștitor, cu privirea ei dreaptă și cu încruntarea hotărîtă a sprîncenelor. O să caut s-o observ, să-i dau sfaturi. Mi-i foarte dragă și trebuie să mă interesez de dînsa. Prietinia mea îi va liniști avînturile copilărești.

În serile acestea cu îmbulzeală, nici mie nu-mi plăcea. Înfățișarea pașnică a interiorului aceluia blajin se tulbura. Rîsurile răsunau ciudat. Ca o tremurare cristalină de ciocîrlie urca deasupra capetelor rîsul doamnei Lucia Rizu. O vedeam mișcîndu-se fără încetare, dîndu-și capul pe spate, spunînd parcă o vorbă de haz lui cuconu Tudorache, care stătea în fața ei cu mînile la spate. Vedeam pe doamna Ecaterina Bălușescu privind nemișcată înainte-i, cu un zîmbet abia priceput. Cineva își plimbă degetele pe clapele pianului care tresare, scandalizat, cu țipete ce răsună prelung. Apoi, cum fumul țigărilor se grămădește, văd cum se arată domni grași, cu lanțuri, care se mișcă ca niște șerpișori de aur pe burțile mari. Pînă acuma nu i-am văzut; stăteau undeva, într-un colț, la taifas. Acuma pășesc cu greutate, se adună într-o odaie mărginașă, unde un fecior intră repede cu cîteva părechi de cărți pe o tabla de argint. Și iată pe cuconu Tudorache deodată în mișcare, tulburat, purtîndu-și în toate părțile mînile lungi. Se așează apoi și el pe un scaun, întinde și el capu-nainte, cu încordare, dea-

supra mesii verzi ; pe cînd mînile răsfiră încet foiţele şi ochii urmăresc dezvăluirea lor, lucitori şi neclintiţi, — arşi parcă de un foc lăuntric. Cuconu Tudorache e un om pătimaş. De la o vreme începe să asude, i se umflă vinele de la tîmple, are o tremurare în degete. Glasul i se schimbă, are tresăriri, are o înmlădiere de mînie: gura se strînge într-o încreţitură de răutate. Mi se pare ciudată înfăţişarea aceasta nouă sub care îl văd. Mi se pare străin glasul lui. Cucoana Irena deodată răsare în preajmă-i, neliniştită. Îi dă tîrcoale. Apoi se apropie rugătoare, îl atinge pe umăr.

Cuconu Tudorache se întoarce. Are un glas de disperare:

— Ce-i, frate? pentru Dumnezeu! lăsaţi-mă să-mi văd de treburile mele!...

Fetiţa urmăreşte de lîngă mine mişcările lor, ochii i se întunecă şi obrazul i se face palid. Nu zice nimic. Cînd o întreabă cineva o vorbă, caută să zîmbească, dar nu răspunde. E un copil foarte simţitor.

În sara în care am vorbit despre săraci şi despre cerc artistic, duduia Margareta m-a tras la o parte cu oarecare grijă. M-a întrebat încet:

— Ai văzut pe domnul Crivăţ? joacă şi el cărţi...

— Da, joacă. Ţi se pare curios?...

— Asta nu-mi place, zise ea. Mai bine să nu joace. Mai bine ar fi stat cu noi... De aceea nu-mi place mie cînd se adună la noi multă lume... Şi tata iar joacă, şi iar are să piardă... Uite cum priveşte mama spre el... Mîne sînt sigură că are să fie rău dispus, mînios...

Avea un tremur în glas, — şi totuşi o hotărîre, ca-ntr-o pornire de mînie. Şi parcă şi mie mi se înegurează toată bucuria din zilele trecute. Aceasta este

cea dintăi umbră deasă, pe care o observ în casa de oameni cumsecade în care am intrat.

Ş-a doua zi pe cuconu Tudorache îl văd tăcut, cu fruntea încreţită. Nu i s-aprind chibriturile. I se stinge ţigara. Tresare, plesneşte din degete cu mînie şi strigă: — Sapristi! La masă se aşează cel întăi şi e foarte nerăbdător:

— Pentru Dumnezeu, frate! Eu trebuie să mor de foame în casa asta? Dumitre! Dumitre! De ce nu răspunzi? Unde-ai fost? Unde-i mîncarea? Voiţi să mă asasinaţi prin foame?... Dumnezeule, Dumnezeule! Ce oameni! Unde mă aflu? În Cafreria? Unde?

— Îndată, într-o clipă, cucoane, zice Dumitru sosind cu gîfîiri grele.

— Îndată? Şi pentru asta trebuie să vii gîfîind? Ce dracu aveţi, bre omule? Eu nu vă înţeleg deloc, pe onoarea mea! Dar cucoana unde-i? A! aici sînteţi? Credeam că nu sînteţi aici! Bine, Irenă, nu se aduce la masă?...

Cucoana Irena a tăcut, cu faţa tristă. Acuma întoarce spre el doi ochi blajini şi mîhniţi.

— De ce te tulburi aşa, dragă? Iaca, îndată se fac toate...

Cuconu Tudorache plesneşte din degete, pufneşte şi se saltă o dată pe scaunul lui. Ar voi să înceapă iar; nu mai poate. Apoi întîlneşte ochii copilei, — neclintiţi, privindu-l stăruitor. Ochii aceia, într-o clipă, mi-au strecurat şi mie un fior prin vine. Petrişor, în colţul lui de masă, părea înfricoşat, cu părul vîlvoi şi se uita numai pe furiş în juru-i.

Am mîncat în tăcere; se auzea în sufrageria goală, într-o lumină cenuşie, numai ţăcănitul tacîmurilor. Nu mi-a priit deloc masa aceea. Mă simţeam nefericită,

străină, înghețată. Și Margareta abia atingea mîncările și fața ei avea ca o lucire de marmură.

După masă, cum scăpă în ogradă, cuconu Tudorache iar începu să răcnească în toate părțile. Unde erau caii? De ce nu s-au pus roibii lui la sanie?

— Bine, mizerabililor, ce-ați făcut azi toată ziua? Ce grijă ați avut? Unde sînteți? Ați intrat în pămînt? Unde-i Ilie? Ilie! unde ești, Ilie?...

— Aici-s, cucoane, aici-s... răspunse vizitiul, ieșind din grajd. Era un țigan nalt, arămiu, cu părul de pe cap și mustățile albe, ca zăpada.

— Aici ești? strigă boierul. Văd eu că ești aici, dar caii de ce nu-s puși la sanie?

— Caii, cucoane? De ce să fie puși la sanie? Nu mi-a spus nimeni să-i pun la sanie... Eu, cucoane, am slujit și la boierul cel bătrîn, tatăl domniei tale, da' cînd îmi spunea să pun caii, îi puneam, cînd nu-mi spunea, nu-i puneam...

— Ce face? ce face? ce spui, ce spui, magarule! strigă dînd din mîni cuconu Tudorache.

— Cucoane, eu nu sînt magar! Cucoane, eu sînt vezeteu!...

— Te obrăznicești, nenorocitule? Așa? Te obrăznicești? Te-mpușc! Te culc la pămînt c-un glonte de revolver!...

— Oi, cucoane Tudorache, culcă-mă, omoară-mă! Ce-mi folosește viața asta, dacă la așa bătrîneță n-am parte de-o vorbă bună?

— Pune caii la sanie! zice boierul și cu gulerul blănii ridicat, cu mînile înfundate în buzunări, începe să se plimbe cu pași mari de colo-colo, prin ograda curată. Eu stăteam îngrozită la geam. De și nu tocmai bine, dar tot înțelegeam răcnetele și mai ales

răspunsurile bătrînului; din zi în zi înțeleg tot mai bine limba țării.

Aud bufnind ușa sălii. Boierul a intrat în casă. Se plimbă o vreme, bocănind cu botforii pe podele. Apoi intră în odaia lui. Aștept cu inima strînsă. Afară e o zi fără soare, o zi leșietică, cu cerul jos, alburiu. Stolul de porumbei al curții se înalță, se pierde departe, departe, într-o fluturare, pînă ce nu se mai vede. — Stam pe gînduri, cînd deodată aud glasul lui cuconu Tudorache:

— Domnișoară Amalie!

Am tresărit. Am ieșit repede. Am intrat în salon. Boierul era mai liniștit. Se plimba cu mînile la spate pe covoarele moi. Din vreme în vreme se oprea dinaintea unei măsuțe, întindea o mînă, ridica la gură o ceșcuță și sorbea cu poftă din cafeaua care-i risipea aburi pe dinaintea ochilor. Lăsa ceșcuța și iar se plimba de colo-colo. Cucoana Irena sta la geam și privea în liniștea zilei de-afară. Margareta își pregătea vioara, avea raze de veselie în ochi. Mă apucă tăcută de mînă, mă duse pînă la piano.

— Domnișoară Amalie, să nu-ți faci idee rea de mine... zise deodată cuconu Tudorache și începu a rîde. Apoi păru a-și aduce aminte de ceva: L-ai văzut pe moș Ilie?... E foarte bătrîn... E un om care m-a ținut pe mine în brațe... A fost rob în casa tatei... Margaretă, fata tatei, să-i mai dai un franc să beie, saracul, și el, o garafă de vin...

Margareta zîmbi, apoi trase lin cu arcușul și vioara se cutremură într-o vibrare adîncă, din care porni, se sfărîmă deodată în note dulci o melodie ușurică. Cuconu Tudorache se opri, cu urechea ațintită; apoi încet, se apropie de fereastră și se așeză lîngă cu-

coana Irena. Îşi ridică ochii în bagdadie şi începu să se gîndească la ceva, — după obiceiul lui.

În ziua aceea, spre sară, Margareta a intrat veselă şi foarte vorbareţă în odaia mea.

— Domnişoară Amalie, domnişoară Amalie, găteşte-te repede; hai la plimbare... Începe să ningă... Azi am fost mîhnită; aşa se supără tata cîteodată, aşa face totdeauna cînd pierde la cărţi... Asta-i ruinează sănătatea... Pe urmă îndată se întoarce, m-a pus să-i cînt... El zice că-i face bine... Dar poate voia să-mi facă mie o plăcere... Eşti gata? Hai! Moş Ilie, ai pus caii?

— Gata, duduiţă, gata! strigă bătrînul arătîndu-şi la fereastră obrazul arămiu şi barba albă.

Ieşirăm. Ne aşezarăm în sanie, ne învălirăm bine. Moş Ilie întoarse capul peste umăr. Începu a rîde:

— Să vezi mata, duduiţă, cu francul cela m-am dus eu întins la crîşmă... Da' eu rachiu nu beau, ferească Dumnezeu; mie vinul îmi place... Acu am o leacă de chef, să vezi cum am să-ţi mîn eu caii, nici vezeteul împăratului nu-ţi mînă caii ca mine... Hi, băieţi!

Gata. Să vezi mata, duduiţă, azi boieru a avut o leacă de harţag... Zice el una, zic eu alta... Vra să zică ne-am *duelat* oleacă!...

Moşneagul dădu din cap, scuturîndu-şi pletele cu un rîs şiret, — şi deodată dădu drumul cailor. Pornirăm ca vîntul, prin roirea fulgilor; o adiere uşurică, ca o muzică lină, mi se strecura pe la urechi, aripioare reci parcă-mi băteau obrajii. Casele, felinarele, treceau îndărăt, duse ca de o apă năprasnică.

— Nici n-ai idee ce mult îmi place să zbor aşa cu

sania! îmi zise repede Margareta ghemuindu-se în blăniţa ei albă. — Şi eu mă simţeam uşoară, c-o năvală de veselie de copil în toate simţurile.

III

În scrisoarea aceasta, prietine, am să-ţi vorbesc despre nişte serbări foarte ciudate populare, care se urmează la Crăciun şi la anul nou. Am făcut mare haz.

Mai întăi de toate să vezi ce pregătiri, în gospodăria lui cuconul Tudorache! Cucoana Irena şi-a pus un şorţ mare alb, dinainte, şi-a suflecat mînicile şi a intrat în bucătărie, — o bucătărie uriaşă, curată ca-n palmă. Gavril bucătarul cel negru tot dă din mîni, zîmbind, parcă se pregăteşte să frămînte ceva. A intrat şi Margareta în urma cucoanei, am intrat şi eu; e un fel de procesiune. Şi văd pe Ilie, vizitiul, aducînd patru claponi tăiaţi; iese şi intră iar, c-un curcan; iese şi intră iar cu două gîşte.

Eu am bătut din palme şi m-am spăriat:

— Ce-o să faceţi mă rog cu atîtea paseri tăiate?...

— Ce? zice Gavril, şi-şi pune cu ifos mînile în şolduri. Avem noi ce să facem, duducă...

— Din claponi are să facă şi potroc! strigă veselă Margareta. Tatei îi place grozav. Curcanul, — fript... Pieptul de curcan îi place lui Costică: el trebuie să sosească desară... Din gîşte facem răcituri, domnişoară Amalie! Ceva mai minunat nici nu se poate. Vorba tatei, ceva dumnezeiesc, domnişoară Amalie!

Răcituri, potroc, habar n-aveam de-aşa mîncări.

Vizitiul Ilie făcea oarecare gesturi de orator.

— Să vedeţi dumneavoastră, ce fragedă are să fie

carnea curcanului! L-am îmbătat cu două pahare de rum... Unul lui și unul mie... Am încălicat pe un cal ș-am început să-l alung, sărut mîna, — și unde s-a oprit și s-a pus jos drept lîngă trunchi, acolo i-a căzut și capul...

Duduia Margareta face haz de vorbele moșneagului și-i strecoară pe furiș un bănuț alb. Ilie îl îndosi ca un scamator, îl mistui pe dată. Apoi se întoarse spre ușă. Se opri și începu a rîde: intra spălătoreasa, madama Iulia și era mînioasă.

— Aha! aha! mormăi bătrînul abia auzit. Ss! ss!

Cucoana Irena, cercetînd paserile, părea că știe ce are să se întîmple. O întrebă fără să se uite la dînsa:

— Ce-i, Iulie? ce ai de spus?...

Atunci ochii nemțoaicei se bulbucară și fața i se înroși ca o coajă de rac. Întinse înainte mînile cu degetele rășchirate. Începu a-și tremura buzele...

— P... p... p... conița! P... p... p... conița! P... p... p... conița...

Și-și tremura degetele și privea furioasă pe cucoana Irena.

— Ce-i, Iulie? Iar te-ai sfădit cu Gavril?...

— P... p... p... Gavril, conița!... P... p... p... spus la mine: p... p... na dracu! p... p... du-te na dracu!... p... p... vai, vai!... Și deodată începu a plînge.

Ilie bătrînul voia să iasă. Se oprise în prag încovoiat puțin și rîdea privind îndărăt peste umăr. Bucătarul parcă se scula dintr-un somn greu, cu o nedumerire grozavă în priviri.

— Eu, coniță? Vai de mine, coniță! Ferească sfîntul! Unde se află! Se poate așa ceva? Nu mă cunoști mata, coniță?...

— Te cunosc, te cunosc... Cam trageți dumneavoastră la măsea, în ajunul sărbătorilor.

— Da' unde se află, cuconiță, da' să chiorăsc, dac-am pus în gură strop de băutură...

Iar nemțoaica își ștergea lacrimile cu pestelca și se ruga:

— P... p... p... conița... P... p... p... dai la dinsu nafara!

— Ei hai, hai, împăcați-vă, zise zîmbind cucoana. Altădată m-aș supăra... Așa mi-ați făcut și anul trecut drept înaintea sărbătorilor... Împăcați-vă, că altfel mă supăr...

Iulia începu a rîde dintrodată.

— P... p... p... Zici așa coniță... P... p... p... pacam!... Zic... p... p... p... zic și eu na tine... p... p... na drac!... P... p... Acu pacam...

Și era foarte veselă, iar bucătarul intrase cu nasul în spuza focului și rînjea, c-o gură colosală cu dinții ca de fildeș.

După scena aceasta, de care eu și Margareta am făcut un haz nespus, s-au început pregătirile paserilor, a vînatului, a plăcintelor. Era o mirodenie aspră în încăperea largă. Focul uriaș ardea în cuptor și ne dogorea; afară bubuia un vînt iute de iarnă; iar Gavril tăia și împărțea, se strecura în toate părțile, își suna cuțitele și vasele, sub privegherea cucoanei.

După aceea, în zilele Crăciunului, iubite, s-au întins niște mese, de-am scos adevărate țipete de pasere îngrozită cînd le-am văzut. Și o mulțime de prieteni și rudenii se așezau la mesele acelea și ședeau ceasuri întregi benchetuind. Eu ieșeam cu Margareta, ne căutam noi de ale noastre treburi, ne mai întorceam, toți erau roși și veseli și întruna închinau paharele, ridicîndu-se în picioare, în cinstea cuiva.

Ziua intrau copii zgribuliți, încotoșmați în straiele

părinţilor lor, nişte bieţi copii săraci care întrebau la poartă:

— Primiţi stelari?...

Moş Ilie le făcea semn de îndemnare cu capul:

— Hai, măi ţîcă, hai, aici aveţi noroc.

Şi intrau cu sfială purtînd steaua, o stea mare de hîrtie, în vîrful unui băţ. Are zugrăveli felurite, cu roş, cu albastru, cu aur, şi-n mijloc o mîzgîlitură, din care totuşi se înţelege că e vorba de un staul, de un Isus, — se vede o fecioară Marie ţapănă, un Iosif cu o prăjină în mînă, nişte boi cu capete uriaşe, nişte oi cu înfăţişare de lupi. Şi cînd aşează steaua, o îndreaptă spre icoane, apoi o scutură şi un clopoţel sună deodată sfios, ca prevestirea naivă a unei taine. Copiii îşi înalţă capetele şi ochii umezi spre icoanele ferecate în argint, — şi încep să cînte. Aş putea zice că unul strigă într-un fel şi altul în altfel... Cîntarea lor e cam sălbatică; şi uitîndu-se la icoane, parcă prind putere în glasuri. Margareta zîmbeşte cu îngăduinţă. Iar unul din copii se pregăteşte şi, pe scripţi care scîrţîie, trimete o stea mai mică spre icoane. Aceea e steaua magilor, şi clopoţelul iar sună vestind taina.

— Brava, băieţi, zice cuconu Tudorache. Să nu uitaţi şi să veniţi şi la anul. Şi le pune în mînă gologani: cîte cincizeci de bani la fiecare. Şi copiii ies. Îi vedem pe fereastră cum păşesc mărunt prin ogradă cu ciubotele lor mari, cu nasurile roşii: lîngă poartă se opresc faţă în faţă, îşi alătură capetele şi-şi socotesc, în palmele întinse, averea.

— Uite, de asta nu mă pot lăsa, zice vesel cuconu Tudorache. Eu vreau să rămîn cu obiceiurile părinteşti... Atîta bucurie au şi copiii...

Cucoana Irena, în scaunul ei, sta gînditoare cu mînile împreunate în poală. Margareta s-a apropiat de frate-său Costică. Încă nu şi-au isprăvit destăinuirile şi nu s-au văzut de multă vreme.

Domnu Costică e un tînăr voinic, nalt, cu obrazul smead. Are ochii neliniştiţi ai lui cuconu Tudorache. Abia îi înfierează mustaţa. Stă cu mîna dreaptă pe genunchi, cu stînga îşi năcăjeşte puţinul puf de sub nas. Vorbeşte cu soră-sa, rîde şi se bate cu palma dreaptă peste genunchi, iar din cînd în cînd mă priveşte pe furiş.

Petrişor face mult haz în asemenea zi mare. S-a pus înaintea mea, cu picioarele îndepărtate în laturi, cu mînile în şolduri, şi mă ţinteşte cu privirile lui iscoditoare.

— Domnişoară Amalie, pe la dumneavoastră sînt aşa obiceiuri?...

— Nu, pe la noi nu sînt...

— Domnişoara care a fost înainte la noi zicea că acestea sînt obiceiuri barbare. Tot aşa zici şi dumneata? Să vedem ce zici dumneata...

— Mie îmi plac, Petrişor. Eu nu zic aşa...

— Bine, zice Petrişor mulţămit. Atuncea ai scăpat de o mare primejdie...

Eu priveam nedumerit spre el. Domnul Costică se ridică rîzînd, pe cînd copilul se depărta serios cu mînile în buzunări.

— Nu te înspăimînta, domnişoară Amalie, zise Costică. Iată despre ce-i vorba... Petrişor e un drac şi jumătate... Înaintea dumitale era la noi domnişoara Fani, — şi ei nu-i plăceau barbariile noastre, resturile noastre de barbarie. Atuncea Petrişor s-a înţeles cu moş Ilie şi într-o noapte au adus un buhai, de cele cu care umblă flăcăii la Sfîntul-Vasile... O bute acoperită strîns la un capăt cu o pieliţă de bur-

duf. Prin mijlocul pieliţei trecut un smoc de fire de coadă de cal. Cu mînile umede tragi de fire, — şi butoiul, adică buhaiul, începe a mugi adînc; aşa ceva poate ai mai auzit, domnişoară Amalie... Şi iau ei, Petrişor şi Ilie, acest butoi noaptea, — şi-l pun în uşa domnişoarei Fani... Il ţinea bătrînul. Şi Petrişor îşi toarnă, după toate regulile artei, borş în palme, şi începe a trage buhaiul de coadă... In mugirile acelea grozave, se cutremurau pereţii... S-au deşteptat toţi din toate părţile, iar în odaia domnişoarei s-a auzit un ţipăt sfîşietor... Parcă intrase cineva s-o înjunghie...

Priveam spre Petrişor. Se zvîrlise cu faţa în jos pe o canapea şi rîdea înfundat acolo. Rîdeau şi ceilalţi toţi. Mie însă, cum îţi închipui, nu-mi prea venea a rîde.

Sara vin irozii. Scot săbiile, Irod şi magii; vorbesc despre naşterea Mîntuitorului. Un harap urît se răsteşte către toţi cu un buzdugan; iar un jidov ghebos, cu barba de cîlţi, sare în toate părţile cu ţipete de spaimă, cu degetele răşchirate de o parte şi de alta a bărbii. In sală, moş Ilie îl aşteaptă, îi iese înainte, îi dă foc bărbii c-o lumînare, şi toate slugile se grămădesc cu haz mare, se îmbulzesc; iar la urmă, rîzînd cu lacrimi care i se scurg pe faţa roşie, se poticneşte şi madama Iulia, chinuindu-se să rupă două vorbe romîneşti.

— P... p... p... asta... p... p... Ilii... asta drac mare...

Urmează, după bucuriile Crăciunului, cîteva zile de odihnă. Pe urmă iar zarvă şi pregătiri, iar gîşte tăiate pentru răcituri, — iar curcani îmbătaţi, alungaţi — nici nu-ţi faci idee, prietine, ce veselie nebună. Toată lumea pare a-şi uita grijile şi năcazurile.

Şi-n ajunul anului nou, *buhaiul* începe să mugească la ferestre. În jurul lui flăcăi se îmbulzesc. Unul sună un clopot rar, domol, şi rosteşte în versuri line istoria colacului de grîu, unul zice din fluier o frîntură veselă de cîntec, pe cînd o tobă zuruie şi bumbăieşte tactul. Harapnice închipuiesc mînarea boilor în ogoare şi pocnesc asurzitor; flăcăii, la îndemnuri, mînă boii: Hăi, hăi! cu glasuri, care ar deştepta şi pe morţi din morminte. Stam la fereastră cu Margareta şi ascultam urarea aceasta pentru an bun şi holdă îmbielşugată. Ce poate să fie mai frumos într-o ţară de plugari? — Unele roate de flăcăi veneau cu adevărate pluguri, şi argaţii curţii se puneau la tocmeală pentru arături, se spuneau glume, clocoteau rîsurile, şi clopotul de aramă suna rar, şi cuvîntătorul saluta pe gazdă:

— La mulţi ani, cucoane Tudorache!...

Ilie le aducea un colac de grîu, după cum se vorbeşte în versurile lor; Petrişor ieşea c-un pumn de gologani. Şi-n vremea asta lumea se punea la masă, în mirodeniile mîncărilor, o lume pe care niciodată n-am fost în stare s-o cunosc în întregime. Un taraf de lăutari se aşează lîngă uşă şi începe o petrecere «ca în vremurile vechi», cum spune cuconu Tudorache. Eu nici nu înţeleg unde intrau atîtea mîncări felurite. Desigur că toată lumea se va îmbolnăvi, mă gîndeam. Dar într-un tîrziu am înţeles că nimeni nu se va îmbolnăvi; toţi erau senini şi voinici ca şi în ceasul dintăi.

Din cînd în cînd se opreau lăutarii. Intra, ca să veselească pe boieri, o capră. O piele de căprioară împodobită cu oglingioare, cu flori uscate, pe care o ia în cap şi în spinare un flăcău. La botul caprei două lemne, lucrate în chip de plisc, clămpănesc, purtate pe dinăuntru cu un meşteşug foarte simplu. Un

moşneag cîntă din fluier şi capra joacă şi clămpăneşte. O melodie de trei note, melancolică, care curge în tactul pliscului de lemn. Şi căprarul îşi îndeamnă capra, îi cîntă domol :

Ţa-ţa-ţa ! căpriţă, ţa !

Atît. Şi pot să-ţi spun că am fost mişcată de lucrurile acestea simple, care s-au păstrat în popor de sute şi sute de ani. Lucrurile vechi şi simple totdeauna mişcă.

Pe urmă a intrat, spre bucuria oaspeţilor, un urs cu blana de fîn, care mormăia înfiorător, şi pe care îl juca, smuncindu-l de lanţ, un ursar uns cu funingine, cu chimirul bătut în ţinte de alamă, cu căciula şi cu zeghea jerpelite.

Şi capra şi ursul au plecat după ce au băut cîte-un pahar de vin bun de la boieri, — iar lăutarii au început iar să cînte din viori. Şi unul cu chitara ieşea înainte, îşi scotea pieptul în afară, îşi umfla guşa şi începea, cu un glas care cutremura flacăra luminărilor, cîntece de dragoste, foarte vechi, se zice, şi foarte triste.

Dar mesenii erau veseli. Împărţeau o plăcintă uriaşă din care scoteau bilete cu versuri. Petrişor îmi aduse partea mea pe o farfurie, — apoi se aplecă pe umărul meu, ca să-mi cunoască soarta. Şi el dădu de veste tuturora, dînd semnalul rîsului şi zbîrlindu-şi părul cu degetele, de plăcere. Îmi cetea cu ifos biletul meu :

Eşti o roză, eşti un crin,
Pentru tine eu suspin !...

Şi-şi ducea, privindu-mă cu foc, mînile la piept şi le zvîrlea spre mine, ca şi cum voia să-şi smulgă inima şi să mi-o dea mie.

A fost un haz nemaipomenit.

După sărbători, liniştea mi s-a părut mai mare : iarna părea mai albă. Mă strîngeam friguroasă înaintea focului, care pîlpîia vesel. Cuconu Tudorache începea să lipsească de-acasă ; în schimb, după-amiezile le petreceam cu domnul Costică. Cîteodată ne cîntă ; cîteodată ne punem să jucăm cu dînsul *domino* : zice că se plictiseşte acasă, totuşi îi place să steie cu noi. Are rîsul foarte uşor; face haz de multe lucruri, de amintiri, de întîmplări de la universitate, pe care le povesteşte cu amănunte multe. Copila nu se prea veseleşte la ghiduşiile studentului. Cîteodată Costică îşi bate joc de dînsa :

— Asta-i babă, zice el, asta nu-i fată...

Şi fetiţa îl priveşte fără să zică nimic, o privire tare şi neînduplecată.

Iarna e cu viforuri, cu vîrtejuri de zăpadă. Viscoleşte zile întregi, apoi deodată firea încremeneşte într-o albeaţă nesfîrşită. În unele nopţi, tremură la geamuri un vînt subţire cu modulaţii chinuite, şi nu pot dormi. Într-o noapte, alaltăieri, stam aşa trează. Oftările crivăţului aveau în adevăr în mlădierile lor ceva omenesc. Şi nu înţeleg cum, deodată, cum stam aşa cu ochii deschişi prin întuneric şi ascultam, mi s-a părut că se dezvăluie înainte-mi o cîmpie nemărginită, într-o lumină vînătă. Şi deodată din necunoscutul, din pustiul acesta, au început a izvorî mişcările vieţii, deodată am văzut toate împrejurările în care s-a dat serata cercului nostru artistic, — şi dintr-odată, pe neaşteptate, am înţeles o mulţime de lucruri, o mulţime de taine din viaţa care mă împresura.

Serata cercului artistic s-a organizat cu uşurinţă. La o petrecere plăcută e uşor să aduni lumea. Iată domnul Artur Crivăţ, iată tot tineretul mai ales din

tîrgul nostru umblînd din casă în casă și vînzînd bilete. E vorba de ajutorarea săracilor: lemne și haine. Cu oarecare stăruință se strîng bani; se fac repetiții pentru o piesă de Labiche, în care mi s-a dat și mie un rol de fată bătrînă, pe care pot să-ți spun cu siguranță că-l joc minunat. Tînărul nostru Costică va rosti o anecdotă în versuri; fetița va cînta din vioară, numai cîteva bucăți... Însfîrșit, la o reprezentație de binefacere nu trebuie să fie cineva așa de pretențios. Lui domnul Artur Crivăț îi plăcea, socot, din piesă, mai mult jocul meu.

În ziua cu pricina s-a adunat, pentru o ultimă repetiție, toată lumea, acasă la noi. A cîntat fetița întăi, foarte gravă și gînditoare. Erau o mulțime de tineri, o mulțime de fete, erau și cucoane. Vorbeau cu toții. Fetița s-a oprit deodată și și-a lăsat arcușul în lungul trupului.

— Ce este? a întrebat cucoana Lucia Rizu. De ce te-ai oprit, drăguță?

— Vă rog să tăceți, nu pot cînta altfel... a răspuns cu glas blajin fetița.

Pe urmă, a urmat piesa. Toată lumea rîdea. Petrișor sărea în jurul nostru, Costică s-a ploconit înaintea mea cu ceremonie. Zice:

— Domnișoară Amalie, ești o adevărată fată bătrînă...

Era cam aspră gluma. N-am zis nimic. Am tăcut. Cîțiva au cercat să rîdă. Eram rănită. Cred că eram palidă; fetița s-a alăturat de mine și mi-a zis cu glas trist:

— Domnișoară Amalie, te rog nu te supăra... Cîteodată și oamenii cei buni fac și spun prostii...

Cugetarea aceasta «de fată bătrînă» m-a făcut să zîmbesc. I-am zis:

— Ce copilă ești! Așa de sentențioasă... Ce ai tu, fetițo?

Costică își rostea tare versurile lui, se apleca, se înălța, dădea din mîni, — vorbea de țigani și de armeni și toți din jur se stricau de rîs.

Iar sara, în sala îngustă a teatrului, în care mirosea a praf răscolit și udat, ne-am îngrămădit cu toții printre paravanurile afumate și sfîșiate și am așteptat pînă ce s-a adunat lumea. Era o înăbușeală grozavă. Priveam printr-o gaură a cortinei la mulțimea de pălării ale cucoanelor, așa de mari, așa de pline de pene, de flori și de mărgele. În juru-mi clocoteau murmure, se așezau mese, se aducea pianul. Treceau tineri ca în izbiri de vînt. Și din sală deodată porniră tropăiri și bătăi de bastoane în dușamele.

— E nerăbdătoare lumea! zise bucuros Costică. Apoi se apropie de mine: Domnișoară Keminger, cred că nu mai ești mînioasă, m-ai iertat... Era și Artur Crivăț de față. Nu puteam decît să zîmbesc și să mărturisesc că nu sînt o ființă cu mînii veșnice.

Și iată că se ridică cortina. Scena e goală. Mulțimea se mișcă un timp, apoi capetele se liniștesc. Și înaintează în lumina puternică Artur Crivăț, cu părul scînteietor și ondulat, un adevărat cap de artist. Vorbește către lume despre *binefacere*. Vorbește foarte ușor. Înțeleg și eu bine vorba lui înflorită, rostită cu grijă. Îi ascult din culise glasul limpede. Lîngă mine, atentă, cu genele plecate, cu urechea ațintită, ascultă și fetița. E vorba despre nenorocirile celor umiliți și slabi, despre bunătatea celor «care au avut parte de bunurile soartei, în valea aceasta a plîngerii». Cuvîntarea e din ce în ce mai mișcătoare. Îmi vin lacrimile cînd sfîrșește: «Doamnelor și domnilor, fiți buni, fiți milostivi... și Domnul a

zis așa: Fericiți cei milostivi»... Și deodată încep să răpăiască aplauzele. Tresar. Mi se zbate inima. Pentru întâia oară aud de pe scenă aplauze. Au un răsunet cu totul deosebit.

Tînărul își șterge fruntea de sudoare, pe cînd cortina se lasă. Îl felicităm. Pare fericit de succes. Costică Amărăscu îi zice rîzînd:

— Ai întors-o bine la urmă...

Vine rîndul duduii. Își încruntă sprînceana. E mișcată, dar arcușul nu-i tremură în mînă. Pare preocupată. Cortina se ridică din nou, murmurul încetează. În rochia ei albă, în lumina puternică, fetița pare că plutește într-un nouraș de ninsoare. A început, și-a culcat un obraz pe vioară; ochii îi lucesc. Și într-o adiere adîncă, stranie și sălbatică, tremură parcă o durere veche; o melodie așa de mișcătoare cred că n-am auzit încă. Știu că e un marș funebru de Chopin, dar nu mi-am închipuit că-mi va tresări, îmi va tremura așa inima... Închid ochii. Și cînd ridic pleoapele, într-un colț al sălii, jos, feriți parcă, văd pe cuconu Tudorache și pe Lucia Rizu. Ea rîde, — de ce rîde? Vorbește încet. De ce vorbește, cînd fetița cîntă? Iar boierul sta cu ochii ațintiți asupra ei, cu fruntea ușor încrețită, cu ochii mistuiți ca de foc, — ca și în sara cînd l-am văzut pătimaș, jucînd cărți...

Cîntecul încetează deodată. Un marș funebru lasă după sine o tăcere, o tăcere adîncă, prin care fîlfîie nevăzut ceva, ca o suflare de durere din altă lume. Toți stăteau încremeniți. Și deodată fetița a dat un țipăt ușor. A închis ochii, a scăpat arcușul din mînă. Ne-am repezit spre dînsa. Crivăț a ajuns-o întîi, a sprijinit-o; în sală s-a iscat tumult; boierii sar peste bănci; într-o clipă a ajuns lîngă Margareta și cuconu Tudorache... Dar fetița s-a făcut bine; s-a înțepenit în picioare, a încercat să zîmbească; numai ochii îi ardeau ca de boală.

— Nu-i nimic, zise ea; o amețeală. A trecut acuma...

— A cîntat prea cu pasiune!... zice gîfîind, pierdut, cuconu Tudorache. Și se învîrte în jurul fetiței.

N-a mai avut haz reprezentația de binefacere. Nici eu n-am mai avut, firește, nici un succes. Numai Costică și cu domnul Crivăț răcneau ca niște nebuni pe scenă, ca niște adevărați artiști, pentru care amănuntele vieții nu pot fi tulburări.

Iar fetița nu zicea nimic. Ea a fost tăcută și tristă cîteva zile. N-a mai voit să audă de cerc artistic. O rugam eu, o ruga domnul Artur Crivăț, o ruga Lucia Rizu.

— Ce voiți? zicea zîmbind duduia și ochii îi luceau. Sînt convinsă că cercul e o zădărnicie... Și cred că se poate face fără mine.

— Gîndește-te la săraci, duduie, șoptea magistratul.

— Eu sînt foarte hotărîtă, zise liniștit Margareta. Nu mai pot...

Cucoana Irena era mîhnită. Lucia Rizu avea o mare părere de rău.

— Pacat. Face rău. De ce, dragă Irenă, e așa de încăpățînată copila?...

În noaptea mea de nesomn pe cînd se strecura pe la geamuri vîntul, — vedeam curat icoanele și auzeam cuvintele. Și deodată înțelegeam limpede că între cuconu Tudorache și Lucia Rizu este ceva. Înțelegeam ochii boierului înflăcărați deodată de patimă. Și înțelegeam privirea ascuțită și rîsul cu triluri al cucoanei Lucia. Și am o simțire de teamă, parcă o greutate îmi apasă inima...

Aici, iubite amice, mi-am întrerupt scrisoarea. Mă pusesem la masă s-o urmez, mă gîndeam la iarna de la noi, la ghețarii noștri, pe cînd afară pe geamuri se vedea învăluirea ninsorii.

Ușa se deschise. Știam că-i fetița. Întorsei capul. M-am spăriat, m-am sculat în picioare. Era palidă, cu ochii în lacrimi și tremura.

— Ce-i, Margaretă ? Pentru Dumnezeu, ce ai ?

Ea se așeză pe un scaun, se trînti mai degrabă ; apoi își ascunse fața în palme. Trupu-i era scuturat de fiori.

Cercam s-o mîngîi. Stam lîngă dînsa, plecată asupra ei, îi ridicam fruntea, îi cuprinsesem mîna.

— Ce ai, drăguță ? Ce s-a întîmplat ?...

Și fără să știu de ce, îmi veneau și mie lacrimile.

Deodată se întoarse spre mine.

— Am vrut să spun mamei, zise ea încet. Dar nu pot. Asta ar fi grozav...

Și plînsu-i încetă. Își scoase batista subțire de matasă, își șterse ochii. Avu un gemăt ușurel și mă privea cu ochi arzători, bolnavi parcă. Eu tăceam, presimțeam o nenorocire.

— Iată ce este, zise fetița dintrodată, cu glas înăbușit. Azi am văzut ceva cumplit... A fost la noi Lucia Rizu... A sărutat pe mama, a stat cu ea de vorbă, a făcut haz... Și tata era foarte tulburat... Încă de la reprezentație am bănuit eu ceva... Atunci i-am văzut într-un colț... Tata avea privirea lui pierdută, privirea lui pătimașă... Și Lucia rîdea, ea are un rîs foarte rău, parcă sfarmă între dinți ceva, parcă mușcă... Și atuncea am avut o izbire în moalele capului, o fulgerare în ochi și eram să cad din picioare...

Nu știu dacă mă înțelegi, domnișoară Amalie... Eu iubesc mult pe tata și pe mama... Pentru mine tata a fost ca un sfînt... În închipuirea mea era curat, îl vedeam limpede, fără pacat, sărutarea lui nu putea să fie decît curată, pe fruntea mea... Eu am fost un copil, eu nu înțeleg nimica... Și de-abia acu văd cît e de rea lumea... Sînt foarte nenorocită... N-am prietină; numai pe tine te am, domnișoară Amalie... Poate mă înțelegi, poate pricepi ce se petrece în mine, cum mă doare în piept... Am ca un ghimpe la inimă...

Îi gîlgîia glasul în lacrimi. Vorbea repede ; avea o flacără în priviri.

— Și astăzi, zice, rîdea iar cu rîsul ei... Și tata era neliniștit. A vorbit și cu mine. A voit să mă sărute... Eu însă am început a rîde, m-am ferit... Dar nu rîdeam, mi se zbătea inima și simțeam că mă înăbuș... A sărutat pe mama. A ieșit. A petrecut-o tata. A ieșit după dînsa. Și încet, fără să mă simtă, am ieșit și eu în sală... I-am văzut, domnișoară Amalie, cu groază... Ea avea ca o sclipire de fulger în ochi și tata a sărutat-o lîngă ureche și o ruga încet : — Cînd ?

Ce fac ? ce fac eu acuma ? șopti repede fetița. Domnișoară Amalie, ce fac ? Spune, ce să fac ? Întîi am vrut să strig... Mi s-au înegurat ochii. M-am tras încet îndărăt. Mama m-a întrebat : Ce ai, puiule ? Nu știu cum i-am răspuns : Mă doare capul... M-am gîndit o clipă să-i spun totul...

Eu tresării :

— Nu, să nu-i spui...

Fetița se gîndea. Îi atîrnau de gene boabe de lacrimi. Se gîndea, cu privirile drepte și întunecate.

— Nu, n-am să-i spun, zise ea încet, foarte hotărîtă. Asta e o mare nenorocire... Parcă a murit ci-

neva. Dacă i-aş spune, eu cred că ar cădea jos ş-ar muri...

După o tăcere, zise iar:

— Aş voi să-i spun lui Costică... El e aproape barbat; pot să-i spun, că-i barbat... dar nu ştiu ce hotărîre are să ia el... Eu n-am încredere într-însul... El poate n-ar face nimic... Şi poate mi-ar spune şi mie să nu fac nimic... Eu ştiu ce-are să facă el? Şi vreau să iau numaidecît o hotărîre... Ce să fac?...

Iar tăcu. Două lacrimi i se scurseră în lungul obrajilor palizi.

— Mă doare capul... şopti ea.

Apoi se ridică încet în picioare.

— Eu zic aşa, domnişoară Amalie... Eu zic să mă duc la tata şi să-i spun curat: Tată, trebuie să te întorci la noi... Atîta am să-i spun şi el are să priceapă că dacă nu se întoarce, eu mă duc... De ce să mai trăiesc? În privinţa asta sînt foarte hotărîtă... Eu am suflet drept... Ce zici? Eu atîta am să-i spun... Dar atuncea cînd l-oi vedea, poate am să-i spun mai multe... Acuma nu mă mai pot gîndi... Ce zici, domnişoară Amalie?...

Eu eram spăimîntată. Tremuram.

— Nu, să nu faci asta, drăguţă!... Nu se poate. Cum ai să te duci? Ce-ai să faci?...

— Ba da, trebuie să mă duc! şopti fetiţa. Tata-i singur în odaia lui...

Îşi şterse lacrimile, făcu doi paşi şi ieşi. Rămăsesem încremenită, fulgerată parcă. Îi auzeam paşii lini prin sală. Auzii o uşă deschizîndu-se. Şi inima mi se strînse dureros în piept. O mare nenorocire trebuia să se întîmple. Căutam să întind urechea; făceam presupuneri. Îmi înfăţişam pe cuconu Tudorache. Poate va izbucni într-o mînie grozavă. Nici nu ştiu

cînd m-am înfiorat ca de frig. M-am trezit tremurînd ca varga. Poate să fi trecut un sfert de ceas. Nu, n-a trecut nici atîta. Deodată auzii paşii fetiţei. Îi cunoşteam bine. Deschisei repede uşa. Era albă ca varul, cu ochii ca două flacări.

Am strigat pierdută:

— Ce este? Cum a fost?...

— Linişteşte-te, zise încet copila... A fost bine... Am intrat ş-am zis aşa: Tătuţă, ce vrei să faci? Eu te-am văzut cu Lucia... Deodată i s-au mărit ochii. A sărit în sus. Am zis repede: Tată, eu simt că trebuie să mor... Nu pot să rabd... S-a surpat ceva în sufletul meu... Şi nici nu ştiu cînd s-a apropiat de mine, m-a cuprins, mi-a sărutat mînile... Mi-a sărutat tata mînile!... Ş-a început să plîngă el, domnişoară Amalie... dar eu nu plîngeam. Eu îl priveam hotărîtă... Şi-mi zicea: Iartă-mă, puiule... S-a isprăvit... A fost o nebunie... Mai bine mă-mpuşc!... Aşa a zis: Mă-mpuşc cu revolverul... Numai iartă-mă... Şi eu am zis: Te iert, tată... M-a întrebat cu grijă: Ai spus mamei? — Nu, nu i-am spus... Numai între noi rămîne... Eu am să mă-mbolnăvesc, dar n-am să spun mamei... Atîta a fost... Ş-acu trebuie să mă duc în pat, nu mai pot...

Eu o priveam înspăimîntată. Gemeam:

— Ce-ai făcut, Margaretă? Ce ai?

Ea zîmbea:

— N-am nimica... Are să-mi treacă...

Îşi duse mîna la frunte. Şovăi. Era ca ameţită. Deschise uşa. Ieşii şi eu după dînsa. Intră în odăiţa ei, — ş-acolo se lăsă pe pat şi începu să plîngă şi să geamă... N-am mai putut. Am prins a răcni îngrozită. Strigam pe cuconu Tudorache, pe cucoana Irena. Ceream apă, ceream colonie. Copila tremura şi ge-

mea. Ca într-o izbire de furtună sosiră cu toţii. Nimeni nu ştia ce s-a întîmplat. Mă întrebau toţi, mă priveau cu ochi spăimîntaţi, iar cuconu Tudorache căzuse pe un scaun şi se apucase cu mînile de cap...
A venit doctorul. Fetiţa era bolnavă. Avea friguri. Ş-acuma, mai liniştită, stă în patul ei alb... A slăbit, are o faţă ca de marmură lucie, nu zîmbeşte, nu vorbeşte. Numai spre sară are uşoare friguri şi aiurează... Chiamă cu glas uşor, stîns, pe Lucia Rizu... Stau ceasuri întregi la căpătăiul ei, iubite prietine, cuget cu uimire la sufletul acesta tînăr, care a tresărit deodată într-o nenorocire în faţa vieţii, — şi cînd mă gîndesc c-ar putea să moară, îmi vin lacrimile.

IV

...Nu pot, nu mă lasă inima să nu-ţi povestesc înainte despre patimile mele. În multe nopţi ale sfîrşitului acestuia de iarnă n-am închis ochii. Am stat la căpătăiul bolnavei, i-am priveghiat ceasurile chinuite, i-am zîmbit în clipele de alinare. Stam întinsă într-un jîlţ larg de catifea roşie; o candelă de argint ardea într-un colţ al odăii subt icoane şi răspîndea o lumină palidă, slabă, care nu supăra somnul copilei. Focul pîlpîia, plimba umbre mari pe păreţi. Duduia Margareta sta deşteaptă, un răstimp tăcea cu ochii în bagdadie, după aceea părea că o învinge oboseala şi pleoapele cernite cădeau peste florile ochilor ei: avea doi ochi trişti, ca nişte flori bolnave. Era linişte în odaie şi-n jurul meu. Intra fără să simt, în vîrful degetelor, cucoana Irena. Nu zicea nimic. Intindea capul şi privea în culcuşul odorului ei, ofta şi se aşeza şi ea într-un colţ. Şi tăcerea ne împresura. Focul avea

tresăriri, jarul se risipea încet, clipea cu ochi de rubinuri. Şi cucoana Irena iar avea oftări adînci şi grele. Un vînt tremurător se ridica afară, îi simţeam pipăirile la ferestre, trecea şi ne lăsa în muţenia şi jalea noastră.
Ziua, venea cuconu Tudorache. Fetiţa era totdeauna cu pleoapele închise cînd intra el. Se apropia de mine şi mă-ntreba mai mult din ochi:
— Ei, cum îi mai este? Ce-a mai spus doctorul?...
— I-i mai bine... şopteam eu. Şi el dădea repede din cap. Apoi rămînea cu ochii duşi, gîndindu-se la ceva. După un timp se întorcea spre pat, privea iar lung spre copilă, se trăgea tăcut îndărăt şi ieşea furişîndu-se parcă.
Costică plecase cu pălăria pe-o ureche. El de-un lucru era mirat: nu putea să înţeleagă de ce s-a îmbolnăvit soră-sa.
— Bine, frate, doctorul spune că nu-i răceală... Dar ce-i atunci? El nu poate să spuie ce-i... Ei bine, dar asta e ceva scandalos...
Cucoana Irena nu întreba, nu se mira; peste sufletul ei apăsa o greutate ucigătoare. Ea nu înţelegea nimic, nu voia să ştie nimic. Fetiţa îi era bolnavă, — atît. Ofta şi plîngea.
Aşa, cu greu, cu amar, trecură nopţile lungi în care se văita austrul, zilele mohorîte de zloată cu picuşuri monotone din streşini; şi-ntr-o zi cu soare, după ce deschisesem ferestrele şi dăduse năvală în odaie o undă răcoroasă cu miros de pămînt dezgheţat, într-un fum mîngîios de raze, duduia Margareta deschise ochi limpezi. Îmi zîmbi deodată — şi-n piept simţii o înfiorare de bucurie, o căldură care mi se ridica spre gît şi spre ochi şi parcă s-au şters toate oboselile mele, toate clipele de durere, toate spai-

mele. Copila îmi era dragă — ș-acu o vedeam dintrodată zîmbind vieții.

Și din ceasul acela, cu începutul primăverii, soarele umplu de bucurie casa și inimile. Petrișor intra c-un comanac năstrușnic în cap, își puse mască într-un rînd, își puse barbă de cîlți, se îmbrăcă altă dată cu rochie, se legă la cap cu grimea și se împiedica de covoare, — ca să facă haz fetița și să nu-i pară lungi ceasurile în pat. Cucoana Irena aducea cu mîna ei supa, se așeza pe marginea divanului ; nu știa ce să mai zică, ce să mai facă :

— Îți place supa, puișorule ?

— Îmi place, răspundea zîmbind fetița.

— Și ți-i foame ?...

— Da, am o foame de lup...

Și abia mînca. Era slăbuță. Cucoana Irena ofta.

— Mînîncă puțin, ca o păsărică, dar tot îmi pare bine, tot îs bucuroasă...

Într-o zi cuconu Tudorache a intrat pe neașteptate, — s-a apropiat de pat, a luat de pe plapomă mîna ca de ceară a copilei și a sărutat-o. A zis încet :

— Draga tatei...

Îl priveam mișcată. Și prin ochii fetiței trecu o lucire de milă. Apoi îl privi drept și zîmbi. Vorbi trăgîndu-și încet mîna.

— De-acu am să mă fac zdravănă și voinică.

Acu stăteam de vorbă amîndouă. Îi spuneam fetiței despre vegherile mele din două săptămîni, despre nopțile lungi, despre așteptările mele și ale cucoanei Irena.

— Nu credeam c-am să mă-mbolnăvesc... zicea ea domol. Și stătea cu ochii ațintiți înainte, cu obrazul palid și neclintit.

Zilele treceau curînd : zăpezile se topiseră. Fata

se înzdrăvenea văzînd cu ochii. Îi plăcea să simtă mirosul primăverii și mă ruga să-i deschid fereastra. Sta în pat între perini, vorbea cu mine, cu maică-sa ori încerca să citească o carte. O opream de la cetit : așa hotărîse doctorul, un om grăbit, firește cu ochelari, care rîdea și făcea glume :

— Ei, ce mai face bolnava ? n-a fugit pe-afară, nu ?...

O opream de la cetit și fetița mă ruga :

— Domnișoară Amalie, tu știi cît de tare îmi plac cărțile... Nu pot fără asta... Lasă-mă, te rog, macar cîte două ceasuri pe zi...

Își lăsa cartea pe genunchi și rămînea cu ochii duși. Cercam s-o întreb despre suferința ei, despre gîndurile care-i veneau. Îmi răspundea c-un zîmbet, — tăcea.

Într-un rînd, spre sară, — stăteam singure, numai la lumina focului. Cucoana Irena și cuconu Tudorache ieșiseră. Duduia Margareta își întoarse spre mine capul. Îi jucau umbre și lumini pe obraz și-n ochi.

— Domnișoară Amalie, tare te rog să-mi faci o plăcere... Aud mormăind prin ogradă glasul lui moș Ilie... Chiamă-l oleacă aici... El a ținut pe tata în brațe, m-a ținut în brațe și pe mine și mă desmierda cînd eram mititică. Acu aș vrea să-l văd...

— Bine, fetițo...

Și bătrînul părea spăriat, cînd intră plecat din șele, în vîrful degetelor, cu căciula în mînă. Numai barba albă i se vedea prin lumina fugarnică a focului.

— Sărut mîna, duduiță...

— Moș Ilie, zise încet fetița, îți aduci aminte cînd mă purtai în brațe și-mi spuneai povești ?

Bătrînul de bună-samă că rîdea în barba lui albă

dar noi nu-l vedeam. Era slugă veche și nesfioasă. Se apropie de sobă și se cinchi jos, lîngă flacări.

— Duduiță dragă, zise el vesel, tare-mi pare bine că ai scăpat... Mai bine să mor eu, că-s o căzătură... Moartea asta-i o păcătoasă ; pesemne că i-i spaimă de mine... Nu vrea să-și tocească dinții în ciolane tari... Acu s-a dus pe pustii locuri...

Margareta asculta. Se lăsase pe spate cu fața în sus și asculta cu ochii deschiși spre bagdadie.

— Duduiță, zise iar moș Ilie, am să-ți spun o veste... Să vedem, poate ai să te bucuri oleacă... Mi se pare că cuconașu are de gînd să ne ducă la moșie din vreme, anul ista... Cum s-a desprimavara bine — ș-or începe a înflori grădinile...

Margareta începu să rîdă veselă :

— De asta îmi pare bine... De cînd tot aștept să se facă primăvară !...

O vreme au tăcut. Mi se părea cam ciudat un schimb de vorbe între o fetiță de boier și un țigan bătrîn, un fost rob. Și ție poate ți se pare ciudat lucrul. Dar trebuie să știi că din vechi vremuri copiii au crescut în brațele dadacelor, în legănările cîntecelor monotone, — și după cîte am auzit, barbarii aceștia au înrîurit mult cu istoriile lor întunecoase, cu legendele lor, mai ales asupra cuconițelor, care pînă ce se măritau nu ieșeau din cămările lor dintre roabe. Acestea mi le spunea duduia Margareta ; ei îi place mult să vorbească despre vremurile de odinioară... Îmi zicea cu un zîmbet ciudat :

— Pe atuncea, domnișoară Amalie, au fost altfel de oameni...

Ș-acu în întunericul odăii, în fîlfîirile de aripi ale flacărilor, — stăteam tăcuți, eu, fetița și fostul rob. Era o pace adîncă în toată casa, parcă eram despărțiți cu ziduri și de lume și de vremurile acestea. Iar moșul parcă înțelegea că, dacă stă el lîngă foc și dacă stă prin întuneric o domniță în pat și tace, el trebuie să spuie o istorie veche, din alte vremuri.

— Duduiță, vorbi el cu glas moale, era odată tare demult, un boier bătrîn în ținutul Vasluiului : «Era odată»... Vorbele acestea aveau un farmec nespus. Simțeam cum îmi pătrund în inimă, cum stau gata să dezvălească o taină plină de întuneric, o tragedie din trecut...

După două săptămîni, se făcură pregătiri de plecare, într-o bucurie nespusă. Era vorba să facem Paștile, care cădea la sfîrșitul lui aprilie, acolo în curțile bătrînești de la moșie. Eu n-am văzut niciodată o plecare la moșie. Trebuie să știi c-au venit două harabale uriașe, de-acolo de la Domnești, harabale boierești, cu cîte patru boi albi, cu coarnele mari, lucii și frumos aduse. S-au pus în ele tot felul de lucruri, s-au încărcat vasele de bucătărie, cuferele cu straiele boierilor : în una cred că a intrat o băcănie de coloniale. Și boierul Tudorache, nerăbdător și mînios, priveghea totul, se învîrtea în jurul oamenilor și era întruna nemulțămit.

— Am spus lui Iorgu Bacalu să trimeată o putinică de masline... S-a pus putinica de masline ?

— Zău nu știu, sărut mîna, gîfîia Timofte, urcîndu-și căldările de aramă în haraba.

— Ce face ? prinse a striga cuconu Tudorache ieșit deodată din sărite. Bine, brutelor, dar ce grijă aveți voi, măi ? Nu v-am spus eu să luați sama ? Apoi bine, bre, tot eu să țin socoteală de toate ? Ce fel de vorbă-i asta ?... Duceți-vă dracului, nu sînteți buni nici de zama oului !...

— Conaşule, s-avem iertare, vorbi liniştit de după car, moş Ilie; putinica de masline-i aici, în fundul coşului; am pus-o întăi şi întăi.

— Poftim!... strigă cu năduf, întinzînd mînile, cuconu Tudorache şi după aceea nu mai zise nimic despre putinica de masline.

Dar nu trecu mult şi începu iar:

— Rogojini de acoperit harabalele sînt?

— Sînt, zise Ilie.

— Da' boii i-aţi adăpat?

— Nu ştiu, conaşule, ce-au făcut oamenii...

— Aşa? oamenii? Bine, bre, ce grijă aveţi voi, bre! de ce sînteţi voi buni, bre! bată-vă Dumnezeu să vă bată; ştiţi să mîncaţi şi să beţi, altceva nu ştiţi nimica...

— I-am adăpat, cucoane, cuvîntă unul din ţărani, cu căciula în mînă.

— Poftim! strigă iar boierul. Ei, acu-i gata? Încă nu-i gata? Măi, voi sînteţi buni de spînzurat, pe Dumnezeul meu! Unde-i vatavul? Unde-i vatavul? De ce n-a venit el aici? Dacă nu plecaţi într-un ceas... Unde-i vatavul? De ce stau eu aici? ce-s eu aici? Dacă nu plecaţi într-un ceas, vă împuşc!...

Şi foarte indignat, cuconu Tudorache se îndreptă cu paşi repezi spre casă. La uşă se întoarse în loc.

— Da' puştile mele le-aţi uitat? Desigur că le-aţi uitat...

— Sărut mîna, cuconaşule, nu le-am uitat!...

— Bine, răspunse boierul răsuflînd greu, şi iar făcu doi paşi în grabă, privind cum încărcau oamenii...

Harabalele porniră cu zgomot.

— Luaţi sama! strigă boierul cît ce putea. Luaţi sama la hopuri! luaţi sama la poduri...

Pe urmă intră în casă. Noi eram gata. Ne puneam pălăriile.

— Aş bea o cafea! zise boierul cu fruntea încreţită. Apoi uită cafeaua.

— Pe Dumnezeul meu, răcni el, cu oamenii aceştia, nebuneşti! Iaca, acuma, sînt sigur că nici trăsurile nu-s gata... Pe urmă sînt sigur că la mijlocul drumului avem să ne aducem aminte: Aha! am uitat cutare lucru!... Pe onoarea mea, dacă nu s-a întîmpla aşa, să-mi radeţi mustaţa! Ştiu eu, aşa-i totdeauna...

— De ce te tulburi, dragă? vorbi cucoana Irena, aşa faci totdeauna...

— Poftim! totdeauna! Dar aşa-i cum spun eu... Poftim... Şi făcu paşi mari pînă la uşă, o deschise şi ieşi afară. Poftim. Gata trăsurile, Ilie? Să vezi că nu-s gata! Gata trăsurile, Ilie?

— Sărut mîna, cuconaşule, gata! — strigă bătrînul.

Cuconu Tudorache pufni şi nu mai zise nimic. Apoi se întoarse furios spre noi.

— Bine, frate, încă nu v-aţi gătit?... Cît o să staţi înaintea oglinzilor?

— Sărut mîna, cuconaşule, gata!... zise de lîngă mine fetiţa, veselă.

Cuconu Tudorache izbucni într-un hohot de rîs şi se linişti.

Eu şi duduia Margareta, într-o trăsură mlădioasă şi largă, pornirăm înainte. Din urmă, moş Ilie, de la trăsura cealaltă, strigă flăcăului de pe capra trăsurii noastre:

— Măi băiete măi, să iei sama la mînat, că pe urmă ai de-a face cu *noi!*...

Vizitiul nostru întoarse o faţă tînără, fără mustaţă,

îndărăt, ne privi o clipă şi dădu din cap spre moşneag :

— Lasă, moşule, n-ai grijă !

Şi deodată dădu drumul cailor, se aşeză bine pe capra lui, şi scoase un şuier, ş-un strigăt vesel. Pe drumul zbicit, fără pulbere, mergeam lin, fără zdruncin, în tropotul înăbuşit al fugacilor, doi cai mărunţi, negri, cu coamele tunse. Cîmpiile în aburi se arătară curînd, cu muncitorii împrăştiaţi în întinderi, pe ogoare ; şi duduia Margareta, din mantaua ei largă, cenuşie, îşi înălţa faţa palidă ca să privească mai bine cuprinsurile şi să soarbă aerul proaspăt. Era o zi liniştită şi luminoasă din mijlocul lui aprilie ; parcă simţeam o furnicare, o destindere în toate mădularele ; vîntul fugii îmi susura ca o cîntare domoală pe la urechi. Fetiţei i se luminaseră ochii, i se rumeneau obrajii. Avea un zîmbet dulce ca de vis.

— Domnişoară Amalie, zise ea întorcîndu-se cu o mişcare vioaie spre mine, tare mă simt bine... şi fericită... Parcă sînt alta... Tăcu o clipă. Se gîndea. — Da... şopti ea. Acu sînt alta... Nici nu bănuiam eu ce schimbări au să se facă în mine... Şi-i o lumină aşa de ciudată pe cîmpii... Uite şi cocostîrci...

Deasupra unei girezi singuratice se învîrteau cîteva părechi de cocostîrci, cu aripile desfăşurate, plutind cu gîturile întinse înainte, cu picioarele zvîrlite îndărăt. De pe o arătură neagră, umedă, sări un iepure deodată.

— Iaca un iepure ! iaca un iepure ! strigă fetiţa tresărind. Vizitiul dădu drumul unei şuierături ascuţite. Şi sălbătăciunea parcă ar fi zis: Să ne vedem cu bine! se opri o clipă, se uită spre noi mişcîndu-şi urechile, apoi o luă la sănătoasa. Il urmăream. Departe, se

opri şi se piti în nişte haturi. Apoi îi zării numai urechile alergînd pe linia unei brazde.

Nu-l mai văzurăm. Copila se destinse parcă şi se aşeză la locul ei, îşi trase mantaua peste piept, după aceea, în legănările trăsurii, în mîngîierea soarelui călduţ, închise ochii.

— Soarele îmi face bine... vorbi ea încet, ridicînd numai o clipă pleoapele şi uitîndu-se spre mine.

Aşa am mers mult. Trecurăm printr-o pădure ; un vînt rece şi umed ne învălui. Copacii ne fugeau pe dinainte. Copitele cailor, roatele trăsurii aveau vuiete desluşite, care se înfundau adînc pe sub bolţile abia înmugurite. Ici-colo răsăreau pîlcuri violete de toporaşi ; în unele locuri, ca nişte steluţe de ninsoare, sta presărată floarea-paştelui. Duduia se învălea friguroasă în mantaua ei ; privea în juru-i fără de nici un cuvînt. Apoi deodată ieşirăm la lumina cîmpiei, într-o vale liniştită, în soarele amiezii. O apă sticlea departe într-o luncă : mai încoace, într-o risipire de pomi înfloriţi, se înălţau acoperişuri roşii de olane. Pe coasta cealaltă a văii, un sat îşi împrăştia căsuţele.

— Iaca Domneştii ! strigă fetiţa. Acolo unde se vede acoperişul de olane e curtea noastră... Am ajuns foarte repede. Să vezi ce odăiţă am eu... Dă drept în florărie...

Ridicase capul şi privea cu ochi mari, pe cînd caii alergau mai repede pe valea trăgănată. Vizitiul dădu un chiot prelung, care trecu răsunînd prin văi ; şi deodată duruitul se strînse parcă între două şiruri de sălcii care întindeau, răsfirau plete lungi, verzi-palide, deasupra şoselei.

Apărură deodată din nou acoperişurile roşii, pe urmă două porţi mari date în lături, pe care trăsura intră cu zgomot în pocnete de bici. Ne aşteptau cu

fețe zîmbitoare argați în straie albe; își scoteau cușmele din cap. Trăsura se opri la scări de piatră. Un cerdac larg înălța stîlpi mari de lemn pe care se agățau iedere; ferestre luminoase, uriașe; în jur grajduri, hambare; verdeață în fund; într-o parte, după gard de ostrețe, un popor nenumărat de paseri, — dintre care gîștile își înălțau strigătele lor scurte, ca de clarinet. Pe cînd ne coboram cu picioarele amorțite — sosea, trăgea la scară și trăsura boierilor, și moș Ilie zicea vizitiului nostru:

— Brava ție, Niculăeș! Îmi place cum mi-ai întors-o la poartă!... Ș-ai pocnit din bici, chiar cum te-am învățat eu!

Cuconu Tudorache își zvîrlea brațele în toate părțile:

— Ei, ce ziceți? Așa-i c-am ajuns repede? Cum vă simțiți? bine? bine? Eu știu c-aș bea o cafea neagră, nimic mai mult decît o cafea neagră!...

Cîteva slugi bătrîne se apropiară. Sărutară pe rînd, plecîndu-se, dreapta stăpînilor.

— Ce mai faceți? întreba repede boierul. Cum te chiamă pe tine? Gahița?... Nu te chiamă Gahița? Te cheamă Profira? Brava! Iaca, te uitasem!... Ei, vă pare bine c-am venit? Da' tu, Ioane, ce mai zici?...

— Bine, cucoane, sărutăm dreapta...

— Ion te chiamă, așa-i?

— Nu, cuconașule, — Costache... să fie cu iertăciune...

— Bine zici, bine zici, — iaca, te uitasem... Ei, Irenă, ce facem? Să intrăm în casă. Da' fetița? Așa-i că te-ai bucurat? Am făcut barcă nouă pe iaz...

— Acu nu mai zic nimica, îmi pare bine c-am

ajuns... vorbi zîmbind fetița. Și avea o lucire de mare bucurie în ochi.

În sărbătorile Paștelui livada mare a curții era toată înflorită. Erau cireși care scuturau ninsori de flori albe, meri cu florile ușor rumenite în bătaia luminii. Ieșiseră toate gîzele pămîntului în căldura potolită, țîrîiau rîndunele și lăstuni în preajma cuiburilor. Pe o potecă de lilieci ne îndreptam spre iaz, ne opream pe opust și priveam cum se urcă din adîncuri în unda limpede, cum încep să se țese lianele apelor. De o parte și de alta pădurea veche de ulmi înălța trunchiuri uriașe, care săgetau și-n lungul apei, spre cerul senin de dincolo, unde părea o altă lume de lumină, văzută printr-un geam limpede.

Alături de fetiță umblam cu pași domoli; ne întorceam. Ieșeam din parc pe o portiță veche, și-ndată acolo, în marginea satului, sub poală de pădure rărită, dădeam peste scrînciob și peste horă. Vedeam cu mirare cum ciocnește toată lumea ouă roșii. După ce rosteau întîi vestea cea bună: Hristos a înviat! — unul ținea oul, altul ciocănea cu luare-aminte... Parcă se săvîrșea o faptă din cele mai însemnate. Cîntau lăutari, se învîrteau părechi-părechi în jocuri foarte iuți, ori porneau lanțuri, vîrtej, cu chiote. Era o bucurie aprinsă și sălbatică.

Ne întorceam spre casă. În scaunul ei larg, în cerdac, în după-amiaza caldă, fetița rămînea pe gînduri într-un colț — pe cînd în cealaltă parte boierii primeau vizitele de sărbători ale nobleței din partea locului, din sat, de pe moșie.

Veni întîi învățătorul, un tînăr fără mustață, destul de stîngaci. Era sărăcuț îmbrăcat, dar purta mănuși de piele. Sărută mîna cucoanei, dădu mîna cu boierul, luă o dulceață, — apoi întrebă despre sănătate și se

bucură, frecîndu-şi mănuşile, cînd află veşti bune dinspre partea aceasta.

— Am aflat că domnişoara a suferit... zise el cu sfială, privind pieziş spre noi.

— Da, zise cuconu Tudorache, fumîndu-şi ţigara şi privind în depărtări, dar acuma e bine, pot să zic că e foarte bine... Dar dumneata, cu şcoala, cum o duci ?...

— Eu, cam greu, nu prea vor să-şi deie oamenii copiii la şcoală...

— Nu ? şi de ce, mă rog ?... Adică da — ce să faci ? aşa-s ei... Încă nu-s deprinşi... Copilul trebuie să lucreze, — ce folos înţelege ţăranul de la şcoală ?... Parcă cei cu carte o duc mai bine ?... În privinţa asta, domnule Vîrlan, îmi am eu ideile mele...

Fetiţa zîmbea şi asculta. Învăţătorul se aşeză mai bine pe scaun şi tuşi, cam încurcat. Pe urmă îndrăzni să îngîne :

— Domnule Amărăscu, să nu vă fie cu supărare... Am avea nevoie şi de o leacă de bibliotecă... Dacă aţi avea bunătatea...

— Domnule Vîrlan, zise repede cuconu Tudorache, dumneata eşti om inteligent, dar nu ştiu dacă pricepi că o bibliotecă n-aduce nici un folos... Ce să citească ţăranul ? El trebuie să muncească, el parcă mai are cînd să citească ? Ce să citească ? Asta nu mi-am închipuit-o niciodată... De lucrurile acestea sînt convins, crede-mă... Eu cunosc oamenii, ascultă-mă, eu sînt un om care ţin la obiceiurile vechi ; ştiu eu ce lucruri sînt de îndreptat în ţara asta...

Cuconu Tudorache privea foarte mulţămit spre învăţător. Parcă voia să-i zică : Dumneata eşti un om cumsecade... Cucoana Irena îl mai întrebă de una de alta, apoi băiatul sărută mîna cucoanei, dădu

mîna cu boierul şi se coborî în vîrful degetelor pe scări.

— La revedere, tinere ! zise vesel cuconu Tudorache, apoi prinse a urmări cu luare-aminte fumul ţigării, care se răsfira în rotogoale în limpezimea aerului.

— De-acu trebuie să vie preotul... zise rîzînd uşor duduia Margareta. Lucrurile care se spun sînt foarte interesante...

Preotul venea în adevăr, mîngîindu-şi barba sură şi păşind rar pe drumuşorul prunduit. Îşi ferea cu grijă reverenda de tufele de trandafiri, care creşteau dese de la portiţă pînă la scară. Îşi ridică faţa : un obraz ars de vînturi, cu ochi de o umilinţă în adevăr creştinească. Zîmbi suind scara, apoi, în cerdac, se ploconi spre boier şi spre noi.

— Sărut mîna, părinte ! zise cuconu Tudorache. Ce mai faci ? Cum merge cu sănătatea ? Bine ? Dar cu afacerile ? Şi mai bine ? Nu merge bine ? Cum se poate ? Poftim, şezi colea şi ia o dulceaţă... Ce zici, Irenă, părintele parcă s-a mai îngrăşat... Vra să zică nu merg bine afacerile... Atuncea de ce eşti slujbaşul lui Dumnezeu ! Ce-am înţeles, părinte, dacă se poartă astfel cu sfinţia ta ?... Mai rău decît cu o slugă... Asta nu-i frumos, îţi spun drept...

Cuconu Tudorache rîdea. Rîdea, cam stînjenit, şi părintele. Apoi mărturisi cu un surîs umilit :

— Ce să facem, cucoane Tudorache, dacă vremurile-s grele... Şi deodată se hotărî : Mărturisi boierului că ar avea nevoie de cîteva cară de lemne...

— Aşa, părinte ? Vra să zică mai degrabă dăm noi decît Cel-de-sus... Şi eu nici macar un sfînt nu-s... Da' eu ţin la obiceiurile vechi, şi-ţi dau, cum nu... Numai să-ţi spun, părinte, toate ca toate, da' vremu-

rile nu mai sînt acuma ca altădată... Acu a început a se duce credința...

Părintele Ion oftă și dădu din cap: Așa-i, așa-i... Apoi se grăbi să ceară țidula...

— Care țidulă?

— Țidula de lemne, cucoane Tudorache, dacă nu vă supărați... Altfel nu-mi dă *feșterul.*

Eu priveam cu luare-aminte și ascultam dezbaterile acestea a doi oameni binecredincioși. Și după ce plecă popa Ion, veniră primarele și notarul, în haine negre cu mînicile cam scurte. Amîndoi se ploconiră odată și-și trecură mînile prin mustățile lungi:

— Sărut dreapta, cucoane Tudorache...

— Aha! bine că mi-am adus aminte... zise deodată cuconu Tudorache... Uite ce-i, Cojocarule... Cred că nu ești degeaba primar în comună... Iar primarele întinse gîtul spre boier. — Nu mi-au ieșit trei oameni, ori patru, la arat... Să ceri lista de la vechil... Să-i urmărești numaidecît... Cu mine nu se joacă... Înțelegi? Pe urmă, notarul... Domnule notar...

— Ordonați, cucoane Tudorache...

— Vezi cu învoielile, poartă-te harnic. Eu am încredere în dumneata... Dumneata trebuie să-ți cunoștri poporul... Să meargă strună, cu regulă, ca la militărie...

Amîndoi funcționarii plecară, cu hainele lor negre cu mînicile scurte. Iar cuconu Tudorache, vesel, își zvîrli țigara și începu să se plimbe prin cerdac.

— Aceștia-s oameni energici, zise el cu hotărîre. Îmi pare bine că-i am la primărie... Au venit la mine și s-au rugat... Cucoane, pune-mă primar, zice, că am să te slujesc cu credință. Și notaru-i băiet bun... Amîndoi au fost sergenți în oaste... Se pricep cum să-nvîrtă treburile...

Cu plecarea *administrației* încetară vizitele. În după-amiaza caldă, cîntau cucoșii; — un păun striga spăriat în desișurile livezii. Se întinse apoi tăcerea. Și duduia Margareta se ridică în picioare și zise:

— Să mergem s-auzim cucul...

Ieșirăm în livadă. Parcă ploua lumina, străpungînd pomii înfloriți. Frunzele tinere luceau în soare; nici șoapte, nici înfiorări nu treceau. Pășeam prin iarba tînără, ca pe un covor moale.

— Toată tinerețea primăverei parcă se urcă în mine din pămînt, zicea fetița. Tare mă simt bine! I-auzi și cucul... Dar trebuie să fie departe, abia s-aude...

Ne-am oprit ca s-ascultăm în depărtare cucul. — Apoi ne îndreptarăm iar spre iaz, printre tufe dese de lilieci, printr-o mireasmă amețitoare. În opust țîrîiau apele; zidul ulmilor se răsfrîngea limpede în adîncuri. Ne așezarăm în iarbă, aproape de apă, pe tapșanul prăvălatic.

— Nu înțeleg de ce mă bucur acuma de singurătate, vorbea fetița. Parcă n-aș mai putea trăi la un loc cu multă lume. Acu mă mișcă și cîntarea cucului; acuma florile parcă au un înțeles... Nici eu nu înțeleg ce am... Parcă aș vrea să mă duc... Pe urmă aș vrea să mă pun cu fața în sus, subt un măr înflorit, și să mă bată așa soarele, și să-mi aburească prin păr vîntul...

Mă privi însuflețită, cu obrajii rumeniți.

— Nu pot să-ți spun, domnișoară Amalie, toate cîte îmi trec prin minte și prin suflet... Nici eu nu înțeleg... Îți spun numai ție... Parcă aștept să mi se întîmple ceva fericit. Acu parcă aș vrea să am vioara cu mine — să cînt ceva în singurătatea asta...

Rămaserăm privind pe luciul apei, pînă ce copila tresări. Dădu drumul unui strigăt înăbușit de mirare

și întinse mînile. In lumină, în fața noastră, pe malul celălalt, din țihla măruntă, ieșise la lumină o vidră. Blana castanie îi lucea ape-ape, mișcătoare. Ii sticleau ochii. Privea cu luare-aminte în juru-i. Se înălță puțin, — apoi fără nici un salt, fără zgomot, deodată se cufundă în iaz; rămaseră cercuri în urmă-i, care se tot lărgeau spre malul nostru; o dîră argintie prinse a alerga spre coada iazului, în lungul malului...

— Ai văzut cum se uita la noi? zise veselă duduia Margareta.

Iar tăcurăm; și iazul n-avea nici un fior. Departe, cine știe unde, în sat, prin livezi, un flăcău cînta de dor cu voce mlădioasă și dulce. Fetița se lăsase pe spate în iarba tînără și asculta. Inchisese pe jumătate ochii. Zîmbea ca unei înfățișări dragi. Mi s-a părut că o aud oftînd.

V

De altminteri frumoase lucrurile acestea cîmpenești, — dar eu, drept să-ți spun, începusem a mă plictisi. O vreme mă ducea copila la biserică, dar lui Dumnezeu nu mă puteam ruga. Era zgomot prea mare. Auzeam necontenite cîntări pe nas și părintele Ion, cînd cetea evanghelia, avea un obicei cam ciudat: întrebuința unul din degetele-i groase drept curățitor pentru partea mai ieșită a feței sale. Mergeam cu trăsura la cîmp, vedeam cum se fac semănăturile pe întinderi nesfîrșite, în fierberea căldurii. Imi plăceau mîniile lui cuconu Tudorache. Pe mică pe ceas se aprindea. Il auzeam strigînd acu ici, acu dincolo, se repezea cu cravașa, cum era călare, lua în pieptul calului pe un sătean și-l plesnea repede de cîteva

ori. Omu-și înfunda capu-ntre umeri, apoi rămînea singur la marginea brazdei negre și-și ștergea încet fruntea de sudoare.

— De ce l-ai bătut, tată? zicea fetița încet, și parcă i se adunau în priviri întrebări, mustrări, mîhniri.

— Altfel nu-i chip! striga repede cuconu Tudorache. Altfel îți sar în cap... In privința aceasta eu sînt cu obiceiurile vechi, eu îmi am convingerile mele, ideile mele... Pe urmă zîmbea fetiței: — Las' că-i trece, n-ai grijă... Și-i dau eu de un pahar de rachiu... Uită... Așa-s ei...

Fetița nu răspundea. Mă ducea la trăsură și moș Ilie își purta domol fugacii prin pîrloage întăi, apoi pe drumeagurile de țărînă.

La sfîrșitul lui mai sosi domnu Costică de la Iași; în iunie veni și Petrișor, mai încruntat, mai important decît oricînd, cu pletele crescute și c-o păreche de ochelari pe care și-o urca des pe nasul mic, cercînd să se deprindă, foarte serios, cu această schimbare în înfățișarea lui.

Acuma, la masă, sub bolta de viță, începu a fi oarecare veselie. Stăteam de vorbă cu Costică; îmi povestea așa de multe lucruri nostime, care erau o necontenită surprindere pentru mine; duduia deodată începu a se înțelege cu Petrișor. Vorbeau despre cărțile lor, discutau cu patimă, cu aprindere, li se înflăcărau ochii. Mititelul acela de paisprezece ani, care purta părul mare, se uita crunt și cerca să-și îngroașe vocea, vorbea necontenit de convingeri, dădea din mîni și arăta să fie un suflet pornit de pe acuma. Și asta plăcea fetiței. In privința asta erau de o măsură.

Costică nu era deloc pornit. El fuma o ţigară, bea o cafea şi spunea o întîmplare nostimă, urmărindu-şi rotocoalele de fum albăstriu în umbra liniştită.

Şi într-un rînd tresar de la locul meu, de la fereastra-mi cu flori, uimită. Se auzeau duruiri, tropote, sunau clopotele cailor vesel. Mă aplec printre flori şi văd trei trăsuri cu lume. Eram să dau drumul unui strigăt. În trăsura de la urmă doi tineri zîmbeau şi-şi înălţau pălăriile de paie: Crivăţ, Artur Crivăţ şi Dumitru Pontescu — un băiat frumuşel şi bun care stătuse un an la Paris, care stăpînea o avere respectabilă, dar care, mie cel puţin, mi se părea cam sfios, mai sfios chiar decît Artur Crivăţ. Venirea lor m-a înveselit deodată. În trăsurile celelalte două dinainte veneau prietini de-ai boierilor. Dădeau din mîni, arătau feţe vesele, — şi printre cucoane cunoscui pe doamna Ecaterina Băluşescu, aceea pe care nu pot eu s-o sufăr, aceea care nu se uită niciodată la mine, care priveşte parcă în sineşi, parcă se coboară în sufletu-i măreţ înfăşurat într-o mîndrie de ghiaţă.

Îndată începu zgomot în coridoare. Se auzeau rîsete vesele, întrebările se încrucişau repezi. Boierii noştri parcă de zece ani se despărţiseră de lume şi acuma parcă veneau prietini din cine ştie ce depărtări şi-i găseau fericiţi, în casa lor largă, în livezile lor, între pădurile umbroase.

Pentru mine fireşte era sfîrşitul plictiselii care-şi începuse furişarea în sufletul meu.

Gavril bucătarul şi cu vreo doi copilandri se repeziră ca hultanii între paseri. Deodată începu larmă în ogradă; şi cucoana Irena îşi suflecă mînicile şi se pregăti de plăcinte.

— Domnişoară Amalie! strigă Costică. De-acu avem să începem nişte petreceri, să se ducă pomina...

Petrişor umbla grav de colo-colo, cu mînile la spate. El părea foarte plictisit.

— Şi eu sînt bucuroasă, vorbi fetiţa. Acu m-am înzdrăvenit... O leacă de zgomot are să-mi facă bine.

Prînzul a avut un desăvîrşit succes. Gavril aduse, ţinînd-o la înălţimea frunţii, o farfurie mare de pui cu smîntînă. La urmă, puii fripţi în ţigle, rumeni ca aurul, stîrniră bătăi din palme. Şi vinul rece din pivniţa adîncă de patruzeci de trepte sfîrîia şi zvîrlea scîntei din pahare.

După masă începu o partidă lungă de *croquet*. Şi-n amurg mă despărţii de zgomot, împreună cu duduia Margareta şi cu Crivăţ, — şi o luarăm încet pe potecă spre iaz.

Domnul Crivăţ părea gînditor, părea melancolic. Privea pe sub poala livezii, prin praful de aur al luminişurilor. Îl întreb c-un zîmbet:

— Domnule Crivăţ, de ce eşti aşa de gînditor?...

El începu să rîdă:

— Tare frumoase locuri, şopteşte el. Le-am mai văzut eu o dată... Pe urmă, drept să vă spun, îmi era dor şi de dumneavoastră... Nu v-am văzut cam de mult...

— Bine-ai făcut c-ai venit, zice duduia Margareta. Nici nu m-aşteptam să te văd... Credeam că ne-ai uitat...

— Asta nu, asta nu se poate!... zise repede Crivăţ. Şi cum mergeam cu pasuri line, mă privi cu un surîs plin parcă de multe înţelesuri.

Cele ce-ţi spun eu aici, prietine, poate nu vor mai ajunge pînă la tine. Lumina care mi se strecură deodată în suflet, căldura care-mi pătrunse în simţuri, — deschiseră în juru-mi o zare de fericiri. Niciodată n-am bănuit, în pribegia mea, că voi mai avea parte

de nădejdi, de visuri. Cu amintirea unor zile de altădată mă mai mîngîiam în ceasuri de singurătate; cu amintirea aceea înduram vorbe şi priviri care mă răneau, căci ea îmi aducea pacea, măcar cîteva clipe de pace! Şi acuma iată, într-o privire, în lumina unei priviri, vedeam desluşit putinţa unei nouă primăveri. Cu sufletul mişcat păşeam alăturea de *el*. In sufletul meu deodată parcă se făcu tăcere. Sufletul meu aştepta.

— Ce frumos e lacul! zise Artur Crivăţ şi ne oprirăm lîngă opust. In luminile şi umbrele amurgului, iazul mi se părea şi mie mai frumos. Avea ceva misterios, în lumina care plutea în aer deasupra lui, în umbra care curgea pe luciu.

— Iţi aduci aminte, duduie Margaretă? întrebă tovarăşul meu. Acu cinci ani am fost amîndoi pînă aici... Pe atuncea îţi era cam frică... Erai o copiliţă...

— Dumneata erai un barbat foarte fioros pe atuncea! vorbi veselă fetiţa şi tustrei începurăm a rîde.

Sub răsfirarea unei sălcii, stătea neclintită barca cea nouă, de care ne vorbise cuconu Tudorache.

— Hai să ne plimbăm cu barca, zisei eu deodată. Eu pot să mînuiesc şi lopeţile dacă voiţi... In copilăria mea am umblat pe lacurile noastre... Am umblat şi mai tîrziu...

— Dumneata trebuie să ai frumoase amintiri de pe-acolo, domnişoară Amalie, zise Crivăţ.

— Am şi amintirea unor oarecare dureri, vorbii eu, parcă numai pentru dînsul, privindu-l lung.

Dar fetiţei îi era frică de apă. Ea nu voia să intre în barcă.

— Eu nu merg, eu nu pot să sufăr apa... Nu înţeleg de ce, dar nu pot!

— De ce, duduie? zise Crivăţ. Doar eşti cu mine, îmi pare rău...

— Nu pot, nu pot... vorbi ea repede făcînd gesturi de respingere. Şi i se aprinseră obrajii.

Dar în mine creşteau dorinţi, creşteau doruri nedesluşite; parcă-mi creştea puterea. Simţeam un fel de mîndrie. Coborîi repede pajiştea şi sării în luntre. Inima începuse a mi se zbate în piept.

— Ce faci, domnişoară Amalie? unde te duci? zise Crivăţ. Şi mie îmi trecu o ceaţă pe dinaintea privirilor. Trăsei lopeţile spre mine şi, întoarsă cu faţa spre tovarăşii mei, pornii. Mă cumpănii de două ori îndărăt. Undele se încreţiră cu licăriri. Mă depărtai de mal. Simţeam cum mi s-a urcat în obraji sînge fierbinte.

Apoi mi se limpeziră privirile. Pluteam încet. Adieri line mă răcoreau. Crivăţ şi duduia, rămaşi pe pajiştea verde întunecoasă, se uitau după mine, mă urmăreau. Vorbeau. Glasurile lor n-ajungeau pînă la mine. Fetiţa privea drept înainte. Crivăţ sta întors puţin spre ea. Fetiţa îmi făcea semne cu mîna: îmi făcea semn să mă întorc. Mă salută şi Crivăţ de două ori, larg, cu pălăria. Intorsei barca. Şi cînd sării pe mal, înviorată, îmi ieşiră înainte cu admiraţie.

— Asta n-aş fi crezut-o niciodată, domnişoară Amalie! zise Crivăţ. Mărturisesc că eram mîndră. Iar duduia, bucuroasă, mă apucă de mijloc şi-şi plecă fruntea pe umărul meu:

— Niciodată, domnişoară Amalie, n-aş putea să am curajul tău...

Merserăm o vreme pe pajiştea de deasupra lacului şi asfinţitul trimetea în ulmi răsfrîngeri sîngeroase. Tăceam. Din cînd în cînd priveam spre Crivăţ.

El zîmbea; îmi zîmbea. Iar duduia Margareta tăcea cu o privire aţintită în care nu era tristeţă şi care totuşi părea înlăcrimată. Ce are, mă gîndeam eu. Ea e o copilă. Poate să fi băgat de samă un schimb de priviri între mine şi tovarăşul nostru. Se poate. Şi începui să o cercetez cu luare-aminte. Se prefăcea că nu mă vede ori chiar nu mă vedea şi era în adevăr cufundată în cugetări.

— Ce ai, duduie Margaretă? de ce umbli aşa tăcută?...

La întrebarea mea tresări şi întoarse capul cu un zîmbet blajin.

— Mă doare capul, domnişoară Amalie, n-am nimic altceva...

— Atunci să mergem acasă. Începe a se întuneca. Pe urmă-i şi răcoare...

Crivăţ ne dădu cîte-un braţ: duduia la stînga, eu la dreapta. Şi pe aleea de lilieci, prin livezi, pornirăm repede spre casă.

Nimenea nu rostea un cuvînt. Era între noi o taină. Era şi-n mine o taină — care-mi umplea de fericire fiinţa întreagă.

22 iunie

Ce s-a întîmplat oare de-mi pare lumea mai bună? Ce s-a întîmplat în inima mea? De ce mi se umpleau ochii de lacrimi astă-noapte, cînd mă gîndeam clipă cu clipă la toate cîte mi s-au întîmplat din amurgul acela cînd, pe malul iazului, am înţeles din ochii lui fericirea mea? Aceasta este fericirea mea, — s-a sfîrşit! Cu durere, cu jale, ca un avar, mă grămădesc asupra comorii mele. În lumea asta mare, m-au bătut

vînturi, m-au înţepat spini; am ajuns şi eu un ceas de pace pentru biata inimă!

Astă-noapte am stat cu ochii deschişi mari în necunoscut şi toată viaţa mea din trecut mi s-a perindat pe dinainte, pentru ca să văd că zadarnic am trăit-o. Am revăzut căsuţa săracă de departe, din munţii noştri, am văzut iar zilele năcăjite de odinioară, pe tata ursuz, pe mama chinuită de grija copiilor; am văzut şcoala de la care mi-a rămas amintirea răcelii zidurilor de piatră; şi tîrgul în care ne-am strămutat îl văd şi o prietinie trecătoare, o adiere de tinereţă prin suflet...

Toate s-au dus, toate cad în mormîntul lucrurilor ce nu mai sînt. Lacrimile mele de odinioară nu mai sînt. Pălăriile mele vechi, hainele roase şi bietul meu cufăr jupuit, rănit şi trîntit de-atîtea ori... Toate au avut un rost, toate au un loc în viaţa mea; mi-s dragi ele, mi-s dragi şi năcazurile ce-au fost, — căci cu ele am trecut, cu ele am venit şi am ajuns la ceasurile acestea fericite! Nu, acuma văd că n-am trăit zadarnic viaţa din trecut. Ea a fost un drum de negură, — şi acuma am ajuns în grădini înflorite, în care sufletul aude şi pricepe cîntările vieţii.

— Il iubesc! îl iubesc! şopteam eu prin întuneric, cu ochii mari deschişi.

Într-o zi, alaltăieri, s-a apropiat de mine cu grabă mare. Eram cu fetiţa.

Zice:

— V-am căutat o mulţime... Unde-aţi fost?...

— Aici, aici am fost... răspunde rîzînd uşor Margareta.

— Şi noi te-am căutat pe dumneata şi nu te-am găsit, zic eu. Şi ochii mei desigur îi spuneau o mul-

ţime de lucruri. Şi mergeam tustrei domol prin colţul acela de livadă şi el tăcea. Dar îl înţelegea sufletul meu.

Ieri sară ne-a găsit în colţul cel mai întunecos al cerdacului. Avea un zîmbet de stînjenire:

— Mă primiţi şi pe mine?... Pontescu s-a pus să joace *pichet* cu cuconu Tudorache. Şi eu m-am gîndit: Ce să fac? Unde să fie domnişoara Margareta?... Şi domnişoara Amalia?...

Mă gîndeam: — E vorba numai despre mine... De altminteri Margareta e o copilă. Ea abia a deschis ochii asupra vieţii.

Şi s-aşează pe un scaun în faţa noastră. În capătul celălalt de cerdac e lumină puternică de lumînări; s-aud glasuri. Încolo, întuneric adînc. Departe numai, pe un deal, clipeşte un foc al muncitorilor. Şi sus, pe cer, tresar stelele, ca nişte luminiţi purtate de vînturi.

Stăm aşa, fără cuvinte. Vin zgomote domoale din sat, arare. O frîntură de cîntec a pornit undeva, departe, apoi a contenit. Trec aburiri de răcoare, ca mîngîieri, — ş-aduc miresme de flori sălbatice.

Tăceam aşa — şi eu simţeam că-l iubesc. Îl priveam prin întuneric. De-aş fi fost singură cu dînsul, i-aş fi întins braţele şi el desigur că mi le-ar fi cuprins. De-aş fi singură cu dînsul, mă gîndeam, — poate mi-ar spune numai un singur cuvînt; dar poate nu mi-ar spune nimic; s-ar alătura numai de mine, mi-ar trece un braţ prin jurul mijlocului, mi-ar apuca o mînă, şi-ar alătura capul lui de al meu; i-aş simţi cu inima mea tremurul inimii lui; aş simţi în mine beţia fără nume; mi-ar adia pe buze şoapte de dragoste şi încet-încet i le-aş strecura la ureche; nu i-aş

cere sărutări, dar aş tresări pînă în cele din urmă fibre cînd le-aş simţi pecetea de foc...

Parcă nu mă mai înţeleg. Ieri, am întîlnit pe cucoana Ecaterina Băluşescu şi i-am surîs, — desigur că aveam ceva măreţ şi eu, ceva învingător în înfăţişare şi-n priviri, căci s-a uitat uimită la mine.

Ş-asară, pe cînd eram în odaia fetiţei, pe cînd ne făceam lecţiile noastre, — deodată am contenit amîndouă. Cel puţin eu nu-mi mai aduc aminte de nimic. Nu ştiu ce-i spuneam. Nu-i mai auzeam cuvintele. Tăceam amîndouă. M-am trezit în tăcerea aceea ş-am tresărit.

— Ce-i? am zis. Unde-am rămas? Ce facem?...

— Mă gîndeam! îmi răspunse fetiţa şi-mi zîmbea cu tristeţă.

Şi eu cugetam privind-o: Ah! de-ai şti cît de fericită sînt! Dar nu i-am spus nici un cuvînt. Nu pot să spun nimănui nici un cuvînt. Iubirea mea e singuratică, iubirea mea e tăcută, — şi cu atît e mai arzătoare, cu cît caut să mă stăpînesc faţă de toţi. Numai lui îi voi vorbi. Mîne poate mă va căuta şi mă va găsi singură. Va trebui să fug, să părăsesc şi pe Margareta, să fiu undeva singură, să-l chem cu gîndul, cu sufletul, şi el să vie, să se strecoare printre tufişuri cu sfială, să dea două crengi la o parte, să-i văd ochii lucind, să se strecoare lîngă mine, să îngenunche lîngă mine. De mult, de mult mi se pare că aştept ceasul acesta cînd voi fi a lui.

Şi stam singură în odaia mea, noaptea, şi mă gîndeam aşa. Tot singură sînt ş-acum. Şi pentru mine singură scriu, — căci acum sînt încredinţată că mărturisirile acestea sînt închise într-o scrisoare fără adresă...

VI

Cădeam de undeva, ca o pasere cu aripa frîntă, care vine învîrtindu-se spre pămînt. Cade și întinde gîtul spre văzduh și ochii triști spre soare. De bunăsamă că m-a cuprins un vîrtej de nebunie. Nici nu mai țin bine minte cum s-au întîmplat lucrurile.

Am intrat în odaia Margaretei, sara. Am intrat ca de multe ori. Era un obicei. Schimbam cîteva vorbe; ne aminteam unele întîmplări ale zilei. Rareori stăteam mai mult.

La țară, oamenii se culcă devreme. Odată cu găinile, cum spune cuconu Tudorache.

Am intrat. Am găsit-o neliniștită. Era cu ochii înroșiți. Se plimba prin odaie. Cînd am intrat eu, nu s-a oprit. A părut deocamdată că nu mă vede. S-a întors deodată în loc și m-a țintit lung. Parcă voia să ia o hotărîre. Se așeză pe marginea divanului. Îmi zise cu un zîmbet silit:

— Domnișoară Amalie, vină colea... Șezi lîngă mine...

M-am așezat lîngă ea. Privirea îi era neagră, apăsătoare.

— Domnișoară Amalie, zise încet Margareta, deodată. Și la sunetul vocii ei tresării. Voiam să-ți spun de mai multe zile ceva... Credeam că ai înțeles... Te vedeam așa, cu o privire ciudată, am crezut că înțelegi ceva în mine, în sufletul meu... Trebuie să fi înțeles, domnișoară Amalie, nu se poate să nu fi înțeles... Ții minte, în ziua aceea cînd ai sărit în luntre și te-ai dus pe iaz... Numai zece minute ai lipsit de lîngă mine... Atuncea Artur... atuncea Crivăț s-a întors spre mine puțin... Mi-a spus că vrea să-mi mărturisească ceva, — și mi-a mărturisit că

mă iubește... Nu mă așteptam la asta... Am tresărit, am amețit... Mi-a spus că mă iubește de mult, de astă iarnă... Ce puteam să zic eu? Ce puteam să fac, domnișoară Amalie?

Mă privea țintă, cu ochii arzători.

Eu, în fundul ființii mele, am simțit o surpare. Aș fi voit să gem, cu groază. Inima dintrodată începu să mă chinuiască. Închisei ochii; ceafa prinse a mă durea, o durere surdă, ca după o lovitură de măciucă. Abia am bolborosit:

— Ce pot să spun eu, domnișoară Margaretă?... Ce pot să spun? Eu nu pot să-ți spun nimica... Eu am urît oamenii, Margaretă, dar de iubit n-am iubit! Eu am fost o ființă nenorocită...

Și fără să vreau mă oprii. Lacrimile îmi curgeau în lungul obrajilor.

Copila mă privea spăriată. Îmi apucă mînile între degetele ei fierbinți:

— Domnișoară Amalie, de ce plîngi?...

— Așa mi-a venit... (Mă hotăram să fiu tare; scrîșneam din dinți). Dar nu, n-am nimica, nu te teme... Sînt mișcată... Îmi vorbești despre dragostea ta... Spune, spune-mi cum a fost? Tu îl iubești? Spune; așa-i că-l iubești? Nu i-ai spus niciodată, dar așa-i că-l iubești?...

— Nu i-am spus, vorbi Margareta, — dar am să-i spun... Ș-am să-i mai spun... Ce pot eu să-i spun?... L-am amînat... Ast' dimineață m-a oprit și mă ruga cu ochii... Îmi spunea: Duduie Margaretă, spune o vorbă... Acu nu-i aici domnișoara Keminger, spune-mi o vorbă, liniștește-mă, căci sînt chinuit în fiecare clipă; nu mai am liniște... Nu i-am spus că-l iubesc... Dar de iubit îl iubesc! Asta-i cea dintăi iubire a mea, domnișoară Amalie... Și într-o zi, am să-i

spun : Tu eşti cea dintăi iubire a mea — am să-i spun — pe nimeni afară de tine n-am să iubesc... Tu eşti idealul meu... De mult aştept o inimă care să mă-nţeleagă. Acuma s-a sfîrşit !... Aşa am să-i spun !

— Aşa ai să-i spui ? murmurai eu cu uimire, şi durerea grea de la ceafă îmi creştea. Nu ştiam ce să mai întreb.

— Da, aşa am să-i spun ! răspunse cu tărie Margareta. Eu iau o hotărîre. Zic aşa : Pînă la mormînt... În mine nimic nu se poate schimba... Eu înţeleg veşnicia... Asta voiam să-ţi spun... Tu trebuie să mă înţelegi, domnişoară Amalie... Am fost aşa de veselă toată ziua. N-ai văzut cum rîdeam cu tata, pe urmă cu Petrişor ?... Dar cu *el* n-am vorbit... El se uita din partea cealaltă de masă la mine... şi avea în ochi întrebarea lui... Şi eu îmi şopteam în mine, dar tăceam şi-l priveam neclintită. Îmi şopteam : Îl iubesc...

Am avut un gemăt. M-am aplecat spre dînsa, am apucat-o de braţe şi mi-am plecat fruntea pe umărul ei stîng. Plîngeam. Puteam însfîrşit plînge, fără să ştie ea de ce. Puteam să plîng cu durere şi cu mînie.

— Tu eşti fericită, îi spuneam ; te-am înţeles... Am văzut că-ţi strălucesc ochii... Ş-acuma parcă eşti bolnavă... De ce plîngi ?...

Plîngea şi ea. Vorbea repede, aţîţată :

— N-am nimic, dar îmi vine aşa... Poate de bucurie. În fiecare clipă mă gîndesc la vorbele lui, la privirile lui, — şi-l visez noaptea... Parcă suspină şi mă-ntreabă... Astă-noapte parcă-mi zicea aşa : Eu am să mor, Margaretă...

Fetiţa tăcu. Mă privea zîmbind. Avea ochii în lacrimi şi era fericită.

Dar eu nebuneam. Mă simţeam prinsă ca într-un

vîrtej. Şi mi se umplu privirea de ură. Deodată uram pe fiinţa nevinovată care stătea lîngă mine. Îmi trăsei mînile, mă ridicai în picioare. O uram. N-o mai puteam atinge. Ea mi-a luat toată bucuria, ea mi-a luat toată putinţa singurei mele bucurii. Am rămas iarăşi fiinţa fără noroc, o pribeagă în lume, sfîşiată, batjocorită, luată în rîs de toţi, fără prietini, fără cămin ! Şi uram pe omul acela — pe care ea îl iubea. Şi el mă înşelase. Mai ales el mă înşelase. Eu cetisem atîtea în privirea lui : cetisem ce era în sufletul meu. Dar în privirea lui nu era o lucire pentru mine, privirea lui se îndrepta spre mine ca înspre un lucru mort. Simţeam cum mi se răzvrăteşte sufletul. Nu voi putea să mai stau lîngă dînşii, căci nu voi putea să le fac rău. Va trebui să-mi rod inima zi cu zi. Nu voi putea să mai stau mult lîngă dînşii, căci îi urăsc de moarte, căci ei mi-au adus cea din urmă şi mai cumplită nenorocire.

Se tălăzuiau simţirile acestea în mine — şi inima îmi era răcită, ca de ghiaţă.

— Cum te uiţi la mine, domnişoară Amalie ! vorbi încet Margareta.

— Cum mă uit ? Mă gîndesc, răspunsei eu repede, fugind în laturi cu privirile ; mă gîndesc cum s-au făcut lucrurile acestea... Noi totdeauna am fost împreună... Şi domnul Crivăţ vorbea mai mult cu mine... N-aş fi crezut niciodată că te iubeşte...

Vorbeam încet, rece ; glasul meu parcă avea înmlădierea unui şuier.

— Tu n-ai fost cu noi de două ori trei ori, domnişoară Amalie... Atuncea, sara cînd te-ai dus pe iaz, Artur a îndrăznit şi vorbea aşa de încet...

— Bine, atuncea mi-ai spus cum a fost... Dar a doua oară ?...

Margareta mă privea mirată.

— A doua oară te-am dus pînă la uşa odăii tale... Tu nu înţelegeai... Şi te-am lăsat — iar eu am ieşit în cerdac... Eram singură şi răsărea luna... ieşea deasupra pădurilor... Eu mă gîndeam: Dacă ar veni acuma Artur?... Sînt singură... Şi luna avea o lucire misterioasă... Numai privighetorile nu cîntau. Şi aşteptam să cînte... Stam rezemată de un stîlp şi o lumină de aur creştea în jurul meu... Ş-atuncea deodată l-am simţit lîngă mine... Ii luceau ochii... Şi-a aplecat fruntea ş-a zis: Singurică eşti? — Şi parcă-mi era frică de glasul acela şoptit...

Se opri. Cu inima îngheţată o întrebai. Parcă mă bucuram de durerea-mi cumplită:

— Şi ce ţi-a spus?

— Nu mi-a spus nimica... Mi-a luat mîna într-a lui... Şi eu i-am lăsat-o... Mi-o mingîia... Şi simţeam cum îi tremură degetele... Pe urmă abia l-am auzit cînd mi-a zis: Tare-mi eşti dragă!...

Intrebai scurt: îşi făcea loc, prin glas, ura:

— Şi nu te-a sărutat? Nu ţi-a cuprins tîmplele, nu s-a aplecat spre tine?... Aşa se face în asemenea împrejurări...

— Cît eşti de ciudată, zise Margareta şi se ridică în picioare. Cît de repede vorbeşti, şi aspru... Să nu mă spui mamei, nici tatei... Eu ţi-am mărturisit numai ţie ce am pe suflet... Tu eşti singura prietină bună... Altcuiva n-am cui spune şi simţeam nevoia să împărtăşesc cuiva dragostea mea... Tu eşti bună... tu mă înţelegi...

Nu, nu m-a sărutat, n-a îndrăznit... Dar putea să îndrăznească, urmă ea cu linişte şi privirile grele se aprinseră iar; de ce să nu mă sărute?... Nu i-am spus că-l iubesc, dar atunci trebuia să înţeleagă...

Noaptea era foarte liniştită şi luminoasă şi putea să vadă în ochii mei... Dar putea să înţeleagă şi din tremurul care deodată mă cuprinsese... A înţeles; de aceea n-a mai spus nimica... Ş-am stat amîndoi, în picioare, alături, în lumina lunii...

Margareta tăcu. Se gîndea. Intrebai cu greutate:

— Dar a treia oară...

— Ce a treia oară?

— A treia oară cînd aţi fost singuri...

— A treia oară a fost azi dimineaţă... Tu încă nu te sculaseşi... Tu dormi totdeauna mai tîrziu decît mine... M-am dus eu spre dînsul. Venea în grădină... Şi i-am spus: Te rog să te gîndeşti mult la ce spui... Eu mă gîndesc... Vorba mea e ca plumbul, se duce la fund, nu se mai întoarce...

— De ce i-ai spus vorba asta?...

— I-am spus-o, să ştie... Eu iubesc... cum să-ţi spun eu, domnişoară Amalie?... Eu cînd m-am simţit fericită, cînd am simţit înfiorîndu-mi-se de dragoste sufletul, am început să plîng... Eu aşa iubesc... Nu pot să-ţi spun lămurit...

Eu zîmbeam. Imi venea să rîd cu răutate. Dar trebuia să-i zîmbesc cu prietinie, să înţeleg.

Copila iar rămase privind înainte, în necunoscut. Acuma parcă nu mă mai vedea. Zîmbea către grozava ei fericire.

Nu ştiu cum am ajuns în odaia mea. Am întors cheia în broască. Voiam să fiu singură ca într-un mormînt. Am lăsat storurile şi s-a făcut întuneric. M-am îngropat cu obrazul în perini ş-am început a plînge. Nu mă mai puteam opri. Plîngeam cu sughiţuri, parcă trebuia să plîng pînă la cea din urmă suflare. — Toate, toate s-au dărîmat într-o clipă, toate visurile. In neştiinţa mea eram fericită. Mai bine mu-

ream fericită, mai bine nu ajungeam clipa asta de amar.

Şi tîrziu, obosită, m-am întors cu faţa în sus. Ochii secaseră. Isprăvisem lacrimile, dar eram zdrobită. Parcă fusesem la o înmormîntare. In adevăr, la o înmormîntare fusesem. Şi ura, ura tremura în mine. Ea mă lega de viaţă. Nu înţelegeam de ce trebuie să urăsc; nu înţeleg ce vină pot găsi unor fiinţi care nu mi-au făcut nimic; dar dacă nu erau, n-aş fi fost aşa de nefericită. Acuma chinul meu e pricinuit de ei; de fericirea lor, de dragostea lor. Şi-i urăsc.

M-am sculat cu greu, ca după o boală. Mă dureau toate încheieturile. Am luminat geamurile; apoi mi-am rezemat fruntea înfierbîntată de-un ochi de fereastră. Şi stăteam aşa privind înainte. Prin cerdac trecură deodată *ei*. Trecură alături pe dinaintea geamului, aproape de mine. Intr-o clipă le-am văzut ochii. Le-am văzut şi mişcarea buzelor. Şi m-a cuprins un tremur.

Nu mai puteam răbda. — Mi-am stropit repede obrajii şi ochii cu apă rece. M-am aşezat în faţa oglinzii apoi. Eram palidă, parcă eram bolnavă. Mă privii mult. Parcă aveam fire albe în păr. Eu ştiam că n-am. — Parcă am zbîrcituri lîngă ochi. Am plîns prea mult. Dar acuma m-am răcorit; şi trebuie să fiu stăpînă pe mine.

Mi-am dat buzele şi umerii obrajilor cu puţin roş — găsit în cufărul meu cel trist şi vechi care, desigur, iar îşi va începe călătoriile spre ţărmuri necunoscute. Tristă soartă are cufărul meu!

M-am pudrat cu îngrijire; mi-am aşezat mai bine decît totdeauna părul; ş-am ieşit afară. Crivăţ şi Margareta nu erau în cerdac. Incepui să-i caut. Petrişor mă strigă din grădiniţă.

— Domnişoară Amalie... vină să-ţi arăt un boboc frumos de trandafir...

Strigai veselă:

— Vin îndată, într-o clipă... Unde-i Margareta?

— Margareta s-a dus în livadă.... Acu a trecut...

Pornii domol spre livadă. Intr-un colţ al cerdacului sta Ecaterina Băluşescu. In grădiniţă mai erau cîţiva oaspeţi. — Cînd nu mă mai puteau vedea, iuţii paşii. Mă furişam repede printre tufe de smeură şi de mure, printre desişurile de lilieci. — Deodată mă oprii. Ii zării printre trunchiurile cafenii ale copacilor, în bătaia piezişă a asfinţitului. Mergeau încet. Poate vorbeau. — Ieşii din tufişuri şi pornii repede spre ei. Se întoarseră, cu obrazurile luminate. Cînd mă văzură, se reculeseră, lumina de pe feţe li se trase parcă în suflete. Grăbiră paşii.

— Unde aţi fost? zisei cu un zîmbet. V-aţi plimbat?

— Da, domnişoară Amalie, zise Crivăţ şi începu a rîde... — In rîsul acela mi se înfioră inima de amărăciune. Găseam crud rîsul acela, îl găseam fără milă şi fără ruşine.

— Duduie Margaretă, zisei eu cu linişte, e vremea să ne începem şi micul nostru sfat de după amiază... Să mă iertaţi că vă tulbur, dar altfel s-ar supăra cucoana Irena.

— Mama? De ce să se supere?... Mama nu se supără... răspunse Margareta.

— Ba da, drăguţă. Ş-acuma m-a întrebat de tine... Şi Petrişor mi-a spus că ai intrat în livadă cu domnul Crivăţ...

Spuneam o minciună. Mi se urca în obraji sîngele,

dar ştiam că nu se va cunoaşte sub roşul care-l scosesem din cufăr şi mi-l întinsesem pe faţă, ca să-mi ascund mişcările prea aprige ale sufletului. În mine vorbele aveau răutate, dar glasul îmi era plin de dulceaţă.

— Să mergem, duduie Margaretă, pe urmă nu mai avem vreme...

Crivăţ avea o mare părere de rău în ochi, iar eu aveam cea dintăi bucurie a urii.

În odaie, destul de veselă şi de prietinoasă, luai între degetele mele mîna copilei şi întrebai:

— Ei, fetiţo? i-ai spus?...

— I-am spus, şopti ea. De-acu s-a sfîrşit. I-am spus hotărît... Eu spun hotărît şi limpede...

— I-ai spus? cum se poate?...

Rîdeam. Margareta se uita la mine mirată.

— De ce rîzi tu, domnişoară Amalie?... Astăzi ai avut un rîs pe care nu ţi l-am auzit niciodată... Şi de ce mă priveşti aşa...?

— Ţi se pare, fetiţo, zisei eu încet, cu linişte. Îmi bătea inima. — Ţi se pare... Şi o trăsei spre mine, îmi apropiai buzele de fruntea ei lucie şi o sărutai.

— Poate eşti bolnavă, domnişoară Amalie... Ţi-s buzele reci...

Atunci nu mai putui să mă ţin. Începui să rîd cu hohot.

— Se poate... da... Poate-s bolnavă. Buzele mele-s reci... Dar nu mi-ai spus ce s-a mai întîmplat... Nu mi-ai spus dac-a îndrăznit...

— Ba a îndrăznit, zise gravă Margareta. De ce să nu îndrăznească? I-am spus că-l iubesc şi eu... Şi m-a sărutat...

— Bine, bine, zic eu veselă. Acuma să ne ocupăm de ale noastre... Avem o lecţie de istorie şi una de

geografie... Acestea, nu-i aşa? au mai puţină importanţă... Asta nici nu se discută. Ce importanţă pot să aibă studiile? Tinereţa noastră are altă dorinţă, tinereţa noastră cere iubire grozavă... Dar să ne facem lecţiile... Nu vreau să se spuie că fur banii *stăpînilor* mei...

Ochii copilei se întunecară şi se umeziră de lacrimi dintrodată. Eu nu vedeam. Eu răsfoiam foile unei istorii.

Margareta dădu cartea la o parte, mă apucă de mînă. Şoptea repede şi mă privea ţintă:

— Domnişoară Amalie! pe cine urăşti tu? poate mă urăşti pe mine? Îl urăşti pe Crivăţ?... Am înţeles, am înţeles... Trebuie să ţi se fi întîmplat o nenorocire.

— Nu, nu, nu... strigam eu înăbuşit. Sînt bolnavă... Altceva n-am nimic...

Îmi ardeau ochii în cap. Parcă aveam în orbite scîntei. Şi mînia neputincioasă mă înfiora.

Căci nu puteam nici să mă prefac nici să mă răzvrătesc şi să lovesc...

VII

Oaspeţii trebuiau să plece, după o destul de îndelungată şedere. Şi înainte de a pleca ei, cuconu Tudorache a avut gust să facă o petrecere. În cerdac, într-o sară, deodată se strecurară umbre şi viorile începură să adie. Eram cu toţii la masă, sub bolta de viţă; Gavril aducea nişte fripturi ca acelea. Toţi îşi lăsară furculiţele şi cuţitele şi începură să bată din palme.

— Bravo, cucoane Tudorache! bravo! Ai avut o idee genială...

Iar Petrişor uitîndu-şi ochelarii lui şi gravitatea,

își zbîrli părul cu amîndouă mînile și începu să răcnească :

— Uraaa !... să trăiască cuconu Tudorache !...

Lăutarii cîntau cu foc. Masa se isprăvi mai repede decît de obicei, — în salonul cel mare se făcuse din vreme loc ; cu toții se grăbiră într-acolo și intrară cu ochii veseli în lucirea tremurată a lumînărilor.

Mai ales domnul Artur Crivăț era vesel. Se grăbi, cu brațele întinse, spre duduia Margareta. Și ea, albă în mătăsurile ei fîlfîitoare, părea ușoară ca un fulg și plutea ca într-un vis. Cînd începură să joace, am avut strîngerea mea de inimă și fiorul de venin care mi se ridica în piept. De zile întregi îi urmăream, de zile întregi mă chinuiam, ș-acum nu-mi puteam deslipi ochii de la ei. Stăteam într-un colț. Știam că sînt palidă ca o moartă, dar, ca întotdeauna, avusesem grijă să-mi dau cu roșu obrajii. Și pe lîngă mine trecu, murmurînd melodia pe care o trăgeau pe viori lăutarii, cuconu Tudorache. Ridică în sus brațele, frămîntîndu-le, se lăsă spre cucoana Irena, și, ajuns în fața scaunului ei, făcu un compliment adînc.

— Noi ne ploconim adînc ! zise el vesel. Ca în vremurile vechi...

Cucoana Irena încercă să se apere rîzînd, — apoi, ca și cum ar fi fost luată pe sus de o furtună, porni în brațele boierului. Trecu și cucoana Ecaterina Bălușescu, cu ochii ațintiți înainte, dusă de domnu Pontescu. Ochii ei priveau în toate părțile, numai asupra mea nu se opreau. Și deodată sosi și înaintea mea repede, lunecînd ca pe patine, domnu Costică. Îmi făcu un compliment, apoi își întinse palmele ca și cum mi-ar fi pus înainte o tabla.

— Domnișoară Amalie, te rog să mă faci un moment fericit...

Nu puteam să stau locului, nu puteam să nu-i dau mîna, — și pluteam și eu acum în legănările valsului, dar nu pierdeam din ochi pe dușmanii mei. Crivăț își înclinase ușor capul și șoptea. Parcă auzeam și eu cuvintele lui de dragoste și aveam înfiorări. Iar Margareta închidea din cînd în cînd ochii, — și cînd îi deschidea păreau mai mari și ardeau ca două văpăi.

Simțeam că mă înăbuș. Nu mai vedeam pe cavalerul meu. Nici nu știu cînd am căzut pe un scaun. N-am auzit vorbele repezi pe care mi le spunea Costică, nici rîsul lui. Stăteam ca amețită, melodia viorilor îmi vîjîia adînc în urechi. Dar de văzut vedeam — și înțelegeam că fetița trebuia să se bucure sălbatic de viață. Mă durea inima, dar înțelegeam. Era frumoasă și ușoară ca un înger. Abia atingea dușamelele și părea că nu mai obosește. Acuma toți conteniseră ; dar ea striga subțirel : Înainte ! — și toți o priveau uimiți. Încremenise lîngă mine și Ecaterina Bălușescu, — și privea neclintită, țintă, spre fericirea aceea plutitoare care mie îmi zdrobea inima.

Nu știu cînd s-a sfîrșit petrecerea. M-am strecurat în odăița mea și am plîns multă vreme, ghemuită pe divan. Iar a doua zi m-am sculat tîrziu, trudită. În curtea boierească era tăcere. Nu vedeam capete la geamurile odăilor, nu zăream pe nimeni în grădiniță. Plecaseră oaspeții. Dar prin lumina soarelui de dimineață, pe năsipul unei cărări, veneau spre mine Ecaterina Bălușescu și Margareta.

— Te-ai sculat cam tîrziu, domnișoară Amalie... îmi zise zîmbind fetița.

Eu n-am răspuns. Ecaterina Bălușescu trecu înainte liniștită. Margareta se opri și mă apucă de braț. Mă întoarse încetinel, în loc.

— Domnişoară Amalie, zise ea privindu-mă cu luare-aminte, eu sînt fericită. Asară mai ales, simţeam în adevăr cum mă pătrunde ceva din necunoscut, o înfiorare... Asta trebuie să fie simţirea fericirii... De ce eşti tu tristă ?... Eu nimănui n-am spus, numai ţie m-am destăinuit... Şi de multe ori ai tu nişte priviri care mă sparie... Tu mie îmi eşti dragă ; eu nimănui în viaţa mea n-am făcut nici un rău... Nu se poate să mă urăşti.

— Nu, nu te urăsc... strigai eu deodată cu durere, cuprinzîndu-i mijlocul... Cum ar putea să te urască pe tine cineva ?... Nu te urăsc... dar sînt mîhnită... Eu ca mîne iar am să plec, şi aicea am avut şi eu cîteva zile de linişte...

— De ce să pleci ?

— Se înţelege că am să plec... Şi tu, duduie Margaretă, ai să pleci... Eu n-am să mai am nici un rost...

Tremuram spunînd minciuna asta, şi închideam ochii.

— Nu, nu te mîhni, zise fetiţa, cu ochii umezi. Te iau cu mine... Numai dacă vrei să vii...

Eu o priveam neclintită, îngheţată.

— Nu, nu se poate, vorbi repede Margareta ; ai o privire care mă înfioară... Ai o altă suferinţă... Eu am înţeles de la început... Mie mi-i milă de tine, domnişoară Amalie, nu te uita aşa la mine... Ştii că-mi eşti dragă...

Nu puteam să rostesc un cuvînt. Umblam aşa, alături, privind în pămînt. Abia tîrziu putui să vorbesc.

— N-am nimic, Margaretă... Sînt cam bolnavă, dar are să-mi treacă...

Duduia Margareta nu-mi mai zise nimic ; umblam

acuma în linişte şi vorbeam despre altele. Aşa ne întoarserăm acasă. Aşa a fost în ziua aceea şi în multe alte zile de lacrimi...

La două-trei zile, venea Crivăţ. Sunau clopotele cailor, harapnicul vizitiului pocnea de două ori, fugacii intrau repede pe prundul aleilor, trăsura se oprea scurt şi Crivăţ sărea sprinten, cu privirile vesele. Îndată fugeam undeva, la întuneric, la linişte, — undeva, unde cel puţin o vreme nu mai vedeam, nu mai auzeam pe nimeni.

Dar întîmplările necunoscutului pîndesc în umbră. Nenorocirile sînt repezi ca furtunile primăverii. Abia am putut să mă reculeg ca să scriu cu greu, cu amar aceste cîteva pagini chinuite.

Şedeam singură, în după-amiaza caldă, în luntre, între sălcii şi ceteam. Cercam să cetesc, dar gîndurile mele năcăjite băteau cărări cunoscute. Numai zboruri de musculiţe înfiorau oglinda încremenită. Şi şoapta frunzişurilor tremura uşor, uşor, şi mi se strecura în suflet, îmi mai ogoia durerea care mă rodea...

Deodată aud foşnete. Apoi glasuri. Nu m-am întors de la locul meu, am încremenit acolo. Cunoşteam glasul lui Artur Crivăţ, limpede, uşor, parcă se strecura printre frunzişuri şi-şi făcea loc pînă la mine. Pe celălalt glas îl cunoscui curînd : curat, scurt şi tăios... Era glasul Ecaterinei Băluşescu.

Treceau amîndoi pe la spatele meu, prin desişul unei alei. Îmi bătea greu inima. Mă ţineam să nu mă vadă. Stăteam ghemuită şi neclintită, ascultînd.

Glasul lui, melodios :

— Te rog să mă ierţi, Cati, că n-am putut să viu ieri. De aceea eşti supărată ?... Mergem de o jumă-

tate de ceas şi nu voieşti să-mi spui... Ce ai? De ce eşti mîhnită?...

— Am început a înţelege ceva, răspunse ea cu glasu-i tăios, şi parcă-i vedeam privirea liniştită şi tare. Eu tac, dar privirile mele cercetează... De multe zile cercetez pe fetiţa lui Tudorache... O descos în toate felurile... şi înţeleg că trebuie să fie ceva... serios... Să nu te aperi, mie să-mi spui limpede... Eu ştii cu cîtă patimă te iubesc, ştii cît m-am chinuit ca să ne putem întîlni, ca să îndepărtez totdeauna, regulat, pe barbatu-meu... Ştii că toată averea mea se duce... Nici nu-mi pasă de avere, nici de nimic... Eu pe tine te iubesc, şi ştii cum... Nimeni nu înţelege, nici poate n-are să înţeleagă; eu sînt o fiinţă tare... Trebuie să-mi spui adevărul. Am înţeles. Pe mine nu mă interesează decît un lucru, dacă eşti al meu, dacă vei fi al meu.

— Dragă Cati, dragă Cati, şoptea sfios Artur. Ştii că te iubesc... Ce dovadă vrei să-ţi mai dau?... Ceea ce spui tu e o copilărie... Să zicem că vreau să mă însor... Despre asta am vorbit şi am rămas înţeleşi... Noi rămînem ceea ce sîntem... O fericire ca a noastră nu se sfarmă nici atunci...

Am mai auzit cuvinte. Am auzit făgăduinţi. Am auzit amintiri despre iubirile lor, despre nopţile lor de iubire; pe urmă am rămas neclintită, zdrobită în barca mea şi lumini fosforice parcă-mi fugeau clipind pe dinaintea ochilor.

Vra să zică asta-i fericirea copilei! Asta-i fericirea ei cea mare! Ce simţeam în mine? Parcă o bucurie sălbatică îmi fierbea în piept, — pe urmă m-am înspăimîntat de bucuria mea şi m-am trezit gîndindu-mă tot tristă, tot chinuită, tot fiinţa pribeagă şi fără noroc.

Căutam să mă reculeg. Ce să fac? ce pot face? N-am să spun Margaretei, am s-o las să se bucure de *iubirea* ei. Ah! să se bucure cum m-am bucurat eu. Să se zvîrcolească, să-şi ude perina de lacrimi, să-şi simtă inima de ghiaţă şi de foc. Căci va trebui să afle într-o zi. Nu va afla azi, dar va afla mîni. Va trebui să afle. Şi se va deştepta din visul ei!

Dar de ce mă bucur? Simt o plăcere bolnavă să mă bucur. Înţeleg că totul s-a sfîrşit, că şi bucuria tinereţii ei s-a zdrobit, — şi mila încă nu şi-a făcut loc prin suferinţa mea cumplită.

Stăteam aşa cugetînd. Şi murmuram: «Ce să fac?» Şi nu puteam să iau hotărîrea.

Încet, ca purtată de o putere, am venit spre casă. Ceva mă mîna spre copila lui cuconu Tudorache. Am intrat în odaia ei. Umbla neliniştită de la uşă pînă la măsuţa din faţa ferestrei.

— Eşti încă în casă? i-am zis eu. De ce n-ai ieşit încă? Nu ştii că a venit Crivăţ? Dis-de-dimineaţă a venit. S-a sculat cu noaptea în cap... L-am văzut...

— Ştiu că a venit, îmi răspunse copila şi aşteptam să-l văd... De obicei vine să-mi dea buna-dimineaţa... Acuma n-a venit...

Eu zîmbeam. Îmi venea să-i strig:

— Eu ştiu, drăguţă, de ce n-a venit să-ţi dea buna-dimineaţa!

Dar mă stăpîneam, — şi o întrebai cu linişte:

— Şi de ce să fii neliniştită?... Omul poate-i obosit puţin... De-abia a sosit... Lasă-l să răsufle oleacă...

— Adevărat... murmură duduia Margareta şi se plecă peste masă, ca să privească afară pe fereastra deschisă. Neliniştea mea n-are nici un rost...

Eu mă gîndeam: Acuma pot să-i spun... Iată, pot să-i spun încetul care-i fericirea ei, pentru ce bucurii

a ajuns pînă în ziua aceea, pentru ce a trăit și pentru ce va trăi de-acum înainte. Va înțelege și ea ce-i suferința!

Dar nu puteam. Aveam pornirea; dar o încleștare a sufletului mă mai oprea.

Zisei cu vocea obosită:

— Haide să ne plimbăm... Se ridică soarele.

Aveam o nădejde ascunsă, — că vom întîlni pe Crivăț și pe Ecaterina Bălușescu. Îi vom zări la cotitură. Atuncea mă voi opri și voi strînge de braț pe copilă. Eram sigură că va da un țipăt și se va îngălbeni ca o moartă. Așa am suferit și m-am zbătut și eu cînd m-am prăbușit de sus, ca o biată pasere rănită.

— Să mergem, să mergem, șopti fetița. Și orice mîhnire îi pieri ca prin farmec.

Nu știu ce i-am spus în tot timpul plimbării noastre prin livadă. Trebuie să fi vorbit despre foarte multe lucruri. Nu-mi mai aduc aminte. Știu numai că cercetam cu ochii toate ungherele, toate tufișurile.. Nădăjduiam să văd pe cei doi, — dar nu-i vedeam, nu erau nicăieri.

Și deodată tresării ca săgetată. Crivăț ne ajunsese pe la spate, și acuma, trecut înaintea noastră, ne salută larg cu pălăria de paie și cu glasu-i melodios.

Voiam și eu să zîmbesc. Încercai să zîmbesc... Apoi îi lăsai singuri; mă bucuram în mine de ce va fi, și, cu sufletul sfîșiat totuși, pornii singură spre casă, tăcută și gînditoare.

Toată ziua am stat la pîndă. Aveam o ciudată pătrundere acum. Și vedeam deslușit ca niciodată privirile Ecaterinei Bălușescu îndreptate spre Crivăț. Le înțelegeam bine, știam ce spune fiecare privire, ca și cum ar fi fost întovărășită de cuvinte limpezi. Urmăream cu ochii și pe fetiță. Ea era pierdută în bucuria

ei: asta i-o vedeam în ochii mari. Dar nimeni nu i-o bănuia. Nici cuconu Tudorache, nici cucoana Irena. Fetița știa să-și închidă și să-și ascundă bine comoara.

Dar eu vedeam și privirile lui Crivăț. Privirile lui se țінteau în răstimpuri asupra doamnei Bălușescu. Aveau o rugă plină de dorință. Și foarte limpede înțelegeam totul: înțelegeam că au avut puțină furtună în legăturile lor, că nu s-au împăcat cu desăvîrșire, că el cerea ceva de la dînsa... Știam ce cere, știam foarte deslușit. Și eram sigură că ea îi va răspunde ușor: da... și știam că desară Margareta va putea să vadă unde se duce prin întuneric Crivăț.

Eram foarte veselă după masă, mă despărțeam destul de des de fetiță, intram des în livadă, și cercetam cu ochii. Și am știut cînd s-a dus spre lac Ecaterina Bălușescu, am știut cînd s-a dus Crivăț... Pe urmă l-am văzut venind foarte vesel. Și mă cutremurai: Știu. Desară ea îi va deschide ușa... femeia pe care am urît-o de la început... Acuma uram mai multă lume. Acuma uram pe toată lumea. Dar mai mult uram pe cei mai de aproape.

Asta a fost tot planul meu. Îmi aduc aminte foarte bine că nimic altceva nu mai cugetam. Am lăsat să treacă încet-încet ceasurile; cînd pleca Crivăț de lîngă fetiță, mă așezam eu lîngă dînsa. Și pe urmă a venit amurgul, a venit sara, ne-am așezat la masă. Nu știu ce mi-au spus unii și alții, nu știu ce am spus eu. După masă Crivăț s-a plimbat puțin cu noi, apoi ne-a lăsat:

— Mă iertați, nu-i așa? Vă rog să mă iertați, zise el zîmbind. Trebuie să scriu cîteva scrisori. Am de studiat și cîteva procese...

Fetița-i zîmbi:

— Bine...

Şi el se duse. Dar eu ştiam totul ce va face. Ştiam că peste o jumătate de ceas, cînd toată lumea se culcă, el va stînge lampa în odaia lui şi va ieşi în coridor. Acuma îmi aduceam aminte de unele zgomote uşoare ale nopţii, în vremea cînd aveam oaspeţi...

Pricepeam : multe lucruri pricepeam. Cum de nu pricepusem şi nu văzusem toate acestea înainte ? De ce-mi erau ochii şi gîndurile aţintite numai într-un singur punct ? Acuma vedeam.

Parcă eram bucuroasă. Zisei către duduia Margareta :

— Noi mergem să ne plimbăm...

Am pornit amîndouă. Ne-am plimbat : am ajuns şi pe malul iazului, nu vorbeam nici un cuvînt despre dragostea ei. Apoi ne întoarserăm şi într-un tîrziu ne oprirăm. Mă oprii eu, mai bine zis, pe o bancă, subt un ulm uriaş bătrîn. De pe banca aceea vedeam o singură lumină la ferestre, — şi ştiam că aceea-i lumina din odaia Ecaterinei Băluşescu.

Fetiţa mă întrebă două-trei lucruri fără însemnătate. Apoi tăcu. Ştiam că are o părere de bine, — văzîndu-mă schimbată, mai bucuroasă, după atîtea zile întunecate.

Fereastra aceea unde era lumină se deschise. Ecaterina Băluşescu era în capotu-i uşor alb ; se plecă spre grădină, parcă asculta, gînditoare, înfiorările nopţii. Rămase apoi acolo, cu faţa în umbra care năvălea din grădină, cu odaia plină de lumina nemişcată a lămpii.

Eu tremuram. Fetiţa voi să se mişte, să întrebe ceva. O apucai repede de mînă. O strînsei de degete. Ş-atît a fost. Intr-o clipă acolo, în fund, uşa odăii

s-a deschis, — şi-n lumină s-a arătat Crivăţ. Ecaterina Băluşescu s-a întors repede, s-a sculat în picioare a întins mînile spre el. Şi lumina s-a stîns deodată.

Priveam cu ochii mari, cu inima strînsă. Lîngă mine pe bancă, duduia Margareta n-a ţipat. Prin întuneric n-am văzut dacă s-a îngălbenit ca o moartă. Dar m-am îngrozit, mi s-a răcit moalele capului. O simţii căzută deodată în braţele mele. Ii pipăii fruntea rece — şi deodată înţelesei ce lovitură cumplită dădusem. Eram plină de întuneric şi de groază, tremuram şi plîngeam. Voiam să alerg spre casă, să ţip.

Deodată aud glas lîngă mine.

— Domnişoară Amalie...

Era un glas aşa de stîns, o adiere de durere numai. Toate pornirile mele de răutate şi de ură se topiră, eram numai o biată fiinţă nenorocită, care tremura prin întuneric.

— Ah ! domnişoară Amalie, domnişoară Amalie... zicea încet copila prin întuneric. Ce-ai făcut ? Acuma înţeleg de ce m-ai ţinut aici pe bancă...

Sta rezemată de mine şi gîfîia. Apoi se îndreptă ; se îndîrji să se ţie dreaptă în picioare. Şi ochii prin noapte îi luceau straniu. Păreau ochii sticloşi ai unei moarte.

— Ah ! domnişoară Amalie... S-a isprăvit... Toate s-au sfîrşit... Pe cine am iubit eu ?... Spune, ce-am iubit ?... Grozav mă doare... Acum văd că am iubit numai ceva ce era în mine, o închipuire... Dar lumea-i altfel...

Nu mai putea. Dar sta neclintită.

— Nu face nimic... suspină ea încet, aşa de încet, cu atîta disperare, încît mă dădui îndărăt îngrozită. Nu face nimic...

O simţeam prin noapte că priveşte spre odaia unde se stinsese lumina. Apoi porni.

— Unde te duci, duduie Margaretă?

— Mă duc să mă răcoresc... vorbea ea trudită. Pe urmă mă duc să mă odihnesc... Nu mai pot... Nici nu pot plînge... nici nimic... S-au sfîrşit toate...

Mergeam după dînsa. Plîngeam şi tremuram: Ce-am făcut! ce-am făcut!...

— Nu-i nimic... zise iar repede copila.

Mergea cu paşi siguri prin umbra aleilor. Răsărea luna, — şi strecura fîşii palide de lumină în poieniţi. Lacul, argintat, se gîcea prin ţesătura de ramuri. Mergeam în urma fetiţei şi eram rece sloi. Nu puteam să iau nici o hotărîre. Aveam în mine un simţimînt de mare primejdie, dar nu puteam să iau nici o hotărîre.

— Să mergem acasă, să mergem în odaia ta, să te culc, duduie Margaretă... izbutii eu să strig. Dar fetiţa ajunsese pe opust şi sta dreaptă în lumină. Privi o clipă neclintită spre malul negru al lacului, în partea cealaltă, apoi dintrodată căzu în apă, cu braţele întinse înainte, prin lucirea palidă de lună; ş-o clipă undele se zvîrcoliră ca într-o fierbere.

Am început să răcnesc... Ca o nebună urlam şi alergam printre copaci, de-a dreptul spre casă. Nu-mi mai aduc aminte ce strigam. Nu ştiu cum am avut putere s-ajung undeva, unde mă împresurară capete cu ochii spăriaţi. Nu ştiu ce-am strigat gemînd ca de moarte. S-au aprins în grabă facle, care începură să tremure spre lac, prin livezi. Eu îmi smulgeam părul şi plîngeam. Dar zadarnic plîngeam.

Şi n-am văzut-o decît încă o dată, atuncea cînd au izbutit s-o scoată oamenii curţii din apă, tîrziu, în zori de ziuă... Plîngeau cu amar cuconu Tudorache şi

cucoana Irena căzuţi la pămînt; şi fetiţa sta întinsă, senină la faţă, dreaptă, albă, cu sprîncenele încruntate, hotărîte.

. . . .

1 august

Ş-acuma ce-am să fac? Nu ştiu ce-am să fac. Plînsul şi durerea mi-au îngreuiat inima. Nu mă gîndesc nici la pedepse, nici la iertări; toate sînt zadarnice. Împrejuru-mi e o tăcere pustie care mă îngrozeşte. Părinţii au rămas singuri. Artur Crivăţ şi Ecaterina Băluşescu au plecat spre alte zări. Eu mă simt fără putere şi mai singură decît oricînd. Aştept. M-am aşezat pe cufărul meu de pribegie, şi aştept să plec într-o parte oarecare a lumii. Nici eu nu ştiu unde. Dar mai întâi am să mă duc la mormîntul duduii Margareta; am să-i duc flori ş-am să-i aprind o candelă. Ş-am să-mi simt acolo şi mai bine nenorocirea. Ea, cu sufletul ei drept şi tare, mai degrabă decît mine a găsit calea cea adevărată în valea aceasta a suferinţilor.

OAMENI
ȘI LOCURI

1908

BISTRIȚA

April, 1906

Piatra fără îndoială este un oraș foarte frumos. Localnicii zic chiar că este cel mai frumos oraș al nostru de pe coasta Carpaților. Și putem să dăm cetățenilor pietreni toată dreptatea, dacă și dumnealor vor îngădui să le mărturisim că această cetate în adevăr e cea mai bogată în pulbere din cîte se cunosc în cuprinsul binecuvîntatului și fericitului nostru regat. Acum putem să zîmbim și să vorbim cu oarecare veselie despre acest poetic prisos al acelor plaiuri muntene; atunci însă, cînd străbăteam orașul și locurile împrejmuitoare, cu lacrimi iuți cercam să văd minunatele frumuseți, cu glas răgușit vorbeam, și cu amar înghițeam pulberea învîrtejită, căci se întîmplase să ne binecuvinteze bunul Dumnezeu cu un vînt destul de șugubăț. Printre gene prăfuite totuși puteam să deosebesc căsuțele curate între buchete de arbori, albe și liniștite, înșirîndu-se una după alta, pe cînd trăsurile ne scoteau grabnic pe albia îngustă a Bistriței, spre mănăstirea bătrînului și blajinului voievod Alexandru.

În oraș, administrația își dă toată silința ca să economisească apa și să proteguiască libertatea col-

bului; aici, în lungul frumosului rîu nenumărate cherestele fără hodină se străduiesc să lumineze munții, să curețe sălbătăciile codrilor vechi, să facă să strălucească la soare chelia piscurilor; și din fericire aceste lăudabile silinți vor fi încununate de izbîndă; multă lume cu bucurie se gîndește la apropiate vremuri cînd pretutindeni va fi pătruns civilizația, cînd, Carpații popoarelor sălbatice dărîmîndu-se și apele Bistriței luînd alte cursuri, priveliști neașteptate și alte binefaceri vor arăta lumii că sîntem unul dintre popoarele cele mai înțelepte.

Atuncea poate și hîrbul acesta, mănăstirea aceasta a lui Alexandru cel Bun, nu va mai avea nici un rost; în locul ei vor lucra cu vrednicie cîteva mașini zvîrlind pînă departe strigătul învingător al muncii. O lume nouă va călca peste morminte necunoscute. Iar acuma, prin vechea sălbătăcie, printr-o alee de copaci bătrîni, pe lîngă o horă vioaie care se învîrte în satul din preajmă, — trecem, — și deodată pătrundem între zidurile vechii cetăți, sub clădirea uriașă rămasă din vechi zile de mărire. Cu oarecare rușine mărturisesc că am o deosebită dragoste pentru rămășițele acestea ale barbariei din trecut.

Soarele, cu lumea, cu locurile nouă prin care trecusem, dispărură într-o clipă; răceala bolților de piatră ne învălui; într-o lumină nelămurită de amurg mă apropiai cu sufletul mișcat, mă apropiai de locul unde odihnesc oasele vechiului bătrîn care a împărțit dreptate demult în pămîntul Moldovei. Moșneagul acela barbar n-ar fi înțeles niciodată folosul despoierii munților din vremurile noastre. Cîntări de călugări adie, se aude ușorul sunet al cadelniței: o înfiorare de clopoței fini de argint; sîrme de lumină aurie pătrund pe geamuri înguste, se întind și se țes pe lespezile reci. Înalț privirile și văd pe ziduri, în juru-mi țintindu-mă, cu ochii pierduți într-un vis veșnic, voievozi și domnițe, umbre zugrăvite de voievozi și domnițe care și-au înălțat ochii, odată, spre boltă, poate tot în acest loc, între aceste ziduri, tot în această lumină fumurie. Acum ei dorm în mormîntul trecutului de vijelii și lacrimi. Totuși a rămas în urma lor un colț de zid pe care o doamnă frumoasă și-a sprijinit mîna albă cu degete subțiri; a rămas un colț de strană unde au picurat lacrimi... Aici, în fața altarului, a gemut un om mare, cu durere și cu amar, ridicînd cu smerenie ochii spre acela care împărățiile ca pleava le vîntură... Aici, în fața altarului, Petru-Vodă Rareș a îngenunchiat din fuga lui în fața mîniei lui Soliman-sultanul.

«Atuncea — zice singur Petru-Vodă într-un hrisov — am văzut că nu voi putea să stau împotrivă, și lăsînd oștile mele am fugit, și am ajuns la mănăstirea Bistriței, și intrînd în sfînta biserică, am căzut la pămînt înaintea sfintelor icoane și am plîns; așijderea și egumenul și tot soborul plîngea împreună cu mine cu fierbinți lacrimi, și am dat făgăduință lui Dumnezeu și prea curatei lui maice, că de mă voi întoarce iar în scaunul meu cu bine și biruitor, atuncea din temelie voi înoi sfînta mănăstire a Adormirei prea curatei Fecioare; iar părinții încă au înmulțit ruga cătră Dumnezeu, dînd multe laude, făcînd denie pentru mine. Și dîndu-le sărutare, am zis: Părinți sfinți, rugați pe Dumnezeu și mă iertați! Și m-am despărțit de dînșii și m-am dus prin pustii locuri...»

Ieșind de-aici, fugarul a trecut dealul din fața mănăstirii, — și zic oamenii că-l ajungeau gonacii, și el, ca să-i întîrzie, zvîrlea în urmă-i bani de aur.

Iar urmăritorii întîrziau. Şi toţi banii aceia se găsesc ş-acuma, prefăcuţi în pietricele lucii şi rotunde. Şi astfel a fugit Domnul, şi a intrat prin nestrăbătute păduri.

Prin multe năcazuri trecuse Domnitorul înainte de a ajunge la mănăstire: pîrcălabul Hotinului, la care ceruse primire, îl alungase cu batjocură; o parte din oştenii cu plată îl prădase într-o noapte părăsindu-l; a doua zi îl lovesc hoţii, îl pradă, îi ucid calul, şi cu greu îi respinge. La Bistriţa numai cu douăzeci şi cinci de copii de casă a ajuns.

Şi de acolo, amărît s-a despărţit şi de aceşti din urmă tovarăşi, căci nu mai avea încredere în nimeni. Numai cu doi cai, unul cu averea puţină ce-i mai rămăsese, pleacă noaptea, singur şi trist, căutînd potecile cele mai ascunse ale ţării lui, ferindu-se de supuşii lui. Aşezat pe şa, cu barba în piept, cu sprîncenele încruntate, întunecat de negura gîndurilor, aşa rătăcea. Era departe de Doamnă, departe de copii, cu duşmanii pe urma lui. Ducea în spate, cum mergea încovoiat, povara unei dureri uriaşe. A rătăcit aşa mult, ferindu-se ca o fiară sălbatică, domnitorul Moldovei. Şi după patru zile a descălecat, ca să-şi mai destindă oasele, în marginea unei poieni, s-a întins în iarbă cu capul pe braţ ş-a adormit zdrobit. Iar pe cînd dormea, o furtună iute de munte s-a stîrnit. A clipit fulgeru-n zare de sub genele rotitoare ale unor nouri, s-au înfiorat codrii dintrodată, — şi caii înspăimîntaţi s-au smuncit din căpestre. Cel ce avea samarul cu scule şi bani s-a prăpăstuit în întuneric cu coama spulberată. Domnul s-a trezit cu capul greu, cu oasele frînte, şi a pornit în căutarea puţinei averi. După scăpărările dese ale fulgerelor, furtuna întărită a început a buciuma în văgăunile munţilor şi

prin coridoarele întortochiate ale codrului, împroşcînd învăluiri de ploaie rece.

Călărind aşa prin întunecime, i s-a aninat gugiumanul în desiş; crengi l-au smuncit, şi l-au tras ca braţe vii, pe cînd mînia furtunii tot mai tare se deslănţuia. S-a coborît de pe cal; a făcut doi paşi îndărăt, cercetînd, iar fugarul, tremurînd, a smuls frîul şi s-a năpustit în marea de umbră ce se întindea înainte-i. Singur, cu capul gol, în vijelie şi ploaie a rămas Petru Rareş. Aşa a umblat mult, chinuit de gînduri şi de foame, şi zile a rătăcit fără somn, multe primejdii înfruntînd, pînă ce a ajuns la cetatea Ciceiului.

Mă gîndeam la drama aceasta din trecut, aşa de romantică, şi din turnul bătrîn, rămas din vechi vremi lîngă mănăstire, priveam valurile codrilor, în care azi taie fierăstrăul cu aburi. Locurile acestea ne mişcă mai ales prin suferinţile celor ce au trecut pe aici altădată: amintirile dau glas vînturilor, dau fiinţă strecurărilor de neguri.

Din turnul acesta sălbaticii noştri strămoşi cercetau zarea. Şi a rămas în acest turn bătrîn şi tare un clopot care se înfioară subt o uşoară lovire şi sună prelung şi armonios, ca un început de cîntec vechi, întocmai cum suna şi acum cîteva sute de ani. Şi se văd de aici munţii depărtării, văile şi pădurile Bistriţei, o măreaţă frămîntare a pămîntului, ca după nişte tragice cutremure.

Dar nu, toate acestea nu mai au nici un rost. Un călugăr clipeşte din ochi şi vorbeşte de nişte vinuri şi de nişte mîncări; un «boier» din tîrg rîde şi-şi aduce aminte cu glas tare despre o iubire a lui cu o ţigancă de prin partea locului; — cu toată credinţa

mărturisesc că tot ce cugetam eu în fața trecutului trebuie să fi izvorît dintr-o imaginație bolnavă.

De ce ne-ar înduioșa patimile și oamenii de altădată, de ce ne-ar înduioșa cei ce clădeau și nu cei ce risipesc astăzi, căci în veșnicie, domnii mei, nimic nu se cîștigă, nimic nu se pierde, iar munții, domnii mei, nu sînt decît niște munți, pe cînd civilizația, domnii mei, e civilizație, și capitalul e capital; iar noi ca mîne nu vom mai fi și trebuie să ne grăbim a risipi cît putem mai mult, să zugrumăm cît vom putea mai iute pe cel umilit și slab, și să ne batem joc cît avem vreme de mormintele părinților noștri, — căci :

Cerul zîmbește,
Cîmpu-nflorește,
Moartea cosește...

MANASTIREA RÎȘCA

La 9 iunie 1906

Cînd am ieșit din Folticeni, pîcla amurgului se întinsese pe valea Moldovei. Trandafirie întîi, își pierdu strălucirea încet-încet, și parcă suia, acoperea codrii adînc-albaștri și punea perdea nesimțită în dreptul munților.

De la hanul cel mare al Spătăreștilor se vedea pînă în fund, întunecată, valea Moldovei, pînă cine știe unde, în Bucovina; apoi, mai lămurită, se întindea aproape Baia, lîngă ariniștea ei, Baia, oraș odinioară ce a însemnat ceva, renumit pentru vitejii și bogății; iar azi un sat în care preotul e dușman cu învățătorul ca în multe alte părți, însemnat mai ales printr-un număr neobișnuit de mare de pelagroși. Și alte sate se deslușiră, cu lumini răzlețe, cum ne lăsam la vale spre podul de la Dumbrăvița, în trapul domol al cailor, niște cai umiliți și triști, parcă de același neam cu ovreiul care-i îndemna de pe capră cu un glas în care răzbătea ca o ciudată înmlădiere de mirare.

Trecurăm la pas podul, pe deasupra lucirilor schimbătoare și furișate ale undelor. Intr-o liniște deplină străbăturăm lunca de sălcii din cealaltă parte a apei,

— şi cînd intrarăm în Bogdăneşti, noaptea era desăvîrşit stăpînă.

Tovarăşii mei tăceau cînd, după ce trecurăm şi apa Rîştei, deodată mănăstirea izvorî neagră ca din pămînt, cu turnurile-i neclintite pe cer, între valuri încremenite de verdeaţă, bogate, nedesluşite prin întunecime. Clopotele cailor deodată sunară melancolic, cu ecouri; şi cel mai în vîrstă dintre noi, şi cel mai bărbos, sub pălăria-i de paie pleoştită, începu a-şi aduce aminte de pe cînd era tînăr, cu ani în urmă, de pe cînd altfel privea lumea tot prin frumuseţa acestor locuri.

— Asta-i Rîşca... zise el încet, ca şi cum s-ar fi apropiat de mormîntul unui prietin.

*

Ciocanul căzu cu vuiet de două ori în poarta turnului de la intrare; un monah ne deschise, apoi se apropie de noi ţinînd în mînă o cheie uriaşă. După ce intrarăm în ograda largă împrejmuită de toate părţile cu chilii şi acareturi, acelaşi monah, întorcînd spre noi un obraz pe care nu-l vedeam, cu un glas pe care abia îl auzeam în tăcerea ce sta ca împietrită între ziduri, ne înştiinţă că se duce să facă numaidecît cunoscută sosirea noastră părintelui egumen.

— Spune-i că sînt prietini... de la Iaşi... zise unul dintre noi. Dar călugărul nu se mai simţea. Se făcuse nevăzut ca o umbră. În juru-ne, pretutindeni, toate luminile erau stinse.

Tovarăşul cu pălăria pleoştită ne zise cu pătrundere:

— Părintele egumen e un om la care ţin foarte mult. O să-l preţuim cu toţii mai ales acuma, cînd ni-i aşa de foame.

Bună sara, părinte Veniamin!

— Bună sara! Bună sara! răspunse un glas vioi. Poftiţi!... Şi lumina unei lumînări începu să umble în cerdac deasupra noastră.

Suirăm treptele spre arhondaric şi părintele se aplecă spre noi cu lumînarea, ca să ne vadă de aproape; şi îndată glasul i se umplu de o veselie deosebită, pe care numai vederea unor cunoscuţi vechi o poate pricinui.

În lumina odăilor arhondaricului, priveam cu mirare la părintele Veniamin. După cîte ştiam, sfinţia sa trebuia să fie om împovărat de multe ierni, şi înaintea noastră sta plin de sănătate un bărbat nalt, numai cu puţin păr cărunt în plete şi-n barba rară spînatică, un bărbat rumăn cu ochi lucitori şi cu un glas foarte dezgheţat, îndesat şi hotărît.

Ne-am întrebat, cum se cuvine între creştini, de sănătate; după aceea părintele Veniamin, ca om încercat ce era, îşi închipui numaidecît că vom fi fiind flămînzi. Noi, negreşit, ne apăram pe cît puteam cu jumătate de gură, dar sfinţia sa, spre bucuria noastră, nu prea era aplecat să ţie în samă asemenea protestări.

Eu îl priveam cum umblă, nalt şi sprinten, pe lîngă noi, îi ascultam glasul care răsuna din cerdacuri în ograda goală, şi-mi părea bine nu atît că am venit să văd vechea biserică a lui Petru-Vodă Rareş, cît că o să pot schimba cîteva vorbe cu un călugăr cum nu adeseori întîlneşti.

În adevăr, îndată ce ne aşezarăm temeinic pe scaune, în sufrageria largă, părintele Veniamin începu să ne povestească despre o mulţime de lucruri felurite. Din cînd în cînd ne îndemna să gustăm din vinul bătrîn însă plin de tinereţă ca şi sfinţia sa, iar

noi, în lumina lină a lămpii, în liniştea aceea de mănăstire, ascultam un glas deşteptat din lungi tăceri.

Intăi aflarăm, cu multe amănunţimi, toate peripeţiile cu «loteria mănăstirii», şi toată munca încordată ce s-a pus spre ridicarea din ruină a chiliilor şi a acareturilor sfîntului lăcaş. Din toate, înţelegeam că gazda noastră e un gospodar cum rar găseşti pe la mănăstirile noastre, şi preţuiam cu atît mai vîrtos această vrednicie cu cît ştiam că şi acolo la Rîşca, ca şi în multe alte părţi, se făcuse multă părăduială, fusese cumplit jaf cu zeci de ani în urmă, pe vremea călugărilor greci.

Pe vremea aceea nu mai era o mănăstire; pe vremea aceea, sub stăpînirea egumenului Agapie Şuţu de pildă, pe vremea Zaverei, călugării erau robi; în arhondaric vuiau petrecerile şi balurile, şi porţile sfintei mănăstiri niciodată nu se închideau; avea grecul patru arnăuţi care jucau şi băteau *giuredul* în ogradă şi toată ziua slobozeau focuri din şuşanele; curgeau căruţele cu boierime desfrînată din toate părţile; şi după ce se sfîrşiră toate, rămase lăcaşul ca după o pustiire a păgînilor. Pe vremea aceea mănăstirea se dădea cu toate veniturile ei în arendă, ca o moşie oarecare, şi sînt şi azi scrisori, în care egumeni daţi afară înainte de soroc strigă «cu lacrimi pe obraz» către mitropolit: «Ohi allo despoty mou! pentru ce m-ai prădat de miile de lei şi nu m-ai lăsat la mănăstire pe cît era înscrisul nostru? Am dat ruşfert şi m-am făcut egumen, iar acuma n-am avut nici o trecere cu rugăminţile mele; ba am fost şi dezbrăcat! Ca unul ce m-am trezit slujindu-vă cu dreptate, chelnărind cozile carîtei prea sfinţiilor voastre, socotind că am stăpîn pe un mitropolit, patriot şi evghenist, multe nacazuri şi zăduhuri, goliciune şi flămînzire am

pătimit prin străinătate, şi văd că n-am meritarisit unei cît de mici stăpîneşti mili!...» Numai gîndindu-mă la vremurile acelea înţelegeam cît preţ are osîrdia părintelui Veniamin, economia lui strînsă, rînduiala lui, şi toate năcazurile pe care le-a îndurat întru cinstea sfîntului lăcaş.

— Eu am fost şi la Ierusalim, zicea zîmbind părintele Veniamin, am fost şi la sfîntul munte Atos şi am adus de la Sfîntul Munte icoana Maicii Domnului portăriţa, o icoană cum nu cred să i se mai găsească părechea...

Incet-încet părintele Veniamin începu să ne povestească despre viaţa lui de pe cînd a învăţat carte la şcoala lui Neculai Istrate, la Rotopăneşti, despre vremea cînd era cioban, cînd a căzut bolnav şi era gata să ia drumul altei lumi mai bune, de vremea cînd a început călugăria şi şi-a scăpat viaţa cu post şi rugăciune. — Vorbea încet, cu un zîmbet bucuros, şi ne privea pe rînd, cu ochii scînteietori.

— Numai postul m-a scăpat, zise sfinţia sa. Iaca, eu carne nu mînînc, şi de tare, slavă Domnului! Am scăpat eu şi de altele nu numai de moartea aceea. Cred că ştiţi cînd m-am prăbuşit într-o rîpă, lîngă tîrgul Folticenilor, cu tot cu trăsură, din goana cailor... Atuncea eram să mă duc: eram farmat de tot. Da'iaca am scăpat şi de asta. Am zăcut ce-am zăcut; şi pe urmă a dat Dumnezeu de m-am sculat. Şi încă acuma am mai prăpădit din putere, da'altădată nu-mi stătea nimeni înainte. Demult, înainte de a veni la mănăstire, cînd umblam pe moşie calare, — că eram atuncea la un boier, — dacă se întîmpla să mă mînii pe cal, numai cît îl apucam de gît, îl turnam la pămînt şi-l băteam la pîntece cu harapnicul pîn'ce nu mai putea...

Noi rîdeam minunîndu-ne. Rîdea domol şi părintele Veniamin. Iar eu priveam cu mirare cum se dezvăluie altă faţă a vechiului cioban.

— Nu că eram aşa de tare, zise iar sfinţia sa ; nu eram aşa de tare, pe cît eram iute. Nu-mi sta nimeni împotrivă, putea să fie el oricine. Cînd eram la stînă, se afla acolo un cioban care avea straşnică vîrtute. S-a pus într-un rînd rămăşag că ridică un butuc de fag din faţa stînei. Zece oameni nu l-au putut ridica. El s-a pus colo deasupra lui, l-a apucat, s-a încordat şi hai-hai, încet-încet, l-a ridicat în picioare, — pe urmă i-a făcut vînt cît colo, şi s-a cutremurat pămîntul cînd a căzut coşgogeamite fag. Era straşnic. Ş-apoi de la oara asta se încredea în braţul lui şi cam nu voia să asculte cînd îi dădeam o poruncă. Într-un rînd se ridică şi se răcăduieşte la mine. Ş-atunci am umflat parul de la cazanul cel mare, şi cînd l-am plesnit la cap, l-am şi turnat la pămînt. Şi nu m-am mulţămit cu atîta, l-am pisat pînă ce m-am hrănit ! După aceea l-am învălit peste tot cu pîne muiată în şpirt...

— Şi i-a trecut ! sfîrşi încet părintele.

După o tăcere, începu a rîde iar, la o altă aducere-aminte.

— Ei, acuma nu mai este ce-a fost, acuma s-a isprăvit, da'tot nu mă dau cu una cu două... Mă gîndeam şi eu să mă îngrijesc de sfîrşit, că numai Cel-de-sus e stăpîn pe viaţa noastră. Şi m-am dus la Iaşi şi am dat unui meşter să-mi facă monumentul !

— Monumentul ? zise cu mirare unul din noi.

— Da, monumentul, răspunse rîzînd părintele. Mîni-poimîni poate mă duc şi eu. Am dat o mie de lei în capăt, dar mi-a făcut lucru frumos, n-am ce zice. Pe o parte este o iconiţă făcută după icoana cea mare a Maicii Domnului portăriţa, pe care am adus-o eu de la Sfîntul Munte şi am dăruit-o bisericii ; pe de alta mi-a pus şi fotografia mea, pe marmoră... Mi-a făcut lucru tare bun şi frumos. Şi cînd mi l-a adus, se năcăjeau patru oameni să-l coboare din căruţă şi nu puteau. Piatra-i grea, ce socoţi ? Atuncea zic : Mi-l dai degeaba, meştere, dacă-l ridic eu ? — Italianul prinde a rîde : Dau, cum nu ! — Atuncea am pus mîna pe un drug, l-am trecut pe dedesubt şi scurt am înălţat monumentul în picioare... Da' meşterul de colo începe a ţipa : Nu-l dau, părinte, nu, nu-l mai dau... Sfinţia ta trăieşti mai mult decît *monument !...* Apoi am făcut o mulţime de haz cu dînsul... Zicea că era să piardă o mie de lei... Şi mă întreba că ce-mi trebuie mie monument ?...

Părintele Veniamin, aţîţat de veselia noastră, făcea un haz ca şi cum ar fi fost de faţă meşterul italian. După aceea, iar îşi aduse aminte de ceva.

— Cît despre asta, nu mă dau eu cu una cu două... Să vedeţi ce se întîmplă. Vine într-o zi Ilie Răcoare. Poate aţi auzit de dînsul : a fost în vremea lui hoţ vestit... Uite-aşa-i, cît în pod, — şi nici acu nu-i de lepădat, batîr că-i bătrîn... A venit, — şi mi-a luat mîna s-o sărute. Şi cînd l-am strîns colo, a gemut ! Ce vrei, Ilie ? zic. — Apoi, părinte, zice, de-acu m-am gîndit eu aşa, să mă călugăresc... S-apropie veleatul... Îi arăt eu o moacă zdravănă după uşă : — Bine, Ilie, cu asta, zic, sînt eu în stare să călugăresc şi să ţin în frîu ş-o sută de haiduci... — Ş-apoi după ce-a ieşit, a început către călugări, în ogradă : Ce ? zice. Eu am fost hoţ, zice, da'aista a fost vatav de hoţi !... Da'altă dată ? urmă vesel părintele. C-apoi vine des pe aici. Tot zice că vrea să se călugărească. Alt'dată vine iar. Eu îl strig de sus, din cerdac : Ei, la ce te mai gîndeşti, moşule ?

El începe a rîde: că şi el e pehlivan. Apoi la ce să mă gîndesc şi eu? zice. Tot îmi spune unul şi altul că sfinţia ta vei fi avînd mulţi bani. Şi tot mă bat cu gîndul să caut tovarăşi să te cerc într-o noapte. — Aşa? zic eu de colo. Brava, moşule, tare bine! Şi cam cu cîţi tovarăşi ai vrea dumneata să vii? Aşa, spre ştiinţă. Bani am, zic, nu ştiu cîte lăzi... Cu cîţi ai de gînd să vii? — Apoi cu cîţi oi putea! zice. — Aşa? Bine! — eu, de colo. Cu treizeci? Fie şi cu atîţia! Am eu cu ce vă primi. Am eu focuri pentru treizeci. Cînd îţi veni, numai mă scol frumos, — puşc cincisprezece, mă pun şi beau o ţigară, — şi pe urmă îi puşc şi pe ceilalţi... Da' el rîdea şi clătina aşa din cap!... ia aşa clătina... Şi părintele făcu cu ochiul şi ne arătă cum clătina din cap Ilie Răcoare.

În sufrageria largă, sfinţia sa egumenul ne vorbi multă vreme prietinos şi-şi aduse aminte de multe lucruri vrednice de mirare, apoi ne pofti noapte-bună şi se îndreptă spre chilia-i tăcută.

Noi ieşirăm în balcon, deasupra ogrăzii mănăstirii, în răcoarea nopţii, apoi, după un timp, coborîrăm treptele şi, după ce un frate somnoros ne deschise porţile, prin întuneric ne îndreptarăm spre apa Rîştei. Adieri calde treceau din cînd în cînd, şi stele multe pîlpîiau viu deasupra, pe cerul întunecos. Murmurul apei deodată ne împresură, şi-n juru-ne zările apropiate, negre, se desluşeau cu putere, într-o linişte adîncă. Rătăceam încet, la pas, schimbam vorbe puţine, iar în urmă-ne mănăstirea se zugrăvea cu contururi negre pe o bucată de cer înstelată.

*

A doua zi, în strălucirea luminii, mănăstirea veche a lui Petru-Vodă Rareş părea alta, izvorîtă ca din întuneric, şi din trecut. Lăstuni nenumăraţi, cu ţipete subţirele, se învăluiau în zbor, în jurul turlei. Călugări treceau domol prin ograda curată, acoperită cu un covor de iarbă moale. Părintele Veniamin ne arăta chiliile din nou ridicate din risipire, ne arăta toată gospodăria bine ţinută, strîns şi cu socoteală stăpînită, şi ne lămurea cu glasu-i tînăr planurile pe care şi le făcuse pentru acoperirea bisericii.

— E pacat să rămîie aşa, un lăcaş vechi şi sfînt ca acesta...

Şi ne vorbea cu o dragoste deosebită, ca pentru nişte lucruri ale lui, pe cînd o linişte ca din altă lume cobora din cerul albastru asupra retragerii aceleia singuratice şi curate.

Apoi, prin lumina şi căldura care creşteau, ieşirăm, şi pe lîngă iazul de aproape suirăm, într-o tăcere nesfîrşită, spre muntele Pleşu şi spre şuşeniţa limpede a pîrăului Moişei. Iarba mare plină de flori răspîndea miresme calde din toate părţile prin poieniţele mărginite de ziduri negre de brazi. Treceau fluturi ca foi albe şi roşii, rătăcite de pe flori rare; o muzică abia auzită a miilor de gîze care roiau în soare ne mîngîia auzul, şi deasupra unei curmături de mal, lîngă apa neagră, stătută a pîrăului, în furca unui brad bătrîn, într-o suliţă de lumină, deodată se ivi, privindu-ne ţintă cu ochi lucitori, o veveriţă castanie cu cravată albă ca zăpada, cu coada tufoasă ridicată ca o căciuliţă deasupra frunţii.

Păşeam încet, în tăcere, prin taina acestor locuri, şi mă gîndeam la viforoasele valuri care s-au scurs pe deasupra mănăstirii şi pe cărările în ierburi prin care treceam şi noi, la cele opt năvăliri ale tatarilor şi ale turcilor, care au ars gospodăriile călugărilor de demult şi au stricat din temelii aşezările domnilor

vechi, la lungile şi spăimîntatele bejenii care aduceau mulţime de boieri şi de norod pe aici, şi care-i alungau ca biciul spaimei spre negura munţilor.

Despre acestea toate poate ştia şi părintele Veniamin, egumenul. El ne aştepta zîmbind şi cu vorbe bune în curata lui gospodărie şi ne pofti la o masă foarte gustoasă şi bogată. Şi iar începu să ne povestească lucruri felurite şi ciudate, de pe vremea cînd era la ciobănie. Apoi, întorcîndu-se la mănăstirea lui (cu trecut aşa de tragic), cu ochi luminoşi şi veseli prinse a ne povesti despre o vidră care s-a înădit la peştele din rîmnicul din preajma mănăstirii.

— Am eu o rablă de puşcă, zicea sfinţia sa, şi tot aş bate eu în dihanie c-o încărcătură, da-i vorbă că-i şireată de nu se mai află... Cînd mă duc cu puşca, nu-i ; cînd mă duc şi mă plimb pe maluri cu mînile la spate, numai ce-o văd în fund, sub răchiţi, pe-o coşcovă... Îşi stecleşte blana şi parcă rîde la mine, bat-o Dumnezeu s-o bată ! Se uită la mine şi tot pufneşte : Hi ! hi ! hi ! Şi eu mă înciudez şi mă uit la ea, că altceva n-am ce-i face...

Şi părintele egumen ne arăta cum se uită şi cum rîde vidra din fundul rîmnicului.

HUMULEŞTII LUI CREANGĂ

11 iunie 1906

Satul lui moş Creangă acuma e despărţirea a IV-a a urbei Tîrgul Neamţului; civilizaţia de mahala îl cucereşte destul de repede şi în curînd nimeni pe acele locuri nu-şi va mai aduce aminte că odinioară umblau pe-acolo, pe uliţi înguste, umbrite de arbori, romîni în straie albe, că se încingeau hori cu chiuituri năzdrăvane, că în nopţi de toamnă veselia şi gluma şi cîntecele flăcăilor şi fetelor curgeau în şezători ca şi unda limpedei Ozane, pe malurile căreia hoinărea odată, de demult tare, băiatul Ionică, nepotul bătrînului David Creangă ; în curînd şi cei cîţiva bătrîni rămaşi care au fost tovarăşi copilăriei scriitorului, vor încrucişa mînile pe piept şi vor cere iertare pentru lungul drum al veşniciei ; şi-n curînd un călător curios, trecînd peste podul pîrăului care spală necurăţeniile tîrgului, se va opri în loc şi se va întreba : unde să fi fost satul acela de oameni harnici şi gospodari, satul de răzăşi ? pe ce uliţi doineau în vremuri flăcăi ţinîndu-se de după cap :

Astă-noapte, pe răcoare,
Cînta o privighetoare,
Cu glasul de fată mare...

Poezia multor lucruri din ţara aceasta a plugarilor piere — şi numai Dumnezeu ştie dacă civilizaţie se poate numi năvala barbară care aşează pe curatul pămînt al părinţilor noştri murdăria oraşelor, sărăcia unor mahalale de sălbatici, cuibul de molime din care curg spre sate vînturi de boli sufleteşti şi de nenorociri.

Trecui ieri, în zi călduroasă de vară, peste podul Ozanei, în lungul căreia, la vale, un sălaş de ţigani căldărari îşi aşezase corturile, în undele căreia se zbăteau nenumăraţi danci negri, ca unşi cu catran de meşterul Chiorpec.

Multe din cele vechi se mai cunosc în sat. Tovarăşii mei îmi arată casa în care sălăşluieşte azi o respectabilă preoteasă, tovarăşă de şcoală şi drăcii a lui Ion, aceea care i-a răcnit la ieşirea din biserică — după cumplita izbucnire spre cer a *Îngerului a strigat :*

Tunsu felegunsu
Cînii după dînsu...

Dincolo, uite, trebuie să fi fost vechea cărare prin grădini, spre Ozana ; — şcoala lui bădiţa Vasile o fi fost ici, o fi fost colea, nu se mai ştie ; multe din cele ce-au fost nu se ştie unde-s ; iar după biserică, pe uliţa cotită, «strada Ion Creangă» după cum arată tabla de pe un zaplaz, se zăreşte şi casa copilăriei scriitorului.

Zăpăiesc cînii la poartă, copii cu părul balan fug să se ascundă după colţul păretelui ; o femeie, tînără încă, se apropie repede strigînd la cîni şi trăgînd din fugă pe mînici o polcuţă nouă, pentru musafiri.

Cineva zice :

— E nepoata lui Creangă...

Nu-i tocmai frumoasă nepoata lui Creangă ; mă aşteptam parcă la altfel de nepoată. Zîmbind ne pofteşte în casă, apoi îşi întoarce ochii încruntaţi şi face semn copiilor să fugă de la colţul casei de după care îşi întind gîturile şi zgîiesc ochi miraţi.

— Uite, lămureşte învăţătorul ; dumnealor sînt străini, şi trecînd pe-aici, prin Humuleşti, au dorit să vadă şi casa asta... a lui Ion Creangă...

— Da, da, răspunde cu pătrundere nevasta ; bine, cu plăcere, poftim în casă... Nu pe-aici, mă rog, pe dincoace, aşa... Ţîbă, cîne ! — Da' voi ce tot vă zgîiţi atîta ? Hai, căraţi-vă mai repede de-aici, diavolilor !

Intrăm încet, privind cu cea mai mare luare-aminte în jurul nostru. O casă veche, bătrînească, foarte curată pe dinafară şi destul de încăpătoare pe dinăuntru. In răcoarea odăii mari, luminate, în care flori răspîndesc o mirodenie uşoară, ne recomandăm.

Stăpîna casei, dîndu-ne mîna, se recomandă şi ea, cum se cuvine :

— Sofia Grigoriu !...

Apoi ne roagă să şedem şi ne întreabă dacă ne e sete.

— Să vă aduc o leacă de dulceaţă, apă rece...

— Nu, mă rog, n-o să stăm tocmai mult, nu vă mai osteniţi...

— O cafea atunci...

— Mulţămesc, nici cafea...

Ne uităm în jur la masa şi scaunele lustruite de tîrg, la canapea, la foteluri, vechi, dar foarte curate şi acoperite cu horbote, la garderobă, la cromolitografii, pe cînd gazda se uită şi ea destul de mulţămită în jur.

— Vra să zică asta-i casa lui moş Creangă.

Simt în adevăr o mişcare sufletească, o căldură în

piept, și prin minte îmi trec multe icoane, multe vorbe și întîmplări din *Amintiri.*

— Casa nu s-a schimbat deloc ?

— Pe dinafară nu, zice gazda... Da' pe dinlăuntru am schimbat... Cum era s-o lăsăm așa ? Nu se putea ! Aici era un horn mare, — am stricat și am făcut sobă ; am mai schimbat în camara de dincolo, pe urmă am pus ferestre mari, uite așa, frumos... Știi, nu puteam să lăsăm așa... Pe-atunci erau altfel de oameni, acuma sînt alte vremuri...

— Și lucrurile din casă sînt toate nouă...

— A, da, desigur... Cum se putea să le păstrăm pe cele vechi ?... Am adus lucruri de la tîrg. Acuma-i altfel, mai frumos... Înainte, dă, făceau și bătrînii ce puteau... Numai casa am ținut-o. A vrut într-un rînd s-o cumpere cineva... pentru Stat... A fost vorbă... Ei, da' noi ne-am gîndit că să n-o dăm ; așa, o *antică veche* e bine să nu se înstrăineze...

— Da, e bine, zice cineva... Și-i frumos... Uite mobilă, uite ferestre mari... Și de partea asta o să schimbați ferestrele ?

— Da ! cum nu ? răspunde cu cea mai mare grabă gazda.

Da, în adevăr e frumos așa, curat ; răzășul are ambiția să aibă și el casă ca la tîrg ; dar, vra să zică, casa lui Creangă nu mai este ! Simt că mă cuprinde dezamăgirea, pe cînd gazda își dă toate silințile să ne dovedească că nu numai tîrgoveții știu să se poarte cum se cuvine cu lumea.

*

Ieșim încet prin lătrăturile cînilor, urmăriți de ochii curioși ai copiilor, privim încă o dată casa, grădina, ulița, în lung, împrejurimile pînă departe, pe zarea

dealurilor, și pornim îndărăt, în începutul de răcoare al asfințitului.

La o fîntînă cu cumpănă, o fetiță frumușică, cu ochi vioi scoate apă. Alăturea o streșină de adăpost și o laiță dedesubt. Ne oprim. Fetița, zîmbind, ne privește drept.

— Într-un rînd, zice că a mai venit Creangă să mai petreacă pe-aici, spune învățătorul tînăr, — să-și vadă și casa părinților ; și cum ieșise odată la poartă, iaca vede niște romîni care stăteau de vorbă la fîntînă... El îi asculta... Și dintrodată dă o ploiță repede și sfatul se sparge cît ai clipi... Chiar în ziua aceea Creangă a chemat un lemnar și l-a pus să facă ștreșina și laița... Ș-apoi veneau așa, pe sub sară, săteni la fîntînă, se răcoreau și stăteau la taifas... Și cu ei, pe laiță, de multe ori stătea și scriitorul. El se înțelegea bine cu dînșii... Ce om era !... Și acuma-l mai țin minte cu toții...

Tăcuți, pășim încet pe ulița liniștită și mă gîndesc la trecut. Viața copilăriei, a tinereții, sfaturile încete cu acei pe care așa de bine, cu atîta pătrundere îi înțelesese, toate s-au dus, s-au scufundat în neștiut, — și cu toate acestea n-au murit, căci ca fantasme mute se întorc ființile vechi, ca lumini tresar icoanele altor zile ; o lume întreagă, în tăcerea care s-a întins, în timpul care a încremenit, mă împresoară, prin tremurarea de umbre a amurgului. O viață întreagă trece din nou, cu toate bucuriile și darurile ei, — se-ntorc zilele limpezi ale tinereții, și curg apoi spre viața de năcazuri, de grele năcazuri, amaruri și răstriști, spre miile de amărăciuni săgetătoare ale lumii, pe care totuși țăranul Creangă le primea c-o glumă și c-o hohotire de rîs. Trec toate, și din mormîntul lui, ca să

se mai răcorească, ca odinioară, vine omul amărît, orăşanul cu suflet greu, prin locurile dragi.

...Cîteodată, cînd nu mai putea, pornea, săracul, într-o întinsoare şi se oprea aici... Se ducea să vadă feţele îmbătrînite ale prietinilor zilelor de lumină, colinda dintr-un capăt într-altul satul lui care-i era drag ca o tinereţă, ca o dragoste pierdută, după aceea lua lăutari şi cofe cu vin bun şi se urca pe zările dealurilor... Acolo, sus, îi cîntau lăutarii cu foc şi el, cu ai lui, trecea pe creste, privind ce pierduse pentru totdeauna... Cinstea cu cei din juru-i şi bea un pahar, fără bucurie, pe cînd un meşter cîntăreţ îi zicea din gură şi din alăută domol şi cu tremur, de s-auzea cîntarea pînă-n vale, pînă la limpedea Ozană :

Pasăre galbenă-n cioc,
Rău mi-ai cîntat de noroc!...

CETATEA NEAMŢULUI

15 iunie

Din Tîrgul Neamţului, prin mahalaua liniştită a Ţuţuienilor, ieşim spre Cetăţuie. E o frumoasă zi de vară, cu cer senin, cu văzduh neclintit. Se aude, în tăcerea uliţilor înguste, un timp, vuietul vîrtelniţelor de la o fabrică de ţesături; prin ferestrele negre ale unei case vechi, prin ochiuri de frunzişuri care cresc bogat în jurul zidurilor leproase, fete întind capete cu ochi curioşi şi plini de zîmbet. — Le joacă ochii în cap ca la şarpe... zice tovarăşul meu. După cîţiva paşi se împiedică de un bolovan; şi eu îi răspund cu acelaşi aer filosofic : — Aşa-i cînd mergi înainte şi priveşti îndărăt...

Ieşim sub dealul rîpos. O moară cu stăvilarele lăsate, cu lăptocul umflat de apă, tace şi aşteaptă parcă. O moară totdeauna are ceva tainic şi singuratic în înfăţişarea ei. Cîteva case răzleţe stau pitite, înfricoşate ai zice, ameninţate întruna de primejdia bolovanilor uriaşi care atîrnă pe coastă. Dealul de piatră sfărîmicioasă totdeauna, la ploi, porneşte şuvoaie care îneacă grădinile acestor gospodari mărginaşi; cu şuvoaiele de ape vin şi şuvoaiele de pietriş măcinat, care acopere cu solzi albaştri pămîntul. In

unele grădini, zac stînci prăvălite de sus; unele case abia se zăresc, pe jumătate înmormîntate în pămînt. Şi printre căsuţele acestea, printre creţurile coastei sălbatice şi pustii, prin negrul pădurii care acopere măgura, se zăreşte trista rămăşiţă a cetăţii Neamţului. Stă neclintită în moartea ei, îşi zugrăveşte lămurit colţurile rupte pe pînza limpede a cerului. Tîrgul a pătruns într-acolo în locurile odinioară goale; s-au primenit multe rînduri de căsuţe sărmane; acu trec gîşte şi godaci pe şuşăniţa de drum rupt de cursul apelor; oameni cu nevoile lor, cu pălăriile pe ochi, se duc, vin; şi alţii, mulţi, foarte mulţi, dorm sub brazda pe care o călcăm, mulţi luptători ai vremurilor neguroase; şi prezentul cu lucruri mici va intra în marele mormînt al trecutului, — cetatea însă nu va intra. Dintrodată se înalţă în cer, «acoperită cu fulgere şi îngrădită cu pustiu», neagră, bătută de furtuni, de ploi, de trăsnete, dintrodată ca o fantomă încremenită apare, *rămîne,* pe vîrful coastei goale. Ştiu că odată era întreagă, dar mie îmi pare acuma, cînd o văd, că aşa cum e a trecut prin veacuri, aşa, ruină bătrînă, aşa, schelet uriaş în şuierul înălţimilor, în visul mohorît al legendelor.

*

Suim coasta pe un drumeag rîpos. Intăi trecem prin pădure, prin albia seacă a unui şuvoi. De o parte şi de alta, pe maluri, buchete mari, galbene, de sînziene atîrnă şi miroase dulce în pacea locului. Cu cît suim, cu atît copacii se răresc. Trecem numai printre tufişuri, călcăm iarba verde, prin care înroşesc ici-colo fragi; frunza măcieşilor sticleşte la soare, un stol de vrăbii face gălăgie undeva, nevăzut, în frunzişul bogat al coastei. Şi zidurile înegrite

ale cetăţii se arată, ziduri şi stîlpi uriaşi, în mijlocul cărora zac urmele vieţii trecute sub sfărîmăturile molozului, a pietrei, sub prăvăliri de bucăţi întregi de ziduri, sub pămîntul pe care vremea l-a clădit deasupra. Un om ne-a întovărăşit, pe mine şi pe prietinul meu, pînă sus, ne-a călăuzit tăcut, ne-a cules un mănunchi de fragi, s-a oprit liniştit cînd ne-am oprit şi noi. Se uită şi el cu mîhnire la risipirea aceasta, apoi îşi ridică spre noi ochii. Işi duce mîna dreaptă prin barba scurtă, căruntă, parcă se gîndeşte şi i se îmblînzesc privirile.

— Iaca, vedeţi dumneavoastră, aşa s-a stricat, s-a dus; acu nu se mai cunoaşte nimic... Da' tot vin boierii, vara, pe aici... Mai petrec, mai rîd, se mai uită cu ochianul... De-aici, de sus se vede pînă hăt-departe...

Se vedea, în adevăr, prin spărturi întăi, apoi de pe creasta zidului, şi fără ochiană toată cîmpia dreaptă a Ozanei şi Nemţişorului, cu scînteierile de apă lină, cu pîlcuri de sălcii neclintite, cu mişcarea mută a oamenilor singuratici, mici, pierduţi în întinderea mare; se vedeau şi pădurile depărtării, şi munţii, în negură, desfăşurîndu-se trepte-trepte pînă în fund; se vedea, după uşoare sclipiri, se bănuia mai curînd, ş-o mănăstire, acolo, departe, în zare, sub streşina cerului.

— Acolo-i mănăstirea Varaticului... zise romînul.

Din pămîntul adunat printre risipiturile zidurilor, au crescut cîţiva cireşi: fructe coapte lucesc la soare.

Badea Ilie se ia după privirile noastre:

— Aici, au scăpat din plisc stăncile cireşe furate... Iaca, acuma cresc copaci... He! altă viaţă va fi fost odată pe aici... Am auzit şi eu că acolo erau case domneşti, şi biserică, — da' acu nu se mai cunoaşte ni-

mica... Şi zice că era aici, în mijloc, o fîntînă, da' adîncă tare trebuie să fi fost... Te coborai cu ciutura pînă la jumătate, şi de acolo puteai intra într-o hrubă, care răspundea acolo, în fîntînă, — şi prin hruba aceea mergeai, mergeai, şi ieşeai la capătul muntelui, de ceea parte, în pădure, spre Oglinzi... Aceea era pentru vremurile grele... Trebuie să fie bogăţii multe aici sub pămînt, — dar cine ştie parcă pe unde să intre? Cine ştie prin ce loc e capătul hrubei!...

Prietinul meu aruncă şi el puţină sămînţă de vorbă:

— Aici, moşule, era adăpost la vremuri cumplite... Veneau aicea cu plăieşii, — şi prin rîpa asta să fi fost oaste cît de multă de păgîni, n-aveau ce face... Aici şi Ştefan-cel-Mare a fost...

— Da, răspunde badea Ilie; spunea şi feciorumeu... Eu am un fecior care a învăţat la şcoală... Ş-apoi el mai multe decît mine ştie, pesemne că le ceteşte prin cărţi care au rămas de pe atuncea... Ş-apoi zice că maică-sa s-a ascuns aici, şi cu domniţa lui... Şi domniţa şedea aici la fereastra asta, plîngea şi-l aştepta, şi el a venit pe colea, prin rîpă, Ştefan-Vodă... A venit să-şi vadă nevasta şi pe urmă s-a dus iar la bătălie...

— Da' nu-ţi spunea băietul că nu i-a dat drumul maică-sa?

— Spunea, — dar acestea-s vorbe... Cum să nu-i deie drumul?... că doar era mai mare, era domnitor!

Noi priveam în juru-ne, cercetam cu ochii colţurile acelea scumpe. Se cunoşteau, în colţurile răsăritului, urmele bisericii; treptele de piatră se zăreau prin spărturile zidului. Dincolo, în păretele de miazăzi, or fi fost odăile de locuit. A rămas încă pe zid var, şi pe var se cunosc urmele fumului sobelor; urme de viaţă se cunosc; cu cît priveam mai bine cu atît vedeam că cetatea aceasta n-a fost de multă vreme dărîmată. Despre acest lucru părea a şti ceva şi badea Ilie:

— Cum să nu ştiu? am apucat şi eu pe un boier, unu Belibou; avea a-şi face un han: curţile cele vechi zicea că nu mai sînt *la modă*. Şi a început a căra piatră de-aici, de la cetate.

Dărîmau zidurile aici, şi pietrarii îi zideau în tîrg han şi curţi nouă... Nu zicea nimeni nimic. Ce să zică? Boierul boier mare, — ce să-i faci? Cum să te pui cu dînsul? — Pînă ce-a dat Dumnezeu şi s-a sculat alt boier, care acu era sărac şi umbla aşa bezmetic: îi zicea Alexandru Nebunu! S-a sculat, şi pe jos a pornit la Iaşi, la Domnie... Mînca pîne şi bea apă la şipote pe marginea drumului... Şi pînă ce n-a răzbit la Vodă nu s-a lăsat... Pe atunci era domnitor la Iaşi Grigore-Vodă cel frumos... Ş-apoi să spuie părintele Enăchescu de la noi din Ţuţuieni, că el mai bine spune... A zis boierul acela, Alexandru Nebunu, către Vodă: Măria ta! pacat să se dărîme cetăţile bătrîneşti, şi să-şi facă nevrednicii de azi crîşme din ele! Ş-a căzut în genunchi. Şi cînd s-a întors nebunu la cei cuminţi avea hîrtie la mînă de la Domnie către isprăvnicie... Şi s-a înfăţişat la ispravnic ş-a zis: Uite porunca să iasă oamenii din toate satele dimprejurul cetăţii cu cîte trei nuiele şi cu cîte un par, şi să îngrădească cetatea! Şi de azi înainte piatră de zidit crîşme şi curţi boiereşti să nu se mai ridice... Cine nu ascultă rău va pătimi. — Au ieşit oamenii cu nuiele şi cu pari ş-au îngrădit cetatea, — dar pe urmă au venit vremuri nouă... şi s-a stricat gardul... Zice că acu s-a rînduit un păzitor, da' de ştiut nu-l

știu... Poate va fi fiind unul venit nu știu din ce pustii locuri: pornește într-acoace, prin tîrg, și întreabă de drum — și la urmă se oprește într-o crîșmă... Zice că are leafă... Au și alții leafă, n-are numai el...

Soarele scăpăta spre munți, la asfințit, și umezeala ruinilor creștea, ni se ridica prin picioare; un fior ușor trecea printre zidurile ruinate, clătina copacii a căror sămînță o aduseseră vînturile întîmplării, și buruienile crescute în dărîmături. Un iz slab, amestecat cu mirosul desișurilor din preajmă, ne învăluia: mireasmă ca de flori vechi a mormîntului fără cruce, fără lacrimi, fără amintire...

POIANA LUI ION PIETRARU ȘI BĂILE OGLINZI

16 iunie

Într-o după-amiază călduroasă pornim la băile Oglinzi, peste dealul pietros și păduros, pe lîngă cetatea Neamțului, prin albie de puhoi de munte.

Drumul celălalt, drumul mare, e prea cunoscut, și de plăcerile lui nu sîntem ahtiați, de și lumea nemțeană e mîndră de el și mai ales de tramcarul care duce nu știu de cîte ori pe zi lumea la băi. Caii acestui tramcar, patru cai cu urechile pe spate și cu buzele de jos atîrnate, au fost în floarea vîrstei acu douăzeci de ani. Nici frumusețile tîrgului nu ne îndeamnă, de și oamenii care au mai fost pe aici și localnicii, ne încredințează că spitalul, «Ospitalul de Neamț», e ceva care merită puțină osteneală, de și aceiași vizitatori și localnici ne vorbesc cu căldură despre gospodăria comunală, despre grădina publică, despre foișorul de foc, o șandrama aninată de coasta unei rîpe, și despre alte multe lucruri. Mai ales despre străjerii comunei ne vorbesc minunîndu-se: oameni cu ciubote dintr-o vacă, în cojoace de berbece, cu căciuli pînă la gît și cu bîte năstrușnice pe umăr, care strigă toată noaptea cît ce pot de tare; și despre paznicul pojărniciei de pe rîpa stearpă, care, «cîtă

vreme nu-i foc, buciumă din cornul de taur — ca să știe lumea că nu-i nici o primejdie și să doarmă liniștită...»

Fiecare colțișor din lumea asta își are curiozitățile lui. Adevărate ori scornite de răuvoitori, acestea sînt curiozitățile de la Tîrgul-Neamț, altele n-am avut fericirea să văd și să aud în scurtul timp cît am trecut pe drumul mare. Spre altceva nu mă simțeam pornit. Tot așa nu mă simțeam pornit să văd satul Oglinzi: tot pe drumul mare trecînd văzusem, cred, tot ce se poate vedea din fugă în comuna Oglinzi: văzusem primăria — o primărie mîndră cu geamuri mari, și la geamurile mari perdele tricolore... Îmi era destul. Mai mult nu dorea sufletul meu.

Mai bine am pornit-o de-a dreptul prin pădure. Cu cît înaintăm și urcăm, cu atît locul se sălbătăcește, cu atît rîpa se îngustează. Prin pietrișul sfărîmicios, din humă, chiftesc și ies la lumină pînze subțiri de apă, umezind locul și înflorindu-l cu rugină. Urcăm pe trepte naturale, călcăm pe iarbă moale, pe sub copaci bătrîni, printre care lumina răzbate și plouă argintie, îndulcind, pe unde se întinde, verdele pajiștei.

Și deodată lumina crește, — deodată intrăm printre stîlpi rari, albi ca de var, intrăm în poiana de mesteceni, în poiana lui Ion Pietraru, într-o tăcere de biserică. Vînt nu bate, nici un zgomot nu tulbură adînca liniște, și mestecenii poienii dorm liniștiți, abia își mișcă ca în vis, sus în soare, pletele verzi deschise, bătînd într-un galben de aur în cernerea razelor. O adîncă pace, o cucernicie albă ne împresură.

Și totuși locul acesta cu aer de biserică are un trecut puțin creștinesc. Pe aici sălășluia odinioară vestitul hoț Ion Pietraru, despre care am auzit o mulțime de povești în copilărie.

Cine știe ce suflet chinuit a fost omul acesta! S-a ațînut ani întregi la drumuri mari, a zguduit de piept mulți negustori și le-a smuls de la brîu pungile cu aur; a înțepat pe mulți ciocoi cu vîrful jungherului și le-a cîntat rîzînd:

Am prins pe ciocoi de barbă
Ș-am să-l pun să pască iarbă...

Și după aceea, cînd l-au prins și l-au osîndit la spînzurătoare, s-a arătat așa de blajin și de supus, cu sufletul așa de înfrînt, cu inima plină de cucernicie, de s-a minunat o lume. Și mitropolitul care era pe atunci la Iași, «bunul părinte Veniamin», s-a pus luntre și punte și a scăpat pe hoț de la moarte. «Am să-l călugăresc și are să se stîngă în liniște și în îndurarea Domnului... Acesta-i un om rătăcit...»

Și în adevăr că un rătăcit fusese Ion Pietraru. Slugă mai credincioasă n-a avut părintele Veniamin nicicodată, cu suflet mai înfrînt, și mai domol, și mai cinstit. Așa, o bucată de vreme, pînă într-un rînd, cînd treceau cu trăsura pe aici, prin codrii Neamțului, spre mănăstiri, și ca de obicei Ion ședea în codîrlă, îndărătul sfinției sale. — Și zice că era primăvară, mirosea pămîntul, plin ca un burete de apă, și adia vîntul și clătea domol frunza tînără. Ce s-a petrecut în sufletul omului aceluia atunci, nimeni nu poate să știe. I s-au aprins ochii și i s-a schimbat glasul. Și a gîfîit ostenit, ca într-o suferință:

— Sfinte părinte, pune să mă lege, să mă lege strîns, că nu mai pot... Nu mai răspund de mine...

S-a spăriat tare atunci părintele Veniamin, nu mai cunoștea pe sluga cea blajină, s-a spăriat și-a dat

poruncă să-l lege. L-au legat. Şi ofta, şi gemea; îi ardeau ochii şi-i tremurau nările. Aşa de aprig se aprinsese într-însul dorul codrului!

Mă gîndeam la întîmplarea aceasta şi la multe altele, şi treceam prin liniştea poienii. Flori galbene şi roşii se ridicau pe marginile cărării, şi prin iarbă fragii cu miros abia simţit sticleau ca rubinuri mari. Tufe înalte de ferigi creşteau în locurile mai umbrite, îşi săltau în sus şi apoi îşi încovoiau gingaş spre iarbă cotorul ca de pană, de coloare verde-balaie. Părintele Enăchescu, tovarăşul nostru, se opreşte o clipă.

— Uite, aici, zice el, poposea Ioniţă Pietraru; aici făceau mîncare şi mestecau mămăliga tovarăşii lui...

Da, pe aici cînta haiducul de răsunau adîncurile, de aici scobora spre Oglinzi la drumul mare, ori dincolo în cîmpia Ozanei, de miluia pe văduve şi pe orfani, — e mult, mult tare de atunci, parcă nici n-ar fi fost. De multe ori în faţa locurilor de care se leagă amintiri stăm înmărmuriţi. A fost ceva, cîndva, în aceste locuri pe care le simţim, pe care le călcăm? Nu, altul era răsunetul adîncurilor, alta mireasma pădurii, alta era pădurea. Nu, alţii sîntem noi acum. — A fost, a fost cu adevărat, — şi totuşi istorisirile le ascultăm ca pe nişte basme care ne mişcă, dar care nu sînt decît basme.

După ce coborîm prin sălbaticile poteci de lîngă Bursucărie, după ce prin rîpi sterpe privim deschizăturile vizuinilor de viezuri, ieşim deodată la soare, într-un colţişor de rai împresurat de trei părţi de pădure deasă, care creşte şi urcă măreaţă culmile. Stabilimentele, otelul, restaurantul, toate albe, acoperite cu tablă roşie, dorm triste în soare; şi în după-amiaza caldă nimeni nu se mişcă prin alei, printre straturile

de flori, prin umbroasa margine de pădure. Pe ici, pe colo, natura îşi cucereşte drepturile ei: a sălbătăcit iar ce a curăţit şi a micşorat mîna omului. Se cunoaşte după toate că băile acestea bogate în ape bune, sărate, merg spre părăsire, de-abia clădite, decad lîngă înflorirea Bălţăteştilor care rîd, de cealaltă parte a Tîrgu-Neamţului. Dar în liniştea şi în tînăra ei agonie, cu atît e mai poetică staţia aceasta. Şi puţinii bolnavi cu adevărat nu aud nici muzici ungureşti, nu privesc cu obidă nici dănţuitori în baluri; singuri, în otelul liniştit, privesc minunatul colţ de verdeaţă, ascultă zvonul pădurii şi petrec în tihnă zile aurii de vară.

A! ba zărim o fiinţă omenească, cu un ştergar pe umăr. Trebuie să fie un chelner. Ne zîmbeşte fericit: sîntem un eveniment. Parcă ar fi sosit o corabie din depărtate locuri într-un port mic, sărac, lăturalnic. În faţa casei spre care ne chiamă prietineasca lui înfăţişare o tablă spune lămurit, cu litere mari, albe: *Restaurant cuşer*. Ceva ciudat apare pe fruntea noastră, şi chelnerul bagă de samă. Se apropie mai mult, îşi mîngîie bărbia rasă şi ne priveşte cu ochii mari care sticlesc trist pe faţa-i năcăjită. Acum, aproape, vedem că omul care ne zîmbea e un om năcăjit.

— Astă firmă pentru habotnici... zice el tainic. Sărut mîna, părinte... Cu plecăciune... Poftiţi... Avem şi bere...

Apoi se gîndeşte la un argument hotărîtor, şi adaogă:

— Şi eu pot să zic că tot dintre creştini fac parte, macar că m-am născut ovrei... Să vă spun drept... O soră a mea s-a botezat... Şi ceealaltă... s-a dus... a fugit... adică a trăit cu un căpitan... Pe urmă a murit. — Poftiţi... Berea-i proaspătă... Avem şi vin dacă doriţi, dar berea-i mai bună...

Şi iar se gîndeşte la ceva :

— La noi, aici, rar vin vizitatori... merge rău, foarte rău...

Şi pe faţa-i năcăjită, ochii îi lucesc mai trişti, parcă şi el e unul din puţinii bolnavi care, din drumul spre mormînt, se abat o lună în această blîndă şi paşnică vale.

MĂNĂSTIREA NEAMŢULUI

17 iunie

Pornim dis-de-dimineaţă spre Mănăstirea Neamţului, într-o trăsură uşoară cu trei cai. Trecem podul peste Ozana, peste limpedea Ozană a lui moş Creangă. Humuleştii rămîn la stînga în liniştea şi lumina începutului zilei. Departe, codrii, pe munţi, stau încă visînd în ceaţa lor albastră.

Trecem prin marele sat al Vînătorilor. De aici, din cîmpia dreaptă, se vede mai desluşit, în sălbătăcia ei, pe pisc, ruptă, dărîmată, sură, bătrîna cetăţuie a Neamţului. Tîrgul rămîne în urmă ; cetăţuia, cum ne depărtăm, îşi tot schimbă liniile şi contururile ciudate pe albastrul şters al cerului.

Căldura văzduhului creşte, pulberea drumului sporeşte. Noroc că intrăm în binecuvîntata răcoare a unei păduri de stejari. Ne oprim o ţîră la o fîntînă adîncă cu cumpănă. Bem apă rece dintr-un cofăiel de brad, pe cînd la noi se uită curios, muşcînd dintr-un măr, un ţînc numai de o şchioapă, balai şi cu ochii albaştri. Se uită şi la noi, priveşte şi înspre maică-sa, arsă de soare, îmbrăcată în catrinţă vrîstată roş şi negru, — şi parcă ar voi să o întrebe ce fel de fiinţi vieţuitoare sîntem şi noi în lumea asta mare a lui

Dumnezeu. Dar maică-sa nu se sparie de noi, şi la urmă se îmblînzeşte şi Petruş, ne rîde şi i se umplu de lumină ochişorii neliniştiţi. — Stăm la umbră, şi cumpăna scîrţîie în furca stejarului uriaş, cu frunze crestate, lucii, pe trunchiul căruia o tablă îi înseamnă numele: «Stejarul mitropolitului Veniamin Costache».

Frumoasă închinare, mă gîndesc eu. Să te răcoreşti cu apă limpede, să cugeţi puţin la umbră şi să-ţi aduci aminte de moşneagul acela blajin pe care l-a chemat părintele Veniamin... Trupul său doarme în pămînt somnul drepţilor, iar numele îi străluceşte pe un stejar uriaş lîngă apa curată ca lacrima. — Dar farmecul piere în curînd: căci mulţi stejari poartă table, şi prea multe nume sînt însemnate, prea mulţi stejari frumoşi dăruiţi celor mari şi mici ai vremii trecătoare. Sînt şi nume frumoase şi nume mai puţin frumoase; şi prietinul meu, care are limba cam răutăcioasă, hărăzeşte proprietarilor samavolnici, celor cu nume puţin frumos, o epigramă: — Dacă n-ar fi mititeii aceştia într-o tovărăşie strălucită — ai crede că stejarii li se dăruiesc pentru altceva: pentru o frînghie şi pentru nobilul lor gît.

*

Lăsăm la stînga, la marginea pădurii de stejari, drumul care duce la Secu, şi noi coborîm repede în vale, pe lîngă fîneţe care ne trimet pe boarea fină miresme calde. Acolo, în vălceaua de sub munţi, între păduri, se ridică în linişte turlele bisericilor mănăstireşti de la Neamţ. În jurul sălaşului acestuia mare de călugări s-a înjghebat un sat aproape: căsuţe albe se înşiră pe marginile drumului, curate şi singuratice. O mănăstioară tăcută rămîne în stînga la poale

de pădure; bolniţa, împresurată cu zaplazuri uriaşe, rămîne lîngă drum în dreapta, şi clădirile mari ale mănăstirii închizînd bisericile vechi se ridică înainte-ne. Hogeagul bucătăriei, mare ca un coş de fabrică, fumegă uşurel.

Un călugăr bătrîn stă pe o bancă de lemn, în gang, înaintea porţilor. Se gîndeşte la ceva — poate — la ceva greu şi adînc, în lenea zilei. Un frate în haină cenuşie trece pe lîngă noi, cu fruntea încreţită. Intrăm în curte, între chiliile cu două rînduri, ca într-o cetăţuie. Linişte. Pace. Nu vedem pe nimeni. Am venit să cercetăm mănăstirea, dar mai ales să găsim pe vlădica Narcis, stareţul. — Ne uităm în dreapta, ne uităm în stînga, — n-avem pe cine întreba de nimic.

Înaintăm şi noi la noroc. Suim trepte într-un cerdac. O slugă s-a strecurat pe o uşă. Zărim mănunchiul unei sonerii. Trag tare de două ori. Un clopot răsunător izbucneşte chiar lîngă noi, în sala deschisă, şi îndată un glas vioi, destul de puternic, strigă: Intră!

Intrăm. Pe o uşă deschisă, într-o odăiţă destul de săracă, zărim aplecat asupra unei mese pe un bătrîn mititel, cărunt, cu ochelari. Pe vlădica Narcis mi-l închipuiam alb, c-o barbă mare, înalt, liniştit, trist, — şi deodată se scoală de la măsuţa lui simplă de lemn bătrînul mititel, cu ochelarii lui, — şi ne priveşte cu ochi cercetători, neliniştiţi şi plini de vioiciune. Îi spunem cine sîntem: ne întîmpină cu prietinie, — vorbind tare şi vesel. Şi îndată, ca şi cum cu bucurie ar fi tresărit din amorţeala chiliei, a tăcerii, a muncii lui şi a răsfoirii lui în vechi hîrţoage, — se mişcă, îşi scutură praful singurătăţii, ne învăluie aproape în vorba-i bogată şi înflorită. In-

tr-un ceas ne spune o mulţime de lucruri, ne trece pe dinaintea ochilor o mulţime de icoane vechi şi afumate, — ne scoate apoi în cerdacul liniştit, întinde mîna şi ne arată ograda tăcută, biserica cea veche a lui Vodă Ştefan, biserica cea nouă, chiliile cu ziduri înegrite, şi bătrînelul acesta neostenit la vîrsta lui, cufundat cu dragoste în trecutul mănăstirii, — care ştie atîtea istorii vechi, care are atîtea amintiri, în hărnicia-i tînără îmi aminteşte de vrednicii monahi de odinioară, care munceau din greu aici, care înzestrau cu cărţi o ţară întreagă, se străduiau, cercetau, învăţau şi duceau viaţă intensă spirituală, urmînd căile Domnului. Iar părintele Narcis singur stă între hîrţoagele mănăstirii, între cărţile lui legate cu scoarţe tari, la care a muncit o viaţă, singur pare un urmaş al vremurilor bune. In jurul lui e tăcere de pustiu. Călugării dorm viaţă trîndavă în chiliile mănăstirii; nimic nu tresare în aşezămîntul mort; o jale adîncă, ca pe un mormînt pe care creşte iarba uitării.

Şi în adevăr că singur, cu totul despărţit de viaţa mănăstirii, trăieşte bătrînul vlădică. Aceasta am încercat-o mai ales cu bietele noastre stomacuri flămînde, şi am înţeles-o cu prisos. Sfinţia sa era tot aşa de străin ca şi noi de îndeletnicirile sufragiului, de puii fripţi pe care îi ospăta nu ştiu care călugăr, de borşul de post pe care l-am înghiţit cam cu noduri şi noi, ca şi sfinţia sa...

*

Trebuie să fi fost tihnită şi senină viaţa pe care o duceau bătrînii călugări aici, fugiţi de ale lumii negre şi amare valuri. Tot spre tihnă şi tăcere veneau şi bătrînii boieri pe aceste locuri, ctitori plini de

osîrdie şi iubire pentru cele sfinte. Acum viaţa aceasta a mănăstirii Neamţului s-a trecut; peste viaţa aceasta s-a aşternut pulbere. — Frumuseţile au rămas, o natură bogată în încîntări, în marginea codrilor vechi, la poalele munţilor, — dar omul dornic de linişte care se rătăceşte pe aceste meleaguri, omul adevărat care fuge de larma tîrgurilor şi de aer nesănătos, de bună-samă că nu se aşteaptă să găsească aici un nou oraş cu piaţa lui dimineaţa, cu bucătărese, cu vizitii, cu cucoane mîndru gătite, cu muzici, cu baluri, cu excursiuni gălăgioase, şi cu goana, cu apriga goană după «băieţii buni» care vor să se însoare, şi după fete cu zestre... Şi iar nu se aşteaptă să găsească călugări care cresc şi trăiesc pe-aici ca nişte mărăcini. Am stat de vorbă cu unul, care trebuie să fie ca mulţi alţii.

Se tînguia de viaţa aceasta de vită. Trăieşte rău cu tovarăşii lui. Nu face nimeni nimic. El se plictiseşte de moarte. Fuge din cînd în cînd şi umblă tîrgurile şi satele: pe ici, pe colo, are cunoştinţi şi mînîncă mai omeneşte, mai petrece... Nu-i vorbă, îl mai arestează poliţia, îl mai ţine închis, dar el se duce mai departe, şi apoi după ce se osteneşte se întoarce înapoi...

— Da' aici, să vă spun eu, nu-i de trăit.

— Atunci de ce te-ai făcut călugăr?

— Apoi să vă spun... Eu... nu că mă laud... dar eu am fost locotenent de cavalerie... Şi m-au reformat... şi ce eram să fac? Ce puteam face? M-am făcut călugăr... Eu am fost şi nebun... Am fost închis la bolniţă... chiar de aceea m-au reformat...

Şi prinde a spune multe lucruri triste şi grozave despre îngrămădirea de călugări a mănăstirii. Spune multe, spune de toate, numai despre viaţă tihnită şi

despre liniște schivnicească nu vorbește. Apoi, ca un oștean ales ce a fost, nu întîrzie să ne zică *tu* și *monșer*. Dar întrebuințează așa de des pe *tu* și pe *monșer* și spune așa de răspicat *răformat* în loc de reformat, — încît înțeleg că nenorocitul acesta care a fost nebun din ascunse pricini, care umblă din oraș în oraș prin aresturile polițiilor, o fi fost cel mult vreun sergent reangajat, dacă o fi fost și asta...

Și părintele Melchisedec, după ce ne-a întristat cu atîtea lucruri grozave, rămîne mai înviorat lîngă fîntîna din fața porții mănăstirii, în haina lui roșcată de șiac, cu fața chinuită și arsă în barba castanie, pe cînd noi plecăm în tăcerea zilei, și pe cînd mănăstirea doarme somn trist, în căldura și muțenia verii.

MĂNĂSTIREA SECU

15 iunie

Mănăstirea Secu stă singuratică într-o scobitură a muntelui, între codri uriași. Un pîrău limpede curge pe acolo, și albia îngustă într-o parte se înalță drept, pe lîngă mănăstire, se ridică într-o coamă repede. Sat nu-i, parcă niciodată n-a fost vreo așezare omenească prin aceste locuri. Singură, împresurată de ziduri de cetate, stă vechea ctitorie a lui Nestor Ureche, într-o liniște desăvîrșită. În afară de ziduri, cîteva căsuțe ale călugărilor se ridică pustii din valuri de verdeață.

Zidurile mari m-au izbit dintrodată : au o impunătoare înfățișare. Înăuntrul zidurilor biserica veche, învăluită într-un aer de tristeță. Curtea singuratică, tăcută, cîștigată deplin de un covor verde și des de iarbă. Intri pe o poartă boltită, pe sub clopotnița care începe să se ruineze. De patru părți pe lîngă ziduri, și dedesubt și deasupra, cîte-un cerdac vechi de lemn merge de jur împrejur și din cînd în cînd iese deasupra curții în cîte-un balcon gol, negru de vechime. Iar la colțul răsăritului, la al doilea rînd, zidită în piatră, se pitește și abia își ridică turnul pe coama

meterezelor o bisericuţă, în care azi stau închise minunatele odoare de argint şi aur ale mănăstirii.

*

Ajungem pe la toacă, intrăm între ziduri ca-ntr-o ruină. Mănăstirea parc-ar fi pustie, observăm însă că domoale cîntări răzbat din lăuntrul bisericii. Băgăm apoi de samă că o fiinţă încovoiată se apropie de noi, ploconindu-se. E un frate, îmbrăcat în straie largi de şiac roşcat. Pe un obraz lat, urît împodobit cu păr sur, o gură mare se întindea într-un zîmbet foarte dulceag şi binevoitor, pe cînd ochii mici ne aţinteau şi ne cercetau cu luare-aminte. Fratele înaintă spre noi, apoi începu să se învîrtă, aplecat, în jurul nostru, şi cu o voce miorlăită şi tremurată începu să ne întrebe; după aceea îndată depuse la picioarele noastre toate umilinţile sale şi toată slujba sa. Vorbea încet şi cu fereală; parcă se furişa din colţ în colţ; şi ochii furişau priviri, şi vorba tot furiş ne pipăia auzul.

— Părintele Calistrat unde-i?

— Părintele egumen? oftează omul şi-şi încrucişează pe piept mînile. Părintele egumen nu-i aici... Se zvîrcoleşte puţin şi ne dă ocol.

— Da' unde-i?

— Unde-i? Nu ştiu unde să fie, trebuie să fie la deal, în prisacă... Dar trebuie să vie, trebuie să vie... Dumneavoastră să nu vă fie cu supărare, aveţi să dormiţi aici la mănăstire?

— Da.

— Bine, bine — şi glasul i se furişează tremurat din gîtlej; de dormit aveţi unde, dar de mîncat mai greu... că mănăstirea-i saracă... Dar pot să găsesc nişte lapte: pot cumpăra de la văcar; nişte ouă aş avea eu, dacă poftiţi...

— Bine. Dar egumenul unde-i? Unde-i prisaca?

— Prisaca nu-i aici, e mai la deal... Da' eu mă duc să caut lapte şi ouă... că pe urmă nu mai am vreme... Să-mi daţi parale...

Cînd îi strecor moneda albă-n mînă, închide ochii şi se îndoaie adînc din şale; apoi zîmbind dulceag, ne mai ocoleşte o dată, cu adîncă smerenie, şi se face nevăzut.

Călugări bătrîni ies de la slujbă. Clopotele cîntă un răstimp în turn, apoi tac. Intru în vorbă cu un călugăr mai tînăr, ieromonah cu ochii vioi şi zîmbitori, pe cînd bătrînii păşesc încet, osteniţi, spre răceala de piatră a chiliei lor. De la călugăr aflăm că prisaca e la doi paşi de la poarta mănăstirii, — şi cu cea mai mare grabă ne petrece pînă acolo. Cînd ieşim pe poartă, — ne încrucişăm cu fratele cel smerit, care se strecoară încovoiat, şi dispare nu ştiu unde, sub turn.

— Acesta e frate? are să se călugărească? întrebăm noi pe călugăr.

— Da. Se călugăreşte peste două sau trei zile. E portarul mănăstirii.

— Ce fel de om?

Călugărul tace, ridică din umeri. Apoi ne arată un gard de nuiele, acoperit cu streşină de draniţă.

— Uite, aici e prisaca părintelui egumen...

Ne urcăm pe un trunchi de copac răsturnat, ne ridicăm în vîrful degetelor şi privim peste streşina gardului. Un bătrîn cărunt, cu faţa de ţăran blajin, umblă printre ştiubeie, printre straturi de flori, pe cînd în juru-i roiesc albinele ca o pleavă de aur, scînteietoare la bătaia piezişă a razelor. — Ne-a zărit şi ne-a făcut un semn prietinesc.

— Vine îndată, zice călugărul care ne întovărăşeşte.

— Ce fel de om e egumenul ? întreb eu.

Tovarăşul nostru nu ne răspunde. Ridică numai încet din umeri.

Cînd intrăm pe poartă, dintr-un cotlon se furişează fratele Costache, portarul, se strecoară pe lîngă noi, şi ne şopteşte tainic, abia auzit :

— Am găsit ouă...

Prin iarba ogrăzii, prin lungile cerdacuri care dau ocol de jur împrejur, trec fără zgomot din vreme în vreme monahi în haină neagră. Pe poarta deschisă, se zăreşte trecînd la fîntînă, prin lumina dulce a soarelui, pe fondul verde al livezilor, o femeie ori un copil cu cofele în mîni : femeia ori copilul vreunui argat al mănăstirii.

Vine şi egumenul, părintele Calistrat, sprinten încă, desculţ, în haină săracă. Porunceşte să ni se dea odaie în arhondaric, să ni se aducă nişte lapte şi nişte smîntînă. — Atîta putem da, din sărăcia noastră... După aceea iar se duce la prisacă şi la albinele lui.

Urcăm treptele la arhondaricul cu ziduri groase, intrăm în odăi curate, simplu mobilate, cu stampe ruseşti atîrnate pe ziduri. Ni se aduce într-un tîrziu laptele care abureşte şi smîntîna dulce, şi mămăliguţă, şi pîne de secară. Ospătăm bine. Numai ouăle fratelui Costache, portarul, nu mai aveau mult pînă să scoată pui.

Cercetăm în bisericuţa din colţul de răsărit al zidurilor, vechile şi mîndrele odoare dăruite de binecredincioşii boieri de odinioară : multe din odoare au fost răpite şi găsite iar ; unele s-au rătăcit din mînă în mînă pînă la Ţarigrad, şi creştini milostivi le-au

găsit şi le-au înapoiat sfîntului aşezămînt. Călugărul ni le arată pe rînd, vorba-i moale răsună în încăperea scundă ; un aer de umezeală, de răceală ne împresoară. Şi lucrurile acestea vechi, ca şi în vremuri viforoase, intră iar în sipetele lor de fier, rămîn încuiate în tainiţă, — şi noi ieşim în lumina asfinţitului.

Din cerdacul arhondaricului privim după aceea, spre miazăzi, coasta repede a muntelui şi revărsarea neagră de brazi. Ni se pare aproape, tăcută, adîncă, sălbatică. Imprejurimile tac, mănăstirea tace, strălucirea soarelui se stînge, şi ca un fior de taină se strecoară pe coama codrului, pe cînd amurgul creşte.

Stăm de vorbă cu un frate bărbos, cu fruntea îngustă şi încreţită, cu faţa amărîtă, cu ochii trişti. Dacă n-ar fi îmbrăcat în rasa neagră, ai crede că e ţăran, aşa vorbeşte, domol, cu înmlădiere ostenită de glas.

Şi-n adevăr, ne mărturiseşte că e sătean din ţinutul Iaşului. A făcut armata, a fost om gospodar în vremea lui, şi pe urmă s-a călugărit.

— De ce ? ţi-i mai bine aici ?

— Nu, ei ! nu, nu mi-i mai bine, dar ce să fac ?

Tace ; parcă-i vin gînduri de amărăciune.

— Atunci de ce te-ai călugărit ?

— Dă, bucuros n-am fost, dar am avut viaţă năcăjită cu femeia... N-am avut eu zi bună în trei ani de căsnicie... Era rea, era tare de gură... şi pe urmă mai avea şi altele... Ei ! s-o ierte Dumnezeu, că eu am iertat-o... Şi dac-am văzut ş-am văzut că aşa mi se sfarmă inima din mine, că de-acu om n-am să mai fiu cu dînsa, am zis aşa : mai bine să mă despărţesc de muiere... Şi m-am despărţit... Pe urmă am stat eu o vreme, şi eram amărît, nu ştiam ce să fac...

Şi m-am gîndit eu să mă fac călugăr, să mă liniştesc... Ş-am venit aici, la mănăstire...

— Da' copii ai avut?

— Am avut o fată. I-am lăsat ei casa şi pămîntul. Acu-i la mă-sa.

— De văzut ai mai văzut-o?

— Pe cine? pe fată? Da. Am văzut-o şi pe mă-sa... Ei, da' de-acu, s-a sfîrşit... S-a măritat...

Rămase privind înainte, şi oftă. Nu era un călugăr, era un biet ţăran amărît.

— Ei, ş-acu nu mi-i mai bine... Nu-i de alta, că am unde dormi, am ce mînca, grijă n-am, — da-i greu, pentru că ades te cearcă demonul ispitelor...

In linişte, se auzeau rar, din cînd în cînd, glasuri în ogradă. Rar, din turn, căzură cîteva bătăi domoale de ceasornic.

— Cum? este ceasornic?... Eu nu-l văd...

— Nu, ceasornic nu este, dar a rămas maşinăria... Este aici la noi un monah, care ştie s-o mai aşeze, ş-apoi umblă o vreme bine... După aceea se strică, şi bate aşa, cum se întîmplă...

In amurgul crescut, omul sta cu cotul rezemat pe parmaclîc. Pe faţa nelămurită, în umbră, îi sticleau ochii.

Codrii de pe dealurile dimprejur stăteau neclintiţi subt un cer înalt, albastru-şters. Stoluri de lăstuni începură să se învîrtă în jurul bisericii celei mari ţirîind cristalin. Priveam pe gînduri înainte, cugetam la năcazurile omului de lîngă mine, şi înserarea creştea. Singuratică şi tristă sta chinovia în munţi, acolo, departe de orice mişcare omenească. Şi înserarea creştea. De departe tare, abia se auzea talanga de la o turmă care se apropia de mănăstire pentru odihna nopţii.

PESTE MUNTE

18 iunie

După ce am dormit în odaia curată a arhondaricului, cu ziduri groase de şase palme, ziduri de cetate, după ce, peste noapte, am fost deşteptat de sunetele clopotelor, m-am trezit în lumina mare a soarelui, care năvălea pe ferestre. Lăstunii din ajun făceau în jurul turlei bisericii aceleaşi cercuri, aceleaşi săgetări învălmăşite, cu dulci ţirîiri cristaline. In balcon năvălea răcoarea şi mirosul aspru al pădurii.

Ne gîndim la plecare. Fratele Costache, portarul îşi închipuie că am uitat de cele zece ouă clocite pe care ni le-a dat în ajun, de bine ce am intrat într-un sfînt aşezămînt; se gudură iar în jurul nostru, cu adîncă smerenie, cu mînile pe piept:

— Voiţi să treceţi muntele la Agapia? Apoi nu-i cine să vă ducă... Eu aş putea merge, dar altcineva n-are...

— Bine, zic eu, atunci să ne călăuzeşti dumneata...

Cuviosul ne ocoleşte, ca şi cum ar voi să ne dea un asalt; ne spionează pieziş, se scarpină în cap pe sub comanacu-i soios, îşi ridică ochii la cer şi oftează

din greu. Își încrucișează mînile pe piept, se frînge din șale, ne privește iar pieziș :

— Apoi să vă spun, cucoane, — își fluieră el vorbele, — eu, aici, leafă n-am ; stau pe mîncare numai... Și altcineva care să vă ducă nu-i... Zicea și părintele egumen : Du-te c-au să aibă grijă boierii să-ți deie de mîncare ș-un bacșiș bun...

Ne privește cu ochii lui ascuțiți și așteaptă hotărîrea noastră.

— Bine, să mergem...

— Apoi da, să mergem, oftează fratele, — dar mi-a spus părintele egumen... Mi-a spus... Eu leafă n-am... Mi-a spus de-un bacșiș bun... Mă gîndesc că chiar acuma, înainte de plecare... Știi, altcineva n-are cine vă duce...

Și pe urmă — șoptește el tainic — eu cunosc bine pe maica arhondară de la Agapia !... Cunosc și pe alte maici...

Mă stăpînesc încă îndeajuns. Îi răspund foarte lămurit, zîmbind :

— Foarte bine, îți dăruiesc cele zece ouă clocite pe care ni le-ai dat ieri !

Parc-aș fi zis : «Piei, Satano !» Într-o clipă cuviosul s-a făcut nevăzut în vizunia lui. Dar ca și un diavol amăgitor, nu trecu mult și își întinse spre noi gîtul din umbra unui colț al turnului, cercetîndu-ne. O clipă am avut gîndul să-l zdrobim, să-l trecem la cele veșnice, — dar după privirile noastre și după cîteva vorbe tari a înțeles cuviosul frate ce avea de înțeles, — și a pierit iar în hruba lui.

*

Egumenul, acuma, era destul de încurcat. N-avea pe cine să ne dea călăuză. Se sfătui cu doi călugări,

și parcă luă o hotărîre, dar părea cam stînjenit. I-am înțeles stînjenirea cînd am văzut că se apropie de noi călăuza. Un călugăr se apropie, — și dintrodată ne izbi înfățișarea-i de bufniță. Două mustăți rare, țapene, lăsate peste o bucățică de barbă ciufulită. Doi ochi rotunzi, îngropați sub sprîncene tufoase.

Zîmbea privindu-ne țintă ; părea un om tare sărac cu duhul. La întrebările noastre, începu a răspunde repede, cu un glas subțire ca de copil.

Îl chema Ionaftan. Vorbea așa de blajin și ne privea așa de limpede cu ochii lui șterși, albaștri ! Era un biet suflet simplu și nevinovat, care nu cunoștea răutăți, care nu știa să se prefacă : ne zîmbea cu toată dragostea și ne răspundea cu toată inima. Mi-am adus aminte de stînjenirea egumenului că ne dă o asemenea călăuză. De bună-samă că părintele Ionaftan, între tovarășii lui întru Christos, era socotit de cel mai nemernic și pus la muncile cele mai grele. Părintele egumen voia poate să aibă mîndria să ne dea pe un om foarte ager, ca fratele Costache, portarul, care știe cum se vorbește cu lumea !

Îndată ce trecurăm pîrăul din preajma mănăstirii, intrarăm în pădure. Părintele Ionaftan își încovoie trupul slab și începu urcușul prin umezeala desișurilor, pășind rar și regulat, zvîrlindu-și din cînd în cînd pe umeri pletele lungi și negre. Își ținea ridicat capul, și privea pe sub sprîncenele mari ca pe subt un cozoroc ; la fiecare pas, îndesat și sigur, punea și bățul lung înaintea lui. Suia ciobănește. Îndată m-am gîndit să-l întreb despre trecutul lui.

— Părinte Ionaftan, de unde ești dumneata de loc ?

— Eu îs din Bucovina, răspunse el încet, cu glasu-i de copil, și-și întoarse spre noi privirile blajine,

și ne zîmbi cum ai zîmbi unui frate iubit. Tata-i vornic acolo, într-un sat.

— Și de ce te-ai făcut călugăr ?...

— Apoi eu am fost întăi cioban la oi, la Broșteni ; și pe urmă m-am gîndit să mă călugăresc... Așa mi-a venit mie... In sat nu-mi plăcea... nu-mi plăceau nici jocurile, nici bătăliile, nici nimica... La mănăstire îmi plăcea slujba : se face mai frumos decît în sate... Îmi place s-aud cum cîntă și cînd sună clopotele... Ș-aici, pe urmă, nu te știe nimeni ; și-i tare frumos !...

— De mult te-ai călugărit ?...

— Apoi or fi doisprezece ani... Și de cinci ani sînt la Săhăstrie... Uite, colo-i biserica mea... Acu nu se vede, da' de sus are să se vadă... Tare-i mîndră, și mi-i dragă... In fiecare zi mătur și grijesc. Ș-apoi vine de face slujbă, și eu trag clopotele... Eu îs la ascultare ; nu știu să cetesc, da tare-mi place s-ascult cum zice din cărți... Părinții cetesc cam repede, da' acum am început a înțelege...

Îl întreb cum trăiește acolo, ce mînîncă, dacă nu i-i frică în singurătatea și-n pustiul acela ; și cu același zîmbet de frate ne răspunde simplu :

— Nu mi-i frică... De cinci ani trăiesc acolo, și-n fiecare dimineață vin la mănăstire, aici, și-mi iau tainul... Și vara, și iarna... iaca, numai cu bețișorul ista... Și pe urmă stau singur acolo, — și să vezi ce frumoasă-i mănăstirea de la Săhăstrie !... Da'acu s-a mai îndesit lumea, că taie lemne cu fierăstrăul în munte... și face huiet... Stau singur acolo, și-mi aduc aminte de slujbă, cum cetește, cum cîntă, — și pe urmă, cînd vine vremea, mă sui sus și trag clopotele... și s-aude departe, departe, prin munte... Este acolo un clopot care mi-i drag, că sună tare mîndru...

In suișul repede, trecem și prin umbră jilavă și prin poieni pline de soare. La umbră, tufe mari de ferigi parcă tresar printre brazi, în buchete frumos orînduite, ca într-un pahar. Iar în strălucirea soarelui, prin iarba deasă, un miros fin plutește cu căldura și lumina parcă, în aerul neclintit, fără cea mai slabă adiere de vînt. Și sînt atîtea colori stropite în juru-ne, încît deodată îmi lucește în minte minunatul vers al poetului :

Flori, juvaeruri în aer, sclipesc tainice în soare...

Cînd ajungem în poiana de sus, facem un popas de jumătate de ceas. De-acolo, în ceață albastră, se văd valurile munților, tot mai deslușite cu cît se apropie, tot mai pline de grelele și întunecatele podoabe ale codrilor. Și călugărul Ionaftan ne arătă într-un ochi de verdeață Săhăstria lui, albă, în umbra întunecată care o împresoară ; rămîne după aceea tăcut privind-o așa, cu dragoste, de departe.

Își întoarce spre noi ochii buni și ne-ntreabă dintrodată :

— Da' pe-acolo, pe la București, mai este vreun volintir ?

— Nu, nu mai este. Dar de ce-ntrebi ?

— Întreb, că de la ei zice-că au rămas îngropate multe comori pe-aici...

— Și vrei să dezgropi o comoară ?

— Da.

— Ce să faci cu dînsa ?

— Apoi aș vrea să dezgrop o comoară, ca să acopăr mănăstirea... că acoperișul a început a se strica de vechime... Dar dacă nu mai sînt volintiri ce să fac ?... tot am s-o acopăr : am să umblu cu milostenia... Pacat să se strice așa lăcaș sfînt...

Tace apoi, în mîngîierea soarelui, un răstimp. Stînd aşa, bag de samă că părintele Ionaftan e foarte curat îmbrăcat, de şi pare a fi cel mai horopsit dintre călugării de la Secu. Sub mantia neagră de deasupra, văd o cingătoare de piele care se încheie subt o placă frumoasă de onix, legată în flori de argint. Îl întreb de unde are aşa cingătoare.

— Apoi asta, zise el plecîndu-şi privirile, a fost a unui popă; popa a dat-o unui călugăr, şi călugărul a vîndut-o unui flăcău de la fabrica de lîngă Săhăstrie; iar eu am cumpărat-o cu opt lei de la flăcăul acela... Apoi de-acu, de la mine, n-o mai ia nimeni; cu dînsa mor... Am dat scump, multe parale, dar mi-i dragă, e ca un odor pe lîngă om...

Se ridică cu băţul lui lung şi subţire:

— Apoi de-acu să mergem...

Rămîne un timp uitîndu-se peste codri, spre chinovia lui singuratică unde trăieşte de cinci ani de zile, prin vijelii şi viforuri; după aceea rupe un fir din iarba deasă din juru-ne, un fir cu-o floricică roşie de cuişoară, îl miroase, ne zîmbeşte şi zice:

— Haidem...

Cu firul de cuişoară în mînă porneşte înainte, îl ţine cu două degete în sus, lîngă obraji, parcă ar fi «un odor»; îşi zvîrle din cînd în cînd pletele lungi, negre pe spate, calcă cu paşi regulaţi, săltaţi; şi pe sub bolta deasă de brazi, printre stînci, printre trunchiurile căzute de vijelii ori de trăsnete, pe lîngă izvoare reci ca ghiaţa, limpezi parc-ar fi lacrimile pădurii, coborîm repede spre Agapia.

Părintele Ionaftan murmură pe gînduri, apoi îngînă într-o cîntare slabă, tremurată, frînturi de liturghie. Din cînd în cînd întoarce spre noi capul şi ne zîmbeşte cu bunătate.

AGAPIA

18 iunie

Brădet nalt, în ziduri negre, înconjoară Agapia din Deal, bătrînă biserică, pornită spre risipire. Puternicul miros al răşinei brazilor deodată ne împresoară, ne intră în suflet. Cîteva chilii, cîteva răzoare de flori, linişte; două maici stau de vorbă, potolit, într-un capăt de cerdac. În liniştea zilei, coborîm la vale spre Agapia nouă, pe subt înalta boltă de cetină. În albia pîrăului, aproape, izbucneşte sunetul ascuţit, nou, sălbatic al fierăstrăului cu abur, care despoaie munţii. Şi la fiecare pas, piscurile, pădurea, cerul, orizontul, îşi schimbă înfăţişarea ca un decor fantastic.

Curînd dăm în aşezarea deasă de case a Agapiei din Vale. Vizitatori încă nu-s; maicile de bună-samă că aşteaptă *amatori,* căci prin uşile deschise ne pîndesc ochi mulţi; din cînd în cînd chiar iese cîte o maică la portiţă ca şi cum ar vrea să intre în vorbă cu noi. Biserica nouă şi zidul de chilii care o împresoară sînt încă în lucru. În căldura zilei, mişcarea s-a micşorat, încetează. Din arhondaric — o căsuţă la marginea drumului, care slujeşte la primirea străinilor, pînă ce se vor isprăvi clădirile nouă — pri-

vim spre risipa de locuinţi albe, pe valea îngustă, privim la pădurile adînci, de un albastru întunecos care îmbracă munţii ce cresc în văzduh, drept de lîngă mănăstire, mărginind ca nişte maluri bogate lacul limpede al cerului.

Maica Polixenia, arhondăriţa, cu trăsături fine de femeie care a fost frumoasă odinioară, ne primeşte bine şi ne dă a înţelege îndată că mănăstirea e foarte săracă în fonduri. Se bucură cînd îi răspundem limpede că nu înţelegem să fim ospătaţi ca oricare vîntură-lume care cere, ca un drept al lui, mîncarea mănăstirii. Pe urmă, asigurată, intră în vorbă cu noi. Deocamdată ne întreabă despre o şcoală oarecare, o şcoală nouă, care s-a deschis în Bucureşti. Ne cercetează apoi pe noi, cine sîntem, de unde venim. Şi încă o întrebare, cea mai discretă :

— Poate căutaţi case ?... Este o maică... Are o căsuţă curată... Foarte harnică maică... Vrednică şi deşteaptă...

Cînd află că nu căutăm aşa ceva, ne mărturiseşte că, în adevăr, viaţa la Agapia e de o scumpete nemaipomenită : atîţia lei chila de unt, atîţia lei perechea de pui... A ! e foarte scump... Ca într-un oraş mare... E greu de trăit... Şi chiriile, să vă spun drept, sînt foarte scumpe... Cinci sute, şase sute de lei pe sezon... Şi priveşte zîmbind la feţele noastre mirate, şi, cu o reculegere filosofică, dînd din cap, rosteşte încet :

— Da, da, scump, tare scump...

Ne spune apoi despre viaţa care se duce pe-acolo în timpul verii. Vin vizitatori mulţi ; şi petreceri, şi petreceri, excursiuni, cîntece, jocuri... Vin foarte multe familii nobile... şi se petrece foarte frumos !...

Vorbim aşa multă vreme şi obrajii palizi ai maicii

Polixenia se colorează cu o uşoară rumeneală : E aşa de multă vreme de cînd s-au dus vizitatorii, de cînd n-a trecut lume străină, şi de cînd n-a mai schimbat o vorbă, două, ca să ştie ce se mai petrece prin ţară !

— Te mai însufleţeşti, mai trăieşti un ceas, două... cînd mai stai de vorbă cu cineva !

*

La o cotitură a drumului care coboară de la Agapia din Deal spre Agapia din Vale, un colţ de stîncă iese la lumină din pămînt. Mănăstirile amîndouă se ghicesc, una sub poală de codru, una la vale în albia pîrăului, şi, sub brazi pe stînca netedă, oameni din vremurile nouă au săpat o legendă veche, care a rămas povestindu-se din gură în gură în poporul de maici al singurătăţilor acelora.

Scrie acolo o istorie simplă, cum Aron-Vodă, în tinereţele lui, a mîncat acolo, lîngă stîncă, o bătaie, de la moşul şi profesorul său. Pricina nu se spune, dar se ghiceşte. Şi stînd aşa, în liniştea zilei lîngă piatra cu pricina, parcă mi-am adus eu aminte despre întîmplarea aceasta trecută. Parcă am văzut lumina, prin aburul legendei.

Vra să zică, Aron flăcăul îşi slovenea psaltirea şi culegea învăţături despre lume acolo la Agapia veche, cum se cuvenea, în acea vreme, unui fecior de boier. Unchiul său, călugărul Silvan, turna în el învăţătura aşa cum se pricepea, cum se obişnuia din vechi timpuri. Feciorul de boier învăţa, şi băga de samă şi la cele ce se petreceau în jurul său, şi deseori cobora de la singuratica chinovie a călugărilor bătrîni, pe drum prăvălatic pe albia stîncoasă a pîrăului, spre mănăstirea măicuţelor tinere, multe fete

de neam mare, care lîncezeau în chilii, îndărătul perdelelor de matasă ale ferestruicilor cu gratii.

Odată, coborînd așa cu gîndurile duse și cu sufletul plin de dureri neînțelese, flăcăul se opri într-un amurg subt arcul negru al unui brad, cu privirile ațintite spre o minune. Pe fereastra deschisă a unei chilii, fereastră săpată sus, în zid, înegrită, întunecoasă, printre zăbrele, o măicuță tînără privea cu ochii umezi singurătățile. Din umbră, în bătaia asfințitului rumăn, răsărea alb ca spuma laptelui obrazul, și ochii păreau mai negri și mai plini de taină, sub sprîncenele arcate, fin încondeiate. Flăcăul se opri fermecat în locul lui, îndărătul mănăstirii. Măicuța tăcea, se gîndea poate cu smerenie la rugăciunile neînțelese pe care le rostea sub bolta rece a bisericii, — dar gîndurile, cu dorurile, călătoreau spre înflorirea altor plaiuri.

După ce se culcă, tînărul nu putu închide ochii. La slujba miezului de noapte coborî în grabă, pe furiș, prin întunericul adînc al pădurii. Se opri între brazi, cu ochii la luminița aprinsă în chilioara care-și deschisese în amurg geamurile. Veni acolo ș-a doua zi, veni ș-a treia zi; și noaptea venea, îndată ce se răspîndea peste întinderea liniștită sunetul melancolic al clopotelor.

O taină mare învăluia adîncul brădeturilor; prin albia lui stîncoasă, pîrăul Agapiei foșnea ca adus de vînt, cînd cetinile tăceau neclintite prin întunecime. Pe-acolo, și-n acele vremuri, mirosul rășinei se amesteca cu mirosul tămîiei și cîntări smerite se înălțau de sub bolțile de piatră; dar și atunci florile poienilor răspîndeau miresme din potirele lor colorate și prin cuiburi de brazi adeseori suspinau suflete chinuite, osîndite la întuneric și tăcere. Așa o taină,

un abur învăluie întîmplările acestea. Flăcăul se știe însă că era mai gînditor de la o vreme, mai tras la față, și deseori rămînea cu ochii holbați asupra cărții, cu gîndurile aiurea. Bătrînul Silvan, călugărul, își făcea cruce și nu înțelegea nimic. — Ce ai tu, băiete? ce ai, de rămîi uitîndu-te ca la necuratul? Pe cine vezi tu? cartea n-o vezi, căci ochii îți stau neclintiți și lucesc... Ce vei fi avînd?...

Băietanul tresărea și ofta. Răspundea repede că n-are nimic și prindea să mormăiască, slovenind, pînă ce iar rămînea cu ochii în gol. S-a pus bătrînul să-i cetească. I-a pus patrafirul în cap și i-a cetit. N-a folosit nimica. Băiatul tot mai tras la față, cu ochii ca două văpăi.

Prin ce minune, prin ce har dumnezeiesc a aflat deodată călugărul Silvan care-i pricina boalei nepotului, iar nu putem ști. La urma urmei, nici noi pricina cea adevărată n-o putem ști, ori nu voim s-o spunem. Intr-o noapte, după utrenie, unde-i stînca cea scrisă, părintele Silvan, la pîndă, a pus prin întuneric mîna în gulerul nepotului și i-a strigat cu glas înăbușit: — Stăi, hoțule! Pe unde-mi umbli? ha?... Și cu cîrja lui cea groasă, cu toiagul bătrînețelor, a început a da în nepot. Și a dat, a dat de nădejde. S-a stăpînit flăcăul o vreme, a răbdat doctoria aceasta bătrînească, pe urmă s-a smuncit, a scăpat ș-a intrat în desișurile muntelui.

A doua zi, nu-i băiatul, nu-i nici a treia zi, și bătrînul Silvan își cam încîlcea, cu degetele, barba; dar oricît și-a încîlcit-o, băiatul nu s-a mai arătat.

Acolo pe piatră mai scrie că Aron n-a mai dat pe aceste locuri pînă ce s-a înălțat Domn, cînd a și făcut danii și a devenit ctitor. Dar noi știm foarte bine că a mai venit, a mai venit o singură dată, nu

mult după ce simţise pe spinare toiag bătrînesc. A venit poate cu tovarăşi, călare pe un fugar focos. Urmele potcoavelor s-au cunoscut în preajma mănăstirii, în poiană; s-a găsit şi o scară de frînghie într-un tufiş. Un ţigan fierar a trebuit a doua zi să dreagă nişte gratii la o chilie. Altceva nu se ştie. Şi chiar dacă se ştie nu se spune. Şi povestea aici se încheie.

*

În după-amiaza caldă, din cînd în cînd unde domoale de vînt treceau prin valea îngustă. Atunci ramurile brazilor bătrîni porneau şoapte grăbite, care creşteau într-o foşnire duioasă de valuri. Pe urmă vîntul contenea şi se făcea linişte. Venea o adiere aspră de miresme. Pădurea întunecoasă tăcea, se îngropa parcă în tăcere; apoi iar venea un tremur duios, ca într-un cimitir în care şi-au găsit alinare foarte multe suferinţi.

VARATICUL

18 iunie

Pe la ceasurile trei şi jumătate pornim cu piciorul, iar peste munte, la Varatic. Prin liniştea zilei o apucăm pe un drum nou, abia acum desfundat, tăiat în hăţişuri. Trecem peste nenumărate poduri, cu lemnul proaspăt încă, curmat cu toporul din preajmă; trecem printre rarişti, prin poieni; ici-colo cîte un izvor lunecă repede printre ierburi; şi noi suim printre adînci singurătăţi.

Spre asfinţit, din cînd în cînd, din luminişuri, se lămuresc, sub streşina cerului, valuri de munţi: cresc în piscuri îndrăzneţe, se coboară în unde moi; prăpăstiile închid parcă lacuri de umbră albastră, peste care un abur uşor pluteşte; munţi peste munţi cresc, se depărtează tot mai şterşi, se cufundă în taina zării, acolo unde şi soarele lunecă, tras ca de nevăzute puteri.

Iar la răsărit, din cînd în cînd, din ochiuri de poieni, se zăreşte pe piscu-i sălbatic, departe, ruina cetăţii Neamţului. Cuibul acesta sur al bătrînilor războinici se vede de pretutindeni, de pe toată cununa munţilor care împresură valea Moldovei. Dispare întăi, multă vreme n-o vezi, apoi deodată zimţii ei ciu-

dați se zugrăvesc în fund, în răsărit. Parcă te urmărește, necontenit tresare înaintea ta, ca un semn al vremurilor vechi.

Suim încet, osteniți. Din cînd în cînd cîte o mierlă trece drumul dintr-un tufiș în altul, fîlfîind ușurel, la fața pămîntului. La un popas scurt, dintr-un desiș din vale, vine pînă la noi un huruit dulce înăbușit, de turturică.

In urmă, pe Agapia, se adună nouri ; se învălmășesc rotocoale, se întunecă parcă de mînie. Tunetul murmură moale, răsunînd ca o căruță la poduri ; zăpușeala crește ; suim și coborîm pe drumul cotit, pe deasupra văilor îmbrăcate în întunecos veștmînt de brazi. Printr-un ochi de poiană, zărim turnurile Varaticului. Dispar multă vreme, pe urmă iar le zărim. Mai avem încă drum destul.

Coborîm, apoi, prin albie de pîrău, cu pas încet pătrundem în sat, și dintrodată sînt izbit de marea tăcere a uliții, de marea curățenie a caselor cu cerdacuri nalte, vopsite vînăt deschis. Grădiniți de trandafiri le împresoară ; și e o grijă așa de migăloasă în toate, parcă ar fi o întrecere necontenită. Maici, unele bătrîne, cu fețele liniștite, altele tinere, care te privesc în treacăt, cercetător, ca orice femei curioase, trec drumul.

Ca și la Agapia, biserica cu rîndul de chilii din jur s-au clădit din nou, acum, de curînd, în urma incendiilor care au fost. Clădiri nouă am văzut cît lumea, și n-am nici o dorință să le cercetez cu de-amănuntul și pe acestea.

Sunetul clopotului se împrăștie dulce în sfîrșitul liniștit al zilei. Apoi contenește. Și peste sat se întinde tăcere mai mare, și peste sat, și-n muntele încărcat de brazi sumbri, care se ridică drept deasupra bisericii în roșața asfințitului.

Pe o jumătate de ceas intrăm în casa maicii Conta, sora scriitorului, o femeie cu trăsături energice, frumoasă odinioară, foarte pătrunzătoare și inteligentă acum.

Cu ochi ascuțiți ne privește ; se tînguie că e bolnavă ; apoi, din vorbă în vorbă, suferința pare a-i trece, și începe a sfătui mult, mult și repede despre lucruri felurite. Pentru toate întrebările are un răspuns, la toate împrejurările găsește o ieșire. Pare închisă într-un fel de bătrînească și solidă filosofie practică.

Unde a învățat atîtea lucruri maica ? unde a învățat a cunoaște lumea ? De mică copilă aici a crescut, în mănăstire aici, a învățat puțina carte pe care o putea învăța. Viață lumească n-a dus.

— Ba nu, ba nu, răspunde maica Conta ; și aici se învață... Toate le înțelegi din cunoașterea oamenilor și a năcazurilor lor... Înțelegerea asta și aici o poți cîștiga, căci aici, vara, lume de pe lume, felurită lume vine și se îngrămădește în jurul mănăstirii... Doar nu degeaba-i zice Varaticului *Colț de Paris*...

Ba mai degrabă i s-ar putea zice Varaticului : Încă un vis pierdut !

*

Cînd pornim spre Bălțătești, soarele asfințește. Pășim încet printr-o minunată alee de cireși, apoi apucăm la dreapta peste cîmp, prin fînețe înflorite, învăluiți de miresme calde. Varaticul rămîne în urmă, cu ușoare zgomote care pătrund limpede în cîmpie prin tăcerea amurgului, în pîcla ușoară, sub curgerea negrilor brazi ai muntelui. Căsuțele răsar albe din frunzișurile grădinilor, parcă ar zîmbi înserării.

Prin fînețele bogate, suim la deal, și dulcele miros al florilor ne pătrunde pînă în suflet. Greieri nenumărați țîrîie domol, lung, răsunător. Ici-colo cristeii se chiamă, cîrîind înăbușit pe sub pletele ierburilor.

Pe deal, deasupra satului Valea Seacă, ne întîlnim cu un ciobănel cu fața rumână, cu ochi vioi, care aduna în cîrd vreo douăzeci de oi cu o surioară a lui, micuță. Fluieră numai din buze, își îngroașă glasul, și tot pocnește în pămînt cu un toiag mai mare decît el.

— Ale cui sînt oile acestea, măi ciobane?

— Apoi a lui Vasile-a-Moșneagului...

— Cum te chiamă?

— Ion.

— Carte ai învățat?

— Da, am învățat, da' numai vreo cinci clase.

— Bravo! atunci ai isprăvit toată școala. Și ce ești tu la oile acestea? Cioban ori strungăraș?

— Eu îs și cioban, și strungăraș: eu duc toată regula!

— Tu ții răbușul... Vra să zică ai și răbuș...

— Cum nu, am, da' l-am uitat pe-o zare de deal...

Răspunde fără sfială și foarte limpede. Din cînd în cînd își îndeamnă oile: Brrr! și fluieră scurt ridicînd bățul lung. Vorbește așa, zîmbind și privind în altă parte: înțelege el că asta-i așa, numai vorbă de clacă!

— Da' oi ai tu, măi ciobane?

— Apoi am... că oile acestea-s a noastre toate...

— Vra să zică tu ești feciorul lui Vasile-a-Moșneagului?

— Apoi da, cam așa...

— Da' frați mai ai?

— Am. Iaca, țîncu ista de soră; după aceea am frați mai mari, și mai mărunței.

— Da' de ieșit la joc ai ieșit?

— Hei! încă nu, încă n-am șaisprezece ani...

— Da' altfel ai învățat tu a juca și a chiui prin prundurile astea...

— Cum nu? Parcă n-am auzit eu cîntînd așa, cîte o horă hoțască?...

Dă o raită înapoi, face ocolul cîrdului, strigînd cu glas cînd răsunător, cînd înăbușit din gîtlej, apoi se zvîrle sprinten în bîtă, ne-ajunge din urmă, își dă căciula pe ceafă și ne zîmbește ca și cum ar zice că nici nu-i pasă, lumea asta, cît se vede, e toată împărăția lui!

— Noi mergem spre Bălțătești, zic eu; cunoști tu pe popa de-acolo?

— Cum nu? Acolo-i popă părintele Gavril Enăchescu...

— Bătrîn tare e?

— Ba nu, nu-i tocma bătrîn...

— Cum nu-i bătrîn?

— Apoi nici nu i-a crescut barba!

— Ce spui! popă fără barbă se poate?

— Dă, — așa, cîte-oleacă, tot i-au dat niște cioturi...

Tăcu un răstimp. Tovarășul meu îl întrebă:

— Bre Ionică, trebuie să știi tu pe omul cel cu copii mulți, din Topolița...

— Pe Ion Balan? Cum să nu-l știu? Cel cu douăzeci de feciori... Știu, cum nu!...

— Oare, bre, să fie toți ai lui Ion Balan, cei douăzeci de feciori?

— Eu știu? Poate să se mai fi rătăcit și sămînța de prin sat, că nu prea samănă unul cu altul...

— Așa?

— D-apoi cum!...

Își scutură căciula-n cap cu un rîs potolit și-și în-

deamnă la vale oile, în vatra satului. După ce ne despărțim de el, urcăm iar la deal printre grădini omenești și ne oprim ca să răsuflăm într-un pîlc de mesteceni.

Focuri ard ici-colo, în sat, prin ogrăzi. Amestecuri de glasuri s-aud de jos foarte lămurit. Cîte un răstimp, cînii latră întărîtați pe la porți. Glasuri îi alungă: Hi, javră! — Un strigăt de femeie tresare, cîntînd parcă o chemare:

— Mărioară hăi!... Mărioară...

Răsunetul trece melodios pe vale. In înserarea caldă se face tăcere. Intunericul s-a întins pretutindeni; numai în pîlcul nostru de mesteceni, drepți ca făclii de ceară albă, parcă a rămas o urmă de lumină blîndă.

POIANA ȚIGANCII

În satul liniștit și curat din jurul mănăstirii Varaticului măicuțele se strecurau pe ulicioare lin, nici nu li se simțeau pașii; și parcă intrau în cetățui, așa de bine încuiau după ele porțile grădinilor mici și vesele.

Foarte tainice locuri! mă gîndeam eu. Mi se pare că zadarnic m-am întors, adus de faima vestitei poieni de pe Ciungi. N-o să pot afla nimic de la asemenea ființi tăcute, care se feresc de lume ca de necuratul. Abia se uită pe sub gene la mine, și parcă ar sta s-o rupă de fugă îndată ce aș deschide gura să rostesc o vorbă.

Și eram foarte nerăbdător să aflu legenda vestitei poieni a Țigăncii. Numai pentru aceasta luasem iar drumul înapoi cu un birjar foarte inimos, care vorbea mult, și din zece în zece cuvinte da drumul la cîte o înjurătură.

După ce făcusem ocolul mănăstirilor, poposisem în Tîrgul Neamțului. Mulți mă întrebaseră: — Ce zici de Poiana Țigăncii de la Varatic? Așa-i că e ceva cum nu-și poate nici măcar închipui mintea ome-

nească ? Cu foarte mare părere de rău mărturiseam că nici nu știam, nici n-auzisem despre așa ceva.

— Se poate ? strigă o domnișoară, zîmbind cu tristeță. Atuncea trebuie numaidecît să te duci !

O lume întreagă se minuna, o lume întreagă știa cu de-amănuntul locurile acelea fermecate ; părinți de familie, fete bune de măritat parcă numai acolo trăiseră, pe pajiște, între brazi, la lumina lunii și la adierea zefirului de sară.

Eram foarte curios, mărturisesc. Și cum toată lumea care mă împresura îmi spunea despre o istorie de dragoste, îndată am sărit cu întrebarea :

— Mă rog, care știe istoria aceasta ?

Cu părere de rău unii mărturiseau că n-o știu, alții n-o știau tocmai bine. Domnișoara care zîmbea trist ar fi vrut cu dragă inimă să mi-o spuie :

— Foarte... foarte frumos mi-a povestit legenda o maică... Am plîns cînd mi-a spus-o... Da-i mult deatunci, eram în clasa a doua primară... Dar dacă te duci la mănăstire ți-o spune oricine.

Bine. Atunci luaî cu desăvîrșire hotărîrea să mă abat iar pe la Varatic și dezbătui vreme destul de îndelungată prețul trăsurii cu birjarul cel guraliv.

Iar acuma, pășind domol pe ulicioarele din jurul sfîntului lăcaș și făcîndu-mi socoteala asupra împrejurărilor, mă mai gîndeam că legenda poienii n-ar avea nici un haz dacă mi-ar povesti-o o maică bătrînă, care mestecă vorbele tot așa de greu și de încet ca și mîncarea. Greu însă să găsesc ce-mi trebuia. Umblam de un ceas și mai bine prin căldura copleșitoare a după-amiezii și nu făcusem nici o ispravă.

Mă întorsei în umbrarul crîșmei. Birjarul meu era stacojiu la față și vorbea foarte înflorit ! Cîteodată

rîdea, dînd din cap cu tărie la dreapta și la stînga și plesnindu-se cu amîndouă palmele peste genunchi.

Negustorul, rostogolindu-și ușor spre mine butoiașul pîntecelui, «cu tot respectul» mă întrebă despre năcazul meu. Și cînd află despre ce-i vorba, își înălță ochii la cer cu spaimă și-mi aduse numaidecît o sticluță de vin.

— Apoi bine, cucoane, numai pentru atîta lucru vă scîrbiți ? Cu tot respectul trebuie să vă spun că n-aveți dreptate. Doar nu sîntem aici în Sahara...

La vorba asta se opri, așteptînd mirarea ochilor mei pentru cunoștințile sale, apoi adăogi numaidecît :

— De ce nu mi-ați spus, cucoane, de la început ? doar eu am o mulțime de rude printre maici... Doar aici nu sîntem în Sahara, aici trăim, pot zice, ca-ntr-un oraș... Aici, vara, e ca la *Paris*. Știm și noi cîte ceva și nu sîntem tocmai așa de sălbatici, slavă Domnului !

Sfîrșindu-și mustrarea, tăcu, iar birjarul, din fundul umbrarului, izbucni deodată într-un hohot scurt de rîs. Ne întoarserăm. Romînul rîdea cu o poftă nemaipomenită, apoi se opri și dădu din cap, cu ochii la pahar, ca și cum băgase de samă în fundul lui ceva ciudat.

★

Soția negustorului, cucoana Xenia, înaltă, osoasă și galbenă la obraz, mă duse la maica Evghenia, într-o căsuță albă, cu cerdac dinainte, cu florărie sub cerdac. Maica Evghenia se rumeni la obraz, își plecă ochii, și zîmbi cînd află pentru ce venisem. Întăi și întăi după asta îmi făcu o cafea. Dar mai nainte de cafea mă întrebă de unde sînt și ce se mai aude prin țară pe la noi și chiar prin alte părți ale lumii. Cucoana Xenia își potrivi oasele pe un scaun, eu mă așe-

zai pe altul, iar maica Evghenia se sui pe divanul larg. O soră tăcută, bătrînă și urîtă, sosi, luă cu sfințenie ceștile, apoi ieși, urmărită de privirile ascuțite ale maicii.

Inceputul a fost cam greu. Imi cam bătea inima. Intrarea tainiții trebuia să se lumineze.

— Mă rog, cum e cu poiana ? De ce-i zice așa ? E vorba despre o țigancă ? o roabă de demult ?

Maica rîse ușurel, tainic.

— Nu, nu-i vorba de o țigancă... A fost o soră, ș-o chema Megaluza, dar nu era țigancă... Era ea așa neagră din fire, și toată lumea îi zicea țiganca, țigăncușa, cioara... Da' era frumoasă... frumoasă tare, cu părul în apa penei de corb... Nu se știa de unde-i: n-avea nici tată, nici mamă; de mică o crescuse maica Fevronia, și acu o avea la ascultare...

— Demult s-a întîmplat asta ?

— Ei, demult. Parcă cine-și mai aduce aminte cînd anume a fost ? Și cum spun, era dragă la toată lumea, vorba-i curgea ca mierea din gură; cînd se uita la cineva se uita cu lumină în ochi; și iute, și iute, și aprigă, de nu-i mai găseai păreche !

Dar s-a întîmplat că într-un rînd veni din lume și un nepot al maicii Fevronia. Tot ea îl crescuse de mititel, și de la o vreme îi dăduse drumul să-și caute un viitor. Și cum veni băietul...

— Cum îl chema ? întrebă încet cucoana Xenia, mișcîndu-și împletitura de oase.

— Mihail... Cum a venit Mihail, nepotul maicii Fevronia, — așa a fost scris în zodii pesemne — cum a venit, s-a tulburat sufletul fetei. Băietul era frumos, vorbareț, purtat prin lume... Așa a vrut Dumnezeu... Și-au fost dragi unul altuia... Ș-apoi se întîlneau în poiană...

— Unde ? întrebă cucoana Xenia.

— In poiană... în Poiana Țigăncii... zise încet maica Evghenia.

Soția comerciantului se liniști.

— Acolo-i foarte frumos, urmă maica, eu n-am văzut alt loc mai frumos, decît acolo... Este ș-un pîrău... Și acolo, în desișuri, se întîlneau... Pe urmă, băietul a început a nu mai veni... Barbatul ca barbatul... lume înșelătoare, lume schimbătoare... (Cucoana Xenia suspină și dădu cu amar din cap). Ea tot venea și-l aștepta, lui cine știe pe unde-i sclipeau ochii... Dan-tr-o noapte, cum aștepta fata și plîngea, iaca zărește umbre prin lumina lunii, aude șoapte... Ea sta de partea astălaltă a pîrăului, și dincolo l-a cunoscut pe Mihail... Era c-o maică, suflet necredincios și osîndit caznelor... Și cum a înțeles că de-acu toate s-au sfîrșit, s-a repezit, s-a repezit aprigă spre el, și s-a dus, s-a sfărîmat în rîpa pîrăului... Asta-i toată povestea...

Eu întrebai, uitîndu-mă cu mirare la șiroiul de lacrimi pe care-l vărsa nevasta crîșmarului.

— Și se mai cunoaște locul acela ?

— Nu, nu se mai cunoaște... zise cu duioșie, cu glas încet, măicuța.

*

In amurg, după ce clopotele sunară trist, prelung, risipind plîngeri pe văi, urcai pe lîngă pîrăul Varaticului în munte, la poiană. Și cînd ochii mi se uimiră, sub bolți întunecate, de taina gingașă care se strecura ca o altă lumină, a altei lumi, de pretutindeni în juru-mi, înțelesei că am intrat în Poiana Țigăncii.

Pășeam încet prin mijlocul misterioasei frumuseți, prin liniștea aceea de somn dulce, prin mireasma fină

care izvora ca din potire necunoscute, şi mă gîndeam cu nemulţămire la povestirea maicii Evghenia.

Mai întăi de toate e o poveste de dragoste ca oricare alta. Un băiat a înşelat pe o fată. Lucrul s-a petrecut demult şi fata desigur trebuia să se zvîrlă de scîrbă într-o prăpastie. Al doilea, toată lumea care soseşte pe-aceste locuri, vara, se înduioşează ; şi cînd vin cîrdurile de oameni mulţămiţi, cînd pătrund cu larmă, cu muzici, cu mîncare, în taină, în sufletul tainic al acestor codri, înduioşarea trece şi nimeni nu-şi mai aduce aminte decît de numărul sticlelor cu vin roşu şi de curcanul fript. Tot măicuţa, care oftase istorisindu-mi povestea cea veche, se veselise şi-mi vorbise cu mulţămire despre aceste petreceri ale orăşenilor.

Simţeam că sufletul meu, mişcat de tăcerea şi umbra poienii, cere altceva. Acuma un şopot misterios, auzit abia, străbătea din multe părţi, şi ramurile nu se mişcau ; părerea de lumină a amurgului scădea, şi poiana încremenea parcă într-un vis, subt un cer fără stele, într-o înserare fără strălucire. Sufletul meu cerea altceva. In liniştea aceea, eram sigur că istoria surorei Megaluza era alta. Nu se putea să nu se fi petrecut ceva în adevăr fioros şi straniu în vălceaua aceasta pe care o umple acuma valul nesimţit al negurii ; altceva a fost, altfel au izbucnit dureri fără nume în colţişorul acesta, între catargurile drepte ale brazilor, în tăcerea aceasta care nu mai are nimic pămîntesc.

A fost altceva. Nimeni nu-mi poate spune ce-a fost. Nu voi putea şti niciodată ce-a fost în adevăr. Au mistuit valurile nesimţite ale vremii ceea ce a avut viaţă, a tresărit, a strigat, s-a cutremurat odinioară. Neclintită, adîncă, nepricepută stă în juru-mi pădu-

rea. Păşesc cu sfială, mişcat în faţa tainei pe care nu mai am nici o dorinţă s-o desleg.

Şi deodată, cum ajung la pîrău, pe malul plin de flori sălbatice, fîlfîie spre mine ca o aripioară o răsuflare răcoroasă, plină de miresme tari. Un freamăt dulce abia-abia răzbate, şi cîntecul apelor îmi vorbeşte cu totul, cu totul altfel decît rumăna maică Evghenia...

BĂILE BĂLŢĂTEŞTI

20 iunie

La Bălţăteşti este un drum prin mijlocul satului, foarte frumos drum, străjuit pe dreapta şi pe stînga de arbori uriaşi. Satul mare, cu multe gospodării, cu cîteva clădiri foarte curate, îţi mîngîie privirile.

Dar cine îţi va vorbi despre sat şi despre gospodării, cînd colo, sub deal, se înalţă stabilimentul de băi al Bălţăteştilor ? Pe drumul mare care vine de la Piatra, care duce la mănăstiri şi la Tîrgu-Neamţului, cînd încep a sosi, în obişnuitul nour de pulbere, trăsurile cu vizitatori, — cine se uită la sat ? Privirile dornice se îndreaptă spre fund, sub geana de pădure, unde se înalţă clădirile nouă, unde este un restaurant de mîna întăia, o muzică de la Bucureşti şi un otel cum rar se găseşte.

Bolnavi puţini. Şi cîţi sînt, au nevoie de linişte : vin o dată, ş-a doua oară nu mai au ce căuta. Oamenii care vin aici, vin din alte pricini. Mai întăi, vin să petreacă. — Despre celelalte argumente nu-i nevoie să mai vorbim ; acesta face cît toate celelalte.

Petreceri se găsesc şi în alte părţi negreşit. Omul grămădit în plictiseala Bucureştilor, ori în praful unui oraş oricare ar fi el, vrea să intre în bogăţia de viaţă a naturii, în mireasma pădurilor de brazi, şi mai ales în liniştea mănăstirească a unui colţişor de rai, într-o poiană singuratică, unde nu mai aude, măcar puţină vreme, larma şi zbuciumul vieţii.

Ce se întîmplă însă ? La staţiile de băi se adună o lume pestriţă care nu sufere nicidecum de vreo boală, se adună lume multă care are sete de petrecere. Iar omul de mijloc doar nu părăseşte zadarnic Bucureştii. Dacă nu va găsi la băi pe prietinul căsniciei sale, pe duşmanii lui, pe mătuşa a cărei moştenire o aşteaptă, dacă nu va găsi viaţa întreagă a oraşului pe care l-a părăsit, atunci de ce Dumnezeu se mai tulbură, de ce-şi răscoleşte gospodăria ş-o încarcă în munţi de cufere, de ce se ceartă cu conductorii în trenuri, de ce înjură pe hamali în gări, de ce mai ţipă de moarte cucoanele cînd trăsura grea se cumpăneşte la cotitura mai scurtă a unui drum ?

Ce rost are altfel viaţa ? De ce cheltuieşte omul banii ? Aici ai baluri ? Ai lume ? Cheltuieşti bani ? Petreci bine, tot aşa de bine cum ai petrece la Bucureşti. Ai ca adaos năcazurile dusului şi ale întorsului, dar asta nu se mai bagă în samă, — căci la urma urmei şi după asta se găseşte o răsplată. O toamnă ş-o iarnă întreagă ai de povestit unui oraş întreg cît de bine ai petrecut, frumoasă sau puţin frumoasă doamnă, şi mult te vei bucura cînd vecinele şi prietinile, la povestirile dumnitale înflăcărate, se vor face galbene de năcaz şi de invidie !

*

Pe drumul străjuit de copaci uriaşi am intrat în Bălţăteşti. Un timp am mers prin întuneric. Căsuţele se zăreau negre printre grădini, ori la marginea drumului, cu ferestruicile lor luminate. Oameni treceau pe subt arbori, ca umbre, vorbind domol.

Deodată zărim în văzduh, în fund, un fum luminos alburiu, apoi şi lumina electrică se arată vioaie, pîlpîind. Muzica cîntă un vals, a cărui legănare domoală vine pînă la noi, prin noaptea liniştită. Ne apropiem. Clădiri mari, curate, în grădini bine îngrijite. In fund, restaurantul, unde cîntă muzica. Un portar cu livrea, cu nasturi lucitori, ne iese înainte, se ploconeşte foarte ceremonios şi ne arată drumul pe care-l vedem destul de bine noi singuri. Pe terasa restaurantului cîţiva tineri au isprăvit cina şi vorbesc înfierbîntaţi în jurul paharelor pline. O familie s-a grămădit mai în fund; două fete ciripesc vesel şi cucoana vorbeşte şi rîde prea tare.

Un chelner, în ţinută reglementară, cu frac, şi cu şervetul pe braţul stîng, se înclină, ne încredinţează că au vinul cel mai bun, vinul propriu al stabilimentului, ne destăinuieşte că orchestra care cîntă aşa de minunat e din Bucureşti, tocmai din Bucureşti, şi ne aduce, alergînd ca în izbiri de vînt, cîte-o sardea, jumări, două jumătăţi de pui şi cîte un păhărel de vin, pentru care, după adînci socoteli, plătim opt franci. Scump, dar face: vin din pivniţele stabilimentului, cu apă puţină, orchestră de la Bucureşti, portar în livrea, chelner care aleargă şi te serveşte gîfîind, şi puiul fript destul de grabnic, aşa ca să-l poată sfîşia un tînăr cu măselele de oţel.

Sîntem foarte încîntaţi. Şi chelner şi portar, toată lumea ne salută cu o ceremonie fără cusur, — iar noi, după ce ieşim din această civilizată sălbătăcie, ne uităm în dreapta şi în stînga, şi prietinul meu mă întreabă:

— Ei, acum unde mergem să mîncăm ceva? Eu, drept să-ţi spun, nu mai pot de foame...

Iar taraful de la Bucureşti cînta cu duioşie şi becurile electrice pîlpîiau somnoroase.

*

Fericiţi muritorii care, venind pe aceste meleaguri, nu mai pot de bucurie la vederea chelnerului şi la scumpetea lucrurilor. Cu mirare şi cu uimire se uită unul la altul: Pe cinste, poţi jura că eşti la Bucureşti, absolut nici o deosebire!...

Dar aceasta nu-i nimic. Petrecerile sînt ce sînt. Balurile mai ales, balurile în care se vînează băieţi *buni* şi fete cu zestre, sînt adevărate încîntări. Petrecerile carnavalului, balurile oraşelor, iarna, sînt nimicuri. Aici, în saloanele băilor, oricine ştie că veseliile sînt fără frîu. Băile sînt locuri de petrecere şi nimic altceva! Poate de una din aceste petreceri însufleţite s-a minunat aşa de tare un arab, un om care venea din sălbătăciile Asiei... Intîmplarea aceasta cu arabul e povestită de un om foarte fin, care a scris multe lucruri frumoase acu o jumătate de veac. Se potriveşte, mi se pare, şi aici.

Zice-că un arab, — om cu trecere în ţara lui, şi-a părăsit haremul şi palatul lui de lene şi a venit să viziteze Europa, şi Parisul mai ales, despre care se spun atîtea minuni pînă la marginea pămîntului. In Paris, face legături cu cîţiva oameni de samă şi, dus de ei, vizitează teatrul şi opera.

— Ei, îţi place? întrebă unul din europeni.

— Da, zice simplu străinul. De ce să nu-mi placă?

Mai vede Luvrul, vede alte lucruri din vechi rămase, palate, catedrale, — arabul mărturiseşte că toate-i plac, cum nu. De plăcut, îi plăceau, se vedea, dar fiind om de gust şi puţin cam şiret, n-avea plăcerea prea gălăgioasă.

Insfîrşit, ca om de samă în ţara lui ce era, e poftit la o petrecere în lumea mare, unde o muzică aleasă cînta şi unde cavalerii la modă şi doamnele cele mai frumoase trebuiau să danţeze, — bunăoară cum se danţează cu toată inima la o staţie de băi, unde cîntă o orchestră cu adevărat bucureşteană.

Intră asiaticul: vede strălucirea aceea orbitoare, vede oaspeţi în haine scumpe, simte mirosul florilor, priveşte la covoarele preţioase din juru-i, ascultă melodiile armonioase care cereau legănările jocului, — şi rămîne uimit, cu ochii mari.

— A! aici ai dat de dracul, arabule! îşi zic franţujii; aici n-ai putut să-ţi mai stăpîneşti admiraţia...

Şi-n adevăr arabul părea foarte mişcat şi întreba cu luare-aminte:

— Cum se numeşte mă rog petrecerea asta?

— Bal se numeşte.

— Aşa? Şi danţează bărbaţii cu femeile?

— Da.

Străinul pare foarte minunat; pleacă, şi europenii rămîn încîntaţi că însfîrşit oaspetele a fost aşa de mişcat de o petrecere europeană.

Trece un timp. — Iată că vine din ţara aceea depărtată, în care se întorsese străinul, o carte. Cei ce-l primiseră o răsfoiesc, nu înţeleg nimica, dar pricep că au de-a face cu impresiile asiaticului. Ca oameni curioşi ce erau, se duc la un profesor bătrîn care ştia limba arăbească şi i-o dau lui s-o cetească, şi de ce-o afla acolo să le spuie şi lor.

Nu le-a fost mică uimirea cînd profesorul le-a tradus din cartea aceea o pagină în care călătorul vorbea cam aşa:

— Printre toate ciudăţeniile ţărilor pe care le-am colindat, una mai ales m-a izbit, în Paris: o petrecere a europenilor, care se chiamă *bal.* Se adună la un loc, într-o casă împodobită frumos, între flori şi parfumuri, bărbaţi foarte veseli şi femei care au braţele goale şi sînii goi... Se dedau unui joc foarte ciudat, înlănţuindu-şi braţele: cîte un bărbat şi cîte o femeie. După ce se aţîţă astfel o vreme, într-un tîrziu sting luminile şi încep o desfrînare grozavă... Pentru poftele lor sînt pregătite anume sofale şi covoare scumpe. Eu n-am stat pînă la sfîrşit şi n-am văzut, — dar jocul lor, şi femeile pe jumătate goale, şi pregătirile, şi parfumurile aţîţătoare, nu se poate să ducă la alt sfîrşit...

Dacă parizienii au rămas mulţămiţi de judecata asiaticului, povestea nu spune. Vinovat pentru greşala lui nu ştiu dacă a fost el, ori noi am fost vinovaţi, cu greşala noastră.

Aşa mă gîndeam eu în gîndul meu, pe cînd ieşeam flămînd de la restaurantul bucureştean al Bălţăteştilor, de la *staţia* în care o lume întreagă aşa de bine petrece...

PROBOTA

August, 1906

Probota am văzut-o de două ori.

O dată acuma, de curînd, după un marş greu cu regimentul meu, un marş de o zi întreagă de vară. Era trudită trupa, iar ofiţerii, cei de rezervă mai ales, umblau întunecaţi, morocănoşi, cu fălcile încleştate. Ajunşi în sat, prin întunecime, după ce-şi lăsaseră «hamurile» în cuartire, începură să întrebe de mănăstire. — Unde-i mănăstirea? — Acolo se înjghebase popota noastră, ş-acolo un cornist chema cu semnale prelungi. Vedeam umbre strecurîndu-se pe lîngă uriaşele ziduri negre, de cremene. Intrau pe poarta cea mare, căptuşită cu fier, se apropiau de biserică, în preajma căreia se întinsese o masă lungă. Cîteva lumînări pîlpîiau, abia risipind întunericul greu. Ofiţerii superiori vorbeau puţin, cei tineri se grăbeau să soarbă foarte hapsîni, borşul cam rece, şi să înghită friptura cam tare. Rar pătrundea cîte-o glumă, care stîrnea între tineri rîsete înăbuşite. Cozorocurile chipiurilor şi nasturii de alamă scînteiau frîngînd razele lumînărilor. Era cam răcoare, de şi era început de august; adieri umede treceau dinspre pădure, apoi se întorceau cu semnale slăbite, întristate parcă, de la bucătăria trupei. Mă strîngeam în pelerină şi abia aşteptam să se isprăvească masa, să ne repezim la gazde, să ne dezbrăcăm, să ne întindem pe paturi şi să adormim într-o clipă!

Mănăstirea neagră, ca-ntr-un văl de tăcere şi mîhnire, îşi ridica în cer turnurile chiar lîngă noi. In pridvorul ei popotarul îşi aşezase toate cele de trebuinţă: lăzi cu tacîmuri, saci cu provizii, sticle cu undelemnuri şi cu oţet, polobocul de vin şi celelalte. Din vechiul pridvor negru, plin de morminte, ieşea vinul, ieşea pînea şi sarea noastră. Se auzea sub boltă din cînd în cînd un glas de ceartă, apoi un zgomot de farfurii, un zuruit de linguri şi furculiţi. N-avea nimeni un cuvînt pentru locul acela, pentru mormîntul acela mare, pentru trecutul sfinţit prin dureri.

Stăteam tăcut şi trudit pe banca şubredă, care avea legănări de val, pe care încercam emoţiuni de naufragiu, — şi mă gîndeam la cealaltă dată cînd am văzut mănăstirea Probotei, demult, cu cincisprezece ani în urmă.

★

Suiam încet spre mănăstire, cu dascălul Ion. Il întrebam cu cea mai mare curiozitate o grămadă de lucruri felurite, şi bătrînul îmi răspundea cu glasu-i moale şi tainic, mîngîindu-şi cu stînga barba căruntă şi ţăpoasă, iar cu cealaltă punînd temeinic înainte-i, pe pămînt, cîrja-i nodoroasă. Aveam un mare respect pentru dascălul Ion. Era învăţat, cetise cărţi vechi: şi Alexandria şi Genoveva. Pe urmă avea o faţă cu ciudate încreţituri, o faţă scrisă parcă. Iar barba ţăpoasă părea păscută într-o parte de gîşte.

Mergeam așa lîngă el, ridicînd în fiecare clipă fruntea și ochii; iar înainte-mi deodată colțurile mărețe ale zidurilor se deslușiră pe cer în lumina verii, ca o horbotă neagră, împietrită. Deschideri înguste se întindeau de la un colț la altul pe zidul uriaș. Mă oprii; și priveam înfiorat.

— Aici au fost și *volintiri* la 21, zise dascălul, ridicînd cîrja și îndreptînd-o cu vîrful spre ziduri. Iaca, acolo ședeau ei, și trăgeau cu struțacurile prin ferestruici. Iar turcii au bătut cu tunurile în zid. Mai în colo, pe partea cealaltă, se cunoaște bătaia boambelor. S-a și detunat zidul și s-a crăpat, dar tot în picioare a rămas. Nu i-au putut face nimic, că-i cremene bătrînă...

Ciubotele moșneagului bocăniră sub bolta porții. Cîrja se ridică iar în sus.

— Aici, la poartă, zise dascălul, a fost de multe ori vînzoleală... Iaca, se cunosc împușcăturile păgînilor... Trăgeau cu puștile și cu pistoalele. Iaca urmele plumbilor...

Eu ridicam ochii și priveam uimit bolta afumată și urmele gloanțelor în tabla groasă.

Încet, am făcut cu bătrînul ocolul straşnicului zid.

— Vezi? rosti cu pătrundere dascălul Ion. Așa ziduri nu se mai găsesc. Pe coama lor poate umbla carul cu doi boi...

Mi-a arătat galeriile în ziduri și locurile de unde trăgeau volintirii și luptătorii de odinioară, și colțurile unde așezau domnii vechi tunurile.

Am văzut și naltele curți domnești ale lui Petru-Vodă Rareș, cu bolți lucii și cu scări de piatră căzute în ruină. Prin risipiturile păreților ieșeau la lumină buchete de buruieni sălbatice. Iederi urcau, îmbrățișînd piatra rece. Și-n ziua caldă, un fir de busuioc

rătăcit pe ruini, strivit sub pași, își dădea sufletul împrăștiind miresme peste rămășițele acelea triste.

În liniștea de vară umblam prin cetatea aceea. Nicăieri nu s-auzea nici cel mai mic zgomot. Pădurea era aproape, cerul albastru umed se boltea deasupră-ne, și tăcerea ținea parcă împietrită, ca și zidurile, ca și ruinile, legenda tragică a anilor trecuți în domolul vîrtej al veșniciei.

În biserică, nu răsunau cîntări, nu era lume. Din strălucirea de-afară abia pătrundea o lumină cenușie. Dascălul își făcea cruce înaintea iconostasului.

— Mănăstirea asta a fost loc de mari cumpene, zise el lin. Au intrat și păgînii în ea, cu caii, au batjocorit-o și au slobozit pistoale... Iaca, se văd ș-acu sfinții împușcați de păgîni cu șușanelele și scrijelați cu iataganele...

Priveam la catapiteasma veche și vedeam sfinți scrijelați și împușcați. Și-n sufletu-mi tînăr și-n mintea-mi crudă se învăluiau simțiri și priveliști nelămurite.

Tăceam și priveam tulburat în juru-mi la mormintele vechi care abia se desluşeau, ca-ntr-o umbră de uitare, priveam la lespezile înflorite de marmoră, sub care zac oasele lui Petru-Vodă Rareș și ale Doamnei Elena. În pămîntul acela stă închisă și pulberea mamei lui Ștefan-Vodă. Acolo mulți urmași de domni au găsit odihna humei. Și peste rămășițele tuturora biserica rece de piatră se înalță cu ziduri zugrăvite, cu chipurile ctitorilor de odinioară, se înalță pînă la clopotele care vibrează și șoptesc în turn, fără să le atingă mînă de om.

Dascălul Ion îmi spunea încet, întorcîndu-și spre mine obrazul liniștit:

— De multe ori se aud clopotele vechi... Porțile

stau închise, biserica e-ncuiată cu cheia, — şi s-aude în clopotniţă cum cîntă încet clopotele cele vechi, — noaptea... Le aud oamenii, cînd trec pe lîngă ziduri. Sună încet-încet, abia s-aud... Dar asta se întîmplă numai în nopţi limpezi, toamna...

Glasul bătrînului avea un răsunet nelămurit sub boltă, şi eu întindeam urechea, ca s-aud prin ziduri freamătul melodios al trecutului. Îmi bătea inima şi mi se înfierbîntaseră ochii.

— Sînt duhuri neliniştite... zicea rar bătrînul, răspunzînd întrebării mele, uimirii mele. Se întorc cîteodată din lumea lor, la locurile vechi... Ş-atuncea intră prin clopotniţă, spre mormintele lor... Ş-atuncea sună arama şi argintul, parcă le-ar pipăi cineva...

Întîmplarea aceasta e veche. Probota am văzut-o, şi cu dascălul Ion am vorbit, acu cincisprezece ani. Îmi pare c-aşa-i suna glasul, — de şi poate mă înşel. Din trecut, întîmplările au altă privelişte, glasurile alt răsunet, şi figurile altă lumină. În sara rece, între camarazii mei, mă gîndeam la mănăstirea Probotei şi la poezia ei de altădată. Popotarul făcea larmă cu tacîmurile în pridvorul călcat şi batjocorit odinioară de păgîni. Dascălul Ion eram încredinţat că a murit; şi după aceea chiar nici n-am mai întrebat de el; n-am mai întrebat nici dacă mai sună clopotele vechi în turnuri în nopţi limpezi de toamnă...

ISTORIA UNEI PĂLĂRII

4 septemvrie 1906

În începutul liniştit de toamnă, revăd Hîrlăul şi Cotnarii. Am mai fost pe aici; cunosc şi vechile pivniţi domneşti, unde se zice că s-a găsit vin bătrîn de sute de ani, numai în cămaşa lui, lîngă doagele căzute ale antalelor; cunosc şi locul curţilor vechi ale Mariei Rareş, şi baia domnească, pe lîngă care se aruncă acuma gunoaiele tîrgului şi rătăcesc găinile şi purceii mahalalelor. Iată, aproape de ruina băii, ruina unei biserici vechi. Primăria a început s-o reclădească; numai turnul de la poartă cade, se năruie zi cu zi, năpădit de bălării. Văd iarăşi uliţi strîmte şi murdare, cîteva uliţi curate şi tăcute, apoi drumul drept, printre dealuri mari, odată bogate în vii, care duce la Cotnari.

Acolo, la Cotnari, am fost demult la culesul viilor, pe cînd încă nu dăduse molima filoxerei. Eram într-o căruţă de ţară cu doi cai, cu clopot. La deal caii suiau la pas şi clopotul suna încet, iar eu priveam cu ochi uimiţi împrejurimile. Prin Costeşti, prin Băiceni, în Cotnari, ieşeau oameni cu cofăiele de must. Am gustat şi eu o dată. Omul de pe capră ştiu că sorbea îndelung şi ofta după aceea greu, răcorit. Iar cînd am

ajuns la Cotnari rîdea, spunea o mulțime de palavre și făcea el singur un haz nemaipomenit.

Îmi aduc aminte că am văzut pe acolo numai oameni veseli. Ardea într-o sară un foc mare și culegătorii din vii se strînseseră în jur. Coceau porumb pe lîngă jar, mîncau, și beau must din cofăiele. Un țigan cînta dintr-o scripcă repede-repede, țîrîit, și altul, printre limbile roșii ale focului, juca, sărea în sus de un stat de om și se pălea cu călcăile în josul șalelor.

Acuma și tîrgul Hîrlăului mi s-a părut sărac și mort, și satul Cotnari l-am văzut cum este, un sat de oameni năcăjiți, care se luptă din greu cu pămîntul și cu nevoi tot mai vrăjmașe. Ș-acolo, în Cotnari, am aflat o întîmplare, un năcaz pe care l-a încercat un biet romîn, unul Costache Dinu. Pe sătean l-am văzut : un om mic de stat, cu fruntea încrețită, cu obrazul ars de vînturi, cu ochii plini de negura năcazului. Istoria mi-a spus-o un om cumsecade din Hîrlău ; ș-am și văzut dovezile faptelor în dosarele judecătoriei comunale. Iar întîmplarea nu-i una : sînt multe, multe, care seamănă cu aceasta ca două picături de apă, sînt prea multe din nenorocire.

În Hîrlău este un om care se bucură de destulă cinste în tîrgul lui și pe care îl chiamă Strul Cuten. Acest Strul Cuten ține crîșmă, o crîșmă pe care o laudă oricine pentru vinaturile sale ; se mai îndeletnicește și cu cămătăria și cu cumpărarea și vînzarea grînelor. E și om cu cap : stă în țara romînească și e supus rus, pentru ca nu cumva odraslele sale să facă armată în țara în care locuiesc și se hrănesc.

Iată că într-o duminică, primăvara, într-o zi caldă plină de soare, intră în crîșma domnului Strul Cuten romînul nostru din Cotnari, ca să soarbă un pahar

de băutură. Se pune la masă, soarbe o dată și-și dă căciula pe ceafă ; mai soarbe o dată și-și dă căciula pe ochi. Avea o căciulă mare și frumoasă de-a mai mare dragul, prea mare și prea călduroasă însă pentru începutul acela de primăvară. Domnul Strul Cuten bagă de samă lucrul acesta și se gîndește la o mică afacere.

Intră în vorbă cu gospodarul :

— Bade Costache, da' de ce porți căciulă pe vremea asta ?

— Apoi dă, jupîne, ce să fac, dacă n-am pălărie ?

— N-ai pălărie ? Ce zici ? cum se poate ? Dacă n-ai, de ce nu-ți cumperi ?

— Cu ce să-mi cumpăr, dacă n-am parale ?

— Parale, bade Costache ? Ce vorbești ? Dumneata nu ești parale ? Dacă vrei dumneata, poți să ai parale, îți pot da eu, dacă vrei să-ți cumperi pălărie...

— Bine, jupîne, să-mi dai, — și ți le-oi răspunde cinstit. Da' acu degrabă n-am să pot. Să mă aștepți pînă la toamnă...

— Cum nu, bade Costache ? Te aștept. Se poate să nu te aștept tocmai pe dumneata ?

Din vorbă în vorbă, cad oamenii la învoială. Negustorul împrumută săteanului cinci lei ; Costache Dinu făgăduiește să-i deie la toamnă, în schimb, o mierță de porumb.

S-au înțeles. Au făcut și înscris. Romînul a luat banii și a plecat. Și-a luat o pălărie pe care a dat trei lei și optzeci de bani. După ce iese din prăvălie, cu pălăria în cap, se întîlnește cu doi prietini. A cumpărat omul o pălărie : trebuie să dea aldămaș. Bun, hai înapoi, să bea aldămașul la domnul Strul.

Intră la domnul Strul, cer o jumătate de ocă de rachiu și cinstesc.

Cum vorbeau mai înfierbîntaţi şi cum Dinu se uita cu mîndrie la pălăria lui, iată şi jupînul.

— A! bade Costache, ţi-ai luat pălărie şi bei şi aldămaş... Să-ţi fie de bine, dar mie nu mi se cuvine aldămaş?

— Cum nu? ce aldămaş, domnule Strul?

— Ce aldămaş? dobîndă! Trebuie să-mi dai o dobîndă la banii mei...

— Ce dobîndă, jupîne? Nu-ţi dau pentru cinci lei o mierţă de păpuşoi? Nu-i destulă dobîndă asta?

— Aşa? O mierţă? Acela-i dreptul meu. Aşa puteam să ţin banii în ladă. Eu cu ce trăiesc? Dobînda e dreptul meu.

— Bine, jupîne, dacă zici dumneata...

— Apoi da, negustorul are dreptate, zic, cinstind, cei doi tovarăşi.

— Bun, grăi badea Dinu, dacă ziceţi şi voi... Atunci să-ţi dau, domnule Ştrulea, şi dobîndă!

— Atunci ne-am înţeles: dobînda se ştie...

Se ştia în adevăr: procentul obişnuit e de cinci bani la franc pe săptămînă. Pentru un leu, douăzeci de bani pe săptămînă. Pentru cinci lei un leu pe lună. Pînă la toamnă, pentru opt luni de zile, opt lei dobîndă la cinci lei. — Deci romînul avea să plătească toamna — în anul 1904 — o mierţă de porumb şi opt lei.

Toamna vine, porumb nu s-a făcut. Strul Cuten chiamă pe sătean la socoteală.

— Vină să ne socotim, bade Costache... Parcă eu îţi cer să-mi plăteşti? Eu vreau numai să ne socotim...

La socoteală, domnul Cuten îşi apără astfel interesele sale:

— Bade Costache, azi păpuşoiul e scump, costă douăzeci şi patru de lei mierţa... Aşa-i ori nu?

— Aşa-i, jupîne!

— Vra să zică, dacă mi-ai fi dat o mierţă de păpuşoi, cum era vorba, eu luam pe ea douăzeci şi patru de lei. Aşa-i?

— Aşa.

— Bun. Noi la anul, avem să cumpărăm, dacă dă Dumnezeu, păpuşoiul cu opt lei mierţa. Pentru datoria dumitale de douăzeci şi patru lei, dumneata ai să-mi dai la anul trei mierţe... Trei mierţe, cîte opt lei, face tocmai douăzeci şi patru de lei. Aşa-i, ori nu?

— Da, jupîne, cam aşa-i... Să deie Dumnezeu să ajungem cu bine la anu; şi să deie Dumnezeu să se facă roadă...

Şi se face alt înscris, şi Strul Cuten vesteşte şi pe martorii dintăi să vie să puie pecetea.

Trece un an de zile. În toamna următoare iar secetă. Omul numai la plătit datoriile nu se gîndea. Dar domnul Strul nu mai putea aştepta. Se hotărî să deie în judecată pe romîn.

Romînul îi datoreşte trei mierţe de porumb. Trei mierţe de porumb, la vremea aceea, preţuiau şaptezeci şi doi de lei, cîte douăzeci şi patru de lei mierţa. Ca să nu umble prin judecăţi şi ca să nu cheltuiască mult, domnul Strul face plîngerea la judecătoria comunală — care judecă pînă la cincizeci de lei — şi dă în judecată pe Costache Dinu pentru două mierţe de porumb sau patruzeci şi opt de lei.

La judecată, se întîmplă ca unul din juraţi să fie tocmai unul din tovarăşii aldămaşului pălăriei. El a fost la învoială şi el ştie că badea Costache are să dea bani negustorului. Judecata hotărăşte deci ca negustorul să-şi ia dreptul său şi condamnă pe Costache

să dea cele două mierțe de porumb, sau patruzeci și opt de lei, plus cinci lei cheltuieli de judecată, ceea ce face cincizeci și trei de lei.

Trece termenul de *apel,* o lună de zile. Domnul Strul Cuten ia hotărîrea definitivă și o investește cu *formula executorie.* Apoi pune hîrtia în buzunar și așteaptă.

Costache Dinu însă e dator și la *credit* cu 120 de lei.

Strul Cuten scoate în vînzare singura părcche de boi a romînului. Boii se vînd cu 163 de lei. Creditul își ia partea : 120 de lei. Domnul Cuten ia restul de 43 de lei, și Costache Dinu îi mai rămîne dator cu 10 lei.

Săracul badea Dinu, și-a îndesat în cap pălăria cea veche și s-a pus și el să facă pe degete socoteala de ce a dat și de ce mai are să dea.

De cînd s-a împrumutat, a plătit dobîndă, cîte un leu pe lună, la cinci. In cele opt luni a plătit opt lei. Pe urmă n-a mai plătit pînă ce a pierdut boii. Dar acu are altă datorie, de zece lei, — la care dobînda iar sporește. Pentru pălăria lui pleoștită, pe care și-o îndeasă pe ochi, a plătit așa : opt lei, plus patruzeci și trei din vînzarea boilor, — și cu zece lei ce mai are a da, în total șaizeci și unu de lei.

A găsit socoteala. Pălăria îl costă 61 de lei. Și dac-a vrea Dumnezeu și dreptățile lumii — poate vor spori și ceștilalți 10 lei de datorie! Ș-a rămas și fără boi !...

Adevărat ! pălăria îl costă o părcche de boi !...

Cînd am aflat întîmplarea aceasta, nu m-am mai gîndit să cercetez frumusețile locurilor. Năcazurile oamenilor au de multe ori mai multă măreție decît un deal prăpăstios. Rămîi înmărmurit în fața lor și nici nu-ți vine a crede.

IARMAROACELE SFÎNTULUI ILIE

I

La jumătatea lui iulie vin călduri mari, arșiță și secetă. Drumurile sînt pline de pulbere ; crîngurile cu șipote sînt raiuri răcoroase. Pe o vreme ca asta, cu aerul fierbinte, neclintit, veneam la iarmarocul cel mare de la Folticeni. Tîrgul de vite cornace și de cai era în dricul lui, și șoseaua care merge în lungul Șomuzului era plină de cară, de căruțe, — și de oameni care pășeau agale, cu fețele asudate îndreptate spre tîrgul lui Foltic. Toropiți de căldură erau și oamenii ; toropite erau și vitele. Capete de junci și de văcuțe, cu ochi blînzi umezi, răsăreau ici-colo — cum le ajungeam cu trăsura — din nourii de colb, niște nouri subțiri, care se ridicau deodată, apoi se cerneau cu liniște ; oamenii întorceau capetele, femeile își potriveau casîncele căzute peste conciuri ; toți aveau mers și mișcări moi, trudite ; numai cîte-un băiețel cu bîrneață roșie, desculț și cu pălărioara pe ceafă, se lua în fugă după trăsura noastră, zvîrlea din picioare, dădea din mîni ; și uneori sărea șanțul dintr-un salt, ca un mînzoc aprig, se tăvălea de două ori prin iarba uscată din marginea că-

rării, şi rămînea pe spate, cu braţele cruce, în mirosul ascuţit al florilor uscate şi în lumina orbitoare.

Cumpenele fîntînilor se lăsau şi se ridicau necontenit scîrţîind; la jghiaburi se grămădeau vitele, la ciuturi se pleca om după om. La şipote se opreau, la puţină hodină, pe iarbă, neveste şi fete. O salcie răsfira rămurele şi frunze verzi peste ele... Şi străbăteam aşa drumul plin de lume trecînd prin sate gospodăreşti, prin Dolhasca, prin Dolheştii mari, prin Dolheştii mici — pe lîngă bisericuţa veche în care odihnesc oasele hatmanului Şendrea «portarul Sucevii» şi cumnatul lui Ştefan-Vodă cel bătrîn. Şi cum ne apropiam de moara cea mare de la Ciorsaci şi de iazul Şoldăneştilor, — se arătă spre apus şi împestriţarea iarmarocului din coasta tîrgului.

Mai aveam de făcut pînă acolo aproape jumătate de ceas, mai aveam o bunişoară bucată de cale — dar prin liniştea zilei, din ceaţa străpunsă de fulgerări şi de colori vii a iarmarocului, răzbătea pe valea Şomuzului larma de la *comedii;* ţipete prelungi de trîmbiţi, urlete spăimîntate de cornuri, şi amestecîndu-se parcă printre acestea, zuruirea talgerelor de alamă, o sfărîmare viforoasă de sunete ascuţite. Larma aceasta avea ceva înăbuşit şi jalnic, parcă murea în depărtare uneori, apoi parcă tresărea, venea spre noi, creştea în bubuirea întărîtată şi repede a dobelor mari. Nevestele mai tinere şi fetele, şi grămezile de flăcăi, începeau să se mişte mai repede, — traşi ca de un fir nevăzut de îngrămădirea aceea zgomotoasă şi pestriţă.

Intrarăm şi noi în înghesuială tocmai cînd soarele era în crucea amiezii. Caii şi trăsura trecură înainte spre liniştea mahalalelor, la un cunoscut, iar noi ne amestecarăm în mulţime. Pe cîmpul larg, înclinat spre gară, se îndesau vite albe şi cai, cu miile. Căruţele şi carăle poposiseră în grămădeală cum se întîmplase; vitele rumegau cu capetele lîngă chilnă; cîte-un bătrîn, cîte-un copil stăteau de pază, cu ochii duşi prin jocul rotitor al luminii, cu urechea ţintită la zarva care stăpînea întreg cuprinsul ca fierberea unor valuri. În lungul unor hudiţi strîmte, între zidurile de cară, geambaşi cercau fugarii. Păşeau rar, cu cizmele mari de iuft, răcneau, băteau palma, se întorceau supăraţi, dădeau tîrcoale cailor. Un tinerel făr' de mustaţă, cam întunecat la obraz, îşi făcu vînt în şaua unui harmasar murg, dădu pinteni şi porni în trap mărunt, deodată, parcă-l mîna cineva dindărăt.

— La o parte, mă! la o parte!... începu să urle. Şi oamenii se prăvăleau pe margini, se căţărau de fundurile căruţelor, pe cînd flăcăul trecea viforos. Se întoarse tot aşa de aprig; împrejurul lui se grămădiră îndată ovrei şi negustori de ai noştri, raşi la obraji, cu ceafa groasă, îndesaţi şi spătoşi. Prinseră a răcni; doi bătură palma, al treilea făcu tăietura; dar la învoială tot nu căzură; şi stăpînul calului, întărîtat, se dădu îndărăt şi plesni calul cu sfîrcul harapnicului. Flăcăul se plecă pe coamă; fugarul zvîcni iar înainte, petrecut de ochii lacomi ai tuturor. Oamenii iar se prăvăleau pe margini. Un romîn începu să fluiere cu mirare:

— Pfiuu!... bre! bre! cine să fie craiul ista?... De-ai noştri nu-i, că-i cam dogorit... Trebuie să fie grec...

— Grec cu limba neagră! — strigă un glas; pe cînd craiul se întorcea plecat pe oblîncul şelei. Şi cum vine de cumplit!... Dac-ar fi al lui calul, apoi atunci ar fi greu: atunci ne-ar călca de bună-samă!

Flăcăul părea fudul de urechi; n-auzea rîsetele

mari din juru-i. Descălecă, se amestecă printre negustori, prin harhatul neîntrerupt. Tocmeli erau pretutindeni, cu ochi licăritori şi pînditori, cu obrazurile înflăcărate de căldura verii. Pe cărările înguste, printre căruţe, în toate părţile alergau caii. Şi negustorii ovrei îşi fluturau şi-şi înmulţeau pretutindeni bărbile şi-şi răşchirau degetele. Mai liniştiţi păreau sătenii, cu văcuţele lor, cu boii porumbi cu coarne mari frumos aduse. Aicea preţurile se dezbăteau fără prea multă zvoană; şi larma creştea numai îndată ce se înfăţişau doi negustori de altă lege. Un sătean sprîncenat, ras din proaspăt, cu mustaţa căruntă, se ţinea nepăsător lîngă o păreche de trăgători uriaşi. Împrejurul lui se strînsese lume ca la o minune: aşa boi nu se aflau în tot iarmarocul; mari, cu piepturile late, cu grumazurile ca de zimbru, cu nişte coarne lucii care se încovoiau lin şi deopotrivă în sus, cu cîte un smoc de păr creţ pe frunte deasupra ochilor blînzi şi liniştiţi. Negustorii dădeau tîrcoale, băteau încet boii pe spinare, apoi se alăturau, îi cătau în gură. Romînul stătea nepăsător:

— De unde eşti, măi romîne?

— Apoi de prin Neamţ.

— Şi de unde-ai dobîndit aşa sămînţă de boi?

— De pe la nişte oameni.

Negustorii se trăgeau îndărăt, se uitau iar, dînd din cap, la vite. Romînul avea o părere de zîmbet sub mustaţa căruntă.

— Ş-apoi de ce-i vinzi?...

— Da' dumneata de ce-i cumperi?

— Eu am nevoie de boi.

— Şi eu am nevoie de parale...

Oamenii rîdeau. Negustorul era cam cătrănit.

— Bine, da' dumneata n-ai nevoie de boi?

— Eu am alţii, mai tineri.

— Tot aşa de frumoşi?

— Tot.

Sătenii se dădeau aproape de stăpînul boilor; schimbul acesta de vorbe îi încînta. Rîdeau încet, îşi făceau cu ochiul. Unii de pe margine şopteau: — Aista-i Ghiţă Alunariu... Se simte el tare în pungă... n-are nevoie aşa de mare şi-i aspru-n clonţ...

Începu vorba tocmelii, pe departe, trăgănată. Un negustor ovrei ieşi înainte cu ochii la pîndă, luă iar la cercetat boii, îi bătu deasupra cozii, li se uită în gură. Apoi zise răspicat, încruntînd din sprîncene:

— Au un beteşug la picioarele de dinainte.

Ghiţă Alunariu se uita în altă parte.

— Cît cei? întrebă negustorul.

— Apoi dumneata n-ai să-i cumperi, vorbi romînul. De ce-ntrebi degeaba?

— Cum n-am să-i cumpăr?

— Dacă zici că-s cu beteşug... Cine-i găseşte buni, să-i cumpere, cine nu, nu. Eu vînd boi fără beteşug.

O undă uşoară de haz trecu... Dar Alunariu nu rîdea.

Negustorul cercă şi el să rîdă. Apoi se scărpină în cap.

— Mă rog, ia ascultă, bade, ţi-s de vînzare boii?

— De vînzare, cui mi-a pune-n palmă douăsprezece sute!

Nimeni nu zise o vorbă. Romînul întoarse capul, negustorii nu mai erau pe lîngă boi.

— Parcă aş fi zis «puşcă», aşa s-au dus!... zise zîmbind Alunariu.

Îmi făcui loc prin îmbulzeală. La depărtare de un obraţ se furişară pe lîngă mine negustorii: se apropiau iar de boii lui Alunariu. Trecui mai departe, printre neguţări îndîrjite. Intrai în larma asurzitoare

a panoramelor, a comediilor, a boscăriilor. În toate părţile, cu obrazuri asudate şi prăfuite, paiaţe se strîmbau şi urlau spre îmbulzeala sătenilor, în toate părţile luceau alămuri, strigau trîmbiţi şi bubuiau tobe. Flaşnete răguşite se tînguiau la scrînciobe cu cai; flăcăi şi fete se dădeau în luntri, ridicîndu-se pînă la pînza acoperişului, căzînd îndărăt şi ridicîndu-se în partea cealaltă. Vedeam numai feţe vesele, în bubuitul surd nu mai înţelegeam nici un schimb de vorbe.

Trecui şi printre jocurile de noroc, printre mesele cu zaruri, printre certuri. Nicăieri nu vedeam poliţia, care de obicei are datoria să oprească certurile şi să stîrpească înşelăciunile. Abia într-un tîrziu o văzui într-un cort de pînză, în fiinţa a doi subcomisari, care se răcoreau, cumpănindu-se încet unul spre altul, cu ochii aţintiţi plini de o mare trudă.

Pe o hudiţă mă oprii şi în faţa unui straşnic vorbitor care făgăduia «tablouri şi portrete», «tablourile dumneavoastră, domnilor şi domnişoarelor, portretele dumneavoastră, numai într-un minut...»

Doi tineri, un flăcău şi o fată, se furişară cam ruşinaţi spre maşina aceea minunată, care din America tocmai a fost adusă pe meleagurile noastre.

Şi tot prin căldură şi îmbulzeală mă oprii, izbit îndărăt de un val de lume. Un romîn se repezise după un flăcăuaş palid şi subţire care se strecura ca o zvîrlugă prin norod.

— Prindeţi-l, oameni buni, ţineţi-l... mi-a tăiat punga de la brîu...

Păgubaşul răcnea şi-şi făcea loc cu capu-nainte, risipind în dreapta şi-n stînga lumea grămădită. Şi după o repede furnicare, văzui pe flăcăuaşul palid zvîrcolindu-se la pămînt printre picioarele oamenilor.

Trupul îmbrăcat într-o hăinuţă albastră parcă se înmulţea. Romînul căzu asupra lui greu, apoi se ridică cu punga; o clipă văzui haina albastră, un cap îngrozit, două braţe slabe care cercau să puie împotrivire, — le văzui trecînd, ridicîndu-se, căzînd, rostogolite, ca de un val clocotitor; ţipete n-auzii; curgerea lumii se linişti; şi trecui mai departe.

Umblai aşa o vreme prin mulţimea oamenilor veniţi la un iarmaroc mare. Un colţ întreg de ţară năvălise în cîmpul acela pustiu al Folticenilor. Bătrîni, copii, femei, bărbaţi, şi flăcăi şi fete în strai de sărbătoare — parcă intraseră într-o vîltoare, uitîndu-şi năcazurile multe şi durerile care-i leagă de pămînt. Toţi, vedeam bine, aveau o înfăţişare deosebită; chinul de pe faţa muncitorului trudnic pierise; o bucurie aspră, neînfrînată umplea toate feţele.

Şi spre sară întîlnii şi pe tăcuţii aceia care se cumpănesc cu capu-n piept de la un şanţ la altul; întîlnii şi pe veselii aceia care stau de vorbă cu ei înşişi, muiaţi din genunchi, pălindu-se încet cu un deget peste nas. Veneau dinspre crîşmele mari, din care ieşea pînă în uliţă ca o răsuflare de canal. Îi urmăream cu ochii, îi vedeam cum se depărtează, cu năcazurile o clipă amorţite. Şi întîlnii şi pe alţii, gălăgioşi, tulburi la vorbă şi la priviri, hărăţîndu-se în drum, izbindu-şi nevestele în laturi, apoi apucîndu-le de după cap şi trăgîndu-le spre ei...

Amurgul se prelungi mult, cu amestecu-i de lumini viorii, peste tristeţile şi peste bucuriile acestea; apoi veni noaptea şi aduse o uşoară potolire. Parcă scăzură răcnetele; rîsetele veneau ca dintr-o depărtare; larma panoramelor şi a *comediilor* rămase monotonă la o parte. Între carăle grămădite, — începură ici-colo să lucească focuri; ceva din liniştea cîmpiilor şi

a satelor se apropie într-un tîrziu de sfaturile care porneau, în zbaterea flacărilor. Luciri treceau pe obrazurile oamenilor, pe coarnele și pe ochii boilor. Ici-colo un glas pornea domol, cu amintiri despre iarmaroacele de altădată...

II

O întîmplare veche

Prietinii noștri din Folticeni nu erau acasă; hanurile erau pline, ticsite; și iată și trăsura noastră cu trei cai așezată la o margine, între cară. Doi din tovarăși, mai în vîrstă, nu știu ce au făcut, unde s-au aciuat. Eu am umblat o vreme la întîmplare, prin noaptea liniștită, pe urmă m-am gîndit să mă duc la căruță, să mă înfășur în manta și să mă întorc cu ochii cătră stele.

Am pornit pe drumeagurile pe care, ziua, geambașii își încuraseră fugarii. Muzicile panoramelor se potoleau încet-încet; printre căruțe licăreau focuri. Gospodarii toropiți de căldură și de frămîntarea iarmarocului adormiseră: unii în căruțe, alții dedesubt, alții în preajma focurilor, pe maldace de fîn. Ici-colo, în lumina slabă, cîte un bătrîn istorisea: îl ascultau flăcăi și fete. Pe alocurea numai bătrîni fără somn stăruiau și-și ajutau unul altuia în călătoriile acestea pe drumurile trecutului. Prin cîte un loc mai tăcut auzeam hîrîitul înăbușit al unui dulău, legat cu lanț de roata unui car; vedeam prin noapte blana alburie mișcîndu-se; și inelele lanțului zuruiau lin...

La căruță veghea Toma vizitiul, un om voinic și vesel, căruia îi plătisem în copilărie cu tutun de la tata minunatele povești. Sta de vorbă c-un moșneag

de la un car de alăturea. Ațîțaseră și ei o leacă de foc, căci istoriile vechi nu se pot spune decît la foc; și eu i-am găsit sfătuind.

Obiceiul să stau de vorbă cu sătenii bătrîni îl am de copil. Mi-i drag să-i ascult. Și nici n-am greutate să-i fac să vorbească. M-am alăturat totdeauna de ei ca un prietin și ca un copil al lor: asta o pricep ei ușor, poate cu pătrunderea pe care o au, poate fără să-și dea sama... Dragostea celui ce s-apropie o simți din ochi și din glas; și din ceea ce îți vorbește. Iar eu fără precugetare am pornit totdeauna vorba despre ale lor, despre plug, despre vite și despre pămînt; despre năcazurile de acum și despre ce era odată. Am înțeles prejudecățile și eresurile lor. Cît am fost copil am crezut în ele; mai tîrziu n-am cercat să le alung din sufletele celor cu care stam la sfat, căci înțelegeam că aș fi săvîrșit ceva rău și ceva zadarnic. Și dragostea pe care am avut-o mai ales pentru oamenii cu suflet lămurit de năcazuri mi-a fost întoarsă cu prisosință. Și astăzi, ca totdeauna, de sufletul țăranului mă apropii cu sfială și cu dragoste. Cînd îl găsesc neîntinat, parcă se întoarce în mine farmecul copilăriei, cînd intram în biserică și simțeam ceva tainic pătrunzîndu-mă, și umplîndu-mă, cum razele de soare pătrund și lămuresc deodată apele liniștite și limpezi.

Am început și eu să sfătuiesc la focul de strujeni vechi, grămădiți primprejur de la toate tîrgurile de peste an. Și mi-am rezemat capul pe o pală de iarbă cu flori ofilite, și am prins să-l întreb lucruri multe pe moș Gheorghe Leonte; pe urmă l-am lăsat să vorbească singur despre iarmaroacele de odinioară.

Visam și eu la aceste iarmaroace de altădată! Mă gîndeam că au fost altfel negreșit. Au fost și mai frumoase decît cele de-acum. Au fost mai frumoase

și din pricină că povestitorii le amestecă cu ceea ce a trecut și deci s-a scuturat de pulberea durerii. Parcă și moș Gheorghe Leonte pricepea aceasta și cerca s-o lămurească cu vorba-i potolită.

— De altfel, altfel au fost... zicea el. Au fost altădată, în vremuri mai bune, în anii tinereții...

Moșneagul purta barbă mare, albă, lucru nu prea obișnuit la noi. O parte din față îi era întunecată și boțită în jurul unui ochi scurs; dar cu ochiul stîng privea limpede și cu bunătate.

— Eu, vorbi el iarăși, am apucat vremurile cărăușiei, cînd se grămădeau aicea mărfurile de pe lume... Veneau negustori tocmai de prin țara nemțască și de prin alte părți. Ședeau aici, în bărătci, o lună încheiată. Aduceau geambașii cai de pe la cazaci... Apoi ori erau cumpărați, ori erau furați, Dumnezeu știe, c-atuncea nu mai cerea nimeni îndreptările. Da' frumoși cai erau! Se cunoștea că nu-s cu cinste dobîndiți, așa erau de mîndri! Ș-apoi se grămădeau la hanuri boierii, — de prin toate părțile... Veneau și din țara de jos. Aveau ei lucru frumos: puneau opt cai la droșcă și țiganul de pe capră avea un bici de ajungea și la urechile înaintașilor... Iar arnăutul avea mustăți de și le putea înoda la ceafă, și brîul plin de pistoale, și hamger în curmeziș și pușcă în spate... Treceau boierii pe lîngă noi pușcă. Ne mai plesnea vizitiul cu biciușca, ne mai trînteau cu piepturile caii prin șanțuri; n-aveam noi trecere ca acuma... Acu s-a mai schimbat lumea. De-ar fi pe lîngă asta și bielșugu de-atunci, bine-ar fi...

Bătrînul începu să rîdă fără să se uite la mine. Înțelesei că vrea să știe și părerile mele. Și-i arătai că am și eu oarecare științi despre schimbarea vremurilor.

— Apoi da... lumea se primenește... zise el, după ce mă ascultă cu luare-aminte. Ce să-i faci? Un bătrîn ca mine tot îi bine să-și aducă aminte de-atuncea. Atuncea am trăit eu; acu nu mai trăiesc. Baba mi-a murit de douăzeci de ani; fata mi-am măritat-o mai de demult; am și nepoți. Trăiesc și eu de azi pe mîni, singur. Am boii mei, am căruța mea. Vara lucrez cîte-oleacă la cîmp, că iau fînaț... și de cosit tot mai pot cosi. Iar iarna lucrez la roate... Am învățat de la un moș meșteșugul ista... — Mai demult, în tinerețǎ, mergea mai bine meșteșugul. Aduceam la iarmarocul ista și roate și căruțe întregi... Vindeam multe, și făceam bunișoare parale. Pe-atuncea am tras eu o cumpănă — de-am rămas însemnat pîn' ce-oi intra în pămînt.

Vin eu la tîrg tocmai de-acasă, de la Miroslăvești; și găsesc zarvă mare: că vin boieri mari de pe la Iași, că vine chiar și Vodă. Și printre toate bărătcile de scînduri, umblau țigani și slujitori de tot felul, de-a valma cu negustorii, curățind locul. Slujbașii cîrmuirii aveau pesemne poroncă strașnică. Știu c-au intrat și prin norod. Hai și tu! Hai și tu! — Lumea a început s-o împungă la fugă. Pe mine m-au prins. Apoi dădeau cu gîrbacele și suduiau... Dumnezeu să-i ierte... că poate acu de mult îs lut. Și-mi dau un hîrleț mare... Și trebuia să răscolim gunoaie de ani, de pe la toate iarmaroacele, să le punem pe năsălii și să le ducem în altă parte, încolo, spre iaz... Da' era o mișălie ș-o ticăloșie, de nu-mi puteam trage sufletul... Lucrez eu acolo cît lucrez, — s-a făcut sară... Vine nevasta împotriva mea și-mi face semn: Nu vin? — Nevastă, zic, caută tu de căruțe și de tot ce avem... că eu mai am de furcă cu stăpînirea....

Se duce nevasta... Dau eu să mă hodinesc, mă în-

drept, mă uit la alţi oameni de pe lîngă mine, mă gîndesc că mi-i cam foame, şi întreb pe unul, cu şapcă : Da' mai avem mult ?...

— Pune mîna pe hîrleţ ! atîta mi-a zis, şi m-a şi plesnit cu harapnicul... Pun mîna pe hîrleţ şi iar încep. Am săpat aşa şi noaptea aceea gunoi glodos, gunoi putred, şi cîte ticăloşii toate, am curăţit medeanul ; am presărat nisip pe unde trebuia să treacă alaiul ; şi eram trudit vai de capul meu... Nici jos nu m-am pus, nici o gură de apă n-am băut. Erau o mulţime de-acei cu şăpcile ; nu-i deosebeam unii de alţii ; se uitau urît, suduiau şi ridicau harapnicele ; atîta făceau...

Dimineaţa s-a strecurat nevasta pînă la mine, am îmbucat în fugă ceva ; s-a repezit şi mi-a adus ş-o oală de apă. Pe urmă m-am uitat împrejur. Mă gîndeam : Trebuie să fug ! De ce m-au robit aiştia aici ? Da' dacă fug, mă prind, şi-i mai rău... Că nici nevasta, cu căruţele, n-o pot lăsa iarăşi aşa, într-atîta lume !

Apoi am stat eu pîn'la amiază. Pe urmă aud aşa o strigare mare, o muzică, şi văd că se opreşte toată lumea. Şi prind a striga ş-a urla cu toţii : ura ! Dacă văd, strig şi eu. Ş-am priceput aşa că poate să fie Vodă, unu calare, cu barba roşă... Acu stam numa şi căscam gura, şi mergeam pe lîngă alai, şi vedeam pe toţi comedianţii înşiraţi pe sus, vedeam şi momiţi şi papagali pe-afară : aşa era pesemne poronca... Şi trece pe urmă Vodă la cai. Îi cercetează, merge în lungul şiragului, şi nu spunea nici o vorbă...

Pe urmă s-a făcut noapte, ş-o pornim pe uliţi cu făchii, la conac. Văd eu o butcă mare, şi nişte cai numa-n ţarţamuri... Şi mergeam, şi mergeam... — Nu mergem la conac ? zic. — Nu mergem la conac ! face unul de lîngă mine. — Da' Vodă unde-i ? zic. — Care Vodă ? Aista nu-i Vodă, aista-i un *ghinăral* împărătesc. Atuncea am văzut eu că nu-i Vodă, am văzut că-i unu mai mare... Atuncea am înţeles de ce se temea toată lumea de dînşii...

Ş-o porneşte butca cu caii repede, ş-o pornim şi noi repede ; fug caii, fugim şi noi cu făchiile. Cînd văd că gîfîi, dau să mă las mai în urmă, — şi mă păleşte unul cu şapcă : mă păleşte cu calu-n spate şi mă împinge înainte. — Unde mergem ? zic. — Pesemne că mergem la Cristeşti, la moşia lui Vodă, zice cel de lîngă mine.

Atunci mi-a venit aşa o mînie şi mie ! Zic : am muncit ca un rob o zi ş-o noapte, azi ş-au făcut rîs de mine şi m-au purtat printre comedii ; acu mă mînă ca pe un cîne după butca ghinăralului. Ş-odată întorc fachia cu para în jos ş-o razim în colb ; mă fac mititel, şi mă strecor printre oameni şi printre călăreţi. Acu nu ştiu cum a fost : dar m-a fi văzut careva, că aud glasuri înapoia mea. Mă reped înainte, dau între cai ; dau să intru în şanţ ; odată dă năvală unu cu calu peste mine, mă păleşte cu suliţa la umăr, pe urmă odată mi-o ridică pe lîngă obraz şi parcă m-a fulgerat... Am căzut cu faţa-n jos ş-am pus amîndouă mînile pe ochi, pe unde năboia sîngele...

Apoi pe urmă m-am tîrîit eu pesemne cum m-am tîrîit pîn' la tîrg... Şi m-a pus nevasta-n căruţă şi pîn'acasă m-a dus bocindu-se... Credea că de-acu numai împărtăşanie mai am de luat pe lumea asta. Da'am scăpat, ş-am rămas cu urma asta din vremurile acelea...

Da' eu le-am uitat pe toate ; numai aşa cîteodată, cînd vin în cîte-un an, îmi aduc aminte. Văd comediile, aud huiet, şi mă gîndesc la noaptea ceea cînd

mi-au luat ei o lumină... S-au dus. Cine știe cine-au fost... Poate i-a iertat Dumnezeu...

Moș Gheorghe Leonte tăcu; și prin lumina slabă îi vedeam numai barba albă și zîmbetul blajin al feței.

III

Hoții

După un răstimp am întrebat:

— La ce te mai gîndești, moșule?

— Ia, la ce să mă gîndesc? răspunse bătrînul. Azi, în fierberea iarmarocului, am umblat și eu încolo și-ncoace, ș-am văzut o mulțime de drăcii. Acu comediile și boscăriile le știu de mult, de ele nu mai spun nimica; da' pesemne pe zi ce merge lumea tot mai multe tălhării născocește. Am stat eu și m-am uitat la unu care zvîrlea pe o măsuță niște bucățele de ciolan... Tot le zvîrlea, și lua gologanii oamenilor; cum vine asta? Parcă ce era de văzut acolo? Mă uitam și eu, — da-ncaltea fără parale... Apoi să dau și gologanu ca să văd eu cum zvîrle ciolanele? Asta n-am putut-o pricepe... Pe urmă am văzut unu cu cărțile. Avea trei cărți. Se ghemuise în dosul unei pănărămi și tot le purta... Întăi le arăta, pe urmă le întorcea pe dos, și le purta, — și-ntreba care-i popa? Popa adică-i o carte de-acelea cu poze... Zice un om: aista-i popa. Acela era. Zice băitanașu acela de tîrgovăț: "Eu pun o bucată de franc. Cine-mi gîcește, ia bucata de franc. Cine se prinde? Da' dacă nu-mi gîcește, îmi dă el mie o bucat' de franc... Apoi s-au pus ei. Cîștigă un romîn, cîștigă doi; pe urmă băitanașu nu știu cum făcea, nu știu ce dregea, că nu mai putea să puie nimeni degetu pe popă... Și tot punea în buzunar parale... Și se uitau la el oamenii cu gura căscată...

Moș Gheorghe Leonte avu un rîs domol, blajin.

— Apoi să vezi... De la tălhăria asta mă duc eu la alta... Sta unu sus la o masă, și-n cap avea o pălărie mare de paie, da' lată tare în bouri... Sta el buzat, c-o lulea mare-ntr-o parte... Și tot scotea niște pietre... Mă uit eu la una: parc-ar fi o cute... De-acestea găsesc eu pe Moldova, zic. Da' el nu știa bine moldovenește, și se pocea în legea lui: Astă coză, adică coasă; asta, zice, nu taie... Și tot dădea pe la gît o rablă de coasă ruginită. Pe urmă începea s-o frece cu o piatră de-a lui ș-o făcea să taie și hîrtia... Asta, zice, asta — *adiamant merican*... Asta-i cinci lei! — Dacă-i adiamant, mă gîndesc eu, îi ieftin; da' dacă-i o cute numai, îi scumpă... Mai spune el ce mai spune; mai taie niște steclă cu adiamantu lui; pe urmă îl întinde spre oameni: Nu-i cinci lei, zice; asta-i numa' patru lei! Pe urmă iar mai spune ce mai spune în legea lui pe lîngă ciubuc... Asta — zice — nu-i patru; îi numa' un francu! Pe urmă: numa' jumătate de franc! — Apoi nu-i *adiamant merican* mă gîndesc eu... Trebuie să fie vreo drăcie de-a lor...

Mai umblu eu, stau și mă gîndesc. Tot se preface lumea; tot se preface... Acu chiar în mijlocul iarmarocului te pradă... Îți ia banu și tu stai și te uiți cu gura căscată... Încaltea mai de demult era altfel, atuncea stăteau hoții în codru, și ieșeau la drumu mare... Ș-apoi nu ieșeau ei la un sărman ca mine, ieșeau ei la boieri grași în pungă... Acu, în iarmaroc, hoți und' te-ntorci... Da' tot pe noi... tot pe noi ne pradă... Pesemne că ața de unde-i mai slabă se rupe...

— Da' mai demult, nu erau de-aceștia?

— Da' nu erau nici pe dracu... Mai demult era așa: veneau cu cîte-o comedie, cu cîte-o boscărie... Mai căscau oamenii și boierii gura. Da, altfel — ce? nu se

opreau gospodarii pe la fleacuri de-acestea, că nu le întîlneau... Se opreau la un car de cele mari din țara de jos... Acolo, în car, stătea un antal de vin. Ș-apoi veneau oameni spre sară, după ce vindeau, după ce cumpărau, veneau cu cîte-o oală nouă și se dădeau primprejurul antalului. Apoi ce ? ce era zece parale oca, — și era vin de cel bun... Bea și stăpînul carului cu mușteriii ; se veseleau, le cîntau țiganii, da' nu li se farmau capetele... Acu au ieșit băuturi cumplite. Apoi în altă parte, îmi aduc aminte, se așezau oameni de prin satele de pe-aici, de pe-aproape, cu bere... Cînd era căldura-n toi, se duceau gospodarii și se răcoreau c-o stacană de bere, și plăteau un bănuț... Berea era cam amărîie pentru muieri, ele se îndulceau cu mied... Iar acolo, în inima iarmarocului, erau niște corturi ca acelea; și sara se strîngeau și chefuiau, cu lăutari, negustori din toate părțile, de pe la noi, de prin țara de jos, din țara muntenească, ba și din țara Ardealului... Treceau boierii cu alaiuri, se duceau pe la curți, făceau luminații. Apoi și boierii chefuiau în legea lor. Ziua cu toții se munceau : vindeau, cumpărau, se sfădeau ; iar sara petreceau, — era ieftină petrecerea...

Hoți de-aceștia nu erau. Erau alții, — erau de cei în putere, care s-ațineau la drumul mare...

Moș Gheorghe Leonte se opri și întrebă domol :

— Poate-ai adormit dumneata...

Apoi ațîță focul ; și barba i se umplu de lumină.

— N-ai adormit ?... Apoi îi și lină vremea... Și nici tîrziu nu-i. Iaca, stelele nu ș-au schimbat cu mult locul... Și cum îți spun, am apucat și eu hoți de-aceia... Am apucat pe Ilie Răcoare. Aistuia n-aveau ce-i face; îl prindeau, îl puneau în lanțuri, scăpa, rupea și lanțuri, strica și broaștele ușilor, c-avea — iarba fierului... Pîn'ce nu i-au pus cătușe de lemn n-a fost chip să-l ducă la stăpînire.

Apoi mai era unu Vasile cel Mare — pe care l-am văzut și eu... Acela se lăsa din munți, prin pădurile noastre, și ieșea la drumu-mpărătesc tocma' în vremea iarmarocului istuia. Și ieșea în calea boierilor.

Acu într-un rînd începe a umbla vestea prin tîrg că Vasile cel Mare îi în iarmaroc. Unu zice că l-a văzut cu ochii lui cumpărînd un cal, altul zice că l-a văzut vînzînd un cal. Pe urmă iese vestea că într-un cort s-a pus Vasile la băut cu negustorii, — și sta cu ei benchetuind, îmbrăcat în straie de pomojnic... L-au prins ? Nu l-au prins. După ce-a benchetuit s-a dus ; da' a lăsat sub farfuria lui, în care mîncase, o țidulă. Și pe țidulă era scris: Am fost pe aici, eu, Vasile cel Mare.

Atuncea au început a se învălui slujbașii stăpînirii. Au trimes poteră pe toate drumurile, primprejurul tîrgului, primprejurul iarmarocului. S-au strîns dorobanți la isprăvnicie. Iaca, începe a umbla vestea că Vasile are să intre în tîrg, el și cu tovarășii lui, — călări... Lui nu-i păsa! De el nu se atingea plumbul. Era farmacat. Pe urmă au aflat oamenii care a fost moartea lui : încărcătură cu trei fire de piper, trei de grîu, trei de tămîie și zburătură de argint... Da' peatuncea nu știa nimenea nimica ; și el umbla în voie.

Acu stăpînirea se temea mai mult pentru boieri, că boierii umblau pe drumul cel mare cu droștele lor ; și batîr c-aveau opt cai și arnăutul cel cu mustățile mari, tot era primejdie. Noi n-aveam de ce ne teme. Noi, cu boii, hai-hai, umblam pe drumuri fără grijă.

Și cum umbla așa stăpînirea pe de laturi, ținînd rohătcile, — iaca ne spune un romîn de pe la munte într-o sară, pe cînd ne răcoream cu cîte-o leacă de vin

la căruța unui podgorean: — He, zice, eu pe Vasile îl cunosc; că el de pe la noi a pornit... Crezi că se teme el așa de stăpînire? El nici de Vodă nu se teme zice. El se suie în munte și puțin îi pasă. Își cîntă pe un munte cîntecul și s-aude-n trei țări: în țara Moldovei, în țara nemțască și-n țara Ardealului... Ș-apoi spunea romînu cela cum l-a văzut pe Vasile chiar în iarmaroc, în ziua aceea. L-a văzut el, cu ochii lui, și l-a cunoscut.

— L-am văzut, zice, neguțînd un cal. Întreabă de preț. — Cît cei? — Atîta. — Aista-i cal? — Și pune mîna și dă calu la pămînt. Așa a umblat el de la cal la cal, pîn' ce-a găsit unu potrivit. Îl ia și-l duce la potcovit. — Măi covariu, ai potcoave bune? zice. — Am, cum nu? — Ia să văd una? — Ia Vasile o potcoavă, o îndoaie în sus, o îndoaie în jos, o rupe. Asta-i potcoavă? zice. Să-mi faci potcoave de-o ocă! — I-a făcut potcoave de-o ocă; a încălicat și s-a dus...

Acu noi ascultam; vorbeam despre hoț. Vine unu iar și zice: Vorbiți de Vasile? Apoi a fost, zice, la căruța unui om de la Huși, ș-a cinstit pe toți romînii cu cîte două oale de vin... Da' podgoreanu nostru zice și el: Îmi pare rău că n-a venit la mine. După cît văd, e om detreabă și vrednic...

Pe urmă, într-o zi, pe după amiază, pornim noi gospodarii din Miroslăvești acasă, femeile în car, noi pe lîngă boi, hai-hai... Ajungem, pe la Capu Dealului. Acolo începe să însereze. Se îngîna, așa, ziua cu noaptea. Trece pe lîngă noi o trăsură mîndră. Pocnește vezeteul din bici, ne ia la vreo doi, cu șfichiul, căciulile din cap; și arnăutul rîdea la noi urît și se strîmba: era cam afumat: se cumpănea încolo și-ncoace, cu mînile pe pistoale.

Da' nu face trăsura zece prăjini după ce trece de noi, — ș-odată sar doi zablăi de prin șanțuri, din tufe, — nici nu i-am văzut cînd s-au repezit pe capră! Unu s-a pus lîngă vezeteu ș-a strîns hățurile; unu a dat jos pe arnăut și nici nu știu cînd l-a legat și de mîni și de picioare... Ș-odată se oprește trăsura; stau caii liniștiți; și iese în drum un romîn nalt, cu căciula de miel cam pe-o ureche... Avea o căciulă cu zagara, ca muntenii. După el mai vin vreo trei-patru cu puștile gata.

Își cufundă romînu mînile-n chimir și din spate parcă se umflă în cojocelu-nflorit. Noi veneam cu carăle, hai-hai, — și stăm, că drumu era oprit.

Zice romînu: — Cucoane, eu îs Vasile cel Mare... Acu cîtă pază, cîtă grijă — degeaba... De nacaz tot nu scapi...

Da-n trăsură era un boier mare: nu știu, era Forăscu, era vreun neam de-a lui Vodă, nu pot să știu... Știu că era un om gras, c-un obraz mare, da' altfel om frumos...

— Ce vrei? zice. Ce vrei, hoțule? Măi, tu ai să sfîrșești la spînzurătoare. Nu te mai astîmperi...

— Bine, boierule, asta-i alta... Îi vorba acuma, că eu am cheltuieli multe și nevoi, și-mi trebuie niște galbini cu zimți...

— Măi hoțule, zice boieru, măi Vasile, mare noroc ai tu... Da' ulciorul nu merge de multe ori la apă...

Iar Vasile prinde a rîde:

— Cucoane, zice, nu mă ținea în drum... De betejit nu te betejesc... Un cal nu ți-am trîntit la pămînt... Pe mustăcios nu ți l-am stricat... Acu de ce mă ții de vorbă?...

Și s-a aplecat boieru-n droșca lui, a ridicat o lădiță și a spus așa:

— Iaca, măi Vasîle, răcliţa asta... Da' cu ticăloşiile acestea n-ai s-ajungi tu bine, măi băiete...

— Apoi, cucoane, eu voinicind am să mor...

A luat lădiţa, s-a uitat într-însa, a văzut că-i plină de galbini. S-a dus. L-am văzut calare, pe zarea dealului, cu tovarăşii după el...

A strigat pe urmă boieru la vezeteu. Au deslegat pe arnăut. Am mai ajutat şi noi şi l-am suit pe capră. Şi s-a dus boieru-n treaba lui; iar noi am pornit cu carăle, hai-hai, — la drum de noapte...

Acu s-au stîrpit hoţii de drumul mare, sfîrşi moş Gheorghe Leonte. Lumea s-a prefăcut. Da' au ieşit alţii, slabi şi ticăloşi, de fură omului năcăjit banul din ochi... Dar toate trebuie să le primim... Pesemne aşa-i rînduiala lumii...

O linişte mare cobora din cer, dinspre stelele tăcute. Iarmarocul dormea. Se auzeau numai din cînd în cînd răsuflările domoale ale boilor. Toma vizitiul trecuse în împărăţia somnului lîngă cai. Moş Gheorghe Leonte lăsă focul să se stîngă încet-încet, apoi se sui în car şi se ghemui acolo. Am mai vorbit o bucată de vreme cu el despre altele, pînă ce răspunsurile i se scurtară la cîte un cuvînt, pînă ce tăcu. — Rămăsei singur, treaz. Începură boii bătrînului să rumege lîngă proţapul carului. Îi ascultai o vreme; pe urmă zgomotul acela lin se pierdu, se amestecă în freamătul uşor care umplea noaptea, învăluindu-mă ca-ntr-un descîntec aromitor... Mă gîndeam la iarmaroacele de acum ale Sfîntului Ilie, visam la cele de demult, — şi amintirile trecutului, ca totdeauna, mi se strecurau în suflet cu dulceaţă, se amestecau parcă cu miresmele florilor ofilite, ale ierburilor pe care îmi odihneam capul.

LA HRAMUL MĂNĂSTIRII SLATINA

În 1900

De Probajeni, pe o căldură cumplită, spre hramul mănăstirii Slatina.

Cu un prietin, pornesc din Mălini, pe jos pe cărarea din marginea drumului. Înaintea şi-n urma noastră, merg repegior grupuri de săteni spre aceeaşi ţintă. E o lumină orbitoare; şi pe fîneţele liniştite, deasupra ierbii prăjite, pluteşte un freamăt domol, uscat, neîntrerupt: sfîrîie nenumăratul popor al cosaşilor. Neamul acesta mărunt de lăcuste nu-şi mai potoleşte sunetul metalic nici ziua, nici noaptea. Întovărăşeşte poşte întregi pe călătorul singuratic. Pătrunde ca un descîntec în urechea muncitorului trudit, care-şi hodineşte noaptea oasele pe-o brazdă de iarbă, sub stele. — În sat la Drăceni, între munţi, s-a încins la o crîşmă un joc aprig. Flăcăi şi bărbaţi tineri, cuprinşi strîns cu mînile pe după capete, bat mărunt şi lin cu opincile, după tactul subţire al strunelor; apoi lăutarii reped arcuşul şi zvîrl ruseasca ca într-o năvălire de vînt, întovărăşiţi de bătaia tobei şi a talgerelor şi de fiorul tremurat al unui fluier; iar jucătorii se lasă îndărăt, se încleştează strîns, ş-o roată furtunoasă şi ameţitoare porneşte, — un vîrtej

din care izbucnesc chiuituri şi strigături repezi de joc. Şi năvăleşte spre jucători o munteancă tînără, o nevastă voinică, scundă, îmbrobodită cu casîncă înflorită, încălţată cu opinci, cu iţari pe gleznă, cu pieptar pîn' deasupra bîrneţei, cu catrinţă strînsă pe coapse. Îşi face loc, se prinde între bărbaţi ; şi roata porneşte mai aprigă ; se domoleşte încet-încet, apoi iar porneşte. Femeia joacă cu foc, bate îndesat cu opincile în pămînt încovoindu-se din grumaz ca şi bărbaţii, ridică faţa aprinsă, cu sprîncenele negre uşor încruntate, porneşte în zborul furtunii, fără şovăire, cu încordare sălbatică.

S-au oprit oamenii ; privesc, furnicaţi de năvala repede a cîntecului, de vijelia jocului. Ş-un bătrîn, un muntean nalt din partea locului, cam cu chef, zîmbeşte către noi şi dă din cap.

— Ehei ! trebuie să aibă un foc la inimă *fumeia...* Ileana asta-i aprigă muiere şi voinică... Se ia la trîntă şi cu hoţii. De-acu joacă pîn' ce-a osteni pe barbaţi şi pe flăcăi... Am mai văzut-o eu o dată aşa. A fiert-o pînă ce i s-a desfăcut brîul şi s-a despresurat de pe ea... Şi nici atuncea nu s-a lăsat. Jucînd, s-a scuturat, a sărit din catrinţă, şi numa-n poale s-a frămîntat înainte, de rîdeau oamenii de la crîşmă cu lacrimi !... Pe urmă s-a repezit, şi-a strîns lucrurile de pe jos, şi-a făcut vînt, a sărit peste un gard, şi s-a dus ca vîntu prin grădini... Are barbat chiabur, da-i cam stătut... Şi ea-i femeie tînără şi moare dac-a sta numai cu urîtu-n casă...

Bătrînul îşi puse mînile-n chimir şi începu a îngîna încet, din gît, după tact, strigăturile flăcăilor ; pe cînd muzica curgea şi se amesteca cu jocul — ca un vifor.

Mergem înainte printre munţi care strîmtează drumul ; îndelung ne urmăreşte melodia viorilor şi firul limpede-sunător al fluierului. Iar după ce ele slăbesc şi se stîng, rămîne bătaia înăbuşită, depărtată, a tobei, multă vreme, pînă ce conteneşte şi ea.

Stînci se ridică drept în sus, şi printre crăpături de piatră răzbat buchete mari de mesteceni din loc în loc. Apoi se înegreşte pădurea şi încep brazii să îmbrace culmile. În fund, albastră, se înalţă în cer, închide zarea o bîtcă bătrînă, sub care, pe negrul brazilor, se desluşeşte cetăţuia Slatinei, cu ziduri mari, cu turnuri felurite, scînteietoare.

E o cetate veche şi bogată, ferită de drumul năvălirilor. A zidit-o cruntul Alexandru Lăpuşneanu. A ridicat ziduri tari, mănăstire mare, paraclise, curţi domneşti. Marca zimbrului a rămas săpată-n piatră, înegrită într-o umbră de tristeţă parcă. În biserica veche şi frumoasă a rămas însuşi voievodul, — pulbere iertată, în mormîntul de cremene.

În jurul acestor amintiri de piatră ale trecutului se grămădeşte pădurea schimbătoare, vie, plină de murmure tainice, de freamăt lung ; pădurea neîntreruptă, brad lîngă brad, pîn' la hotarul *Cordunului,* către Suceava.

Între ziduri, slujba din biserică a contenit. La uşa de intrare atîrnă de stîlpul de piatră toaca mare şi grea de aramă. Pe scările arhondaricului urcă musafiri mulţi, boieri şi cucoane veniţi de prin împrejurimi şi de la tîrgul Folticenilor. Dincoace, în ogradă, în trapeza mare, veche cît şi mănăstirea, — se grămădesc sătenii la prăznuirea «schimbării la faţă a Maicii Domnului». Sub tavan înegrit, înlăuntru, acolo, e un miros greu de îngrămădire şi de aburi de mîncare. La mese lungi stau pe bănci, descoperiţi, săteni veniţi din zeci de sate — pînă şi de prin Bucovina.

Mînîncă în tăcere bucate de post, — căci sîntem în postul Sîntă-Măriei. Călugării umblă cu ulcioraşe de rachiu şi cinstesc pe meseni. Iar sus, sub tavan, într-un amvon, un frate palid, tînăr fără mustaţă, în rasa-i de şiac roşcat, — sloveneşte cu greu o cetanie lungă dintr-o carte mare... Înşiră cuvînt după cuvînt, fără legătură, plecîndu-se pe file, năcăjindu-se să deslege şi să înţeleagă. Nimeni nu-l ascultă: toţi îşi caută de mîncare; iar el se opreşte cîte-o clipă şi strecoară cîte-o privire plină de înţelesuri spre belşugul de la mese...

Ieşim şi cercetăm rămăşiţele trecutului; mormîntul lui Vodă Alexandru şi al fecioarei lui, domniţa Teofana; mormîntul bunului părinte mitropolitul Veniamin; şi pietrele simple, crucile umilite, sub care s-au oprit atîtea suferinţi necunoscute. Vedem în biserică zugrăveli vechi şi chipul lui Vodă; şi la uşi şi la ferestre piatră frumos săpată, care va mai stărui încă multă vreme. Trecem şi pe lîngă înoirile făcute de stareţul nou, şi ne oprim mai ales la o zugrăveală ciudată, care închipuie, pe păreţii de dinafară ai trapezei, chinurile cumplite ale iadului. E o compoziţie vopsită de vreun pravoslavnic zugrav de peste Nistru. Nişte diavoli cu coarne negre, rezemaţi în furci, — un cap de balaur c-o limbă roşie lungă de un stînjen, o limbă care trebuia să fie o flacără, dar care seamănă mai degrabă cu un uriaş morcov, oameni chinuiţi — mai degrabă nişte gîngănii din alte lumi, — şi-nsfîrşit şiraguri de sfinţi cu ochii albi şi cu nasurile roşii, — despre care un puţin credincios ar putea spune că au fost zugrăviţi după înfăţişarea binecredincioşilor monahi ai mănăstirii.

Dar trăsuri după trăsuri sosesc cu oaspeţi aleşi. Cucoane vesele, prea vesele, cu soţii lor funcţionari

ai satelor, urcă scările arhondaricului. Acolo, sus, în odăile cu divanuri şi cu stampe ruseşti pe păreţi, părintele Chelsie egumenul primeşte pe toată lumea cu prietinie. Şi-n două încăperi, lîngă odăile de primire, o maică ajutată de sufragii şi de cîţiva fraţi, pregăteşte mesele pentru lumea aceasta «bună». După ce a trecut şi a inspectat totul, un tînăr viteaz, un cuceritor cu mustaţa răsucită şi cu cravaşă în dreapta, se arată în prag, se ploconeşte către cucoane, începe numaidecît a vorbi cu toate cunoştinţile (şi toţi oaspeţii sînt cunoştinţi ale sale), dă amănunte nesfîrşite despre împrejurările funcţiei sale la vamă, apoi deodată se îndreaptă spre părintele Chelsie şi-l ia repede:

— Ei, părinte, ce mai spui? Gata masa? Acu mîncarea ca mîncarea, — da' băutura este ce este... Cred că nu-i uita să ne dai de cel bătrîor, ştii, de cel de care obişnuieşti sfinţia ta...

Şi domnul Chirilescu, de la vamă, îşi răsuceşte mustaţa şi face cu ochiul semne şăgalnice. Iar părintele Chelsie cearcă să rîdă, tuşeşte încet, apoi se scoală şi iese «să vadă ce mai este pe dincolo...»

Pînă una alta tînărul cuceritor distrează societatea; şi într-un răstimp începe să se minuneze şi să se mire auzind că mănăstirea a fost clădită odinioară de Lăpuşneanu.

— Da' nu se poate, frate! şi se bate cu cravaşa peste cizmă. Ce vorbeşti? Să fie biserica asta de pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu, Domnul Moldovei?

— Da, domnule Chirilescu, da! rosteşte cu umilinţă un învăţător din împrejurimi.

— Ce vorbeşti, frate? de unde se poate şti?

— Da, domnule Chirilescu! zău, domnule Chiri-

lescu !... stăruieşte învăţătorul. Aici e şi îngropat Lăpuşneanu...

— Da, domnule Chirilescu; da, domnule Chirilescu !... întăresc repede cîteva cucoane.

— Aşa ?... zice pe gînduri vameşul. Se poate... Se poate !...

Învăţătorul nu mai stăruie; totuşi domnul Chirilescu, cu un aer de protecţie, sfîrşeşte orice discuţie :

— Te cred, se poate... te cred... da !... se poate; de ce nu ?...

Apoi i se luminează faţa, căci sfinţia sa părintele Chelsie a intrat şi a vestit că masa-i gata. Cu un zîmbet mulţămit, frecîndu-şi mînile, egumenul pofteşte la gustare pe cucoane şi boieri, — şi cearcă să rîdă în silă cînd domnu Chirilescu, trecînd pe lîngă el, îi şopteşte cam tare la ureche :

— Părinţele ! da' de cel mai vechişor este ?... ha ? ce zici, părinţele ?

Afară, în cerdacul plin de soare, stau înpresuraţi de oameni mai de-a doua mînă şi de băieţi, doi obişnuiţi ai hramurilor Slatinei. Unul e «domnul Alexandrescu» hirurg al Spitalului dintre zidurile mănăstirii, — şi unul e vestitul Lefter care aude, în ceruri, corurile de serafimi...

«Domnul doctor Alexandrescu» e o fiinţă veselă cu ochii spălăciţi şi cu nasul ascuţit, roş în vîrf. Un om slăbuţ, deşirat, mişcîndu-se cu oarecare fereală într-o redingotă boţită, cam largă. Vorbeşte subţire, peltic, zîmbeşte fără încetare şi arată cît de rău îi pare după atîtea domnişoare care-l urmăresc cu dragostea... Domnişoare de familie, fete de popi, de notari, fete cu zestre, toate-i dau a înţelege că ar dori să-l aibă de bărbat; dar «domnu doctor Alexandrescu» zîmbeşte cu îngăduinţă şi în limba-i peltică

mărturiseşte că nu alege pe nimeni. Se uită într-o parte spre vîrful muntelui; i se înroşeşte mai tare nasul, cu cît cei din juru-i stăruiesc :

— Nu se poate, domnule Alexandrescu, trebuie să ai pe cineva !...

Parc-ar voi să mărturisească, şi zîmbeşte încurcat; iar pe la spatele lui rîd băieţii înăbuşit, tupilîndu-se, ţinîndu-se de nasuri ca să nu izbucnească.

Lefter, în hainele-i albe ţărăneşti, cu pălăria cenuşie împodobită cu mărgele, cu păuni şi cu bumbi albi, stă într-un colţ, cinchit, cu armonica pe genunchi. E un om cu ochi albaştri mari, tulburi. Umblă cu obrazul ras peste tot, ca să semene cu îngerii care n-au nici mustaţă, nici barbă. Pletele cărunte îi cad încîlcite pe umeri. Nu înţelege multe din cele ce i se spun. La unele întrebări răspunde totuşi. Spune cu încredinţare că-i arhanghelul Mihail, că aude cîntări de serafimi în cer, la Dumnezeu... Şi dintrodată îşi mişcă degetele pe clapele armonicii, şi cu ochii ridicaţi spre cer, începe a da drumul la sunete prelungi şi tremurate. Porneşte după aceea şi el cu glas subţirel, din cap, un glas melodios, care se întovărăşeşte cu plîngerile armonicii. Înalţă cîntări bisericeşti — cu o surprinzătoare pătrundere şi putere, cu o lumină ciudată pe obrazu-i trudit, îmbătrînit în pribegii necontenite.

Într-un tîrziu se opreşte. Prinde a spune istorii încurcate. Apoi scoate din traista-i de la şold linguri de vînzare, linguri lucrate-n paltin, subţiri, cu cozile închipuind şerpi, vulturi şi îngeri.

L-am întîlnit de multe ori pe acest Lefter şi l-am auzit cîntînd. Se zice că nebunia i-a venit dintr-o bătaie, demult, în oaste; ori dintr-o dragoste în tinereţă, pe cînd învăţa dăscălia la o mănăstire. De zeci

de ani umblă aşa, blajin, cu cîntecele şi cu lingurile lui. Umblă numa-n alb îmbrăcat. Umblă şi iarna, tremurînd, tot numa-n hăinuţe subţiri de pînză. L-am văzut vorbind cu dragoste cu boii de pe la căruţele oamenilor, în tîrguri. Îi mîngîia pe boturile umede, le dădea bucăţi de pîne şi bucăţele de zahar. Necontenit rătăceşte pe la mănăstiri. Se zvîrle în adîncurile Moldovei pe orice vreme şi prinde peşti cu mîna. Şi pe vremea iernii se cufundă în apă, apoi iese, se îmbracă repede şi o apucă la fugă tremurînd... Aşa rătăceşte şi aşa are să rătăcească încă multă vreme cu credinţa lui întunecată şi cu cîntările, — pînă ce-a cădea cine ştie unde, la o margine de drum, subt un tufar. Poate l-a găsi cineva; poate nu l-a găsi nimeni...

Soarele scăpăta spre asfinţit şi mănăstirea era plină de vuiet. În trapeza înăbuşitoare intrau cei din urmă prăznuitori. În arhondaric urma alt rînd de mese. Iar domnu Chirilescu, foarte vesel, întreba ceva tainic pe părintele Chelsie. Sub bolta de la intrare se tînguiau cu jale, cîntînd, calici ruteni:

Dumnezeu vă facă parte,
De lumina raiului...
Bodaproste, lume bună,
Bodaproste, lume dragă...

Şi toate femeile lăsau un ban în palmele întinse.

Coborînd, ne întîlnim în mijlocul ogrăzii cu un călugăr bătrîn, cu barbă mare, albă. Venea dinspre trapeză, cu capul căzut în piept, purtat de subsuori de săteni. Abia îşi putea tîrî picioarele.

Femei priveau în urma lui miloase cum înaintează anevoie spre chilie şi vorbeau între ele încet:

— Saracu! dacă-i bătrîn şi slab... A tot dat la oameni, a gustat şi el... Mult îi trebuie lui ca să cadă?...

Şi după murmurul greu al mănăstirii — pătrundem în desimea pădurii. Acolo-i o linişte de biserică; fire lungi de aur se strecoară în umbră, — şi pretutindeni stăpîneşte copleşitor mirosul proaspăt al bradului...

LA CIOHORĂNI

(Impresii din 1898)

Un drum iarna, pe ger liniştit, într-o sanie cu oplene.

Romînul, Gheorghe Vornicelu, om voinic, dar c-un picior stricat din tinereţă, — umblă împrejurul tălpilor grele, împrejurul ţepuşilor, şi potriveşte lese pe fund şi pe margini. Grămădeşte fîn mult, potriveşte lăvicerele de lînă şi rînduieşte hăţurile celor doi căluţi roibi. Umblă repede, cumpănindu-se puţin spre stînga, spre piciorul răsucit uşor în laturi. Îşi încheie apoi bine cojocelul, îşi îndeasă căciula mare pînă la urechi, îşi trece de două ori mînile prin mustăţile tufoase, castanii, şi mă îndeamnă cu voie-bună :

— Hai, suie...

Mă sui, mă grămădesc bine în blăniţă, îmi îndes picioarele în fînul înfoiat, îmi atîrn cureaua de gît şi las să atîrne puşca înainte, pe piept ; îmi potrivesc mînile în mînicile calde ; şi Gheorghe Vornicelu mă priveşte, trage lăvicerele peste fîn ; după aceea se aşează şi el lîngă mine, în dreapta, — şi fără să îndemne, fără să strîngă hăţurile, caii pornesc.

— Vezi ? E-he ! ei ştiu, saracii ! au simţi îndată că trebuie să pornim... dar nici nu s-au grăbit, nici n-au întîrziat... Asta din stînga îi iapa cea bătrînă : ea ştie... Ea cunoaşte şi drumurile... Ş-apoi ea îndeamnă şi poartă şi pe cal... Calul, adică, îi feciorusău ş-o ascultă.

Mergem domol, ieşim din Paşcani, — şi dăm pe drum luciu, alb. Din cînd în cînd sania fără şine se *hartoaie* pe o margine de drum luciată ca oglinda, de trecerea altor sănii; ne simţim purtaţi repede într-o parte, spre şanţ ; caii îşi moaie umbletul, se încordează ; apoi iar îşi iau trapul liniştit. În jur, pînă în depărtări, spre Siret, şi pînă dincolo spre pădurile de la asfinţit, numai alb orbitor de omăt. Suim în deal lîngă Stolniceni, — şi trecem înainte spre pădurea Ciohorănilor şi spre satul Ciohorăni, — spre costişa de dincolo, în valea Moldovei. Pe coasta dealului trage o adiere subţire care ne frige obrajii. Pe urmă intrăm în pădurea îngheţată, suflarea gerului conteneşte, ş-o linişte de moarte ne împresoară.

Umblînd multă vreme, suim pe omeţi, coborîm în locuri dezgolite unde sania hîrşcîie pe grunzuri îngheţaţi. Pe urmă, în lucirile orbitoare ale soarelui pe cîmpia întinsă a Moldovei şi pe gheţurile depărtate ale rîului — coborîm spre fumurile Ciohorănilor.

Mă duc să petrec în gospodăria lui Gheorghe Vornicelu cîteva zile, între sărbătorile de iarnă.

Trecem printre căsuţe liniştite în tihna sărbătorilor. În şoproane se odihnesc vitele, în perdele se adăpostesc ici-colo oiţe. Învăluiri de vrăbii şi de presuri se ridică din spinăriile gardurilor.

Casa veche, a străbunilor lui Vornicelu, stă încă dreaptă, cu prispa naltă. Gospodăria e bine ţinută, cu şopron de nuiele vălătucit, cu coşare şi coteţe din împletitură de mlajă lucrată de mîna omului meu.

În casă e cald tare. Mă întîmpină nevasta, Vitoria, voinică încă, dar cu fața brăzdată de năcazuri și muncă. Îmi poftește bun-venit; apoi se întoarce spre ușă ca să alunge «în cealaltă odaie» pe doi omușori cu brîie roșii și cu capetele bălăi.

— De ce? lasă-i să vie și ei aici... Să-i întreb dacă umblă la școală...

— Îs în clasa întăia — vorbește de lîngă sobă, din fund, o fetișcană subțirică, rîzîndu-mi cu prietinie.

Ne cunoaștem de cîțiva ani. Sînt oarecum un prietin al casei. Și bucur pe stăpîna casei cînd mă minunez de copii, care erau acu doi ani numai cît niște ulcele — și mai ales de fată care era un plod ș-acuma împletește cozi și-și pune flori în cunună de la o urechiușă la alta...

— Apoi acu în sărbătorile acestea începe a ieși la joc... Chiar trebuie să se îmbrace.

Anica rîde, — plecîndu-și ochii căprii asupra ciobului de oglindă de-un lat de mînă. Și-și urmează înainte găteala pentru joc.

Odaia e ca multe altele îmbrăcată. Cu lăiți înguste, cu lăicere pe lăiți și pe păreți pînă la prichiciul ferestrelor. Iar în fund, spre miazănoapte, patul larg, nalt, cu perini și cu scoarțe clădite pînă în grindă. Deasupra patului, culmea cu toate straiele căsenilor, cu sumane, cu bunde, cu cațaveici. La răsărit cîteva iconițe vechi, și pe de lături icoane mai mari, icoane nouă, viu colorate, două muscălești, una catolică cu Maica Domnului, — și o litografie cu un cap de Isus încununat cu spini care aduce cu faimosul cap al lui Guido Reni. Icoane de-ale noastre cu inscripții romînești, ieșite din teascurile țării, — nici una.

Întreb, arătînd spre capul aplecat al lui Isus:

— De unde ați cumpărat icoana asta?...

— Nu știu, a adus-o Gheorghe... A găsit-o prin tîrg la niște ovrei...

— Dar celelalte?...

— Acelea, de prin iarmaroc... Eu le-am cumpărat. Luăm și noi de care găsim.

În coardă, sub bagdadia afumată, stau îngrămădite smocuri de flori uscate, strînse la zile mari. Anica se suie pe un scăunaș cu trei picioare, se întinde și rupe cîteva fire de busuioc. O mireasmă ascuțită umple casa.

— Acela-i busuioc de pus în sîn... vorbesc eu zîmbind.

Lelea Vitoria rîde.

— Apoi așa-i pe la noi. Unele din fete mai schimbă obiceiul, mai aduc parfumuri de pe la tîrg... Da' acelea se țin mai sus: fata notarului, fetele părintelui...

Intră în casă, după ce-și scutură opincile în tindă, și gospodarul. Mă îndeamnă să mă apropii de focul uriaș al sobei, — și grăiește cătră nevastă-sa:

— Da' mîncarea ce zice?... Să pui bucata ceea de ceaun plină: costițe și cîrnaț mai mult...

Și femeia iese. Iar Vornicelu își laudă soba.

— Asta-i sobă bătrînească... Nu-i de cărămidă; e de prund... Cînd se încălzește, apoi ține, nu șagă... Aici, la vatra asta s-a încălzit și bunicu, și tata, — pe cînd erau ia așa ca țîncii iștia... Aici m-am prăjit și eu... Aici se prăjesc și gemenii iștia ai mei... S-or încălzi și copiii celui mezin — căci lui am să i-o las... Și eu tot cel mai mititel am fost la părinți...

Fata, Anica, se îmbrăca. Peste fustele-i obișnuite, peste cămașa-i înflorită, cu betiți cu bumbi albaștri, — își trecu opt fuste de cituri felurite, strîngîndu-le tare pe dînsa. Deasupra își așeză fusta de lînă țesută

în casă, croită în falduri largi, — și peste mijloc se strînse tare, învîrtindu-se în loc, cu bîrneața nesfîrșită. Apoi se roti o dată, — și foile dedesubt se umflară lin : asta era proba pentru jocuri învîrtite. Peste cămașa înflorită și peste rîurile de mărgele se îmbrăcă cu o polcuță groasă, căptușită cu lînă, cusută strîns ca plapomele, o polcuță mohorîtă care-i ascundea mijlocul de codană de paisprezece ani.

Rămase în capul gol, cu părul castaniu strîns pieptănat, cu cosițele împletite, aduse în cunună pîn' la creștet, înflorită cu flori tari de la tîrg. Palele de păr stăteau linse, lucioase, — căci fata se spălase cu borș sara și se împletise în zori de ziuă, încet, cu grijă, ajutată de maică-sa.

Așa gătită, ieși cu grămada de fuste pe dînsa, călcînd mărunt cu ghetele-i înalte cu potcoave galbene, — cu capul gol, cu cerceii scînteind, prin gerul iernii, — și porni în fugă la joc.

— După ce mîncăm, — o calcă și mă-sa din urmă... zice încet Vornicelu.

După masă, ne abatem puțin și noi pe la horă, — o horă în omăt, în frig, în ograda unui gospodar. Dar soarele presăra lumină, era veselie, și lăutarii, cu capetele strînse între umeri, vineți de frig, cîntau cu multă însuflețire.

Pornirăm înapoi spre capătul satului de moldoveni și intrarăm în țigănime.

Venisem și pentru asta : ca să văd adunătura aceasta de bordeie și de case șindrilite, ale foștilor robi de pe moșia lui Mihalache Sturza-Voievod.

Puține case aveau îngrăditură și ogradă : ale celor mai chiaburi, care numai la certuri mai vorbeau țigănește. Casele acelea erau și mai arătoase. Dar înlăuntru, după cît spunea tovarășul meu, — «dacă ai învîrti o mîță de coadă, n-ar avea de ce se prinde cu ghiarele».

Incolo numai bordeie triste, tupilate la fața pămîntului. Imprejurul lor purcei slabi, guițînd de foame, și cîte-un cîne jigărit, cucuiat sus pe creasta bordeiului lîngă hogeagul de lut.

Năvăliră împrejurul nostru puradei mărunți, învăliți pe pielea goală cu bucăți de surtuce. O bătrînă boțită la obraz, cu nasul coroiat, cu ochii arzători, ieși c-o vargă în drum după ei, cu înmlădieri răstite de glas :

— Hardă-vă focul să vă hardă ! Da' ce sînteți voi, măi, de ieșiți la drumul mare ?...

Și din cele ce-mi spunea Vornicelu, înțelegeam că adunătura aceasta de țigani de prin bordeie trăiește numai din hoții. Pe drumurile mari nu prea ies acuma ; dar se dau la purceii oamenilor de prin sate și la paseri. — Cîteodată dau însă năvală și asupra vreunui sătean întîrziat care se întoarce de la iarmaroc, cu punga plină.

— Eu sînt județul satului, grăia tovarășul meu, — și chiar acum am un nacaz... Trebuie să fac poteră, să cercetez și să găsesc pe doi țigani care au omorît un om la locul unde a fost demult Hanul Boului... Să vezi cum s-a întîmplat... Venea romînul cu sania, de la Pașcani. Il ajung țiganii din urmă, îi sar în spate, doi țigani din neamul lui Cudir, care au mai fost la ocnă. L-au înjunghiat în scurt și i-au luat punga. După aceea i-au tăiat și mîna stîngă... Din deal, dinspre Brătești, dădeau năvală oameni. Ei au lăsat mortul acolo și au apucat-o la fugă, cu mîna.

Au intrat în păduri... Şi de atuncea sînt două săptămîni şi încă nu i-am putut prinde...

Cu mîna, —au ei un obicei vechi... Cînd au a prăda pe cineva, apoi se duc cu mîna mortului şi înconjură cu ea de nouă ori casa gospodarului, — şi zice că, după asta, cei dinăuntru adorm ca morţi. Iar hoţii pot sparge, pot intra, pot prăda...

I-am urmărit noi, i-am căutat, degeaba. Şi doar ştiu că nu-s pe departe... Îs pe aici, prin pădure... Dar cînd vin de iau mîncare de la bordeie, ori cînd se strecoară ţigăncile spre ţicăurile din pădure, cine poate şti ?... Îs şireţi şi simţitori tare. Da' de prins tot am să-i prind eu... Am mai prins eu şi pe alţii...

— Îs răi, îs răi a dracului — răspunde Vornicelu la altă întrebare a mea. Ş-acuma fac nişte bătăi cînd se îmbată, de iese satul la priveală, ca la o minune. Pari au puţini — căci n-au garduri... Care au pari dau cu parii, de curge sînge ; care n-au, dau cu ce apucă !... Unii iau şi copiii de picioare, şi se bat cu copiii... Neam sălbatic şi înrăutăţit, ce socoţi ? Aşa i-am apucat de cînd îi ştiu eu... Cînd erau robi, — îi mai stăpîneau cu harapnicele, — da' acu nu-i mai stăpîneşte nimene... Se mai duc la închisoare, la ocnă... Puţini tare se prefac... Işi mai lasă limba şi obiceiurile... Da' cînd le vine lor, tot o dau pe ţigănie, — şi-şi toarnă la suman nou cîte un petec roş în spate... Aşa-i ; asta se ştie... Ţiganu nu-i ca omu...

Priveam în urmă, spre bordeiele care păreau nişte moşuroaie mari. Prin lumina piezişă a soarelui, zăream capete mişcătoare pe vîrful crestelor înzăpădite, lîngă fumegările hogeagurilor. Se mişcau cu luare-aminte, ne urmăreau şi ne pîndeau. Şi cum umblam încet prin singurătatea de zăpadă, prin liniştea asfinţitului, — după vorbele lui Vornicelu, simţeam aşa cucerindu-mă ca o nelinişte uşoară, ca o aburire de negură în suflet...

Ne întoarserăm prin altă parte, în amurg, spre satul liniştit şi spre hora unde juca Anica în cele zece fuste ale ei.

LA SCHITUL BRĂTEŞTI

In 1899

Într-o duminică călduroasă de iulie o iau de la Paşcani peste deal spre schitul Brăteşti. Ieşind din Vatra Paşcanilor, trecem peste pîrăul Tăbăcăriei, apoi urcăm dealul pe un drum bine pietruit. Şi în vîrf, pe un platou larg, ne oprim, spre a privi în valea largă a Siretului. Departe, spre răsărit, se vedea dealul Osoiului, dincolo de huceagurile şi de luncile rîului, dincolo de podul alb de fier al liniei trenului. Satul Blăgeşti se risipea subt o coastă ; mai sus ruinile vechii biserici a logofătului Tăutu... Toată copilăria mea, în multe veri, ducîndu-mă la scăldat la podul Siretului, am privit cu sfială spre ruina aceea neagră deasupra căreia se învîrteau uli ori stăncuţe. Acuma nu părea micşorată de depărtare, dar parcă era mai singuratică, şi dealul în juru-i părea mai gol, întinzîndu-se departe spre miazănoapte, frămîntîndu-se, împădurindu-se pînă la tîrgul Lespezi, în ceaţă...

Îndărăt privind, vedeam desfăşurîndu-se Vatra pînă la curţile căzute ale Roznovanului şi pînă la biserica înaltă, măreaţă a lui Mihai Racoviţă. Acuma — de cînd au prins a intra în atelierul gării flăcăi de gospodari, învăţînd meserii şi dezgheţîndu-se — satul s-a întins. Au prins a se arăta case acoperite cu şindrilă şi cu tablă, cu ferestre mari cu zaplazuri nalte. La geamuri strălucesc în lumină flori. Şi se găseau tot mai mulţi gospodari cuprinşi care nu sufăr la poarta lor pe feciorii arendăşeşti, veniţi să-i îndemne la munca boierească pe nimic în zilele grele ale iernii.

Şi dincolo, spre asfinţit, se arată alte sate, pe coasta pădurii. Abia se zăresc. Pădurea le stăpîneşte pe coamă de deal venind de departe, tocmai de la Baia, şi curgînd încolo, la vale, spre Roman, pădure tare şi veche de fagi.

Lăsăm în stînga Stolnicenii cu bisericuţa-i galbenă ş-o pornim repede pe marginea unui pămînt desfundat, hrentuit, plin de cioate şi de săpături în prund roş. Aici a fost odată pădure. Cioatele au fost scoase. Şi proprietarul are de gînd să scoată grîu şi din aceste prundişuri, — sau, şi mai bine, să le vîndă pentru imaş oamenilor săraci.

Ajungem după un ceas şi jumătate de drum între semincerii Brăteştilor. Drumul trece pe subt o boltă naltă de fagi. La dreapta, în pădurea bătrînă, a fost durat schit de călugări cu gospodărie întinsă, cu livadă şi cu rîmnic, iar în stînga, drept sub poala fagilor, amestecîndu-se chiar cu începutul pădurii, se întinde satul Brăteşti, împărţit în două : în Romîni şi Lipoveni.

În ziua liniştită de iulie pădurea parcă doarme. Nu se clatină o frunză pe fagii bătrîni. Intrăm la schit pe o alee curată, ajungem la o biserică mititică, în ogradă cu pajişte verde mărginită în fund de casele stareţului şi de chiliile puţinilor călugări. Păşim ca printr-un loc pustiu ; abia într-un tîrziu se

arată un călugăr bătrîn, adus de șele, pășind cu greutate, sprijinindu-se la fiecare pas în cîrjă. Trece, nu ne simte, nu ne vede, nu ne aude. Și în lenea cuprinsului parcă-și deschide pleoapa o fereastră : un stor se ridică. Și capul vioi, deștept, cu barba căruntă, frumoasă, a părintelui Costandie, se arată. I-auzim și glasul, un glas domol, care nu răsună tare, spre a nu deștepta parcă somnia chinoviei.

Sfinția sa părintele Costandie ne poftește în odăile sale strîmte, curate și răcoroase. Sîntem prietini vechi. Și intrăm îndată în vorbă asupra gospodăriei schitului. Și aflăm vești despre vaci, despre tauri, despre fînul din poieni și despre ogoarele cu păpușoi. În urmă părintele își amintește că sîntem drumeți veniți pe căldură, se scoală și bate de două ori cu o cîrjă în dușameaua săliței. Și intră în scurt, aducînd dulceață și pahare brumate cu apă rece, o gospodină tînără îmbrăcată cuviincios în haine cernite.

— Nepoată-mea ! vorbește zîmbind părintele Costandie. Parcă vă cunoașteți...

— Da, ne cunoaștem... șoptește nepoata, rumenindu-se ușor... Și ne îndeamnă să luăm din dulceața de fragi.

După ce rămînem singuri, părintele Costandie, cu zîmbetu-i blajin, cu înfățișarea-i de boier vechi, începe să ne vorbească așezat despre năcazurile lui de demult, despre călugăria în care a socotit să găsească liniște.

— Multă vreme, zice sfinția sa, — multă vreme după ce m-am călugărit am suferit... Am crezut să găsesc liniște, dar am robit, am suferit, m-am canonit. Și după ce m-am făcut egumen, am căutat eu vreme îndelungată, așa, un loc retras, unde să pot veni, unde să pot trăi nesupărat de nimeni... Ș-acu, slavă Domnului, aici la Brătești, sînt mulțămit... Nacaz cu monahi n-am, căci îs bătrîni și puțini... Am o leacă de gospodărie, niște vitișoare, ceva pămînt... Am și grădinile dimprejurul schitului, livezile, rîmnicul plin de carași și de crapi... Acu a dat Dumnezeu și m-am liniștit aici și trăiesc și eu în tihnă...

Sfinția sa ședea răsturnat în scaunu-i moale, cu mînile împreunate pe pîntece, învîrtindu-și degetele cele mari unul în jurul altuia, ne grăia și ne zîmbea cu o mulțămire aleasă.

Am umblat apoi singuri prin livezile încărcate de roadă, pe malurile rîmnicului, adînc și negru, — și am ieșit într-un tîrziu pe sub fagi bătrîni în sat la Brătești.

Am umblat o vreme pe ulițile lipovenilor, printre gospodăriile împrejmuite cu zaplazuri înalte. Gospodari bărboși se odihneau la porți ; rar, ici-colo, zăream capete bălăi de femei, îmbrobodite cu testemeluri portocalii. Și umblînd printre ogrăzile acestea mari, totdeauna pline de noroi, pe lîngă gospodarii în cămăși roșii încheiate pe umăr, mă gîndeam la vechile mele științi despre acești muscali pribegiți. Știam încă din copilărie că la Brătești-Lipoveni flăcăii și fetele nu ies la joc, nu cîntă sara pe lună, nu se întîlnesc la pîrleazuri. Știam că bărbații și femeile duc o viață de muncă aspră, îndărătnică, întunecată. Din truda lor izbucneau cu toții în sărbători, — cînd veneau la tîrg și se îmbătau la crîșme... Cîteodată sfîrșeau printr-o bătaie cruntă, altă dată se suiau claie peste grămadă în căruțe și porneau îndărăt spre satul lor cu cîntece sălbatic chiuite. Iar acasă, înainte de a se culca, gospodarii trebuiau să-și calce femeile cu cizmele lor uriașe. Auzisem de la romînii noștri și despre unele eresuri de-ale lor, despre credinți ne-

guroase, despre necontenite schisme... Aveam știință că lipovenii de la Brătești nu se însoară după cum li-i voia și după cum îi îndeamnă inima. Ci flăcăul, cînd îi vine vremea să se gospodărească, e dus de cei mai în vîrstă la biserică și legat la ochi. Fetele intră și ele și se lipesc de ziduri, toate fetele de măritat, precum și cele rămase nemăritate. Și flăcăul umblă bîjbîind, caută la întîmplare, prin întuneric, pînă ce pune mîna pe un trup tăcut... Fata aceea-i soața lui. Aceea se va încovoia, va răbda și va suferi sub stăpînirea lui...

Treceam printre multe gospodării întemeiate. Zăream în ogrăzile noroioase cai de muncă, numai cai, — căci în satul lipovenesc nu se găsește o păreche de boi; vedeam popii de cînepă, — pregătiți pentru vînzare bănoasă; zăream livezile, grădinile de zarzavat; dar n-auzeam un cîntec, un strigăt vesel, o izbucnire de rîs. Arare, se arăta, în deschizătura unei porți, un copilaș balan, cu părul zbîrlit în cămășuică roșie.

Ne întoarserăm încet, prin liniștea zilei. Ne abăturăm la crîșmă. Acolo zarvă mare. Se cinsteau gospodarii pe-un cap.

Cei ce nu se înfrățeau la biserică și la mormînt — aici ciocneau pahare de rachiu. Romînii rîdeau veseli și închinau; lipovenii își scuturau bărbile mari, băteau cu pumnu-n mese, și se uitau tulbure, chiuind răgușit.

Satul moldovenesc se întindea liniștit cu căsuțele lui, la poala pădurii. Bătrînii și babele își odihneau la porți ciolanele, în mîngîierile fierbinți ale soarelui. Cîte-un godac mușluia pe sub gardurile de nuiele; cucoșii începură să cînte prelung, cu trîmbițări melodioase.

— Are să ploaie... auzirăm de undeva un glas.

Și cum umblam lin, agale, — după ce intrarăm în răcoarea fagilor, deodată sosi pînă la noi adierea unei alăute. Suna moale în bolțile pădurii, întovărășită de hangul melancolic al cobzei. Ne îndreptarăm spre ea; ne apropiam, și sunetul creștea; — și deodată printre stîlpii cenușii ai pădurii se arătară colorile de flori ale horei. Subt un fag uriaș, un semincer dintr-o poiană largă, — juca tinerețа satului hora legănată. Și-n iarba mătăsoasă stăteau la un loc mamele, privind.

După liniștita chinovie a egumenului Costandie, după tăcerea întunecoasă a satului de lipoveni, după îmbulzeala crîșmei, — simții parcă o adiere prin suflet. Mă simțeam mișcat, ca-n rare ceasuri ale vieții. Poate nu mă așteptam la o horă în codru; poate în bolțile pădurii suna mai dulce alăuta; poate ceea ce vedeam îmi aducea aminte de lucruri vechi, de răsunete din trecut; nu știu; îmi amintesc că stăteam la o parte, dincolo de marginea poienii, ascultam și priveam la jocul de lumini și de colori.

Dar cucoșii nu cîntaseră zadarnic în sat. Pe nesimțite pornise de la munte năvală de nouri. Un fior ușor începu să poarte frunza pădurii în susur neliniștit. Și-n scurt se auzi departe, departe încă în depărtate funduri vestea furtunii.

O pînză neagră năvăli peste coama fagilor. Soarele pieri. Și fără veste pîrîiră în frunzișuri cele dintăi picături rare și grele.

O învăluire de glasuri tinere, de chicote, de rîsete limpezi, de hohote, sfărîmă cîntecul lăutarilor. Hora se risipi deodată. Flăcăi, fete, neveste, copii, se repeziră, se năpustiră printre copaci, — risipa de glasuri se depărtă, se mai auzi cît fîlfîiră fustele și că-

mășile înflorite, — apoi, deodată, cu o foșnire năprasnică, se abătu furtuna de la miazănoapte. Sus, în bolta neagră de nouri, tresări o sîrmă de foc tremurată, răsucită; pădurea pocni și se cutremură pînă în adîncuri; și pale învîrtejite de ploaie se izbeau în frunzișuri; apoi se risipeau ca o puzderie umedă, ne învăluiau în adăpostul nostru, sub fagul bătrîn al horei.

SINGURĂTĂȚI

După ploaia furtunoasă și grabnică, ieși soarele; — și tufișurile poienilor pretutindeni scînteiau, încărcate ca de o rouă bogată. Miroseau dulce clopoțeii albaștri și roșii de flori; se cumpăneau ferigile umede, verzi-palide și gingașe. Cîte-o adiere din funduri de păduri venea, aducînd un miros mai aspru, — frunzele fagilor se înfiorau și picături de ploaie, într-o scuturătură iute, sunau pe frunzișurile moarte.

Mergeam pe cărări, din poiană în poiană, spre schitul de la Boureni. Lunecam prin mîzgă, ne înfundam picioarele în ierburi îmbibate de apă. Din cînd în cînd tremurau cîntări de păsărele pe ramuri înalte; urmau liniști risipite numai de vuietul pașilor noștri.

Uneori ne opream, ca să culegem printre frunze uscate, printre vreascuri, hribi albi, rotunzi ca niște pînișoare. Și bureții aceștia, după ploaie, aveau un miros ascuțit, deosebit. In toată pădurea se amestecau miresmele, și parcă se purtau de colo-colo, ca un abur, în strecurările luminii calde.

Ajunserăm la schit la Boureni, pe sub ramuri de pădure bătrînă. Ș-aici, într-un luminiș, găsirăm o chi-

novie liniştită, — o biserică veche, nişte căsuţe albe, — ş-un singur călugăr. Cunoşteam şi pe sfinţia sa egumenul Calistru, om cu faţa veselă, rotundă, foarte rumănă, şi c-un pîntece uriaş, sub care scăpăta cureaua lată cu paftale de alamă.

Cum ne văzu, ne primi foarte vesel, vorbind mult şi tare. De mult nu-l cercetase lume străină. Ş-acuma, după zile de singurătate, singur ne mărturisea că are nevoie să-şi mai deslege limba. Priveam la turla coşcovă a bisericii, la crucile vechi care străluceau în asfinţitul soarelui, la gospodăria curată care se întindea în juru-ne; şi părintele Calistru vorbea, c-un rîs vesel la fiecare val de zece cuvinte.

— Pe-aici... e pustie, ce credeţi dumneavoastră? Pustie în toată regula... Dacă vă spun că-i pustie!... Iarna te mînîncă lupii dacă ieşi pe-nserate... Zău te mînîncă lupii... Ce pot şi eu să fac? Am întemeiat o leacă de gospodărie, că înainte nu prea era... Mă pun şi cosesc fîn pentru cai, mai înmulţesc vitişoarele... Şi aş vrea să-mi fac nişte ştiubeie... ca să mă mai îndulcesc şi eu... zău să mă mai îndulcesc... Da-i greu... Este un ticălos de moşneag mai încolo, sub pădure, unu Ile Bistriţanu şi are o prisacă... Am vrut eu să fac o negustorie, să-i iau ştiubeiele şi să-i arunc, acolo, ceva, — ori macar să mă întovărăşesc cu el... n-a fost chip... Dacă vă spun... n-a fost chip... Moşneagu-i hapsîn!... Tare-i hapsîn! Şi doar e singur pe lume... N-are nevastă, n-are copii... Ce-i trebuie casă, ce-i trebuie parale, ce-i trebuie prisacă?... Zic: vină, moşule, şi te călugăreşte... Dă mănăstirii ce ai... Ce-ţi foloseşte viaţa asta?... Dăruieşte mai bine lui Dumnezeu ce ai... şi-ţi petrece rămăşiţa vieţii în post şi-n rugăciune... El nu. Şi n-a fost chip să am şi eu de la dînsul vreo cîteva ştiubeie... Aş putea la urma urmei să cumpăr de undeva... da-i cam scump... Şi iaca aşa mă năcăjesc şi eu... Şi-s singur... Am adus nu-i vorbă o nepoată saracă... o femeie care n-a avut parte de un barbat ca lumea şi s-a chinuit, cît a trăit cu el, în sărăcie şi-n ticăloşie... Se mulţămeşte să aibă şi ea aicea un locuşor de hodină ş-o leacă de mîncare... Mă mai ajută şi ea cîte oleacă şi mai am cu cine schimba două-trei vorbe... Îmi fac şi pomană cu dînsa... Ce să fac? Doar n-avem să trăim cît lumea!...

Părintele Calistru vorbea fără întrerupere şi cuvintele lui repede rostite suflau în toate părţile firele lungi, cărunte ale mustăţii şi bărbii amestecate în dreptul buzelor. Se oprea din cînd în cînd să răsufle adînc, ş-atuncea pîntecele uriaş îi creştea şi-i descreştea ca un foi.

După ce ne cinsti părintele cu cîte un pahar de vin vechi şi cu brînză de la oiţele mănăstirii, — plecarăm încet spre sat, — gîndindu-ne la singurătăţile schiturilor de la Brăteşti şi de la Boureni, şi la cele două nepoate ale acestor singurătăţi.

Cum ocoleam gospodăria mănăstioarei, zărirăm între tufari, într-un capăt de grădină, o femeie scundă, grasă, care se mişca încet, obosită parcă. Ne privi lung, cu nişte ochi mici, ca nişte puncte negre, — şi trecu înainte prin împărăţia zarzavaturilor ei, mişcîndu-se alene, în capotu-i lung, alb...

Aşa trecu această singură mîngîiere a egumenului Calistru.

Iar noi ne aduserăm aminte despre mierea la care rîvnea sfinţia sa, — şi pornirăm domol prin marginea pădurii, nădăjduind să găsim prisaca «ticălosului de moşneag», a hapsînului bătrîn Ile Bistriţanu.

*

Soarele da în asfinţit şi toată valea Moldovei era plină de aburi. Prin aburii aceştia lunecau suliţi lungi de lumină, — pînă la oglinzi sfărîmate, licăritoare, pîn' la gîrlele rîului pierdut în ceaţă.

Am rătăcit mult pe sub poala codrului, apoi deodată căzurăm într-o adîncitură adăpostită sub pădure şi sub deal, o poiană mărginaşă, apărată de la miazănoapte şi deschisă spre miazăzi spre valea largă din asfinţit. Acolo, în iarbă naltă, necosită, se ridica o colibă din îngrăditură de frunzari. La depărtare de cîteva prăjini, de sub mal, curgea un şipot bogat, prin jghiab alb de lemn. Şi din trei părţi se întindea o îngrăditură tare de nuiele: un capăt se isprăvea la şipot, altul la colibă. Şi-n prisacă, în adăpostul acesta din marginea rîpilor codrului, împrejurul ştiubeielor aşezate pe lăiţi, se ţeseau în zbor, ca într-o reţea clipitoare de aur, puzderii de albine, în cel din urmă ceas al lucrului lor.

Moşneagul Ile Bistriţanu ieşi din colibă, şi iarba de o parte şi de alta a cărării îi venea pînă deasupra genunchilor. Era alb, bătrîn şi liniştit; un om mititel, curat îmbrăcat, în straie ţărăneşti. N-avea nimic deosebit în înfăţişarea lui; numai ochii îi luceau foarte negri sub tufele sprîncenelor. Mă miram în sine-mi: căci bătrînul nu părea nici ticălos, nici hapsîn, — după cum strigase, între rîsetele-i de veselie, sfinţia sa egumenul Calistru.

Îi dădurăm buna-ziua. El îşi luă din cap pălăria, apoi şi-o aşeză încet, iar, pe pletele albe.

— Bine-aţi venit...

Ne apropiarăm de colibă. Un cîne alb, ciobănesc, se alătură de noi mîrîind, apoi se linişti, trăgîndu-se lîngă bătrîn. Priveam prin lumina asfinţitului la

zborul albinelor din prisacă, — şi moşneagul sta lîngă noi, zîmbind.

— Moşule, a dumnitale-s toate ştiubeiele?

— Da. A mele... Bucata asta de loc, pînă cătră sat, e a mea... Iar în marginea satului, am şi casă... Iarna mă trag acolo... cu tot cu muşte... Este şi pentru ele, temnic...

Ne aşezarăm în iarbă, rezemaţi cu spatele de colibă, privind ceaţa depărtării şi asfinţitul trandafiriu, în munţi. Ca-n nişte ţărmuri ale tăcerii ş-ale liniştii stăteam. N-ajungea pînă la noi zgomotul vieţii din văi.

Bătrînul ne ospătă cu miere, ne aduse şi apă de la jghiabul izvorului, într-o cană roşie de lut. Apoi se aşeză în faţa noastră în capul oaselor şi începurăm a sfătui.

Îmi adusei aminte de amărăciunile părintelui Calistru.

— Moş Ile, am să te întreb ceva... Ce are cu dumneata părintele de la schit?... Zicea că eşti om rău...

Moşneagul zîmbi, cu puţină amărăciune.

— Zicea că-s om rău? A fi zis... Parcă poţi împăca pe toată lumea?... Va fi avînd ceva împotriva mea din pricina muştelor.

— Da. Spune, că nu vrei să-i dai cu nici un chip ştiubeie...

— De ce să-i dau? N-are el cu ce trăi, slavă Domnului!? Zicea să-i dau şi ştiubeie, da' să i le îngrijesc tot eu... Ba că să facem tovărăşie... Ba că să-i dau miere... Ia, un om care ar vrea să tot aibă... nu se mai satură... Eu să vă spun ceva, nu-s un om fără credinţă, da' la biserică acolo, nu ştiu cum, nu-mi vine să mă duc... Zice părintele: Călugăreşte-te, moş Ile... dă-te danie mănăstirii şi te călugăreşte... —

Nu, părinte, zic eu, am alte gînduri... Ș-apoi el s-a supărat pe mine... Zice că-s iritic...

Bătrînul tăcu, rămase privind într-o parte. În valea Moldovei era o cernere de lumini felurite. În juru-ne parcă creștea tăcerea.

Moș Ile ridică ochii negri și privi spre noi stăruitor și curios.

— Apoi noi ne-am tot ciondănit, vorbi bătrînul. Am eu o leacă de avere strînsă... ș-aceea nu-i dă pace părintelui Calistru... Lui nu-mi vine să-i las în grijă agoniseala mea.

Moș Ile tăcu o clipă și ne privi zîmbind cu bunătate. Zise :

— Eu aș vrea să vă întreb pe dumneavoastră un lucru, dacă nu vă supărați... Dumneavoastră, domnișorilor, ați umblat prin școli și prin lume și poate știți... Eu îs un biet moșneag prost, fără învățătură... Oare mi-ți spune dumneavoastră ?...

— Întreabă, moș Ile ; ce să-ți spunem ?...

Bătrînul parcă sta la îndoială :

— Apoi iaca ce-i... Aș vrea eu să știu: dac-oi muri, are vreo putere părintele să-mi ieie ce-am strîns eu?... Dumnezeu să mă ierte... Da' părintele Calistru n-ar da nimănui nici un folos din ce-am agonisit eu...

— Nu, n-are drept. Moștenitori n-ai ?

— Apoi asta-i. N-am. S-au dus toți... Am rămas așa, singur.

— N-are drept. Poți să faci un testament și să lași cuiva ce ai. Unui om detreabă. Cui voiești...

— Apoi vezi, asta-i... rosti cu mîhnire bătrînul. Tot m-am gîndit eu... tot am întrebat... Ba am întrebat pe notaru de la comună, ba pe primar... Ei rîdeau... Are să rămîie comunei, zice... Are să rămîie statului... Eu știu ? Așa, îmi aștept eu sfîrșitul și stau

gîndindu-mă : ce să fac ?... Eu am muncit și am avut un gînd în viața mea... după ce-am rămas așa, singuratic... Ca un semincer într-o pădure pustiită am rămas...

M-am apucat eu într-un rînd să mă duc la iarmaroc la Roman... Și cum trec de Mitești... așa, pe înserate... dau cu căruța de un pod... Mă hurduc eu... se pleacă într-o parte căruța... și dau într-o spărtură cu o roată de dinapoi... Opresc caii și mă cobor... Mă uit : podu vechi, podu stricat. Mă sui în căruță, mă duc la Roman, mă întorc, și stau gîndindu-mă... Zic eu așa : trece pe acolo un creștin și i se poate întîmpla o nenorocire... Pun într-o zi lemne în căruță, iau barda și fierăstrăul... și mă duc acolo... Dreg eu podul cum trebuie... Se uitau oamenii la mine. Eu tăceam și tocmeam podul. M-am gîndit că fac o faptă bună. Am mai căutat eu după aceea ș-am aflat încă două poduri vechi... Mă pun și le tocmesc... Și de-atuncea îs mulți ani : eu am stăpînit pîn'acu cele trei poduri... Și am să le stăpînesc pîn'ce voi închide ochii... Pe urmă într-alt rînd am socotit eu și m-am gîndit că tot pe șoseaua Romanului ar trebui, într-o vălcică, la un capăt de ogor, o fîntînă... Trece un drumeț trudit, cu vitele însetate, se oprește acolo, se hodinește, și se răcorește... Caut pe romînul cu ogorașul, vorbesc eu cu el, îi dau o leacă de parale... Pe urmă mă pun și zidesc fîntînă. Îi pun cumpănă, fac găleată bună. Și sădesc și două răchiți alăturea... Acu stăpînesc și fîntîna. O îngrijesc la vreme ; tot mă duc așa s-o văd, la zile mari... Ș-apoi știu ce am de făcut...

Moșneagul ne privea cu mîhnire, — cu îngrijorările lui deșteptate. Vorbea acuma cu o umbră de teamă în glas.

— Acu stau şi mă gîndesc : cum să fac ? Am pus eu gîndul pe un băietan din sat... E cuminte, e cinstit... Il chem şi-mi păzeşte cîteodată prisaca... Zic aşa : Il iau de suflet, îi las lui ce am... Da' îi zic aşa : Măi băiete, tu ai prisacă şi loc. Fă-ţi tu casă. Iţi las ce am... Da' am în stăpînire trei poduri ş-o fîntînă. După moartea mea să le ai tu în grijă. Ii zic : Casa mea vreau să rămîie aşa, o casă unde să se hodinească un drumeţ... Tu s-o ţii numai pentru asta... Ş-aşa, dacă faci tu asta, îţi las ţie tot ce am eu...

— Şi el ce spune ?

— Nu ştiu... Eu lui nu i-am spus nimica... Da' stau şi mă gîndesc : mi-a asculta el mie diata ? ş-a face aşa cum orînduiesc eu ?... Nu ştiu ce să fac !... urmă cu blîndeţă bătrînul. Dacă n-a rămînea o pomenire după mine, apoi tare-i rău... Zice părintele Calistru : fă-te călugăr !... Nu. Eu îs om prost, fără carte, stau la ştiubeiele mele, pîn' ce-oi pune mînile pe piept... Da' mă gîndesc să nu mor aşa, fără să las o urmă...

Moş Ile tăcu. Eu îl priveam mişcat, fără un cuvînt. Sta uitîndu-se ţintă, gînditor, spre amurgul misterios care umbrea munţii şi valea Moldovei. Ceva din umbra şi din taina aceea se răsfrîngea în ochii lui neliniştiţi...

ISTORIA PE SCURT A TÎRGULUI PAŞCANI

(1840—1890)

I

Eu m-am născut în Paşcani şi copilăria mi-i plină de povestiri şi icoane de-ale trecutului acestei aşezări. Cu ceea ce am auzit de la bătrînii din partea locului m-am putut întoarce în anii duşi pînă acolo unde amintirile se întunecă şi întîmplările rămase iau întorsături de legendă.

Auzeam, copil fiind, vorbindu-se despre o întîmplare veche de la curtea bogată a lui Roznovanu cel bătrîn, — stăpînitorul moşiei Paşcani, una din cele mai mari moşii ale Moldovei... Pe atuncea nici nu era tîrg. Numai rateşurile boiereşti stăteau deschise la drumul mare. Iar curtea boierească era plină de argăţime ; robii încă nu fuseseră sloboziţi ; şi numai casele stăpînitorului, cu toate acareturile, cu sălaşurile ţiganilor, cu grădinile, cu pădiricea, cu rîmnicul, — erau mai întinse decît tot satul. Iar în sat oameni nevoiaşi care abia puteau dovedi cu munca pe lanurile boierului. De trăit nu trăiau aşa de rău ; poate pe-atunci erau şi nevoile mai puţine ; iar stăpînul avea grijă şi de vite şi de muncitori, fără care nu putea lucra pămîntul. — Aşa — pe vremea aceea — zice că era amărît bătrînul că cucoana nu-i face un

băiat. Cînd să se bucure şi el, cucoana-i făcea o fată. S-a mîniat: — Ascultă, nevastă, zice: dacă nu-mi faci un băiet, să ştii că te lepăd... Purcede cucoana îngreunată, şi începe a se ruga la Maica Domnului să-i deie un făt, că altfel o zvîrle stăpînul pe drumuri... Ea de altceva nu se temea decît de asta. Femeie deprinsă să trăiască bine, cucoană mare, cu trăsură, cu cai, cu slugi, purtată prin străinătăţi, cu gusturi alese, tăvălindu-se numa-n mătăsuri... Ce să facă? Aşteaptă ceasul. Şi cînd a venit ceasul, a chemat două moaşe bătrîne, ţigănci, şi a zis: — Ah! dacă nu-i băiet, mă leapădă! Ş-a prins a geme; apoi şi-a muşcat buzele şi şi-a înfipt degetele în perine... A născut o fată! Şi cînd a văzut că-i fată, a prins a plînge şi-a se blăstăma... Zice: — Ce să fac? ce să fac? învăţaţi-mă voi, moaşelor! vă dau ce mi-ţi cere... Atuncea babele s-au apropiat de dînsa — şi-ndată s-au înţeles în taină mare... Una rămîne lîngă lehuză, una înväleşte fetiţa în scutece şi iese cu dînsa repede, pe furiş... Şi se întoarce în scurt c-un plod ţigănesc — tot în noaptea aceea făcut... Ş-aşa a scăpat de năcaz cucoana. Iar la curte, în leagăn aurit, cu dadace, cu îngrijiri, în bogăţii şi mulţămiri domneşti, a crescut copil de neam străin. Ş-acela a fost Nunuţă Roznovanu, care a umblat şi-a învăţat prin străinătăţi, care a vrut să fie şi domnitor la 1866, şi a pornit răscoala calicilor, cu sfinţia sa mitropolitul Calinic în frunte: acela a fost Roznovanu, pe vremea căruia s-a întemeiat tîrgul Paşcani...

Dar întîmplarea e din hotarul întunericului, al basmului; abia de mai încoace se ştiu lucruri mai temeinice; de pe cînd s-a dat drumul robilor, de pe cînd s-au stricat vechile aşezări...

Pe vremea aceea, după ce s-a dus Cuza-Vodă din ţară, satul de astăzi — Vatra Paşcanilor — era mai mic şi mai sărac, aşezat între pîrăul Tăbăcăriei şi pădurícea curţii. Pe un tapşan frumos, în afară de zidurile aşezării boiereşti, se ridica biserica zidită de Mihail Racoviţă-Voievod. Pe urmă pornea păduricea de ulmi, de arini, de brazi, copaci de felurite soiuri, împresurînd grădini cu alese flori străine, aduse de prin toate ţările lumii. În mijlocul păduricii, deasupra unui clin repede, se înălţau curţile vechi, tari ca o cetăţuie, c-un balcon boltit şi c-un parmaclîc cu împletituri şi săpături de piatră, lucru vechi, frumos şi tare, care şi astăzi încă stăruieşte. Drept în vale, sub clin, se adunau izvoare într-un rîmnic limpede, înegrit totdeauna de umbra desişurilor. Nu îngheţa apa aceea iarna niciodată; parcă era vie; şi malurile erau pline de creson, care împletea o cunună fără moarte de jur împrejur.

Pe lîngă pădurice, pe lîngă rîmnic, pe lîngă curte, suie la deal drumul cel mare care vine de la Iaşi. Drumul acesta acuma dă în tîrg. Pe-atuncea se prelungea pustiu încolo, spre Neamţ. În vîrful dealului era rateşul şi hanul cel mare al boierului şi două rînduri de bolţi, dugheni boiereşti de cărămidă şi piatră. Hanul era han, ca pentru vremea aceea, ca o cetate. Dar dughenile erau ca vai de lume:

Trei dughene,
Trei lulele...

Într-o vreme locurile acestea erau vestite pentru călători, mai cu samă pentru cei care treceau de la Iaşi spre mănăstirile nemţene. Asta era pe cînd boierul Nunuţă Roznovanu îşi petrecea viaţa prin străinătăţi. Curţile stăteau fără fum, fără lumină. Gardurile cădeau, fără proptele şi vechilii şi vatavii trăiau

ca niște hoțomani, de capul lor, fără milă, fără grijă... Porțile care duceau la curte, închise; florăriile părăsite. Cum asfințea soarele, străinii ajunși la hanul roznovănesc vedeau cu mirare că porțile scîrțîie și se închid. Se închideau și ușile grele, tăbluite ale dughenilor; se ridicau și obloanele, orbind ferestrele zăbrelite.

— Ce este, mă rog? de ce vă temeți? întrebau cu mirare oamenii.

Și ovreiul, om cuminte și gînditor, răspundea domol, înălțîndu-și sprîncenele...

— Așa-i obiceiul... Aici nu mai stă stăpînul și sîntem ca într-o țară pustie... La curțile acestea mari, erau robi mulți, țigani, odată... Acu au niște bordeie sub deal și trăiesc ca vai de lume. Ziua nimeni nu-i știe. Dar noaptea, cîteodată, drumeții îi văd cît îs de mulți și de flămînzi... Ies după pradă, ca lupii... Eu zic să rămîneți la han...

Temerile hangiului erau adevărate în parte, căci în colibe și bordeie țiganii alungați de la curte se puieziseră și se ticăloșiseră și ieșeau noaptea la drumul mare; dar îndemnul ca să petreacă călătorii la han noaptea își avea înțelesul lui negustoresc.

Tot acest hangiu înțelept, care se bucura și de numele bătrînului și înțeleptului Solomon, a dat într-un rînd un sfat care a rămas vestit.

Un călător grăbit avea a duce în vremea verii o veste de la Iași la un boier care stătea la Neamț la mănăstire. Și ajunge la han, cu birjarul lui, ovrei. Era spre sîmbătă și Solomon se pune să-și închidă mai din vreme porțile. Își aduce și birjarul aminte că are de serbat *șabăsul* — și începe să se învîrtă împrejurul cailor, împrejurul birjei ș-al călătorului, scărpinîndu-se sub cușmă...

— Hai, nu mergem? întreabă drumețul.

Iar israelitul își întoarce cu durere palmele în laturi:

— Ce să fac? trebuie să intru în șabăs... Și pe aicea locurile-s primejdioase... Aicea sînt țigani, în pădure la Moțca iar sînt...

— Apoi hai acu, cît e ziuă...

— Dar dacă m-apucă șabăsul pe drum?

Drumețul mai întăi răcnește și suduie, pe urmă se gîndește că banul tămăduiește toate, și scoate punga. Și îndată hangiului Solomon i-a venit așa o înțelepciune și a dat un sfat, — după ce și-a luat partea lui de bacșiș.

— Poți să pornești chiar acuma, zise către birjar. Pînă-n sară, mîi bine și scapi de pădurea de la Moțca. Pe urmă boierul are pușcă. Cu șabăsul iar te poți împăca. După lege n-avem voie să călătorim în ziua sîmbetei decît pe apă... Tu fă așa: umple la o fîntînă găleata cailor cu apă, leag-o dedesubtul căruței, — ș-așa călătorești pe apă, după cum și legea îngăduie!...

Împrejurul acestui Solomon, hangiu roznovănesc, au prins a se strînge întăi sfios, apoi din an în an mai năvalnic, negustori străini.

Boierul s-a întors și și-a deschis curțile, cu slugi multe, cu petreceri, cu alaiuri; a deschis și tîrg regulat de vite și de pîne duminica; călărașii au stăpînit și au risipit sălașurile de țigani; s-a întemeiat în tîrg comună și poliție după cum cereau vremurile nouă; și din an în an Pașcanii au crescut cu așezări de străini.

Pe devale, prin cîmpia Siretului, trecea trenul; se durase gară; veneau acuma lucrători leși și nemți din Austria; se grămădiră în bărătci și-n case șu-

brede de vălătuci. Tîrgul din deal a luat vînt şi din pricina aceasta. Şi iată pe lîngă hanul lui Solomon un tîrg de dugheni boiereşti, de dugheniţi, — şi de cîteva căsuţe ale slujitorilor curţii.

Acesta a fost temeiul tîrgului Paşcani. Şi după cît am auzit de la oamenii cărunţi, boierul Roznovanu stăpînea cuprinsurile ca un domnitor. Negustorii se înfăţişau şi-i puneau la picioare cîte un fişic de galbini şi el le dădea pămînt de casă şi de gospodărie. Primarul se alegea «cum se cuvine», dintr-un vechil — şi venea în fiecare zi să primească poruncă şi să sărute mîna «cuconaşului». Venea din cînd în cînd şi subprefectul şi sta drept, lîngă uşă, aşteptînd un semn, o privire, o vorbă.

Şi pe urmă lucrurile mergeau cum trebuia; cu cîte-o petrecere strălucită în grădina întinsă, cîte-o plimbare a boierului în ţări străine. Negustorii din tîrg se ploconeau adînc ducîndu-şi pînă la vîrfurile picioarelor cuşmele — cînd «cuconaşul» trecea cu trăsura pe uliţi fără să bage în samă pe nimeni. Ţăranii nu-şi întrerupeau munca grea pe lanurile întinse. Vatavii şi feciorii boiereşti îi scoteau primăvara; vatavii boiereşti îi scoteau vara. Arau, răsturnînd brazde negre pe mii de fălci, — secerau asudînd, cu nevestele şi cu copilele, — şi cît se vedea cu ochii era ca o mare aurie, încreţită în vălurele de adierile vîntului... Şi se ridicau girezile; şi se umpleau în toate părţile hambarele. Şi toamna veneau, în şir de cară, şi antalele cu vin de la Cotnari; şi asudau oamenii coborîndu-le în pivniţile adînci, în bolţile răcoroase.

Şi tîrgul creştea, creştea, — prin anii 80 ai veacului trecut.

II

Aş putea zice că am crescut odată cu tîrgul.

Colindam cît era ziulica de mare cele trei uliţi, a Economului, uliţa mare şi uliţa şcolilor. Mă amestecam printre băieţii de ovrei cu puţinii mei tovarăşi creştini; jucam în bumbi, înălţam smeie; şi sara ne luam la goană prin şanţuri, cu larmă, cu chiote.

Tîrgul era, în copilăria mea, între 1880 şi 1890, o îngrămădire de căsuţe sărăcăcioase în care trăiau mulţi ovrei sărmani.

Două uliţi de căsuţe sărace. Pe uliţa mare se înşirau dughenile şi dugheniţile, crîşmele şi pităriile. Şi duminica, odată, de pretutindeni, din cele unsprezece sate ale comunei toate aşezate pe moşia roznovănească, se îmbulzeau săteni care aveau de vîndut şi care aveau de cumpărat. Umpleau crîşmele pe la amiază; începeau a cînta lăutarii în toate părţile, — ş-apoi spre sară porneau şi oamenii şi dobitoacele spre case, măsurînd drumul din şanţ în şanţ.

Pe-atuncea mi-aduc aminte că, regulat, vedeam la sărbătorile domneşti de peste an, cînd venea lume mai multă la tîrg, — pe doi marchitani: unul scurt, voinic, cărunt; altul nalt, adus de şele, slab şi trist... Intrau în tîrg cu clitul de lădiţi alămite în spate, cu curele late trecute pe subsuori; păşeau încet, cumpănindu-se înainte, şi băteau în pămînt cu cîrja legată în fier la capăt. Veneau pe şoseau Neamţului, plini de praf, cu privirile trudite. Nu se uitau nici la dreapta, nici la stînga, nu intrau în crîşme, nu se abăteau pe la pitării. Se opreau tocmai în capătul celălalt al tîrgului, lîngă hanul boieresc, hanul vechi, ca o cetate. Acolo coborau din spate şi desfăceau lădiţile, — şi întindeau pe pînze, la marginea drumu-

lui, toate minunile mărfii lor: mărgele și hurmuzuri, brățări felurite, inele și cercei; flori în capete de bolduri, oglingioare și păuni; fluiere și cavaluri; muzicuți și jucării pentru copii, draci de lemn și de petică; toate lucrurile colorate și mărunte pe care cu grabă le împresurau flăcăi și fete și țînci de-o șchioapă cu priviri lacome, c-un gologan într-o mînă, bucuroși dar nehotărîți într-o alegere potrivită. Amîndoi marchitanii erau doi creștini blajini; aveau prețuri hotărîte pentru mărfurile lor ieftine; zîmbeau cu bunătate, întindeau o floare ori un păun c-o glumă; pe urmă, spre sară, își închidea fiecare în cele șase cutii toată averea, și se duceau undeva, în Vatra Pașcanilor, la vreun sătean cunoscut, ca să îmbuce ceva și să se odihnească noaptea. I-am văzut o vreme regulat; pe urmă într-un rînd, s-au dus spre Neamț, spre asfințit; și nu i-am mai văzut niciodată. Mi se pare — cînd îmi aduc aminte — că s-au dus, s-au tot dus pe un drum fără sfîrșit, spre alte tărîmuri, ca să nu se mai întoarcă... Și-n tîrg s-au mai deschis cîteva dugeniți, ba la Mutu, ba la Leizăr, — dugheniți cu oglingioare, cu mărgele și cu flori, pe care nu le mai vindeau cei doi călători tăcuți.

Pe vremea aceea auzeam spunîndu-se în juru-mi istorii ciudate.

Se spunea că boierul Roznovanu, «cuconașul», e înotător cumplit. Zice-că se ducea cu trăsura în susul Siretului, departe, și pe urmă se lăsa la vale, în cursul apei, înotînd, pînă la podul de fier din drumul Iașului.

Il vedeam și eu pe acest boier ciudat, în toiul căldurilor verii, trecînd la cîmp pe ulițile tîrgului, în trăsură largă, învălit într-o blană uriașă. Și auzeam spunîndu-se — iar — că «cuconașul» de multă învățătură și de multă străinătate, și-a cam ieșit din fire; ș-acu, pe căldură, umblă în pielea goală, învălit numa-n blănuri scumpe.

Și se mai spunea iar că «cuconașul» într-un rînd a avut gust să cheme zece pluguri din Vatră. Au adus vătăjeii și feciorii cu nepusă-masă pe oameni — și i-au pus să are pe-o bucată de loc gunoios, la deal de tîrg, lîngă țintirimul ovreilor. Așa dăduse poruncă boierul! Cînd vede că oamenii au tras brazdele ș-au gătit, — chiamă pe feciori și le dă săculețe de gologani: să semene cît ai clipi, cît e arătura proaspătă, toți banii... După aceea s-a uitat cum trec grapele peste sămînță, s-a urcat în trăsură și s-a dus mulțămit la curte. Iar în urmă-i au avut ce scurma, ce grebla și ce ciurui oamenii toată țărîna arăturii... Zice-că a ieșit tîrgul și s-a uitat ca la o minune.

Tîrgul creștea, cu voia și cu bunătatea boierului, care-și avea moșia cam încurcată și ducea lipsă de parale. Ici se dărîma o casă veche și se clădea alta, dincolo se pornea alta de iznoavă. Hanul trecut în stăpînirea unui negustor; toate dughenile vechi de piatră și cărămidă trecute în stăpînirea negustorilor. Și pe unelocuri, un «calic» de odinioară își vopsea casa cu roș ș-o împodobea cu geamlîc. De la «trei dughene, trei lulele» afacerile crescură la operații încurcate, la socoteli de camătă... Așa, vedeam cum arată unii din cei mai vechi, cu degetul, pe «domnu» Șapsa cel chior de un ochi... Era pe vremea războiului așa de calic, încît nici darea către boier și comună n-o putea plăti din negustoria lui; și vătăjelul Clipici, drept pedeapsă, îl purta desculț și îl alunga prin spinăriile medeanurilor, bătîndu-l cu harapnicul. Acuma Clipici calicea cu desagii pe umărul stîng, strîngîndu-și obrazul și zbătîndu-și pleoapele. Avea

ş-acuma o înfăţişare de hoţoman bărbos, ţiganul... Iar «domnu» Şapsa, îndărătul geamlîcului, sta răsturnat în jîlţ, privea pe gînduri înainte-i numai c-un ochi... Şi din cînd în cînd îl poftea «cuconaşu» la curte...

În istoria tîrgului mai intră şi domnu Iacobache, vechilul, care trecea zilnic, la umblet, pe calul lui alb ; şi Vasile Vînătorul, care se ducea des cu cînii ca s-aducă vînat pentru masa boierească ; şi cuconu Panaite cel mai credincios om al Roznovanului, om mare, greoi, cu faţa stacojie.

Mai intră în istoria aceasta şi alţi oameni de încredere ai stăpînului, primar, ajutor de primar, perceptori, toţi slujbaşii care zilnic colindau dughenile, răcneau şi băteau din picioare la neguストori ; iar apoi, la boier, intrau umiliţi, tîrîndu-se, cu ochii aţintiţi spre mîna care avea un tremur ciudat la mînie.

O minunată gospodărie părea a se face în comună, în umbra uriaşă a boierului. Uliţile se schimbau primăvara şi toamna în fluvii de noroi ; noaptea n-avea chip să iasă nimeni din casă, căci nu era un felinar care să arunce o rază de lumină în umede rătăcăni, în şanţuri mocirloase. Felinare ardeau doar prin ogrăzile părinţilor comunei. În buget poate erau trecute cu zecile aceste izvoare de lumină, după cum cu zecile erau trecuţi poate sergenţi, vătăjei, măturători... Poate şi poduri făceau şi dregeau edilii, poate şi uliţile le prunduiau, — toate treburile obişnuite ale unei comune mari poate erau trecute în registre, şi plătite. «Cuconaşul» întuneca cu umbra lui condicile, lucrările, banii, tot. Şi tîrgul creştea încet în noroiul şi ticăloşia lui, — iar primprejur, pe moşie, ţăranii din unsprezece sate se încordau din greu, gemînd, pe brazda neagră...

În fruntea acestui tîrg nou şi repede crescut, în

fruntea comunei aceştia mari, într-o vreme toţi slujbaşii chemară, cu lacrimi, pe boier, pe stăpîn, — şi-l puseră primar, ca să nu mai poată nimeni zice nimic. Şi boierul se osteni odată să vie la primărie, — la o împărţire a premiilor. Şi dărui, bucurînd pe părinţi, unor premianţi cîte doi juncani, altora cîte-o viţică, altora cîte patru oiţe, — de au rămas de pomenire printre gospodarii din Vatră şi pînă azi premiile acelea împărăteşti.

Pe urmă boierul, blajin şi lăsător, tot mai năcăjit şi mai cufundat în datorii, cu călătoriile şi cu străinătăţile lui, n-a mai dat pe la primărie. Şi în numele lui, se tocmiră multe poduri care nu erau şi se prunduiră multe drumuri care tot fără prund rămaseră ; pînă ce într-o bună zi căzură oameni străini de pe la Bucureşti, puseră mîna pe condici şi cercetară arhivele...

Apoi ce-au găsit ei, iarăşi a rămas în amintirea tuturor. Pe sus au fost ridicaţi toţi slujbaşii care vieţuiseră şi se îmbuibaseră în umbra «cuconaşului», pe sus fură duşi de la mic pînă la mare. Au stat închişi, au fost judecaţi, au umplut puşcăriile, s-au risipit prin lume ; — ş-atuncea a început a se face aşa o dumerire în tîrgul nou şi în satele de primprejur.

În vr'o două rînduri, la alegeri, s-au îmbulzit prea mulţi săteni ; într-un rînd chiar a pornit zvoană şi mînie. Ba oameni îndîrjiţi au stîlcit pe domnu Iacobache, ba au alungat pe cuconu Panaite, de-a trebuit să se ascundă prin pivniţi, cine ştie pe unde. Ba au strîns între piepturi urlînd, chiar pe «cuconaş» şi se zice că au căzut şi cîteva ciomege. Dar a venit armata, cu vestitul căpitan Dimcea Cîrnul şi rînduială s-a făcut : au fost prinşi oameni, grămădiţi prin beciuri, bătuţi, stîlciţi ; — şi iarăşi, venind pri-

măvara, muncitorul s-a îndoit cu trudă pe brazdă între coarnele plugului, suflînd ca şi boii de la jug.

Dar tîrgul creştea şi negustorii se îmbogăţeau. Domnu Iacobache, de necaz, coborî în ţara de jos şi luă în arendă o moşioară; boierul Roznovanu se desfăcu de moşie ca să scape de datorii, se despărţi de sălaşurile vechi ale neamului şi se duse să moară prin pustii străinătăţi; cuconu Panaite începu afaceri mari; — un străin, un avar cumplit, colonelul Alcaz, ca să-şi întoarcă milioanele date, puse stăpînire şi începu să strîngă ca într-un teasc, să stoarcă bogăţiile rămase. Începu o viaţă îndîrjită fără hodină, urmărind datornici, prigonind pe vechii şi năcăjiţii muncitori. De dimineaţă pînă în sară colinda pe cîmpuri c-o pălărie uriaşă de paie, cu pantalonii cîrpiţi în genunchi şi cu surtucul cîrpit în coate — cu o chiflă şi cu un coştei de masline în buzunar: toată mîncarea lui dintr-o zi.

Tîrgul creştea. O tăcere adîncă domnea dincolo de lanuri, în satele triste. Stăpînul se întorcea întunecat şi gînditor, trecea printre dughenile şi printre tărăbile nenumăraţilor negustori, şi intra în parcul pustiu. Acolo se nomolea rîmnicul odinioară încununat de creson, cădea în ruină curtea veche cu balcon săpat în piatră şi se părăgineau pe veşnicie grădinile cu flori rare...

RĂDĂŞENII ŞI SĂRBĂTORIREA SFÎNTULUI MERCURIE

I

Ieşi din Folticeni pe jos, pe drumul plin de praf care trece prin coasta satului Oprişeni din dreapta, pe lîngă pîlcuri de verdeaţă, pe lîngă un buchet de mesteceni subţiri şi gingaşi, urci puţin spre miazănoapte o colină pe vîrful căreia se usucă cîţiva vişini pitici, săraci şi noduroşi, — şi deodată, în vale, într-o fundătură împresurată de dealuri, se arată Rădăşenii: un sat, ori mai curînd o pădure de pomi roditori, printre care se zăresc ici-colo căsuţe albe licărind, zîmbind parcă vesele în lumina verii.

Acolo e aşezare veche de oameni rînduiţi şi cu scaun la cap, despre care tu, prietine, ai mai auzit, îmi închipui, căci şi moş Creangă a fost pe aici, şi vorbeşte în *Amintirile* lui despre o oarecare fată de popă, rumănă şi sprinţară, cătră care deseori îl duceau dorurile, — şi spre ea şi spre mere de soiuri felurite, pe cînd bietul Mogorogea, tovarăşul lui întru dăscălie, îşi spărgea capul şi-şi frîngea limba cu *artea* gramaticii şi cu toate pronumele năstruşnice, îngrămădite într-o tablă îngrozitoare, mai neînţeleasă decît hieroglifele piramidelor.

Moş Creangă, vorbind despre Humuleştii lui, a spus ceva care se potriveşte şi Rădăşenilor : şi neamurile lui, şi neamurile fetei de popă tot răzăşi sînt, cu aceleaşi daruri şi cu aceleaşi metehne, pesemne. Căci şi aceşti creştini îşi păzesc fructele cu inima bătînd şi cu prăjina în mînă, şi dacă le-a luat cioara o prună, o alungă pînă în nouă hotare, şi-acolo, cu sufletul la gură, strigă cu amar : Să fie de sufletul tatei şi-a tuturor morţilor !

Dar mi se pare că îndărătul acestui zîmbet al satelor vecine, la rădăşeni găseşti o economie strînsă, care nu le va fi spre ruşine ; şi dacă oamenii îi cîrîie cîte-oleacă, ei tac, îşi caută de treburile lor şi strîng bani albi pentru zile negre. Harnici şi dezgheţaţi cum sînt, plini de vioiciune, pătrunzători, au multe lucruri cu care se pot mîndri.

Intăi, de pildă, părintele Grigore Lovinescu, care ştie multe lucruri şi care-şi iubeşte mult satul şi enoriaşii, îţi va spune, mîngîindu-şi barba, că satul acela a avut o şcoală veche, la care a învăţat chiar neam domnesc, căci odată Ştefan Tomşa cel tînăr acolo a prins a sloveni întăi *azbuche,* alăturea cu feciori de gospodari. Iţi va mai arăta, cu o deosebită mîndrie, cinstitul părinte, şi vechiul cazan al satului în care odinioară se făcea berea, bere bună şi tare, din care au băut mulţi oşteni vrednici din cei ce-au plecat să se lupte pentru lege şi moşie. Apoi, cu mîndrie şi cu mîhnire totodată, de-acolo de sus, de pe culme, dintre vişinii închirciţi, îţi va mai arăta spre miazănoapte, în văl de ceaţă, satele romîneşti, dincolo de cordun. De-acolo, de departe, din cuibul de piatră al cetăţii Sucevii, ori de la mormîntul de marmoră al nedomolitului Voievod, au pornit oştile răzbunătoare, şi au trecut spre tabăra Ungurilor de la Baia, prin văgăuni

negre, prin desişuri adînci, pe un drum care şi azi se mai cunoaşte, prin mijlocul satului de răzăşi credincioşi. Pe pămîntul acela pe care azi rîde primăverii rumăna floare a mărului a trecut calul lui Vodă Ştefan ; pămîntul acela a fost sfinţit, a sorbit sîngele vechilor viteji, şi de-aceea se pot mîndri oamenii de azi stăpîni încă cu vrednicie pe brazda strămoşească, — şi de-acolo de-aceea priveşti cu mîhnire ceaţa Bucovinei, pentru că zadarnic de-aici adie într-acolo, în amurguri, străvechea şi dureroasa cîntare a buciumului !

Şi totuşi nici hotarul nemţesc n-a putut pune stavilă. Şi asta este altă mîndrie de care mulţi din sat îţi vor vorbi. Peste hotar este un sat de alţi răzăşi vrednici şi vechi, cătră care se îndreaptă şi astăzi peţitori flăcăi din Rădăşeni ca s-aducă livezilor lor curate gospodine de neam bun, fără amestec de sînge străin.

Acesta este satul pe care-l priveşti de sus, care se întinde ca o uriaşă grădină între dealuri rîpoase, nalte, drepte ca nişte cetăţui, ca nişte mari morminte din trecut.

Cobori pe un drum îngust, ca într-o văgăună, într-o linişte adîncă. Intîlneşti femei care trec repede spre tîrgul Folticenilor, îmbrăcate curat, cu fuste negre, cu broboade cernite, căci niciodată colorile ţipătoare nu intră în îmbrăcămintea lor ; întîlneşti cîte un gospodar cu cămaşa albă ca helgea, cu mintean negru, într-o îmbrăcăminte simplă şi curată, fără o floare, fără o podoabă zadarnică. Te priveşte drept, cu ochii limpezi, te salută fără să zîmbească şi fără să se întunece ; îţi dă apoi bună-ziua un flăcăuaş rumăn cu ochii căprii, în care lucesc soarele şi deşteptăciunea.

Şi de-o parte şi de alta prind a se desfăşura gospodării strînse, închise în garduri tari ca nişte cetăţi, cu pămîntul sfărîmicios al văii stăpînit de nenumărate şiraguri de sălcii. Vezi hambare şi şuri bine clădite, case de o albeaţă strălucitoare, acoperite cu draniţă, cu ferestrele înflorite cu chenare albastre, cu «ferestre sprîncenate» adică ; grădini mari, livezi întinse cu pajişti verzi pe dedesubt îşi revarsă bogăţia în toate părţile, şi de subt arcuri negre, pline de roade rumene, te privesc din cînd în cînd fete mari, sprîncenate, cu obraji rumeni ca floarea de măr.

In liniştea satului se aud vatalele uneori, ori duruitul vîrtelniţilor ; ici-colo meliţele clămpănesc sec în dosul unei şuri : vîjîie ca un vînt în sălcii departe, într-un fund de hudiţă, o desfăcătoare. Apoi într-un răstimp te împresură o linişte mare, ca în grădina unui schit. Mergi încet, pe gînduri, şi la o cotitură, între armii de sălcii, deodată te învăluie o umbră de răcoare şi auzi în tăcerea văii închise un şopot de ape. E pîrăul lui Faur care trece prin grădini făcînd rîmnice şi care-ţi iese în cale fierbînd într-un fel de cascadă, într-un murmur nesfîrşit.

...Şi-mi aduc aminte, iată, parcă ieri s-ar fi întîmplat, de cea dintăi primăvară pe care am petrecut-o în liniştea satului aceluia.

O jumătate din noapte stătusem la sfat cu un vechi prietin, în casa bătrînească a familiei lui, afară, la un foc uşor de găteje, în răcoarea şi în miresmele grădinilor înflorite. Apoi tîrziu, după miezul nopţii, pornirăm spre tîrg.

Era în noaptea de Sfîntul Gheorghe ; era o linişte de moarte în tot satul, parcă se stînsese în el orice suflare. Numai o dată, în drumul nostru tăcut, am auzit răsuflarea lungă a unei vite în staul. Am tresărit amîndoi, ne-am oprit. Pe urmă, domol, am pornit înainte. Şi deodată în mijlocul satului, departe, înainte-ne, porniră cîntecele privighetorilor. In liniştea aceea adîncă trilurile tremurau, zburau pe sub văzduhul înstelat, în miresmele florilor din livezi, cu o putere neobişnuită, cu o înfocare ce ne înfiora sufletul pînă la lacrimi.

Mergeam tăcuţi, cu sufletele mişcate, spre ele. Ajunserăm în roata de sălcii vechi, lîngă pîrăul lui Faur. Apele parcă conteniseră, şi chiar deasupra noastră, în streşina verde, o privighetoare cînta aşa de puternic încît îi auzeam desluşit gîlgîitul guşii. Era aşa de aproape, încît dacă am fi întins mînile, am fi dat de ea. Ne ameţea cîntecul ei de foc, ca o revărsare strălucitoare, ne înfăşura ca într-o nebunie ; şi din sălciile din împrejurimi şi din livezile costişelor veneau răspunsurile în prelungi tremurări melodioase şi arzătoare.

Şi deodată deasupra noastră privighetoarea tăcu. Un răstimp tăcură şi celelalte, şi, în nemărginita linişte ce crescu în juru-ne, deodată auzirăm şopotul de poveste al pîrăului care fierbea înăbuşit sub mal.

Şi nici un glas, nici o altă fiinţă omenească pe uliţi. Nimeni. Eram singuri şi aşteptam să se întîmple ceva, o minune poate...

Noaptea aceea mi-a rămas ca o izbucnire de lumină ; şi de cîte ori de sus, de pe costişă, văd pînza livezilor din Rădăşeni, îmi aduc aminte de cîntarea privighetorilor şi de murmurul pîrăului lui Faur, deatunci, din noaptea de Sfîntul Gheorghe, cînd răsuflau aşa de dulci şi de calde, aşa de tainice miresme livezile înflorite !

II

Nimeni nu stă degeaba în satul acesta. Din primăvară pînă-n toamnă mişcare şi muncă, bărbaţii într-o parte, femeile în alta. E adevărat că povestea cu cioara şi cu pruna se cam adevereşte: bărbatul ştie preţul banului şi paraua o înfundă bine în pungă şi de ea nu se atinge, parcă ar pecetlui-o acolo; femeia singură trebuie să ducă rînduiala casei cu ceea ce cîştigă pe legume şi pe lăptării, pe care, cu preţ bun, le desface în tîrg, aproape. Cam strîns trăiesc, ce-i dreptul. De aceea vecinii au mai adăogit cîte ceva la povestea cărpănoşiei lor. Flăcăii din satele învecinate, la horile lor, chiuie cîteodată în pilda fetelor din vale:

Fetele din Rădăşeni,
Îs iernate cu strujeni,
Şi-s vărate cu tărîţe:
Le curg ochii ca la mîţe!

Dar cît despre asta puţin să le pese fetelor din Rădăşeni! Vulpea dacă n-ajunge strugurii, zice că-s acri. Crescute la umbra livezilor, ferite de soare şi vînturi, fetele acelea ar face fala multor sate. Părul lor bogat numai ele ştiu să-l împletească cu vechi meşteşug, obrajii lor poţi să-i tai c-un fir de păr aşa-s de fragezi, şi, deşi portul lor e simplu fără colori şi fără flori, numai cu salba veche şi grea de arginţi, — nu prea le găseşti păreche prin partea locului. Acuma e adevărat că n-or fi fiind toate cu obrajii aşa, şi cu părul mare, şi cu boiul mlădios, — dar la cele *altfel* cine se mai uită? Iată dar că pentru aşa chiuituri au dreptate să se puie de price flăcăii din Rădăşeni, să se puie de price cu gîlceavă, cu pumnii şi chiar cu cuţitul pentru drepturile şi frumuseţile lor, — dar

ei au altceva mai bun de făcut. Ar putea răspunde şi ei poate cu chiuituri spre fetele vecinilor, mai ales spre a celor de lîngă tîrg, care au prins a umbla cu mănuşi şi cu paltonaşe:

Multe-n lume omul vede,
La o casă şapte fete,
Şi fîntîna sub părete —
Moare cînele de sete!

Dar ei nu aruncă strigăte de acestea, nici de altele, ei nu strigă niciodată în horile lor domoale.

Totdeauna cumpăniţi şi cu ştiinţa preţului vremii. Primăvara îşi seamănă pămînturile puţine şi-şi curăţă arborii. Nici un loc nu rămîne sterp în preajma casei; în satul lor nu s-a îndeletnicit nimeni cu spinăritul. Fiecare palmă de loc e curăţată şi bine întrebuinţată; fiecare pom e îngrijit cu răbdare şi apărat de duşmani. Vita lor nu sprijină niciodată gardurile şi nu horhăieşte prin şanţuri lătrată de cîni: vaca e ţinută bine, hrănită cu îndestulare şi adăpostită în grajd de vălătuci. Flăcăii fac oastea la călăraşi totdeauna cu caii lor de-acasă. — Cal de măsură am! zice totdeauna cu oarecare mîndrie rădăşanul.

Cînd le înfloresc livezile, ca o suflare de sărbătoare trece prin tot satul: atunci mai ales se aud cîntecele trăgănate şi melancolice ale fetelor. Atunci în amurg, prin ceaţa uşoară, prin fumul care se înalţă încet ca un nour străveziu, printre ţipetele prelungi ale cumpenelor, răzbat mai întîi cîntecele de fluier de pe dealurile dimprejur, cîteodată chiar cîte un bucium suspină în amurgul sîngeros; apoi se potoleşte satul, se face tăcere, ş-un glas de fată, într-un fund de vălcea, adie ca o oftare melodioasă, pe cînd cea

dintăi stea străluceşte ca o lacrimă în albastrul curat al înserării.

Iar vara, cînd roadele atîrnă grele din frunzişuri, cînd gospodarii au ieşit la cîmp, satul liniştit parcă dormitează în pulberea de aur a soarelui. Numai ici-colo, pe malul unui rîmnic, sub bolta întunecoasă de foi, visează o fată cu ochii duşi spre zarea albastră, pe cînd în desişuri adînci fluieră o mierlă, se opreşte ca-n vis, şi iar porneşte într-o uşoară adiere de vînt.

Apoi, după munca grea a cîmpului, fără o clipă de răgaz, aspră şi mare, căci pămîntul e puţin şi trebuie din greu lucrat, începe culesul livezilor. Atunci grădinile mari se umplu de cîntări, o viaţă zgomotoasă străbate satul, o muncă neîntreruptă, înfrigurată ţine vreme de săptămîni ; munca se împărţeşte la cîmp şi acasă, carăle pline vin scîrţîind de la ogoare, ţipetele cărăuşilor se amestecă cu ale culegătorilor, fete şi flăcăi, şi pretutindeni roada curge îmbielşugată răsplătind neîntrerupta muncă.

Iar după ce cîmpurile s-au cules, rădăşenii, neguştori buni, încep a-şi înjgheba nenumărate poloboace pentru mere, le umplu, le duc la drumul de fier apropiat, în şiraguri lungi. De aproape şi de departe, ba chiar şi din străinătate, vin neguştori care numără bani buni, ghiaţă, rădăşenilor ; roada pomilor se preface în argint sunător. Şi pe cînd alţii, cu începutul toamnei, pornesc cu căruţe încărcate la drum lung, zi şi noapte, spre ţara de jos, acasă încep a arde lozniţele şi perjele şi prunele calde răspîndesc mirozne dulci în tot satul.

O parte din roadă a fost vîndută, o parte e dusă pentru iarnă în tîrgurile ţării, o parte rămîne păstrată în pivniţi bune, şi de acolo, din satul acela de gospodari cuminţi şi aprigi, cînd va da mugurul primăverii, vor ieşi minunatele mere rumene aşa de gustoase, pe care rădăşanul ştie să le vîndă cu preţ prea bun. El nu pierde niciodată, el ştie cursul mărfii şi cursul banului, — şi dacă e vorba pe agerime, apoi atunci o oarecare zicătoare despre şiretenia diferitelor neamuri ar trebui schimbată.

Iar cînd începe zloata începutului de iarnă, cînd vin viforniţile şi zăpezile, ai văzut poate, dragă prietine, pe uliţile oraşelor Moldovei, flăcăuaşi cu căruţe şi cu coşuri de mere. De dimineaţă şi pînă în sară colindă uliţile, îşi strigă şi-şi cîntăresc marfa cu socoteală şi fără grabă. Aceştia sînt viitorii gospodari din Rădăşeni, care învaţă cum se trăieşte pe lume şi cît de greu se cîştigă în ziua de azi paraua. Sara se adună la gazdele lor, la o cină simplă şi săracă, în preajma unui culcuş tare, vorbesc puţin şi se culcă trudiţi după mîncare, cu gîndul la satul lor îndepărtat, acoperit de ninsoare, cu livezile amorţite, cu căsuţele licărind prin cernerea ninsorii. Aşteaptă răbdători venirea sărbătorilor de iarnă ; ş-atunci unii din ei pornesc cu dor spre case, cu ban greu agonisit, spre bucuriile şi spre datinele din vechi rămase. Trenul îi duce înspre Rădăşeni : acolo vor găsi fetele cu care au să joace la horă în primăvară, la vatra potolită se rostesc poveştile bătrîneşti şi istoriile satului, acolo ei, cu munca grea în *străinătăţi*, sporesc bielşugul, aşa cum au învăţat de la părinţi.

Apoi, după bucuriile sărbătorilor, iar se întorc la muncă, iar pornesc prin uliţile şi tîrgurile depărtate, cu căruţa şi cu cîntarul, cu strigăte prelungi, înväluiţi în dulamele lor călduroase.

Niciodată zadarnic nu stau, sfînta muncă niciodată n-o părăsesc. Cunosc lumea ; în faţa tîrgovăţului nu-şi

pleacă ochii : e foarte adevărat că omul, cînd are chimirul plin de zimţi, altfel priveşte în juru-i ! Păreche nu ştiu dacă vei afla acestor oameni oţeliţi ; sat ca al lor nu se găseşte în toată Moldova. Bogăţia lor în fiece an e sporită cu sute de mii de lei !

Acum e adevărat că aşa cum sînt, negîlcevitori, senini şi oameni de ispravă, şi chiaburi pe deasupra, ar putea avea o biserică să se ducă vestea, nu ca aceea pe care o au, cu clopotniţa ca o pălărie veche ; ar putea să-şi clădească o şcoală să zici halal, o primărie să ştie creştinul unde intră, nici cu zidurile coşcovite, nici cu geamurile sparte ; ar putea avea drumuri prunduite şi bine ţinute, în noroiul cărora, primăvara, să nu se nomolească o tabără de cară ; ar putea să-şi facă multă şi bună gospodărie pentru toţi ; dar pînă atunci pesemne că va trebui să mai treacă vreme ; şi aceasta pesemne va fi cînd basmul cu cioara şi cu pruna va fi uitat !

III

Tot anul, rădăşanul n-are cînd să petreacă ; o dată, o singură dată petrece, ş-atunci cu străşnicie. Crăciunul, sărbătoare de odihnă ; cele trei zile ale Paştelui o pregătire pentru ziua a patra, ziua cea mare a satului : *Mercuria*. Atunci e zgomot, se umple atunci tot satul de oaspeţi poftiţi şi nepoftiţi din tot ţinutul şi chiar de peste hotar ; atunci şi ovreii se pot plimba în voie pe uliţile satului, iar rădăşanul poate zice, privindu-i, încă o dată : O singură dată-ntr-un an se pot veseli şi ei la noi, saracii !

Hramul bisericii lor pitice e sfîntul Mercurie şi sfînta Ecaterina ; dar ei mai ales la sfîntul Mercurie

ţin : pentru ei, ca şi pentru cei vechi, sfîntul acesta este stăpînul negustorului ; lui îi aduc jertfă din munca lor, şi către el îşi înalţă glasul în vreme de nevoie.

Şi iată că pe o vreme frumoasă în sărbătoarea aceasta a primăverii, încep a curge dis-de-dimineaţă din toate părţile, spre livezile înflorite ale satului, şiraguri pestriţe de oameni şi căruţe. Vin, vin, curg neîntrerupt din toate părţile ; e o viaţă, o veselie pe culmi şi pe căi, parcă toată lumea aceea s-a ameţit de mai nainte de lumina strălucită a văzduhului şi de mirosul curat al pămîntului jilav.

Dinaintea crîşmei celei mari din mijlocul satului, la *Gherasim,* negustorii veniţi din Folticeni îşi aşează zorind tărăbi lungi cu tot felul de răcoritoare şi de lucruri dulci. Subt un cort de pînză, repede înjghebat, vor putea orăşenii bea şi bere. Iar peste drum la scrînciob, alte pregătiri pentru hora cea mare a satului. Scrînciobul începe să se mişte între buchete de verdeaţă, în fîlfîiri de steguleţe ; în scaunele lui fac o zarvă nemaipomenită băieţii ; atît au şi ei, cele două ori trei ceasuri de dimineaţă. Gospodarii umblă în toate părţile de la case spre biserică, de la biserică spre case ; pretutindeni e o furnicare însufleţită ; strigăte, chemări răsună din depărtări, iar pe frînturile de drumuri, pe culmi, se vede din mijlocul satului curgerea necontenită a oaspeţilor.

Ca înfloriri de spumă stau pretutindeni livezile neclintite în căldura potolită, în jurul caselor cu ferestre rîzînd de veselie. Focuri ard în bătătură, gospodine umblă prîsnel în toate părţile.

— Uuu ! Ileană-i !... răsună cîntător glasul unei femei, care stă dreaptă în prag, cu mîna streşină la ochi.

De departe un glas subțire răspunde prelung, ca o înfiorare prin livezi. Și glasul femeii iar pornește prelung :

— Spune cuscrei să ne-mprumute și sita cea deasă ! uuu !

Iar pe uliți străinii, oaspeții, încep a se îndesi, îndreptîndu-se deocamdată spre biserică. Acolo, după ce intri pe poarta scundă, dai deodată în șopronul larg, sub care mese lungi stau întinse ; iar în jurul lor o oaste întreagă de săraci așteaptă praznicul. Biserica curată se ridică în mijlocul unei pajiști verzi ; înlăuntru mulți sfinți cu ochii albi și pe păreți zugrăvite caznele iadului ; săteni în haine albe ascultă slujba cu cîntări domoale, pe cînd în turnul scund clopotul sună adînc. Iar la o parte, lîngă șopron, o minune a minunilor !

Arde un foc de un car de lemne subt un copac ; pe niște pirostrii cît toate zilele e așezată o căldare năstrușnică în care forfotește o mămăligă pentru șaizeci de săraci flămînzi, o mămăligă ca pentru vestitul Flămînzilă din poveste, la care mestecă în sudoarea frunții șase oameni cu un par uriaș înțepenit sus într-o ramură a copacului. Gemînd își încordează picioarele și brațele, suflînd prin aburii fierbinți răsucesc parul, pe cînd un creștin cuminte așteaptă deoparte c-o lopată în mînă gata să tăpșească mămăliga. Se îndeamnă cu toții opintindu-se :

— Acu, mă ! la dreapta ! învîrte, — așa !

Iar lîngă foc, de partea cealaltă, forfotesc niște oale cît niște putini, pline cu sarmale de cele mari cum numai la Rădășeni, la Mercurie, se fac : mari cît o căciulă și legate cu ață, ca să nu se fărîme. Pe pajiște, printre crucile cimitirului curat, în șopron, o înghesuială și un murmur adînc de glasuri, ca la un iarmaroc.

Rînduri multe de meseni săraci se vor grămădi, vor rupe lacomi din mămăliga aurie și vor înghiți cu ochii holbați și cu fețele roșii și asudate din sarmalele gustoase. Neîntrerupt se vor perinda, căci în ziua asta rădășenii fac praznic ca la o împărăție. Rînduri de haidăi se vor schimba la mestecatul mămăligilor, pe cînd creștinul cel blajin le va tot tăpși cu lopata ; și oale peste oale cu găluște vor curge din toate părțile satului.

— De pomană noi nu dăm peste an, zice rădășanul, dar acuma dăm cu bielșug, pentru trei sute de zile sterpe !

Ah ! și la praznicele acestea se mînîncă strașnic, iubite prietine ! Am văzut pe un biet calic sarbăd furișîndu-se a doua oară la masa lungă, și a treia oară, și a patra oară, și mînca așa de cumplit încît m-a cuprins spaima ; am crezut că moare ! De abia sufla cînd s-a sculat însfîrșit, a luat dintr-un colț o cofă de apă și a băut, și a băut !

Un gospodar îmi urmărea privirile. Imi zise zîmbind :

— L-am văzut ! Sînt și alții ca el. De mulți ani ospătează așa la praznicul nostru... Mînîncă să-i ție saț macar pe patru săptămîni !

Cu căldura amiezii crește și îngrămădeala pe ulița cea mare a satului. Negustorii cu prăvăliile înjghebate în fugă își vîntură mînile pe sus și strigă cît le ia gura : Hai la limonadă, la răcoreală, — cinci bani două pahare ! — Iar lîngă mine un romîn mormăiește :

— Apa aceea a lui, înroşită, nici în ciubote nu-i bună de pus!

Alţii strigă la portocale, alţii bere, — şi zarva creşte, trăsuri înaintează la pas prin mulţimea din ce în ce mai deasă. Încep a se vedea şi tîrgoveţi împestriţînd talazurile de haine albe; pălăriile cucoanelor tremură în toate părţile mănunchiuri de flori; se văd şi tineri cu pălării ca nişte ceaunaşe în cap; şi la toată mulţimea care trece, curge ca printr-o albie, un căluţ ostenit, dintre hulubele căruţei trase în şanţ, priveşte cu ochi blînzi, cu ochi care parcă îşi aduc aminte de vremuri ale tinereţii. Încet clipeşte din ochi şi-şi tremură scurt pielea coastelor, unde o muscă s-a aşezat c-o împunsătură.

Şi lumea tot mai mult se îndeasă la această vestită prăznuire a rădăşenilor, pretutindeni ies gospodari la porţi şi poftesc lumea mai aleasă ca să le facă cinste să guste cîte ceva din ce-au pregătit. Şi în toate casele curate ca nişte cutii, cu clituri de zestre pînă în grindă, cu nenumărate scorţuri, cu ştergare în chip de fluturi pe păreţi, într-o regulă şi o curăţenie desăvîrşită, masa stă întinsă; cu mînile în brîu priveşte gospodarul la oaspeţi, îi îndeamnă, ciocneşte cu ei un păhărel de vin. Unelocuri, sub bolta copacilor, pe pajiştea verde, se grămădesc feţe mai simandicoase, şi moş Anghel, vestitul lăutar al Folticenilor, îşi drege glasul c-o lacrimă de Cotnari şi începe a zice dulce cîntece de inimă albastră.

Iar la scrînciobul care se învîrte neîntrerupt suind şi coborînd şi părechi de-ale rădăşenilor şi pantalonari, a început hora, marea şi lunga horă domoală, care abia se mişcă în sunetul limpede al lăutei şi în zumbăitul cobzei. Nalţi şi chipeşi, cu ilice negre căptuşite cu roş şi cu cămăşi albe fără flori, flăcăii toţi

au mustaţa ca vrabia; la hora aceasta tinerii n-au ce căuta. Iar fetele gătite, cu părul frumos aşezat într-o cunună tare, înflorită, cu salbe vechi de arginţi, urmăresc privirile feciorilor, aşteaptă o privire uşoară, abia zărită, ca să pornească cu ochii plecaţi, să rupă mînile prinse, să se aşeze la dreapta ori la stînga celui ce-a chemat-o. Şi-ncet, încet, tot mai largă se face hora, neîntrerupt cîntă lăutarul două şi trei ceasuri, — şi jucătorii abia se mişcă privind lumea, parcă numai ca să privească şi să fie priviţi s-au prins de mînă. Asta-i vestita horă a rădăşenilor, — horă cîntată dar nejucată.

Din cînd în cînd scrînciobarii strigă, pentru un flăcău care s-a aşezat în scaun, pe fata pe care dumnealui o doreşte:

— Ileana lui Gavril al lui Toader Vasile Mazîlu!

Şi fata se desprinde din horă şi cu paşi mărunţi, cu genele plecate, se îndreaptă spre scrînciob.

În vremea asta în uliţă e o îmbulzeală nemaipomenită, negustorii de peste drum au răguşit. Scrînciobarii răcnesc cît ce pot, cîte patru odată:

— Hai la scaun! hai la scaun!

Apoi izbucnind fioros:

— Maria lui Vasile Iordache Neculai Nastratin!

O mulţime deasă, o mulţime pestriţă care parcă nu se mai isprăveşte. Cai după pălăriile cucoanelor, tîrgoveţi strînşi între piepturi ca-n minghinele, săteni cu bunde de oaie, cu obrazurile şiroind de sudoare: n-ai unde zvîrli un ac măcar! Muzică la horă, un cimpoi peste drum la crîşmă, un taraf de lăutari într-o grădină aproape, altul mai departe, chiuituri de veselie, — şi ca-ntr-un adînc acoperind totul, ca freamătul valurilor mării, murmurul mulţimii.

E fără păreche serbarea aceasta a rădășenilor, și dacă ai văzut-o o dată, n-o mai uiți cît trăiești : vezi atîtea lucruri, atîtea chipuri, auzi atîtea snoave, asculți atîtea vorbe cu haz, încît îți ajunge pe o mare bucată de vreme, ca și săracului care mînca să-i ție pe patru săptămîni măcar !

Și în asfințit, cînd tot se mai aud cîntări prin grădini, cînd hora domoală a rădășenilor tot mai încet se învîrte, pe cînd la o crîșmă, departe, în tactul unei muzici iuți, aleargă în vîrtej amețitor jocurile bucovinenilor și ale muntenilor, oaspeții depărtați încep a părăsi satul ca o armie care curge neîntrerupt prin pulberea aurie a amurgului, în răcnete prelungi, în murmurări de glasuri.

Mulțimea curge, lumina aruncă luciri roșcate asupra grădinilor în floare și încet-încet satul se golește, — încet-încet va rămîne cu liniștea, pregătit pentru munca unui an lung și greu.

Un rădășan bătrîn vorbește destul de fudul :

— Asta-i a noastră... Ce ? în satul nostru se veselește un ținut... Da' și bani ce cheltuim... tea ! o groază...

Zice ș-un oaspete din împrejurimi :

— Aha ! de-acu pentru ce-au cheltuit, au ce se văicăra un an de zile ! La iarnă au să-și roadă unghiile ca să facă economie !...

Iar un negustor din Folticeni oftează :

— De-acu la anul, de-oi ajunge !... Totdeauna vin cu frică aici... Totdeauna mă gîndesc să nu ies pîrlit, vai de capul meu ! E greu să fii negustor la așa oameni !

Un calic rîde cu poftă :

— La patru mese am stat și prin șapte ogrăzi am intrat... Mi-am făcut socoteală pe un an de zile — că de venit la pomană peste an, nici vorbă, degeaba vin!

Iar dascălul satului, care-i un fel de filosof, și care-n *economie* știe să ție cazanii poporănilor, încheie :

— Cine a venit la mine și-a ospătat, prietin mi-a fost ! dar cei ce m-au uitat mi-au fost ca niște frați, saracii !

CÎNTECUL AMINTIRII

1909

CÎNTECUL AMINTIRII

În zilele cele de demult, cînd n-aveam mustață și cînd n-aveam griji, mă duceam noaptea, cu alți flăcăuași de sama mea, în lunca Moldovei, cu caii la păscut. Era acolo un loc care se chema Cotul lui Grumeza; acolo dădeam drumul cailor; le auzeam piedicile sunînd, îi simțeam cum se depărtează și se apropie încet-încet; iar noi aprindeam foc de găteje și stăteam la taclale. Tîrziu ne așezam pe spate, cu ochii la stele, tăceam, și doi stăteau în capul oaselor, de strajă, rumeniți de foc, picurînd de somn.

Pe atunci era țara plină de alți oameni și umblau prin lume povești și istorii care astăzi nu mai sînt. Au pierit odată cu oamenii aceia. Așa — îmi aduc aminte că într-un rînd, spre toamnă, au coborît de la munte niște oieri... Și dintre oierii aceia unul se alegea de venea cu doi cai, noaptea, pînă la noi în Cotul lui Grumeza. Stătea la focul nostru, vorbea cu noi, ne întreba de oamenii din sat și de altele, mai spunea cîte o poveste; pe urmă, cînd ieșea luceafărul dimineții la răsărit, încăleca și se ducea la tîrla lui, de cealaltă parte a bălții, în niște văi.

Omul acela era aşa de vreo patruzeci de ani ; avea sprînceana încruntată, mustaţa groasă, neagră, — şi în vorbă îi suna ceva îndesat şi adînc. Noi îi ziceam «bădiţa Mihalache» şi tare ne era drag. Povestea frumos lucruri vechi, şi povestirile lui totdeauna ne lăsau ca o negură de jale în suflet... Era şi el bărbat straşnic legat, cu grumazul vînos ; cu un pumn ar fi ameţit un taur ; — dar cînd istorisea, avea ceva blajin în căutătură, şi glasul lui parcă îngîna cîntecul tristelor împrejurări de altădată.

Intr-o noapte, vînt nu bătea şi zăvoiul sta neclintit, zimţuit pe zarea cerului. Lună nu era ; stelele umpleau văzduhul ; Moldova venea lin în cotitură, la cîteva obrate de noi, şi lumini de aur jucau pe tremurul undelor. Bădiţa Mihalache venise mai devreme în sara aceea, dăduse drumul la cai, ş-acuma sta pe-o coastă, gînditor, cu sufletul apăsat parcă de o greutate.

Noi eram cinci flăcăuaşi şi stăteam înväliţi în cojocele şi-n sumăieşe, pe pîntece. Din cînd în cînd focul, tresărind, dezvălea pe unul ; apoi zbaterea flacărilor se schimba, îl lăsa în întuneric şi descoperea pe altul, cu capul înălţat, cu ochii lucitori.

— Bădiţă Mihalache, grăieşte unul, ce ai dumneata în sara asta ? Parcă nu eşti în toate apele.

— N-am nimica, măi băiete... răspunse bădiţa Mihalache. Mă gîndesc şi eu... Aşa are omul cîte un ceas în viaţa lui : se gîndeşte la vremea trecută şi parcă se deschide lîngă dînsul un mormînt.

Noi nu prea-l înţelegeam pe bădiţa Mihalache : aşa avea el, cîteodată, vorbe de-acestea, grele. Am tăcut. Il priveam numai stăruitor. Ochii lui căutau parcă înlăuntru — şi din cînd în cînd aveau o lucire fugară, ca sclipirea unei unde.

— Apoi, măi băieţi, zise el deodată, de-acu s-apropie brumărelul şi vine vremea să ne călătorim. Iar de întors pe-aceste locuri cine ştie de ne-om mai întoarce. Mă gîndesc eu că viaţa mea tot în pribegie mi-o petrec. Iar de alte locuri pe care le las nu-mi pare rău, dar de acestea îmi pare rău, căci eu pe aici am petrecut în tinereţa mea...

Noi ne-am mişcat, uimiţi la vorba asta ; dar de spus n-a spus nimeni nimic ; înţelegeam că bădiţa Mihalache iarăşi are să ne istorisească ceva : îi era glasul greu şi plin de amintiri. In tăcerea nopţii, un stol de paseri negre trecu fîşîind pe deasupra zăvoiului. Una slobozi o chemare ca un plîns tremurat. Bădiţa Mihalache îşi ridică fruntea, apoi rosti încet, coborîndu-şi vorba :

— Nişte paseri străine...

Nu ştiu pentru ce, mi-am simţit sufletul tulburat ; în urma stolului pribeag, parcă rămăsese un fior în noapte.

Am vorbit după un răstimp :

— De aceea ne întrebai de mulţi din satul nostru, bădiţă Mihalache. Pe mulţi trebuie să-i cunoşti — dacă ai trăit şi dumneata pe la noi...

— Ii cunosc, cum nu ; dar mulţi nu mai sînt.

Voiam să-l întreb de ce n-a intrat în sat să-şi vadă cunoscuţii, dar mă oprii. Bădiţa Mihalache era un om deosebit, aşa cum nu văzusem mulţi în viaţa mea. Trebuie să fie o pricină la mijloc, mă gîndeam ; dar nouă nu ne era dat s-o cunoaştem, de vreme ce n-o spunea el. Il priveam numai aşteptînd — căci îşi aţintise privirile în foc şi-şi aducea aminte de ceva...

— Aici, peste baltă, în malul dimpotrivă, pe unde cobor eu cu caii... începu el rar — este un mormînt, măi băieţi... A fost odată cruce de lemn, dar au stri-

cat-o vremurile. Cînd am trecut întăi, în ist an, m-am oprit ș-am cercetat: socoteam să fi mîncat puhoaiele malul, dar am văzut că la oasele îngropate acolo n-au ajuns... Ș-or dormi poate în liniște încă multă vreme...

Acuma nimenea nu mai știe de mormînt; și voi de multe ori ați trecut chiuind pe lîngă dînsul, și n-ați știut că acolo zace îngropată Irina Dascălului, din sat de la voi... Dar mormîntul are această poveste... Că era, aici în sat la Dumbrăveni, un dascăl, Calistrat, unul nalt, nalt, cu mustăți cărunte atîrnînd în jos ca niște fuioare. Ș-avea o babă măruntică, toată ziua melița din gură... rea nevoie mare! Și la casa lor răsărise și crescuse ca o floare, măi copii, Irina despre care povestesc eu... Acu stăpîn peste sat și peste moșie, era boier mare, precum se știe, — și vechil, unul Gheorghe Alvanit, neam străin, aprig om și frumos...

Dincolo, peste baltă, între dealuri, unde pasc acuma oile noastre, pe-atunci păşteau tot oi: oile cioco-iului. Și era fecior la oi, pentru umbletul la curte și pentru alte treburi, unul Axîntel. Acu era flăcăul acela frunte la joc — precum se alege cîte unul prin sate, — frunte la caval și la bucium, și nu era nici urît... A fost și el om pe lumea asta, și nu era de lepădat. Și-ntr-un rînd, la jocurile Paștelui, a luat Irinei o naframă în care erau două fire de busuioc... Pe urmă a intrat, sara tîrziu, în grădină, ș-a bătut la ferestruica care răspundea pe cuptor, unde dormea fata. N-au auzit moșnegii, a auzit fata, — și a ieșit să ceară de la flăcău naframa cu busuiocul... Și era lună, ca un colb de lumină peste sat; Irina s-a apropiat de flăcău și el a scos naframa și s-a împrăștiat între dînșii mireasma de busuioc uscat... Apoi pe

urmă la flăcău au rămas naframa și dragostea fetei mari. Și-n vara aceea, cîteodată bătea Axîntel încet, noaptea, în ochiul de sticlă care răspundea la fată pe cuptor — iar cîteodată, de la strungă, dintre dealuri, începea să buciume domol peste văi, și sufletul și chemarea lui ajungeau pînă în ograda lui Calistrat Dascălul. Și se strecura Irina printre grădini, și mergea după chemarea de bucium pînă la apa Moldovei. Acolo, prin zăvoaie, se întindea sara ca un fum — și lucrurile se vedeau nedeslușit. Dar Axîntel vedea de pe culme umbra dragostii... și buciumul sta, și el se lăsa în vale la zăvoi, cu doi cîni după dînsul; avea doi cîni: Hoțu și Corbu — unul alb și unul negru.

S-au avut așa bine, flăcăul și Irina, pînă-n luna lui brumar. Atuncea s-au mișcat oile la iernatic — și s-a depărtat și Axîntel... Dar dragostea lor n-a bătut-o bruma toamnei; tot se vedeau cîteodată.

Fata aștepta o zi bună, să se mărturisească părinților... Ii era inima îndoită, căci flăcăul era sarac și fără părinți. Dar vremea aceea n-a venit; — în cîșlegile de toamnă, cad pețitori la casa dascălului, de la Alvanit. Că el a văzut fata de multe ori, că a vorbit cu dînsa și i-a plăcut fata, ș-acuma s-a gîndit s-o ceară... Cînd a auzit Calistrat Dascălul de una ca asta, a sărit în sus de bucurie, pe urmă s-a așezat pe laiță și și-a mîngîiat mustățile lungi. A bătut palma cu pețitorii ș-a zis așa: Bine, primim. Facem nuntă!... Ș-a început să numere pe degete zestrea. — Iar fata a ieșit din casă, a năvălit într-un colț de șură, ș-a prins a se boci.

Apoi Gheorghe Alvanit — dintrodată se aprinsese după fată; ș-acu era tare grăbit. Ii da boierul pămînt și vite în dar; așa noroc mai rar, pentru o fată de gospodar... Dar fata plîngea și slăbea, ș-a plîns și

a slăbit pînă ce-au băgat de samă bătrînii. S-au întors spre dînsa cu sprîncenele încruntate:

— Ce-i, fată hăi? plîngi pentru așa noroc, care altă fată nu l-a mai avut pe lume?

— Of! maică și tată, plîng că mă dați străinului.

Bătrînii s-au uitat unul la altul cu mirare. Apoi dascălul a răcnit:

— Cum străin, bre, — că-i de-o lege cu noi!

— Fie-ți milă, mamă, fie-ți milă, tată! a strigat fata. Nu mă osîndiți. Mie mi-i drag un flăcău de-ai noștri!

Baba s-a oțărît; dascălul a ridicat mîna ș-a plesnit peste gură pe fată. S-a prăvălit Irina pe laiță cu obrazul plin de sînge și de lacrimi. Și bătrînul a început a sudui și a urla:

— Eu sînt stăpînul tău! Ai să faci cum spun eu. Mai bine înțelegem noi care-i norocul tău!

— Aha! a țipat baba. Aceste erau plimbările tale în prundul bălții... Umblai după ticăloșii. Ai să primești norocul, ori intri în pămînt!

Au bătut-o bătrînii cum se cuvenea, și i-au hotărît să tacă și să ia pe vechil!

Dar a doua zi plîngea fata iar, și-i creșteau ochii în cearcăn vînăt; și Calistrat dascălul iar a prins a urla la dînsa.

— Tată! gemea fata, zdrobește-mă! mie mi-i drag un flăcău de-ai noștri...

Așa azi, așa mîni. Cine-i flăcăul acela, fata n-a spus. Au bătut-o azi, au bătut-o mîni. Ea a tăcut, s-a întunecat la față și s-a împietrit inima într-însa.

Pe urmă a venit vremea de s-au dus și la biserică, cu nînași și cu nuntă mare. Acolo slujea popa, și fetei îi curgeau lacrimi pe obraji. Au purces cum se purcede, cu alai, cu pistoale — toată lumea se veselea, numai fetei îi curgeau lacrimi pe obraji. Pe urmă, nu i-au mai curs... Sta și se uita numa-ntr-un loc.

Ș-așa a venit primavara, și Irina era nevasta Alvanitului, ș-o fericeau toate muierile satului. Iar dacă a venit primavara, s-au apropiat și oile boierești de Moldova, așa pe după Sfîntul Gheorghe. Și într-un amurg, dintre dealurile de dincolo de apă, deodată a prins a curge pe vale cîntarea știută a buciumului... Ș-odată cu dînsa veneau și miresme de livezi înflorite pînă la casa vechilului, și Irina a ieșit din casă, a ieșit din ogradă, și s-a lăsat spre zăvoi, și numai îi ardeau ochii. Ș-a stat după aceea buciumul, și s-a lăsat de pe culme spre apă Axîntel, prin bura amurgului, cu cei doi cîni după dînsul.

Acu multe ș-or fi spus ei, și mult va fi plîns muierea vechilului. Dar pe urmă i s-a ogoit plînsul, și vremurile din cealaltă vară iar s-au întors pentru dînsa. Cînd intra pe furiș, în sat, flăcăul; cînd se furișa în zăvoiul Moldovei Irina...

Intr-o vreme, despre toate acestea, a ajuns veste și la barbat. — Și-ntăi ș-a cercetat el nevasta, zbîrlindu-se:

— Am auzit, femeie, că nu-mi ești cu credință... Mi-au spus unii și alții...

Ea nu zîmbise cătră barbatul ei niciodată. S-a uitat la dînsul întunecată; nu i-a răspuns.

— Muiere! grăiește el iar, răspunde dacă-i adevărat ori nu...

Ea nu i-a răspuns nici a doua oară. El a mugit de mînie și a tăcut.

Și într-o sară era lună în zăvoi; și ibovnicii ședeau pe iarbă subt o răchită veche... Acu nu mai este

răchita aceea. Cum stau ei, deodată aud paşi de oameni, aproape, paşi grăbiţi, şi glas de mînie.

— Acesta-i Alvanitul... a zis încet Irina.

S-au ridicat de la locul lor; Axîntel a luat pe nevastă în braţe, a intrat în apă ş-a pornit să treacă la cela mal, cu cei doi cîni după dînşii. El privea înainte, se grăbea. Irina privea înapoi. A zis într-o vreme:

— Axîntel dragă, ne-au simţit; văd zăvoiul frămîntîndu-se...

El a pornit mai repede, dar apa mai tare vuia. A grăit iar Irina:

— Au să ne ajungă, dragă Axîntel...

Şi cînd să ajungă aproape de cela mal, a dat năvală în apă şi Gheorghe Alvanit, cu doi argaţi după dînsul. A răcnit cu străşnicie; şi din spatele ciobanului nevasta a grăit, cu cutremur:

— Şi-a luat, dragă, hamgerul cel vechi şi are să mă omoare...

În scurt barbatul i-a ajuns. Argaţii au tăbărît asupra flăcăului şi l-au doborît la pămînt, — iar barbatul s-a înţepenit înaintea Irinei gemînd de mînie:

— Muiere ticăloasă! ce-ai făcut, muiere ticăloasă! Te-a ajuns ceasul pieirii!

Ea l-a privit fără să clipească, şi-i erau ochii cerniţi şi ardeau ca două văpăi. Şi atîta a zis:

— Nu mi-ai fost drag... Iar pentru dragostea mea pot să mor!

Atunci a izbit-o Alvanitul între sîni, cu hamgerul; şi ea s-a cumpănit ş-a căzut pe o coastă, în sînge. Iar Axîntel flăcăul s-a cutremurat şi a strigat. Au dat năvală deodată cînii, au sărit în grumajii argaţilor. Şi el a zvîcnit în picioare şi s-a prăpăstuit asupra vechilului. I-a smuncit hamgerul, l-a fulgerat şi

i-a crăpat capul... S-a întors spre argaţi, cu cînii, i-a alungat, i-a bătut cu latul fierului, apoi i-a scăpat în apa Moldovei...

Cînd s-a întors, — a prăvălit cu piciorul pe Alvanit în şuvoi. Pe urmă s-a plecat spre Irina; i-a sărutat ochii închişi şi gura răcită de moarte. Ş-a urcat-o, lăcrămînd, pe movilă; şi cu hamgerul acela a scurmat groapă adîncă ş-a întins-o în fundul groapei pe Irina pentru odihna cea de veci.

Asta-i povestea mormîntului, măi flăcăi.

Bădiţa Mihalache tăcu şi rămase neclintit la locul lui. Iar la răsărit ieşi şfert de lună în neguri, cu luciri din altă lume. Şi vîntul uşor al miezului nopţii începu a ofta prin sălcii; îndată ajunse cu el pînă la noi şi fiorul valurilor Moldovei.

Mult a trecut de-atunci, dar îmi aduc bine aminte că l-am întrebat pe bădiţa Mihalache:

— Cum a fost moartea şi îngroparea, ţi-or fi spus argaţii aceia, bădiţă...

El nu m-a auzit. S-a sculat de la foc, posomorît, a intrat în luncă, şi l-am auzit vorbind domol cu caii în tufişuri. Am auzit sunînd piedicile de fier. Apoi bădiţa Mihalache a trecut călare pe la vatra sfatului. A zis:

— Noapte bună, măi flăcăi...

L-am văzut o vreme prin lumina luncii; a urcat pe lîngă movila mormîntului, încet, pe urmă l-am pierdut din ochi.

Toţi tovarăşii mei s-au strîns pe lîngă foc, şi-au tras sumanele peste cap. Eu am rămas neclintit. Lumina nopţii creştea; vîntul mîna negurile apei şi movila parcă se depărta... Pe dinaintea ochilor parcă-mi trecea flăcăul de altădată; parcă se oprea îna-

inte-mi bădița Mihalache, tăcut și trist; într-un tîrziu, cu oftările vîntului, mi s-a părut că vine pînă la mine plîngere de bucium: cîntecul amintirii. Cîntarea tremura sfîșietoare, ca într-un pustiu de moarte, și parcă se oprea în stîlp de neguri, adunate la mormîntul cel vechi, lîngă apă.

POVESTEA CU PETRIȘOR

Hanului celui mare de deasupra Siretului îi zicea odinioară *Hanul Aniței*. Acuma cade în risipă pe muncelul lui, la margine de drum părăsit; înainte-vreme însă în fiecare sară era împresurat de focuri de popas. Iar noaptea, după ce cărăușii se linișteau, după ce tăciunii mureau în spuză și cînii se făceau covrig sub chilne, cele trei ferestre zăbrelite luceau încă pînă tîrziu în straja a treia a nopții. Luminile lor parcă întindeau fire vii pe toate drumurile văii — spre drumeții întîrziați.

Într-un rînd, sara, Petrișor Dămian de la Cornul Caprei era cu chef și sta în bătătura hanului, de vorbă cu cărăușii. Își dusese murgul în grajd, îi dăduse grăunțe, — ș-acuma ședea c-o mînă-n șold, cu cușma plesnită cam pe-o ureche. Petrișor, ca totdeauna, poposise pe la crucile drumurilor, și-i sticleau ochii. Se uita din vreme în vreme, pe furiș, la hangiu, cînd îl vedea că-și scoate în prag capul mare plin de păr aspru.

— Măi frate! știi de ce-am venit eu aici, la hanul ista? zicea el cu oarecare fală. Eu aici n-am fost de cînd sînt, dar a pus dracu pe boieru meu, pe boieru

nostru cel mare de la Cornul Caprei, să poposească aici... Ş-a văzut pe hangiţă... Aniţa asta am auzit că-i năstruşnică muiere... Ş-o păzeşte ungurul de comedie, cu farmece şi cu cîte drăcii sînt pe lume. Mă chiamă boieru. Zice: Măi Petrişor, poţi tu să duci o veste pînă la hanul cel mare? — Pot, stăpîne, zic. N-am fost acolo niciodată, da' o veste pot să duc. — Apoi, măi Petrişor, zice, du-te tu şi vezi ce-i pe-acolo. Aş vrea, măi Petrişor, zice, să poposesc eu într-o noapte la hanul Aniţei... da' să bagi de samă la ungur, măi Petrişor... — Da' ce-i cu ungurul, stăpîne? zic. — Apoi cu unguru-i bucluc mare, zice boierul — da' tu vezi şi intră în vorbă cu Aniţa... că a dat, măi Petrişor, mare alean peste sufletul meu!

— Apoi, măi om bun, zice un moşneag de la foc, nu ştiu dacă-ţi scoate-o în capete cu Mogoş.

Petrişor se îndreaptă cu fudulie din şale:

— Cine-a spus vorba asta? Apoi află, moşule, că eu am umblat multă ţară şi nu mă înfricoşez cu una, cu două... A spus boieru să-i fac o slujbă, eu trebuie s-o fac... Boieru-i om vechi, care cunoaşte la muieri, şi dacă a pus el ochiul pe hangiţă, apoi nu se ogoaie nici în trei sîmbete!

— Bine bine, zice moşneagul de la foc, — da' ai dumneata la ştiinţă că aici fierbe cazanul cel necurat? Dumneata eşti om tînăr, ce ştii? Îţi pui cuşma pe-o ureche şi te duci fluierînd, ca vîntul... Noi ştim mai multe... noi sîntem oameni de altădată...

Petrişor îşi întoarse ochii spre uşa uriaşă a hanului. Mogoş Ungurul nu se mai vedea; şleahul se potolea, şi el se trăsese în întunericul lui. Iar în bătătură, sub plopii subţiri, la focurile care se zbăteau în întuneric, oamenii tăcură. Stăteau pe coaste şi focul le rumenea feţele. Erau oameni nelămuriţi, şi feţe nelămurite; şi Petrişor Dămian, privindu-i cu ochi tulburaţi, se simţea mai tare şi mai cu curaj decît toţi — de şi din umbra neagră a hanului poate pîndea bărbatul hangiţei...

— Eu nu mă tem de nimica! zise el cu tărie. Şi spre încredinţare parcă, se aşeză greceşte, se trase mai aproape de focul moşneagului, aduse oala de vin la gură şi sorbi cîteva înghiţituri lungi. Tot îmi zice boierul: Măi Petrişor, tu eşti om de ispravă, da' pacat că bei... Apoi aista, zic, vinul, îmi dă mie *coraj*... Şi zice: Măi Petrişor băiete, om urît nu eşti, şi ai trecere la femei, da' pacat că bei... Apoi eu îs om fudul şi puţin îmi pasă... De aceea chiar, beau eu vinul cu oala, ca să nu-mi pese... Da' eu, moşule, am auzit că-i straşnică muiere Aniţa asta... Da' de ungur de ce am eu a mă teme? Eu nu mă tem de nimeni... Nici de farmecele lui nu mă tem!

Moşneagul îşi aduse mîna pe lîngă barbă şi începu a da din deget:

— Măi creştinule, zice, nu vorbi fără cumpăt... Iaca, oamenii s-au aciuat şi ne-ascultă... Să-ţi spun eu o istorie cu ungurul şi să vedem ce-ai să mai zici? Asta s-a întîmplat acu trei ani... Iaca, aşa stam într-o sară aici, la focuri, sub plopi... şi ca acuma focurile se potoleau, se potoleau, şi pe urmă, odată s-au luminat ferestrele hanului... Iar oile ungurului erau în dosul hanului... Poposiseră cu ele ciobanii: i le aduceau de la munte. Şi cum stam, — dintrodată auzim clopotele sunînd, şi prind a se frămînta oile... Stau oleacă, iar sună un clopot, altă frămîntare... ş-aud ş-un behăit de jale... Văd pe baci trecînd pe lîngă focuri, suie pragul, împinge uşa şi zice aşa cătră ungur, acolo înăuntru: — Măi stăpîne, tare se frămîntă oile... Şi ungurul nu zice nimica, iese, as-

cultă plîngerea oii și bătaia clopotului, ș-odată își dă jos cojocelul din spate, și se pune pe dînsul cu pumnii și cu picioarele... Bătea în cojocel și suduia cumplit... Și numai ce prinde un om dintre cară a se văita : Valeu ! valeu, jupîne Mogoș, nu mă omorî, că-ți dau laptele înapoi... Tu ești ? grăiește ungurul. Tu iei mana oilor ? Și se duce la carul romînului... și-l găsește acolo... era un om mititel și slab... pusese ceaunul subt osia de dinapoi a carului, dăduse sfredel în osie, și curgea pe borta sfredelului laptele oilor... Apoi a dat el laptele înapoi și oile s-au potolit... da' el liniște n-a mai avut, că se tînguia prin somn, parcă-i fărma necuratul ciolanele... Și dimineața nici nu l-am mai văzut... Nici el nu mai era, nici carul... Da' dumneata ce crezi, că dacă bei din oală, bei coraj ? Poți să ai oricît coraj, cu necuratul nu te poți pune... Și pot să-ți spun că eu pe hangiță încă n-am văzut-o... Iaca, s-au aprins și luminile geamurilor...

Focurile sub plopi mureau, — și de la geamurile hanului curgeau lumini spre întunericul văilor. Petrișor Dămian își dădu cușma pe ceafă și sorbi tot vinul din oală. Se uită spre oamenii care se culcaseră cu capetele pe fîn cosit, înváliți în sumane ; nu vedea nimic lămurit ; nici pe moșneagul ce-i povestise nu-l mai deosebea ; se ridică în picioare, clătinîndu-se ușor, și se îndreptă spre han. Sfătuia încet : Aici nu-i lucru curat, firește că nu-i lucru curat... Boieru a văzut ziua pe hangiță, și zice că-i romîncă, iar de cum înserează iese un ungur hangiu în loc de Anița ceea, cine-o fi... Ei, am să mă duc să spun boierului că aici nu-i lucru curat... Cum poate să fie aici lucru curat ? La un han vechi și mare cît o cetate, nu-s lucrurile curate niciodată... Să vedem ce-are să zică ciocoiul ? că eu de temut nu mă tem...

Cum păși lîngă prag, ușa grea se deschise și obrazul bărbos al hangiului i se puse dinaintea ochilor. Auzi glas gros :

— Mă rog, dumneata pleci la vreme așa de tîrzie?

— Plec, zice Petrișor Dămian, mă duc să spun boierului cum a fost...

— Faci rău că pleci la vreme de noapte...

Petrișor s-a dus la grajd, și-a luat calul, l-a închingat frumos, a încălecat ș-a pornit în buestru spre Cornul Caprei. Intr-o vreme însă s-a răzgîndit. Se poate să fie ș-un hangiu, ș-o hangiță, a zis el întru sine. — Trebuie să văd pe hangiță și să-i spun ce vrea boierul... Zice că-i strașnică muiere ! Să vedem... De ungur nu prea am eu de ce mă teme.

Și-a întors calul, — a simțit o undă de lumină de pe muncel, de departe, — și a început a face lin drumul îndărăt, pe coama dealului. Apoi, într-un tîrziu, luminile de la trei geamuri, scurt pieriră ; — o perdea de neguri grele se întinse peste valea Siretului. Incet-încet apoi negurile se luminară, o lună roșie izvorî din răsărit ; ape scînteiau în depărtări, pădurile se lămureau pe zare ca dungi de cărbune ; și călărețul mergea gînditor, pe murg, spre hanul Aniței, prin visul negurii.

Ajunse, la vreme tîrzie. Nu se mai simțea nimic în bătătură. Legă calul de veriga de la scară. Apoi împinse ușa. Se împiedică de prag și glasul lui Mogoș se auzi dinlăuntru :

— Vra să zică te-ai întors dumneata...

— M-am întors ! răspunse Petrișor Dămian, și ușa se închise singură fără zgomot.

Atunci slujitorul de la Cornul Caprei văzu că obloanele odăii aceleia mari sînt închise. Focul ardea în vatră, și hangiul sta c-o friptură înaintea focului.

— Dacă ţi-i foame, iaca, frige-ţi şi tu un pui!... vorbi Mogoş, fără să-şi întoarcă obrazul bărbos.

Petrişor găsi o frigare; un pui sta pe o măsuţă în lumină; îl puse în ţapă, se apropie liniştit de jar, rezemă ţigla de o cărămidă şi începu să învîrtă.

— Bine, vorbi Petrişor, da' aici nu este una Aniţa? Zice că-i straşnică muiere!...

Hangiul nu răspunse... Dar flăcăul simţi că faţa bărboasă s-a întors. Ridică ochii şi văzu pe ungur cum îl priveşte neclintit. Nu simţi însă spaimă. Îşi plecă privirile şi văzu o broască mare în ţigla hangiului.

— Aha! vra să zică tu eşti frate cu diavolul din poveste... grăi el, rîzînd, către Mogoş.

Hangiul nu răspunse, dar îşi ridică ţigla şi începu a bate cu grăsimea broaştei puiul din frigarea flăcăului.

— Măi ungurule, caută-ţi de treabă, zise Petrişor. Eu sînt un om care am călcat ţară multă... şi nu mă tem... Eu îs om cu coraj... Pe mine m-a trimes boierul aici, tocmai de la Cornul Caprei... Şi tu-ţi faci rîs de mine şi-mi spurci friptura? Ia să-ţi cauţi de treabă, căci eu nu-s cel cu sfredelul şi cu laptele...

Hangiul bătu iar cu broasca lui în friptura flăcăului.

— De-acu s-a isprăvit! zise îndîrjit slujitorul boieresc. De-acuma îţi crăp ochii, cum ţi se cuvine!

Şi cum a grăit, şi-a încordat braţul şi a plesnit scurt peste ochi pe Mogoş. Ticălosul a gemut, a scăpat ţigla şi şi-a pus palmele peste pleoape... Îi picura sînge printre degete.

— Apoi îţi arăt eu ţie, scrîşni Petrişor Dămian, — cu mine, măi, nu merge!... Eu, acu şi ţigla, dacă vreau, ţi-o vîr pe gît... Da' cu tine nu mai am ce face... Mai bine stăi aici liniştit lîngă vatră, că eu mă duc să-mi împlinesc slujba... Boierul mi-a dat o poruncă şi eu trebuie s-o plinesc...

Petrişor simţi o aburire de vin, o suflare pe gura gîrliciului. Hangiul sta neclintit la pămînt, rumenit de jarul din vatră. Trecu pe dinaintea gîrliciului, deschise uşa din fund. Ş-acolo erau obloanele puse, — şi trei lumînări de seu ardeau într-un sfeşnic cu trei crengi. Aniţa hangiului se ridică încet de pe divan, şi Petrişor stătu în loc privind-o cu luare-aminte.

— Credeam că-i barbatul... zise ea încet.

— Apoi uite cum e, vorbi bucuros Petrişor; îmi spune boierul aşa: Măi Petrişor, zice, eu am mare alean la inima mea... Boierul nostru cel mare de la Cornul Caprei... Este acolo, zice, la hanul cel mare, o hangiţă, măi Petrişor. Aş vrea, zice, să poposesc într-o noapte la hanul cela... Da' bagă de samă la ungur, zice...

Hangiţa zîmbi şi Petrişor tăcu uimit.

— Măi bădiţă Petrişor, zise ea, ce are a face ungurul?...

Slujbaşul simţea că se desmeticeşte. Tăcu un timp, apoi vorbi, — şi despre ungur nu-şi mai aducea deloc aminte:

— Apoi eu să-ţi spun dumnitale. Boierul îmi zice: Măi Petrişor, tu eşti om de ispravă, zice, da' pacat că bei... Apoi zic, mie vinul îmi dă coraj!... Şi-mi mai zice: Măi băiete, om urît nu eşti şi ai trecere la femei, da' pacat că bei. Apoi mie vinul nu-mi face rău... Se risipeşte aburul lui ca pe Siret, cînd a ieşit luna... Da' boierul nu vrea să ştie, el nu vrea să mă îndulcesc...

Hangiţa zîmbi şi grăi iar:

— Măi bădiță Petrișor, ce are a face boierul ?...

Pe cînd lucea luna pe negurile Siretului, eu vegheam lîngă vîrșe, pe malul apei, cu oameni vechi. Hanul cel mare de deasupra Siretului își zugrăvea risipiturile sus, în pulberea de lumină. Și mă gîndeam că între zidurile acelea, multe trebuie să se fi petrecut odinioară. Așa am aflat cum a fost unul Petrișor care a trăit bine la hanul Aniței... Privind la han, am întrebat, — și oameni de altădată mi-au povestit acestea, pe cînd tomnițele țîrîiau dulce în ierburile luncii, în jurul nostru, în noaptea de august.

PRISACĂ DE ALTĂDATĂ

Moș Neculai Andrușcă își aduse aminte de o istorie cu niște *alghine*...

Nu știu dacă cunoaște careva dintre cei mai tineri unde a fost prisaca lui Buburuz, — începu el. Mai de demult erau pădurile mai întinse, ș-apoi era ici o poiană, dincolo alta ; și creștea, bre omule, iarba pîn' la piept prin poienile celea. Umblai de-a dragul șuierînd, te păleau spicele peste nas de strănutai și era o mirozně ca prin preajma raiului. Și nu umbla nimenea să le calce și să le strice, creșteau toate în voia lor. Și ici-colo, prin singurătăți, numai ce vedeai cîte-un bordei și cîte-o prisacă... Umblau albinele la cules și strîngeau la știubeie lamura florilor.

Avea și boierul nostru o mulțime de prisăci.

Acu eu învățam treaba muștelor la unul Dumitru Cîmpanu în Poiana Rotundă. Eram flăcăuaș și ședeam și eu pe lîngă bordei, drept ajutor moșneagului. Mă duceam cu dînsul pe lîngă știubeie, cu hobotu-n cap, îmi arăta el cum joacă musca, își aprindea luleaua și mai cerceta fagurii de trîntori și de botci, și-mi arăta el toate. Și mai ales aveam eu treabă și eram de ajutor la vremea roitului. Stam cu ochii zgîiți la

ştiubeiele însemnate cu cărbune, şi dintr-o sută de ştiubeie se nimereau a fi multe însemnate de bătrîn. Şi numai cînd începeau albinele să se fure repede-repede pe urdiniş şi să joace şi să împînzească văzduhul ca o puzderie, strigam la prisacar cît ce puteam :

— Moşule ! Moşule !

Ş-apoi venea el şi mă îmbodolea, şi mă suiam eu c-un ştiubeieş prin copaci şi prindeam roiul. Şi moşneagul îi da :

— Ha-ha ! ha-ha ! iaca-i bun...

Bea un gît de rachiu şi se ducea să se culce. Şi eu iar mă aşezam lîngă ştiubeie. Şi el ridica de subt o tufă capul şi se răstea la mine :

— Măi Culai ! da' să nu deie dracu să scapi vreun roi, că te zdrobesc ! Că eu le descînt şi le cunosc care au roit...

Şi mă temeam, c-avea o măciucă pîrlită, de mă seca la ciolan cînd îmi trîntea cîte una.

Da' de la o vreme, cînd am început a mai înţelege, mai fugeam ca să mă răcoresc şi mă duceam pîn' la prisaca lui Buburuz. Se chiamă că roiam şi eu cîte oleacă.

Prisaca lui Buburuz era drept la marginea moşiei boierului, dincolo de hotar, într-o poieniţă sub poala pădurii. Da' moşneagul Buburuz nu era prisacaru nimărui. Îşi avea el prisaca lui. Şi-o stăpînea el, o avea danie de la stăpînul lui cel vechi, şi sta în poiană într-o căsuţă, şi iarna şi vara, cu muştele lui, şi c-o fată oleacă mai răsărită decît mine. O chema Marghioliţa. Baba murise de vreme multă. Eu nici n-o apucasem.

Mă duceam eu cîteodată acolo : cît pentru fată, cît ca să mai văd dintre ale moşneagului, că el era mare meşter.

Mă duceam aşa dis-de-dimineaţă, cînd nu era încă

luată roua. Ş-apoi căsuţa sta colo, singurică, în poiană. Şi dinaintea căsuţei se înşirau ştiubeiele cu străchinele deasupra lor, ca nişte pălării. Şi fata umbla după treabă, desculţă şi cu capul gol, şi era albă la obraz, ca una ce era crescută la umbră de codru. Iar moşneagul Iftimie Buburuz avea o barbă ca un fuior de in, şi ochi rotunzi şi iuţi la căutătură. Parcă mă apuca o sfială cînd mă uitam la dînsul. Parcă avea ceva tulbure şi negru în ochi. Da' de grăit, grăia blînd şi-mi spunea multe. Îmi zicea :

— Măi Culai, măi băiete ! ai mai venit pe la noi ?

— Am venit, moşule, zic.

— Da' Cîmpanu ce mai face ?

— Ce să facă ? cu muştele.

— Apoi aşa : zice că are şi el albine de-a ciocoiului ; da' cît ştie el, ştii şi tu...

Şi pe urmă mă lua şi mă ducea pe dinaintea urdinişurilor. Eu mă înfricoşam. Şi moşneagul îmi zicea:

— Nu te teme, măi băiete, că albinele mele-s blînde... La mine merge altfel treaba... Eu nici nu le bat, nici nu le înăbuş cu pucioasă, nici nimica... Eu mă uit în ştiubei după Sînt-Ilie şi văd dacă este prisos de miere. Dacă este, tai faguri : dacă nu, las lucrătoarele în pace. Dacă dă Dumnezeu roi, tai buduroaie şi le dau drumu-n ele. Toamna le mai aleg, le mai împreunez ; iarna se mai aleg ele singure; şi merg cu ele cum vrea Dumnezeu ; dar ca să omor eu musca, asta n-o fac...

Avea moşneagul glas blînd şi umbla printre ştiubeie cu fuiorul lui de barbă, şi albinele nu-i făceau nimica. Eu mă ţineam de dînsul, mai mititel, şi nici mie nu-mi făceau nimica. Cîntau în prisacă şi jucau şi-şi căutau de munca lor. Pe prispă sta Marghioliţa, — şi eu ascultam pînă într-o vreme glasul moşnea-

gului, pe urmă rămîneam cu ochii la fată şi nu mai auzeam ce spune prisacarul. Iar fata tot rîdea la mine, şi cum i se lumina faţa de rîs, întorcea ochii într-o parte.

Într-un rînd, zice Iftimie Buburuz:

— Măi băiete, măi Culai! cine prinde roii la voi?

— Eu îi prind, zic. Mă sui în copaci. Pe unii îi mai scăpăm, ş-apoi se supără moşneagul pe mine şi se răsteşte cu bîta cea pîrlită... Da' acu nu mă mai tem de dînsul...

Fata rîdea de pe prispă. Da' Buburuz îşi întoarce cătră mine barba. Zice:

— Măi băiete, iaca colo un ştiubei care are să roiască. Azi e vreme lină. Tu stăi gata, şi te uită, şi cînd a izvorî musca pe urdiniş, tu pleacă-te lîngă pîrău şi rupe de pe strat şapte fire de mătăciune şi adă-mi-le mie...

Stau eu, stau. Moşneagul umbla pe la alte buduroaie. Da' fata, de pe prispă, zice:

— Ce te uiţi la mine, mă Culai? Iaca ies albinele...

Eu m-am ruşinat. Buburuz a început să rîdă. Mă reped eu şi rup mătăciune ş-o aduc. Şi ia prisacarul în mînă un ştiubei, şi se dă sub vîrtejul muştelor. Merge roiul prin poiană şi împînzeşte zarea, moşneagul stă tot subt el. Ş-odată îl văd că se opreşte şi începe să frece roiniţa cu mătăciune, pe urmă prinde să sufle în buruiană... Şi venea şi pînă la mine aşa, o mireasmă lină... Şi iaca, împresoară roiul pe moşneag, şi pune la pămînt ştiubeiul şi toată musca se aşează pe el.

— Ei? zice Buburuz, face Dumitru Cîmpanu aşa? Prinde el astfel roii?...

— Da' de unde? zic.

— Apoi eu, măi băiete, zice, nici duhănesc mahorcă, nici beau holercă... Eu îs om curat... Da' tu dacă vii aici, poţi învăţa bune lucruri, numai să nu te ticăloşeşti pe urmă...

Se uita blînd moşneagul la mine, — ş-atuncea am văzut eu că ochii lui sămănau cu ochii fetei.

Aşa am umblat eu vreo două veri; şi-ntr-un an am început să mă dau mai aproape de fată. Porneau să-mi iasă tuleiele sub nas. Şi strîngeam pe fată de mînă, şi mă munceam să-i scot o veriguţă de argint din degetul cel mic; i-am furat şi două naframe din sîn; şi simţeam eu că, cum trec zilele, intră un fel de tulburare în mine... Îmi era dragă fata lui moş Iftimie. Aveam eu ş-un gînd: să mă-nţeleg cu dînsa, să iasă într-o noapte la marginea poienii, că eu am să vin ş-am s-o aştept. Noaptea, pe lună, altfel vorbesc tinereţele... Au glas dulce — ca viersul privighetorilor... Şi fata se uita la mine, zîmbea şi mă-nţelegea...

Da' iaca, într-o zi, se scoală Dumitru Cîmpanu din tufele lui, cu luleaua aprinsă, şi începe a umbla printre ştiubeie. Era aşa prin luna lui cuptor, pe o vreme de secetă... Se opreşte la un ştiubei, şi puf! la urdiniş fum de tutun; se opreşte la alt ştiubei şi iar: puf!

Ce dracu să fie? mă gîndesc. — Şi mă dau aproape.

— Moşule, zic, ce este?

— Ia vină-ncoace, Culai! zice Cîmpanu. Vezi tu cum se bat muştele ici şi colo, şi colo?

— Văd. Se apucă în lăbuţe şi se-mpung cu acele.

— Dacă vezi, e bine. Apoi află, măi băiete, că la ştiubeiele noastre vin albine străine, ca să fure mierea... Iaca, este cineva care se năcăjeşte să ne ieie mana... Iaca, de-o săptămînă tot cerc eu şi pîndesc, şi văd că vin muşte trimese, care bat pe-a noastre...

— Cum se poate, moşule?

— Iaca se poate.

— Ş-a cui muşte să vie? zic.

— Apoi am eu prepus pe cineva...

Şi s-apucă Cîmpanu şi aşează la vreo două ştiubeie ţevi de trestie şi închide de jur împrejur la urdiniş. Şi vin albine, şi vin, şi intră hai-hai, prin ţevile de trestie, da' de ieşit nu mai ies. Şi după asta moaie el nişte humă, — şi scoate ţava de la un ştiubei, şi ies albinele buluc. Şi cum ieşeau, el, cu pămătuful, le stropea cu muruială... Face el tot aşa şi la celelalte urdinişuri, şi pe urmă mă ia cu dînsul, şi, repede, prin pădure, ne ducem pîn' la prisaca lui Buburuz. Ajungem acolo, se dă pe lîngă un ştiubei, se dă pe lîngă altul, vede albine stropite cu humă.

— Măi Buburuz, zice, tu trimeţi albine la furat...

Fata se uita uimită şi mă întreba din ochi: ce-i? Iar Buburuz s-a încruntat şi s-a întors spre Cîmpanu:

— Măi, tu eşti haidău, nu eşti prisacar, dacă grăieşi asemenea vorbă...

— Măi Buburuz, zice Cîmpanu, ba eu îs prisacar, nu-s haidău. Eu albinele tale ţi le-am stropit cu humă şi le văd aici. Albinele tale-s. Eu mă duc să spun boierului, măi Buburuz, şi n-are să-ţi fie moale...

Moşneagul s-a uitat cu nişte ochi ascuţiţi, cu asprime, la Dumitru Cîmpanu şi şi-a cutremurat barba cînd i-a răspuns:

— Măi! zice, la porci, nu la albine!

Şi fata, înfricoşată, pe prispă, lîngă colţul păretelui, s-a uitat cu jale la mine; şi parcă mi-a trecut o înfiorare prin inimă...

Ne-am dus. M-am uitat înapoi. Pe fată n-o mai vedeam, iar moşneagul sta cu capul plecat, cu mare mîhnire, între albinele lui.

Iar Dumitru Cîmpanu a băut o garafă de rachiu şi

s-a dus într-un suflet la boier, şi a căzut în genunchi şi a început să se vaiete:

— Aman! aman, cucoane! Anu ista n-ai să mai ai mană la prisacă... Este unu Buburuz, care farmăcă albinele, şi le trimete la noi de ne fură mierea...

Cînd a auzit una ca asta stăpînul, rău s-a tulburat. Zice:

— Care Buburuz?...

— Este unu Buburuz, cucoane; are o fată. Frumoasă fată, cucoane! Şi el farmăcă albinele...

Atunci boierul s-a gîndit pesemne mai mult la fată decît la mana prisăcii lui. Boieru-i boier. S-a sculat ş-a dat poruncă să-i puie şaua pe cal. A luat cu el un vatav şi doi feciori boiereşti, l-a luat şi pe Cîmpanu, m-a luat şi pe mine, şi hai la prisaca cea cu albinele fărmăcate.

Da' eu atuncea eram prost. Tot nu pricepeam ce vrea boieru, şi nu pricepeam ce Iudă şireată fusese Cîmpanu. Ajungem noi. Găsim pe Buburuz cu fruntea încreţită şi cu ochii tulburi. Mă uit eu, parcă să nu-l mai cunosc.

Boieru nostru era gras tare şi cărunt. Avea două bărbii şi vorbea cam pe nas. Zice:

— Tu eşti Buburuz?

— Eu.

— Tu ai o fată?

— Eu am nişte albine, răspunde Buburuz, pe care le vedeţi. Muncesc la ele cu cinste, şi văd că de la dumneavoastră îmi vine năpastă. Judecată este şi văd că vine siluire...

Boieru se mînie.

— Măi! zice. Tu ai luat mana prisăcii mele. Luaţi-l, bre, puneţi-l jos, şi-i daţi cincizeci de vergi, ca la oastea muscălească!...

Se repede vatavul, se reped feciorii boiereşti, — iar ciocoiul, printre ştiubeie, îşi face vînt spre căsuţă...

Eu stam deoparte. Văd ceva alb, un obraz parcă, la o ferestruică, şi mi s-a strîns inima. Şi văd deodată şi pe moşneagul Buburuz înălţîndu-se, fluturîndu-şi barba, vînzolindu-se între slugi. Îl văd colea, îl văd între ştiubeie, îl văd lîngă boier, — şi numai zăresc prin soare fărmîndu-se o puzderie iute, un vîrtej, — şi parcă toată prisaca a început să bîzîie a război. Văd pe boier că pune mînile la ochi şi prinde să se apere, aud pe un fecior boieresc suduind, — şi-ncep să se frămînte, încep să fugă în toate părţile, dau năvală la cai, caii prind să zvîrlă; ş-am fugit şi eu, au umplut şi ei cărările pădurii, ş-apoi i-am întîlnit pe toţi într-un tîrziu, cu obrajii umflaţi puhavi, şi cu ochii subţiri ca nişte vîrfuri de cuţit.

Asta s-a întîmplat. Iar peste noapte a venit un şirag de căruţe, a încărcat Buburuz toate muştele lui, şi s-a dus cu fată cu tot. S-a dus în alt colţ de ţară, în altă poiană, cine ştie unde — şi eu am rămas cu Cîmpanu...

Da' Cîmpanu, în tufa lui, se uita la sticla cu rachiu şi zicea că pe Buburuz l-au dus pe sus albinele cu tot cu fată...

Ş-aşa cîntec a avut ş-o dragoste din tinereţă...

POVESTE DE SARBATORI

Zice că odată, nu prea de multă vreme, arhanghelul Mihail a coborît pe pămînt. Din cînd în cînd vine aşa cîte un sol ceresc în lumea asta plină de ticăloşii.

Coboară aşa arhanghelul din împărăţia nesfîrşită a Domnului, ia înfăţişarea unui vînător tînăr, cu arc şi cu torbă, şi nimereşte la chilia unui pustnic, într-o margine de codru bătrîn. Bate la uşa de stejar şi pustnicul întreabă dinlăuntru :

— Cine-i acolo ?

— Om bun, cere găzduire ! răspunde arhanghelul Mihail.

Indată pustnicul a deschis şi a poftit pe străin, cu bunătate, în chilioara-i săracă. I-a dat un scăunaş, l-a îmbiat la cina-i puţină, şi i-a spus vorbe prieteneşti. Apoi l-a întrebat, într-un tîrziu, de unde vine şi încotro se duce.

— Eu, bătrînule, vin de departe, a răspuns arhanghelul. Nu mă cunoşti ?... De multe ori m-am pogorît în visurile tale... Eu sînt arhanghelul Mihail şi m-a trimes Domnul ca să te cercetez...

Iar pustnicul, cunoscînd în clipa aceea pe oaspete, dintrodată a căzut în genunchi şi şi-a întins pe lespezile chiliei barba albă :

— Ah ! sfinte Mihaile ! a murmurat el cu sfială. Nevrednic mă simt înaintea ta...

— Ridică-te, frate ! răspunse sfîntul întinzîndu-i mîna. Şezi colea, lîngă mine... Ştiu că toată viaţa ta ai petrecut-o urmînd învăţăturile şi pildele prea sfîntului izbăvitor — carele a fost răstignit pe cruce.... Ştiu că în viaţa ta nimănui n-ai spus o vorbă rea, şi nimănui nu i-ai făcut rău... Ştiu că ai alinat durerile sărmanilor şi ai mîngîiat pe orfani... Ai fost curat totdeauna în cugetul tău şi în inima ta, şi Dumnezeu va pune coroană de lumină în jurul frunţii tale... Dar trebuie să mai treci printr-o încercare, şi de aceea am venit eu la tine...

Bătrînul răspunse cu smerenie :

— Mare şi nesfîrşită e voinţa Domnului şi bunătatea Domnului...

Atunci s-a sculat în picioare arhanghelul Mihail, a luat arcul şi torba şi a zis aşa :

— Frate Ieronime, ia-ţi toiagul şi hai cu mine...

Au ieşit amîndoi din chilia de piatră şi au pornit la drum, în liniştea serii.

Au mers ei, au mers ; au rămas codrii negri în urmă. Şi într-un tîrziu au ajuns la marginea unui sat. S-au oprit şi au bătut la uşa unei case mari şi curate. A venit un slujitor şi le-a deschis. Au fost aprinse apoi luminile, şi chiar stăpînul locului i-a întîmpinat cu vorbe bune şi cu zîmbetul pe buze.

— Văd că sînteţi călători de pe depărtate locuri... zise el cu blîndeţă. Poftiţi şi ospătaţi, pe urmă vă voi da şi paturi de hodină.

Pustnicul a mulţămit şi a binecuvîntat casa. Iar stăpînul cu dragă inimă i-a aşezat pe scaune şi a poruncit la slugi să aducă de mîncare.

— Acesta este un om cu sufletul curat... şopti încet pustnicul Ieronim cătră arhanghel.

— Da, şi-şi va avea răsplata lui... răspunse Mihail.

Iar stăpînul cel milostiv, stînd de vorbă cu străinii, începu să istorisească despre năcazurile şi bucuriile lui.

— Iată, zise el într-un tîrziu, am avut un duşman mare... Eu am pămînturi în hotar cu ale lui şi multă vreme nu ne-am putut înţelege, de şi eu totdeauna am fost cu suflet drept faţă de el... Acum sînt foarte bucuros că ne-am putut împăca. Chiar azi am dat mîna cu el, şi l-am sărutat. Şi ca dovadă de prietinie, iată, mi-a dat o cupă aurită...

Şi omul cel bun arătă cupa aurită în ocniţa sobei.

— Mîne, zise el iar, e sărbătoare. Am să chem feciorii şi am să petrec cu ei... Şi am să beau vin vechi din această cupă aurită.

Pustnicul Ieronim zîmbea cu bunătate şi dădea din cap la vorbele gazdei, iar arhanghelul Mihail tăcea.

Apoi într-un tîrziu călătorii s-au culcat. S-au odihnit ei ce s-au odihnit; şi în zori de ziuă trimesul Domnului a trezit pe pustnic şi i-a zis :

— Scoală, frate, căci trebuie să călătorim înainte.

S-au sculat. La plecare arhanghelul a pus mîna pe cupa aurită şi a îndosit-o în desagă.

Pustnicului i s-a strîns inima. A întrebat :

— Ce faci, prea sfinte ?

— Taci, răspunse încet arhanghelul. Aşa e voia Domnului !

A tăcut pustnicul. Au plecat la drum. Ş-au mers ei ziua aceea toată. Iar sara s-au oprit la o casă sin-

guratică, depărtată de sat. Au cerut găzduire. S-au rugat şi de puţină mîncare. — Iar stăpînul, om hursuz, cu sprîncenele încruntate, a început a striga la ei cu mînie:

— Găzduire vă trebuie? Bine, vă voi găzdui. Mîncare vă trebuie? am să vă dau mîncare!

Şi îndată prinde să urle la argaţi:

— Mă! ia veniţi încoace cu nişte ciomege de corn să găzduim pe oamenii aceştia!

Au năvălit argaţii, au început a bate cu ciomegele. Le-au răpit tot ce aveau pe lîngă ei. Au luat şi cupa aurită din desaga arhanghelului.

— Aşa? striga stăpînul. Sînteţi drumeţi saraci şi umblaţi cu cupe de aur? Prea bine. Am să beau în sănătatea voastră dintr-însa, mîni... Voi căutaţi-vă de drum, dacă nu vi-i poftă de altă chelfăneală!

Aşa, cu oasele cutremurate, au plecat străinii mai departe. Şi pustnicul mai ales era gînditor şi mîhnit.

— Hm! la ce te gîndeşti? zise deodată, rîzînd, arhanghelul. Eu ştiu la ce te gîndeşti. Ţi se pare ciudat că cupa ceea a omului bun a rămas în mîna ticălosului...

— Aşa-i, la asta mă gîndesc, răspunse cu mîhnire Ieronim.

— Aşa? Nu te gîndi. Mai bine taci. Aşa-i voia Domnului!

Şi umblînd ei înainte, în tăcere, nimeriră în sat la un creştin cu frica lui Dumnezeu. Era un om năcăjit, sărac lipit pămîntului, cu o casă de copii. Îi primi totuşi pe străini şi le răsturnă o mămăligă mare dinainte.

— Luaţi şi ospătaţi, îndemnă el oftînd. Luaţi din ce a dat Dumnezeu. Luaţi, că atîta am. Tot ce am stăpînit mi-au vîndut cămătarii. Şi au să-mi vîndă

şi ce mai am. Casa asta mi-a mai rămas şi are să mi-o vîndă şi pe asta boierul acesta nemilostiv care mi-i vecin... Am să rămîn cu nevasta şi cu copiii pe drumuri...

Pe cînd omul vorbea, Mihail tăcea, iar pustnicul îşi simţea sufletul plin de îndoială.

Ş-aşa într-un tîrziu, în tînguirile omului şi în plîngerile copiilor, adormiră drumeţii. Şi, după miezul nopţii trezindu-se, porniră la drum, lăsînd pe ai casei cufundaţi în somn. Iar de la poartă, arhanghelul Mihail se întoarse la casa omului. Scoase cîlţi din desagă, căută cărbuni sub cenuşa vetrei din bătătură, puse cărbunii în cîlţi şi mototolul îl vîrî sub streşina de stuh.

Într-un tîrziu, pe drum fiind, se întoarseră. Casa săracului ardea cu limbi de flacări, care se zbăteau spre cer. Mihail arhanghelul zîmbea, iar pustnicul oftă de năduh şi nu se mai putu stăpîni:

— Ah! prea sfinte, gemu el cu durere. E drept oare ce-ai făcut acu? Şi asta-i voia Domnului?

— Şi asta-i voia Domnului! răspunse lin îngerul.

Iar mai departe mergînd, trecură prin marginea altui sat. Şi o căsuţă sta la drum între răzoare cu flori, cu uşa şi cu ferestrele deschise. La doi paşi, într-o vălcică, curgea un pîrău cu murmur dulce, şi albine de aur se ţeseau prin lumina albastră a zilei. — Gospodarii erau undeva, la lucru, iar în căsuţă plîngea într-o albie un prunc de ţîţă.

— I-auzi cum plînge copilaşul!... zise sihastrul cu milă.

Arhanghelul Mihail, fără de nici un cuvînt, trecu pragul căsuţei. Luă copilul din leagăn şi ieşi cu el în braţe. Făcu cîţiva paşi pînă la pîrău şi azvîrli copilul în unda neliniştită. Apa se săpă o clipă, îl primi şi-l

înghiţi. Pustnicul rămase împietrit, cu ochii mari, rotunziţi de groază.

— Sfinte Mihaile! strigă el cu glas zugrumat. Ce-ai făcut? Tu eşti trimesul Domnului, ori m-ai înşelat? De ce-ai înecat copilul? Cum ai putut să făptuieşti aşa nelegiuire?...

Arhanghelul zîmbi cu blîndeţă şi răspunse:

— Frate... nu cîrti. Aşa-i voia Domnului!... Ceea ce face el, un om văd că nu poate niciodată înţelege. Dar ceea ce-ai văzut e cea din urmă a ta încercare, şi de-acuma alţi ochi vei deschide asupra întîmplărilor vieţii. Ascultă şi înţelege! Cupa cea aurită, frate Ieronime, era dăruită de duşman creştinului celui bun, şi era spoită pe dinăuntru cu aur amestecat cu venin... Acu ai înţeles partea celui care ne-a primit ca pe nişte făcători de rele?... Acela avea a vinde şi casa săracului... Dar şi aici trebuie să ştii încă ceva: că săracul, sub ruinile casei arse, săpînd ca să-şi găsească lucruşoarele lui, are să deie peste o comoară. Iar copilul acesta pe care l-a primit pîrăul, dacă creştea, ajungea mai ticălos decît toţi: ar fi fost copilul cel mai răsfăţat, şi ar fi ucis şi pe tatu-său şi pe maică-sa... Frate Ieronime, nu mai întreba niciodată. Aşa a fost, aşa va fi voia Domnului... Intîmplările nu-s de tot oarbe, precum cred pămîntenii...

Şi pustnicul, tăcut, a pornit domol cu toiagul, departe, spre liniştea lui de la marginea codrului; iar arhanghelul Mihail s-a mistuit în zări, urcînd spre lăcaşul de sus pe treptele nevăzute ale cerului.

IANOŞ NĂZDRAVAN

Ianoş era un măgăruş cenuşiu, cu o cruce neagră pe spinare. Era o fiinţă tare cumsecade, răbdătoare şi supusă. Numai cîteodată îl apuca cîte un gînd îndărătnic. Atunci, dacă era la cărucioara lui, se oprea, punea capu-n piept şi nu voia să meargă mai departe cu nici un preţ.

Aşa a făcut într-un rînd, pe cînd se întorcea de la ogor c-o cărucioară de cartofe. Dintrodată s-a plictisit de drum şi s-a oprit la rohatca satului. Ion rîndaşul s-a mîniat şi a început a mormăi:

— Iar ţi-au venit hachiţele, Ianoş afurisit?

Măgarul dădu din cap de sus în jos:

— Da, mi-au venit! Şi ce treabă ai tu?

Ion îşi strînse cu ciudă buzele în lîna bărbii şi-l arse cu biciul. Ianoş zvîrli deodată cu amîndouă copitele dindărăt. Ion iar îl plesni, şi Ianoş iar se zvîrli cu dinapoia în sus, făcînd semn de ameninţare cu copitele.

— Măi, al dracului magar! strigă Ion scărpinîndu-se în cap. Apoi îi dădu ocol, privindu-l din toate părţile, ca pe o arătare din altă lume.

— Hm! — Măi Ianoş măi, începu rîndaşul cu glas dulce. Măi Ianoş măi, fii detreabă, bre. Hai să ducem mai degrabă la curte cărucioara cu cartofe, că ne aşteaptă cucoana, şi pe urmă se supără!

Ianoş îşi scutură capul la dreapta şi la stînga:

— Nu vreau!

Atunci pe Ion iar îl cuprinse mînia:

— Ei dacă-i vorba pe-aşa, măi jupîne, stăi tu! Cu mine ţi-ai găsit să te pui?

Şi începu să-l plesnească cu iuşca pe Ianoş. L-a bătut, pînă ce-a ostenit. Pe urmă a prins să-l blastăme în toate felurile. Dar dac-a văzut ş-a văzut că nu-i chip să-l urnească din loc, s-a tras la o parte, s-a aşezat pe marginea şanţului, şi s-a pus să-şi răsucească o ţigară, icnind cu ciudă:

— Hm! afurisit dobitoc! Nu ţi-au văzut ochii aşa lighioaie, domnule, de cînd trăieşti...

Dar pe cînd se odihnea şi-şi răsucea ţigara, — deodată Ianoş porni repede, cu cărucioara cu cartofe după dînsul. Porni singur, aşa, pe negîndite, vesel, şi ochii negri îi luceau în soare.

Ion rîndaşul începu să răcnească:

— Ho! prrr! ahooo!... — Îşi vărsă, sărind de la locul lui, tutunul; foiţa i se duse pe vînt. Prinse a alerga după cărucioară. Dar Ianoş depăna repede din copite, şi din cînd în cînd numai întorcea capul şi trăgea cu coada ochiului.

— Ho! ho! striga rîndaşul cu obidă. Mînca-te-ar lupii să te mînînce, blăstămatule! Poftim! tu-ţi faci rîs de mine, măi ticălosule!

Cînd l-a ajuns, a început a învîrti biciul pe deasupra capului. Dar dintrodată s-a gîndit:

— Dacă-l bat, iar se opreşte, iar nu vrea să meargă şi iar am nacaz cu el, bată-l Dumnezeu. Mai bine îl las dracului!

I-a dat pace. Şi măgăruşul a dus liniştit cărucioara pînă acasă.

Acolo Ion îşi dădu pălăria pe ceafă, scuipă în palme, umflă pe rînd sacii în spate şi-i duse în şură. După aceea deshămă pe Ianoş, îi dădu două bice şi se uită cu ură la dînsul:

— Hai, paşol! Din pricina ta n-am fost în stare să beau o ţigară de tutun! Las' că te potrivesc şi eu din mîncare şi din adăpat! Hehe! du-te şi roade gardul... Marş!

Din fugă, îl arse iar cu şfichiul. Apoi intră în bucătărie ca să îmbuce ceva. Mîncînd acolo, glasul i se auzea gros cum povesteşte întîmplarea. După ce ieşi cu ţigara în gură, se gîndi să se ducă pînă la crîşma din colţul uliţii, ca să tragă de duşcă un pahar de vin. Cînd porni, Ianoş îi ieşi înainte de sub streşina grajdului, privindu-l rugător. Îi era foame, îi era sete. Şi se uita la rîndaş cu ochii lui mari:

— Tare mi-i foame, tare mi-i sete!

Rîndaşul începu a rîde:

— Aha! ţi-i foame? ţi-i sete? Rabdă, măi băiete! că şi tu mult năduh mi-ai făcut! Îţi găsesc eu ţie ac de cojoc, n-ai grijă!

Ieşi pe poartă. Iar Ianoş se duse la locul lui, în umbra streşinei grajdului. Se aşeză acolo, cu capul plecat, şi începu să asculte pe gînduri cum ronţăiau caii fîn în grajd. Sta şi asculta, şi nimeni nu ieşea din casă ca să-l vadă cît e de amărît; căci era după amiază, cînd boierii se hodinesc cu capetele pe perine moi.

Dar într-un tîrziu, din casa naltă cu stîlpii înveşmîntaţi cu viţă sălbatică, ieşi Mitiţă, băiatul cel mai

mititel al boierilor, numai de cinci ani, bunduc voinic cu păr balai și ochii albaştri. Era desculț și cu capul gol. Se apleca peste parmaclîcul cerdacului și se uită prin ograda goală. Dădu cu ochii de Ianoş.

— Aha! iaca Ianoş! zise el încet, bucuros.

Se dădu jos pe scară și veni pînă la măgar.

Ianoş îndată își ciuli urechile lungi și le întoarse cu pîlniile spre feciorul stăpînilor. Mitiță îi era drag lui Ianoş.

Băiețelul îl întrebă, privindu-l cu luare-aminte:

— Ce mai faci tu, Ianoş? Parcă ești supărat!?

Ianoş dădu pe rînd din urechi, după aceea făcu semn de îndemnare cu capul și porni. Ocoli grajdul și se opri la portița care da spre livadă. Copilul se luă după el... Și acum amîndoi stăteau și se uitau printre ostrețele portiței, spre iarba înflorită a grădinii.

— Tare mi-i foame! zise deodată, încet, Ianoş.

Mitiță îl privi cu mirare.

— Cum se poate, Ianoş? tu n-ai mîncat astăzi?...

— Nu, stăpîne, n-am mîncat. Ion rîndașul are ciudă pe mine. M-a luat dis-de-dimineață; m-a dus în țarină; nu mi-a dat și mie macar o mînă de grăunțe... Cailor le dă o mulțime. Mie numai: ho! și tio! îmi zice. M-a bătut pe drum, și-a făcut rîs de mine... Da' încaltea și eu mi-am făcut gustul. Cît m-a bătut, am stat. Cînd a vrut să-și facă țigară, am apucat-o la fugă cu cartofele...

Mitiță începu a rîde, și răspunse:

— L-am auzit că se tînguia mamei... Dar eu știu că n-are dreptate...

— Mă prigonește, stăpîne, zise încet Ianoş uitîndu-se țintă la copil... Pînă acuma nu ți-am spus, căci și dumneata ai alte nacazuri, și n-aveai grija mea... Dar acuma văd că ți-i milă de mine... Azi ai aflat că m-a bătut și m-a suduit Ion rîndașul.

— Ia un om ticălos, un rîndaş bețiv! rosti cu dispreț copilul. Are o barbă, parcă-i lînă de oaie!...

Amîndoi tăcură un timp. După aceea măgărușul făcu semn cu ochii spre livadă.

— Stăpîne, tare mi-i poftă de o leacă de iarbă verde... Nu văd cu ochii de foame...

— Hai să mergem în grădină! zise Mitiță.

Deschise băiatul portița, și intrară. Ianoş deodată începu a paște cu lăcomie. Copilul se tolăni pe pajiștea înflorită. Și începură să vorbească iar.

Mitiță zise:

— Ian ascultă, Ianoş, ia spune-mi tu de ce ești totdeauna mîhnit și stai în umbra streșinei de la grajd? Eu acu îmi aduc aminte că totdeauna stai în umbra streșinei.

— Apoi să-ți spun, răspunse Ianoş, ridicînd capul. Totdeauna mă prigonește.

— Cine te prigonește?

— Dușmanul meu, Ion rîndașul. În fiecare zi pățesc cu el ce-am pățit azi. Eu cu dînsul bat război. Ș-apoi ce folosesc? Mă pune la post...

Măgărușul tăcu. O vreme ronțăi cu mulțămire. După ce-și alină foamea, se întoarse spre Mitiță, care sta pe spate, cu ochii la cerul albastru.

— Stăpîne! zise el oftînd. De mult voiam eu să-ți povestesc nacazurile mele, dar n-am îndrăznit. Acu nu mai pot răbda și m-am hotărît să mă jăluiesc. În fiecare zi Ion rîndașul mă chinuiește: mă suduie, mă bate, încarcă prea tare căruciorul, nu-mi dă fîn și grăunțe, nu m-adapă. Mă ține așa — ca să nu mor numai. Uită-te la mine. Vai de capul meu! Am slăbit de am ajuns numai pielea și ciolanele. Așa de

amărît sînt, de-mi vine să iau cîmpii. Am să mă duc la pădure, are să dea peste mine un lup și are să mă mănînce. Atunci am să scap de suferinți. De răbdat nu mai pot răbda. Am vrut să spun și boierului, dar boierul nu înțelege ce spun eu...

Mitiță se uita cu milă la Ianoș. Și cum se uita, — își aduse aminte că într-adevăr măgărușul e o ființă chinuită. Intr-adevăr, de multă vreme Ion rîndașul se arăta cu răutate cînd vorbea de Ianoș. Zile după zile răbda de foame și de sete. Cînd îi ploaie, tot afară stă. Mitiță își aducea aminte cum într-un amurg, pe o burniță rece, l-a văzut pe măgăruș stînd cu capul plecat în umezeală. L-a mai văzut într-o noapte cugetînd trist în lumina lunii, cu umbra alături, pe pămînt, ca un tovarăș mort... Nimeni nu se gîndea la dînsul și lui i-a fost milă.

— Știi ce? zise Mitiță către Ianoș. Eu zic așa. Cînd o fi ograda goală, după amiază, cînd și Ion e la crîșmă, eu am să vin, să te aduc aici, la iarbă...

— Dumnezeu să-ți deie sănătate, stăpîne, zise măgărușul, privind cu dragoste pe copil. Acu am mîncat destul. Mă duc să beau și apă de la jghiabul fîntînii, și pe urmă hai în ogradă...

Ieșiră din livadă. Mitiță puse clempușul la portiță. Ianoș se așeză la locul lui dinaintea grajdului, Mitiță se sui în cerdac; și se uita la tovarășul lui. dintre tufele de vie sălbatică. Ianoș își întorcea cu mulțămire ochii, privindu-l, și Mitiță îl înțelegea foarte bine.

— Acesta e un măgăruș năzdrăvan, se gîndea băiețelul; întocmai ca-n povești... Dacă vreau, într-o zi încalic pe el și mă duce cine știe unde. La vreo primejdie, Ianoș are să știe să-mi deie sfat... Și toată

lumea are să se mire de vitejiile pe care am să le fac...

Pe cînd se gîndea el așa, pe poartă intră Ion, cu nasul cam rumăn. Se îndreptă spre grajd. Ianoș nu făcu nici o mișcare.

— Aha! zise rîndașul. Te-ai muiat, jupîne Ianoș! Ia să-ți dau niște apă... să-ți fac cinste!...

Ii aduse apă într-o căldare, de la fîntîna din livadă. Ianoș se făcu că nu vede căldarea.

— Poate vrei ș-o leacă de fîn? întrebă Ion. De foame nu te las eu să mori, căci mîni mergem iar în țarnă cu cărucioara... Hai să-ți aduc ș-o leacă de fîn...

Ii aduse un braț de fîn; i-l puse dinainte. Ianoș nu se clinti.

Ion începu să se mire:

— Cum? nu vrei nici să mînînci? Și asta-i încă una!... Bre! bre! bre! așa lighioaie îndărătnică încă n-am văzut!

Și Ianoș își tremura o ureche, făcînd semne prietinului din cerdac; iar Mitiță rîdea ascuns în verdeață și nu mai putea de bucurie.

POVESTEA CU IEPURII

Ascultă, Miliță, să-ți spun o poveste, — cum era demult, în deal, la grădina noastră, un moșneag pe care-l chema Vasile și păzea livada...

Moșneagul era bătrîn și singur; baba de multă vreme se călătorise spre tărîmul celălalt. Umbla într-un cojoc vechi, cu niște ciubote mari cu turetcile răsfrînte, și-n cap purta o căciulă dintr-un berbece, cu fundul turtit, și așa de grea încît eu, pe-atunci fiind un băiețel ca tine, abia o ridicam în brațe. Cînd își lăsa berbecele pe ochi, atuncea își căuta de treburile lui și era cam morocănos; iar cînd umbla cu chef, după ce se abătuse oleacă pe la crîșma «cu polobocul verde», apoi își dezvălea fruntea și mițele cădeau pe ceafă, și i se descopereau doi ochi mititei între pleoapele boțite ș-un obraz pe care abia, ici-colo, se încîrligau cu frică parcă puține tufe de păr cărunt. De aceea chiar toată lumea îi zicea «moș Vasile Spînu». Locuia moșneagul într-un bordei, la marginea livezii. Acolo sălășluise el cu baba lui vreo treizeci-patruzeci de ani (nici el singur nu-și mai aducea aminte cît anume), ș-acolo voia să încrucișeze mînile pe piept, pe laița tare, lîngă vatra străveche. Cînd era vreme rea, stătea cu nasu-n spuză și pîcîia din lulea; iar cînd umplea sfîntul soare lumea de lumină, ieșea moșul cu ciomagul lui lustruit și umbla pe cărările livezii, printre nenumărații copaci, pe sub bolțile frunzoase, de la nucii cei din fund, pînă la ulmul cel uriaș de la poartă. Îi plăcea și noaptea să umble, cînd parcă izvora din ierburi, din flori și din pămîntul umed, o lumină tainică ce se împînzea argintie printre trunchiurile negre, răzbătea prin frunzișurile neclintite și creștea în văzduh, pînă la luna de pe bolta fumurie.

Umbla și ziua și noaptea, ca o arătare, încet, fără să vorbească. Dormea tare puțin: n-avea somn; noi, băieții, nu prea-i eram dragi și ne spunea o istorie grozavă: cum iese, noaptea, din smeurișul de lîngă nuci, un țap negru, cu coarnele ca un țăpoi și cu barba-n piept. Rămînea singur pe prispa bordeiului și noi fugeam acasă, la vale, prin tăcerea amurgitului, și din vale, cu oarecare teamă, priveam în sus, spre livadă, și vedeam pe asfințit bordeiul și ulmul cel mare într-un fum ușor și într-o rumeneală neclintită, și-ntre ulm și bordei sta moșneagul în picioare, cu berbecele lui în cap, — sta neclintit și părea o momîie de cărbune, pe deal, în cele din urmă flacări ale amurgului.

Acu să vezi ce s-a întîmplat cu moș Vasile Spînu, într-un rînd la anul nou.

De cu sară umblase moșneagul pe la cumătri și pe la fini, cu uratul. Tot scutura lîngă ferestrele luminate o talangă, rar, și spunea o foarte frumoasă istorie a plugușorului, o istorie lungă-lungă care începea așa:

Logofete, logofete,
Pune spata la părete
Şi urechea la fereastră
Ca s-asculţi povestea noastră!

Spunea el, spunea, — şi cînd striga: «Ia mai îndemnaţi, flăcăi!», răspundea el singur: hăi! hăi!, căci n-avea nici un tovarăş.

A umblat el aşa, — şi-l chemau gospodarii în case şi-l cinsteau frumos. Şi într-un tîrziu, cu căciula dată pe ceafă, a intrat în livadă. A aţîţat focul în bordei ş-a ieşit îndată afară. Era vreme lină; era ger şi nu bătea vîntul; iar văzduhul se umpluse de pulberea lunii. Ramurile copacilor stăteau învăluite într-o promoroacă de pietre scumpe, care scînteiau lin, neclintit; omătul părea albăstriu, şi se întindea proaspăt şi nepătat, pretutindeni.

Moşneagul se clătina încet, în preajma bordeiului, şi se uita cu mulţămire pe toată întinderea livezii.

— Aşa-mi place şi mie, mormăi el, aşa-mi place... A mai dat Dumnezeu sfîntul o leacă de omăt, ş-o leacă de lună în sara de Sfîntul Vasile, da' nu tot viforniţă...

Porni domol pe cărare, prin mijlocul livezii, spre banca de lemn de la margine. Umbla şi tîrîia după el ciomagul lustruit. Paşii lăsau urme mari, albastre, iar ciomagul făcea o dîră pe lîngă paşi. Ajunse la banca de stejar, se lăsă cu cojocul în pătura moale de nea, şi grăi cu mulţămire:

— Aha, aici îmi place şi mie să stau...

Livada mare tăcea ca o grădină albă, fermecată. Şi moşneagul, ridicînd ochii, cu mirare văzu dintrodată cum ies dintr-o tufă două urechi lungi, — şi după dînsele un cap cu ochi lucitori, — ş-un iepure făcu două copce pe omătul moale, cu ciotul alb de coadă bîrligat, — apoi se opri, cu cele două picioare de dinainte ridicate şi începu să se uite la moş Vasile, mişcîndu-şi cu mirare urechile, cum ar fi mişcat două degete.

Moş Vasile nu se clinti din locul lui; dar încercă să caşte ochii tulburi, să vadă mai bine. Alt urechiat începu să ţupăiască, — parcă prin împărăţia lui se juca; şi moş Vasile cîrni cu nemulţămire din nas.

— Bine, bre, ce căutaţi voi aici? zise el. Nu ştiţi că livada-i oprită? Ce fel de vorbă-i asta? Umblaţi aşa, hai, ca prin satul lui Cremene... Îmi pare rău!

Totuşi, clătinîndu-se încet pe banca lui, moşneagul nu putea parcă să se supere prea tare pe musafiri. Încă un urechiat prinse a face urme pe omăt, se apropie; ş-acuma şedeau trei înşiraţi, aşezaţi pe codiţe, cu labele de dinainte atîrnînd, şi se uitau la bătrîn mişcîndu-şi nasurile crăpate şi urechile.

— Ce-i, măi băieţi? întrebă moş Vasile Spînu cu prietinie.

— Am venit, bătrînule dragă, să ne jucăm oleacă prin livadă... Aşa vreme, la anul nou, de mult n-a fost...

— Adevărat, bre, mormăi bătrînul, mîndră vreme! Aici ai grăit bine, bre... Da-i vorba, cum de grăiţi voi, dacă sînteţi iepuri... Iaca, asta n-o pot eu pricepe... Cum staţi voi, nişte *animăli*, cu un om ca mine la sfat?... Iaca, îs om bătrîn, dar aşa ceva încă nu mi s-a întîmplat.

— Te miri tare, moşule?

— Cumplit!

— Apoi de ce să te miri, moşule? Nu ştii dumneata, că aşa este o zi pe an, de vorbesc dobitoacele între ele, — şi dacă se întîmplă, vorbesc şi c-un om

cumsecade... De aceea am venit noi la dumneata, bătrînule, c-o rugăminte...

— Care rugăminte ?

— Apoi, moşule, noi sîntem nişte băieţi saraci, vai de capul nostru... Ne alungă oamenii, şi cînii, şi vulpile, şi lupii, din toate părţile... O leacă de cojocel avem şi noi, şi pe-acela ni-l iau... Parcă nu mai pot încăpea pe lume de răul nostru... Ne-am gîndit şi noi, moşule, să ne dai voie să iernăm în grădina asta...

— Ei ? Numai atîta ?

— Şi ne-am mai gîndit, moşule, să ne dai voie să mîncăm cîte-o leacă de mugur, — că acuma s-a pus omăt şi tare-i greu s-agonisim de ale gurii...

Moşneagul prinse a rîde şi-i ameninţă cu degetul :

— Bre, aveţi voi noroc că-s în toane bune... altfel aş avea eu ac de cojocul vostru... Aveţi voi noroc de-o noapte ca asta, sfîntă... Bine, iaca, vă dau voie... Da' de hultoane să nu v-atingeţi... Acelea-s puse de boier... Încolo, aveţi voi mladă destulă... Aţi înţeles ?

— Am înţeles, moşule...

— Ei, dac-aţi înţeles, hai ! paşol !...

Cum a rostit vorba asta, iepurii au început a se da peste cap bucuroşi, pe urmă s-au prins de labe, ş-au pornit o joacă prin tufe, lucru rar ; şi moş Vasile îşi căsca pleoapele şi cerca să-i vadă mai bine, pînă ce s-au mistuit în tufe şi nu i-a mai văzut.

Cu greu s-a sprijinit în ciomag şi s-a sculat în picioare, cumpănindu-se uşor. A dat din cap ş-a făcut : hm ! — şi s-a îndreptat spre bordei.

— Asta-i încă una... mormăi el încet. — Se lovi cu berbecele din cap şi cu ciubotele de uşa bordeiului. O deschise cam mînios şi coborî două trepte. Pale de lumină se zbăteau în întuneric. În vatră ardeau gătejele şi se risipeau în jaratic. Scoase moşul din tureatcă luleaua şi beşica de porc, — se aşeză pe scăunaş, lîngă horn, şi începu să-şi pregătească «maşina de afumat». După ce isprăvi de îndesat tutunul, aşeză un cărbune, — şi punîndu-se cu coatele pe vatră, cu nasul aproape de jaratic, începu a pîcii. Tot vorbea, pe gînduri :

— Hm ! asta-i încă una... Rariţă !... — Rariţă !...

Aşteptă o vreme.

— Hm ! Rariţă-Rariţă ! Adică de ce n-ai răspunde tu cînd te strig ?... Adică de ce-ai fi tu soi rău ? N-auzi, bre ? Cum îi asta ?... Am stat de vorbă cu iepurii în grădină, — şi asta de cînd sînt nu mi s-a întîmplat... Tu ai mai auzit de-aşa ceva ?...

Nimeni nu răspundea.

— Cum ? Te-ai supărat tu adică !... Am băut şi eu oleacă şi ţie nu ţi-am adus nici o mulţămire... Mái babă ! nu fi tu aşa de hapsînă, că, la urma urmei, am să mă mînii ş-ai să dai de dracu !... Ce-ai spus ? N-ai spus nimica ? Ştii tu moarea mea !... Mie, bre, nu-mi suflă nimeni în borş... Eu, bre, nici de boier nu mă tem, la urma urmei... Cînd i-oi spune eu : Cucoane, te-am ţinut în braţă pe cînd erai un ţînc ! — ce-are să mai zică ? ha ? Nimica n-are să zică... Da' cu tine am de furcă, că tu eşti fiinţă ră... Eu cu tine vorbesc, şi tu taci... Aşa m-ai amărît tu o viaţă de om...

Moş Vasile pîcîia năcăjit din lulea, cu nasu-n jaratic.

— Ai tu, vra să zică, noroc că-s în toane bune... Ai noroc ca şi iepurii ; da' altfel eu îs om amarnic... Şi iar te măsur cu ciomagul dacă nu vrei să înţelegi de cuvînt... Iar cu iepurii nu pot să ştiu cum a fost...

Stăteau, bre, şi vorbeau cu mine, ca nişte copchii... Mare lucru...

Moşneagul era cam supărat. Se sculă cu greutate de pe scăunaşul lui şi bocăni cu ciubotele spre laiţă. Se apleacă şi pipăi boarfele. Atuncea de-abia și-a adus aminte că el a trăit cu baba treizeci ori patruzeci de ani și pe urmă baba s-a călătorit pe ceea lume. A prins a mormăi cu jale, aducîndu-și aminte, cu glas tare, de vremea de altădată.

Era foarte amărît şi nu putea să doarmă. Iar a ieșit prin livadă și s-a uitat pe sub căciula lui spre tufele din fund. Dar pe iepuri nu i-a văzut. Și-a luat atunci talanga ș-a coborît la vale spre noi, și ajungînd la casa noastră, a început să ure singur, sunînd rar, şi îndemnînd flăcăi nevăzuţi... Iar cînd a intrat în casă, cu ochii spăriaţi și îneguraţi, ne-a spus cum s-a sfătuit el cu niște *animăli* și cum a vorbit cu baba lui. Și se minuna :

— Oare ce să fie asta, cucoane ?

Și da din cap, stînd sprijinit în ciomag, lîngă ușă.

— Eu cred că de-acu s-a strîns funia la par... De-acu nu mai am mult... Să știți de la mine, că-n noaptea asta grăiesc dihăniile... Iaca, eu stăteam ici, și iepurii colo... Și vorbeam cu dînșii cum vorbesc cu dumneavoastră... Asta-i mare comedie...

Iar a doua zi, sara, moșul nu-și mai aducea aminte de iepuri și de babă, — și văzînd că-l năcăjim :

— Moșule, ce-i cu iepurii ? moșule, ce-i cu baba ? și-a prăvălit berbecele pe ochi și a prins a ne spune răşchirîndu-şi degetele pe dinaintea ochilor, despre «ţapul cel negru cu coarnele ca un ţăpoi şi cu barba rezemată-n piept»...

HOŢUL

Boierul Costea Forăscu, îngrămădit şi încovoiat în mantaua-i groasă, pătruns de apă, de frig și plictiseală, își opri calul la casa chihaiei.

Dincolo de poartă, în fund, în tindă, pîlpîia focul pe vatră cu sclipiri vesele de rîs.

— Gavrile ! strigă boierul scurt, cu mînie.

Un om nalt, spătos, cărunt, cu plete revărsate pe umeri, ieși îndată, plecîndu-și grumazul, ca să nu se pălească cu capul de pragul de sus.

— Poronciţi, cucoane !

Cu coada harapnicului, stăpînul își dădu la o parte gluga care-i acoperea capul, și ochii luciră încruntaţi pe obrazul smead.

— Ia-ţi pușca și vină după mine ! grăi el cu hotărîre.

Chihaia se întoarse grabnic, intră în tindă, dădu cu braţul la o parte pe cineva care i se pusese în cale, și căută prin unghere torba, cornul, pușca și baltagul. Trase pe mînici repede sumanul, își îndesă în cap o căciulă veche și ieși în ogradă făcînd pași mari și lunecînd cu opincile prin hleiul desfundat. Capauca Moţa, lîngă cotlonul ei din colţul casei, începu să se

zbată în lanţ şi să schiaune cu jale. Gavril se opri, în cumpănă, cu capu-ntors spre ea:

— Las-o acasă! zise stăpînul.

Omul îşi strînse sumanul la piept şi ieşi în drum cu baltagul şi cu puşca.

— Ce este, cucoane Coste?

— Mă-ntrebi ce este? izbucni îndîrjit boierul şi îşi acoperi obrazul cu gluga. Tu ştii să te hodineşti la foc; haidăii ceilalţi, iar nu fac nimica, — şi trebuie să mă vestească străinii că intră hoţi în pădure. Ba pot să-i văd şi eu ziua-n amiaza mare, cum mă pradă. Acu o jumătate de ceas am văzut eu, cu ochii mei, pe-un muşteriu...

— Cum se poate, cucoane? unde-i? Doar de-a fi intrat după ce-am făcut eu *ispecţia!*

Stăpînul începu să rîdă amărît:

— Ia slăbeşte-mă... N-ai mai ieşit tu pe vremea asta în pădure cum nu-s eu popă... Las' că vă ştiu!

— Da' unde se află, cucoane, am ieşit, cum să nu ies?... Am cercetat, am dat glas din corn pădurarilor, mi-au răspuns... Nu era nimica... Linişte, pace... Numai de sus ploua... De trei zile plouă. Cum să intre în codru pe aşa vreme?

Boierul pufni mînios. Chihaia Gavril mai încercă domol, două vorbe:

— Poate-acu să fi intrat... pe furiş... mai ştii?...

— Da' cum? izbucni Costea. Vrei să treacă pe lîngă casa ta?...

Chihaia tăcu. Stăpînul îşi îndemna cu pintenii calul, care-şi înfunda copitele adînc în noroiul drumeagului; Chihaia se ferea de băltoage, se strecura printre tufe, pe lîngă trunchiuri de copaci, se încovoia, luneca, se depărta şi se apropia de cal. Aşa merseră multă vreme fără să vorbească.

Prin pădure treceau adieri ca oftări de fiinţi chinuite, nevăzute. O bură rece, o cernere de pulbere fină şi umedă umplea aerul şi dădea zilei o coloare cenuşie. — Chihaia se ţinea grăbit după cal, lunecînd, sprijinindu-se în baltag, scuturînd în mersul lui buchetele de ferigi, făcînd să ploaie tufişurile înalte de fagi cu broboane mari peste pletele lui cărunte. — Chihaia se gîndea nemuiţămit: Ciocoiu-i mînios şi trebuie să-i fac voile... Aista, tînărul, nu-i ca bătrînul, Dumnezeu să-l ierte... Acela avea credinţă în noi... Aşa — mai bine să se facă el păzitor pe pădure şi eu să mă fac boier...

— Ce-ţi vine a rîde? întrebă deodată Costea, cu capu-ntors spre chihaie.

Gavril dădu din cap.

— Dă, mă gîndesc şi eu că dacă punem mîna peacela, cine-a fi, n-are să-i fie moale...

Boieru ista-i mare şpion... gîndi apoi sluga... Hm!... Şi-i mînios Dunăre...

— Unde-a fi fiind, cucoane, hoţul? A fi fiind chiar în tăietura cea nouă...

— Pe-acolo l-am zărit intrînd...

— Atuncea să-i ieşim înainte pe cararea asta...

Apucară de-a dreptul printre tufe, şi rămurelele începură să-i bată c-o ploaie deasă. Din vreme în vreme boierul mormăia cu mînie. Gavril mergea înainte, deschizînd drumul. — Şi deodată dădură-n tăietură, — şi, oprindu-se, deodată auziră glas de om.

— Auzi? gemu cu glas înăbuşit Costea, înălţînd un deget.

Se auzea îndemn stăpînit de glas silnic, din gîtlej. Scurt, Gavril se lăsă prin pădure ca să iasă înaintea hoţului la vale, iar boierul îşi repezi calul de-a dreptul năprasnic; şi omul, hoţul, îndemna încă în su-

manu-i roşcat la jugul boilor nemişcaţi, pînă la genunchi în băltoagă, — cînd boierul îl ajunse şi-l luă în pieptul calului.

— Vii la furat, păgînule ? Da' ce, intri-n pădurea tătîni-tu ?

Omul întoarse un obraz pămîntiu, c-o barbă rară, cu doi ochi rotunzi şi spăimîntaţi. Strigă răguşit :

— Cucoane Coste ! nu mă mai zdrobi şi dumneata !

Dar boierul întoarse calul şi izbi pe om spre roatele carului şi spre lobdele încărcate. Dădu de două ori cu harapnicul, apoi se feri o clipă, se dădu alături şi-l păli cu boamba de plumb din capătul mănunchiului. Omul căzu peste roată.

— De-acu-s gata ! gemu el scurt, cu spaimă. Cu mînile prinse de schiţe, îngenunche în noroi, ş-o undă de sînge i se sui pe buzele palide. Chiar atunci şi chihaia se repezi din tufe. — Strigă gros :

— Ce-i, măi hoţomanule ?... Apoi se opri lîngă car, uimit :

— Tu erai, mă Ile ? — Ce este ? — Cucoane, aista-i Ile Covataru... Da' ce are ?

— Nu vezi ce are ? strigă stăpînul. Văd că a îngenunchiat şi dă ochii peste cap...

Amîndoi se uitau la om. Clipea din ochi şi obrazul i se încreţea ; dintr-o durere grea din trup parcă-i ieşeau picăturile de sînge şi vorbele :

— Am îndrăznit şi eu, da' iaca, Dumnezeu mă bate...

Pe urmă îşi încleştă dinţii şi se lăsă în apa drumului.

Boierul sta neclintit pe cal. Nu ştia ce hotărîre să ia. Nu ştia ce să creadă. Chihaia Gavril aştepta şi-şi purta ochii întruna de la stăpîn la căzut. Apoi se hotărî şi se îndreptă spre boier :

— Cucoane, eu zic să-l iau şi să-l duc pînă la bordeiul meu... Cum să-l lăsăm aici ?... Are el ceva...

— Bine, ia-l şi du-l... rosti cu jumătate de glas stăpînul.

Chihaia îşi rezemă la o parte puşca şi baltagul şi începu să descarce repede carul, azvîrlind lobdele la marginea drumului. De deasupra ploua încet, mocnit, şi văzduhul plumburiu apăsa parcă asupra lumii o mîhnire sfîşietoare. Ile Covataru gemea încet, în noroi, lîngă car, sprijinit într-un cot.

După ce isprăvi, Gavril apucă pe romîn de subsuori şi-l aburcă încet în car. Apoi îndemnă scurt boii :

— Hai !

Boii porumbi se opintiră şi scoaseră cu greutate carul din hlei.

— Cucoane ! zise Gavril cu tărie ; dumneata apucă de-a dreptul pe unde am venit noi... Eu fac pe drum — şi am o leacă de înconjur...

Carul porni cu boii blînzi, şi cu omul toropit, prin fumul burniţei. Boierul, tăcut, îşi întoarse calul şi apucă prin pădure, prin răceala pătrunzătoare, prin oftările domoale ale adîncului. Mergea în pas, gînditor, şi-şi simţea mădularele amorţite. Ş-avea şi-n el ca o nemulţămire nedesluşită. Şi parcă şi de el însuşi şi de roibul care-l purta de jumătate de zi, ud şi flămînd, îi era milă. Poate s-ar fi bucurat de focul din vatra chihaiei, — dacă n-ar fi avut a veni cel îngenunchiat. Ce are omul cela? se gîndea boierul. — Nu l-am pălit aşa de rău.. Trebuie să aibă de mai nainte ceva... Şi mergea la pas prin pădurea plină de apă...

De două ori greşi drumul şi trebui să se întoarcă înapoi. Acu iar începea să se mînie. Dar cînd ajunse

într-un tîrziu la casa chihaiei, îndîrjirea-i căzu: carul sta gol în mijlocul ogrăzii și boii mestecau o leacă de iarbă la adăpost, subt un șopron.

Intră în tindă. Îndată simți blîndeța focului. Dar lîngă vatră, jos, sta, slab și sfîrșit, plin de noroi, hoțul de lemne.

— L-am adus... zise încet, c-o privire ciudată, chihaia Gavril. Tare-i slab... A mai avut el un val... S-a opintit azi tare greu pe lîngă boi... Poftiți, cucoane, în casa asta mare...

Boierul intră în odaia mai curată. Din umbră ieși deodată nevasta lui Gavril, nedeslușită, apucă mîna stăpînului și o sărută. Apoi se dădu la o parte, cu brațele încrucișate pe piept.

— Da' băieții unde ți-s?...

— Îs la treabă, cucoane, zise Gavril. Îs stoleri...

Umbra odăii era rece și mohorîtă. Boierul simțea în nări un miros ascuțit de aer închis, de pulbere și de rachiu. Își lepădă mantaua grea și trecu în tindă, spre focul din vatră.

— Te pătrunde la ciolan umezeala... zise el frecîndu-și mînile și întinzîndu-le spre flacări.

— Dă, așa-i pe ploaie... vorbi chihaia privind în pămînt. Apoi adăogi îndată: Am tăiat o găină... s-o facă nevasta c-o leacă de borș...

Boierul Costea simți într-o clipă foamea încălzindu-i coșul și gura i se uncropi. — Apoi își plecă ochii. Lîngă laturea cealaltă a vetrei, omul bolnav deschise ochii mari, sălbatici, tulburi. Gemu deodată fioros:

— Bade Gavrile... bade Gavrile...

— Ce vrei? întrebă blînd, apropiindu-se, chihaia...

— Bade Gavrile, să-mi dai o lumînare...

Stăpînul simți o înfiorare: omul își aștepta ceasul morții! Și dintrodată o simțire neobișnuită își făcu loc în sufletul lui: o adiere de milă pentru cel ce se stîngea. Și cuvinte parcă i se ridicau în întrebări. — Chihaia aduse o lumînărică de ceară. Boierul îl privea cum se mișcă, solemn, nepăsător parcă, c-o încrețitură în frunte, deasupra nasului, pe cînd în el se iezea neliniștea.

Omul primi lumînarea și o puse alăturea, pe pămînt. Apoi se întinse drept, pe spate.

Deodată boierul vorbi:

— Bine, omule, dar ce-ai avut?

— L-au pălit cu ciomagul niște oameni... mi-a spus... rosti chihaia. S-au luat de la niște pămînt. L-au bătut în spate și-n piept... Coșul lui e numai vînătăi...

Boierul își aduse privirea iar spre bolnav; îi întîlni ochiul mare, dureros, și dintrodată își aminti de lovitura boambei de plumb. Își întoarse capul. Întrebă încet, stînjenit:

— Da' el de unde-i? și ce face?

Omul deodată începu să geamă, apoi întinse mînile, parcă se apăra de ceva: două mîni negre, arse, uscate, noduroase ca niște vreascuri, două mîni de rob al pămîntului.

— E muncitor... zise încet chihaia.

— Îs un biet om muncitor... gemu bolnavul deschizînd ochii cu albul mărit. M-au farmat niște romîni... Și mi-a murit un copil, și n-aveam cu ce-l îngropa... ș-am vrut să duc la tîrg un car de lemne.

Începu să tușească... Își șterse domol cu mînica, de pe buze, sîngele năvalnic. Și deodată avu o privire stranie, fixă spre boier.

— Acu ce să fac? zise el cu glas schimbat, jos, adînc. Acu eu zic aşa: mă-nsor...

Tăcu, privind stăruitor spre boier. Incepu iar, aiurit:

— Acu zic: Hai, măi nevastă, la cîmp, la Cioara. Acolo muncim o vară-ntreagă şi dormim sub căruţă... cu cînele legat lîngă noi...

În casă era tăcere. Chihaia se aşezase pe un scăunaş într-un colţ. Boierul asculta încremenit pe scaunul lui, în bătaia focului cu tresăriri şi bîzîiri încete.

— Da' eu ce fac? zise deodată hoţul de lemne... Eu zic una, boierul zice alta... Cucoane! şopti el cu durere, cucoane! am asudat ani de zile pe lanurile dumnitale; dă-mi v'o două parale să-mi cumpăr păpuşoi pe iarnă... Acu eu zic altfel: mă duc să-mi vînd boii că n-am ce le da de mîncare...

Răstimp de tăcere. Şi pe urmă alt glas, o plîngere adîncă, o rugare chinuită, de departe:

— Oameni buni! nu mă zdrobiţi! Nu mă zdrobiţi! Nu mă omorîţi, măi fraţilor...

O înfiorare se strecură parcă prin umbra cenuşie. Omul începu a geme, închise ochii; apoi tăcu.

Intr-un tîrziu, şopti lin:

— Bade Gavrile, dă-mi lumina...

Din casa cea mare se auzi înecat în lacrimi plînsul tremurat al nevestei pădurarului. Gavril aprinse lumînărica de ceară; bolnavul o cuprinse strîns cu mîna dreaptă, apoi şopti foarte încet:

— De-acu rămîne femeia... Cine plînge? — Să-i duci boii şi carul...

— Bine...

Omul avu o zguduire, apoi rămase cu ochii aţintiţi în sus, în bagdadie. Obrazul pămîntiu, ochii trişti, i se cufundară ca într-o fumegare: ziua se întuneca încet-încet.

— Iertaţi-mă... şopti el şi oftă o dată adînc. De lîngă foc, palid, boierul avu o întrebare înceată, tulburată:

— Ce-i de făcut?

Lumina din mîna întinsă se plecă spre pămînt, căzu şi se stînse. Nimeni nu răspunse. Omul, în umbra-i dureroasă, tăcu pentru totdeauna.

PRINTRE GENE

Într-o vară, acum cîţiva ani, am primit vestea că niște rude ale mele de la ţară au ajuns la cuţite, certîndu-se pentru pămînt. După maică-mea, care a fost fată de ţăran clăcaş, aveam şi eu drept la o parte din pămîntul bătrînesc. Gîndindu-mă cum ar trebui să fac împăciuirea, mă cuprinse aşa, deodată, tristeţa întîmplărilor trecute, şi mă hotărîi să fac drumul pînă la Urecheni, să mai văd o dată casa în care a murit mama.

Am ajuns într-o zi călduroasă de iunie; satul revărsat într-o vălcică părea pustiu în fierberea arşiţei; cînii dormeau în umbra gardurilor, porci cu juguri, plini de noroi, rătăceau prin şanţuri; ici-colo, dintr-o ogradă, un gospodar îşi înălţa capul şi mă privea nepăsător. Nu mă cunoştea nimeni. Şi mie satul îmi părea cu totul altfel decît îl păstrasem în amintire; îmi părea trist şi fără viaţă.

La casa bătrînilor, mi-a ieşit înainte fratele cel mai mic al mamei, însurat nu de mult. M-a poftit în casă, nu ştia cum să-mi spuie, îngîna încurcat:

— Cucoane Dumitre... şi mă privea ciudat.

Nevastă-sa, Ileana, sta desculţă lîngă uşă, cu mîna la gură, şi mă cerceta cu doi ochi negri foarte frumoşi.

Cu greu am pornit vorba; şi pe cînd mătuşă-mea pregătea în grabă zama de găină, moşu-meu Culai, nu cu mulţi ani mai mare decît mine, îmi povestea, cu fruntea încreţită, privind într-o parte şi rostind cu greutate vorbele, ce s-a mai petrecut pe-acolo... Grăia domol, întrerupt. Căuta cuvintele, privea la mine pe furiş, avea o bănuială că nu-l înţeleg. Şi eu mă uitam la obrazul lui înroşit de soare şi vînt, pe care ochii tulburi făceau o pată alburie, îi ascultam rostul greu şi încîlcit, şi mă gîndeam cu strîngere de suflet că între acest frate al mamei şi mine nu mai este absolut nici o legătură: sîntem cu desăvîrşire străini unul de altul! Şi el poate, întunecată, avea aceeaşi simţire: se oprea înghiţind şi nu se putea stăpîni să nu-mi spuie ca la început, privindu-mă repede şi fugind cu ochii într-o parte: cucoane Dumitre...

— Bătrînii au murit, zise el într-o vreme... pe mămuca am pus-o în mormîntul leliţei (leliţa era mama); şi pe urmă, acu doi ani, Gheorghieş — îl ştii — care era cu trei ani mai mare decît mine, s-a dus şi el... Aduceam nişte scînduri cu chirie, de peste baltă, şi lîngă sat, aproape de curte, se rupe capătul... Acu el era voinic. Pune umărul, se opinteşte... Pe urmă descarcă scîndurile... Vine vatavu de la curte şi începe să-l suduie. Atuncea s-au brănţăluit ei oleacă. Şi vatavu l-a pălit c-o scurtătură de vreo trei ori peste piept şi peste pîntece. Nu i-a fost atuncea nimica, da' după vreo trei zile, pe cînd încărcam iar, la fabrică, odată îl apucă o răutate de la inimă, şi începe să verse sînge închegat pe gură... Pe urmă s-a tras subt un gard ş-a murit aşa... fără lumînare... S-a uitat la mine

ș-a zis: Măi Culai!... și pe urmă a rămas cu ochii înghețați...

Am întrebat c-un fior de durere:

— Ei, și n-ați făcut nimica? n-ați cerut cercetare?

— Ce să facem?... zise el încet, oftînd. — Ș-apoi după aceea am început eu a mă ciondăni cu bădița istalalt... El e cu vreo zece ani mai mare decît mine... Și el zice că eu am rămas în casa bătrînilor și lui i se cuvine mai mult pămînt...

Și a urmat a-mi spune multe despre dezbaterea aceasta întunecată asupra pămîntului.

Pe urmă, tîrziu, l-am întrebat și eu, apăsat de mîhnire:

— Vra să zică, mormîntul mamei nu se mai cunoaște?...

— Ba da... da' se chiamă că-i prefăcut... Am luat ciolanele, le-am pus într-un sac și le-am așezat la căpătăiul bătrînei... Am făcut noi toată slujba cum se cuvine, cu părintele Gavril...

Îmi spunea acestea cu grijă, ca să mă facă să pricep lucruri tainice și grele — dintr-o altă lume.

Am tăcut după aceea... El s-a dus la treburile lui, eu am rămas gîndindu-mă.

Și-n zilele următoare, stăteam mai mult singur. Gospodarii se duceau peste apă, la prașila păpușoiului, se întorceau tîrziu, se culcau cum se întorceau, în bordeiul din ogradă, și eu parcă locuiam acuma singur casele bătrînești. Iar într-o sară, cum stam pe prispă, trecutul se întoarse în mine cu o putere neobișnuită și începui să mă gîndesc fără întrerupere la aceea care nu mai avea mormînt...

Pe mama o țin minte tînără și frumoasă, naltă, rumănă, cu ochii blînzi, negri... În sara aceea lină simțeam cum se ridică și mi se lămurește în suflet

înfățișarea ei. Și de cele mai depărtate zile îmi aduceam aminte, ș-o vedeam plîngînd, și mă vedeam și pe mine, mic numai de doi ani, scîncind cu pumnii în ochi, într-un colț. Tata își răsucea mînios mustața căruntă și ne fulgera pe rînd cu privirea, răcnind; mi s-au înfipt în minte ochii lui de-atunci, furioși, cu albușul mărit.

Mai tîrziu, cînd vorbeam și înțelegeam, auzeam pe mama grăind despre tata c-o vecină, și zicînd c-o înmlădiere de respect în voce:

— Acuși vine dumnealui...

Rar, veneau «bătrînii» de la țară, cînd nu era tata acasă, și «bătrînica» întreba pe mama cu sfială, pe cînd bătrînul se uita în altă parte:

— Da' boieru ce mai zice? Cînd vă duceți la biserică?...

Mă așezam între bătrîni și-i priveam curios: îmi plăcea mirosul de dumbravnic și de mintă din straiele «bătrînicăi». Mă întrebau:

— Da' pe la noi cînd ai să vii mata?

— La vară... zicea moale mama, privindu-mă cu dragoste și punîndu-mi o mînă în creștet.

— Și cînd ai să te duci mata la școală?

Eu îngînam:

— Cînd oi fi băiet mare...

Mă făceam cu greu băiet mare și vedeam în juru-mi multe lucruri pe care încă nu le pricepeam. Tata, om gînditor, în straie negre, mă privea cu seriozitate și zicea mamei:

— Eu am un principiu... Vreau să-l cresc ca pe un spartan... De-aceea nici nu-l sărut, nici nu-l mîngîi...

Maica mă săruta lin pe frunte și pe ochi, și ofta.

— Iaca, asta nu-mi place... zicea tata; trebuie să

te dai tu în obiceiurile tale!... N-ai să mă înțelegi niciodată, frate dragă?...

— Eu îs o biată femeie fără carte, îngîna mama; ce pot să știu eu?...

Altă dată tata vorbea în cerdac, c-un moșnegel chel, cu bărbuță albă. Stăteau pe scaune și nu se uitau unul la altul.

— Cucoane Leone, zice moșnegelul, ar trebui să te mai gîndești și la viitor... Este un copil la mijloc... Ea e femeie simțitoare... Pe urmă ai îndatoriri către lume... Eu să fiu în locul dumnitale...

— Eu să-ți spun dumnitale, răspunde repede tata; eu am un principiu: să trăiesc izolat, să nu am de-a face cu lumea... Mă duc la slujbă, mă întorc acasă... Pe urmă, eu la fleacuri popești și la altele nu țin. Eu sînt om liberal și democrat... Mie îmi place ce a zis Voltaire despre popi...

— Da' ce are a face, dragul meu, asta și cu traiul dumnitale? Ai făcut un pas — acum ți-i rușine de dînsa? Vrei s-o ții așa, să se simtă roabă cît a trăi?...

— Să-ți spun un lucru... Nu-i vorba despre asta... zice zîmbind tata. Eu cunosc lumea; *ea* se simte fericită. Ce, crezi că nu preferă ea viața asta, mizeriei de la dînsa de acasă?

— Bine, dar la început, cînd ai adus-o, ai făgăduit...

— «Intr-un moment de fericire!»... rostește tata vesel, întinzîndu-și brațele în laturi.

Viața mea ș-a mamei, în vremea aceea depărtată, era tristă. Stăteam singuri în casă. După ce treburile se isprăveau și mîncarea era gata la bucătărie, mama se așeza la o fereastră și începea să lucreze la o horbotă, gîndindu-se. Eu mă așezam la picioarele ei, pe dușamele, murmuram singur întrebări și răspunsuri felurite, mă jucam cu ghemuri și mosoare «ca un motănaș», căci tata din principiu era contra jucăriilor. Tata era și-mpotriva luxului, de aceea pe mama mi-o amintesc într-o veșnică rochie mohorîtă. Stătea tăcută, albă, cu ochii duși, și mînile umblau repede în lumină. Niciodată n-am auzit-o cîntînd; oricine trecea pe dinaintea ferestrei o privea fără s-o salute, fără să-i zîmbească. Și ea într-un tîrziu mă ridica de jos, mă îmbrățișa și mă săruta cu patimă. Prindea apoi să lăcrămeze. Intrebam subțire:

— Mamă, te-a bătut tata? De ce plîngi?

— Nu, drăguță, nu m-a bătut nimeni...

Iar tata venea la amiază și sara, mînca, se așeza într-un jîlț larg și cetea o gazetă. Mama umbla prin casă după treabă; cînd avea a spune ceva, se apropia, se oprea, n-am auzit-o niciodată spunînd *tu* tatii. El ridica ochii ș-o întreba deodată:

— Ce este?

— Apoi ar trebui o leacă de gaz...

— Iar trebuie? și se scociora cu nemulțămire în buzunarul de la jiletcă.

Ș-acesta era obicei: în mîna mamei n-a fost niciodată un ban.

— Vezi și fă economie! adăoga tata, și-i întindea gologanii fără s-o privească.

Și zile după zile singuratice curgeau așa, în căsuța din mahalaua Sărăriei. Numai o dată mi-aduc aminte, la Paști, am ieșit cu mama în Iași, apoi ne-am îndreptat spre Copou, și erau înflorite grădinile. Mama părea foarte străină în mijlocul mulțimii și se înfricoșa tare de trăsuri. La fiecare răspîntie mă apuca de subsuori și mă ridica în brațe. Oamenii se uitau mirați la noi...

Eram pe atuncea trecut de patru ani; și sara, pe

gazetele căzute din mîna tatii, mă aşezam pe pîntece şi începeam a bolborosi cuvinte răzleţe plimbîndu-mi degetul pe şirurile negre. Mama trecea pe lîngă mine încet, nu mă tulbura ; tata însă, cîteodată, încrunta sprînceana şi începea să răcnească la mine. O dată chiar m-a şi bătut. Şi eu plîngeam cu sughiţuri, cu capul pe sînul mamei, auzeam cum bate repede şi tare ceva lîngă urechea mea şi tata, furios, dădea din mîni. Spunea repede, cu buzele îngreţoşate, cuvinte de dispreţ pe care eu nu le înţelegeam bine.

— Vreau să vă fac oameni, să vă pun în rînd cu lumea ! şi nu-i chip să vă deprind ! Tot v-au rămas copite la picioare !...

Dar într-o vreme am dus-o bine cîteva zile. Am pornit amîndoi pe un drum de ţară, într-o căruţă plină de fîn. Un flăcău cu plete, cu pălărie cît roata carului, învîrtea pe deasupra capului o puhă de cînepă şi îndemna doi căluţi costelivi :

— Hi-vi !

Apoi s-a întors puţin într-o parte şi a început a grăi cu noi.

— Tot aşa o duci, leliţă ? a întrebat el, şi ne privea pe amîndoi cu bunătate.

— Dacă el e om aspru... răspunse mama. Şi pe urmă i-i ruşine de mine... Nu vrea să iasă nicăieri cu noi... Dar macar acasă dacă aş avea linişte... Şi-a făcut el o mulţime de naravuri, acuma a început să asuprească pe băiet... El la mine zice că ţine... Dar are nişte surori... Acelea-s cucoane... Au venit o dată şi s-au uitat la mine... Cîteodată stau şi mă gîndesc că proastă minte am avut...

Flăcăul tăcu o vreme gînditor, apoi dădu din cap.

— Dă, vorbi el... Eu să-ţi spun... De-acu gata, nu mai poţi face nimica...

Mama oftă şi rămase cu ochii aţintiţi în depărtări. Intr-acolo mă uitam şi eu, şi vedeam o ceaţă albastră, în forme fantastice... Şi caii tropăiau mărunt, printre lanuri de holde, aerul fierbinte avea un miros de flori şi de seminţuri. Şi pe urmă am intrat în boltă de pădure. Apoi s-a deschis lumină şi s-a văzut un sat împrăştiat într-o vălcea. Mama parcă se deşteptase din visuri :

— Ascultă, Gheorghieş, zise ea blajin ; bătrînilor să nu le spui nimica...

Flăcăul dădu din cap :

— Nu te teme, leliţă !

După aceea şfichiui caii.

«La noi», la ţară, am petrecut cîteva zile.

Pe prispă era întins un lăvicer. Acolo stăteau bătrînica şi mama şi sfătuiau ; bătrînul, plecat pe scăunaş în colţul lui de şură, lucra la strung ; eu mă tăvăleam pe pajiştea ogrăzii, apoi rămîneam întins cu braţele în cruce, sub părul cel mare ; şi raze de soare, strecurate printre ramuri, îmi ajungeau pe obraz ca nişte vărguţi de aur şi mă gîdilau...

Imi aduc aminte cum s-a făcut o sară caldă, şi luna se ridica deasupra livezilor, în răsărit : deodată s-a întins ca o taină peste sat, cînii au tăcut, glasurile în vecini au contenit. Ca o ceaţă rară de lumină s-a ridicat deodată şi lucrurile în jur aveau o înfăţişare nouă. Bătrînii se culcaseră devreme, odată cu găinile ; eu stăteam încă treaz, lîngă mama, pe prispă. La doi paşi de noi înegrea un gărduţ de spini ; dincolo de el, ca într-o grădină din basme, luceau pline de rouă rujele uriaşe, pe tulpini drepte şi nalte. Grădiniţa aceea, sădită în alţi ani de mîna mamei, ziua trecea nebăgată în samă ; acuma deodată i se dezvăluiau rujele ; şi parcă şi-n sufletul mamei se dez-

văluia ceva uitat, flori din grădina tinereţii. Şi venea o mireasmă de busuioc, mireasma florii pe care o poartă în sîn fetele mari. Şi mama sta neclintită, rezemată de părete; privea înainte, şi luna lucea în ochii ei ca-n două fire de rouă; părea că ascultă ceva depărtat, un cîntec pe care eu nu-l auzeam. Şi într-un tîrziu îşi plecă fruntea spre genunchi şi începu a suspina. — Ş-acuma, cînd stam iar pe prispă, după atîţia ani, simţeam în suflet o sfîşiere amară, amară ca fierea...

A doua zi era sărbătoare şi bătrîna ne-a îmbiat şi pe noi să mergem la horă:

— Haide, şi-i vedea tinereţa jucînd...

— Nu merg, zise hotărît mama. Toată lumea din sat se uită pieziş la mine...

Bătrîna a avut o încreţitură în jos a feţei, ca la o strîngere de inimă, şi şi-a întors într-o parte ochii, apoi i-a ridicat tulburaţi spre obrazul palid al mamei.

De petrecerea noastră la ţară îmi mai aduc aminte că dormeam într-o căruţă, în fîn mirositor; şi că bătrînul îmi strujea jucării albe de lemn.

Apoi ne-am întors la oraş, lăsînd la spate neguri pe munţi şi pe codri, mergînd pe drumuri lungi, poposind în sate; şi îmi amintesc ş-acuma de o bătaie a unui clopot de la cai, pe cînd urcam o costişă lungă-lungă. Căruţaşul fluiera pe gînduri o melodie tristă; din cînd în cînd se oprea şi îndemna caii.

La casa tatii am început iar o viaţă de închisoare şi de întuneric. Acuma eram mai mărişor şi sufeream mai mult. *Vedeam* acuma mîniile tatii, şi ocările lui, auzeam chiar pălituri înăbuşite şi plîngerile de durere ale mamei. Simţeam că eu şi mama sîntem străini şi trecători în casa aceea; că omul acela mustăcios,

care se veselea şi rîdea cu străinii pe drum şi faţă de noi se încrunta mormăind, ne era duşman. Fugeam de dînsul acuma. Cînd, în supărările lui, mă atingea cu cureaua, ţipam ca muşcat de fiară.

Intr-un rînd, pe cînd treceau zboruri de frunze galbene pe dinaintea casei, eu stăteam într-un ungher de cerdac, afară. Tata şedea la fereastră în casă şi sorbea dintr-un filigean de cafea. L-am auzit cîntînd cu glas gros. Cuvintele mi-au rămas, le-am mai auzit de la el, pe-atuncea însă nu le puteam înţelege. Ascultam, şi glasu-i mi se părea un mormăit greu:

Fată de ghirău
Şi de mojic rău!
Astăzi te-oi lua,
Mîne te-oi lăsa,
Cu pruncul în braţă
Cu lacrimi pe faţă!

In iarna care a venit după aceea, dintrodată tatăl meu s-a îmbolnăvit greu. Sta în pat, aiura, o tusă cumplită îl îneca din vreme în vreme. Un doctor gros, roş la faţă, cu mînile pătate de puncte galbene, venea de două ori pe zi. Două cucoane slabe, cu capele de catifea, îmbrăcate cu rochii negre, intrară în casă... Acelea erau surorile tatii, mătuşile mele. Nici nu m-au sărutat, nici nu m-au mîngîiat, numai se uitau la mine cum umblu, cu jucăriile de lemn de la bătrîn, prin colţuri... Cum intra mama, ele mă arătau din ochi:

— Margaretă dragă, face copilul zgomot, du-l de-aici...

Mama mă lua de mînă, mă ducea cu dînsa în altă odaie; îşi ridica lîngă obraz un deget şi-mi şoptea plecîndu-se spre mine:

— Fii cuminte, dragu mamei, că ne bate cucoana!

Viața mamei, în timpul cît a fost tata bolnav, a fost ca o zbatere înfrigurată. Pe ger, pe zloată, pe zăpadă, prin noroi, ea ieșea, de mai multe ori pe zi; se ducea la cumpărături în piață, se ducea la farmacie; cîteodată, la vreme tîrzie de noapte, dădea fuga și la doctor... Și niciodată n-am auzit un clinchet de zurgalăi, niciodată n-a dus-o, niciodată n-a adus-o o sanie, prin frig și prin vifor. Pe urmă, în casă muncea ca o roabă, în odăi și în bucătărie; la fiecare mișcare, la fiecare poruncă a celor două cucoane, era gata. Și toate le făcea ca-n bătăi de aripi. Sara, cînd se strecura lîngă mine în pat, gemea încet, o simțeam zdrobită de trudă... Abia avea putere să-mi înceapă o poveste, pe urmă o dobora somnul. Dar peste noapte o deșteptau glasuri ascuțite de spaimă:

— Margaretă, Margaretă!

Și prin lumina scăzută a lămpii, trezit cu spaimă, zăream o fantasmă albă, o figură uscată, pămîntie, o scufie uriașă de sub care curgeau șuvițe de păr. Sta în mijlocul odăii și chema. Iar mama se îmbrăca repede, smuncit, tremurînd; și ființa din mijlocul casei parcă scheuna, încovoindu-se, cu mînile pe pîntece:

— Mai repede, dragă, mai repede!...

Pe urmă lucrurile s-au liniștit... Acuma se topeau zăpezile și soare cald umplea odăile. Tata sta ridicat pe perne și cetea gazeta. Era scofîlcit tare și mustața căruntă părea și mai mare.

Pe atunci, într-o dimineață, mama a prins a geme pe picioare. Îi ardeau ochii, o durea capul. S-a legat c-o grimea albă la frunte. Cu toată suferința, se tîra după treabă prin bucătărie, prin odăi...

Una dintre mătuși, după ce s-a sculat, a intrat în odaia noastră, s-a uitat pieziș la mama și și-a pocnit palmele una de alta:

— Vai. Margaretă, tare-ți șade rău așa!... Ia-ți grimeaua de la cap!

Mama și-a desfăcut legătoarea. Dar spre sară a căzut într-un colț de pat, gemînd. Undeva se auzea un glas ascuțit, țipînd:

— Margaretă! Margaretă! Fă cafeaua neagră! Două cafele, Margaretă!

Mama însă îngenunchiase, doborîtă de boală, ca boul care cade pe brazdă. A zăcut așa zile după zile; slăbea, se topea, și nimene nu sta la căpătăiul ei. Numai eu mă apropiam, îmi plecam capul pe perina ei. Și ea îmi șoptea ușor:

— Dragul mamei, du-te în bucătărie și adă-mi o ulcică de apă... Dar vezi să nu te simtă nimeni...

Intr-o zi, după multe săptămîni de zăcere, una dintre mătuși — nu știu care, căci amîndouă semănau minunat — a intrat în odaia noastră, s-a așezat pe o margine de scaun și și-a încrucișat mînile osoase pe pîntece. N-a întrebat pe mama nimic; a privit-o un răstimp cu buzele strînse, apoi a început să vorbească, rar, cu opriri, cu oarecare stînjenire, însă cu ochii împietriți.

— Uite ce-i, dragă... noi ne-am gîndit mult la tine... ce-i de făcut... Înțelegi tu că așa, cu boala ta, e greu... Leon nu-i bogat... Pe urmă și el e slab și are nevoie de îngrijire... Ar trebui... noi zicem... și Leon tot așa crede, că-i bine să te întorci la țară... De copil... cînd a veni vremea școlii și celelalte... are să aibă el grijă...

Atunci s-a înfricoșat privirea mamei. Firavă cum era, slăbită de zăcere, s-a sculat și a cercat să se dea jos din pat. Pe urmă s-a oprit aproape în cădere și a strigat către mătușă-mea:

— Acuma m-alungă!... acuma m-alungați!... Acuma

nu mai am putere... Am fost roabă, numai pentru muncă şi plăcere...

Avea ochii aşa de arzători şi fioroşi, încît mătuşa s-a sculat şi a fugit, săltat, în altă odaie. Eu plîngeam, atuncea nu pricepeam ce este. Pe urmă am contenit; şi prin uşile rămase deschise o voce ascuţită, spăriată, zicea cu răutate:

— A turbat ţăranca, dragul meu!

A venit flăcăul cu pălăria mare şi cu căruţa plină de fîn. Cu el a venit şi bătrînica. Au ridicat încet pe mama de subsuori, au aşezat-o în fîn, au învălit-o c-o plapomă, m-au aşezat şi pe mine alăturea, ş-au pornit la pas. Ei mergeau pe jos, pe drum zbicit. Pe cîmpii era o lumină orbitoare, şi mama din cînd în cînd deschidea ochii, îi aţintea asupra mea şi-mi zîmbea cu dragoste...

De moartea mamei nu-mi aduc aminte cum s-a întîmplat; ştiu că în primăvara aceea au îngropat-o bătrînii. Pomene creştineşti, prapuri, un sicriu albastru pe o năsălie, ş-un popă bătrîn care cînta pe nas. Şi bătrînica, în catrinţa ei, cu tulpan şi polcă mohorîtă, umbla în urma năsăliei şi bocea cu glas subţire şi chinuit pe Mărgărinta ei... Totuşi din zilele acelea tulburi se pironesc asupră-mi doi ochi negri, calzi, plini de dragoste nemărginită...

Tîrziu, după anii de şcoală, cînd am simţit aprig în mine lipsa dragostei de mamă, mi-am adus aminte de toate, le-am legat, le-am înţeles, ş-a născut în sufletu-mi pentru tatăl meu ceva aspru— ca un vînt de ghiaţă de la mine spre el.

Ş-acuma stam pe prispa casei bătrînilor, şi se întorceau în mine toate amintirile acestea dureroase. Simţeam cum se urcă în mine veninul vechi al amărăciunii. Priveam prin lumina lunii, în grădiniţa veche, la rujele răsărite tainic ca dintr-o negură. Stam aşa, mă gîndeam la maică-mea, la oasele ei rămase fără pat de hodină. Şi ceva adevărat, chinuitor, o ghiară, îmi strîngea inima... În jurul meu satul părea împietrit, aşa tăcea. Şi urechile dintrodată parcă se deschiseră tăcerii aceştia, şi foarte desluşit am simţit o strecurare ca de abur cald, ş-am auzit o oftare înceată.

Apoi am închis pleoapele, şi în mine s-au deschis şi au rămas privindu-mă ţintă ochii negri ai maicii moarte.

FACERI DE BINE

I

Iarna era goală, fără omăt; picura din streşini; şi un vînt răsunător fîşîia prin livezi ca o cădere mare de apă. Nouri alburii ca lîna scărmănată alergau spre miazăzi repeziţi de tăcutele viforuri ale înălţimilor, şi luna plină înspre amiază se aburea şi se lămurea în răstimpuri, împrăştiind în juru-i o fumegare argintie. Pe vremea aceasta, la al treilea ceas de noapte, se întorcea acasă cu panerele goale jupîneasa Marghioala lui Cătănuţă. Urca încet uliţa, tîrîndu-şi pe podişul de ghiaţă acoperită de noroi cizmele cu turetci. Era îmbrobodită călduros cu un şal cafeniu; cu amîndouă mînile strîngea la piept caţaveica de vulpe. Din cînd în cînd un felinar afumat îi lumina obrazul mare, zbîrcit, şi ochii trudiţi. Mergea aşa — şi de o parte şi de alta, ca două mogîldeţe, i se rotunzeau pe şolduri panerele trecute prin mîni, la încheietura coatelor.

Se îndrepta mîhnită spre căsuţa ei. Ştia că n-o aşteaptă acolo nici o bucurie. În cele două odăi era frig; pe poliţă va găsi o fiertură de fasole, o leacă de borş, nişte mămăligă rece. Încolo, nu-i un suflet s-o aştepte, să-i iasă c-o vorbă bună înainte. — Şi

doar femeie săracă nu-i. Din tinereţă, de cum a rămas văduvă, şi-a început negustoria de mere, şi i-a mers bine; la aşa lucru se pricepea, era econoamă, era aspră în toate daraverile ei şi sutele de franci s-au strîns ş-au făcut mii, şi miile s-au înmulţit. Avea trei livezi ale ei; stăpînea căsuţa veche rămasă de la răposatul, fără a mai pune la socoteală grădina cea mare de două fălci şi casele cele bune cu care înzestrase o nepoată. Nepoata aceasta de departe, Aglaia, acum era cucoană; de asta într-un fel i-ar fi părut bine jupînesei Marghioala; dar nepoata sta alăturea de căsuţa ei, cu bărbatu-său Neculai Andronescu, funcţionar la primărie, se folosea de toate cele date de bătrînă, şi nu se îndura s-o cheme o dată, sara, cînd se întorcea trudită, să-i deie măcar o cafea caldă, să-i spuie o vorbă bună.

Asta era mîhnirea jupînesei Marghioala. În fiecare sară o încerca. Toată ziua umbla prin tîrg cu panerele şi cu cîntarul, de vindea mere; după amiază, cîteodată, cînd bătea soarele, se cinchea la un colţ de zid şi dormita, în lumină, clipind din pleoapele boţite; nu se gîndea la nimic, decît la negustoria ei şi la gologanii ei; dar sara, suind dealul, simţindu-şi fărîmate ciolanele, i se părea sălaşul tot mai departe, şi i se amăra greu inima, gîndindu-se că a adăpostit pui de şarpe în sîn. Şi încovoindu-se din spete între panere, mormăia cu oarecare mînie:

— Asta-i... asta-i răsplata... Am luat-o, draga *me*, ş-am crescut-o, ş-am învăţat-o ş-o leacă de carte... Şi i-am dat zestre... zestre i-am dat... ş-acuma se uită la mine ca la o străină... ca la o străină se uită... Adică ce vrea? să mor mai degrabă şi să-i rămîie... să-i rămîie tot ce-am strîns cu amară trudă?...

Mormăia încet, dar era trudită, și parcă-i apăsa ceva asupra gîndurilor.

Intr-o vreme oftă ușurată și coti la dreapta. Intră în ograda strîmtă. Inchise cu grijă portița pe care o găsise dată de pǎrete.

— Hm! acu cine s-a apucat și mi-a deschis portița... mi-a deschis?... Nu putea s-o lese la locul ei?... Tare-i ticăloasă lumea în ziua de azi... ticăloasă, draga mea!...

Căută încet, îndelung cheia, scociorîndu-se cu greutate prin buzunări. După ce intră în casă, lăsă într-un colț panerele, căută chibriturile și aprinse lampa. Lumina împrăștiată se limpezi deodată prin țilindrul curat șters și descoperi o odaie frumos orînduită, cu scorțuri pe păreți, cu divanuri acoperite cu macat roșu, cu perinile clădite într-un colț, subt o prostire cu horbotă. La răsărit icoană și candelă.

— Iată, candela s-a stîns... candela... vorbi bătrîna. Și se sui pe un scaun, griji candela și o aprinse înaintea icoanei ferecate în argint.

Își ațîță apoi focul. Se dezbrăcă de cațaveică, peste cațaveică își pături frumos șalul cafeniu și rămase îmbrobodită strîns, numai cu tulpanul; iar acum, în lumină, obrazul zbîrcit avea o rumeneală aspriță de vînturi, de geruri și de năcazuri. Voia să caute ceva de mîncare, «să puie ceva la inimă», se pregătea să intre alăturea, în camară, cînd pași se auziră pe prispă, afară. Se scutura cineva, înainte de a intra.

Jupîneasa Marghioala rămase dreaptă, ascultînd lîngă sobă. I se strînse inima, ca la o veste tristă. Ușa se deschise deodată, scurt — și bătrîna se lăsă pe scaunul de dinaintea flacărilor. Neculai Andronescu păși domol în mijlocul odăii; ușa căzu în urma lui și se închise singură, sunînd din clampa veche.

Era un om scurt, gras, lat în șale, cu pîntecele umflat. Obrajii rumeni se rotunzeau de o parte și de alta a nasului. O mustață rară îi cădea peste gura mare, cu buze groase unse cu unt parcă. Ținti pe bătrînă cu ochii lui mici și zise răspicat, cu voce de bas:

— Bună sara... Apoi își vîrî mînile adînc în buzunările pantalonilor, răsfrîngînd la dreapta și la stînga pulpanele paltonului.

— Bună sara... răspunse jupîneasa Marghioala, fără să se clintească de pe scaun.

Deodată Andronescu avu o schimbare pe față, un zîmbet mare, care-i descoperea toți dinții: parcă prin ei voia să scoată limba a batjocură. Un zîmbet foarte ciudat, pe care bătrîna de mult îl cunoștea.

— Ce mai faci?...

Intrebarea o pusese zîmbind și glasul avea acuma alt sunet. Bătrînei totdeauna îi era frică de Neculai Andronescu, mai cu samă la vreme de noapte.

— Ce să fac? Ia mă pregăteam și eu să mînînc oleacă... N-am luat nimica în gură, de dimineață...

— N-ai luat nimica în gură?... Cum? Ce-ți mai trebuie mîncare?... Dumneata n-ai nevoie de mîncare... Poate mai ai vreo cununie... Asta nu-i mai bună mîncare decît toate?...

Jupîneasa Marghioala întoarse obrazul spre foc și nu răspunse.

— Am auzit că vrei să cununi pe fata lui Nastase Ieruncă... întrebă cu dispreț Andronescu. Buzele i se strînseră și ochii i se micșorară.

— Da, am s-o cunun, răspunse bătrîna. Eu am botezat-o, eu am să-i fac nunta...

— Așa? Am auzit că o și înzestrezi... Ii dai cinci sute de lei ș-o vacă...

— Îi dau, de ce să nu-i dau ?...

— Aşa ? îi dai ? rînji iar ginerele. Aşa ? vra să zică-i dai ? Bine. Numai să nu-ţi pară rău. Eu, cînd am luat pe Aglaia, cum a fost vorba ?...

— Cum a fost vorba ?...

— Aşa ? acu te faci că nu ştii ?... Vra să zică dacă-i boteza, dacă-i cununa, dacă-i înzestra, noi, *pe urmă* cu ce mai rămînem ?...

Bătrîna îşi duse mîna la frunte şi-şi acoperi ochii. Apoi începu să suspine.

— Of ! vra să zică asta-i mulţămirea mea... asta-i... Eu umblu, eu alerg prin vînturi şi ploi... Eu am umblat, eu am dat... Şi n-am o vorbă bună, o vorbă bună n-am...

— Ia ascultă, zise încet, cu glasu-i gros, Andronescu. Nu te boci. La mine nu merge... Eu îţi spun una şi bună... Lasă-te de toate fleacurile astea... Caută-ţi de treabă, că pe urmă stricăm prietinia. Eu cînd m-oi supăra, apoi e vai ş-amar...

Clampa veche sună iar ; bătrîna se ridică repede de pe scaun şi puse zăvorul. — Asta era. Simţea ea că are să vie ginere-său. A mai avut valuri de acestea cu el. A venit, cu rînjetul care o înspăimînta, şi i-a strecurat în simţiri spaima cu glasul lui. I-a arătat şi pumnul de cîteva ori. Simţea ea bine că odată o va bate cu capul de păreţi. Îl ştia om lacom, fără milă. Acuma îl cunoştea bine.

Bătrîna sta cu ochii mari şi privea spre uşă. Asculta cu inima strînsă paşii depărtîndu-se. Auzi o uşă deschisă şi izbită, departe parcă. — Aceea era uşa ei, de la casa ei, ş-acuma străinul o izbea ; pe urmă intra încruntat în odaie şi grăia întunecat către Aglaia :

— Am fost iar la babă... Am mai băgat-o în spărieţi...

Şi se trîntea pe un pat, pat de zestre, dat de dînsa, de «babă».

Jupîneasa Marghioala era mîncată de toate. Urechile ei auziseră deseori cuvintele acestea. Şi cît stătuse la foc, numai unul Dumnezeu ştie cum îi tremura inima. Cunoştea înmlădierea glasului, cunoştea rîsul de batjocură. Acuma n-a mai lungit vorba, a ieşit repede, — prin urmare lucrurile nu s-au sfîrşit ; rămîne partea cea mai de samă pe altă dată !

Bătrîna oftă. Nu mai avea poftă de mîncare ; îi trecuse foamea. Se aşeză la foc şi începu să se gîndească că n-a avut noroc la oameni. Mana lui Dumnezeu nu i-a lipsit, a avut cu ce trăi, a avut de unde da şi la alţii ; dar la oameni n-a avut noroc.

II

Răposatul Cătănuţă, Dumnezeu să-l ierte, i se arătă înaintea ochilor, cu mustăţile lui alburii, subţiri şi lungi, cu nasul ascuţit şi cu ochii ca nişte mărgele negre. Era nalt la stat, uscat, şi scotea vorbele din gură repede, cam bîlbîit, printre buzele subţiri. Făcea negustorie de mere. Avea o nadişancă boită verde. La nadişanca aceea mulţi fugari albi au tras. La deal, la vale, numai în goană îi mîna ; şi bietele dobitoace toate au îngenunchiat, căci după repezişurile acelea de vînt s-au aprins, au pierit pe rînd. Sărea în căruţă şi striga : hi ! Calul pornea ars de un bici de foc. Un vuiet de tunet umplea mahalaua cînd cobora Cătănuţă la vale. Cînd suia peste zi la deal, calul iar, venea numai în copce, cu coama spulberată. Se oprea

gîfîind greu şi pîntecele creştea şi scădea ca nişte foi purtate de faur. Iar jupîneasa Marghioala se uita la ochii dobitocului: arzători, trişti, pierduţi ca într-o ceaţă.

Intra omul în casă. Prindea să strige iute, bîlbîit:

— Ma-marghioală! gata borşul?

— Gata.

— Repede! dă-dă-mi să mînînc!

Şi prindea să umble ca-n izbiri de vînt prin casă. Dacă borşul acru foc întîrzia, odată se supăra, prindea să suduie, scotea iuşca din tureatcă şi începea să plesnească. Jupîneasa Marghioala se ferea, îşi aducea braţele peste obraz, se grămădea prin colţuri, trăgea peste dînsa lăvicere, dar şfichiul arzător o ajungea, — şi parc-un cleşte îi rupea carnea.

Îmbuca apoi năvalnic, — şi-şi bea sorbind lung din pahare mari litrul de vin. Mîncarea lui asta era: borş acru cumplit, o bucată de carne friptă pe cărbuni şi mujdei. Ş-un litru de vin. Şase ani a trebuit şi ea să mînînce alăturea cu el din mîncarea aceasta hoţească. Pe urmă, după masă, sărea grăbit în picioare:

— Hai! Marghioală! ia-ţi caţaveica! Mergem la Stolniceni... Re-repede!

Şi ieşea. Lua traista cu grăunţe din capul calului, potrivea cît ai clipi frîul şi sărea în nadişancă. Răcnea scurt, — iar Marghioala se cutremura, şi da năvală pe uşă, cu caţaveica numai într-o mînică. Se căţăra cum putea, îşi lovea coatele şi genunchii, cădea lîngă Cătănuţă gîfîind. Biciul şuiera: «Hi!» şi, tunînd, căruţa se prăbuşea la vale ca-ntr-o negură, între pulberi răscolite.

Lîngă omul acesta, sufletul jupînesei Marghioala s-a închis ca într-o temniţă rece. N-avea bucurie, nu

simţea dragoste de prietini, nimic. Ci într-o pornire nedesluşită, femeia spăimîntată, din negoţul ei de mere a prins a dosi parale. In fiecare sară, cînd era în toi vînzarea, Cătănuţă o cerceta şi-i lua socoteala pînă-ntr-un ban. Într-o vreme, începînd a o bănui, o căuta pînă la piele. Ea avea un cotlon ascuns, şi strîngea acolo, din ce putea dosi, ban lîngă ban. Şi-ntr-al şaselea an al căsniciei lor, Cătănuţă a murit. S-a aprins şi el ca fugarii lui, şi s-a dus în cîteva săptămîni. Femeia, chinuită şi spăimîntată în fiecare ceas al vieţii, l-a plîns ducîndu-l la groapă; apoi după ce-au venit rudele şi s-a făcut împăcăciunea asupra averii rămase, s-a liniştit ea în căsuţa ei şi şi-a scos din ascunzătoare banii. Cel din urmă cal alb se hodinea, şi jupîneasa Marghioala nu-l scotea decît la păşune. Era ş-acesta aprins, şi ea-l lăsa să se hodinească pînă la ceasul morţii.

Şi începu să trăiască singură, cu borş acru, cu friptură pripită, cu cîte o leacă de vin. Cătănuţă întăi o silise să mînînce astfel de lucruri, — iar acuma căpătase obicei de care nu s-a mai putut lăsa multă vreme. De măritat nu s-a mai măritat. Era îngrozită. A urmat singură negoţul de mere; banii au sporit din zi în zi. A prins a da cu împrumut. Tot mai mult era ademenită de argint. O dorinţă îi creştea în suflet: să strîngă! să strîngă! Şi cu dorinţa aceasta a început să lase paharul de vin; a ajuns să se dezbere şi de friptura pe cărbuni. Şi vreme multă nu s-a hrănit decît cu fasole, — şi cu borşul cel cumplit care-i aducea aminte de Cătănuţă.

Aşa a ajuns să grămădească mii peste mii de lei. Şi într-o bună zi, simţind că îmbătrîneşte, şi-a adus aminte că-i singură, fără copii, fără un suflet care s-o mîngîie cînd va veni ceasul sleirii. A cugetat mult,

s-a sfătuit cu părintele Ion de la biserica Înălţării, şi la urmă s-a hotărît să înfieze pe o nepoată de vară. Nepoata aceasta a fost Aglaia. A venit într-o fustă săracă de cit, cu încălţări grele, îmbrobodită cu un tulpan vechi ; era o fată săracă de la ţară. Dar era voinică şi sănătoasă, cu doi bujori în obraji, cu ochii plini de viaţă. De şi numai de doisprezece ani, duduia casa cînd călca, şi polcuţa se rotunzea pe piept.

Jupîneasa Marghioala a îmbrăcat-o frumos, precum se cuvenea, cu fustă şi cu ciuboţele bune ; i-a pus o pestelcă neagră, i-a aşezat pe cap grimeluţă subţire cu horbotă şi, tot după sfatul părintelui, a dat-o la şcoală. Întăi a mers cam greu cu cartea, dar pe urmă s-a deprins copila. Rujile obrajilor au mai pălit puţin ; pielea mînilor s-a muiat şi s-a înălbit. Şi-n patru ani n-o mai cunoştea nimeni dintre fetele mahalalei, aşa vorbea, aşa se purta ; numai era mai voinică decît toate, plină şi bine făcută, cu păr bogat, castaniu, cu ochii negri şi ruşinoşi. Doar privirea ochilor fugară, — şi rîsul prea puternic, îi rămăsese ca acasă, pe malul Siretului.

Jupîneasa Marghioala era bucuroasă. A învăţat-o gospodărie după ce-a scos-o de la şcoală, i-a arătat cu de-amănuntul cum merge negoţul cu mere, ş-acuma avea un ajutor. Cîteodată avea nemulţămiri : o clipă de încăpăţînare, o privire ascuţită din partea fetei ; dar toate treceau, căci jupîneasa Marghioala era bună la suflet.

— Pentru cine muncesc eu ? pentru cine adun eu ? zicea ea. Fii cuminte ş-ascultă, draga mea ; iată, ca mîne te măriţi... ca mîne.

Aglaia se punea acuma des la zăbrea, mai cu samă în amurg, cînd urcau la deal, de la cancelariile oraşului, tineri cu mustaţa răsucită. Jupîneasa Marghioala zîmbea, şi se pregătea să clădească alăturea, la doi paşi, casa de zestre.

A venit o iarnă bogată în petreceri. Aglaia, de şi era cam sfioasă, de şi tovarăşele o priveau cu un zîmbet care-i amintea obîrşia, ciubotele şi fusta de cit, se învîrtea des în vîrtejul valsurilor, în braţele tinerilor care umblau după însurătoare. A trecut un an, au trecut trei, Aglaia creştea, şi-i plesneau bluzele în dreptul sînilor. Bătrîna a făcut logodnă c-un telegrafist, pe urmă a stricat-o. Iar într-o iarnă, după ce s-a sfătuit iar cu părintele Ion Bogatu, a primit de patru ori în vizită pe Neculai Andronescu. Părinţii lui erau plugari dintr-un sat de-aproape, «dintr-un soi de oameni nu tocmai bun», dar băiatul avea atestat de la gimnaziul oraşului, avea funcţie bună la primărie şi putea să înainteze. Pe urmă era sănătos, voinic, şi chiar de la vizita întăia i-a plăcut fetei. La vizita a cincea s-a făcut logodna. Foaia de zestre a scris-o chiar mirele cu multă luare-aminte ; şi nunta n-a întîrziat. De-atuncea au trecut şase ani... Aglaia s-a îngrăşat, are copii, — cinci, unul după altul, toţi nişte obraznici cu feţele mînjite.

...Jarul clipea în sobă într-o flacără albăstrie. Bătrîna oftă prelung şi dădu din cap cu jale.

Ce-am folosit ? se gîndea ea. De înzestrat am înzestrat-o frumos. Am dat parale, am dat o grădină mare ; am făcut casă ; am cumpărat *nobilă ;* pînă şi cea din urmă lingură de la bucătărie tot eu am cumpărat-o, draga mea... Şi ei s-au aşezat în odăile făcute de mine, pe scaunele de mine muncite... de mine... şi azi mai puţin s-au uitat la mine, mîne mai puţin... Eu am rămas «jupîneasa Marghioala», care vinde mere prin tîrg cu panerele, iar Aglaia, *madama* Andronescu... Dumnezeu să le plătească !... Cum n-a mai

avut nevoie de mine, nepoata a prins a-şi înăspri ochii... Am spus eu într-un rînd două vorbe, am făcut-o să-şi aducă aminte, — şi n-a sărit asupra mea ?... Am crezut că-mi vîră degetele în ochi !... S-a venit pe urmă *dumnealui* şi mi-a cerut *cont*... Şi mi-au spus scurt că «dacă-i vorba pe-aşa», nu mai am ce căuta în casa lor...

— Cum dacă-i vorba pe-aşa ?... cum ?... vorbi bătrîna, încruntînd uşor din sprîncene şi privind ţintă în foc.

Într-o vreme s-a văzut iar singură ; bătrîneţa venise ; şi ea locuia numai cu gîndurile în odăiţile ei pustii. A încercat să rabde, să se apropie de gospodăria pe care ea o întemeiase ; dar o dată cucoana Aglaia avea *musafiri,* altă dată era dusă în *vizită,* altă dată era supărată. Numai cîteodată avea nevoie de parale şi atuncea o primea. Dar nu dura mult vremea bună. Şi bătrîna strîngea la inimă tot mai mult venin. Iar Andronescu se uita aşa fel la dînsa, încît, cînd se întîlneau, se ferea în laturi înfricoşată.

— Adică eu n-am cinste !... şopti bătrîna... Parcă dacă nu pot vorbi ca boierii, nu-s şi eu o fiinţă a lui Dumnezeu... o fiinţă ?... — Cine m-a pus s-o fac cucoană, draga mea... s-o fac cucoană ?...

Acuma ofta chinuindu-se cu gîndurile jupîneasa Marghioala, dar nu mai avea ce face.

Iar într-un rînd, văzîndu-se aşa de singură şi de năcăjită, s-a dus la biserică şi s-a rugat lui Dumnezeu să-i lumineze gîndurile. Şi în ceasul cînd a ieşit, mai uşurată, a pornit în satul de la margine, la Broşteni, să-şi vadă finii pe care îi botezase odată. Acolo, nevestele i-au sărutat mîna ; o samă de fini erau flăcăi în joc, iar dintre fine unele erau fete de măritat. De venirea ei s-au bucurat toţi ; au cinstit-o cu vorbe

bune, cu cîte un pahar de vin, fiecare cu ce a putut, şi s-a întors acasă bătrîna întărită în hotărîrea ei, să boteze şi să cunune cît mai des, iar pe unele din fine să le şi înzestreze ; căci dintre toţi poate s-or găsi şi fiinţi care să cunoască facerea de bine, s-o întîmpine cu vorbă dulce şi cu zîmbet pe buze...

Apoi de aici pornind, vremea s-a înăsprit rău. Nu şi-ar fi închipuit niciodată jupîneasa Marghioala că în sufletul Aglăiţei ei de altădată s-a putut grămădi atîta val amar de vorbe care o plesneau ca şfichiurile răposatului Cătănuţă. Nu şi-ar fi închipuit niciodată că ochii aceia ruşinoşi, care fugeau îndată într-o parte, ar putea să privească aşa de întunecaţi, cu săgetări aşa de veninoase.

La cea dintăi cheltuială pentru o nuntă, a văzut-o în faţa ei, astfel, şi n-a mai cunoscut-o. Iar Neculai Andronescu, cu mînile în buzunări, cu rînjetul lui, a întrebat-o, parcă era gata să-i tragă două palme :

— Vra să zică pentru asta ţi-am luat eu fata ?...

Bătrîna a simţit ca o pălitură în moalele capului, pe urmă şi-a venit în fire.

— Apoi acu, a zis ea încet, cu năduh, acu îmi pare rău, draga mea, c-am făcut-o cucoană...

Pe urmă a închis ochii. Amîndoi se repeziseră spre ea ; dar n-au atins-o. Curgeau în jurul ei vorbele de ocară cu nemiluita ; şi ea tăcea şi-i curgeau încet lacrimile pe obrajii ofiliţi.

De o bucată de vreme viaţa ei aşa se strecoară. Şi după fiecare spaimă simte ceva împietrindu-se în ea : o hotărîre cumplită să se încăpăţîneze pînă la sfîrşit. Căci zadarnic a muncit, zadarnic a miluit pe o fată săracă, zadarnic a miluit pe un «golan» ; acuma pînă şi copiii lor o strîmbă şi scot limba cînd trec pe dinaintea ei. Încaltea să-i facă să înţeleagă că de la ea

nu mai au nimica de aşteptat; să-i facă să înţeleagă că hotărîrea ei e nestrămutată: tot ce are, pînă la sfîrşit va da la alţii; numai banii de comînd şi-i va opri...

La hotărîrea aceasta se opri şi acuma, cum sta înaintea focului, şi parcă se mai linişti.

Murmură iar:

— Altceva ce pot să le fac?... Încolo Dumnezeu să le plătească... Dumnezeu...

Un fulger de îndoială totuşi îi trecu prin inimă. Se gîndea la prigonirile lui Andronescu. Apoi îşi strînse buzele ca într-o spaimă.

Se sculă de pe scaun într-un tîrziu şi se îndreptă spre cameră. Simţise foamea deodată în tot trupul, ca o sfîrşire, ca o ameţeală. După ce mîncă, se închină multă vreme înaintea candelei, făcînd cruci şi şoptind rugăciuni, după aceea îşi pregăti aşternutul, stînse lampa şi se culcă. Abia într-un tîrziu, cînd somnul începu să-i domolească suferinţa, avu un oftat de uşurare...

III

Iarna întreagă jupîneasa Marghioala a ieşit dis-de-dimineaţă cu panerele ei pline de mere şi s-a întors sara. Uneori suia şi peste zi la deal, ca să-şi mai înnoiască marfa. Asta se întîmpla în zile de sărbătoare. Umbla încet, fără zguduiri, se oprea în locuri ştiute şi-şi aştepta muşteriii. Dacă spulbera vîntul, se dădea la un dos. Era tare, răbda toate; de multă vreme se obişnuise şi cu vreme bună şi cu vreme rea. Tîrgoveţii o priveau cum stă neclintită, cu cîntarul şi cu panerele la picioare, şi şi-o arătau din ochi:

— Iaca, soacra lui Andronescu...

Unii vorbeau cu oarecare ironie în glas:

— Eu nu înţeleg, bre omule, de ce mai umblă aşa... tot strînge, strînge gologan după gologan... Parcă nu-i mai ajunge... Am auzit că-i grozav de zgîrcită... Care, la vîrsta ei, ar mai sta aşa în vînt şi-n zloată ziua întreagă?...

Bătrîna înţelegea privirile; auzise de multe ori şi vorbele. Nu zicea nimic. Viaţa nu şi-ar fi schimbat-o pentru nimic în lume. Era singură, şi ar fi murit, în pustiul căsuţei din deal, dacă nu s-ar fi îndeletnicit cu ceva. Aşa apucase din tinereţă, aşa voia să moară. Iar banii, de şi-i ştia strînge, nu-i foloseau să ducă o viaţă mai din belşug. Rămăsese tot la traiul de altădată foarte cumpănit şi foarte simplu.

Iar în iarna aceasta, ducînd panerele pline şi umblînd pe uliţele tîrgului, parcă era mai slabă decît altădată şi-n ochii ei plutea o mîhnire mare, ca-n apropierea unei stîngeri. De şi în sufletul ei era hotărîtă, de şi se încăpăţîna să-şi îndeplinească voia pînă la sfîrşit şi să întrebuinţeze banii de ea munciţi aşa cum înţelegea, — totuşi frica îi rodea inima. Şi dimineaţa şi sara i se strecurau fiori de cîte ori auzea peste zaplaz, în cerdacul casei *ei*, paşii lui Andronescu, rari şi îndesaţi, ori glasul lui de bas.

Şi-ntr-un rînd, într-o duminică de la începutul primăverii, tresări pe neaşteptate. Se gătea să se ducă la sfînta leturghie, — şi nici băgase de samă mişcarea uliţii şi a ogrăzii. De două ori se întunecă fereastra odăiţei. Simţi în stînga o căldură iute, pe cînd clampa veche suna, zguduită de o mînă cunoscută. Se trase repede în fundul încăperii, subt icoane, şi se aşeză, aşa cum era, îmbrăcată de plecare.

Andronescu intră întăi şi deodată îşi pironi ochii asupra bătrînei. Aglaia închise uşa, apoi ieşi în lu-

mînă, cu părul înfoiat și dirotat în jurul obrajilor plini, palizi. Era sprintenă încă, de și se îngrășase; avea mișcări iuți, și ochii îi scînteiau neliniștiți. Bătrîna o privea cu oarecare luare-aminte. N-o văzuse de mult, ș-acuma i se părea mai plină nepoată-sa, cu bărbia crescută, cu nasul micșurat între obrajii pudrați tare. Capotul roș cădea în falduri în juru-i; parcă o făcea mai naltă, mai mare decît Andronescu.

«Poate vin să se împace...» se gîndi jupîneasa Marghioala.

Bărbatul își cufundă mînile în buzunările pantalonilor și începu să rînjească, cum îi era obiceiul. Bătrîna simți adierea fricii.

— Vra să zică — începu el deodată — nunta ceea tot ai făcut-o... Ș-acu plănuiești altele... Acu plănuiești două. Vra să zică nu ne-am înțeles noi bine...

— De asta ați venit la mine? întrebă bătrîna fără să se clintească de la locul ei.

Andronescu se întoarse spre nevastă-sa:

— Auzi? Tu ce zici?...

— Eu ce să zic? vorbi tare și subțire Aglaia, și-și răsfrînse cu dispreț buza de jos. Parcă am cu cine vorbi? Nu i-am bătut capul de-atîtea ori?

Se întoarse spre bătrînă:

— Nu ți-am bătut capul de-atîtea ori? Nu mai umbla să împrăștii banii la străini; lasă-te și de obiceiul ista: tot cu panerele și cu vînzarea... Doar sîntem și noi oameni în rînd cu lumea și ne faci de rîs...

Ochii bătrînei se înăspriră, pe cînd inima i se strîngea în piept.

— Aglăiță... zise ea blînd. Erai saracă cînd te-am adus... Te-am crescut cu dragoste... Te-am înzestrat... Asta-i răsplata ta?...

— Iar începi fleacurile cele vechi! vorbi repede, deodată întărîtată, Aglaia. Una-două, — începi...

— Apoi cum nu? cuvîntă cu rîsu-i ciudat Andronescu. Se poate altfel? Trebuie să ne puie dumneaei opinca-n nas!

— Nu mai spun nimica, oftă bătrîna. Dacă n-ați venit cu gînduri bune, tac. Eu azi am a mă duce la biserică și vreau să fiu cu sufletul liniștit...

Aglaia zise scurt, înțepat:

— Dacă te duci dumneata la biserică, atuncea nu ne ducem noi...

O vreme rămaseră privindu-se în tăcere. Jupîneasa Marghioala simțea cum o cîștigă amărăciunea de viață. Bărbatul vorbi cu liniște:

— Am venit să ajungem la o înțelegere...

Bătrîna nu răspunse.

— Iaca am adus-o și pe Aglaia, să fie și ea de față. Și ea zice ca și mine. Să nu mai faci risipă în banul nostru... Banul care-l cheltuiești e al nostru, ș-al copiilor noștri... Să-ți cauți de treabă, și să nu te mai porți dușmănește cu noi... Vezi-ți de bătrîneță, ai cu ce trăi, și lasă pe străini într-a lor...

Vorbele nu erau prea întărîtate, dar bătrîna se uita la ochii celor doi: și vedea în umbra sprîncenelor cumplita flacără a răutății. Nici un pic de milă nu era pentru dînsa în ființile care veneau s-o amenințe, să-i ceară silnic banii greu munciți. Deodată simți că se înăbușă de amar, și închise o clipă ochii. Apoi vorbi limpede, cu cuvinte suflate ca de un vînt lăuntric:

— Iar ați venit să mă înfricoșați?... Ce aveți cu mine?... V-am miluit, s-a sfîrșit... Acu nu mai aveți nimic cu mine. Am să fac cu paralele mele ce vreau... De ani de zile vă uitați la mine cu ură... N-am odihnă;

n-am pace să înghit o bucățică de pîne de răul vostru... Intruna vă umblă ochii după mine... ochi flămînzi... Nu vă mai săturați... Ce vreți?... Dați-mi pace; lăsați-mă în plata lui Dumnezeu.

Se opri. Aglaia tresărise, cu o privire veninoasă, cu glas șuierător:

— Așa? să te lăsăm în pace? Sînt fata ta, m-ai înfiat, dai la străini de pomană dreptul meu, și eu să te las?... Cît m-ai chinuit și m-ai pedepsit pîn'ce m-am măritat? ș-acu dai paralele străinilor?...

— Stăi, stăi... zise Andronescu gros... Noi venisem pentru împăcare... Stați... Nici o vorbă... Numai eu am de spus ceva... Iaca ce-i: eu sînt un om care mi-am făcut planurile mele... Eu n-am luat așa degeaba pe Aglaia... Vorba a fost că *la urmă* tot noi moștenim... Așa-i ori nu?...

— Auzi? auzi? strigă Aglaia. Ascultă și înțelege. Din pricina ta, că nu mă înțelegi, la noi în casă e numai huiet!... Una-două: paralele babei! N-am zi lăsată de la Dumnezeu liniștită, din pricina asta...

— Ho, țară! Foarte bine, așa-i... cuvîntă cu liniște bărbatul. Așa-i... La urma urmei e și dreptul nostru... Eu îți spun așa, pentru cea din urmă oară: să cauți să-ți vîri mințile în cap — căci altfel se întîmplă poznă mare...

— Are să vă bată Dumnezeu! izbucni deodată bătrîna. Ieșiți afară, nemernicilor!

— Cum ai zis?

— Ticăloaso! ticăloaso! strigă bătrîna. Te-am crescut și te-am înzestrat, te-am scos din sărăcie, ș-acu îmi vrei moartea... Ieșiți! Am să dau tot la sărmani, tot am să dau, nu vreau să vă mai știu... Pieriți din ochii mei...

Aglaia se repezise, cu ochii arși deodată de o mînie sălbatică. Andronescu o izbi la o parte și ieși el înaintea bătrînei, se aplecă asupra ei scrîșnind:

— Taci din gură! să taci din gură! că te vîr în fundul pămîntului!...

Bătrîna închise ochii și tăcu. Obrazul îi rămase neclintit.

— Haidem!... zise omul. Și ieșiră, el întîi, și femeia după dînsul.

Trecură prin ogradă, deschiseră portița, care lega gospodăriile, și intrară unul după altul în casa lor, casa de zestre. Copiii făceau larmă și nu s-auzea nici în cer, nici în pămînt.

Andronescu începu să răcnească:

— Tăceți din gură! Tăceți din gură, diavolilor, că vă ia mama dracului! Ai văzut? zise el întorcîndu-se către Aglaia. Ai văzut ce-ai făcut? Dacă ești o proastă...

— Ce face? da' cum să vorbesc? da' ce vrei să-i spun?

— Mă rog, eu nu știu... Eu văd că tu-ți dai în petic... Cît am vrut eu să te mai cioplesc, degeaba!... Tot așa ai rămas... Odată, cu gura!... Iar am să-ți moi ciolanele...

— Apoi așa am ajuns de rîde lumea de noi... vorbi Aglaia cu ochii aprinși. M-ai bătut, m-ai asuprit... Dacă ești din neam de haidăi, ce să-ți fac?... Am avut eu o zi bună?... Incaltea de-ar muri baba... poate s-ar sfîrși discordia...

— Hai-hai! neam de haidăi! Nu-ți tace gura, bestia dracului!... Eu te-am scos și te-am pus în rînd cu lumea! Și dacă mă țin de babă, tot pentru binele tău mă țin...

Din căsuța ei, prin ușa deschisă, jupîneasa Marghioala auzea larma de glasuri. Știa ea de multă

vreme, iarăşi, ce viaţă duce Aglaia cu barbatu-său. Sfezi şi lacrimi; din cînd în cînd veneau pînă la dînsa şi pînă la alţi vecini ţipete.

— E neam prost... s-a sfîrşit... şopti bătrîna cu durere.

Iar Aglaia s-a ticăloşit şi s-a înrăutăţit. Ea ştie că trebuie să aibă barbat, da-ncolo n-are o undă de dragoste pentru nimeni.

— Ah! oftă jupîneasa Marghioala, mai bine o lăsam acolo, în satul ei...

Şi peste zaplaz deodată porni un ţipăt sfîşietor, iute înăbuşit. — Apoi într-un tîrziu copiii începură să chiuie ca muşcaţi de ceva. Îi dădea Aglaia afară, smuncindu-i, tîrîndu-i şi plesnindu-i.

— Mare ticăloşie! gîndi bătrîna. Toate din pricina paralelor mele... Lacom şi ticălos om... Într-o noapte e-n stare să mă strîngă de gît...

IV

Neculai Andronescu ţinea să fie funcţionar ca să-i zică toată mahalaua:

— Cucoane Neculai, ce mai veste pe la primărie?...

Dar altfel ce putea alege din leafa lui? Abia-i ajungea pentru cinstea obişnuită pe care şi-o făcea singur, în fiecare sară, la crîşmă la Vadana. Dacă se însurase şi luase pe «nepoata merăriţei», apoi voia să înţeleagă ceva. Zestrea luată în argint se scursese încet-încet, ş-acuma îi părea cumplit de mult pînă la moartea babei. C-o mînie de sălbatic întunecat la minte, vedea cum se părăduiesc banii, cum se duc la «străini», pe cînd el trebuia să se îndatoreze şi să plătească dobînzi. Nu înţelegea decît un

lucru, de mult: că banii se duc! Suferea el, trebuia să sufere şi Aglaia. La amîndoi li se amărau sufletele, — amîndoi se uitau cu ochi înveninaţi spre casa bătrînei. De-acolo venea toată ticăloşia vieţii lor!

Şi lupta creştea între dînşii şi bătrînă. De la o privire aspră ajunseseră la o vorbă de vrajbă; ş-acuma Andronescu ştia că pe bătrînă o poate în fiecare sară, cînd va vrea, vîrî în toate boalele. Întorcîndu-se de la crîşma Vadanei, o bucată de drum se gîndea la fata cea mare, la ovreica cea sprîncenată, cu buzele roşii ca fraga, şi zîmbea în ameţeala-i uşoară... «A dracului Revecă! Se lasă numai pişcată...» Totdeauna ieşea Andronescu înfierbîntat de la crîşma Vadanei, şi-n fiecare sară se ducea întins acolo, ca un cal la grăunţele lui. Cînd ajungea în deal, se oprea. Se gîndea: Acu ar putea să intre, să mai bage oleacă draci în babă! La urma urmei este ş-o leacă de ambiţie la mijloc. Adică n-o poate sili pe baba dracului să facă aşa cum vrea el? Stătea la îndoială. Uneori intra. De cele mai multe ori se mişca înainte, tropăia tare prin cerdac, şi cînd intra în odaia unde-l aştepta Aglaia, trîntea uşa şi-şi întuneca privirile.

— Pe unde ai mai întîrziat? îl întreba nevasta. Socoteşti că eu nu ştiu pe unde-ţi steclesc ochii?

— Cum? Treaba mea! Am fost la afacerile mele. Mai păzeşte-ţi gura. Eu nu ştiu multe. Eu cînd m-oi mînia, îţi fac măselele grăunţe. Cît îs de amărît numai eu ştiu, şi de năcăjit! Din pricina babei am rămas dator! N-ai să ai tu linişte cu mine din pricina babei!

Aglaia tăcea; i se aprindea mînia veche în suflet şi se gîndea cu ură la mătuşă-sa Marghioala. Vorbea cu jumătate de glas, cu obidă:

— Am auzit că iar are de gînd să deie două sute de lei ş-o juncă...

Andronescu scotea un : Hm ! de ameninţare, şi obrazul i se întindea în rînjetu-i de răutate.

Aşa, îndîrjite, ajunseseră lucrurile în primăvară. Şi într-o duminică, în singura-i zi de odihnă, jupîneasa Marghioala se întoarse cu tîrguieli acasă. Luase cumaş de rochie pentru un botez, şi un val de pînză, lumînare, flori şi toate cele trebuitoare pentru o creştinească facere de bine. Desfăcu pachetele, le rîndui frumos pe-un colţ de divan, după aceea începu să-şi pregătească mîncarea. Din cînd în cînd se apropia de fereastra deschisă, privea spre vecini prin lumina aurie a asfinţitului, şi trăgea cu urechea. Zarvă de ceartă ajungea pînă la dînsa. Ascuţit şi sfîşietor se înălţa glasul Aglaiei ; iar din cînd în cînd, în răstimpuri, un bombănit greu îşi făcea loc, şi glasul ascuţit tăcea.

— Se sfădesc... şopti bătrîna.

Mîncă tăcută, cu inima îndoită, ca totdeauna. Apoi, după ce strînse tacîmurile şi le spălă, se aşeză în prag în înserarea caldă. Era în săptămîna luminată şi livezile pline de flori trimeteau adieri de miresme. Bondari treceau prin întunecimea uşoară. Treceau ca pe o linie neagră, şi în urmă-le parcă rămînea un fir nevăzut, care vibra melodios.

In tăcere, auzi deodată tropăit în cerdacul din faţă. Ştia cine o pîndeşte. Ridică ochii. Andronescu se uita la ea, cu gura întredeschisă. Parcă-i luceau ochii prin sara fumurie. Ea îl privi neclintită. Apoi deodată tresări la glasul lui.

— Jupîneasă Marghioală ! Aşa-i că iar te-ai apucat să creştinezi un suflet ?... Acu de botezat botezi, da' de cununat pe cine mai cununi ?...

Bătrîna tăcu. Inima prinse a-i bate cu durere, pe cînd Andronescu o privea cu stăruinţă, rînjind. Nu se clinti de la locul ei, din prag.

— Nu răspunzi ? ha ? Pe cine mai înzestrezi ? Pe ce venetică ?

Inserarea creştea şi o jale aspră cucerea sufletul jupînesei Marghioala. Ştia că duşmanul ei o priveşte cu mînie şi închise pleoapele. Tăcere domni deodată în toată împrejurimea, peste case şi livezi, şi o muzică lină începu să cînte undeva. Era o melodie lămurită de depărtare. Numai sunetele moi şi dulci ajungeau prin limpezimea nopţii şi cădeau peste bătrîna neclintită, o atingeau parcă, o mîngîiau, şi-i deşteptau în suflet plîngeri, care nu puteau izvorî printre pleoape, în lacrimi de uşurare. Amintiri se grămădeau încă o dată şi se împietreau ca-n icoane veşnice. I se părea bătrînei că deodată are dinainte-i întreaga suferinţă, strecurată în toată fiinţa ei zi cu zi, lună cu lună, an cu an. Şi nu se putea clinti din locul ei, parcă o apăsa o stîncă. Şi-ntr-un vis chinuit văzu toată grija ei pentru copila adusă de la ţară, toată dragostea, toată nădejdea. Şi nu înţelegea schimbarea care se făcuse. Alta era «cucoana Aglaia» acum : mare, plină, cu o privire neliniştită, cu un glas ascuţit ; era o fiinţă străină şi duşmană, cum n-ar fi putut ajunge de bună-samă, dacă rămînea în liniştea ei acolo, pe malul Siretului. Dar Andronescu de unde a ieşit ? De unde s-a ascuţit atîta răutate în băiatul lui Androne ? Era un băieţel sfios şi umilit, nici prost, nici deştept, cum se cuvine să fie un fecior, de neam nu tocmai bun ; ş-acuma cum de-a ajuns de nu-şi vede părinţii, de-şi alungă fraţii, de i-i ruşine de soacră-sa care a dat zestrea, care l-a înţolit, care l-a ajutat să se ridice între «ciocoii» tîr-

gului ? — Într-adevăr, poate am făcut o faptă rea... se gîndi cu inima strînsă bătrîna... I-am adunat ca să se certe în toată ziua, ca el să-i rupă din cînd în cînd ciolanele și ea să-l blastăme... Murmură cu glas stîns :

— Cumplită fiară e omul cîteodată !...

Deschise ochii.

Era întuneric des în juru-i. Vînt lin pornise și suna în livezi. Era tîrziu și-și simțea trudite mădularele. Se ridică cu greutate, gemînd. Intră în casă, aprinse lampa. Trase perdelele, după aceea se pregăti să închidă ușa. — Atunci cînd întinse mîna, tresări : parcă avu un sughiț năprasnic. Neculai Andronescu umplu deodată cadrul ușii, cu ochii lucitori, cumpănindu-se ușor.

— Stăi, zise el rînjind. Nu închide ușa. Stăi. Și întinse mînile, parcă făcea semne de liniște. Pss... Stăi, încet, domol... Am chef să stăm oleacă de vorbă...

Bătrîna se trase încet, cu ochii înfricoșați, subt icoane, la locul ei obișnuit. Se așeză pe divanul curat, își încrucișă mînile în poală și nu rosti nici un cuvînt.

Andronescu închise ușa ; apoi își cufundă mînile în buzunări, răsfrîngîndu-și în laturi poalele paltonului. Își scoase pieptul înainte :

— Eu sînt ! ce te uiți așa la mine ? Am văzut că mă aștepți... M-am dus ș-am băut o litră de vin și m-am întors îndată... Acu am eu gust să stăm de vorbă...

Jupîneasa Marghioala tăcea.

— Ziua nu putem sta de vorbă... Nu-mi dă mîna... Mie-mi zice toată lumea «cucoane». Tu ești numai o babă, o merăriță...

Porni într-un rîs foarte vesel. Apoi se opri.

— De ce taci ? Asta nu-mi place. Am venit să ne înțelegem. De mult voiam eu să ne înțelegem... Tot ți-am spus : lasă dracului nunțile ! nu mai înzestra nici o calică ! N-ai vrut să mă asculți... Ha ? N-ai vrut să m-asculți...

Bătrîna privea neclintită, fără de nici o vorbă.

— Eeee ! Apoi dacă taci, să știi că mă supăr. Ți-am spus eu de multe ori c-am să mă supăr. Întăi vreau să-ți spun că aș avea nevoie de o leacă de parale... Așa ne-a fost vorba... Iar taci ?...

Buzele bătrînei aveau un fior ușor. În ochi se grămădi ca o negură caldă. Dar hotărirea să tacă pînă la sfîrșit îi venise deodată, și o îndeplinea cu încăpățînare.

Omul ridică glasul.

— Taci ?

Bătrîna nu răspunse. — Andronescu răsuflă o dată adînc.

— Vra să zică nu răspunzi !...

Jupîneasa Marghioala clipi o dată din ochi : parcă era sătulă și de viață și de tot.

Andronescu prinse a rîde. Se apropie ; întinse brațele și o apucă strîns de mîni. O trase spre el. Jupîneasa Marghioala se smunci, se încordă și-și strînse puterile. Cu o silință disperată repezi în mijlocul odăii pe Andronescu. Apoi se așeză iar pe laiță, suflînd ostenită.

— Apoi dacă ți-i vorba așa, stăi tu !

Și deodată bărbatul se repezi asupra bătrînei, cu pumnii. Ea gemea încet, căuta să-și acopere fața cu brațele, încerca să tragă macatul pe ea, se prăvăli jos de pe pat, se tîrî într-un ungher, se ghemui tremurînd cu spaimă, ca să intre sub pat ; dar omul

o ajungea cu pumnii, o izbea cu călcăiele, icnind la fiecare lovitură. O bătu multă vreme.

— Asta-i socoteala cea veche, calul dracului! — zise el după aceea, şi se îndreptă gîfîind. Îţi place? Mai dai de pomană? Mai faci zestre la calice? Mai botezi? Mai risipeşti paralele de sufletul dracului? ha?

Bătrîna tremura. Îşi aşeza, cum sta căzută jos, părul cărunt sub casîncă. Lacrimi şi sînge curgeau laolaltă şi cădeau amestecat pe duşameaua curată. Se sculă apoi încet şi şovăi ameţită.

— Nici acu nu răspunzi?...

Ochii bătrînei luceau. Făcu doi paşi şi se plecă spre ocniţele de sub sobă. Andronescu o urmări.

— Nici acu nu răspunzi?...

Dar bătrîna i se ridică deodată în faţă, cu fierul de călcat cămăşi în mîna dreaptă. Omul n-avu cînd se feri. Văzu scînteierea unui fulger. Bătrîna-l pocni în cap cu vîrful cel ascuţit. Se risipi deodată, ca sub trăsnet, cu tîmpla sfărîmată.

Bătrîna tremura. Puse fierul la loc. Apoi făcu ocolul trupului căzut. Se aplecă, apucă amîndouă picioarele, intră între ele ca între hulube, se încordă şi scoase afară trupul. Deschise porţile care despărţeau gospodăria şi duse pe mort dincolo.

Intră după aceea în casă, îşi luă caţaveica şi ieşi în drum. Apucă la vale spre biserica Înălţării. Cînd ajunse, îi vîjîia capul. Întrebă în neştire de părintele Ion. Dar părintele Ion nu era acasă.

— Să-i spui să se repeadă mîni dimineaţă pînă la mine... mîni dimineaţă... şopti ea slugii. Apoi apucă iar la deal. N-avea în cap nici un gînd; parcă i se golise sufletul şi de mîhniri şi de mulţămiri.

Intră în casă, se dezbrăcă, îşi făcu patul, apoi, înaintea candelei de la icoane, prinse a se ruga. Bătea încet mătănii şi şoptea. Într-un tîrziu tăcu. Şi cum se aşeză în pat, o sleire cumplită o cuprinse. Sta cu ochii în tavan, neclintită... Nu putea să mişte o mînă, un picior; nici buzele nu putea să le tremure. În tăcerea neclintită a odăii poate se gîndea la viaţa ei, poate se gîndea la mort, dar pe faţa ei nu se răsfrîngea nimic din suflet...

Veni a doua zi dis-de-dimineaţă popa Ion. Afară pornise zarvă, se strînsese lume, sosise şi poliţia; şi părintele intră spăriat în odaia jupînesei Marghioala, nalt, deşirat, cu ochii bulbucaţi, răşchirîndu-şi cu amîndouă mînile barba căruntă.

— Mare cumpănă! strigă el lăsînd deschisă uşa. Un val de soare năvăli după el şi ajunse pînă la patul bătrînei.

Părintele Ion se opri uimit.

— Ce ai, jupîneasă Marghioală? Eşti bolnavă?...

Jupîneasa Marghioala sta neclintită, cu faţa în sus, cu ochii deschişi.

— Părinte, nu pot să mor, şopti ea. Dă-mi o lumînare... Şi întoarse domol ochii spre patul de lîngă fereastră.

Preotul aduse lumînarea pregătită pentru botez. Apoi privi cu spaimă la bolnavă.

— Ce ai, jupîneasă Marghioală? Eşti plină de sînge... Eşti bătută? ce ai?

— Sînt farmată... şopti bătrîna. Aprinde lumînarea, părinte, şi iartă-mă... Eu sînt împăcată... Iartă-mă, părinte; eu l-am omorît...

Părintele se înspăimîntă pe loc, parcă ar fi văzut o iazmă. Îşi încîlci barba cu mînile, se prăvăli îndărăt şi ieşi afară. Acolo porniseră bocete, se auzeau glasuri grele... Oamenii năvăliră cu ochii spăimîn-

ţi. Bătrîna privea deasupra ei, spre icoane, cu lumînarea în mînă. Intră şi poliţaiul, în uniformă.

— Mă rog, cum a fost? strigă el, cu glas tare.

Bătrîna n-auzea. O dezvăliră femei, o cercetară. Sîngele răzbătuse şi se închegase pe perinile albe.

Încet-încet oamenii tăcură; şi o priveau cum sta neclintită, parcă aştepta ceva. Dar faţa bătrînei n-a încremenit decît către amiază. Atunci lumînarea grea a căzut, ochii au rămas deschişi, învăluiţi în umbră, şi faţa s-a înseninat, căci ce fusese zbucium şi lacrimi părăsise îmbrăcămintea de lut.

O ZI, CA ALTELE

În mahalaua noastră, la deal, într-o căsuţă ca toate celelalte dimprejur, sălăşluieşte domnul Grigore Laţcu, funcţionar mic la prefectură.

Mai în sus de Grigore Laţcu şi mai la vale, — locuiesc alţi funcţionari, unii la primărie, alţii la poliţie, alţii la tribunal şi-n alte părţi. Fiecare cu casa şi gospodăria lui, şi nu-i unul care să n-aibă cîţiva pomi roditori, ş-o leacă de grădină în care lucrează cu hărnicie cucoana, gospodină bună.

Casa lui Laţcu are două odăi ş-o bucătărioară; în ferestrele din două geamuri înfloresc toate soiurile de flori: *fetiţe, micşunele, belargonii, canţelarii, vanilii,* cu multă rîvnă îngrijite, ca să n-aibă nici un trecător cuvînt a zice «uite ferestrele goale; parcă-i pustie casa asta». Într-o odaie stau grămădite scaunele şi canapeluţele de zestre, cu horbote înflorite, cu pînzeturi acoperite, ferite de tot ce le-ar putea vătăma. Pe ele nu şade nimeni; pentru musafiri sînt anume scaune de paie, în jurul mesei rotunde. În mijlocul mesei stăruieşte de ani o tăblăluţă de lînă, pe care tăblăluţă de lînă o lampă de o curăţenie desăvîrşită străluceşte. Lampa e în întregime de

sticlă lăptoasă, — cu piciorul cufundat în lîna tăblăluţei, cu ţilindrul scînteind în umbra rece a odăii. Cucoana Luţa Laţcu priveşte pe ferestre, printre flori, potriveşte un faldur al cămăşilor scaunelor cu teluri, vine spre masa rotundă şi se uită cu luare-aminte, oarecum gînditoare la lampă.

— De cînd m-am măritat, zice, de optsprezece ani am lampa asta... Acu nu se mai găsesc aşa lucruri bune...

Şi sînt în odăi foarte multe lucruri care au această vîrstă, de la cleştele care stă încremenit după sobă, pînă la covoraşele de petici de pe duşamele, pînă la cadrele de pe păreţi foarte viu colorate. Aceste cadre au fost puse la locul de cinste după ce au fost strînse cu grijă din fascicolele *Memoriilor* lui Casanova, — nişte cromolitografii nevinovate cu căţei, oiţe şi copii, pe care editorul, odinioară, le împărţea ca premii cetitorilor odată cu opera celebrului italian. — În bucătărioara în care abia te poţi învîrti, în fiecare zi cucoana Luţa curăţă şi freacă cu mînie tacîmurile şi toate uneltele trebuitoare gospodăriei. Niciodată dumneaei n-a suferit o slujnică. Zice dumneaei :

— Mai întăi toate-s nişte ticăloase ; al doilea toate fac treaba în batjocură. Cînd le văd aşa, îmi vine să nebunesc.

De altminteri în privinţa asta toate cucoanele din vecinătate sînt de aceeaşi părere. Toate sînt harnice foc ; gospodăriile tuturora strălucesc de curăţenie. Totuşi din cînd în cînd, cătră bărbaţi, se tînguiesc că sînt singure, că n-au servitoare şi ele, că muncesc ca nişte roabe. Clipele de revoltă se potolesc repede ; viaţa nu-şi schimbă aşa de lesne mersul.

Domnul Laţcu e un om cu faţa rotundă, foarte

roşcovană, cu mustaţa balaie bine răsucită totdeauna. E un om tînăr încă.

A fost un băiat sărac, venit de la ţară. A fost practicant la judecătorii, la subprefecturi ; pe urmă i s-a făcut o leacă de leafă. A făcut ce a făcut şi a scăpat de oaste, după aceea s-a însurat. Luţa Zugravului era cu mult mai în vîrstă decît el ; era o femeie de treizeci de ani trecuţi ; însă avea o leacă de zestre şi era o gospodină fără păreche.

— Cam cîrtitoare, cam aspră, cam geloasă... zicea domnul Laţcu ; dar tare harnică...

Trăiau de optsprezece ani. Domnul Grigore Laţcu avusese cîteva năcazuri : ba cu nişte lipsuri de acte, ba cu nişte timbre care-i fuseseră date pe samă şi dispăruseră ; — însă trecuseră toate : era muncitor, bun şi supus şi se bucura de o leacă de protecţie. În aceşti optsprezece ani de viaţă numai o fată au avut. Acuma duduia Lenţa învaţă la şcoala profesională ; e cuminte, se pricepe într-ale gospodăriei, şi ca mîini-poimîni încep a veni peţitori. — Iar domnul Laţcu a ajuns să fie oarecum împăcat cu soarta. Ştie că la lucruri mai mari nu poate rîvni ; ştie ce mese va mînca de-acuma pînă ce i se va împlini veleatul ; ştie cît vin i-i îngăduit să plătească la un chef, aşa ca să nu se supere nevasta la aducerea lefii... La sărbători, la anul nou, trimete cărţi de vizită mai ales celor mai mari, după ce, cu slove frumoase, în urma obişnuitelor : F.P.Z.O., adaogă : «Respectoase felicitări !» — Pe aceşti oameni «care pot să-i facă un rău», cînd îi întîlneşte, îi salută cu grabă : — parcă vrea să-şi smulgă cu tot cu păr pălăria din cap. — Cu colegii se mai ceartă, se mai împacă la un pahar de vin. Cu cei mai mici se poartă aşa ş-aşa. Nu se poartă rău, căci fiecare-i cu nevoile lui, şi sătenii, săracii,

ştiu că «pînă nu ungi osia, nu merge bine roata». Cu atîta îşi mai sporeşte leafa mică de 130 de lei, cu picuşuri de pe la fraţii lui de odinioară. Fraţii aceia acuma însă îşi scot căciula înaintea lui şi-i zic:

— Cucoane Grigore, aş avea de scos o hîrtie...

Domnu Laţcu îşi mîngîie încet mustaţa şi aruncă spre cei dinaintea lui o privire şireată şi foarte înţelegătoare.

Acasă, cum vine, s-apucă de treabă. Are grădina de îngrijit, are nişte curcani şi nişte gîşte totdeauna, şi cu rămăşiţele gospodăriei poate creşte şi doi, trei godaci. Afară de certurile de după chefuri, la luarea lefii, nemulţămiri cu coana Luţa are aşa din vreme în vreme, — destul de des. Cucoana Luţa e foarte aprigă, — şi are un nas roş în vîrf, plin de gelozie. L-a temut chiar de la început cu o soră a ei, — pe urmă s-a uitat cu ură şi cu mînie cîte un răstimp la toate vecinele mai tinere decît dînsa. — Prin toate domnul Laţcu trecea cu oarecare nepăsare.

Mai amărîtă şi mai frămîntată în gospodăria ei trăise cucoana Luţa. De ani, zilnic, se supăra dimineaţa, la cumpărăturile din tîrg; de ani se supăra pe fetiţă că rupea prea curînd rochiţele şi botinele; de ani, zilnic, se supăra la masă, de ani tresărea la toate cîrcîirile găinilor din ogradă, de ani cu năduh striga la uli: ihaa-ihaaa! bătînd din palme şi ameninţînd cu pumnii văzduhul; de ani stătea la pîndă la geam, cînd trebuia să sosească Grigore de la *canţelerie*: îl spiona printre flori şi nasul ascuţit avea în clipele acelea în vîrf o pată roşă ca sîngele. De ani n-avusese şi ea o clipă de mulţămire şi de hodină. Ş-acuma, de atîta vreme hărţuită, i se înăcrise sufletul, ajunsese să se blastăme şi să dorească moartea.

— Vorbe! zicea domnul Laţcu zîmbind. Du-te şi-ţi caută de treabă!

Cucoana Luţa întindea gîtul uscat spre el; din umbra în care sta, îl privea cu doi ochi galbeni scăpărători şi avea un zîmbet dureros, cu o întindere de buze, între care se zăreau două ştirbături în gingiile de sus. Ofta şi începea să clocotească cu amar.

Acu, într-o zi, după o noapte cu visuri tulburate, cucoana Luţa s-a sculat morocănoasă. Ieşi prin ogradă în fusta-i de cit, cu un şal vechi în spate, adus peste umeri, cu capetele încrucişate pe piept apoi înodate la spate: un şal care odinioară avusese o coloare, dar care părea acum ceva secular, o piele ruptă, roasă, a unui animal de pe alte tărîmuri. Se duse la poiată clămpănindu-şi papucii; acolo îşi încovoie trupul lung şi uscat, deschise repede portiţa şi începu a cotrobăi cu mînile-i lungi prin întunericul şandramalei scunde. În cîrcîiri de spaimă şi mirare, cucoana Luţa scotea găină după găină şi le căuta de ou. Dădu drumul cucoşului — un cucoş bătrîn porumbac, cu nişte pinteni ca două pumnale; îi ascultă trîmbiţarea învingătoare; apoi, cu grijă, lăsă să iasă şi curcanul pestriţ şi cele două curci, nevestele curcanului. Pentru aceste trei paseri mari şi nobile, cucoana Luţa avea o dragoste deosebită, — şi chiar respect: nu s-ar fi îndurat să jertfească una pentru hrană, ferească Dumnezeu! Curcănaşii pe care-i scotea şi-i ridica cu greu, hrănindu-i cu *coada şoarecelui* şi brînză de vacă, îi vindea. Dintr-o altă poiată, de alăturea, dădu drumul şi la şase gîşte albe. După aceea, scoase din bucătărioară săculeţul cu grăunţe, şi începu să cheme cu un glas ciudat, ascuţit, — pe cînd braţele osoase zvîrleau în toate părţile, semănînd parcă, boabele aurii. Chiar atunci ieşea soarele dea-

supra livezilor, şi dintrodată căsuţa curată se înveseli. Prin vecini se auzeau glasuri, chemări: se auzeau strigătele gobăilor; şi cucoana Luţa, ridicîndu-se în vîrful degetelor şi privind peste zaplazuri la deal şi la vale, vedea capete îmbrobodite cu grimele albe, feţe cunoscute, vedea mişcarea dimineţii în gospodării. Privi un timp cu luare-aminte, apoi se întoarse iar la paseri. Le aduse apă proaspătă, le împrăştie din nou grăunţe. Şi scăpată de grija aceasta, intră repede în casă. In odaie, o odaie c-o masă, o oglindă, cîteva scaune şi trei paturi cu macaturi ieftine, domnul Grigore şi fetiţa dormeau încă, înväliţi pînă sub bărbie cu plapome roşii. Aşternutul din al treilea pat era frumos strîns şi păturit. Cucoana Luţa începu să orînduiască lucrurile, să le mute, să le potrivească mai bine, întăi încet, apoi cu zgomot. Ieşi de două ori ca să scuture lăvicerele şi trînti uşa în urma ei. Privea pieziş spre leneşii care dormeau, şi se vedea că-i foarte nemulţămită.

— Bine, bre omule, ce înseamnă huietul ista? mormăi cuconu Grigore deschizînd ochii. N-ai tu chip să dormi cumsecade în casa asta!

— Ce? răspunse deodată, ascuţit, cucoana Luţa. Da' de cînd s-a făcut ziuă? Eu am treabă, eu nu pot s-aştept...

— Iar începi? Tot aşa îmi faci, în toate diminețile...

— Apoi fireşte, dumnitale ce-ţi pasă? Eu muncesc ca o roabă. Eu mă culc mai tîrziu, eu mă scol mai dimineaţă, abia îmi simt ciolanele de trudă, şi încă mai aveţi obraz să vorbiţi!

— Cine dracu te pune să te scoli cu noaptea în cap?... mormăi gros, nemulţămit, Laţcu.

Cucoana Luţa era să-l fulgere cu ochi aspri; dar patul scîrţîi şi bărbatul se întoarse cu faţa la părete. Fata, Lenţa, deschisese ochii la cele dintăi vorbe, ieşise cu fereală şi cu frică din căldura leneşă a plapomei şi acuma se îmbrăca în pripă.

— Da' tu? da' tu? strigă cucoana Luţa. Ce te zbaţi aşa? ce te-a apucat? Ai să rupi straiele!... Mai încet! Ho, ho! mai încet, c-ai să mă spării ş-am să-ţi sar în cap!

Fata dădu să-şi tragă ghetele, ca să iasă mai iute afară. Cucoana Luţa îşi puse mînile-n cap:

— Vai de capul meu!... Ia uitaţi-vă, oameni buni! Acelea-s botine? Apoi bine, Lenţucă, aşa te-am învăţat eu să-ţi curăţi botinele?... Ia uitaţi-vă, oameni buni, ia uitaţi-vă! Piei dinaintea mea, lene! Eu nu înţeleg cum poţi tu suferi colb pe tine, pe straie, pe încălţări... Eu cînd eram ca tine... Ieşi mai repede! Ţie-ţi trebuie nişte straie de fier, şi nişte botine de fier, — şi încă ş-atuncea ai trece printr-însele. Ia uitaţi-vă, oameni buni, cum se foieşte!

Cucoana Luţa începu să bată din palme cu mirare grozavă. Cuconu Grigore se întoarse deodată cu faţa spre ea:

— Da' ce ţi-i, frate? începu el să strige. Ce dracu te-a apucat?...

Fata se strecurase pe uşă. Cucoana Luţa îşi lăsă în lungul trupului braţele. Bărbatul se sculă în capul oaselor. Strigă iar întărîtat:

— Bre, bre, bre! pînă ce nu-i trînti, nu-i trăsni şi nu-i batjocori, nu-i chip!... Am s-ajung să-mi iau lumea-n cap!... Am să te lăs dracului ş-am să mă duc!

Incepu să se îmbrace smuncit, repede. Cucoana Luţa ieşi afară, după fată, după găini, după mătură, după lăvicere, după toate ale ei. Şi pe cînd umbla,

oftă greu, şi privea fix înainte, cu ochii tulburi, plini de supărare.

— Ce umbli aşa? ce trînteşti aşa? zise domnu Laţcu.

Cucoana Luţa mormăi ceva neînţeles.

— Ce spui?...

Femeia se întoarse, ieşi prin sală, vorbind singură.

— Iar turbă!... zise scîrbit domnu Laţcu. Iar cucoana Luţa, umblînd şi trîntind cu mînie lucrurile care-i cădeau sub mînă, cugeta la năcazul din ziua aceea şi la altele, şi o supărare mare o învăluia. Aducînd cafeaua neagră pentru bărbat şi feliuţa de pîne pentru fată, supărarea-i crescu; iar după ce rămase singură şi după ce-şi isprăvi treburile dimineţii, se aşeză pe prispa de dindos în bătaia soarelui, oftă greu şi rămase cu ochii aţintiţi asupra grădinii. Îi era cald. Îşi desfăcu de pe ea şalul străvechi. O şuviţă de păr îi căzu peste frunte. Îşi aşeză cu grabă, sub grimea, părul. Şi sta mîhnită, privind înainte, cu buzele uşor deschise, într-un fel de întuneric care creştea clipă cu clipă. Parcă nu mai auzea nimic din uşoarele zgomote ale vecinătăţii.

Se gîndea. Mai întăi era convinsă că nu e geloasă. Numai atît, că pe femeia lui Panaite Tomescu din capătul de la vale al uliţii n-o putea suferi: necontenit aţine calea lui Laţcu; în fiecare sară, la fereastră, miorlăieşte şi dă din cap. La urma urmei, parcă numai la asta se opresc durerile ei? De cînd s-a căsătorit n-a avut ea o zi de linişte. Şi chiar de-a avut zile de sărbătoare şi de odihnă, trebuiau să vie şi scîrbe măcar un ceas-două. Nici ea nu ştie de ce n-are noroc defel. Prietine n-are; cîte a avut, toate au fost nişte fiinţi ticăloase; intrau în casa ei numai ca s-o spioneze, s-o vorbească de rău, şi să steie la

taclale şi la rîsete cu Grigore Laţcu. Împrejurul ei numai cu intrigi şi cu farmece umblau. Mai bine c-a sfîrşit aşa: nici să-i vie în casă, nici să se ducă la ele. Acum numai două cucoane are, cu care se mai poate înţelege, două neveste de funcţionari la casierie, mutaţi aici tocmai de pe la ~~Galaţi~~. Cu dînsele mai schimbă o vorbă, două, da' încolo nu mai are pe nimeni...

Nimic nu era limpede în cugetul cucoanei Luţa. Crîmpeie de gînduri veneau şi fugeau. Din multele-i pricini de supărări nu putea alege nici una temeinică, grozavă, — care să-i îndreptăţească oftatul de sfîşiere şi murmurul dureros:

— Of! îmi vine să nebunesc... Îmi vine să mă dau cu capu-ntr-o fîntînă!...

Acu ceva tulbure parcă i se strecura în trup, în minte. Ceva rece, nedesluşit, o sfîşiere, care răspundea unei frînturi de gînd, rostită înlăuntru, cu buzele închise:

— De-atîţia ani... de-atîţia ani... nu mai am pace... nu mai am hodină...

De-atîţia ani se trudea; jos, cu mulţămire nu se aşezase niciodată, ci totdeauna căzuse cu un oftat de amărăciune. Ş-acuma, din ciolanele atîta vreme trudite, se împrăştia în trup, în minte, acea sfîşiere rece şi nedesluşită.

Cîteva puicuţi negre se apropiau cu sfială de dînsa; întindeau la fiecare pas capetele şi o priveau cînd c-un ochi, cînd cu altul. Cucoana păru că le zăreşte; făcu o mişcare: ele bătură din aripi şi porniră la fugă cîrcîind. Clipa aceasta neobişnuită deşteptă cu desăvîrşire pe nevasta lui Laţcu. Deodată îşi ridică privirile cu luciri galbene, urmări paserile, apoi şi le opri asupra straturilor cu verdeţuri din grădină.

Se ridică iute, se duse și-și alese mărar, pătrunjel și cozi de ceapă, se întoarse grăbită, ca urmărită de ceva, și intră în bucătărie. Acolo începu să cotrobăiască într-un ungher; ridică un chersin și scoase cîteva bucăți de carne rămasă din ajun. Le spălă cu grijă, le așeză pe fund; ascuți cu zgomot cuțitul de marginea ceaunului, pe urmă se opri, în cumpene.

— Am să fac o mîncărică, ca și ieri... șopti ea apoi, cu hotărîre.

Își pregăti tingirea, untura și începu să lucreze. Pe ușa deschisă intra lumina soarelui de mai. O adiere blîndă venea dinspre livezi, cu miros de flori. Liniște mare se întindea în împrejurimi; rar se auzeau cîntînd cucoșii; rar cîte un strigăt pornea cine știe unde — și ajungea, din pricina depărtării, melodios pînă la căsuța lui Lațcu.

Cucoana Luța auzi glasuri deodată, și tresări din gîndurile ei dureroase.

— Cine vine?

Veneau încet, prin grădină, foarte ușor îmbrăcate, numai în papuci, cele două vecine cu care stătea de vorbă din cînd în cînd: cucoana Luxița și cucoana Ileana... Bărbații lor plecaseră la casierie, și ele se îndemnaseră într-acoace, ca să mai schimbe două-trei vorbe. Cucoana Ileana era acuma căruntă, în vîrstă, mamă a multor copii. Înainta cu greu, sufla repede, și-și mișca alene capul, făcînd să joace vălurelele celor trei bărbii. Cucoana Luxița era tînără încă, — și ochii mai păstrau o lucire de tinereță pe fața balaie, ofilită.

Cucoana Luța le zîmbi ușor, cu amărăciune. Și cucoana Ileana Timotei întrebă tare, subțire, așezîndu-se încet pe pătuțul de lîngă fereastră:

— Ce mai faci mata, madam Lațcu?

— Ce să fac? ia și eu cu nacazurile; fac o leacă de mîncărică...

— Da' că zău, madam Lațcu, nici nu te ajunge capul ce să mai faci...

Cucoana Luxița Gheorghiu se rezemase de ușor; își ridică alene mîna cu un boboc de trandafir, mirosind prelung și închizînd o clipă ochii.

— Madam Lațcu, ce ai mata? vorbi ea încet, cu un zîmbet dulce. Parcă ești mîhnită...

Cucoana Luța își puse deoparte cuțitul, își șterse mîna de un colț de ștergar și rămase privind în tăcere spre cele două vecine. Apoi oftă.

— Eh, multe am!... grăi ea cu durere. Azi dis-de-dimineață am avut o supărare... Ce să fac? dacă nu pot, așa-s eu blăstămată, nu pot... Eu treaba trebuie s-o fac la vremea ei... Eu mă culc tîrziu, și simt eu cum mi-s ciolanele fărîmate... Parcă ce hodină mai poți avea?... Fac treabă, fac — și de la barbat, draga mea, să mă crezi, n-ai nici o mîngîiere... El se duce, ce-i pasă? El se uită la altele...

Ochii cucoanei Luța erau tulburi și întunecoși.

Nevasta lui Timotei zise:

— Doamne, madam Lațcu, n-ar trebui să te superi pentru o ființă ca aceea...

— De cine vorbiți? întrebă cucoana Luxița; de Aglaia lui Panaite Tomescu! Am văzut-o și ieri, gătită și pudrată... Mă mir cum de-i dă mîna...

— Da, despre dînsa-i vorba... zise cu mulțămire nevasta lui Timotei. Iar cucoana Luța se simți deodată gata să-și verse tot focul pe care-l avea la inimă:

— O văd, o tot văd, zise ea repede. O văd gătită, o văd sulemenită, o văd îmbrăcată... Ș-aud: ba că stă la ușă, ba că stă la fereastră, ba drăngănește la

pian... şi cîţi trec întorc capetele spre dînsa... Decît dac-aş şti eu că este ceva la mijloc între dînsa şi Grigore, i-aş scoate ochii... Aceea-i femeie? Vezi mata, dragă, aceea umblă numai cu mode şi eu toată ziua muncesc. Eu o pălărie la doi, trei ani; eu o rochie la cinci ani... Da' nu s-a îndurat el să spuie: Na, tu, făptură a lui Dumnezeu, iaca, ia-ţi şi tu ceva, nu umbla aşa ca o calică... De ce să nu-mi deie? că eu strîng, eu economisesc, eu fac dintr-un ban cît ar face cealaltă din zece, eu pe pudre şi parfumuri nu dau nimic, eu cinstită sînt... Şi nici la un bal nu mă duc, nici la o petrecere, eu îmi caut de treabă. Ce să fac? dacă aşa-s eu ticăloasă! ce pot face?... Iaca, de dimineaţă, crezi c-am stat oleacă? ba cu găinile, ba cu grijitul, acuma cu mîncarea, — ş-acu cîte nu sînt care stau, stau şi se uită pe fereşti şi se gîndesc la toate fleacurile?... Eu nu ştiu ce să mai zic, nu ştiu ce să mă fac, da' cîteodată, spun drept că-mi vine să mă dau cu capu-ntr-o fîntînă!

Şi repede, cu voce plîngătoare, cucoana Luţa se tînguia. Vorbi din nou despre ceea ce face ea ca gospodină, îşi arătă degetele tăiate sau împunse, aduse iar vorba despre nevasta lui Panaite Tomescu, cu obidă, se întinse după aceea cu amănunte nesfîrşite asupra cuptorului stricat, pe care, iaca, nu mai era în stare să-l mai tocmească.

— Şi doar mode nu-mi fac, pălării nu-mi fac, ca aceea... Eu nu înţeleg ce găsesc barbaţii la dînsa...

— Aşa-s barbaţii, aşa-s... se tînguia şi cucoana Ileana, dînd din cap încet şi mişcîndu-şi vălurelele bărbiei.

— Eu, drept să-ţi spun, cucoană Luţă, zise după aceea cucoana Luxiţa, mirosindu-şi prelung bobocul de trandafir, drept să-ţi spun, aş mai lăsa toate încolo, nu m-aş mai zbuciuma aşa... Şi eu am ale mele, o mulţime... dar eu mai iau o carte, o gazetă, mai citesc... Ar trebui şi dumneata să te mai hodineşti... Aşa — treabă şi iar treabă, de la o vreme te saturi!

Urmă o clipă de tăcere. Cucoana Luţa voia să răspundă şi-şi ţinti ochii tulburi spre tînără. Dar Luxiţa îşi întorcea urechea la ţipetele cunoscute care veneau din apropiere.

— Ia! zise ea tresărind. S-aud copiii... Mă duc!... S-o fi arzînd şi mîncarea pe foc!...

Se deslipi de uşor şi porni grăbită.

— Ei, nu-ţi vine să turbi? izbucni deodată în urma ei nevasta lui Laţcu, privind încremenită la cealaltă vecină. Dacă-ţi spun! Să citeşti o carte, să citeşti o gazetă! Iaca de ce îmi arde mie. Iaca şi asta, umblă cu flori, cu coc, şi se crede frumoasă... De aceea crăp eu de ciudă...

— Dumnezeu a umplut lumea cu ce-a putut, răspunse tînguitor cucoana Ileana. Ţi-oi spune eu, madam Laţcu, şi despre madama asta un lucru de ai să te cruceşti...

Şi amîndouă începură să sfătuiască un timp, — şi între sfaturi cucoana Luţa iar intra cu obişnuitele-i tînguiri. Avea ea în ziua aceea o durere pe care trebuia s-o reverse în cuvinte.

Iar după ce plecă şi cucoana Ileana, — rămase nevasta lui Laţcu singură, tot nemulţămită, oftînd, şi murmură cu năduh:

— Iaca şi asta, umblă aşa cu poşta de la casă la casă... În casa ei nu-i un lucru aşezat... Şi cînd vine bietul barbatu-său acasă are ce aştepta pînă ce îmbucă o mîncare ca vai de lume!

Întunecată, — îşi isprăvi trebile bucătăriei, lăsă oa-

lele și tingirile să scadă, apoi ieși, ca să caute ouăle în cuibare.

Înaintea pragului, însă, înțepeni îngrozită, căscă ochii și-și zvîrli brațele lungi în sus :

— Vai de mine și de mine ! uliul !

Cucoșul își înălțase chemarea de alarmă și găinile se repezeau bătînd din aripi la dosuri. Paserea de pradă săgetase din înălțime vîjîind și izbise în tufele din grădină o găină albă. Acum o apucase în căngi și se trudea s-o ridice, s-o ducă cu el peste zaplaz.

Cucoana Luța începu să răcnească :

— Iha-ihaaa... prelung, cu spaimă, repezindu-se în goană. Din fugă pusese mîna pe-o cociorvă, o înălțase, și așa, printre tufe de lilieci și de coacăză, alerga spre dușman. Găina se zbătea ; uliul o strîngea în ghiare și o amețea cu bătăi de aripi în cap. Apoi, la apropierea viforoasă a femeii, se ridică scurt, fîlfîi printre copaci și dispăru deodată, lăsîndu-se peste zaplaz în zbor lin.

Nevasta lui Lațcu apucă cu grijă găina, o cercetă, — apoi o puse la pămînt înainte-i. O privi cum deschide ciocul în răstimpuri regulate, cum stă mai mult moartă, cu ochii învăluiți. Privi în juru-i, privi printre arbori în direcția în care zburase dușmanul și izbucni :

— Bată-l Dumnezeu să-l bată ! acu asta îmi mai trebuia, după supărările pe care le am !... Ce fac eu acuma ? Trăsni-l-ar și l-ar detuna ! Iaca, moare găina...

Ridică paserea de la pămînt, o duse în fugă pînă-n bucătărie, acolo o stropi cu apă, și se uită cu turbare, cu amar la dînsa, pînă ce-o simți că înțepenește. Atunci începu să se tînguie și să blastăme încet. — Așa mormăind cu obidă aduse ouăle din cuibare, așa

își isprăvi treburile *sus,* ștergînd repede, cu mînie, colbul de prin toate colțurile salonașului, așa se întoarse, și se opri în pragul bucătăriei. Îi era sete. Se repezi cu cofa pînă la fîntîna de la poartă. Se întoarse, umplu cănița, bău repede apa, după aceea începu să umble prin bucătărie.

— Parcă mă doare capul, șopti ea. Ce Dumnezeu oi mai fi avînd... Nici nu știu ce să mai fac, așa-s de amărîtă !

Într-un răstimp, apoi, ascultă bătaia ceasurilor de la turnul catedralei ; era unsprezece. De-acuma au să vie și Grigore și fata ; trebuie să puie de mămăliguță.

La masă, fata, Lența, tăcea ca de obicei. Cîștigase în viața năcăjită a copilăriei o teamă de fiecare clipă — și o groază parcă, în zilele de mînie ale maică-sa. Grigore Lațcu mînca încet, părea nepăsător — de și vedea bine că nevastă-sa abia aștepta să izbucnească.

— Tu de ce nu mînînci ? întrebă el totuși într-o vreme.

— Mîncare îmi trebuie mie ? zise cu glas stăpînit femeia. Și deodată începu să-și verse amarul.

Iaca, așa o lasă singură, acasă, fără un ajutor, fără nimica, și a venit uliul și a omorît o găină. Decît așa viață, mai bine ocna, mai bine moartea.

— Lasă-mă, bre omule ! strigă cu îndărătnicie bărbatul. Ș-apoi dac-a omorît-o ? O găină ! Ce ! e mai mult decît o găină ? Mare lucru ? Un cap de țară ! Dă-o dracului, lasă-mă în pace, să-mi tihnească mîncarea...

Cucoana Luța era ostenită de atîta năcaz ; abia putu să îngîne :

— Înțeleg ! înțeleg prea bine ! ce-ți pasă ție ! Eu o rochie nu-mi fac, eu o pălărie nu-mi cumpăr. Eu de dimineață pînă-n sară muncesc ; îmi trece ciolan prin

ciolan; eu n-am o zi bună... Ce să fac? eu nu pot fi altfel! Ce să fac? urmă cucoana Luţa cu un rîs dureros; eu nu pot să ies gătită la *zăbre,* s-aţin calea barbaţilor, să fac cu ochiul. Eu nu-mi fac mode. Eu sînt femeie cinstită. Dumnezeu singur ştie cît mă năcăjesc... Uită-te la mine, uită-te, ce-ţi pasă! Tu mînînci şi te duci, ce-ţi pasă! Eu stau bolnavă aici. Îmi vine să mă dau cu capu-ntr-o fîntînă!...

Bărbatul o privea cu nepăsare:

— Ce descînţi tu acolo, bre omule? Ce vorbeşti de mode şi *zăbre?* Du-te şi te dă cu capu-n fîntînă, dacă n-ai ce face altceva!

— Ştiam eu că asta-i răsplata roabei! gemu trudnic cucoana Luţa.

— Ei, şi ce vrei, frate? ce vrei? urlă deodată bărbatul. Lasă-mă dracului! N-am să am eu nici o zi bună în casa asta? Alaltăieri huiet, ieri huiet, azi huiet, de ani de zile huiet, — pentru lucruri care ţi se năzar ţie!...

Şi omul îşi trînti pălăria-n cap şi ieşi mormăind:

— Babă şuie şi nebună!

Cucoana Luţa se lăsă încet pe scaun şi închise ochii. Auzise. Auzise iar vorba asta. Şi cînd i se ridicară pleoapele, o ură sălbatică ţîşni parcă din luminile gălbii ale ochilor. — Se apropie de oglindă, se privi, îşi pipăi nasul ascuţit şi roş în vîrf; apoi ieşi încet, coborî la bucătărie, muie în apă o grimea albă şi se legă la cap.

Lenţa venea din grădină. Cucoana Luţa sta pe prispă. O privea lung cum vine. Ş-o opri în drum, aspru:

— Ce cauţi în grădină? ce-mi umbli lela? Eu stau şi mă chinuiesc şi tu-mi umbli lela? Hai, porneşte la şcoală! să nu te văd înaintea ochilor, lene!

În după-amiaza caldă, veneau miresme dulci din toate grădinile. Un nour trecu peste soare; cîteva picături rare pîrîiră prin pulberea ogrăzii; lumină mai vie năvăli în tăcerea gospodăriei; şi cucoana Luţa, simţind foamea, intră în bucătărie şi înghiţi în grabă, în picioare stînd, o bucată de mămăligă şi cîteva bucăţele de carne. O înduioşare ciudată o cucerea:

— Aşa mînîncă robii... gîndi ea, şi parcă-şi simţi ochii calzi.

După aceea îşi încinse un şorţ şi ieşi prin vecini, ca să caute ouă proaspete. Glasul i se auzi plîngător în ogrăzile de alături, în ogrăzile mai depărtate. Într-un tîrziu se întoarse, gîfîind trudită, cu poala plină. Începu să caute cloşca, o găină pestriţă. O găsi într-un cuibar părăsit, între pînze de painjeni, după poiată, o aduse, se năcăji o vreme ca s-o aşeze pe ouă, puse o împletitură de nuiele peste dînsa, — şi pe urmă se gîndi cu spaimă oarecum că a întîrziat cu hrănitul paserilor. Strigă curcile, gîştile, găinile, le dădu grăunţe. Le aduse şi apă, cu grabă. Şi după ce isprăvi cu acest năcaz, începură alte alergări, fără hodină, prin grădină la plivit, prin odăi ca să pregătească rufele care trebuiau spălate a doua zi; — şi soarele scobora încet-încet spre asfinţit, fata şi Grigore se întoarseră acasă, şi cucoana Luţa era foarte trudită. O găsiră în faţa bucătăriei, privind găina aruncată sub gard. Fata, sfioasă, se strecură în bucătărie. Îi era sete. Pe cînd bea apă, cucoana Luţa se întoarse şi începu să răcnească:

— Ce faci acolo? Acu aţi venit? V-aţi plimbat destul?

Fata se trase înapoi, puse rău căniţa pe fund. Cu-

coana Luța tresări la zgomotul ascuțit al faianței sfărîmate, jos pe dușamea, și se apucă de păr:

— Dumnezeule! Dumnezeule! iaca și ceașca sfărîmată! De opt ani o am. Am cumpărat-o de la iarmarocul Sfîntului Ilie. Acu ai stricat-o și pe asta! Iaca de-aceea, iaca de-aceea turb eu, iaca de-aceea îmi vine să mă duc în lume!...

Copila sui cu lacrimi în ochi în odaie. Cucoana Luța o urmări cu blesteme și tînguiri. Și cînd dădu cu ochii de Grigore, iar își aduse aminte de modele și de fasoanele «celei de devale». Indată își scăzu glasul la tînguirea obișnuită. Copila se trăsese într-un colț. Lațcu sta neclintit privind pe fereastră, și odaia se umplea de umbră. Iar cucoana Luța nu mai contenea. Incet-încet, o amețeală, o sfîșiere o cuprindea, și parcă vedea lumini roșii pe dinaintea ochilor.

— Toată ziua, toată ziulica n-am avut pace... iaca, toată ziulica m-am zbătut... Și dumneaei de bunăsamă că stătea la fereastră și clămpănea din pian. Eu îs rea, eu îs *babă* — dumnitale ce-ți pasă!... Dumneata petreci și benchetuiești... Fată-ta vine și face pagube, trăsni-o-ar și n-ar mai ajunge — și tot eu îs vinovată!

— Da' lasă, femeie, fata în pace! izbucni Lațcu. De ce-o blastămi?

— S-o las în pace? Iți samănă ție. Mîni-poimîni are să sară la mine să mă bată! Mîni-poimîni aveți să săriți amîndoi la mine.

— Taci din gură, bre omule! urlă îngrozit Grigore. De un ceas îmi trăncănești la cap. Dumnezeule Doamne, azi parcă ai fost turbată.

— Nu mai pot, nu mai pot! gemu cucoana Luța. De ani de zile muncesc ca o roabă, de ani de zile, de ani de zile... ca o roabă... și n-am nici o milă, nimica... Umbli după cele cu mode, după ticăloasa lui Panaite, și eu gem aici și mă trudesc!

— Taci din gură, bre omule! Tu știi că de la o vreme îmi ies și eu din răbdări...

— Știu, știu, știu!... ah! știu... rîdea cu disperare femeia. Iaca sai și mă bate... trîntește-mă la pămînt și mă calcă în picioare... Pe urmă du-te la cea de devale... Și eu ca o roabă aici, ca o roabă... De ani de zile... de ani de zile...

— Taci din gură, nu urla așa, că te-aud oamenii! Mai bine aprinde lampa și pune masa...

— Nu pot să tac, că eu sînt bătrînă și nebună, nu pot să tac...

Bărbatul rămase mut, o vreme, pe cînd femeia vorbea fără oprire. Se ridică după aceea și vru să iasă.

— Und' te duci? strigă cucoana Luța, te duci devale? eu n-am mode, eu nu-mi cumpăr pălării, ce-ți pot face?... Du-te...

— Lasă-mă, bre omule, lasă-mă!

Grigore Lațcu avu deodată un urlet de mînie. In colțul ei, fetița își înăbuși un strigăt de groază. Brîncită, cucoana Luța se izbise cu capul de un ușor, apoi căzuse la pămînt. Lațcu ieși repede în uliță și porni încet undeva, la deal.

Cucoana Luța se sculă tăcută, prin întuneric. Intră în bucătărie și ațîță focul. Puse ceaunul de mămăligă. Apoi rămase în picioare, cu amar gîndindu-se la suferințile ei de ani, suferințile ei care nu mai aveau sfîrșit.

— Nu mai pot! nu mai pot, gemu ea cu durere. Nu mai pot!... De ani de zile sufăr, dar acuma nu mai pot...

Iși pipăi tîmpla lovită. Și parcă din toată ființa ei trudită pornea un îndemn de hotărîre. Și ca într-un

M. 4 — 2403

fulger se văzu în fundul fîntînii, cu capul zdrobit, — și pe acei care o chinuiesc, pe toți împrejur, căutînd cu spaimă în fund, acolo de unde roaba îi privea cu ochii înghețați.

— Trebuie să sfîrșesc, trebuie să sfîrșesc!.... și porni deodată, fără să-și dea sama, spre fîntîna de la poartă. Cînd ajunse, se opri și puse mîna pe ghizdele, apoi pe roată, apoi pe lanț. Simți fierul rece. Și deodată ca într-o fulgerare, o spaimă nebună o învălui, o înfășură ca un giulgiu rece. Se întoarse, se așeză pe prispă, și căzu ca într-o nesimțire: într-o nemișcare fără zbucium. Era cel dintăi popas pe care-l făcea cucoana Luța în ziua aceea. Era liniște în juru-i; adieri dinspre grădină o răcoreau; parcă simți dulceața odihnei în toate mădularele... Apoi ridică fruntea într-un răstimp — și văzu lumina din bucătărie. Ziua ei de frămîntare încă nu se sfîrșise. O jale ciudată, o sfîșiere ascuțită de neputință i se sui din măruntaie spre ochi; se întinse încet pe prispă și începu să plîngă. N-avea pe nimeni lîngă dînsa, nimeni nu se înduioșa de suferințile ei, — și i se părea că de-acuma va muri istovită! Plîngea așa în tăcere. Tîrziu auzi pașii lui Lațcu. Auzi din prag și chemarea sfioasă, înduioasă a fetiței:

— Mămuță, mămuță!...

Se ridică gemînd cu oasele trudite, și intră în bucătărie ca să pregătească cina.

HAIA SANIS

I

În mahalalele de la miazăzi locuiesc ovreii, grămădiți în căsuțe leproase, pe uliți întortochiate și înguste. Partea aceasta cuprinde mai puțin de un sfert de tîrg; dar în ea sălășluiesc cu mult mai multe suflete decît în celelalte trei sferturi, ale creștinilor, unde înverzesc copaci și crește liniștea cu cît grădinile se măresc. În desimea aceasta a lui Israel, doar în Broscărie s-au pripășit cîțiva romîni, funcționari mici, odagii, și puțini nemți: un cîrnățar, cîțiva dubălari. Încolo, pe ulița mică, pe ulița jidovimii, pe ulița școalelor, pe ulița strîmbă, — se înmulțește, crește și furnică în lumina soarelui un popor sărac, care-și duce încovoiat năcazurile, își vorbește netulburat jargonul și se închină Dumnezeului său.

Sînt acolo căsuțe vechi și joase: din uliță trebuie să cobori două trepte ca să dai într-un miros greu de îngrămădire și să te lovești cu capul de tavan. Ferestrele abia se ridică de-o palmă deasupra noroiului din drum. Dintr-o locuință ies dimineața și două familii, și trei. Bărbații își încep goana după pîne, femeile ofilite încep a se purta de colo colo cu sugacii în brațe, pe cînd copii nenumărați cu ochi frumoși și

cu părul creţ, cu obrazul plin de murdării, îmbrăcaţi în zdrenţe, îşi pornesc traiul pe insulele mai uscate ale uliţii.

De-acolo pornesc cotiugarii cu straiele ninse de făină, cu lemnăria hodorogită pe cele patru roate. Şi triştii cai schilozi abia înaintează în hamurile rupte şi înodate cu capete de frînghie, se poticnesc, se opresc din cînd în cînd cu capetele plecate în pămînt şi privesc cu ochii umbriţi de trudă înainte-le. Stăpînii grăiesc repede, se întreabă, se ceartă, apoi biciul cade, şi cotiuga se urneşte, clămpănind din încheieturi. De-acolo şi nişte omuleţi mărunţi şi unsuroşi pornesc, ducînd cu greu tinichelele cu gaz. Intră gîrbovi în uliţile mai deschise, privesc în pămînt şi înaintează încet cu un strigăt prelung şi tremurător, care găseşte răsunet în toţi ştrengarii mahalalelor: gaz-gaz! De-acolo pornesc iute calfele spre meşterii din alte părţi mai bogate ale tîrgului; subţiri, palizi, flăcăuaşii aceştia deapănă mărunt din picioare, tremurînd în dimineţile răcoroase şi molfăind încă cea din urmă îmbucătură de pîne. Iar spre bariere, «spre porţile cetăţii», se îndreaptă babe cu ochi ascuţiţi şi şireţi, cu şaluri grele în spete. Aşteaptă pe sătenii din împrejurimi şi dezbat crîncen preţurile, din cinci în cinci bani, cu supărări, cu jurăminte, cu ochii bulbucaţi, cu gurile care nu-şi mai contenesc meliţatul. Acolo însfîrşit, în jurul sinagogilor, cresc şi pier acele vlăstare ale neamului care niciodată nu ies în uliţile largi: ologii şi rătăciţii la minte, cu feţele pururea triste, ori pururea neclintite şi zîmbitoare.

În furnicarea zilnică, în zarva obişnuită, răzbat corurile monotone ale şcolarilor, care silabisesc litera legii după glasul dascălului. Din cînd în cînd un ceauş trece grăbit spre sinagogă; altul colindă casele

cu oala nouă în care fiecare lasă să cadă banul morţilor. Iar drumul spre fundul mahalalelor acestora e totdeauna plin de mîzgă şi anevoie te scoate în cîmpul acoperit de ciulini, unde, într-o pustietate întristătoare, se arată *heigheşul,* fără o floare, fără un arbor, cu lespezile albe de piatră deasupra lăcaşurilor veşniciei.

Spre *şabăs* deodată toată viaţa aceasta se opreşte. Se aprind lumînările; stăpînul familiei, la masa curată, îşi începe ruga. După o săptămînă de năcaz şi de hrană proastă, pe apucate, — Dumnezeu porunceşte poporului lui să mînînce *coilici,* carne şi peşte. Mai porunceşte bărbatului să se liniştească, şi, în divanul cel mare, sub chilotele de puf de gîscă, să-şi cerceteze nevasta. Şi-n ziua de odihnă havrele răsună de vaiete şi de cîntări; bătrînii intră în papuci în şcoală, în laibăre negre şi cu cuşmă blănită. Şi cel din urmă, cel mai sărac şi mai umilit, se grăbeşte spre rugăciune, cu cărţile în coşteiul alb de pînză.

În îngrămădirea aceasta şi în sărăcia aceasta a neamului său a crescut Haia, fata lui Leiba Sanis. Pînă la şapte ani n-a cunoscut altă lume. Mahalalele romîneşti erau tot aşa de departe, ca şi America. La şapte ani, tată-său Sanis, om sărac, şi Rifca, cu toţi copiii lor, s-au strămutat la Bărgăoani la ţară. Acolo aveau o rudă, Meer Avramovici, care făcuse o leacă de avere cu crîşma şi avea nevoie de un credincios. S-a dus Sanis la Bărgăoani în sat şi a început să facă negustorie în crîşmă, iar Meer, om gînditor, cu barba neagră, a prins a face alte speculaţii.

Din acea vreme, Haia îşi aduce aminte de multe lucruri. Acolo era un sat mare; şi veneau flăcăi la crîşmă, flăcăi frumos îmbrăcaţi şi voinici, şi petreceau. Ei îi era frică de dînşii şi stătea într-un ungher

privindu-i. Cîte unul o apuca de şuviţa de păr de pe frunte, îi zîmbea, şi-i dădea o bucăţică de covrig. Atunci îi trecea un fior prin vine şi rămînea cu ochii aţintiţi la chimirul sclipitor, plin de alămuri, care se mişca înaintea ei.

Din cînd în cînd intra în casa lui Meer. Se uita la lucrurile curate, la alămurile sclipitoare. Madama Ernestina umbla îmbrăcată bine prin casă şi avea două slugi cărora le dădea porunci. Iar fata lui Avramovici era acu o domnişoară de doisprezece ani, care cetea romîneşte dintr-o carte. — Îşi aduce aminte Haia de o zi cînd a poposit în sat un regiment de soldaţi. Cîntau cornurile frumos în aerul limpede al amurgului şi flăcăi în uniforme începură a furnica în toate părţile. Un ofiţer tînăr şi mîndru, cu mustăcioara neagră, a intrat în casă la Meer. Haia îl privea uimită dintr-un colţ şi l-a auzit spunînd:

— Vă rog să nu vă supăraţi... am fost trimes aici în gazdă...

Meer Avramovici s-a ridicat de la masa lui şi a dat mîna ofiţerului. Ernestina a zîmbit cu prietinie şi l-a poftit în salon. Ş-acolo au aprins lampa cea mare şi au început să stea de vorbă. Şi a intrat şi domnişoara Beti şi a dat mîna cu ofiţerul, şi s-a pus şi ea pe scaun şi a început a vorbi veselă cu el. Asta-i plăcea tare Haiei; şi dintr-un colţ, dintr-o odaie de-alături, privea şi asculta. Domnul Meer se uita gînditor într-o parte şi spunea:

— Pîn-acu, slavă Domnului, nu mi-a mers rău; da' am de gînd să mă las de toate celelalte afaceri şi să rămîn cu pămînt... Am să mai iau în arendă... Acuma numai cu pămîntul se cîştigă parale...

Şi ofiţerul tînăr da din cap; pe cînd Beti suspina cu dragoste:

— Are să deie Dumnezeu, tată, să izbuteşti...

Şi cum sta pe scaun, şi-a ridicat ochii mari, negri şi sprîncenaţi, spre oaspete, şi parcă avea flacări în priviri; iar zîmbetu-i era de o dulceaţă nespusă.

Mai tîrziu a început Haia a pricepe mai bine lucrurile. Acu crescuse, umbla mai curat îmbrăcată şi se ducea mai des pe la domnişoara Beti. Îi era dragă domnişoara Beti. Era frumoasă şi deşteaptă şi cetea multe cărţi. Şi-şi aducea foarte bine aminte Haia că fata aceea cuminte şi bogată avea o suferinţă mare şi de multe ori plîngea... Şi i-a spus ei odată:

— Haie, eu sînt foarte mîhnită... Eu nu vreau să mă mărit cu un evreu... Eu am o dragoste... şi de multe ori plîng...

Pe vremea aceea a venit de multe ori la Bărgăoani un domnişor subţirel, care era subprefect, — şi Avramovici îl primea bine... Iar Beti umbla atuncea veselă şi rîdea, cu ochii umezi. Pricepea Haia dragostea aceasta, şi-i era milă de fata stăpînilor... Şi asculta ca într-un vis un glas melodios care spunea: «E tînăr, deştept, şi vorbeşte frumos...» Şi madama Ernestina suspina: «Şi are legături cu lume bună...» Iar Meer Avramovici stătea la masă ca totdeauna, şi se gîndea adînc, palid, cu tîmpla sprijinită în mîna stîngă.

Ceva s-a întîmplat pe urmă. Ce anume, nu-şi dă sama fata lui Sanis. Poate a plecat domnişoara; poate au plecat cu toţii. De la crîşma din Bărgăoani Leiba Sanis şi cu ai lui s-au întors iar în tîrg; şi de atuncea stau în căsuţa cu două odăiţi din Broscărie. Au trecut şapte ani şi nici un spor n-a intrat în gospodărie. Săraci au rămas; doi băieţi mari au fugit la America, îndată ce-au tras sorţi; ceilalţi doi creşteau, slabi şi năcăjiţi, ucenici la un tinichigiu, şi se

gîndeau și ei în odihna sîmbetei, cîteodată, se gîndeau și visau la țara aceea îndepărtată, la pămîntul făgăduinții, unde banul se cîștigă ușor și unde te poți îmbogăți.

Haia era fată mare, cu ochi verzi, plini de lumină; în mahalaua aceasta avea cîteva prietine de neam străin, și trăia bine cu dînsele; din vreme în vreme își aducea aminte de visurile și de suferințile de demult ale fetei lui Avramovici și cădea pe gînduri... O mișcau deseori amintirile acestea din vremea cînd cu toții trăiau mai bine. O clipă însemnată în viața ei era și plecarea fraților mai mari, cu pribegii. Îi numărase: patruzeci și cinci de tineri porneau pe jos spre pămînturi străine, spre Hamburgul de unde se întinde oceanul nemărginit. Erau gătiți de drum, cu tot calabalîcul în spate, și colindau mahalalele neamului, cîntînd cu durere, luîndu-și pentru totdeauna rămas-bun de la pămîntul pe care se născuseră. Au cîntat și la casa rabinului, și rabinul nu s-a arătat; și au pornit mai departe, întovărășiți de o mare mulțime; și pe lîngă cimitir le-au scăzut glasurile, și cotind drumul cel mare abia se auzeau ca o adiere mîhnită cîntările lor, — și-n curînd au murit sunetele; pe cînd plîngeau mamele și surorile. Iar Haia nu plîngea... Ea se gîndea că frații ei se vor întoarce; că ea niciodată n-ar pleca în țări străine, niciodată, pentru nimic în lume, acum, la vîrsta cînd dorurile încep a crește și dragostile a tremura și-n sufletele celor mai umiliți...

Acuma Haia era o fată năltuță-n boi; și-n plimbările de vineri sara, cu celelalte fete, se avîntase chiar pînă la grădina publică și pînă la ulițile romînești, unde era liniște, răcoare și livezile risipeau adieri parfumate. La vîrsta ei găsea puțină plăcere numai în aceste clipe de răgaz; iar în ceasurile cînd

sta acasă lucrînd la o cusătură ori la un călțun, icoanele văzute i se deșteptau în lumina umedă a ochilor. Viața care fierbea în juru-i săracă și năcăjită, figurile palide și flămînde, săptămînile și lunile de răbdare, toate, fără ca ea să-și deie samă, cîteodată o făceau să rîvnească la altă viață, să invidieze soarta altor femei din alt neam, mai libere, mai respectate și mai scutite de griji.

Astfel intrau în sufletul ei mai multe năcazuri decît bucurii; și astfel trăia în mijlocul neamului ei. Bătea drumul părinților, pînă la școală, pînă la feredeu; pînă la săracele croitorii și magazii din apropiere; trecea printre pruncii nenumărați care umpleau ulițile; ieșea și intra între femeile care se purtau domol de colo-colo, vorbeau moale și tărăgănat, se certau ori se tînguiau fără întrerupere. Plîngea pentru o rochie, pentru o bluză, pentru o păreche de botine, se certa cu maică-sa Rifca și amîndouă porneau tînguiri nesfîrșite cînd Leiba Sanis intra în casă, tăcut, bocănind rar cu cizmele uriașe. La anul nou, la Hamăn, la sărbătorile de toamnă, se veselea cu tot tineretul din jurul ei. Erau uitate năcazurile; glumele, pîcîliturile, cîntecele, chefurile aveau o putere neobișnuită; petrecea ca într-o înfrigurare; cu grabă, cu teama ascunsă că toate se vor sfîrși prea curînd.

Uneori cădea pe gînduri, cu inima grea. De la școala statului se întorceau alungați și bătuți cu pietre copiii ovreilor. Veneau în goană, spăriați, se opreau și se întorceau în loc înjurînd; apoi se răspîndeau prin casele scunde, cu lacrimi și tînguiri. Și femeile și bătrînii blăstămau pe străini, pe *goi*, și-și aminteau de toate chinurile din urmă, de cele pe care le apucaseră și de cele pe care uneori, sara, la focurile iernii, cărturarii le murmurau de pe cărți, cu

glasuri tărăgănate: istorii triste din pribegii fără sfîrşit. I se împietrea şi ei inima şi nu i se părea nefiresc că, din întunericul şi tristeţa vieţii lor, copiii neamului, cînd ies la lumină, privesc pieziş în juru-le şi scuipă cu un blăstăm murmurat spre biserica creştinului. În clipele acelea i se părea departe tare de la ea pînă la altă lume, de la ea şi pînă la străinii curaţi şi veseli ai mahalalei. I se părea departe. Căci ei treceau nepăsători privind în altă parte, fără griji. Şi ea avea într-o clipă o privire de ură spre ei, iar alteori, în colţul ei de fereastră, avea o strîngere de inimă.

II

Într-o vreme, primăvara, Haia a prins a umbla prin casa părinţilor ei cu o deosebită bucurie. În fiecare ceas îşi lua din ocniţa mare a sobei căltunul început şi da fuga în uliţă.

Rifca, maică-sa, îşi ridica ochii negri, fără să-şi clintească trupul gras din locul ei, din cerdacul dărăpănat. Întreba cu voce ascuţită:

— Haie, unde te duci, Haie?

— Mă duc pînă la Tudoriţa! striga repede fata şi apuca la vale, pe cărarea zbicită.

Tudoriţa era fata picherului Ion Rusu, un om cărunt, negru la obraz, fornăit şi lăudăros. Acest Ion Rusu, cu un cortel mare de doc, cu straiele-i ponosite, cu o pălărie cenuşie de pîslă în cap, bătea drumuri lungi, de la canton la canton, de la crîşmă la crîşmă, — şi-şi lăsa gospodăria în plata Domnului. Nevasta de multă vreme-i murise; umblase cu trei copii din mahala în mahala, prin case cu chirie. Pe doi copii îi pusese în pămînt, morţi de anghină, iar fata cea mai mare, Tudoriţa, deodată începuse a creşte, deodată se prefăcuse într-o domnişoară balaie şi voinică.

— Mîni-poimîni o mărit! grăia pe nas, cu mîndrie, Ion Rusu. Zestre n-am, — dar chiar să am avere, n-aş da zestre fetei mele... Cui îi place, aşa s-o ieie... Şi pleca, mîndru, cu cortelu-i uriaş şi cu pălăria-i cenuşie.

Ca totdeauna şi aicea în Broscărie, de cînd se mutase, fata mai mult singură stătea acasă. Cosea o rochie pentru nevasta unui funcţionar din cînd în cînd, făcea cîte-o leacă de horbotă, şi izbutea să-şi cumpere o panglică nouă, o bluză, ori o pălărie de paie.

Ion Rusu zicea:

— Eu pe Tudoriţa mea o port modest... Nu-mi place luxul. Chiar să am avere, tot aşa aş purta-o...

Şi el colinda pe drumurile lui, iar fata se năcăjea singură să se îmbrace. Singură îşi plivea şi-şi prăşea o grădiniţă de zarzavat din dosul casei, şi hrănea vreo cincisprezece găini care-i dădeau ouă. Avea o odăiţă curăţică, cu lăvicere de petici colorate pe jos, cu «tablouri» pe păreţi — Othello întinzînd un braţ spre depărtări şi povestind Desdemonei isprăvile lui, Romeo sărutînd pe Julieta, şi altele.

Haia intra şi se aşeza pe un scăunaş în dreptul ferestrelor deschise, pe care înfloreau flori în oale de lut. Tudoriţa, aşezată în fundul unui divan, o privea zîmbind; şi amîndouă tăceau o vreme, apoi începeau să vorbească.

— De unde ai mata aşa de frumoase portrete? a întrebat într-un rînd fata lui Sanis.

— Le-am cumpărat de la iarmaroc, răspunse Tudoriţa. Tablourile acestea au şi poveşti... Eu le-am

cetit acu doi ani... Aici arată cum istorisește maurul, Desdemonei, vitejiile lui... Pe urmă ei s-au iubit și au fugit amîndoi departe... Iar la urmă, el a omorît-o...

— De ce a omorît-o ?

— A omorît-o pentru că o temea... A pîrît-o un om ticălos... Ș-atunci maurul a omorît-o... Scrie foarte frumos...

— Da' era vinovată ?

— Nu, nu era vinovată... răspunse zîmbind Tudorița.

Iar Haia se uita cu luare-aminte pe pereți, gînditoare, tulburată.

— Dar dincolo, ce-arată ?

— Acolo-i Romeo și Julieta... amanții nenorociți... Și cartea asta o am... Spune cum erau dușmane familiile lor, și cum ei s-au văzut și s-au iubit... Amîndoi erau frumoși... Și pe urmă n-au avut noroc, și amîndoi au murit... Eu cînd am cetit, plîngeam...

Haia tăcea, mișcată. Deodată întrebă :

— Domnișoară Tudoriță, vrei să-mi cetești și mie ?...

— Ce să-ți cetesc ?

— Cărțile de care spui... Eu îți fac ce vrei... Vin să-ți arăt cum să te piepteni ca mine, cu valuri, ca să nu se mai strice pieptănătura, îți ajut la horbotă, la bluză... Dacă-i așa de frumos, tare te rog să-mi cetești și mie...

Cetirea aceasta a început s-o facă Tudorița în zilele lui mai, cînd și la îngrămădirea aceea de case ajungeau miresmele pămîntului umed. Soarele avea o lumină deosebită și intra și pe ușă și pe ferestre în odăița strîmtă în care romînca cetea rar, monoton, și fata lui Sanis asculta neclintită, mișcîndu-și numai

mînile deasupra lucrului pe care-l avea pe brațe. Din cînd în cînd se oprea și țintea asupra cărții pe care o ținea Tudorița doi ochi arzători, pe care îndată și-i pleca, umeziți, și-i ștergea încet, pe furiș, cu dosul palmei.

— Tare-i frumos ! zicea ea la urmă, în amurg ; și pleca cu părere de rău spre casă. Multă vreme, înainte de a adormi, prin cap îi vîjîiau vorbe și-i tremurau în ochii închiși icoane nelămurite.

Tudorița era singură în partea aceea de tîrg, și zilele-i treceau mai ușor cu fata lui Sanis. Vorbeau despre întîmplările tîrgului și mai ales despre ale mahalalei : despre o lehuză, despre o moarte, despre o bătaie. Sîmbăta, Haia venea gătită și veselă, după o mîncare bună, la care nici vinul nu lipsise. Ieșeau pe o rohatcă, se plimbau pînă sub dealul Ulmilor, și se întorceau cu un buchet de flori, vesele și ațîțate. Tineri palizi, stîngaci în hainele lor nouă, treceau pe lîngă dînsele murmurînd frînturi de cîntece ; și Haia, alăturea de Tudorița, nici nu se uita la ei.

Apoi prietinia între cele două fete se strînse și mai tare. Intr-un rînd, în amurg, Haia intrînd fuga în casa picherului, se opri uimită în prag. Îndărătul oalelor cu flori, la fereastră, Tudorița sta de vorbă c-un băiat nalt, negricios, c-o umbră de mustață deasupra buzelor. Stătu la îndoială. Dar Tudorița începu să rîdă :

— Intră, Haie, intră, nu te teme, că nu te mînîncă...

Ea intră și se așeză pe o margine de divan, tăcută și mirată. Prietina ei spunea ceva tainic, cu mult foc, băiatului ; iar el o asculta cînd c-un zîmbet, cînd c-o încruntare din sprîncene ; și din vreme în vreme își oprea ochii ca de păcură asupra ovreicei. Haia își

pleca genele, privea în pămînt; apoi iar cerca să vadă obrazul celui din fața ei, și ridica pleoapele cu sfială.

Tudorița se ridică și-și petrecu prietinul pe dindos, pînă în hudiță; apoi îndată se întoarse rîzînd, vorbind:

— Ce stai, dragă, așa? Pînă acu nu l-ai văzut niciodată?

— Nu, nu-l cunosc... Cum îl chiamă?

— Ștefan Bucșan...

— Aista-i Ștefan Bucșan, băietul lui Vartolomei? Eu l-am cunoscut, cînd învăța la școală... Băieții noștri se temeau tare de el... îi alunga pînă-n ulița noastră... Pe urmă s-a dus de pe-aici... Acu nu-l mai cunoșteam... El e?...

— Da, el e... răspunse rîzînd Tudorița. Și așezîndu-se alăturea, pe divan, deodată își schimbă glasul și începu să spuie o taină mare.

Vartolomei, tatăl lui Ștefan, era un vîntură-țară și a colindat multe tîrguri și sate, ba ca notar, ba ca vechil, pînă ce, la urmă căzînd tot mai tare în patima beției, a ajuns să nu-l mai primească nimeni; și s-a întors iar în tîrg aici... Cu un singur băiat a rămas, cu Ștefan, și pe acesta l-a bătut, l-a horopsit, ca un tiran; l-a purtat desculț și flămînd, și el umbla din crîșmă în crîșmă... Și după aceea a murit. Iar băiatul a mai răsuflat, s-a dezghețat, și, pentru că n-avea mai mult de patru clase primare, a intrat practicant la judecătorie.

— Da-i un băiet frumos... șoptea Tudorița; și deștept, și nu se teme de nimeni... Totdeauna are parale în buzunar... Și umblă bine îmbrăcat... Toate fetele se uită după dînsul... Dar el nu se uită la nimeni...

Fata lui Sanis asculta cum se înmlădie în înserarea caldă glasul Tudoriței, — apoi, după ce fata picherului tăcu, ea ridică ochii, o privi drept și parcă îi ceru mărturisirea:

— Nu se uită la nimeni?...

Tudorița se apropie pînă la urechea ei. Începu a vorbi cu foc:

— Haie! să nu spui la nimeni... Auzi? Numai tu să știi... Mie mi-i drag Ștefan... Vine la mine sara; și tata nu știe... Numai ție îți spun, că tu îmi ești prietină... Să vezi cum îmi spune că i-s dragă, ș-are să mă ieie... Ție nu ți-a fost drag nimeni?...

— Nu! șopti Haia, — și dintrodată simți o mîhnire mare în suflet.

Amîndouă tăcură o vreme. Odaia se întuneca pe nesimțite.

— Cînd are să mai vie să te vadă? șopti domol fata lui Sanis.

— Nu știu, poate mîne-sară...

Mai vorbiră un timp, cu greu, despre altceva, apoi Haia se sculă să se ducă acasă. Tudorița o apucă de mînă.

— Da' să nu spui la nimeni. Auzi?...

— Nu. Nu te teme. Nu spun la nimeni...

Ș-acasă pe cînd tată-său slab, cu pielea obrazului roșie și tăbăcită, sta tăcut în colțu-i obișnuit, lîngă sobă, pe cînd Rifca scărmăna pene de gîscă în mijlocul casei, Haia se gîndea la descoperirea pe care o făcuse. Căuta să-și aducă aminte de înfățișarea lui Ștefan Bucșan, de șoaptele Tudoriței, de mărturisirea primită, — și se gîndea, tot așa de tulburată ca și-n vremea cînd prietina ei îi cetea istoriile cele jalnice de dragoste. «Trebuie să fie fericită Tudorița...» se gîndea ea închizînd ochii pe jumătate.

— Ce dai aşa din cap? întrebă deodată Sanis, cu glas gros.

Fata tresări, speriată.

— Ce ai cu fata? strigă de la locul ei Rifca. Poate se gîndeşte la ceva...

— Cum se gîndeşte? Trebuie să facă treabă... Eu cum muncesc toată ziua de dimineaţă pînă în sară? Şi de cu noapte mă scol, ca să mă duc să jupesc vitele la *mesernită*... Nici pe haham nu-l aşteaptă cum mă aşteaptă pe mine... Trebuie să muncească. Gîndurile ei, ce folos mi-aduc mie?...

Mama şi fata îl priveau uimite. De mulţi ani nu rostise Leiba Sanis atîtea cuvinte. El ştia atîta: cînd se înturna acasă de la abator, scotea de prin buzunări şi de prin turetci bucăţi de carne şi le arunca pe leasa care aştepta sub tingirile de aramă, — pe urmă tropăia cu cizmele-i pline de sînge, se aşeza la locul lui şi nu zicea nimic, pînă ce nu-l chema nevastă-sa la mîncare. Atunci îşi îndesa în cap pălăria spartă şi începea să înghită cu lăcomie. Apoi îşi ştergea cu dosul mînilor mustăţile roşii, zbîrlite, — se învîrtea de două ori prin colţuri căutînd ceva şi negăsind nimic, — îşi răsucea o ţigară cît degetul, ieşea cu paşi rari, şi se ducea să-şi beie litra de vin în colţ la crîşma lui Zeilic Ornştain, poreclit Făluţă Laptedulce.

— Ce ai în ia-sară? zise Rifca prelung, privindu-l cu mirare.

— Cineva mi-a făgăduit un mire pentru Haia... grăi Sanis ridicîndu-şi în pod privirile şterse.

— Un mire pentru Haia?... strigă femeia uimită. Şi cine ţi-a făgăduit un mire pentru Haia?

— Hahamul...

Rifca întoarse faţa spre Sanis, dar se uita în altă parte, căzută deodată pe gînduri.

Glasul Haiei porni deodată:

— Mie nu-mi trebuie nuntă încă... Logodnicul meu a murit. Nici macar nu l-am cunoscut şi a murit.

Părinţii nu răspunseră. Ceea ce ar putea spune fata n-avea nici o însemnătate pentru ei.

Rifca întrebă oftînd:

— Şi cine-i mirele acela? Ştie hahamul că dăm zestre numai cinci sute de lei?

— Ştie. Dar el mi-a spus numai aşa: Am un mire pentru fata ta...

— Şi nu l-ai întrebat de nume?

— Nu l-am întrebat...

— Leiba! tu totdeauna faci aşa!... strigă cu nemulţămire nevasta. — Iar jupitorul îşi aduse aminte că mîncase o jumătate de scrumbie cu ceapă; şi-ndată începu să se învîrtă căutînd ceva; apoi îşi răsuci ţigara şi ieşi tropăind ca să se ducă la şfertul lui de vin.

După ce plecă el, fata începu să se frămînte în locul ei.

— Mie încă nu-mi trebuie nuntă, zise ea întunecată.

— Haie! strigă maică-sa holbînd ochii. Ţi-a spus cineva ceva? Ce treabă ai tu? Ce te priveşte pe tine?... Mai bine vină aici şi scarmănă şi tu pene de gîscă... Leiba-i mînios. Dacă nu taci din gură, are să te deie cu capul de părete... Tu mai bine să taci din gură...

Haiei nu-i era frică de părinţii ei; ar fi putut să strige şi să plîngă. Dar mai bine tăcu. Avea ea o tulburare în suflet şi stăpînea o taină; şi iarăşi în-

cepu să se gîndească, alegînd în neștire lîngă maică-sa fulgii ușori, ca de zăpadă.

A doua zi o neliniște ciudată o cerca din vreme în vreme. N-avea astîmpăr. Lăsa lucrul și cădea pe gînduri, ieșea în uliță și privea la deal și la vale, pe urmă intra în casă și iar se suia pe divan.

— Ce ai tu. Haie? întrebă maică-sa. Ce te frămînți așa?

— N-am nimic... răspunse fata întunecată.

Pe după toacă, se cercetă înaintea oglinzii, își mîngîie cu mîna, ușor, părul în unde, își legă la gît o panglică roșie, și ieși grăbită. Intră la Tudorița, gîfîind.

— Ce este? ce-ai fugit așa?

— Îmi era dor să te văd!... zise repede Haia. Apoi se așeză lîngă fereastră. Așteptă o clipă; se întoarse după aceea spre Tudorița.

— Astăzi a fost pe-aici?

— Cine?...

Fata lui Sanis nu răspunse. O roșață ușoară îi năvăli în obraji.

— Cine? întrebă a doua oară Tudorița. Ștefan?... N-a fost. Poate să vie mai pe urmă...

Haia se alătură de prietina ei. Rosti cu glas moale:

— Tare te rog, spune-mi și mie...

— Ce să-ți spun?...

— Spune-mi ce vorbești cu dînsul... Cum te desmiardă?... Spune-mi tot... tot...

Tudorița rîdea. Haia îi luase o mînă și i-o mîngîia.

— Tare te rog să-mi spui...

— Ce să-ți spun, dragă? N-am ce să-ți spun... Ți-am spus tot, că mi-i drag... că ne vedem cîteodată, că tata nu știe nimic... Altceva ce să-ți mai spun?...

Totuși, în frînturi de fraze, începu să-i facă iarăși mărturisiri: de cînd îl cunoaște pe Ștefan Bucșan, cum s-au întîlnit întăi, care a fost cea dintăi vorbă a lui, cum a zîmbit el și ea a înțeles iubirea lui; — și Haia asculta cu ochii pe jumătate închiși, strecurînd printre gene o lumină de dorinți deșteptate, ori de păreri de rău. Iarăși creștea amurgul, și ele de mult tăceau, așteptînd parcă ceva. Fiecare se gîndea, cu privirile ațintite.

Ovreica se ridică în picioare și ieși încet. Dar nu intră acasă. Începu să se plimbe lin pe ulița îngustă, apoi pe hudița umedă, prin umbra zaplazurilor și a zidurilor. Din cînd în cînd trecea pe lîngă ea, prin umbră, cîte un locuitor tăcut al mahalalei. Nici n-o băga în samă; își căta de drum. Ea se oprea, asculta răsunetul înăbușit al pașilor, apoi pornea iarăși. Un vînt cald cu mirosuri de pe bălțile stătute de la răscruci sufla în răstimpuri; noaptea era fără lună, și stelele erau așa de multe, ca boabe nenumărate de aur și ca o nesfîrșită pleavă a boabelor, risipită în toată întinderea albastră a văzduhului.

Lumini ardeau în casele scunde, dar glasurile erau ogoiate pretutindeni. Fata cerca să înțeleagă jocul umbrelor prin ferestrele aburite; zărea un profil de bătrînă cu nasul coroiat, ori un moșneag neclintit cu barba răscolită în jurul buzelor. Deodată tresări. Cineva se apropiase repede de dînsa, ocolind colțul huditii, o privise plecîndu-se, apoi trecuse mai departe.

«El e...» se gîndi ea, și încremeni în loc. Îi bătea inima. Ascultă pașii cum se depărtează, apoi porni și ea după el, se lăsă la vale, spre casa lui Ion Rusu.

Se opri în drum, întâi. Ferestrele erau luminate, perdelele lăsate. Se apropie de cerdac, cercă să strecoare o privire prin vreo crăpătură, pe la colțurile geamurilor. Apoi ocoli casa și se apropie de părete. Cercă să tragă cu urechea. N-auzi nimic. Se întoarse iar în drum, stătu o vreme în cumpănă, — după aceea porni încet, cu părere de rău parcă, spre casă. Dar nu intră. Se lăsă încet pe prag, — ca să n-o audă cei din casă, își lăsă fruntea pe genunchi, închise ochii și începu să se gîndească. — Din vreme în vreme ridica fruntea; aștepta parcă să treacă cineva.

Dar tăcerea uliții se prelungea. Se strecură într-un tîrziu în casă. Frații mai mici veniseră de la lucru și dormeau; Sanis încă nu-și părăsise pe prietinul său din colț, iar maică-sa tot cu penele se năcăjea în mijlocul odăii, clipocind de somn.

O întrebă cu glas obosit:

— Unde-ai fost, Haie? Da' ce, azi e zi de sărbătoare?...

Haia nu răspunse; începu să se dezbrace încet; apoi se ghemui într-un colț.

III

Ștefan Bucșan, băiatul vestitului Vartolomei, avea în ochii lui negri grămădite parcă focuri de patimi. Cu greutate mare, ca într-o cușcă, își făcea munca de practicant la judecătoria tîrgului. Privea pieziș spre țăranii care intrau sfioși în grefă, lăsîndu-și căciula lîngă ușă; privea în dreapta și-n stînga la tovarășii de masă, apoi își țintea ochii asupra grefierului, care se răsturna pe speteaza scaunului, cu mînile în buzunări, cu țigara în gură, și întreba de sus, cu nepăsare:

— Ce vrei, bade?...

Omul începea o tînguire încîlcită, și «băieții» își puneau penele după urechi și ascultau. Apoi începeau dăscălirile grefierului, cîte timbre trebuiesc, cîtă muncă este de făcut; omul se scărpina în cap, iar Bucșan sta cu ochii la pîndă.

— Pentru scris, iaca, înțelege-te cu dumnealui... rostea domnul Ionescu arătînd cu degetul.

Și Ștefan sărea de la locul lui, ieșea cu omul în sală, îl grămădea într-un colț și prindea să-l descînte și să-l cerceteze. Îl făcea să-și scoată punga, — rupea gologan după gologan, supărîndu-se, rîzînd, vorbindu-i de domnul grefier și de domnul judecător. Și omul rămînea amețit, se scărpina în cap, își căuta căciula, iar Bucșan strecura gologanii în buzunar și se întorcea în vîrful degetelor la locul lui. Toată grija, toată luarea-aminte erau îndreptate asupra ușii. Cum zăreau cu toții sumanul ori cojocul, își încetau scrisul, și Bucșan scotea un oftat de ușurare și de nădejde, — cînd era rîndul lui «să dea asaltul». Căci tot meșteșugul era să știi cum să aduci vorba, unde să vorbești de judecător, unde de grefier, cum să faci pe om să scoată punga, cum să te ridici în vîrful degetelor și să-ți înfunzi privirea spre francii și spre gologanii cu amar adunați, cum să știi să scoți para după para... Era o luptă în adevăr, pe care Ștefan Bucșan știa s-o ducă totdeauna la bun sfîrșit, cu grabă și cu cruzime.

Acolo, în grefă, își făcuse tînărul toată învățătura înaltă a vieții. Acolo învățase să rabde o privire de batjocură de la unul mai tare decît el, să strecoare o vorbă ascuțită ș-o privire de ură spre cel umilit. Și

ieşind spre sară, îşi punea puţin pe-o ureche pălăria rotundă, îşi aprindea o ţigară şi se îndrepta spre cafenea. Acolo, după obiceiul tovarăşilor, juca un *domino,* o *spaniola,* cetea o gazetă, — şi cînd nu se ducea undeva la o crîşmă, se îndrepta spre mahalalele lui iubite, — căci un tînăr ca el totdeauna trebuia să aibă o dragoste. Dar în viaţa aceasta în care se ridicase cu asprime şi prin care din greu răzbătea, el nu ştia să umble decît pentru puţinele şi săracele lui plăceri : o beţie cu prietinii, un rînd de straie nouă... Iar vorbele schimbate îndelung la un colţ de portiţă, în fundul unei grădini, — le rostea tot pentru plăcerile lui visate cu cutremur în ceasurile-i grele şi singuratice.

Cu gîndul aţintit numai asupra vreunei plăceri se strecura întotdeauna repede, cu ochii lui mari şi negri lucind prin fundul înserării, spre căsuţa joasă, cu flori în fereastră, unde îl aştepta Tudoriţa lui Rusu. Intra încet, cu zîmbetu-i plin de lumină ; nu spunea o vorbă ; închidea iute uşa în urma lui şi nările-i tremurau şi închidea ochii, cînd fata, întinzînd spre el mînile, se alătura, i se lăsa pe piept şi-l întreba de ce-a întîrziat.

— Am stat tîrziu la cancelarie... şoptea el, lăsîndu-se pe marginea patului. Pe urmă, m-am mai plimbat cu prietinii...

— De ce te duci la cafenea ?... întreba fata, privindu-l cu teamă.

El răspundea îndată aţintindu-şi asupra ei ochii mari, negri :

— N-am fost la cafenea... Ce să fac acolo ?... Îndată ce-am scăpat de ei — am aşteptat oleacă să se facă sară, şi întins la tine am venit...

— Nu te-a văzut nimeni ?...

— Nu m-a văzut...

Tudoriţa îl mîngîia încet cu mîna stîngă pe obrajii bruni, fără strălucire.

— Uite ce obraz moale ai, zicea ea. Parcă-s nişte obraji de fată... De ce te uiţi aşa la mine...

Şi el rîdea arătîndu-şi dinţii albi şi ascuţiţi, şi se pleca domol spre ea, cu o sărutare pătimaşă.

Tudoriţa lui Rusu, orfană de mamă, crescuse singură prin străini, fără dragostea tatălui, fără dragostea nimănui. Singură, cum se pricepea şi cum încet-încet învăţase, ducea cu amar, cu ceea ce mai rămînea din puţina leafă a picherului, casa. Răbdase de foame şi de frig, plînsese pe la porţile străinilor şi abia acuma, după optsprezece ani împliniţi, izbutea să ducă mai lesne de azi pe mîne, cu împletitură şi cusături, o leacă de gospodărie orînduită. Şi abia acum, după optsprezece ani împliniţi, începu să fie mîngîiată de un vis de fericire. Căci de ani, trăind singuratică între femeile mahalalelor, rănită şi batjocorită de priviri, rar auzind o vorbă bună, de ani se mîngîia gîndindu-se că vor veni pentru ea zile de fericire şi de noroc. De ani se mîngîia nădăjduind. Iar acuma deodată intrase în împărăţia visului. Ascultase cu sufletul plin, în tăcerea căsuţei ei, vorbele încet strecurate, care-i pipăiau parcă urechile şi intrau în mintea ei ca ademenitori, vorbele care-i pipăiau şi urechile şi gura, şi-i învăluiau mintea.

— Mult n-avem să aşteptăm... zicea Bucşan, privind-o stăruitor cu ochii lui mari. Mi-a făgăduit domnu grefier că are să vorbească cu judecătorul... Are să-l roage, are să-i spuie... Grefierul ţine la mine. Şi de la april viitor mă înaintează copist... Şi pe urmă puţin ne pasă...

Şi rămînea singură după îmbrăţişările lui Ştefan,

visînd la o căsuţă în marginea tîrgului, la o grădină, şi la gospodăria curată în care va munci ca o roabă, — cînd va fi şi ea în rînd cu lumea, cu copilul ei, cu toate ale ei, fără grija nimănui, închizîndu-se în puţinul ei şi căutînd să fie fericită cu cît de puţin!

Îşi amintea de copilul ei, — şi i se strîngea deodată inima, în visurile-i de noroc. O îndoială totuşi răzbătea. De aceea încă n-a spus lui tată-său, căci cine ştie... cine ştie... Pruncul creştea încet-încet în sînul ei, şi-i bine întăi să fie pe deplin încredinţată de înaintarea lui Ştefan, şi pe urmă să spuie picherului: «Da, am greşit, dar în luna lui mai facem nunta...» Dar întăi trebuie să aibă făgăduială în toată puterea cuvîntului. Altfel, dacă ar spune un cuvînt, Ion Rusu şi-ar lepăda cortelul şi pălăria şi ar începe să urle, căutînd undeva un par ca să-i rupă spinarea...

Îşi făcea visuri în singurătatea căsuţei ei şi aştepta. Iar Ion Rusu venea din cînd în cînd, prăfuit şi negru la obraz, ars de soare şi de vînturi, umbla prin casă împiedicîndu-se de lăvicere şi întrebînd rar, pe nas, cu gîndul aiurea:

— Ce mai faci tu, Tudoriţă?

— Bine, tată... cu nacazurile...

— Ei, lasă, Tudoriţă, lasă... Iaca, ţine... cîţiva lei... mi-au mai rămas... Caută şi fă economie...

Pe urmă începea să rîdă, pe cînd fata îi punea un ştergar curat pe masă.

— Tot îmi spune unul şi altul: de ce nu-ţi măriţi *cucoane* Ioane, fata?... Şi eu de colo: Apoi fata mea... hapoi fata mea... Eu fetii mele nu-i dau zestre... Cui îi place, aşa s-o ieie...

— Cam greu, tată...

Picherul îşi sorbea încet paharul de vin şi se întorcea holbat la dînsa:

— Ce-ai spus? Zestre? parale? Da' ce? eu cu lux te-am învăţat? Să nu-mi spui fleacuri, că eu nu ştiu multe... Cui îi place, aşa să te ieie... Ai înţeles? Eu umblu prin ploi, eu umblu pe vreme rea, vai de capul meu... şi încă să-ţi fac zestre?... Tu să fii cuminte, atîta... Îi avea noroc, bine; nu, cum a vrea Dumnezeu, scurt!... Numai să nu fii proastă... Să nu cumva s-aud eu ceva, c-apoi atîta ţi-i leacul.

Ion Rusu mormăia multă vreme, pe nas, ameninţînd. Tudoriţa se ştia străină de inima lui, de şi el întruna striga: fata mea aşa, fata mea pe dincolo; ştia că el o singură dragoste are: pentru *consideraţia* ce i se cuvenea şi pentru vorba *cucoane*. De-aceea chiar ar fi fost în stare s-o calce în picioare «dacă ar afla ceva», dacă ar afla că «fata lui l-a făcut de ruşine».

Altceva nu grăia acasă; stătea o zi, mult două, pînă ce-şi dădea raportul, după aceea iar pleca, din canton în canton, din crîşmă în crîşmă, şi nu se întorcea cîte-o săptămînă, uneori şi mai mult.

Dar vorbe despre dragostea Tudoriţei cu feciorul lui Vartolomei începură să răzbată în mahala. În fundul uliţii, sub salcîmii cei bătrîni, sub singurii copaci din partea locului, la casele aprozilor, cîteva cumetre se strîngeau în fiecare sară şi stăteau la pîndă. Aşteptau pînă ce se întuneca de-al binelea, şi vorbeau despre una, despre alta, apoi îşi aduceau aminte «de fata ceea a lui Rusu». Iar ovreicile din preajmă îşi tîrîiau papucii pe talpă prin pulberea drumului pînă la ele, se alăturau de zaplazuri, şi începeau toate odată să spuie. Mai ales Reiza, care ţinea

dughenița, și era în orice clipă a zilei în prag, știa o mulțime de lucruri, și grăia dînd din mîni și trăgînd în fiecare clipă vînt în foile pieptului.

— Eu n-am știut... De unde să știu?... Eu îmi caut de treburile mele... de sărăcia mea... Barbatu-meu cu gaz toată ziua, eu cu dughenița... Da' pe urmă mi-a spus cineva... Reiză, zice, eu știu un secret... Reiză, zice, fata picherului trăiește cu Ștefan al lui Vartolomei. Și m-am pus eu sara la pîndă și m-am uitat, și n-am văzut nimica... Unde-i feciorul lui Vartolomei? zic. Reiză, zice, uită-te bine... Uită-te bine, Reiză... vine pe dincolo, pe hudiță, și intră pe dindos... Și m-am uitat pe hudiță, și așa a fost, l-am văzut cum vine pe hudiță, și intră pe dindos...

Și Reiza dădea repede din cap, cu tufele de păr fluturînd pe dinaintea ochilor, și arăta cum a văzut ea, cum s-a uitat în toate serile, și dădea amănunte cumetrelor, care ascultau cu ochi lucitori, în serile acelea calde de vară. Apoi Reiza, naltă, uscată, numai pielea și ciolanele, își întorcea spre maghernița ei obrazul prelung și uscat, și pornea, clămpănindu-și papucii; iar celelalte vecine ale ei o urmau, vorbind trăgănat, cu pruncii adormiți la sîn.

Vestea se răspîndise și-n alte mahalale, în zilele cînd feciorul cel mic al feredeuarului, cu șapca lui soioasă și cu redingota flenduri, umbla pe ulițile strîmte sunînd dintr-o talangă. In zilele acelea bolovanii din cuptorul feredeului erau încălziți și femeile se grămădeau spre casa uriașă, cu pereții totdeauna umezi, și înlăuntru, pe treptele de stejar, în aburul năbușitor, bătîndu-se peste trupurile mari cu măturile de frunze de stejar, puneau la cale și deosebitele întîmplări din îngrămădirea aceea a tîrgului.

Tudorița își dădu îndată sama că în jurul ei se

petrece ceva neobișnuit și «se vorbește». Cînd ieșea cu lucrul în cerdac, după ce se așeza pe scăunașul ei, vedea că se întind capete curioase spre ea de pe la colțurile caselor, prin ferestrele deschise. Cînd trecea peste drum, la dughenița Reizei, ca să cumpere ceva, privirile ascuțite ale ovreicei, de și erau însoțite de rîs și vorbe multe, parcă o cercetau, parcă o spionau pînă în toate cutele îmbrăcămintei. Și toate vecinele încete, cînd ieșeau ca să-și culeagă de prin pulbere ori din marginea băltoagelor, odraslele tîrîtoare, aveau și-nspre dînsa o privire de înțeles, o privire ascuțită, care deștepta parcă o clipă obrazurile ofilite.

Haia lui Sanis venea acu mai rar în odăița curată, în care ascultase povestirile triste de dragoste. Și cînd venea, avea o însuflețire ciudată, aducînd vești de prin alte părți ale tîrgului, despre greșala unei fete, despre despărțenia unei cucoane. Vorbea cu amănunte, se interesa de intrigile de dragoste cu sete, parcă o viață nouă și chinuită se deșteptase într-însa.

Vorbi de cîteva ori, cu teamă însă, și despre Ștefan Bucșan.

— Am aflat și despre domnu Bucșan ceva...

— Ce-ai aflat?

— Am aflat că acu un an fata lui Gavrilaș îi scria bilete de dragoste...

— Bine, putea să-i scrie...

Și Haia rîdea cu ochii lucitori; apoi pleca, și Tudorița rămînea pe gînduri, cu inima rănită.

Intr-o sară, Ștefan îi spuse rîzînd:

— Cum îi zice fetei celeia pe care am văzut-o aici într-o zi?...

— Aceea-i Haia lui Sanis... da' de ce mă-ntrebi?

— Așa... Tot o văd sara pe uliță, cînd trec și vin la tine...

— O vezi pe uliță? Și ce face?

— Eu știu ce face? răspunse Bucșan rîzînd. Parcă mă spionează... Am s-o întreb eu odată...

— Ba nu, Ștefane, să n-o întrebi... Las' că am să vorbesc eu cu dînsa...

Tudorița avea de cîteva zile bănuieli. De ce nu mai este fata lui Sanis ca nainte vreme? De ce a început să vorbească așa, înfrigurată, despre atîtea? De ce spionează? De ce dă tot mai rar prin casa ei, și-n schimb, una-două, dă năvală ziua în maghernița roșie a Reizei?

Începu să pîndească dughenița din față. Căuta să înțeleagă ce se spune acolo, între cele cîteva rafturi sărace. De auzit nu auzea vorbele; dar mînile Reizei ș-ale Haiei se zbăteau, se încîlceau, parcă erau purtate de un vînt năprasnic. Și li se alăturau capetele, și le lunecau ochii în aceeași parte...

Într-o zi, Haia sosi gîfîind, gătită, cu părul luciu mirosind ușor a gaz, ca totdeauna. Era cu fundă roșie la gît și cu bluză nouă, trandafirie. Tudorița cosea la o bluză, cu luare-aminte, — și își ridică domol ochii spre prietina ei.

— De ce te-ai gătit așa? zise ea încet.

— Așa, ca să fiu frumoasă... zise tare, rîzînd, Haia. Și se așeză pe pat, alăturea.

— Hm. Ți-i drag poate cineva...

Fata lui Sanis simți două priviri, care dintrodată aveau o lucire aprigă, și se înroși. Nu răspunse.

Tudorița se sculă încet. Apoi se așeză într-un colț, pe un scaun, cu un gemăt ușor. Era galbenă ca ceara, și-i ardeau ochii.

— Ce este? ce ai? întrebă Haia, țintind-o.

— N-am nimic, dragă; mi-i rău... Mi-a venit așa, o amețeală...

Fata lui Sanis tăcu iar și rămase privind cu luare-aminte, cu curiozitate, la obrazul bolnavei, pătat ușor în umerii obrajilor și pe frunte.

— Ce te uiți așa la mine? zise deodată Tudorița, ridicîndu-se în picioare. În glas i se deșteptase un fior de mînie.

— Poate te superi? — întrebă Haia arătîndu-și dinții.

— Haie! strigă deodată Tudorița privind-o țintă. Tu nu-mi mai ești prietină. Văd eu bine că nu-mi mai ești prietină... Vii să mă spionezi... Pe urmă umbli cu poșta prin toată mahalaua... Stăi, stăi, nu vorbi, că te-am înțeles... Acu văd și din ochii tăi... Tu ai spus la toată lumea! Tu ai răspîndit vorba, ș-acu toate femeile se uită la mine, mă pîndesc și mă cercetează... Să-ți fie rușine, Haie! Eu am avut credință în tine și tu te-ai purtat ca o mizerabilă. Așa prietină mi-ai fost?...

Fata lui Sanis privi întăi în pămînt. Cercă pe urmă să zîmbească cu stînjenire, apoi își ridică hotărîtă fruntea, și între ochii lucitori i se încreți o dungă ușoară.

— Și ce vrei de la mine? strigă ea deodată.

Tudorița rămase încremenită.

— Cum ce vreau? Să te duci vreau, să nu te mai văd!... Crezi că eu nu știu de toate ale tale? Crezi că nu știu că ții calea lui Ștefan?... De asta te gătești, ca să-i ieși înainte!...

Simți o amețeală, o sfîrșire. Fata lui Sanis se ridicase cu ochii plini de mînie; voia să spuie ceva și-i tremurau buzele. Apoi izbucni, șuierîndu-și cuvintele:

— Crezi c-are să te ieie!... Ai să rămîi cu copilul

tău în sărăcie... Da! poate mi-i drag mie, — ce nevoie ai?... Ii ies înainte în toată sara, ce nevoie ai?...

O fulgera cu privirile, și i se adîncea dunga de umbră de deasupra nasului. Tudorița simți în toate mădularele o putere cumplită; se repezi; apoi căzu sfîrșită la marginea patului. Haia se strecurase sprintenă pe ușă și fugea înfricoșată spre casă.

Dintrodată, într-o izbucnire de cîteva clipe, se sfîrșise prietinia; ș-acuma nu-i mai părea rău nici de vorbele purtate la Reiza și la salcîmii din fundul uliții; nici de pîndele ei din fiecare sară. Acu dintrodată își simțea sufletul lămurit și înțelegea că de multă vreme nu mai avea nimic cu fata picherului. Ba, după vorbele Tudoriței, ca și cum i s-ar fi luat o greutate de pe inimă, simți o zvîcnire de sînge care-i bătea la tîmple și o orbea, cum sta încruntată, cu ochii ațintiți, în colțul ei de divan. Simțea un tremur în toată ființa, o dorință întunecată a tuturor simțurilor, — simțea însfîrșit cu toată puterea că iubește pe feciorul lui Vartolomei de mult, din sara cînd a trecut pe lîngă ea, la colțul hudiții.

De-o săptămînă în jurul ei, în casă, iar se vorbea despre logodnă. Sanis iar se avînta să rostească douăzeci de cuvinte; ea toată vremea tăcuse. Sufletul ei parcă aștepta izbucnirea. Ș-acuma era hotărîtă să se zbată, să se lupte; acuma începea să se simtă tare. Iar pînă ce va fi nevoie de zbatere și de luptă, trebuia să se închidă în sufletul ei, să nu-i știe nimeni taina; singură în întuneric să sufere, pînă ce se va bucura! — Sta întunecată în colțul ei de pat; nici pe jupitor nu-l vedea cum se mișcă bocănind și mormăie amintindu-și de ceea ce-i spusese hahamul; nici glasul

trăgănat al maică-sa nu-l auzea; nu-i trebuia să audă nici să vadă! Voia să fie singură.

Iar după două zile domnul Ion Rusu, picherul, se întorcea tulburat de la treburile lui, de la cancelaria inginerului, cu cortelu-i uriaș și cu pălăria-i cenușie, pleoștită. Cetea mergînd spre casă cîteva vorbe zgîriate cu o peniță rea pe un petic de hîrtie; cetea, și-și ștergea fruntea de sudoare cu basmaua-i mare, roșie, și nu-i venea a crede! — Un băiat de ovrei îi ieșise înainte în capătul uliții și-i pusese în mînă hîrtia, — pe urmă se dusese în treaba lui, la fugă, desculț și cu capul gol.

Domnul Rusu cetea cam greu, abia putea ceti, dar izbutise să înțeleagă:

«Domnu picheri! află că domnișoara Tudorița trăiește cu un funcționar și se întîlnește cu dînsul cînd nu ești dumneata acasă... ș-acuma-i însărcinată...»

Domnu picher cetise pînă la sfîrșit hîrtia, și simțise că i se ridică în cap sîngele. Acuma, aproape de casă, iar o cetea, o cetea pînă la sfîrșit, frază încurcată după frază încurcată, și își ștergea de sudoare obrazul întunecat. Se uită în juru-i. Băiatul desculț și cu capul gol nu era nicăieri. De la ferestre îl priveau cum trece nevestele mahalalei. Zări și chipul fetei lui Leiba Sanis, dar numai o clipă, — mai curînd doi ochi înfocați și iscoditori.

El se grăbea la vale spre casă, și se gîndi la rușinea pe care o va avea în fața tuturor cunoscuților, cînd se va afla că fata lui, fata lui cea crescută fără zestre, fără lux, fata lui cea harnică, l-a făcut de rîs, i-a pătat onoarea lui! La altceva nu se gîndea decît la asta și-i venea amețeală.

«Adevărat să fie?...» Şi privea spre hîrtia pe care o păstra boţită în mînă.

Pe nesimţite grăbea paşii, pe nesimţite îi creştea mînia.

«Mă miram eu de ce-i aşa mîhnită de-o bucată de vreme, de ce umblă aşa în jurul meu... parcă vrea să-mi spuie ceva...»

Tudoriţa nici mîhnită nu se arătase umblînd pe lîngă dînsul, nici nu voise să-i spuie ceva; dar domnu Ion Rusu tot mai multe dovezi de vinovăţie găsea în cugetul lui de tată ruşinat în faţa lumii.

Cînd intră în casă, izbi uşa ş-o încuie cu cheia. Puse cheia în buzunar; trînti pălăria pe un pat şi cortelul pe altul, puse mînile în şolduri şi ridică o privire alburie, întărîtată, spre Tudoriţa, care sta ghemuită într-un colţ, în fundul patului.

— Ce ai? De ce gemi?

— Mă doare capul... şopti fata. Şi privindu-l simţi un fior prin inimă.

Domnul Rusu începu să rîdă cumplit.

— Te doare capul? Aşa? te doare capul? Crezi că eu nu ştiu de urmările tale, madamo? Crezi că dacă eu umblu pe coclauri muncind şi asudînd, nu ştiu nimica? De ce te doare capul? Ce ai?...

Fata privea ţintă hîrtia boţită pe care tatu-său o ţinea în mîna stîngă.

— Ce hîrtie e aceea? zise ea deodată ameţită.

— Mă mai întrebi? strigă cu mînie picherul. Mă întrebi ce hîrtie? Să-ţi spun ce hîrtie? Dar tu pînă acuma mi-ai spus mie? Mi-ai spus de ticăloşiile tale? Mi-ai spus că-ţi făceai de cap cu nu ştiu cine, pe cînd eu lipseam de-acasă? Mă făceai de rîs şi de ocară! N-am să mai pot ieşi în lume de răul tău!... Vină-ncoace! Spune-mi ce-a fost!

Tudoriţa se ridicase de la locul ei şi se zvîrlise spre uşă, ca să fugă.

— Unde te duci? urlă cu mînie Ion Rusu. Stai colea! Vină şi-ţi dă samă!

O apucă de mîni şi o azvîrli la loc, în fundul divanului.

Fata slobozi un ţipăt, apoi întoarse capul, cu privirile arzătoare:

— Ce vrei? ce să-ţi spun? De ce să-ţi spun? Ţi-a fost vreodată milă de mine? M-ai îngrijit? mi-ai dat ce-mi trebuie? ai căutat să mă gospodăreşti? ce mi-ai făcut? M-ai lăsat aşa să trăiesc în lume ca o orfană!...

Se opri dintrodată, izbită; greutatea cumplită a pumnului îi zgudui oasele capului; ochii i se umplură de sînge.

— Aista-i răspunsul tău, ticăloaso? Aşa? Vra să zică-i adevărat? E adevărat?...

Şi cu ochii spărioşi, crescuţi pe faţa întunecoasă, Ion Rusu se prăbuşi asupra copilei. Începu s-o trîntească cu capul de părete, o dată, de două ori; apoi o izbea cu palma peste obraji şi peste ochi urlînd. Fata dădu drumul la trei ţipete prelungi, sfîşietoare, apoi amuţi, — pe cînd sîngele îi năboia pe ochi şi pe gură. Glasuri şi tropote porniră dintrodată pe afară, capete de femei se arătară la geamuri, cineva zgîlţîi clampa uşii.

Rusu întreba:

— Cine-i acela? Ştie el de copil? Spune-mi cine-i?...

Dar copila nu putea răspunde. Gemea înfiorată şi abia se zbătea.

— Domnu picher! domnu picher! se auzeau glasuri de afară. N-o omorî, domnule Ioane!...

— Ce este? răcni el întorcîndu-se cu mînie. Ce vă boldiţi pe fereşti! Porniţi şi vă căutaţi de treabă...

Se repezi la uşă şi o deschise. Ieşi în prag cu ochii încruntaţi. Izbucni iar :

— Da' ce-i aici ? iarmaroc ?...

Femeile se trăgeau înapoi ; Haia Sanis intră în maghernița roşie a Reizei ; şi de acolo şi ea, şi ovreica lungă şi osoasă, pîndeau scoţînd în fiecare clipă capetele şi cercetînd casa de peste drum...

IV

Sara, după o zi înăbuşitoare, începu a bate un vînt răsunător, şuierînd prin podurile goale ale caselor, bubuind în tablele acoperişurilor : parcă umbla cineva cu cizme grele pe deasupra lor. Haia lui Sanis, de cum căzuse amurgul şi văzduhul prinsese a suna, sta toropită într-un ungher, grămădită în perinele de puf. Parcă nu vedea pe nimeni ; ochii îi încremeniseră aţintiţi, cu dunga de umbră săpată între ei ; din vreme în vreme un fior îi alerga prin trup şi buzele ei pline şi roşii aveau un tremur uşurel.

Maică-sa umbla prin casă după treabă ; din cînd în cînd se oprea şi o privea cu grijă.

— Ce ai tu, Haie? Spune, poate te doare ceva? poate-ţi trebuie ceva...

— Nu-mi trebuie nimic!... strigă fata cu hotărîre. Să mă lăsaţi în pace...

Şi Rifca dădea din cap, ori strîngea din umeri şi murmura singură prin colţuri :

— Numai dracu poate să ştie... Aşa fată cu toane şi cu mofturi încă n-am văzut...

După ce se întunecă bine, fata se sculă şi se găti repede la oglindă ; apoi ieşi, ca-ntr-o izbire de vînt.

— Unde te duci, Haie ?

Dar fata nu răspunse. Se hotărîse. Cu paşi iuţi se îndreptă la vale, spre colţul hudiţii. Apucă la dreapta, prin umbra de cărbune a zidurilor ; se întoarse ; apoi începu a umbla încet. In jurul ei zgomotele ciudate ale nopţii tremurau pretutindeni ; secerea lunii printre nouri alburii se purta ca împinsă de o apă năprasnică, undeva, spre asfinţit. Haia se oprea de cîte ori un om se arăta în capătul uliţii, venind din inima tîrgului. Apoi iar începea să umble domol ; pe cînd necunoscutul înainta încet şi umbra lui îl urmărea pe păreţii caselor scunde, dispărînd în bolţi şi iar apărînd, ca un duşman nesimţit.

Fata umbla neliniştită ; cîteodată se scutura, ajunsă de răcoarea nopţii ; se îndosea în unghiul unui zid, ieşea iar în lumina slabă. Deodată încremeni locului. Cunoscuse pe Ştefan Bucşan care venea domol la vale, drept prin mijlocul uliţii. Venea fluierînd încet un cîntec, şi din cînd în cînd focul ţigării pe care o ducea în răstimpuri la buze, îi arunca o lucire fugară pe obraji. Înainte de a ocoli colţul, în hudiţă, azvîrli ţigara. Apoi se opri plecîndu-şi capul cercetător. Haia făcuse doi paşi spre el.

— Cine-i ? întrebă el cu glas înăbuşit.

— Domnule Ştefan... Domnule Bucşan... eu sînt... nu mă cunoşti ?... Haia Sanis !...

— Aha !... vorbi tînărul. Te cunosc... şi începu a rîde încet, cu prietinie.

La rîsul lui, fata simţi cum îi tremură o căldură dulce în piept. Şopti pripit :

— Nu ne vede nimeni ? Aş vrea să-ţi spun ceva... Dar nu trebuie să ne vadă, nici să ne-audă nimeni...

— Ce vrei să-mi spui?

— Îndată... Hai puțin mai încoace... pe hudiță... pe-aici nu trece nimeni... Domnu Bucșan, nu te duce... tatăl ei s-a întors azi acasă... Domnu Ion s-a întors acasă... Voiam să-ți spun numaidecît... Chiar de-aceea te-am așteptat...

— Te-a trimes Tudorița?...

— Nu, nu m-a trimes Tudorița. Azi a venit domnu Ion mîniat... I-a arătat o scrisoare... Nu știu cine-a făcut un denunț... Vai! ș-așa de cumplit a bătut-o, a lăsat-o mai mult moartă... Și tot o întreba: Cu cine? cu cine? Al cui e copilul?... Ș-o bătea...

— Care copil? întrebă Bucșan întorcîndu-se spre Haia.

— Nu știi? ce? dumnitale nu ți-a spus? nu ți-a spus niciodată?

— Nu!

— Cine știe! poate acu e în primejdie să piardă... A bătut-o tatu-său și o întreba... Dar ea n-a spus nimic...

Bucșan își plecă în piept capul, tulburat, și începu să se gîndească. Apoi se întoarse spre Haia și se uită la ea cu luare-aminte.

— Acu ce să fac? întrebă el încet.

Fata nu răspunse, numai îi luceau ochii prin umbră.

— Ce pot să fac? întrebă el iar. Nu pot să-i fac nimic... Eu încă n-am slujbă... De la april era vorba să mă înainteze, dar de unde pot ști sigur că voi izbuti să fiu numit?... La asta nu m-am așteptat niciodată... Și niciodată nu m-am gîndit că ar putea să afle tatu-său... De-acu nu mă mai pot duce pe la dînsa. Ce pot eu să fac? Nu pot să fac nimic... Eu

n-am cu ce s-o țin... Poate chiar să vie tatu-său și să-mi ceară socoteală, eu nu pot face nimic... Nici nu pot sta de vorbă cu el... Ea nu ți-a spus nimic? Ce face?...

— Nu știu ce face! șopti repede Haia. Nu mi-a spus nimic...

Apoi se apropie cu taină de Bucșan:

— Eu nu mă mai duc pe-acolo... Eu cu dînsa m-am sfădit!...

— Atuncea de unde știi toate acestea?...

Ștefan se opri și se întoarse spre fată. Se opri și ea. Erau singuri, într-un colț depărtat de toloacă, în capul mahalalei, împresurați de împletituri fantastice de spini și buruiene, sub pulberea nelămurită, fugară, schimbătoare, a lunii. Vîntul fugea slobod împrejurul lor, îi împresura în vîrtejuri călduțe. — Ea îl privea deodată în față cu ochi arzători, țintuiți parcă cu două ace de argint. Și deodată prin pieptul lui Bucșan trecu o adiere, prin mintea lui o lumină de înțelegere și începu să rîdă încet, arătîndu-și dinții ascuțiți.

— De ce v-ați sfădit?...

— Așa, ne-am sfădit într-o zi, săptămîna trecută... Parcă eu pot să-ți spun?... Vrei numaidecît să știi? Eu credeam c-ai să înțelegi, credeam c-ai să te oprești o dată macar într-o sară, să mă întrebi... Totdeauna mă vedeai, și treceai înainte... Nu ți-a păsat niciodată de mine... Acuma știi...

Bucșan întinse mîna. Fata se întoarse în loc, și porni în fugă, cu fustele fîlfîind în vînt. El se repezi pe urma ei, o ajunse la șanțul tîrgului, aproape de îngrămădirea neagră de case, o cuprinse de braț, o opri ș-o întoarse în loc.

Fata se apăra gîfîind:

— Ce vrei? lasă-mă! Ţi-am spus! acu ce mai vrei de la mine? Ţi-am spus tot... ce mai vrei? Dumnitale alta ţi-i dragă şi de la mine n-ai ce cere...

— Nu mi-i dragă nimeni... Cine ţi-a spus asta?... Ce am eu acuma cu Tudoriţa? Eu cu dînsa de mult aş fi sfîrşit-o dacă aş fi ştiut... Ea a făcut o prostie; a aflat tatu-său... A făcut o prostie, de-acu să se descurce... Şi lui tatu-său pot să-i spun, dacă vine la mine... Ce am eu cu fata dumnitale? Nici nu mi-i dragă, nici nimic, acu toate s-au sfîrşit între noi... Stăi, de ce te zbaţi? Stăi să-ţi spun numai o vorbă...

Fata lui Sanis tremura înfrigurată; parcă se grămădeau în sufletul ei lacrimi, spaime şi bucurii. Iar Ştefan Bucşan simţea tremurul braţelor sub degetele lui; o năvală de sînge i se sui în ochi, cerca să tragă la piept pe fată, se lupta tăcut prin întuneric, cu dinţii strînşi.

— Lasă-mă! gemea înăbuşit fata. Lasă-mă, că mă aşteaptă acasă. Ah! lasă-mă! Acuma ţi-am spus tot, ţi-am spus că-mi eşti drag, lasă-mă! Vin să ne întîlnim mîni; acuma lasă-mă! Vin aici mîne-sară, merg unde vrei, acuma lasă-mă!...

Apoi deodată tăcu. Simţi aproape lucirea ochilor lui, aproape de ochii ei. Şi parcă avu un gemăt de durere cînd o arse o săgeată fierbinte pe buzele întredeschise. Braţele şi picioarele i se destinseră din încordare şi începu a merge repede, dusă fără voinţă.

Şoptea încet din cînd în cînd:

— Unde mă duci?... unde mă duci?...

Şi el se opri într-un timp şi ea îi simţi iar apropierea; şi-l privea ca printr-un abur; şi deodată îi cuprinse tîmplele cu palmele, şi se ridică în vîrful degetelor spre dînsul.

Şi pipăindu-l, urmărindu-l aproape, pierdută şi fericită, gîfîia:

— Unde mă duci? spune-mi unde mă duci!...

V

Pentru Haia lui Sanis, acuma, viaţa care se mişca în jurul ei nu mai avea nici o însemnătate. Puţin îi păsa de privirile întunecate ale lui tatu-său, de oftările lungi ale maică-sa, puţin îi păsa de planurile de logodnă care se ţeseau în jurul ei, în auzul ei. În anul acela nu s-a bucurat ca altădată de sărbătorile mari ale neamului. — În începutul palid de toamnă, de anul nou, privea pe gînduri fără să vadă şi fără căldură în suflet la mişcarea din uliţa îngustă. Toate feţele erau vesele; straiele murdare dispăruseră; copiii vioi, cu pălării adevărate în cap, făceau zarvă şi se jucau cu nuci în tocurile scobite la marginea şanţurilor; daruri de turtă dulce treceau de la prietin la prietin. O tinereţă bucuroasă izvora, furnica în toate părţile pe uliţi. Pînă acum flăcăuaşii aceştia palizi lînceziseră în odăi umede şi murdare, plecaţi asupra acului, bătînd încordaţi cu ciocanul, trudindu-se în toate meseriile, săraci şi umiliţi; iar acuma umblau încet, se odihneau parcă în soarele auriu de toamnă, care frîngea raze şi-n ochii lor neliniştiţi.

Haia Sanis îi privea nepăsătoare de la geamul ei. Înstrăinată a fost în anul acela şi de marile zile ale toamnei, de sărbătoarea împăcării şi a cuştilor. Nu-i mai aduceau lacrimi în ochi povestirile vechi pe care Sanis, în odihna zilelor acelora, întors de la şcoală, în cuşca acoperită cu papură, le cetea cu glas trăgănat în cărţile cu scoarţe lustruite de piele. Taina

trecutului, tragediile vremurilor întunecate, băteau zadarnic la urechile ei. Nici zîmbi slujbaşilor templului care intrau purtînd într-o mînă simbolul legii. Se uita numai la cutia lor de tinichea în care sunau banii, — şi i se părea că perciunii din proaspăt încîrlionţaţi, li se scutură prea cu grabă, şi că prea din fugă atingeau tablele sfinte bătute în uşorul uşii...

Parcă o jale o cuprindea văzîndu-se aşa de înstrăinată între ai săi. Apoi uita totul, rămînea cu ochii aţintiţi în necunoscut, şi se înfiora gîndindu-se la dragostea ei, la patima iute care năvălise în ea ca un vînt de nebunie. Abia aştepta sara, nu-şi găsea astîmpăr ; n-asculta nici glasurile care o întrebau, nici nimic, intra în întuneric, se ducea ; şi tîrziu se întorcea, se furişa pe uşă.

Maică-sa ridica un cap mare, cu părul zbîrlit, prin semi-întunericul împrăştiat de lampa cu fitilul micşorat. Cu glas mustrător, cu nelinişte, îngîna :

— Ce ţi-i de cap, fată ? Unde te duci ? Am să te spun lui tatu-tău şi are să fie rău de tine...

Fata încrunta sprîncenele fără să răspundă, se dezbrăca repede şi se înghemuia într-un colţ, cu ochii aţintiţi în tavan. Iar maică-sa murmura somnoroasă :

— Mi se pare mie că umbli pe drumuri rele !... Spune macar unde ai fost... Tu ai să dai de dracu...

— Ce-aveţi cu mine ? daţi-mi pace ! Am fost şi m-am plimbat... răspundea cu o tresărire de mînie în glas Haia ; apoi, într-un tîrziu, suspina încet, tot trează, cu ochii mari umpluţi de visul dragostilor ei.

Iar în vremea asta Tudoriţa gogea singură prin colţuri, în odăiţa-i săracă şi curată. Se simţea uneori slabă ; avea învăluiri de amărăciune şi-i venea leşin. Abia se putea tîrî pînă la cerdac şi de-acolo chema pe

Reiza, ca să-i aducă ceva din dugheniţa ei de mărunţişuri. Încolo, zăcea cufundată în gînduri dureroase. Ion Rusu venea din cînd în cînd pe acasă, trîntea într-un colţ cortelul de doc şi pe un pat pălăria-i cenuşie şi începea să umble morocănos, mormăind, prin odaie.

— Asta-i casă ? bombănea el pe nas. Vin eu flămînd şi năcăjit, de pe toate drumurile, vai de capul meu, şi găsesc pustiu... Nici tu o bucăţică de pîne, nici tu o leacă de mîncare caldă... Îmi vine să lăs tot, să mă duc dracului ! Acu nici capul nu-l pot scoate afară, în lume, cu cinste ; ştie toată lumea de patarania mea ; şi copiii m-arată cu degetul... De ce n-ai făcut o leacă de mîncare ?...

— De unde să fac ? întrebă într-un rînd, încet, Tudoriţa. Sta palidă şi tristă, într-un colţ.

El se întoarse spre dînsa şi o privi lung ; îl privea şi ea ţintă, cu ochii plini de văpaia suferinţii.

— Ce fel de vorbă-i asta ? Ce ? în casa mea să nu găsesc eu o bucată de pîne ? Nu-ţi las parale ?

— Cîte parale-mi laşi ?

Ion Rusu se întoarse cu mînie şi mirare, şi boldi spre fiică-sa ochii lui alburii, fioroşi pe obrazul întunecat.

— Da' dacă te-oi zvîrli pe drumuri, ha ? Dacă oi lua un par şi-oi începe ? Dacă ţi-oi spune : Ieşi ! să nu te mai văd, soi rău ! Du-te şi-ţi fă plodu-n sărăcie, în ţigănie... Ha ?

— Lasă-mă, ori bate-mă, ori alungă-mă... Ai să răspunzi odată înaintea lui Dumnezeu de toate... Stau eu şi mă gîndesc că am făcut o greşală, dar destulă pedeapsă îndur ş-am să mai îndur... De ce să mă dai afară ?... Puţina chirie la casa asta eu o plătesc, o bucăţică de pîne pe care o mînînc eu o plătesc, eu

muncesc cu acul, mă chinuiesc și muncesc, și trei-patru franci pe care mi-i lași tot dumnitale ți-i dau, cînd vii: ba o friptură ș-o supă, ba vinul de care nu te poți lipsi... Și tot ce-i în casă eu am ținut, eu am făcut... Am să fiu eu vrednică, de-oi trăi, să muncesc pentru cel ce-a veni... Cum a vrea Dumnezeu și Maica Domnului!

Ion Rusu prinse a mormăi cu nemulțămire prin casă, se întoarse în loc cu o privire de mînie spre fiică-sa; dar Tudorița închisese ochii, și pe obrazu-i palid, ca niște dungi albastre, se cunoșteau semnele bătăii trecute.

În ziua aceea n-a mai spus nici un cuvînt; a plecat întunecat, fără să lase un ban pe colțul mesei. S-a dus cu straiele-i prăfuite și cu cortelu-i mare spre cantoanele și spre crîșmele lui. În urmă-i, în amurg, Tudorița ceru de la Reiza undelemn de zece bani și pregăti candela la iconița veche afumată, rămasă de la maică-sa.

Începu după aceea să se miște trudnic prin casă, cu mădularele-i amorțite. Se opri într-un tîrziu sub candelă, în întunericul de amurg al odăii, și începu să se gîndească. Își aduse ca prin vis aminte de maică-sa, o femeie voinică și veselă, harnică foc, care ținea o gură cînd intra bărbatul în casă, și-și îngrijea copiii cu dragoste; apoi o văzu tîrziu, în noapte, îndreptată spre iconița afumată, slab luminată de candelă... Ca prin vis își aducea aminte cum povestea maică-sa că a crescut la o călugăriță, la mănăstirea Varaticului; și dintr-o carte veche prindea să cetească istorii lungi, în legănarea cărora copiii adormeau... «Mama poate a fost horopsită, poate a fost bătută, poate s-a chinuit crîncen ca să ne poată hrăni... se gîndea Tudorița, cu ochii pe jumătate închiși. Eu îmi

aduc aminte că o vedeam împăcată și tare, cercetîndu-ne somnul și plecîndu-se asupra noastră cu dragoste...». Și deodată o vedea pe maică-sa limpede în lumina ochiului închis, slăbită, tristă, trecînd nemîngîiată spre negurile veșnice...

Și un val de foc i se iezea la inimă; apoi lacrimile i se urcau spre ploape. Așa visînd în singurătatea ceasurilor ei, fata aprindea lampa și-și căuta lucrul. Sta neclintită, și acul fugea harnic. Și ea se gîndea iar, lucrînd, la zilele ce aveau să vie, la pruncul care i se mișca în sîn, la cel care a lăsat-o... Cîteodată o cerca o adiere veninoasă de ură; apoi i se limpezea sufletul. Acuma era hotărîtă, acuma aburii dragostilor trecuseră bătuți de un vînt năprasnic; și-l vedea limpede înaintea ei pe feciorul lui Vartolomei, cu rîsu-i de animal de pradă, cu ochii plini de pofte... Nici nu-i trebuia să-și mai aducă aminte de el. Ce putea să nădăjduiască de la dînsul? acuma vedea limpede. Ce-ar fi putut face ei în viață, alături? Pe lîngă tatu-său, ar mai fi avut o sarcină. Și prin mintea ațîțată i se perindau toate căsniciile nefericite din mahalalele prin care trecuse, unde învățase să sufere, dar nu pricepuse îndestul viața. Acum înțelegea ceva cu străşnicie, cu încăpățînare, și nimic nu-i mai trebuia! Lucra și se gîndea, că va găsi ea sub soare un loc pentru dînsa și pentru cel nevinovat, care va veni plîngînd în lume. Va găsi ea atîta putere în sufletul ei să îndure toate și să răzbată! — Și tîrziu, tîrziu, se ridica de la lumina neclintită a lămpii și se întorcea spre icoana rămasă de la maică-sa. De undeva, din necunoscut, poate din umbra cea nețărmurită unde plutea sufletul dus, îi venise un dram de mîngîiere pentru răni. La icoane, aici, se simțise ușurată, cu sufletul hotărît să meargă

înainte. Î se aprinsese deodată ceva în minte, veniseră amintirile totdeauna dragi din trecut, — şi într-o sară de gemete, de amar şi de disperare, amintirile acestea căzuseră cu mîngîieri line peste inima chinuită. Se ruga multă vreme; din sufletul ei izvora tălmăcirea tuturor năcazurilor şi a rîvnilor ei; buzele murmurau încet, şi ochii priveau neclintiţi, mari, înecaţi într-un văl de suferinţă, de iertare şi de nădejde. Şi tîrziu, în aşternut ghemuindu-se, după ce stînsese lampa, — asculta cum trec pe-afară învăluirile, suspinele şi glasurile nelămurite ale vîntului de început de toamnă; privea un timp la sîmburele de lumină al candelei şi la rumeneala de vis şi de zori a icoanei; apoi adormea.

Iar pe la începutul lui octomvrie, într-o sară, Reiza de peste drum auzi ţipete sfîşietoare. Cu papucii clămpănind dădu năvală, lungă şi osoasă, şi deschise uşa. Acuma ţipetele se schimbaseră în gemete lungi, dureroase. Ovreica închise uşa în urma ei, se apropie de pat, unde Tudoriţa, ghemuită, zvîrlită ca de un vînt de spaimă, tremura.

— Ce este? ce ai? întrebă Reiza, apucînd mîna rece a fetei.

Tudoriţa începu să plîngă încet, cu jale, şi-şi aţinti ochii asupra vecinei.

— Vai, madamă Reiză, am să mor... am să mor!...

O clipă se linişti; apoi se strînse cu genunchii la gură; şi ca subt o lovitură de fulger se întinse şi iar izbucni într-un ţipăt de groază.

Vecina de peste drum înţelese, şi dădu năvală afară. Glasul i se auzi prelung, trăgănat, în uliţă, chemînd. Femei ieşiră din casele scunde şi o împresurară; sosi şi Haia cu maică-sa; dar nu stătu mult; numai maică-sa rămase cu părul zbîrlit, întrebînd întruna, cu milă şi cu curiozitate.

Etel, baba harabagiului din colţul hudiţii, îşi lăsă gîsca nejumulită lîngă coşteiele de pene, şi veni repede cu colţurile şalului tîrîndu-se pe lîngă papuci.

— Moaşă! moaşă! hai degrabă!... strigă Reiza bălăbănindu-şi braţele în toate felurile. Şi pe cînd capete curioase se grămădeau pe la ferestre, moaşa deschise uşa dînd drumul gemetelor, şi intră înlăuntru. Îndată făcu lampa mare; căută în dulap cafeaua şi zaharul, şi împinse în focul aţîţat ibricul cu apă; îşi pregăti într-o ceşcuţă undelemnul; grămădi pe bolnavă într-un colţ, răscoli patul; trînti în curmeziş o pernă de părete şi aşeză pe fată cu şalele deasupra. Apoi îşi lăsă şalul pe-un scaun, se puse şi ea pe marginea patului, plecată spre faţa chinuită a bolnavei, aşteptînd.

Reiza fugea, ducîndu-şi prin întuneric fantoma subţire, fugea spre salcîmii din fundul uliţii. Ş-acolo o împresurară femeile aprozilor, şi ovreica le povestea cum s-au întîmplat lucrurile. Gîfîia, da din mîni:

— Am adus pe moaşa Etel... Ar fi bine... trebuie să mergeţi şi dumneavoastră... că-i de legea dumneavoastră... nu trebuie să se zbată aşa... poate să moară... Dumnezeu ştie...

Şi porniră toate spre casa unde gemea fata lui Ion Rusu.

Ca o noapte se scobori în simţurile şi-n sufletul bolnavei; blăstăma gemînd, scrîşnind, ţipînd cu înfiorare; apoi într-un tîrziu nu-şi mai aduse aminte de nimic; văzu ca prin vis pe moaşa Etel cum îi rîdea în doi dinţi şi-i întindea ceva, în scutece sărace.

— A dat Dumnezeu să fie băiet... zise bătrîna. Şi Tudoriţa primi alăturea pe oaspetele acesta necunoscut, slab, care scheuna tremurat.

— Nu-i de toate lunile... şopti iar moaşa. Dar are să trăiască... Bine că-i băiet...

Lehuza nu zicea nimic. Auzea cum umblă paşi împrejurul ei, căci toate simţurile i se deşteptaseră, aţîţate; dar nu se întorcea să vadă ce se petrece în casă; simţea ceva cald lîngă piept şi începu să se gîndească cu ochii aţintiţi în tavan la tovarăşul năcazurilor ei, pe care avea să-l crească lîngă dînsa, să-l ridice, să-l facă om, în lumea aceasta a suferinţii. Nu văzu nici una din figurile vecinelor, romînce ori ovreice, n-auzi nici glasurile lor tînguitoare, şoptite:

— Eu, drăguţă, să fiu ca tine, m-aş duce şi i-aş lăsa plodul la uşă...

Ea îşi aţintea mintea la duioase icoane dintr-un trecut depărtat; apoi, ca-ntr-un painjeniş de lacrimi, vedea înainte candela şi iconiţa afumată, şi toate hotărîrile, îndoielile şi mîngîierile nădejdii o cercau...

VI

În vremea asta Haia Sanis nu voia să ştie de nimic în lume, decît de dragostea ei. Toamna îşi aduse înştiinţările cu firele lungi de argint ale funigeilor plutitori, cu buciumările vînturilor; iar mahalaua prinse iar a clocoti. Iar se adunau sara cumetrele, în caţaveici, sub salcîmii desfrunziţi, iar şopteau nevestele încete, urmărindu-şi pruncii şi ridicînd la înălţimea nasurilor andrelele neliniştite. Dragostea Haiei era de poveste. Se ştiau strecurările ei sara, se ştiau

întristările ei ziua, şi mîniile ei cumplite cînd maică-sa punea o întrebare şi cerca s-o mustre.

— Bine, fată hăi, tu ai nebunit! Ce ai tu cu feciorul lui Vartolomei? Nici nu te poate lua de nevastă, că el e de altă lege, nici n-ai nimic a aştepta de la dînsul... E un calic ş-un tîrîie brîu... Ce ţi-i de cap?... Ai văzut cum a lăsat pe fata picherului, după ce i-a făcut un copil!

— Lasă-mă-n pace! începu să urle Haia. Lasă-mă-n pace! Ce treabă ai tu! Mi-i drag, şi ce treabă ai tu?... Nu vreau să ştiu de nimeni, nu mă tem de nimeni!... Aşa vreau, aşa fac!... Azi mi-i drag, mîni n-are să-mi mai fie drag, ce treabă aveţi?...

— Tu ai nebunit! striga Rifca. Tu eşti bună de legat şi de dus la balamuc... Vină-ţi în fire şi caută-ţi de treabă... Mîni-poimîni trebuie să te logodim c-un băiet cinstit din legea ta... Are să te-apuce tatu-tău de cozi şi are să te tîrîie prin casă...

Şi Haia, ducînd mînile la tîmple, îşi creştea gemetele:

— Of! lasă-mă! lasă-mă! lasă-mă! Nu vreau să ştiu de nimic!... Nu l-am văzut de două zile! Şi poate nici în astă-sară n-am să-l văd... Puteţi să mă bateţi, puteţi să mă omorîţi, nu mă tem de voi!...

Şi privea cu sălbătăcie la maică-sa, cu dunga de cărbune între ochii arzători.

Femeile cercau să o urmărească, să vadă unde se duce sara, unde se întîlneşte cu Ştefan Bucşan; dar, la colţul hudiţii, Haia se înturna cu ură spre ele:

— Ce-i? ce-aveţi cu mine?... Şi ele se trăgeau cu spaimă înapoi, căci fata era voinică şi rea, şi era în stare să le rupă cu ghiarele şi să le muşte cu dinţii.

— E nebună! ziceau femeile dînd din cap. E ade-

vârât nebună! Îi trebuie frînghie şi sopon, altceva nimic nu-i trebuie...

Sanis, sara, asculta tînguirile nevestei şi da tăcut din cap. Aştepta o vreme, se uita pe sub sprîncene într-o parte, şi se ducea tropăind la prietinul lui, Făluţă.

— Haie! tatu-tău se supără! strigă într-un rînd Rifca.

— Poate să se supere.

— Toată lumea vorbeşte şi te arată cu degetul. Rău ai s-ajungi!

— Poate să m-arate. Ce? am tăiat punga cuiva? Am omorît pe cineva? Mi-i drag un băiet! Cui stric eu? Lăsaţi-mă-n pace!...

Totdeauna ajungea la vorba asta: lăsaţi-mă-n pace! Şi toată ziua, încruntată, se gîndea la cel care-i era drag, la cel care trecea din cînd în cînd cu pălăria pe-o sprînceană pe dinaintea casei ei. Ea-l înţelegea din ochi. Atunci îi trecea pe faţă singura lumină de bucurie şi se gătea, aşteptînd cu fior întîlnirea. Tatu-său nu era niciodată acasă, s-o oprească; iar maică-sa se trăgea de cap, ieşea după dînsa în uliţă; apoi se întorcea spre vecine, tînguindu-se în gura mare:

— Un blăstăm a căzut peste noi... Asta-i blăstăm şi pedeapsă...

Iar Bucşan aştepta în capătul mahalalei pe Haia, fluierînd uşurel. O primea fără nici un cuvînt, şi ea se lipea de dînsul cu strecurări de uncrop prin vine. Apoi, strîngîndu-se lîngă el, răcită de vîntul nopţii, îi vorbea cu dragoste, supusă se înălţa spre ochii lui frumoşi, îi apuca tîmplele între palme; şi i se tînguia repede despre năcazurile ei, despre ce s-a spus

în jurul ei, despre ceasul cînd tatăl, Sanis, se va mînia.

— Dar eu nu mă tem de nimeni! Numai de tine mă tem!...

Despre zilele viitoare nu vorbea; nu îndrăznea să se avînte alăturea de cel ce-i era drag, în planurile de viitor. Planurile acestea şi le făcea singură, ziua, cu ochii deschişi, ori noaptea, trează, cînd toţi ai casei dormeau în odăiţa strîmtă. Atunci se gîndea: Într-o zi are să-mi spuie el: Hai cu mine în lume! Atunci am să las totul ş-am să mă duc... Au mai făcut aşa şi altele, înaintea mea!

Iar Rifca, într-o sară, după ce dădu de mîncare bărbatului, se lăsă pe un colţ de pat şi începu să plîngă:

— Sanis! ce să facem noi cu fata asta? De două-trei ori pe săptămînă fuge sara de-acasă... Se duce şi se întîlneşte c-un străin. E nebună; nu ştiu cum nu se gîndeşte că eu am să mor de scîrbă... Sanis! ar trebui să te gîndeşti ce-i de făcut... Eu stau cu mînile încrucişate şi nu ştiu ce să mai fac. Degeaba am vorbit, degeaba i-am bătut capul! Strigă la mine şi nici nu vrea să ştie. Tu te chinuieşti, Sanis, ca să pregăteşti logodna şi ea se întîlneşte c-un străin... Nu te-ai gîndit în gîndul tău ce să faci?...

Jupitorul tuşi încet în colţul lui. Apoi îşi ridică ochii spre nevastă-sa:

— M-am gîndit, vorbi el domol. Am vorbit şi cu hahamul... După ce a ales ieri carnea cuşer, l-am luat deoparte şi i-am spus despre nacazul nostru...

— Şi ce ţi-a răspuns el? Ce te-a sfătuit?

— Mi-a spus aşa: poate nu s-a întîmplat nimic între ei... De-acu vine vremea rea, ş-ai să poţi stăpîni

pe fată acasă... Şi după ce s-a mai domoli, poţi face şi logodnă cu băietul lui Malamet...

— Cu băietul lui Malamet Căprar?

— Da, cu băietul lui Malamet Căprar. Acesta-i logodnicul...

Nevasta suspină cu năduh, — apoi şopti:

— Dacă s-ar putea, Sanis, numai dacă s-ar putea!... Mă gîndesc că poate ne pedepseşte Dumnezeu cel de sus... Ar trebui poate să te duci şi la rabinul cel mare, la Paşcani; să vezi ce ţi-a spune el...

Sanis dădu din cap:

— Am să mă duc şi la el... Apoi tuşi şi rămase la locul lui, cu capu-n piept.

— Acu unde-i fata? întrebă el într-un tîrziu.

— S-a dus iar. Îi spun eu să nu se ducă. Dar ei nici de tine nu-i pasă... Mare pedeapsă!

Sanis rămase gînditor în locul lui.

— În ia-sară nu te duci la Făluţă?

— Nu mă duc...

Femeia avu o înfiorare; apoi îşi luă andrelele şi călţunul şi începu să lucreze pe gînduri în colţul ei de umbră.

Bărbatul aşteptă pînă ce auzi paşii repezi ai fetei pe podeţul de dinaintea casei. Atunci se sculă în picioare; şi cînd fata deschise uşa, el o apucă de-o mînă, o trase în casă cu dreapta, şi cu stînga răsuci cheia de două ori în broască:

— Ce faci, Sanis! — strigă nevasta tresărind de la locul ei.

— Tu să taci din gură... vorbi cu linişte omul.

Haia se trăsese la o parte, cu ochii scăpărători, cu buzele strînse. Sanis se întoarse spre ea.

— Unde te duci, sara?

Haia nu răspunse.

— Tu nu ştii că-i pacat să te întîlneşti cu om de lege străină?... Pîn-acu am tăcut, dar acum vreau să-ţi cer socoteală.

Şi ochii lui ardeau, şi gura, împresurată de părul roş, zbîrlit, avea o încreţitură de răutate.

— Ce vrei tu să faci? Să te duci în lume cu un ticălos care-şi bate joc de Dumnezeul nostru? Ce? eşti de capul tău? Aici ai să stai, ai să asculţi de mine, ai să te logodeşti cu feciorul lui Malamet, ori te omor!

— Nu mă logodesc cu feciorul lui Malamet! strigă deodată Haia, ridicîndu-şi ca-ntr-un fulger ochii spre tatu-său. Privirile lui Sanis scăpărară. Bocăni de două ori, cu cizmele-i pline de sînge, pînă la sobă, şi apucă de lîngă piuliţă, din ocniţă, pilugul greu de alamă.

— Eu nu vreau să te alung, nu te blastăm! izbucni el, şi crescu nalt, lîngă Haia, cu bucata de alamă înălţată. Nebună ce eşti! Îţi sfărm capul!

Rifca dădu un ţipăt şi se repezi. Haia căzu cu faţa-n jos pe divan; şi prinse a răcni înăbuşit:

— Omoară-mă! omoară-mă! Nu mă tem! Nu vreau să ştiu de nimica! Omoară-mă! Am să mă duc în lume! Lăsaţi-mă-n pace!... Nu-mi trebuie nici pînea voastră, nici nimica! Am să mînînc pîne neagră, am să car apă, am să slujesc, am să-l hrănesc ş-am să mă duc după dînsul!...

Se zbătea urlînd; şi Sanis rămase încremenit, cu gura căscată; mîna cu pilugul i se lăsă în jos; se întoarse spre nevastă-sa, privind-o lung:

— Vezi? vorbi încet femeia. Ai văzut? Ce să facem noi acuma?... Cu ce-am păcătuit, ca să cadă asupra casei noastre aşa nenorocire?...

Sanis nu mai zise nimic; dar în ochii lui era gră-

mădită o adîncă mîhnire. Stătu mult într-un colț, privind spre fată-sa, care plîngea cu fața în jos, la marginea divanului.

VII

Veni vremea rea: o săptămînă de ploaie mocnită. Pe urmă ploaia se schimbă în lapoviță, și un vînt aspru porni la începutul lui noemvrie. Zile mohorîte, zile lungi. Fata lui Sanis, în ceasuri chinuite, nu-și mai găsea astîmpăr. Pe mică pe ceas se scula de la locul ei, de lîngă fereastră, și ieșea afară. Se uita la deal, se uita la vale, să vadă pe feciorul lui Vartolomei; aștepta de la el măcar un semn, o veste. Dar pe ulița îngustă, schimbată într-un pîrău de noroi, nu vedea nimic din ce aștepta ea. Trecătorii își scufundau și își scoteau cu greu cizmele, năcăjiți, ca printr-o hrubă de chinuri. Triste fumegau prin hornuri casele negre, și rar cîte-un cap de femeie ieșea între aburi, prin ușile scunde. Dudi Bulgarul, bărbatul Reizei de la dugheniță, pornea la ceasuri regulate cu tinichelele-i de gaz, și Zeilic harabagiul, bătrînul moașei Etel, cu straiele-i ninse de făină, albe ca și barba lui mare, duruia printre ferestre cu cotiuga-i hîrbuită, trasă de calu-i nalt, slab, cu pielea roasă sub ștreanguri. Toată ziua Haia se tînguia încet și ofta. Iar noaptea n-avea liniște în somn; se întorcea gemînd în culcuș și parcă-și șoptea cîteodată vorbe tainice.

Maică-sa era bucuroasă. Nu se veselea, nu făcea gură. Numai sub tufele crețe de păr ochii îi luceau împăcați și andrelele săltau mai vioaie, înlănțuind firul albastru în călțuni.

Sanis, într-o sară, și-a descleștat fălcile.

— Vezi? a spus el c-un rînjet bucuros. Vezi? Așa a trebuit să se întîmple... Hahamul nostru-i un om cu multă știință în cap... Noi n-avem minte; dar a trebuit să ne gîndim la asta... Iaca, a venit și vremea care trebuie.

Rifca dădu din cap, și-și iuți jocul andrelelor. Sanis se întoarse domol spre fată:

— Haie... Haie!... ți-a mai trecut nebuneala?...

Haia se uită la tatăl său cu ochii rătăciți, arși de plîns. Păru că-l înțelege; îl văzu rîzînd; și o tresărire de răutate îi trecu pe obrazul chinuit.

— Acuși avem să facem logodna... zise Sanis cu liniște, închizînd încet un ochi. De mult n-am băut eu, de mult nu m-am mai veselit... Da' la nunta fetei mele am s-aduc talgere, și clarinet... ș-am să zvîrl sticlele goale peste case... Am să mă uit la tine, Haie, cum umbli legată la ochi... Atuncea se cade să umbli legată la ochi... așa-i legea... Ș-are să cînte muzica, și toți prietinii au să bată din palme. Iar tu ai să te așezi sub cort de matasă cu feciorul Căprarului...

Fata se ghemuise în fundul patului; parcă nu-l asculta; dar ațintea asupra lui priviri veninoase care luceau în umbră.

Sanis porni apoi cu cizmele-i uriașe prin noroiul uliții; porni îngînînd moale pe nas cîntecul nunții. In urmă-i Haia își lăsă capul pe genunchii ridicați și începu să plîngă.

Rifca zvîrli pe-un scaun călțunul. Porni și ea cu voce tînguitoare:

— Iar începi, Haie? Liniștește-te... Nu mai plînge degeaba!... Ce fel de suflet ai tu, Haie? Cum vrei tu să fugi în lume și să ne lași pe noi?... Nu ți-i frică de blăstăm?... Dacă nu ți-i frică să gemi și să fugi alungată de blăstăm, macar gîndește-te la rușinea noastră!... Cum are să se mai ducă Sanis la

şcoală? Ce-are să spuie el? Fata lui Sanis trăieşte în ticăloşie! A fugit de părinţii ei, de legea ei, şi are să moară ticăloasă! Ce vrei să faci tu, Haie? N-am plîns eu destul? Nu m-am tras de cap? Acu trebuie să-ţi vii şi tu în fire, Haie!... Cît ai să te zbuciumi aşa? Ce ai tu cu străinul? El acuma nu se mai gîndeşte la tine...

Fata îşi înăbuşi glasul răguşit în palme:

— Am să mă duc după dînsul! Am să mă duc să-l caut!... Mîni mă duc să-l caut... Fără el nu pot să trăiesc...

Şi maică-sa îşi urmă şi ea tînguirea, căutîndu-şi iar călţunul:

— ...Aşa om ticălos să deie Dumnezeu să crăpe!... Ce are el cu noi? Ce are cu fata noastră!... Haie, tu ai să ne vîri în mormînt! Mai bine fugeam de-aici... Mai bine ne duceam acu şase ani la America... America-i altfel de tîrg... Acolo-i altfel de lume... Acolo poate aveam parte de mai mult noroc!...

În noaptea aceea Haia multă vreme nu s-a putut alina.

Iar de ce s-a întîmplat a doua zi în casa lui Sanis şi azi îşi mai aduc aminte femeile din Broscărie. Mai întăi un zvon lin a pornit dis-de-dimineaţă, apoi a crescut ca un vînt neliniştit. Era către mijlocul lui noemvrie şi femei jalnice călcau prin rîurile de noroi, lăcrimînd şi clătinînd din cap, petrecîndu-şi la gară feciorii palizi. Se duceau la oaste feciorii lor; se duceau în alte tîrguri; se duceau spre întunericul acela, spre ocna aceea, la care se gîndeau de multe zile, de multe luni, cu carnea încrîncenată pe ei. Ş-o femeie, o prietină, întoarsă c-o lumină de bucurie, chemă pe Rifca la cerdac şi-i vorbi lămurit, cu ochii mari, dînd încet dintr-o mînă:

— Rifcă! de-acu ai scăpat, de-acu toate s-au sfîrşit... S-a dus feciorul Vartolomei!... Îl ia cu trenul şi-l duce tocmai la Focşani... Trebuie să vie şi el la gară... Trei ani are să facă oaste!...

Rifca se înălţă, cu ochi bucuroşi şi neîncrezători asupra vecinei. Nu-i venea să creadă.

Dar altă prietină aduse vestea în gura mare; şi nevasta lui Sanis bătu din palme şi îşi dădu ochii peste cap.

— Se duce? Ştiţi voi că se duce?... Ştiţi voi că se duce?...

Şi-şi întoarse rîzînd capul către Haia, care izbucni pe uşă.

— Ce este, Haie?... Ai auzit? Se duce!...

— Cine se duce? — strigă fata privind-o ţintă, cu ochii umpluţi parcă de mînie.

— Haie! nu fi nebună! nu te uita la mine aşa! strigă ovreica. Se duce! Parcă ce-i pasă lui? El e feciorul lui Vartolomei... Parcă ce-i pasă lui de tine?... El se duce; el are altele în cap... Se duce în treaba lui... Parcă numai o fată este pe lume? Mai are el fete pe care să le înşele, n-ai grijă! Are să mai înşele multe de-acuma înainte, n-ai grijă!... El se duce! tu rămîi cu noi!

Dar Haia avea o privire cumplită. Fără nici un cuvînt, intră în casă. Se auzeau trîntiturile capacelor de la sipete, bubuiau păreţii, pe cînd femei de-ale mahalalei se grămădeau la cerdac cu aceeaşi veste. Şi uşa se deschise smuncită; Rifca îşi holbă privirile, iar fata cu şalu-n cap, ţinîndu-şi fustele cu stînga, se zvîrli în uliţă, prin noroi, şi porni repede ca mînată de o vîntoasă.

Nevasta lui Sanis îşi pocni palmele una de alta şi începu a se frămînta. Scăpa văitări scurte, se întor-

cea către femeile care o împresurau în fiecare clipă, fugea în casă, ieşea îndată şi trîntea uşa, şi întreba aiurită :

— Unde se duce? unde se duce! Ce-are să zică Sanis?... Ce să fac!... Vai! vai!

Şi porni şi ea deodată prin noroiul uliţii, după Haia, urmată de ceata vecinelor. Vestea ca un fulger se întinsese; femei din alte mahalale o împresurau. Şi ea se văita încet, îşi frîngea mînile.

Şi la gară, prin ziua leşietică, trenul plecase. Învăluiri de fum negru izvorau în depărtare. Lumea se împrăştia : mamele, surorile, logodnicile suspinau. Şi deodată Rifca văzu pe fiică-sa venind încet, cu trudă, privind în neştire înainte-i. Îi ardeau ochii ca de friguri. Nici nu băga de samă că femeile o împresurau. Rifca o apucă de mînă. O trăgea repede spre fundul mahalalei, spre întunericul căsuţei din Broscărie. Şi Haia tăcea, umbla ca o nebună.

Aşa ajunseră acasă. Fata se opri în cerdac.

— Hai, intră în casă... vorbi cu sfială Rifca.

Haia o privi cu spaimă.

— L-am văzut... zise ea încet. L-am văzut. S-a dus... Nici nu s-a uitat la mine... A trecut la doi paşi... S-a suit în tren şi s-a dus...

Maică-sa o trăgea de mînă :

— Aşa-ţi trebuie... dacă ai fost o proastă... Ce mai aştepţi de la el?...

Deodată Haia se smunci, îşi vîrî capu-ntre umeri şi începu să tremure. Îşi smulse şalul cu care-şi înfăşurase capul şi strigă cu disperare :

— Mă-năduş! mă-năduş! Unde s-a dus? de ce s-a dus? Lasă-mă, dă-mi pace! ce ai cu mine? dă drumul!

Zvîrli mîna maică-sa; şi deodată prinse a-şi întinde

hainele de pe dînsa. Năvăli în casă cu capu-nainte, izbindu-se cu fruntea de uşă, îşi scoase gemînd răguşit o grimea albă, curată, o udă cu apă, trînti pe fundul de lemn cana de aramă, şi-şi înfăşură fruntea şi tîmplele cu pînza umedă.

— Nu mai pot! nu mai pot!... Şi năvăli afară, la aer curat. Prin ziua mohorîtă, prin vîntul rece al toamnei, plîngerile ei deodată începură să tremure, umplînd mahalaua. Răcnea cu mînile în creştet, cumpănindu-se încet la dreapta şi la stînga, răcnea cu jale umblînd dintr-un capăt în altul al cerdacului dărăpănat.

— Nu mai pot! striga în neştire. Mă doare! mă doare inima! Mai bine m-ar înghiţi mormîntul! Vai de inima mea!

Şi capete ieşeau pe uşi; ochii o priveau din toate părţile; urechile vecinelor ascultau cu luare-aminte bocetele de jale. Rifca întindea mînile, chemînd :

— Vină, draga mea, în casă! nu mai boci peafară... Parcă ce folos ai acum! S-a răscolit toată uliţa din pricina ta! S-aude şi pîn' la fata picherului!

— Nu vin! Am să mă duc după dînsul în lume!

Şi se văita cu obrazul bugezit de lacrimi, cu ochii roşii şi umflaţi. O umpleau valuri de mînie, îi venea să sfarme tot din juru-i; se zbătea ca o fiară în lanţuri. Abia într-un tîrziu s-a liniştit, a intrat în casă şi s-a ghemuit într-un colţ, privind fix înainte-i cu ochii arşi de durere.

Şi curînd după aceasta, în casa lui Sanis, în jurul fetei toropite, începură a se face pregătiri de logodnă. De două ori, în două sîmbete, feciorul nalt şi slab al lui Malamet intră în casă şi se aşeză zîmbind pe-un scaun. Schimbă cîteva cuvinte cu tatăl, apoi cu Rifca

gătită ca pentru sărbătoare și zîmbitoare, apoi aștepta o vorbă de la Haia. Dar fata umbla slabă prin casă, ofta și gemea ca-n friguri, nici nu se uita la dînsul.

Veniră rudenii bătrîne și împresurară pe Haia. Se tînguiau încet, împresurînd-o, și porneau sfaturi lungi, în care era vorba de bucuriile vieții și de păcatele de moarte, peste care nimenea nu poate trece. Fata simțea ca o legănare, parcă plutea într-un gol, și asculta ca din depărtări glasurile lor... Ca din depărtări, lin, parcă-i venea ogoiarea unui cîntec. O pătrundea domol, în suferința ei amară. Eresurile vechi pluteau în juru-i nelămurite, izvorîte ca dintr-un trecut de negură. Cîte-un răstimp, o cucerea din nou lunga domnie a trecutului; rămînea cu ochii țintă, măriți, ascultînd o șoaptă tainică, din lăuntru-i.

Murmurînd cu creșteri și scăderi de voce, uneori Sanis se închina umblînd pe lîngă patul ei de zăcere. Întunecat, cu cornul din frunte plecat spre cartea deschisă, c-o mînă înfășurată în curele, cu pînza vrîstată în spate, șoptea rugăciunile vechi, și izbucnea uneori într-o plîngere scurtă, tremurată, bătîndu-se cu pumnul în piept. Uneori se oprea, întreba cu liniște:

— Haie... de ce gemi? Din pricina ta nu pot să-mi fac rugăciunea... Tu ai uitat de Dumnezeu, ai uitat de toate...

Ea voia să strige, să-și deșerte sufletul de toată durerea. Dar maică-sa umbla pe-afară după treabă, și Sanis, întorcîndu-și privirile reci spre cartea veche, își pornea iar murmurările tremurate.

Și fata își înăbușea chinul lăuntric și se îngropa ca într-un mormînt în desnădejdea ei.

Într-o sară, nevasta lui Sanis tresări spăriată din

locul ei. Din amorțirea-i grea de peste zi, din gîndurile nesfîrșite, Haia deodată zvîcnise în plîngeri de jale.

— Ce-i, Haie? strigă femeia cu frică. Ce s-a întîmplat, Haie? Ce te zbați așa?...

Fata o privi țintă cu spaimă, o vreme, apoi începu să geamă:

— Ah! mamă! n-am vrut să cred! n-am vrut să cred! M-a lăsat așa și s-a dus! Nu se poate să mă lese așa! Trebuie să mă duc pînă la dînsul! În genunchi am să mă duc pînă la el! De ce m-a lăsat așa? S-ajung și eu ca fata picherului! Mamă! mamă! spune-mi ce să fac, — căci am păcătuit! Mi-a fost astăzi rău... Parcă eram plină de venin... Ș-am simțit... Vai! ce să fac! ce să fac! Mă omor! mă dau cu capu-ntr-o fîntînă...

În glasul ei creștea o durere înfricoșată. Se simțea acuma mică și neputincioasă. Dintrodată, după lungile sfaturi ale bătrînelor la căpătăiul ei, își vedea zdrobirea, își vedea înstrăinarea. Căci acuma, singură, fără altă urmă din dragostea celui ce-o părăsise, se găsea iar ticăloasă, numai ca o prelungire a tuturor celor ce o împresurau. Cu păcatul ei, era ca o nemernică rîmă, în pulberea drumului. Frigurile nopților de vară pieriră; ca într-un vînt de groază își simți inima.

— Acuma poate să vie... acuma poate să vie tata să mă ucidă!... și-și ațintea ca o nebună ochii spre măciuca de alamă din firida sobei.

Iar maică-sa, înlemnită, nici nu putea să plîngă. Asta era spaima ei cea mare. De asta se temuse chiar din cea dintăi clipă; spaima asta îi încleștase de multe ori inima; ș-acuma de aceasta n-avea să scape.

— Ce să fac? ce să fac? se tînguia și ea apucîn-

du-se cu mînile de tîmple... Ce să fac? Unde să mă duc?... Are să afle Sanis ș-o omoară. Îmi trebuie un ajutor, îmi trebuie un sfat!...

Ș-așa cum era, numai în papuci și-n polcuța subțire, năvăli afară în răceala iernii. Gemînd și gîfîind bătu la ușa moașei Etel, apoi în maghernița roșie, de scînduri, a Reizei. Pe amîndouă femeile le trăgea după dînsa, tînguindu-se, cu glas întrerupt, chinuit. Și ele o întrebau spăriate, o urmau cu grabă; și tustrele năvăliră în odaia în care Haia rămăsese plîngînd cu capul cufundat în perine. Femeia tremura:

— Ce pot să fac! Eu îs un cap slab de femeie... Învățați-mă și voi cum să fac... Așa pacat, așa pacat cumplit cum să cadă peste noi?... Nici din neamul nostru n-a fost, și și-a făcut rîs de noi... Să-i dea Dumnezeu junghi și spînzurătoare! să n-aibă parte de pîne și de apă! să moară ca un cîne la marginea drumului!...

Pînă într-un tîrziu se boci femeia, blăstămînd; apoi se liniști, căci bătrîna Etel și Reiza știau multe lucruri și o sfătuiau de bine; iar murmurele lor umpleau odăița ca bombăniri de bondari.

— Ascultă, dragă, șoptea baba Etel, într-o vreme, așa ceva se întîmplă rar, dar tot se întîmplă... Așa a vrut Dumnezeu... Avem să încercăm noi și are să fie bine... N-are să mai știe nici Sanis nimic, n-are să știe decît Cel-de-sus! Iaca ce să faci. Trimete-l pe Sanis la Pașcani, la rabin... Să ceară și sfatul rabinului... Să spuie așa că fata a avut o patimă după un creștin — ș-acuma tînjește... Să-i ceară sfat pentru logodnă... El n-are să fie acasă, și noi avem să facem cum e bine... Nici să nu te temi, nici să nu știe nimeni... Mai ales la străini, la *goim* să n-ajungă vestea...

Bătrîna se sculă tîrîndu-și în urma papucilor colțurile șalului. Se apropie de fata care tot cu fața în jos sta, toropită. O atinse cu degetele, o ținti cu priviri ascuțite:

— Haie, zise ea încet, Haie...

Haia întoarse obrazul răvășit.

— Haie, mare pacat!... grăi baba, privind-o cu ochi rotunzi. Ce-ai făcut tu? Cum ai putut să greșești așa?... Ce-ai făcut tu, Haie?

Fata întoarse capul fără putere, cu ochii aiuriți, c-o spaimă sălbatică năvălită în față.

A doua zi Sanis, alungat de tînguirile și lacrimile femeii, porni la Pașcani, la rabin, amărît, fără să știe nimic. Se duse tropăind spre gară, molfăindu-și bucățica de pîne, și în sufletu-i întunecat abia acuma se lămurea o durere și creștea o nădejde.

Iar în jurul fetei se adunară cele trei femei, cu vorba plină de spaimă și blesteme. Mormăind întunecată, moașa Etel cerea zaharnița și cafeaua. Apoi desfăcu o legăturică murdară, plecîndu-și nasul coroiat și ochii mici spre ea.

Haia o urmărea cu privirile prin casă, fără de nici un cuvînt. Înțelegea că i se pregătește ceva, avea nădejdi, avea temeri de moarte. Pleoapele-i căzură deodată peste lumini și începu să plîngă cu amar.

— Poate-am să mor... șopti ea ca într-o aiurare... Ce voiți să faceți?... Apoi șopti abia auzit:

— Tot mi-i drag... mie tot mi-i drag...

Se liniști încet-încet, și icoane din singurele-i zile fericite îi năvăliră în puțina lumină a minții.

Moașa Etel se așeză pe marginea divanului. Haia închise ochii.

— Moașă, de ce te uiți așa la mine?

— Dragă fată, zise bătrîna, așa ți-a fost norocul...

Haia dădu încet din cap. Așa i-a fost norocul. Cine se poate împotrivi lui Dumnezeu?

— Așa ți-a fost norocul! șopti moașa. Cine se poate împotrivi lui Dumnezeu? De ce să mori în rușine și ticăloșie? Mai bine să scapi... Ascultă-mă pe mine și fă cum îți spun eu... Eu am scăpat și pe altele, și pe femei de creștin, de la nacaz... Dar la noi e altceva... Acuma tu trebuie să lepezi pacatul tău... Trebuie să nu știe nimeni, să rămîi curată înaintea lui Dumnezeu...

Haia deschise ochii și simți privirile ascuțite ale bătrînei asupră-i. Maică-sa venea de la sobă, aducînd cu luare-aminte o ceșcuță din care izvorau aburi, împrăștiind un miros tare de cafea. Reiza îi zîmbi, un zîmbet de prietinie și de îndemn.

— Hai! vorbi moașa. Are să deie Dumnezeu să scapi... Am adus gîndaci de frasin... Maică-ta i-a zdrobit și i-a amestecat în cafea... Nu te spăria... Bea dintrodată... Scapi de mare pacat... Pentru ceea ce-ai făcut tu, Haie, legea cere pietre și foc... Ș-o cățea, Haie, acuma-i mai curată decît tine!...

Fata se ridică deodată în cot, c-o privire stranie, puse tremurînd mîna pe ceșcuță ș-o sorbi din trei înghițituri. Apoi își lăsă capu-n perini, oftă și închise pleoapele.

Sara tîrziu, cînd se întoarse Sanis acasă, toată mahalaua era strînsă în drum, înaintea casei lui. Și-nlăuntru, în odaia răscolită, gemea Haia în sudorile morții. Gemea cu unghiile înfipte în chilote:

— Nu mai pot! mă arde! nu mai pot! Ce-ați făcut cu mine?... Am să mor!... Și-i creșteau plîngerile lugubre, subțiri și chinuite. Și se zbătea ca subt împunsături vrăjmașe, cu mii de ace, pe cînd lîngă căpătăiul ei moașa sta privind-o țintă, cu ochii licăritori.

— Ce este? strigă Sanis căscînd gura cu uimire. Ce s-a mai întîmplat?... E bolnavă?... De ce n-ați adus doctor?...

— Nu trebuie doctor, Sanis! nu trebuie nici un doctor, nu trebuie nimic! vorbi Rifca galbenă, clănțănind cu groază. Lasă-ne aici pe noi. Avem treabă. Știm noi ce are fata... Du-te la Făluță... Ai fost la rabin? Ce răspuns ți-a dat el? De ce-ai sfîrșit așa degrabă? Credeam că vii mîni...

— Ce ai tu de tremuri și-ți clănțănesc măselele? vorbi jupitorul ș-o clipă o privi cu grijă. Apoi își aduse aminte de întîmplările lui și zîmbi, cu ochii ațintiți asupra unei icoane ce i se așezase numai lui înainte.

— Ce răspuns mi-a dat rabinul? întrebă el, și se așeză pe un scaun, cu gust de vorbă. Mai întîi și mai întîi a venit la mine un credincios, unul mititel, cu picioarele scurte... Se legăna așa, ca o rață... M-a întrebat el ce nacaz am, și eu i-am spus îndată tot... Zice el: Bine, așteaptă aici, rabinul are să te cheme... Aștept eu, aștept, pe urmă vine credinciosul și spune: Intră pe ușa asta... dar încet... Dar în urma mea așteptau și alții... Pe mine m-a chemat întîi... Cînd intru, văd cărți, în toate părțile numai cărți...

Moașa întinsese de la locul ei o mînă spre gura Haiei. O clipă gemetele se stinseră. Și fata auzind glasul domol al tatălui său se încordă, și parcă avu un răstimp de alinare. Asculta și ea, cu ochii închiși, din care se prelingeau pe tîmple lacrimi.

— ...Și văd pe rabin... grăi încet Sanis. Era într-o haină neagră de matasă. Și m-am gîndit eu că așa om învățat trebuie să știe multe. Sta cu o mînă la

tîmplă şi se uita la mine... — Ce vrei tu, Sanis ? zice. — De unde a ştiut că eu sînt Sanis ?...

Jupitorul se uită cu uimire în jurul lui ; ş-avea parcă un zîmbet de biruinţă.

— De unde a ştiut că eu sînt Sanis ? Şi mai zice : Ai un mare nacaz cu copila ta... Atuncea mi s-au umplut ochii de lacrimi... Invăţătorule, zic, pentru copilul meu am venit... Şi mă întreabă : Ai urmat legea cu credinţă, totdeauna ? Zic : Totdeauna, cu credinţă ! Şi mi-a spus aşa, venind către mine : Du-te, Sanis, şi-ţi logodeşte fata... şi sileşte-o să urmeze legea Dumnezeului nostru ! Aşa mi-a spus rabinul... sfîrşi cu pătrundere Sanis. Trebuie să facem logodna cu feciorul Căprarului...

Dar peste cele din urmă cuvinte ale lui, se revărsară ca dintr-un zăgaz furtunos plîngerile înteţite ale bolnavei. Ţipete aspre, fără sfîrşit, ca în ghiarele unor fiare fantastice. Femeile, cu vorbe repezi, grămădiră pe bărbat spre uşă. Şi Sanis, cu gîndul la minunata lui poveste, ieşi grăbit s-o spuie şi altora, la un pahar de vin. De pe podeţ totuşi mai întrebă o dată :

— Bine, da' de ce ţipă aşa ?... Poate că trebuie doctor...

— Nu trebuie nimic ! nu trebuie nimic !... ţipă cu spaimă, cu ochii învăpăiaţi, Rifca.

Lumea din uliţă se împrăştiase încet-încet. Femeile vegheau tulburate la căpătăiul bolnavei. Urletele răguşite, urletele sălbatice care nu mai aveau nimic omenesc umpleau odaia, şi zbaterile necontenite ale cărnii arse de focul dinlăuntru nu mai conteneau. Toată noaptea s-a cutremurat Haia, izbită, frămîntată, muşcată cu cruzime de otravă. Şi prin gura arsă ca de fier roş abia pătrundeau răsuflări răguşite, pe cînd ochii aveau o sticlire fixă de nebunie.

A doua zi dimineaţă Sanis, spăriat în cele din urmă, a dat fuga la doctor. Tînărul, vlăstar al neamului, subţirel, tras la obraz, cu privirile cercetătoare, intră zîmbind şi începu a pune întrebări cu glas moale. Femeile răspundeau trudite, cu feţele ca de piatră. Iar jupitorul, în clipe de reculegere, înainte de a porni la crunta muncă a zilei, se trăsese într-un colţ cu cele trebuitoare pentru rugăciune, şi-şi murmura în neştire silabele tremurate, bătîndu-se încet cu pumnul în dreptul inimii... Şi Haia zăcea în perine, albă ca varul, cu ochii căzuţi în orbite şi pierduţi în negura sfîrşitului. Răceala morţii o cucerea clipă cu clipă.

POVESTIRI
DE SARĂ

1910

CEASUL AL DOILEA

Gheorghe Mutu se gîndi să iasă în dimineața de Florii cu calu-n luncă. Își închipuia el că degeaba iese, dar ce să facă? Parcă dacă l-ar fi ținut acasă, era mai bine? N-avea în tot țarcul un fir de pai, de leac. — Luă pe Suru de căpăstru și ieși pe ulițile satului.

La crîșma lui Axinte, aproape de biserică, se opri. Lăsă pe Suru la ușa gîrliciului și el intră și bău așa mai mult într-un năcaz, pe inima goală, două pahare de rachiu. Cînd s-a întors, calul și-a ridicat capul, s-a uitat la el cu ochi blînzi și a început a rîncheza încetinel. Lui Gheorghe Mutu, tot mai mult de năcaz, i-a venit a rîde.

— Ce-i, măi Surule? strigă el cu puțină mînie. Vrei fîn? Nu-i, măi băiete, nu-i! Eu un pahar de rachiu am de unde scoate, da' fîn nu-i, măi, nu-i deloc!

Apoi îl apucă pe Suru de căpăstru și-l smunci trăgîndu-l după el.

— Hai! îi roade și tu spinii luncii...

Se lăsă la vale; ajunse la gîrla Hulubului. Acolo se opri și privi de ceea parte. O pînză subțirică de

apă amorţită de frigul nopţii se întindea cît bătea ochiul în lunca desfrunzită. Zarea avea ceva trist; o streşină de cer verziu se înclina spre ape revărsate, în depărtări.

— Degeaba mai venim noi aici!... şopti Mutu c-un fel de rînjet. Iarna asta nu se sfîrşeşte cu una cu două. Nu mai dă colţul ierbii cît hăul! Parcă n-a mai fost primavară de cînd lumea.

Se întoarse spre Suru şi-l privi crunt, ca şi cum calul ar fi fost vinovat de toate acestea.

— Dacă-l vindeam an-vară, mormăi Gheorghe, aş fi luat bune parale pe el. Ori, macar dacă-l vindeam cătră toamnă... Da' acu ce pot face? Doar pielea să i-o vînd...

Stătu o clipă privind ţintă în pămînt, apoi se îndreptă din şale şi desfăcu căpăstrul din capul Surului. Plecîndu-se, îi împiedică picioarele. Ii dădu apoi doi pumni peste şale:

— Hi! roade şi tu ce-i putea...

Calul făcu două copce, săltîndu-şi cu greutate de două ori, scurt, picioarele de dinainte; apoi rămase neclintit în marginea mlaştinii îngheţate. Un soare bolnav se ridica din răsărit şi lumina satul împrăştiat pe costişă, în urmă. Crucea bisericii de lîngă curtea boierească lucea neclintită.

Gheorghe voia să-şi facă întoarsă calea spre sat; dar glasuri proaspete sunau în preajma luncii, ici-colo se arătau oameni cu cîte-o vită slabă; ei se opreau pe malul pîrăului, unele din vite se opreau şi ele, altele treceau în mlaştină, altele, ca umbre triste, intrau între copacii luncii şi încremeneau acolo.

— Apoi dintru începutul postului mare încă, e ros mugurul luncii... zise Gheorghe Mutu şi începu a

rîde cu răutate, privind pieziş spre oamenii care se adunau grămadă. Inainte de a se îndrepta şi el spre ei, se gîndi să-şi facă o ţigară. Scoase punga cu iarba rău-mirositoare, răsuci ţigara groasă, scăpără şi aprinse o viţă de iască. Se îndreptă spre oameni. De departe-i auzea cum vorbesc despre năcazurile din iarna care stăruia încă şi-n lumina primăverii. Incepu şi el a clătina din cap. — Hm! Despre ce puteau vorbi? Era atîta jale ş-atîta prăpăd în sat dinspre partea vitelor — încît la toţi le venea ca o nebuneală...

Aşa vreme — cugeta Gheorghe Mutu — n-au apucat nici bătrînii, după cîte spun ei şi-şi aduc aminte.

Anul trecut, primăvara deodată a început cu secetă. Rău şi rău. Nu puteau oamenii ara, pămîntul era tare ca fierul. Şi-n puţinul pe care l-au dezbătut şi l-au semănat, parcă a ieşit ceva acătării? Păpuşoiul a îmbătrînit de-o palmă şi a scos spic. Dintre celelalte holde iar nu s-a ales mare lucru. Numai grîul boierului a ieşit bunişor. Dar cînd nu mai trebuia nimănui ploaie, ori cînd ploaia nu mai putea folosi nimic, deodată a deschis Dumnezeu zăgazurile cerului. Ş-a plouat, a plouat săptămîni fără oprire, în toată luna iulie. La rîndu-i şi boierul se trăgea de cap şi de barbă, căci ploaia mocnită pătrunsese prin girezi. Grîul s-a înegrit; pe urmă pe girezi au început să se ivească, ca o perie, colţii palizi ai seminţei. Pagubă mare. Apoi au crescut buruienile şi mohorul înecînd ce mai rămăsese pe ogoarele gospodarilor. — Acuma o nădejde îşi mai făcea loc în inimile tuturor. După atîtea ploi, s-a face măcar iarba, ca să fie iernatic pentru vite. — Intr-adevăr, în august au înflorit cîmpurile mîndru; şi cătră sfîrşitul lui septemvrie au intrat oamenii cu coasa în fînaţuri. Dar

cînd să zică Doamne-ajută, au pornit ploi putrede de toamnă. O parte din iarbă a rămas necosită, cealaltă în brazdă. Şi încă ş-acuma tot mai nădăjduiau bieţii oameni într-o toamnă bună... Insă c-o săptămînă înainte de Sfînta Paraschiva, a căzut cel întăi îngheţ şi s-a aşternut omăt pe florile tîrzii ale cîmpului. Şi de-atunci, s-a sfîrşit! Iarna nu s-a mai luat. Omăt şi geruri au ţinut-o o întinsoare, fără slăbire.

A fost ca o groază. Lumea din toate părţile a prins a striga: Aman! Vitele! ce-au să facă vitele! Iarnă cumplită, fără nutreţ! Au alergat la boieri, au cerut paie de grîu, au desfăcut girezile vechi — şi dintrodată s-a suit preţul paielor de grîu la 60 şi la 80 de lei stînjenul. Bătrînii îşi făceau cruce. Doamne fereşte! aista-i sfîrşitul lumii, oameni buni! In alţi ani paiul de grîu 6 lei şi 8 lei stînjenul, ş-acu s-ajungă aşa de scump, mai scump decît pînea omului!

Şi geruri năprasnice. In adăposturile lor şubrede, vitele îşi rodeau aşternutul.

*

Gheorghe intră în adunarea oamenilor, după ce dădu la toţi deodată, foarte serios, — bună-dimineaţa... Apoi îşi aşeză capătul băţului lustruit sub cotul drept şi se lăsă în sprijinul acesta.

— Ţi-ai adus şi tu calul, măi Gheorghe? îl întrebă un bătrîn.

— L-am adus, moş Gavrile... răspunse încet Gheorghe, şi-şi încreţi buzele cu dezgust. Dar parcă are ce apuca?

— Nu-i, bre omule, nu-i... oftă bătrînul clătinînd din cap. Asta vorbeam noi aici... De cînd sînt eu, aşa sărăcie n-am apucat, şi doar am însemnat şi eu la răbuş vreo optzeci şi mai bine de *ai*...

Oamenii din jur îşi clătinară şi ei căciulile grele de oaie şi se priviră o clipă cu întristare, parcă s-ar

fi aflat între ei, la pămînt, un frate căzut de moarte cumplită.

— Iaca, astă-noapte a picat şi celalalt bou al lui Ion Maftei... zise bătrînul. Cu aista, se fac patruzeci şi trei de vite căzute în satul nostru... Nu mai vorbesc de cele tăiete. Acelea se chiamă că le-am mîncat... şi mult, puţin, tot au mai scos oamenii ceva de pe ele.

— Doamne, moş Gavrile, vorbi Mutu, stăteam eu mai înainte şi mă gîndeam. Mă uitam la cal şi ziceam în mine: Oare de ce să se mai pedepsească o biată vită? că de murit tot are să moară. Nu-i nimic; altădată, pe vremea asta, tot vedeai o leacă de colţ de iarbă; acu nu-i nimic, iar mugurul luncii e ros încă de la începutul postului mare. Decît să văd vita murind de foame, mai bine-i pun cuţitul la beregată, şi capătul!

In glasul lui Gheorghe Mutu tremura ca un fel de mînie şi ochii lui negri scînteiau întunecoşi.

— E pacat, măi băiete, să dai aşa moarte unei făpturi a lui Dumnezeu... grăi moşneagul Gavril. Incaltea o vită albă foloseşte ca hrană omului, — dar calul dacă-l omori, vin şi-l farmă lupii...

— Da' de ce să trăiască, moşule? de ce să trăiască? răspunse întărîtat Gavril. Il dă vîntul jos. Cînd îl văd aşa, mi se face negru înaintea ochilor!

Răstimp de tăcere. Bătrînul Gavril zise cu blîndeţă:

— Măi băieţi, am apucat holeră, şi ciumă, şi foamete; ne-a dat Dumnezeu şi asta, tot aşa de ră ca toate... Să nu credeţi că pentru bunătatea noastră ne-a fost dată!

Oamenii tăcură, cu capetele plecate. Unii scormoneau pămîntul amorţit cu capetele beţelor. Pe urmă

moş Gavril îşi mîngîie barba căruntă şi-şi aduse aminte de-o întîmplare de la tîrg.

— Doamne, oameni buni, grăi el cu voce potolită; acu de boier ca de boier, nu mai zic nimic, se chiamă că nu-i de-a noştri; da' creştin ca noi, moldovan ca noi, — să vedeţi la ce-ajunge pe o vreme de crîşcare ca asta. Eram, oameni buni, la tîrg, duminica trecută, şi văd un om c-un car de fîn, înconjurat de-o droaie de romîni şi de negustori... Ce să zic? carul bine încărcat, fînul frumos... M-apropii eu, ascult. Întreabă unul: Cît cei pe fînul ista, bade? — Omul nici nu s-a întors. A zis scurt: O sută cincizeci de franci! — Cînd am auzit, mi-a venit ameţeală. Cei care erau acolo, s-au uitat unii la alţii. Zice unul: — Măi creştine, nu-i pacat de Dumnezeu? Înţeleg să ceri optzeci de lei, înţeleg să ceri nouăzeci... Bre! da' o sută cincizeci de lei!... Mai bine nu mai deschide gura, că te-a bate Dumnezeu! Iaca, îţi dau nouăzeci de lei, îţi dau o sută; de la gură luăm, că ne rag vitişoarele de foame. Dă-ne carul c-o sută de lei, că ţi-a fi ş-o pomană!... Da' romînu păgîn! Nu! o sută cincizeci de lei să-mi puneţi în palmă şi vă dau fînul!

Hîr în colo, hîr încoace, — intră omu-ntr-o crîşmă, să-şi ieie un pac de tutun... Cînd se-ntoarce afară, ridică mînile în sus şi începe a urla... Unu — amărît peste samă — scosese un chibrit, hîrşti! ş-a dat foc fînului... A fost o harmalaie ş-o pozná... S-au luat de piept, s-au dus la poliţie, la judecător... Eu m-am uitat cu jale cum a ars un car de fîn... S-a mistuit ca o ţigară, oameni buni!

— Ei, şi ce-au făcut la judecător? întrebă cu luare-aminte Mutu.

— Ce să facă, bre? Am auzit şi eu — că judecătorul aşa ar fi spus: Cine-a mai auzit o sută cincizeci de lei pe-un car de fîn? Tu nu eşti romîn! tu eşti păgîn! Băgaţi-l, măi, la închisoare!

— Cine-a zis aşa? întrebă un gospodar.

— Judecătorul!

— Hm! Şi l-au pus la închisoare pe cel cu fînul?

— Pe-acela.

— Ei vezi? iaca, asta zic şi eu că-i dreptate... zice încet Mutu cu ochii întunecaţi... Nouă ne mor vitele de foame — şi el o sută cincizeci de lei! Atîta am cheltuit eu cînd mi-am făcut casă. Judecătorul acela a fost om cuminte.

Şi oamenii murmurau şi păreau răcoriţi şi mulţămiţi de aşa hotărîre judecătorească.

— Da' să vedeţi, bre oameni buni, începu repede un moşneguţ mărunt, cu ochii mititei şi licăritori. Ieri, în sat la Brăteşti, am văzut un lipovan la crîşmă. Da' era bat şi răcnea: Nu mai am cu ce hrăni calul, fraţilor creştini! îmi moare calul de foame! Am luat paiele de pe casă şi i-am dat să mînînce, da' nu vrea să le-apuce şi moare de foame! Şi calul îl vedeam cu toţii înaintea crîşmei: slab, i se vedeau coastele. Sta cu botu-n pămînt. — Ce să fac? zice. — Ş-odată, oameni buni, scoate un cuţit din tureatcă; îl cearcă să vadă dacă-i bine ascuţit, se duce la cal, îl împinge pînă lîngă şanţ, şi numai îi pune tăiuşul la beregată. — După aceea a prins a se trage cu mînile de cap ş-a plînge: Saracu calu meu, saracu! Decît să moară de foame, mai bine-i ridic eu viaţa! A intrat în crîşmă plîngînd şi s-a pus iar la băut...

— Hm! mormăi Gheorghe Mutu, şi-şi aduse aminte de hotărîrea lui. Ce să facă, a ajuns omul la greu năduh!

— Ferească Dumnezeu! grăi cu blîndeţă moş Gavril, şi-şi făcu cruce.

Apoi porniră cu toţii spre sat.

Dar pe Gheorghe Mutu îl munceau gînduri de amărăciune. Se uita la casele triste din juru-i în ziua aceea de Florii, la ţarcurile goale, şi păşea încet spre căsuţa lui: acolo boulenii nu mai erau, nici vaca nu mai era; acolo ţarcul tot aşa de pustiu se deschidea în bătaia vîntului; acolo nevasta ofta şi se tînguia gîndindu-se la năcazurile şi la prăpădul iernii; şi copiii ţipau acolo, în casa umplută de întuneric şi jale!

Ce să facă omul? Cum să-şi aline durerea?

O primăvară ş-o vară munceşte creştinul în arşiţă, şi toamna are o mîngîiere, cînd el duce boii de funie, şi-n vîrful carului încărcat stau copiii şi nevasta... Par zările pline de aur, vîntul are un miros de flori coapte, auzi zumzetul albinelor, sfîrîie cosaşi în ierburi, şi-n toate părţile gospodarii duc poveri de holde spre casă. Iarna o duci bine, — încaltea ştii că ai pentru ce te odihni.

Dar aşa — vai ş-amar, după un an de secetă şi sărăcie! Toate au fost uscate, ca-ntr-un ţintirim, în jurul lui; ş-acuma atîta durere răsuflă de pretutindeni în primăvara aceasta pustie, atîta jale îi umple sufletul, încît parcă-i vine să-şi facă o samă!

A intrat în casă. S-a împiedicat de un copil, şi l-a azvîrlit cu opinca-ntr-o parte. Cînd l-a auzit ţipînd, a început să urle la dînsul. Nevasta a prins a murmura într-un colţ, cu tulpanul tras peste gură. —Haihai! a strigat omul. Pe urmă s-a răzgîndit: de ce s-o mai plesnesc şi s-o mai ghiontesc? Am plesnit-o ş-am ghiontit-o destul. I-i lehamite şi ei de viaţă!

Şi l-a cuprins aşa o milă şi de copii, şi de nevastă,

şi de sine-însuşi. Şi-a lăsat capu-n palme, şi-a pus coatele pe genunchi, şi-a înfipt degetele în păr şi a gemut cu nespus amar:

— Of! Doamne Dumnezeule!

Pleoapele i s-au înfierbîntat de lacrimi. În casă, în juru-i, s-a făcut tăcere, parcă s-a făcut şi întuneric. Şi-n amorţirea care-l cuprinsese, Gheorghe Mutu a început a se gîndi la toate durerile lui din urmă, — din tinereţă pînă în anul acela, — s-a gîndit la toată viaţa-i zbuciumată şi parcă vedea, gîndindu-se la asta, — o ţarină pustie, uscată, fără sfîrşit, prin care umbla încovoiată o fiinţă nelămurită, fără formă, fără nume... Parcă era un om; nu-l cunoştea, şi totuşi i se părea că-i el acela...

*

Cătră sară, după ce s-a simţit amărît toată ziua, a ieşit din sat să-şi vadă singurul tovarăş, singurul rămas dintre animalele de muncă. Încă nu luase o hotărîre, dar în negura minţii lui îşi făcea loc, nedesluşit, o pornire aspră: O dată să-l mai văd, pe urmă să nu-l mai ştiu chinuindu-se!

Şi tot îl cerca amintirea cu lipovanul care şi-a sfîrşit calul cu o lovitură de cuţit. — Aşa-i mai bine, murmură el, încaltea îmi iau de-o grijă... Doar al meu e; eu l-am crescut, eu l-am hrănit, ş-acu nu mai am cu ce-l ţinea şi nici nu mă mai poate sluji... Încaltea să nu-l mai ştiu chinuit, şi eu să scap de-o grijă, dacă nu-i o dreptate în viaţa asta, dacă Dumnezeu şi-a întors faţa de la noi!...

Era îndîrjit Gheorghe Mutu împotriva puterii acesteia oarbe care sfarmă fără milă tot ce-am clădit şi spulberă toate nădejdile.

Inserarea veni repede c-o tăcere nesfîrşită în cîmpiile goale. Ca un fum se întindea spre asfinţit, întăi cenuşiu, uşor, pe urmă tot mai des, pînă ce se rumenea şi se deschidea într-o coloare foarte dulce în depărtatele zări unde se cufundase soarele.

Gheorghe Mutu intră în lunca pustie. Işi găsi calul subt arcul unei sălcii înmugurite. Sta neclintit, parcă dormita ; era slab, părea o umbră jalnică.

In pieptul omului tremură ceva cald. Incepu să vorbească singur, dar cuvintele nu izvorau, ci parcă picurau fierbinţi înlăuntrul lui.

— Măi frate, cu tine m-am dus la Stolniceni acu cinci ani îmbrăcat de nuntă. Cu tine eram cînd am chiuit ş-am bătut din pistoale... Şi ţi-am dat să bei vin... Ş-am petrecut, ş-am adus pe Ileana la noi acasă... Şi pe urmă am muncit ş-au mers bine toate, ş-am făcut şi boi... Dar acu toate se duc, am prăpădit toate. Te duci şi tu...

Parcă i se înegura mintea. Işi pipăi cuţitul de la brîu.

— Trebuie să-i ridic viaţa !

Calul rîncheză deodată încetinel şi întoarse capul. Gheorghe Mutu se simţi zguduit în toată fiinţa de o înduioşare amară.

— Măi Surule, măi...

Atîta putu zice. Se plecă jos, căută piedica de frînghie a calului şi i-o desnodă. După aceea se ridică iar în picioare, întinse o mînă şi mîngîie calul pe bot. Grăi cu tristeţă :

— Du-te, măi, în lume, eu nu te mai pot hrăni !

*

Inceputul acela de primăvară a fost foarte trist pentru Gheorghe Mutu. Au dat ploi calde şi îmbielşugate, cîmpiile au început a înflori, luncile şi pădurile se clătinau pornind valuri de verdeaţă. Ieşeau oamenii cîrduri la arat.

Gheorghe Mutu cu greu a izbîndit să-şi semene pămîntul pe care-l avea şi să-şi îngrijească grădina mare din dosul casei. Se gîndea la vitele pierdute, de multe ori, şi grăia cu nevastă-sa, sara, lîngă focul care pîlpîia în vatra de lîngă şură. Florile trimeteau acuma miresme din toate părţile satului, ogoarele se îmbrăcau ca nişte covoare de mare preţ, anul se arăta mănos, şi oamenii începeau să uite durerile trecute.

Zilele parcă se grămădeau una după alta, aducînd fiecare darul său. Sătenii nu mai găseau o clipă de hodină. — Abia într-o duminică, pe înserate, mînat aşa de-o aducere-aminte, de-o pornire necunoscută dinlăuntru, Gheorghe a coborît în luncă, unde ziua suna acuma clopote de la vitele gospodarilor. N-a întîlnit pe nimeni, drumul era singuratic. Şi pulberea răscolită de cireada de vite se potolise.

El mergea singur, şi privea pîcla trandafirie care umplea munţii la asfinţit.

Intră în luncă pe cărările cunoscute. — Aici sînt buni parii, dincolo nuielile... Se gîndea acuma că are nevoie de-un coşar.

Şi sub nişte sălcii vechi, cum mergea aşa încet, îşi văzu deodată calul. Era o arătare, ori era aevea ? — Inima începu să-i bată.

Şi-ntr-o clipă înţelese că Suru n-a părăsit lunca ; a trăit : mugurul şi iarba au dat repede, primăvara a fost bogată, şi într-o lună de zile a scăpat cu zile, s-a întremat şi s-a făcut frumos şi rotund. Dar cum de n-a aflat de la oameni că vita lui rătăceşte pe imaş şi-n crîng ? — Oamenii toţi erau învăluiţi cu trebile, haidăul care păzeşte vitele nu ştia ce-i cu

Suru lui; şi aşa de foame şi de lup calul a scăpat, a scăpat şi de mînă de hoţ...

Inima-i bătea cu grăbire, i se împainjeneau ochii. Se apropie încet, şi-i tremura glasul:

— Măi Surule, măi băiete...

Intinse mîna şi-i mîngîie coama. Apoi îi pipăi părul luciu, simţi pielea caldă. Calul răspunse nechezînd cu prietinie; privea la stăpîn cu ochi mari; îl cunoştea.

Şi-n uimirea care-l cuprinsese, Gheorghe Mutu nici nu ştia ce să mai facă. Vorbea încet singur, întreba pe cal, şi se mira că Suru n-are glas să răspundă...

Şi i se părea ciudat că nimic din crunta durere de pe vremea Floriilor nu mai rămăsese în sufletul lui; nici cît de tristă era lunca şi iarba atunci nu-şi mai aducea aminte, nici cît de slab şi de flămînd era calul. Avea aşa numai o bucurie mare, îşi descingea brîul şi făcea căpăstru tovarăşului de muncă. Un gînd îi alerga prin minte: — Ce-are să zică Ileana? Cum au să ţipe de bucurie copiii! Parcă am găsit o comoară...

In nechezul calului şi-n rîsul omului răzbătea toată puterea şi bogăţia primăverii şi a vieţii care pune un văl de uitare peste toate şi presară flori peste durerile trecute. Dar nici calul, nici stăpînul nu înţelegeau toate acestea; unul era sătul, altul se gîndea la bielşugul clipei, şi uita năcazurile care-l pîndeau la răspîntiile viitorului.

OM SINGURATIC

Era într-o sară aspră, — începu unul dintre noi a ceti o povestire. Mi-a rămas bine în amintire, de şi pe atuncea eram un copil. O zare lungă în cîmpia Prutului; un amurg fumuriu de dechemvrie... Mergeam cu sania pe un drum plin de hopuri şi de viscolituri, eu, tata şi vizitiul nostru. N-aş putea să spun pe ce drum mergeam, înspre ce tîrg ne îndreptam; de asta nu-mi aduc aminte; ştiu numai că pornisem de o zi din Bîrlad.

Drumul era singuratic, de la amiază nu întîlnisem decît un călăreţ. Tata îl întrebase ceva, el răspunsese răcnind, din trapul calului, pe urmă se făcuse tot mai mic îndărătul nostru pe cîmpia ninsă. Asfinţitul se înecase într-un fel de fumegare a depărtărilor; din cînd în cînd cei doi roibi trudiţi slăbeau din pas, ş-atuncea unul din clopotele lor avea o înfiorare de cîntec trist. Apoi crescu un fum alburiu. In jurul nostru tot mai nelămurit vedeam cînd un pîlc de beldii, cînd, ca o încîlcitură de linii, o stufărie într-o baltă îngheţată. Pe urmă nu vedeam nimic; tata şi cu vizitiul schimbau vorbe care mie mi se păreau rostite cu un glas neobişnuit, scăzut. Simţeam neli-

niştea ; în mine se strecura, din adîncul necunoscut, ceva din negura, din tăcerea, din vîntul lin şi ascuţit.

— Ai mai umblat tu drumul ista, măi Comane ? întrebă într-o vreme tatăl meu pe vizitiu.

Vizitiul era un om slăbănog şi nalt, nalt. Cînd se scula de la locul lui parcă se desfăşura de pe un mosor... Sta cufundat întruna într-o nepăsare cumplită. Încercă să se scoale de la locul lui, ca să se uite poate primprejur, dar pe urmă se răzgîndi şi se lăsă cu greu pe capră, scuturîndu-şi pletele creţe totdeauna revărsate încîlcit pe grumajii lui :

— Poate să fi fost şi pe-aici, răspunse el cu linişte, dar nu-mi mai aduc aminte. Aşa, am umblat eu mult pe malul Prutului...

Tata era un boiernaş mînios, mărunt la stat şi aducea la înfăţişare cu Vodă Cuza, — de aceea prietinii îl porecleau rîzînd : Cuza-cel-mititel. Nepăsarea lui Coman îl scotea totdeauna din sărite. La răspunsul vizitiului, începu să se frămînte în blană. Mormăi înăbuşit şi pe nas : *Sapristi !* — Apoi privi furios înspre spatele lunganului din faţa noastră. Răcni :

— Măi fiinţă nenorocită şi fără simţire ! Cînd te întreb, răspunde : da ori nu ! Ce fel de vorbă-i asta ? Am fost, da' poate n-am fost ! Poate am fost, dar nu-mi mai aduc aminte !...

Coman se gîndi un răstimp, apoi îşi scutură pletele şi-şi întoarse obrazu-i prelung spre noi :

— Dă ! dacă aşa-i feleşagu meu, ce să fac ? Să zicem c-am fost. Că eu am umblat mult pe malul Prutului.

— Aşa spune. Ei, ajungem noi undeva într-un ceas ? Pe vremea asta trebuie să ne oprim undeva. Frigul creşte, vîntul se înăspreşte... Pe aici, prin asemenea singurătăţi, şi cum îi acu, după Sfîntul Andrei, poate să ne iasă şi lupi înainte, Doamne fereşte !...

— Ferească Dumnezeu ! zise încet Coman, şi-şi făcu cruce ; apoi ridică o mînă c-o mănuşă uriaşă şi biciui caii. — Eu m-am întîlnit cu dînşii de trei ori pîn-acuma, dar nu-mi mai trebuie să-i mai întîlnesc ; mă lipsesc !

Începu a rîde. Tata iar strigă mîniat :

— Ţie-ţi vine a rîde, sapristi ! Ajungem ori n-ajungem, asta să-mi spui ! Ajungem undeva ?

— Apoi de ajuns avem s-ajungem noi undeva, dar parcă eu pot ca să ştiu unde avem s-ajungem ?

— Oï ! strigă tata. Cine dracu te-a mai colăcit la curtea mea ! De cincisprezece ani aşa-mi otrăveşti tu sufletul.

— Dă, cucoane, ce să fac ? grăi cu umilinţă vizitiul ; dacă aşa-i feleşagu meu...

— Da' cînd or năvăli lupii şi te-or trage de suman, şi te-or trînti în troian, şi ş-or vîrî colţii în tine, tot aşa ai să spui ?

— Ba să ferească Dumnezeu, cucoane ! vorbi Coman şi iar îşi făcu cruce.

— Atunci cum nu te gîndeşti tu, măi, că trebuie să ajungem la o casă de creştin ? Sapristi !

— Cum zici, cucoane... vorbi umilit Coman... Poate nu ne-a lăsa Dumnezeu, ş-om ajunge undeva, la o casă de creştin... Eu socot că trebuie să ajungem...

Tata mormăi, stăpînindu-se însfîrşit :

— Cu tine n-o mai scot la capăt !

Se întoarse apoi spre mine :

— Da' ţie, Dumitrache, nu ţi-i frig în cojocul tău ?

— Nu mi-i frig ! zisei.

Tata îşi ridică gulerul mare de lup, şi-şi astupă pe jumătate obrazul. După asemenea dezbatere care

nu rareori se întîmpla, între boier şi între slugă, Coman îşi îngropă capul între umeri şi prinse a îndemna caii mai des, iar tatăl meu se cufundă într-o muţenie amenințătoare.

Glasul tatei însă fusese mai tulburat ca de obicei. Înţelegeam eu că are el o grijă ; fumul alburiu se tot întuneca, noaptea pustiului de zăpadă ne învăluia şi ne închidea drumul înainte. Îl văzui pe tata dîndu-şi repede gulerul mare la o parte, apoi plecîndu-se, privind şi pipăind puşca ce sta între noi. După mişcarea lui, mi-am închipuit şi eu primejdia nopţilor de dechemvrie : haitele de lupi... Tata se învăli iar în şubă, dar gulerul îl abătu în jos. Mă gîndii îndată : ca să-i fie slobod auzul... Şi ridicai şi eu capul din cojocul meu, ascultînd zvonul din juru-mi.

Sania luneca acuma lin. Drumul nu era umblat, nu era stricat de cară. Vîntul venea de la spate, ascuţit, cu înţepături de ace parcă. În zborul lui spulbera prin jurul săniei o ometiţă uşoară ca o negură. Clopotele sunau. În afară de cîntecul lor regulat şi de şuietul vîntului, — deosebeam în juru-ne liniştea pustiei.

Simţii tulburarea tatei : izbucnirea lui împotriva lui Coman ; o simţii nedesluşit, odată cu fiorul de înfricoşare ce mă străpunse. Întrebai deodată :

— Tată, se poate să ne iasă lupii înainte ?...

— Învăleşte-te în cojoc şi taci ! strigă aspru tata. Apoi vorbi spre Coman : Dă bici cailor...

— Nu se poate, cucoane... Dacă nu-i lăsăm în voie, prăpădim drumul... Mai bine să ne lăsăm în sama lor...

Un timp merserăm aşa în tăcere. Apoi simţii pe tatăl meu că tresare năprasnic. Desfăcu blana în două şi prinse puşca în mînă. Coman se ridică şi privi pe

deasupra cailor. În aceeaşi clipă inima îmi zvîcni grozav : văzusem şi eu o umbră neagră care ieşise deodată pe omăt la marginea drumului şi sta neclintită...

— Lupul ! şoptii eu fără voie, şi buzele începură să-mi tremure.

Dar caii mergeau liniştiţi. Coman zise cu bucurie aşezîndu-se la locul lui :

— E cîne, cucoane Matei... Ne apropiem de oameni, mulţămesc lui Dumnezeu...

Apoi iar se desfăşură în sus şi privi cu luare-aminte prin întunecime.

— Iaca, văd şi din dreapta venind cineva... O săniuţă cu cal...

Deodată tata începu să strige — şi mi se părea că-i tremură glasul.

— Măi om bun, cine-i fi ! Ia stăi oleacă, măi om bun !...

— S-a oprit... zise Coman. Al lui e cînele...

Animalul se apropiase fără zgomot de noi şi făcuse ocolul săniei. Era un cîne uriaş cu capul mare, cu urechile ascuţite. Mergea acuma liniştit şi el spre omul care se oprise.

— Stăi, măi Coman !... grăi tata bucuros. Coman strînse hăţurile.

— Om bun ! zise tata. De departe eşti ? unde te duci ? de unde vii ?

— Ia vin şi eu de la o moară depărtată... grăi omul cu glas gros. De stat nu stau departe. Aici, la coada iazului... Eu îs păscar boieresc. Aici fac produfuri şi păzesc stuhăriile... Satu-i cine ştie unde, departe... Este o bucată bună pînă la el...

— Nu-i putea să ne duci dumneata pînă la sat ?

— Apoi, domnule, nu v-oi duce... că şi eu am în-

tîrziat... După asfinţitul soarelui drumu-i cu primejdie prin părţile noastre... Prutu-i îngheţat şi trec dihănii de dincolo... Vin hămesite din cine ştie ce pustietăţi. Dumneavoastră nu sînteţi de pe-aici... Rău aţi făcut că nu v-aţi oprit de cu ziuă pe undeva...

— Atuncea cum facem? întrebă tata. Iţi plătesc, nu degeaba. Nu-i putea să ne găzduieşti la dumneata, aici?... Nu ne lăsa să ne prăpădim, ori să păţim ceva... creştini sîntem şi noi!...

— Dă, zise omul, v-oi primi la mine... Om face ce-om putea... Da' tare mă mir cum de-aţi purces dumneavoastră la drum asupra nopţii... Pe-aici se vîră omu-n ghizunie cum asfinţeşte soarele... Numai eu am întîrziat... Da' eu tot aveam un tovarăş bun, — pe cînele ista... El şi drumu-l ştie... şi la o primejdie ştie a se bate... Las' că mi-am luat şi puşcă, şi furcă de fier...

— Mai bine să ferească Dumnezeu! zise Coman, de la locul lui.

— Frumos cîne! vorbi tata cu glas înduioşat...

— Ba cu dihăniile avem noi mult nacaz... zise omul, pornind. In iarna asta mai ales, iarnă grea, — e comedie!... Haideţi după mine...

— Mînă după el, Comane! grăi tata repede şi răsuflă plin de mulţămire... Ce ţi-am spus eu, Comane?...

— Adevărat, cucoane... răspunse vizitiul dînd din cap.

Tata nu spusese nimic, după cît ştiam. Işi închipuia numai că a spus o vorbă care s-a împlinit, şi Coman se făcea a o cunoaşte. Asta era semn de împăcare şi iertare.

— Aşa-i la drum... toate se sfîrşesc cu bine... grăi iar tata, filosofic. Cu toate acestea părea că nu merge

tocmai bine acest sfîrşit. Casa păscarului era în izbeliştea vîntului, la o coadă de iaz îngheţat. În jurul ei nici gard, nici şură, nimica. O şandrama strîmtă într-o coastă a clădirii primi căluţul omului. Tata sărise jos din sanie şi se uita în juru-i. Se întoarse cu faţa la vînt şi pulberea fină a viscolului îl izbi. Se înfăşură repede în blană şi se dădu spre dungile de lumină care izvorau prin cele două ferestruici.

— Ce facem cu caii? grăi el. Unde-i punem?... Afară nu putem să-i lăsăm.

— Afară? strigă gros, rîzînd, păscarul. Cum să-i lăsăm afară, boierule? Dacă-i lăsăm afară, îi mînîncă dihăniile... Iaca, acu s-a întunecat deplin... Nu trece mult ş-au să iasă... Le cunosc eu obiceiul...

— Atuncea cum facem? întrebă tata cu îngrijorare.

— Om lăsa sania afară, în dosul şopronului, zise omul, şi caii îi vîrîm în tindă!

— Asta m-am gîndit şi eu, grăi cu linişte Coman, şi se ridică cît era de nalt de lîngă sanie.

Tata părea foarte uimit, părea şi foarte mişcat, — şi ca să mulţămească oarecum pe gazdă, începu a plesni din degete chemînd cînele cel uriaş. Dar cînele stătea pe prispa casei pe labele de dinapoi şi era foarte nepăsător... Băgai de samă că şi păscarul priveşte cu mirare spre boier: se întreba şi el ce-o fi-nsemnînd plesnitura aceea de degete.

— Frumos, foarte frumos cîne... zise tata, cu mulţămire. Hai să intrăm în casă... Vezi, Comane, oare n-a fi alt chip?...

— Alt chip nu-i, cucoane, — grăi păscarul. Dumneavoastră intraţi în casă şi noi vîrîm caii în tindă...

Eu şi cu tata am intrat în casă.

Pe vatră ardea un foc înăbuşit de tizic. Nevasta păscarului se înălţă în lumină, — femeie tînără şi frumoasă.

— Bucuroşi de oaspeţi, bucuroşi ? zise tata.

— Bucuroşi... bine-aţi venit sănătoşi... răspunse nevasta.

Un copil ca de cinci ani dormea la fundul sobei, pe vatra goală. Lumina gazorniţii de pe prichiciul sobei îi aurea părul balai. Nevasta păşi pînă la el şi-l învăli cu un suman vechi, apoi se întoarse spre noi, ne aruncă o privire fugară, îşi încrucişă mînile pe piept şi oftă.

Tata căută să lege vorbă.

— Ne-am întîlnit cu gospodarul dumnitale pe drum...

— Apoi şi Toader a cam întîrziat... zise femeia. Şi eu îl aştept de mult...

În tindă porniră vuiete şi tropăituri. Tata începu a rîde. Zise :

— Vîră caii în tindă...

— Apoi ce să faci ? grăi femeia cu linişte, şi iar oftă. Se-ntîmplă şi de-acestea...

Tăcurăm o vreme. Conteniseră în tindă tropotele şi glasurile. Afară se simţea năvala vîntului ; undeva, în pod poate, pătrundea un fior, viu parcă, tremurînd ca o notă de piculină.

Intră, încovoindu-se din genunchi, Coman al nostru : îşi freca mînile şi scotea din gîtlej sunete de mulţămire ca cineva care intră într-o baie călduţă.

După el intră şi gospodarul de gazdă : om spînatic, îndesat, cu obrazul asprit şi înroşit de focul vînturilor. Privea încruntat înainte-i, cu ochi mici şi negri, abia zăriţi sub sprîncene.

Cu o scuturătură zvîrli din spate cojocul pe o laiţă. În spetele-i late, în picioarele-i scurte, în braţele vînoase, în mînile cu palme mari, se simţea o putere uriaşă. Sta în lumină şi eu mă uitam la dînsul cu un fel de spaimă. Îl privea şi tata. Voise să vorbească ceva cu veselie, ş-acuma parcă-i amorţise rostul limbii.

— Femeie, să pui de mămăligă !... zise el. Apoi ieşi numai în bundă. Se întoarse în curînd cu un snop mare de trestie.

Tata, dezbrăcat de şubă, dogorit de foc, se întorcea spre el, voia să-i spună o vorbă bună de mulţămire, începu să-i zîmbească cu prietinie.

Păscarul însă căuta încruntat prin colţuri. Puse mîna pe puşcă şi ieşi. Tata se uită uimit spre Coman ; căutătura lui voia să zică : Cine-i omul acesta ? unde am intrat ? în ce vizunie ? Şi femeia tăcută, pregătindu-şi ceaunul, ofta din cînd în cînd. Şi-n mine se furişase o înfiorare ; omul acela încruntat, cu trup de sălbatic, puternic de să se lupte cu fiarele, mă înfricoşa ca şi noaptea prin care trecusem. Mai era şi pustiul pe care-l ştiam în jurul căsuţei, şi vîntul care venea gemînd de la marea cea veşnic îngheţată, ş-o bătaie de copită în tindă, şi mormăitul zăvodului afară...

Cînele mîrîia încet, prelung ; îl auzeam prin păreţi, prin geamuri.

— Ce este ? răsună deodată glasul tatei în tăcerea încăperii. În clipa aceea am înţeles mai mult decît oricînd că tata nu era un viteaz, şi, după zbaterea inimii mele, că eu îi sînt vrednică şi asemănătoare odraslă.

Femeia nu răspunse : chiar atunci uşa de la tindă vui. Se deschise şi uşa odăii. Toader păscarul intră,

cu fruntea încrețită între ochi, cu buzele strînse. Era în înfățișarea lui o mînie încordată. Puse pușca în colțul ei și luă cu mișcări cumpănite din alt colț, de lîngă ușă, furca de fier cu trei țăpușe. Cînd să iasă, iar se opri. Cînele, afară, tăcuse deodată. În tindă caii se învăluiră, sforăind. După o clipă, o izbitură adîncă vui în părete, între ferestre.

Omul deschise ușile și le trînti în urmă-i cu izbiri de vînt. Coman se desfășură din colțul lui, de lîngă sobă, cu ochii măriți de îngrijorare. Tata se lăsă pe laiță și mă privi deodată fix, cu ochi îngroziți. Femeia începu să tremure, apoi apucă gazornița ș-o îngrămădi în fereastră.

— Lupul! gemu ea încet.

Glasul păscarului izbucni deodată afară mînios, scurt. Cînele avu și el o lătrătură scurtă, mai degrabă un început de urlet. În lumina slabă strecurată prin geam văzui în cîteva clipe o icoană care a rămas săpată în minte-mi ca în piatră. Cînele cel mare se repezise și înșfăcase pe fiară de grumaz; o scuturase de două ori; apoi dăduse înapoi: atunci urlase. Lupul clănțănise amenințător spre el. Acuma, cu capu-ntors spre omul care năvălea, aștepta rînjind, zbîrlit, cu ochii de sînge. Păscarul se năpusti cu furca: se opinti de sus în jos: o mișcare așa de fulgerătoare încît lupul se prăbuși. Atunci dădu și cînele a doua oară năvală; se lăsă cu cînele și omul pe brînci; — și fiara scoase deodată o chemare sfîșietoare și dureroasă, un glas de durere fără nume. Mi-am simțit sîngele fugit spre inimă.

Caii se frămîntau alături; auzeam și pe călutul de gazdă dincoace, sub șopron; și el căuta să rupă căpăstrul. Femeia se întorsese la ceaunul ei; tata cercă să zîmbească spre Coman în semn de îmbărbătare; dar Coman își îmbrăcase nepăsarea lui și zîmbetul tatei părea un fior de durere.

Eu așteptam cu strîngere de inimă să se deschidă ușa. Auzii iar dupăiturile opincilor, omul singuratic și sălbatic intră și lepădă furca cruntă la locul ei.

— Era întuneric, zise el deodată, nu puteam trage cu pușca. L-am simțit eu de cum am venit... A adulmecat oameni călători...

Deodată ne privi deschis și obrazul i se umplu de lumina unui zîmbet.

— Mi se-ntîmplă cîteodată nacazuri de acestea urmă el, dar cu cînele ce-l am și cu puterea ce mi-a dat-o Dumnezeu, mă pun împotrivă și nu mă las...

Tata cerca să-și aducă aminte vorbirea-i de prietinie. Zise:

— Ei, și cum poți trăi dumneata în așa pustietate, cu lupii?...

— Ia trăiesc, cucoane, grăi omul; așa-mi cîștig bucata de mămăligă... Singur cu muierea și c-un pui al nostru... Doar cînd avem parte de niște oaspeți, cum sînteți dumneavoastră, ne mai bucurăm... Tot singuri, în vijelia iernii, aici, parcă ni se așează iarna pe suflete... Mă mai bucur cînd văd obraz omenesc... Grăiesc eu cîteodată către nevastă; zic: Greu îi, măi femeie, în singurătatea noastră, în vremea iernii...

Omul avea privire blajină de prietin ș-un glas cu înmlădiere de bunătate. În sobă ardea cu pară uriașă maldărul de stuf, și Coman, nepăsător la toate, se prăjea în preajmă. Tata, fericit poate că se isprăvise ziua lui de drum cu bine, porni cîteva întrebări de care aminte nu mi-am adus nici a doua zi. — Eu tîrziu am făurit în mintea mea, am pornit din sufletul

meu o vorbă blîndă pentru omul singuratic din căsuța de la marginea unui iaz necunoscut, dar atunci vorbeam și simțeam numai în amintire, după ani de zile — cînd nu mai eram copil... Tatăl meu, stînd în fața omului, n-a găsit vorba asta; și astăzi încă din această pricină mă cearcă păreri de rău.

CUZA-VODĂ

Peste zi fusese dezgheț și drumul de sanie se stricase. Cu greu înaintam acuma, sania hîrșcîia aspru prin prundul șoselei. Din cînd în cînd îmbărbătam calul cu glasul, și el pornea mai repede, într-o undă de trap, spre satul care se vedea înegrind, cu fumegările lui, pe lucirea asfințitului.

Cînd am intrat pe poarta țarinei, se lăsase întuneric. Lumini se arătau ici, colo, pe la geamurile căsuțelor. O liniște mare plutea pretutindeni, nu s-auzeau nici lătrături de cîni. Mergeam la pas. Trecui pe lîngă biserică: se înălța ca o uriașă fantomă spre cer. Apoi, la o cotitură, deodată-mi ieși înainte o clădire mai răsărită; fața îi era luminată toată, parcă rîdea tăcerii și singurătății. În geamuri ardeau pe sfîrșite lumînările în tigăițele lor de lut. Calul se opri deodată, apoi coti și trecui cu sania pe lîngă o grămăjuie de tăciuni, care fumegau pe sfîrșite.

Îmi adusei aminte: în ziua aceea se sărbătorea pretutindeni în țară jumătate de veac de la *unire*. Dar nu vedeam pe nimeni. La primărie era liniște

deplină; ulițile erau singuratice. Numai clopotul de la cal suna lin, după pas, în tăcere.

Nici crîșmă deschisă nu vedeam, și asta mi se părea o mare minune în satul acela.

Deodată însă se înălță glas de om năcăjit... Un străjer cu pușca cu șpangă trecu prin lumina zăpezii; după aceea, ieși dintr-o hudiță și se opri în mijlocul drumului un om, care grăia întruna și părea nemulțămit. «Bine că am dat de un suflet de creștin!» mă gîndeam.

Omul părea că mă așteaptă și el. Cînd mă apropiai, îl văzui că se cumpănește ușor și dă din mîni. Deodată slobozi un strigăt:

— Stăi, măi omule! nu mă zdrobi cu calul!...

Strînsei hățurile; calul se opri. Omul răcni iar:

— Care-i acela, măi?

Răspunsei:

— Om străin, care caută gazdă, pe noapte...

Săteanul se urni din locul lui și se lăsă spre mine. Se opri lîngă sanie plecîndu-și capul ca să mă vadă mai bine.

— Da' de unde ești dumneata?

— De la Roman...

— Poate-i fi profisor...

— Da. Mă duc la părinți, la munte...

— Aha! zise omul ridicînd un deget pînă-n dreptul ochiului. Tare bine, tare bine! și vra să zică cauți gazdă? Iaca-i bun!

— Da. Nu-i fi bun să-mi arăți unde stă preotul, ori învățătorul?

— Hm! Iaca, n-oi fi bun... cum zici dumneata... Dumneata pornește înainte, și eu oi merge alăturea și te-oi duce pînă la mine acasă... Gazda dumnitale am să fiu eu. Nu te uita că-s cu chef. Vin de la o

nuntă... De bat nu-s bat, da-s așa cum vine omul de la nuntă... Și dumneata, de cauți găzduire, apoi rușine-a fi pentru gospodar ca mine să nu te găzduiască și să nu te ospăteze... Nu te uita dumneata că vin de la nuntă, zi calului să meargă înainte...

M-am bucurat firește de așa întîlnire, și am văzut îndată că am de-a face cu un gospodar de frunte, deși era într-o zi ca aceea, cînd se întorcea de la închinări de pahare. Era un om nalt și voinic. Mergînd, își tot mîngîia și-și tot întindea mustățile lungi. Am aflat că-l chiamă Dumitru Vamanu.

Mergînd, grăia:

— Să fie cu iertăciune... Macar că-s eu cam vîjîit, da-i vorba, căciula din cap încă nu mi-a picat... Și rîdea șiret spre mine.

Am întrebat:

— Dar azi ați avut și serbare... pentru unire...

— Am avut! am avuuut!... răspunse Dumitru Vamanu. Pentru unire! S-a unit Cuza-Vodă cu noi ș-a făcut dreptate în țară...

— S-au unit moldovenii cu muntenii, adăogii eu cu oarecare sfială.

— Da... da... da... răspunse blajin badea Dumitru... A zis el așa: să fie dreptate și unire — și gata!... Apoi da, a făcut primarele o leacă de luminație... Prrr! stăi, iaca am ajuns... să deschid poarta și să intri...

Am intrat într-o ogradă largă de gospodar. Am deshamat, cu badea Dumitru, calul, l-am vîrît în grajd lîngă cei doi ai lui; i-a adus gospodarul fîn; am împins într-un șopron și sania. Omul s-a abătut și prin țarcul cu nutreț și pe la cele cîteva oi adăpostite după perdeaua de stuh, apoi m-a îndemnat cu prietinie:

— Poftim în casă! Mi-i ierta dumneata: te-om cinsti şi noi cu ce-om putea!

Cînd am intrat în casă, o femeie oacheşă, tînără încă, s-a ridicat de lîngă vatră. De pe alt scăunaş şi-a întors capul spre mine un moşneag mărunt cu barba albă şi cu ochii vii.

— Aista-i socru-meu! vorbi vesel gospodarul. Asta-i nevastă-mea; am trimes-o mai înainte acasă: am avut un gust să-mi frigă nişte costiţe de porc într-un hîrb de ceaun... Dintr-acestea îi gusta şi dumneata, cu noi... Da' *ţîncii* unde-s?...

— S-au culcat pe cuptor... zise zîmbind moşneagul.

— Avem numai trei, grăi badea Dumitru, da-s numai cît ulcelele. Ce ştiu ei? Cum cade sara, le vine şi moş Ene pe la gene...

Un răstimp tăcură. Gospodina începu a umbla prin casă. Puse ceaunul de mămăligă, şi amestecă cu lingura friptura din hîrbul de ceaun. Lumina lămpii lumina lin încăperea prietinească, cu culmea plină de straie, cu păreţii îmbrăcaţi în scorţuri.

— Eu îs cam vîjîit... zise rîzînd omul de gazdă; da' dumneata nu te uita la asta...

De pe scăunelul lui, moşneagul mă privea în tăcere. Apoi începu să mă întrebe de unde-s, unde mă duc. În satul spre care mă duceam avea şi el cunoscuţi.

— Am umblat şi eu prin ţară în zilele mele... zise el dînd din cap şi privind spre foc.

Gospodina a pus ştergar alb pe măsuţa cu trei picioare. A răsturnat pe fund curat de lemn mămăliguţa, a adus friptura sfîrîitoare într-o strachină. Gospodarul a potrivit o garafă de vin alăturea de el.

Bătrînul şi-a făcut cruce îndreptîndu-se spre icoane, apoi a zis către mine:

— Poftim cu noi la masă...

După ce-am ospătat şi ne-am încălzit cu cîte un pahar de vin, am început a sfătui prietineşte lîngă vatră. Nevasta umbla cu paşi nesimţiţi în jurul nostru, robotind.

Am întrebat într-o vreme pe bătrîn:

— Dumneata ai fost, moşule, la luminaţie?

— N-am fost, răspunse el cu glasu-i uşor învăluit, da' am auzit că s-a făcut o leacă de slujbă pentru Cuza. L-am văzut şi eu de două ori.

— Pe cine, moş Grigore? Pe Vodă Cuza?

— Da. — Azi mă gîndeam eu: tot e bine că-şi amintesc unii din cei tineri de dînsul...

— Apoi, moş Grigore, în toată ţara s-a sărbătorit *unirea...*

Moşneagul tăcu puţin, fără să mă privească. Apoi dădu din cap:

— Apoi da, Cuza-Vodă ne-a făcut nouă dreptate şi ne-a dat pămînt...

Urmă iar răstimp de tăcere. Mă gîndii deodată la serbările poruncite de stăpînire, cu luminaţii, cu cuvîntări pentru o faptă mare care s-a împlinit în viaţa unui popor, — şi la închinarea simplă ridicată în căsuţa aceasta pentru sufletul unui om de altădată...

Deodată m-am simţit mişcat. Şi moş Grigore a început să povestească, ridicîndu-se parcă din amorţire, — «cum a văzut el de două ori pe Cuza-Vodă». Şi ascultînd, mă gîndeam că mulţi dintre umiliţii pămînteni ai ţării au văzut odinioară pe acel domnitor al norodului, şi că mulţi îşi aminteau în sara aceea de clipele din trecut ca şi moş Grigore.

În casă se întinsese o linişte ca de priveghi.

— Acu, într-un rînd, grăia bătrînul, veneam de la moară... Şi era aşa, într-amurg. Mergeam pe lîngă boi şi eram pe-aproape de jitărie. Iaca, aud în urmă zurgalăi, întorc capul, văd o trăsură cu doi cai... De pe capră mîna un romîn cu suman şi cu căciulă de oaie... Mă gîndesc: Aista nu-i boier mare... Nu mai trag caru cu două roate în şanţ... nu mai bat boii degeaba... Cînd m-ajunge trăsura din urmă, întorc iar capul... Văd într-însa un negustor... era îmbrăcat cu straie de şiac călugăresc... Se uită el la mine. Zice: Noroc bun, bade! — Mulţămim dumilorvoastră! — Cum îi zice satului istuia? — Dumbrăveni, zic. Începe el pe urmă să mă întrebe cine stăpîneşte satul, cine-i primar, şi altele. Vezeteul oprise caii. Dacă am văzut, m-am oprit şi eu cu carul. Zice negustorul: Cum o duceţi cu boierul? — Dă, domnule, zic, dacă cel ce-ar întreba ar şti, n-ar mai întreba... Boieru-i boier şi noi sîntem ţărani... Ce putem noi face? El a făcut aşa: Hm! Pe urmă s-a uitat la mine aşa, parcă jalnic, ş-a spus: Bade! amară şi stropită cu lacrimi e pînea pe care o mănîncă norodul! — Mă uit eu la dînsul. Ce are negustorul ista, mă gîndesc, de stă de vorbă cu mine? — Grăieşte el iar: Da' cu vornicul cum o duceţi? — Apoi, domnule, zic, vornicul e ridicat dintre-ai noştri... El ne arde şi ne frige... Iaca, eu am plătit birul o dată, şi el mi-l cere a doua oară... Spune că dacă nu plătesc, îmi ia boii... — Aşa? — Aşa! — Apoi, zice el, este o vorbă. Zice: Cine ţi-a scos ochii? — Frate-meu. — Aha! de-aceea ţi i-a scos aşa de adînc... — Eu stam şi mă uitam la el. Da' avea el un glas aşa de blînd şi se uita aşa la mine, c-am început eu a-i spune de-ale noastre, dintre multele pe care le îndurăm... Şi zic eu: Dreptatea noastră cea veche, domnule, de mult îi moartă, iar Vodă nimica nu ştie...

A zîmbit atuncea negustorul. Pe urmă ne-am luat noi ş-am intrat în sat... Era sară acuma. Şi vornicul iese de-acasă să se ducă la crîşmă. Zic: Iaca vornicul!... Se dă jos atuncea negustorul din trăsură şi opreşte pe vornic... — Adevărat e, zice, că dumneata, vornice, iei două biruri de la oameni? Nu-s ei de o lege şi de un neam cu dumneata? Cum de faci asemenea lucru? — Da' cine eşti dumneata? strigă vornicul. Să-ţi arăţi îndreptările. Ce ai a mă întreba? Doar ştiu că nu eşti ispravnicul, ori Vodă... — Ba-s Vodă!... a zis zîmbind negustorul. Şi cum m-am uitat cu ochii holbaţi la el, l-am cunoscut că-i Vodă şi a cunoscut şi vornicul...

Moş Grigore începu a rîde încetinel, cu mulţămire, ca şi cum întîmplarea aceasta veche se petrecea a doua oară înaintea ochilor lui.

— Apoi a doua oară, vorbi iar într-un tîrziu bătrînul, l-am văzut pe Vodă tîrziu, după ce s-au unit boierii şi l-au scos din domnie... Am auzit noi că s-a dus prin străinătăţi şi acolo a murit de inimă rea. După ce-a murit, l-au pornit credincioşii lui spre ţară ca să-l ducă la Ruginoasa... S-a aflat atuncea prin sate că are să-l aducă pe Vodă Cuza cu trenul, pe la Burdujeni... Era vară, cald şi frumos, şi cîmpiile numai o verdeaţă... Şi cum s-a dat vestea prin sate, a început a porni norodul de pretutindeni, ca să iasă înaintea trenului, prin gări... Am umblat şi eu noaptea două poşte şi m-am dus să-l aştept, în gară la Liteni... Era atunci într-o duminică, şi lume de pe lume, norod mult se strînsese într-o parte şi-n alta a drumului de fier... Şi-am aşteptat noi, am aşteptat, şi într-o vreme s-a arătat şi trenul, venind încet, încet, ca la înmormîntare... Şi oamenii tăceau cît vedeam cu ochii în lungul liniei şi toţi stăteau cu capul

gol... Trecea trenul și pe urmă se luau și ei încet în urma lui... Dar în gară la Liteni s-a oprit... Și era Vodă așezat în sicriu, într-un vagon deschis, împodobit cu cununi de flori și cu perdele negre... Și cum s-a oprit vagonul, a început a sui norodul: bătrîni, femei, copii, barbați, toți se suiau ca să-l vadă și să-l sărute... M-am suit și eu, — și l-am văzut cît era de frumos, de voinic, și tînăr încă... și parcă dormea... și parcă zîmbea, ca atunci, în sara ceea cînd a stat în fața vornicului și a zîmbit... M-a pălit așa o jale pentru părintele nostru, că am început a plînge... Și toți pe cîți i-a făcut el gospodari pe pămîntul ista, toți la cîți făcuse dreptate și erau acolo — toți lăcrămau... Și tot se petrecea lumea, și-l sărutau și i se închinau... Și după aceea iar a pornit trenul acela, cu sicriul, printre ogoarele pline de holde, ogoarele oamenilor, de dînsul dăruite.

Ș-am pornit și eu împreună cu mulți alții, cu capetele goale, pe drumul de fier — ca să ne ducem să-l vedem și la mormîntul lui, acolo...

Iar prin sate, unii din vornici și din ciocoi îndemnau pe flăcăi să nu-și lese hora, — ci să joace, cu lăutari, că-i zi de sărbătoare... Da' tinerețа asculta de bătrîni, și mergea să vadă pe domnitor...

Moș Grigore de mult își isprăvise istorisirea... Stam acuma sub lăicere, în patul cel mare de sub culme, și nu puteam dormi: îmi stăruia înaintea ochilor ca o icoană, cu zîmbet trist, cu ochii închiși, într-o lumină de vis, domnitorul norodului...

O MICĂ CERCETARE

Domnu primar de la noi, din Petrești, a ieșit de un ceas de la cancelaria primăriei, împreună cu domnu notar. Înainte de a intra pe la casele dumnealor, după obicei, au poposit puțin la crîșma din mijlocul satului. Acolo este o odăiță în fund; abia te poți învîrti într-însa; dar e bună pentru ca să mai răsufle doi slujbași după o zi întreagă de muncă. Crîșmarul, domnul Vasile, le-a adus în două rînduri cîte o jumătate chilo — vin bun... Și întăia oară ș-a doua oară i-a privit zîmbind cu ochii lui încrucișați, le-a pus cănița pe masă și și-a frecat mulțămit mînile.

Cei doi oameni vorbesc despre obișnuitele treburi ale slujbei lor. Primarele e om balan, nalt, tînăr; — feciorul preotului Dumitru. A făcut trei clase de seminar, pe urmă s-a lăsat de carte. Aici de cîtăva vreme ține primăria. Grăiește c-un glas frumos și răsunător de psalt; dar rîsul i-i stăpînit, înăbușit, cu buzele întinse. Parcă totdeauna cînd rîde, domnul primar Răuț își aduce aminte că are lipsă dinții de dinainte, din partea de sus... De aceea, printr-o mișcare furișată, își duce și o mînă la gură cînd rîde.

Domnul Matei Pintilescu, notarul, e om vechi. Are

o caligrafie rotundă și mare, frumoasă cum nu cred să aibă vreun notar din țara romînească. Ca un O uriaș, foarte rotund, tras de mîna-i dibace, se dezvăluie și obrazul său roș ca gotca. Pe acest obraz stau neclintiți, ca niște ochi fioroși, ochelarii albaștri rotunzi și mari, care-i umplu găvanurile de sub frunte. Încolo veșnica stare pe loc, de-atîția ani de zile pe un scaun, la o masă, parcă i-a îndesat și i-a scurtat și trupul și picioarele.

Într-o vreme, cătră sfîrșitul gărăfii de al doilea, amîndoi tăcură. Afară se întunecase de-al binelea și bătea un vînt răsunător, vînt cald, vestitor de primăvară. Lumina slabă din odăiță lucea în garafa și în paharele goale în linioare argintii. Pe lîngă părete se auziră pași; cineva se puse în dreptul ferestrei, apoi un deget bătu de trei ori în geam.

— Cine să fie? zise Dumitru Răuț. Iar vreun nacaz pe la cancelarie...

— Ne-o fi chemînd pe careva la telefon... Și ochelarii întunecoși ai notarului se ațintiră asupra ferestrei. Nu! adăogi el îndată; e Ambrozie, îl cunosc după nasturi; îi văd sticlind... Și răcni: Poftim pe la noi, domnule *gheneral!* intră!

Ambrozie, șeful secției de jandarmi, om voinic, nalt cît un munte, strîns în uniforma-i albastră plină de galoane, intră zăngănindu-și sabia. Pe obrazu-i smead înflori un zîmbet de prietinie. Dădu mîna cu părinții comunei, apoi își trase un scaun.

— Știam că vă găsesc aici, zise el repede și vesel... Oamenii mei mă informează de orice mișcare. Întreb: Unde s-au dus? — În colo! Mă duc la celalalt post. Încotro s-au dus? Au intrat ici!... — Gata, — aici v-am găsit...

Domnul Vasile, crîșmarul, se strecură nesimțit pe ușă, ca un duh necurat și-și lunecă privirile spre oaspeți:

— Poate poftiți ceva...

— Stăi, domnule, stăi, grăi Ambrozie, întinzînd palma întoarsă spre crîșmar... Stăi, nu ieși așa ca din pămînt! Întăi am onorul să comunic domnului primar că un individ a fost vîrît de un sfert de ceas în bașca primăriei... L-a dus un străjer... Cum a înserat, cum l-a văzut rătăcind fără rost prin sat. — Ce cauți, măi? (I-am dăscălit eu bine pe străjeri.) Ce cauți, măi, prin sat? — Că-i cîr, că-i mîr... — Hai la primărie!... El nu voia. L-a luat în șpangă! I-am dăscălit eu bine pe străjeri...

Vagmistrul zîmbi și-și pipăi repede cu vîrful degetelor mustața neagră-corb.

— Să fie vreun negustor? zise gînditor notarul. Dar ce caută el la vreme de noapte?

— Dumneata nu l-ai văzut? întrebă deodată primarele întorcîndu-se spre Ambrozie.

— Nu. Mi-a raportat străjerul. Și trecînd pe aici, m-am gîndit să vă spun și dumneavoastră. Mergînd spre casă, poate vă abateți pe la primărie... Nici eu nu înțeleg cine să fie... Ciobanu zice că-i îmbrăcat în straie nemțești.

— Care Ciobanu?

— Străjerul. Și zice că nu voia să meargă. De grăit nu grăia, numai se punea împotrivă...

— Cine știe! zise pe gînduri primarele. Om vedea.

— E dezertor, vorbi cu încredințare Pintilescu notarul. Întăi am crezut că să fie un negustor care trebuie să vie... Are o mică afacere pe aici... Are de scos niște acte de la mine... Da' văd că trebuie să fie un dezertor. Nu-i negustorul.

— Dacă ar fi fost vreun jandarm la primărie, l-ar fi cercetat și poate pîn-acum am ști... zise Ambrozie.

— Zici că-i în straie nemțești? întrebă notarul ridicîndu-și ochelarii. Atunci nu-i dezertor. Credeam întăi că să fie vreun dezertor. Dar dac-ar fi dezertor ar fi îmbrăcat cu straiele de la cazarmă... Poate să fie vechilul de pe moșia Plopeni... Are de făcut niște angajamente, de scos niște contracte... Atuncea trebuie să mă duc și eu... Nu spunea că mă caută pe mine?

— Ciobanu nu mi-a spus nimic de asta, răspunse Ambrozie și făcu din ochi primarelui.

— Atuncea nu-i vechilul... Are și el niște afaceri cu mine... și notarul, gînditor, își aținti ochelarii spre sticla goală. Primarele se ridică de pe scaun. Crîșmarul întrebă cu duioșie:

— Vra să zică nu aduc nimica!...

Ambrozie începu a rîde:

— Domnul Pintilescu poate ar sta, da' nu-l lasă prizonierul în straie nemțești... Eu îs om tînăr și m-așteaptă nevasta... Cu regret, domnule negustor, cu regret... și rămîn al dumnitale cu toată stima!

Cu toții începură a rîde zgomotos; apoi notarul iar rămase cu sticlele albastre ațintite asupra gărăfii.

— Atunci poate să fie altcineva... grăi el cu îndoială... Poate are afaceri c-o hîrtie, cu ceva...

Ambrozie iar făcu cu ochiul și primarele duse mîna la buze să-și ascundă cei doi dinți lipsă.

Se gătiră să plece. Primarele începu să se scotocească prin buzunarele jiletcii îndoindu-se de mijloc. Notarul făcu semn de împotrivire.

— Domnule primar, nu se poate... Am cu negustorul o vorbă... Plătesc eu, domnule Vasile...

— Foarte bine, foarte bine! răspunse crîșmarul frecîndu-și mînile. Mai poftiți, mă rog...

Ieșiră pe dindos. O clipă auziră zarvă de glasuri în crîșmă, o clipă primarele zări obrazul balai și dulce-zîmbitor al crîșmăriței; apoi ușa se închise și-i izbi în față vîntul cel cald de la miazăzi. Apucară în tăcere printre căsuțele satului; steluțe de lumină izvorau din toate părțile. Ambrozie fluiera încetișor un cîntec, și-și zăngănea sabia. Notarul își punea cu neliniște întrebări: Cine să fie? — Iar primarele, nalt și subțire, mergea cu capul plecat și se gîndea la obrazul balai și luminos care i se arătase o clipă. Apoi începu a cugeta la observația pe care i-o făcuse prefectul pentru reaua stare a drumurilor comunei... El era om care-și făcea pe cît putea datoria, — dar dacă e săracă comuna ce putea face el? Acu și subprefectul, om vechi și șmecher, a început a-l încolți... Ba drumurile, ba clădirea primăriei, ba pregătirea delegaților pentru alegeri... Înțelege primarele ce înseamnă asta... Domnul subprefect are doi cai și acum la sfîrșitul iernii e mare lipsă de nutreț. Îs așa de rele drumurile comunei și așa de tare se îngrijește de ele domnul subprefect Georgescu, pentru că, primarele, om gospodar, are cîteva stoguri de strînsură...

— Nu-i chip... se gîndește Răuț primarele; stau eu împotrivă cît stau, îmi caut eu pe cît pot de dreptul meu, — da' la urmă are să trebuiască să-i trimet un car de fîn... Cu cei mari nu te poți pune!

— Ce-ai zis? îl întrebă notarul. Răuț tresări.

— Cu cei mari nu te poți pune, răspunse primarele.

— De asta așa-i! întări suspinînd Pintilescu.

Ambrozie se opri deodată. Chemă cu glas poruncitor:

— Ciobanule!

Străjerul se apropie prin întuneric, cu sumanul bine strîns pe trup, încins cu o curea, şi cu puşca cu şpangă în spate.

Era un om slab, bărbos, — un om care de ani de zile îşi petrecea nopţile prin şanţuri şi veghea făcînd de strajă cu plată.

— Iaca, aista l-a dus la primărie... zise Ambrozie.

— Aşa ? tu l-ai dus ? întrebă grabnic notarul. Cine-i ? nu ţi-a spus ?

— Nu mi-a spus... răspunse străjerul cu glas tărăgănat, ostenit.

— Cum aşa, măi ? N-ai avut gură să-l întrebi ?

— Apoi l-am întrebat, cucoane Matei !

— Şi el ce ţi-a răspuns ?

— El a zis că treaba lui, n-are a-mi răspunde mie.

— Nu ţi-a spus că mă caută pe mine ?

— Nu. E un fel de *maşinistru !*

— Cum maşinistru ?

— Apoi e-mbrăcat cu nişte straie cam ponosite... Ce poate să fie ? M-am uitat eu la el. Trebuie să fie maşinistru...

Cei trei slujbaşi începură a rîde şi porniră spre primărie. Al patrulea slujbaş rămase în întuneric tăcut, cu puşca în spate, aninată c-o bucată de sfoară. Pus să păzească pe ceilalţi şi ca om al datoriei, se duse să se aşeze subt un gard, la adăpost de vînt.

În primărie notarul intră cu oarecare pornire de mînie. Dacă nu-i negustorul, dacă nu-i vechilul, atunci degeaba a mai făcut un drum şi s-a trudit ! Dacă-i un vagabond, apoi are să aibă de-a face cu el, — căci notarul e om deprins să se mînie, să se zbîrlească şi să bată din picior. De ani de zile a învăţat slujba asta. Primarul ascultă cum îi lămureşte Ambrozie instrucţiile date străjerilor...

— Pază ca la noi cred că nu se face nicăieri !... zice el cu zîmbire prietinească.

Notarul a poruncit vătăjelului din primărie să aducă pe arestat. L-a adus, i-a dat drumu-n odaie şi cei trei slujbaşi se uită la el curioşi. E un om care n-are nimic deosebit. Un om mijlociu la stat, în straie nemţeşti, cam ponosite. Îşi ţine în mînă pălăria pleoştită, sub părul zbîrlit se rotesc doi ochi, uimiţi oarecum de lumină şi de privirile aţintite asupră-le.

— Ştiam eu că nu-i negustorul, nici vechilul ! zice întărîtat notarul. Ce eşti tu, măi ? Eşti maşinistru ?

— Nu-s nici un maşinistru ! răspunde arestatul. Dar de ce m-au adus aici ?...

— Asta nu-i treaba ta ! Cum te chiamă ?

— Tudose Cazacu.

Vagmistrul vrea să ia el cuvîntul, dar notarul are gînduri de răzbunare. Obrazul stacojiu începe să i se mişte ; asta înseamnă că încearcă să scrîşnească.

— Şi unde eşti tu, măi, maşinistru ? răcneşte Pintilescu.

— Da' nu-s maşinistru, domnule ! răspunde, nemulţămit, omul.

— Cum ? ce ? te-ai supărat ? Nu te supăra aşa de rău, că mînînci trînteală !... N-ai nici o afacere pe aici, cu notarul, cu altcineva, atuncea ce cauţi ?

— Ba am o afacere...

— Poate ai de făcut hîrtii, acte ?... întreabă mai blajin notarul.

— N-am nici un act de făcut, nici o hîrtie...

— Atuncea eşti vagabond !... Cine te-a trimes ?...

— Domnu subprefect...

Aici întrebările se opresc deodată. Pintilescu îşi coboară deodată ochii în pămînt ; primarul şi Ambro-

zie se uită unul la altul, apoi Răuţ îşi duce palma la buze.

— Cînd slujeam acu doi ani pe domnu subprefect, începu singur omul, apoi avea alte daraveri dumnealui. Mă trimetea pe la tîrg cu nişte scrisori la o cucoană...

Omul începu a rîde. Notarul, mînios, ridică capul.

— Ei şi ce-i cu asta ? Obraznic să nu fii. Ce-i cu asta : acu doi ani... Ai slujit pe domnu subprefect, şi pe urmă ?

— Pe urmă m-a dat afară, da' eu n-am fost vinovat...

— A, vra să zică te-a dat afară !... Notarul îşi încrucişă mînile pe piept şi se întoarse uimit spre tovarăşii lui.

— Apoi pentru o haimana ca asta am venit noi aici !?... Să-l trînteşti, domnule, la başcă, să-i iasă ochii din cap... Dumneata eşti om prea bun, domnule Ambrozie... Da' am să-i fac eu o leacă de slujbă. Auzi dumneata... vine vagabond... stă cu noi de vorbă... c-aşa, că pe dincolo... Cine ştie ce-i fi furat de la domnu subprefect, măi ! Să mărturiseşti, că ce păţeşti şi morţilor din morminte ai să spui !...

Notarul, puţin înflăcărat de vin, înflăcărat şi de vorbă, începea să-şi iasă din sărite.

— Da' n-am furat, domnule, nimica, ce ai cu mine ? cine eşti dumneata ?... Domnule jandarm, dă-mi drumul !...

— Cum ? Sînt... măi vătăjel, ia vină-ncoace !... Auzi dumneata, domnule !...

— Stăi, stăi... stăi, domnule Pintilescu... zise blajin Ambrozie, şi se îndreptă spre prizonier. Ia să-mi spui dumneata mie de unde eşti, de unde ai venit ?

— Din tîrg...

— Aşa, bun. Ce cauţi aici ?

— Caut pe domnu primar.

— Bun. Iaca, domnu primar e aici... Şi cine te-a trimes pe dumneata ?...

— Domnu subprefect...

— Cum domnu subprefect ?... strigă indignat notarul. Ai spus, magarule, că te-a dat afară...

— Stăi, stăi... vorbi Ambrozie şi întoarse spre Pintilescu palma, în semn de liniştire. Ce eşti dumneata la domnu subprefect ?...

— Eu îl slujesc pe dumnealui.

— Aşa ? Da' ai spus că te-a dat afară.

— Da. Da' acu a văzut că nu-s vinovat, a luat-o de nevastă pe cucoana ceea, ş-acu am intrat iar în slujbă...

— Care cucoană ? se amestecă notarul.

— Căreia-i duceam scrisorile.

— Stăi, zise cu blîndeţă Ambrozie. Bun. Vra să zică te-a trimes domnu subprefect la domnu primar.

— Da... M-a trimes c-o poroncă...

Pintilescu notarul dintrodată începu a zîmbi cu prietinie... Se apropie de servitor şi-l bătu pe umăr :

— Apoi bine, domnule, de ce nu spui aşa ?... Ce tot umbli că eşti maşinistru şi mai nu ştiu ce ?...

— Da' nu-s maşinistru, domnule... răspunse omul.

— Bine, ştiu, ştiu... Dacă eşti de la domnu subprefect, vină cu mine să-ţi dau o cinste... Aşa spune, bădiţă...

— Stăi, vorbi iar Ambrozie. Şi ce ai a spune domnului primar ?...

— Apoi m-a trimes domnu subprefect... pentru nişte fîn...

— Aşa ? zise primarele zîmbind şi dînd din cap. Bine. Am primit şi arvună... da... Foarte bine...

Notarul își scoase batista și și-o trecu cu gingășie peste mustăți, apoi intră într-o grozavă uimire:

— Auzi dumneata!... și începu a trage după sine pe solul subprefectului... Intăi credeam că ai vreo afacere, vreo hîrtie... Dar de unde puteam eu să știu!... Vină, domnule, să te cinstesc...

Domnul primar rămăsese gînditor — ca un cal sătul înaintea fînului. Fugise acum dinaintea lui și icoana crîșmăriței. Numai Ambrozie, zîmbitor și senin, își răsucea mustața și-i făcea cu ochiul spre notar. Apoi zise cu pătrundere:

— Ai văzut cercetare? Asta se chiamă, domnule, cercetare!...

DIN DURERILE UNUI RECRUT

Dumitrache Hălăngescu, zis și Nastratin, meșter-faur — într-o bună dimineață a intrat printre moșiroaiele care slujeau de sălaș neamului său. Venise într-un suflet cale de două ceasuri de la cazarma din tîrg. Cu cozorocul capelei într-o parte, spre o ureche, cu tunica descheiată, fără baionetă, cu obrazul negru asudat și cu privirile spăriate, se opri chiar la poarta țarinei — care despărțea pe țigani de sat, — se apropie de oblonul închis al covăliei lui și începu să bată cu pumnul.

Departe, deasupra orașului, răsărea un soare roș de dechemvrie și cîmpiile arse se întindeau într-acolo subt o ușoară pîclă de tristeță. Dumitrache Nastratin, privind spre răsărit, parcă se înfricoșa încă de cazarma din care fugise. Privi spre sat să vadă dacă nu l-au zărit *oamenii*, și iar bubui de două ori cu pumnul în oblon.

Inlăuntru se deslușeau acuma mormăituri. Dumitrache nu le înțelegea, — dar știa că trebuie să fie, între bătrîni și Rarița lui, dezbatere: «E un om bun, ori bat jandarmii?» Strigă înăbușit, țigănește:

— Deschideți, că eu sînt!

In bordei izbucni un fel de bocet, amestecat cu chiote. Scîndurăria şubredă începu să se zbată, un drug vui, fierării ţipară, — şi pe uşa deschisă năvăli spre soldat, cu braţele înălţate, cu părul vîlvoi, Rariţa. In umbră, în urmă, răsăriră drepţi, cu gurile căscate, ca nişte fantome, în cămeşoaie albe, bătrînii, părinţii lui Dumitrache Nastratin. Şi Rariţa cuprinse de după cap pe bărbatu-său, şi-l trăgea în bordei cu strigăte aspre de bucurie. Acolo stăpînea încă întunecime de amurg; abia se desluşeau halaturile meşteşugului zvîrlite prin toate colţurile, foile, nicovala, barosul; — şi mai în fund, în bordeiul de pămînt, o ferestruie cît pumnul, înroşită de focul răsăritului, strecura un fum de lumină peste cuptorul mare de cărămidă, peste laviţă, peste ţoalele învăluite, aduse acolo ca de-o apă; un aer cald şi greu umplea vizunia; dar Dumitrache Nastratin, fugar din al XVI-lea regiment de infanterie, se simţea bine lîngă covălia lui, în cuibul părăsit, între bătrînii care răcneau la dînsul şi între Rariţa lui, care-l gîtuia şi-l săruta scîncind.

— Da' ce-i, mă? de ce-ai fugit, nenorocitule? strigă la el bătrînul Hălăngescu.

Dumitrache nu-l auzea. Bătrîna împinse la o parte pe moşneag:

— Lasă-l, mă, că abia a căzut de pe drum...

Fugarul ridică fruntea de după umărul Rariţei:

— Am venit şi eu acasă... Imi era dor; n-am mai putut de foc şi de amar...

Bătrînul nu răspunse; îşi clătină cu îndoială capul cu plete încîlcite, apoi se scărpină în barbă:

— Mă Dumitrache, *mo Motică!* dacă ai fugit, te calcă, mă, din urmă, — şi te-or bate, măi băiete, şi te-or pune la gros... vai de ciolanele tale...

Ţiganca, Ileana, iar împinse la o parte pe moşneag.

— Tăceţi, bre! strigă deodată Dumitrache, că de bine n-am fugit! M-oi întoarce eu, bun e Dumnezeu şi ies la raport şi spun eu ce mă doare... că dacă m-au dus acolo, nu m-au dus să mă omoare... Ies eu, taică, la raport!...

Cînd auzi vorba aceasta, întreaga familie rămase cu gura căscată. Baba trase pe moşneag la o parte, îi puse o sticlă în mînă şi-l mînă răstit la crîşmă:

— Du-te, mă, şi adă o ţîră de rachiu! că doar ţi-a venit feciorul de la oaste!...

In ziua aceea, Dumitrache Nastratin a stat dosit în bordei; în covălie a lucrat numai bătrînul; baba a ieşit prin sat ca să mai tragă cu urechea ici şi colo, ba lîngă primărie, ba pe la cucoana lui domnu Ambrozie *aghiotantul* jandarmilor; iar Rariţa nici ea nu şi-a arătat faţa smeadă şi ochii arzători; de lîngă oşteanul ei, din bordei, numai către sară i s-a auzit glasul răzbătînd într-un cîntec trăgănat...

A doua zi Dumitrache ieşi în fierărie fără tunică, cu capela pe o sprînceană, cu mînicile suflecate; începu să calce la foi, şi puse mîna pe ciocan şi pe cleşte. Era într-o joi şi oamenii din zori treceau spre tîrg. Mulţi opreau pe un sfert de ceas dinaintea bordeiului lui Hălăngescu, ba pentru o scoabă, ba pentru o potcoavă. Ţiganii de la celelalte bordeie treceau repede, deşteptaţi din aţipeala lor de ziua de tîrg, dădeau cu ochii de soldat, se opreau, începeau să vînture din mîini şi să strige, primeau răspunsuri printre gîfîirile foiului, apoi îşi strîngeau la piept ilicele rupte, îşi îndesau în cap pălăriile bortite, căciulile roşcate şi alte lucruri ciudate ce le slujeau de acoperemînt, — şi prindeau să depene iute din picioarele

goale, luînd cărarea tîrgului. Oamenii, opriţi cu cai şi căruţe, priveau liniştiţi şi aşteptau lucrul meşterului.

Unii întrebau :

— Te-ai întors acasă, măi Dumitrache ?

— M-am întors, răspundea Nastratin cu îndoială. Am o leacă de *concetie*...

— Ai venit să-ţi mai vezi *chiranda?*

Atunci îşi arăta albul dinţilor, rîzînd, şi Rariţa. Privea cu ochii ei frumoşi cercuiţi de umbră spre Motică al ei, dădea c-o mînă mică la o parte o şuviţă de păr corb ce-i scăpase pe sub broboada-i roşie de matasă, şi ridicînd ciocanul, fulgera cu privirile pe romîn :

— Da' de ce să nu vie să mă vadă ?... Da' nu-i el *soţia* mea ?

Şi foiul contenea dintrodată ; cu cleştele, Dumitrache apuca şi aducea ca fulgerul pe nicovală o bucată de fier înroşit, dădea un strigăt de îndemn şi lovea o dată cu ciocanul ; iar Rariţa, încordîndu-se, ridica barosul şi începea cîntecul fierăriei, din bătăile înăbuşite ale barosului, din tremurul ascuţit, pe nicovală, al ciocanului celui mic. Şi-mprejurul lor o roată de scîntei tresărea, Motică ridica şi lăsa un braţ vînjos, iar ţiganca, după greutatea barosului, se încorda, se înmlădia, i se învăluia fusta creaţă şi-i tremurau sînii strînşi în polcuţa albastră. Şi cînd bătaia pe nicovală se oprea, ea începea să sufle greu, cu gura întredeschisă, zîmbea fericită cătră *soţie* şi foile prindeau să sufle năvalnic, şi-n umbră focul ridica deodată geana şi se aprindea ca un ochi de balaur.

A trecut liniştită şi ziua de sîmbătă şi-n lenea duminicii, tolănit pe cuptor ca un paşă, cu dragostea lui alăturea, Dumitrache Nastratin cugeta cît e de fericită viaţa aceea la care s-a întors. Şi cu strîngere de inimă, cu păreri de rău, îşi amintea de vara ce trecuse, în care a început el să se aibă bine cu Rariţa lui... A trecut prea repede şi vara şi munca la boier, — ş-a venit vremea miliţiei...

Îşi aducea aminte şi grăia din cînd în cînd cu Rariţa ; dar mai mult rîdeau, mai mult tăceau. Numai întîmplarea cu stăpînul moşiei, boierul cel nalt cu barba mare, nu putea s-o treacă cu vederea Nastratin, căci s-a petrecut tocmai în ziua cînd a nebunit el — şi nu-şi mai lua ochii de la broboada de matasă a Rariţei lui Ciornei.

Lucrau mulţi ţigani la boierul acela cu barba mare, poreclit Bărbărie. Da' era un boier tare detreabă, ţinea pe lucrători cu bună mîncare şi plătea cinstit. Şi cînd s-apropia de ţigani, totdeauna şăguia. Chiar el, cu gura lui, a zis cătră vătaf :

— Măi Neculai, să nu dai cu harapnicul, căci aceştia sînt neam de boieri, dintre aceia care te-au stăpînit pe tine...

Rîdea boierul, a rîs şi Neculai mîngîind şfichiul harapnicului, — iar mai ales rîdeau ţigăncile tinere, privind cu ochi negri pe boier, cu pieptul scos înainte şi cu mînile pe şolduri.

— Îţi aduci aminte cînd a zis Bărbărie că noi sîntem neamuri de boier ? întrebă Nastratin.

Rariţa îşi aducea aminte.

Şi-n ziua cînd privea el spre broboada cea roşie, — nici gust de lucru n-avea, nici poftă de mîncare, nici nimic. S-a împărţit la amiază borş cu carne de oaie, şi mămăligă ca aurul, — dar el numai aşa, a dat cu lingura prin strachină şi s-a uitat în altă parte.

— Da' ce-i, măi Nastratine, nu-ţi place ? a întrebat vătaful.

— Nu-mi place, domnule Neculai.
— De ce nu-ţi place?...
— Eu ştiu, domnule Neculai?... Parcă aş vrea aşa, o fleică, o friptură pe cărbuni... da' nici aceea nu mi-a plăcea...
Vătaful a prins a rîde; şi s-a depărtat; şi peste puţin s-a înfăţişat şi boierul zîmbind în barba lui mare — şi-a zis chiar boierul către Dumitrache:
— Da' ce ai tu, mă feciorule lui Hălăngescu?... Apoi am avut eu dreptate: că tu mi se pare că din neam ales eşti... ai tu, bre, aşa doruri... Ce te uiţi aşa la mine ca un ţap logodit?... Poate-i fi amorezat, măi feciorul lui Hălăngescu...
Atuncea a oftat cu amar Dumitrache Nastratin şi s-a uitat spre broboada cea de matasă, ş-a înţeles boieru, ş-a prins iar a rîde tare cu haz, ş-a zis:
— Apoi n-am spus eu? s-a sfîrşit: are gusturi de boier!...
— Iţi aduci tu aminte, Rariţă, cum a zis ciocoiu — că am gusturi de boier?... şi eu mă uitam la tine, şi tu te uitai la mine!...
Rariţa, iarăşi, îşi aducea aminte foarte bine de toate...
Trei zile a fost foarte fericit Dumitru Nastratin, feciorul lui Hălăngescu. Iar luni dimineaţă, cînd a deschis bătrînul uşa covăliei, jandarmul Petrea Savin i-a pus degetele-n beregată. Şi cu el de beregată a intrat în bordei, a întins o mînă pe cuptor; şi de acolo, de pe cuptor, de lîngă Rariţa, a tras de picioare pînă în mijlocul bordeiului, pe Motică.
Au început şi ţiganca cea tînără şi bătrînii să urle; se trăgeau de cap şi-ntindeau pe urmă braţele spre jandarmul Petrea Savin.

— Aoleo! aoleo! fie-ţi milă, domnule Petrea! că ţi-om da un purcel, numa nu-l duce la moarte!
Şi cum jandarmul scotea în potcovărie pe fugar, — zbucni după ei pe uşă şi Rariţa: cu un strigăt chinuit se trînti cu faţa în jos în pulbere şi începu să se bată cu fruntea de pămînt... Şi bătrînii pe de laturi se văicărau cu mînile la fălci.
Deodată începu să urle şi Dumitrache, cu mînie, dînd din cap, holbîndu-şi ochii:
— Ho! ho! ce urlaţi?... că doar n-am venit aici să nu mă-ntorc... Am venit, mi-am făcut un gust, — acu mă-ntorc la oaste... Ce răcniţi?... Mă duc înapoi şi gata, — doar n-are să-mi ia capul... Ies la raport!...
Cum căzu vorba aceasta, tăcură cu toţii, plini de uimire.
Şi soldatul, cu destulă mîndrie, îşi încheie tunica, îşi lustrui puţin nasturii cu mînica, îşi aşeză capela-n cap, puţin plecată pe ochiul drept şi porni cu jandarmul. Din toate bordeiele răsăreau capete şi ochi care priveau ţintă; dar Nastratin nu se uita nici într-o parte, nici în alta. După dînsul păşeau mărunt ţiganii lui — dar el nu se uita nici înapoi, măcar că-l durea inima.
La primărie i-a ieşit înainte domnul Ambrozie, şeful secţiei de jandarmi. Işi răsuci uşor mustaţa frumoasă, neagră, şi întrebă cu veselie:
— De ce-ai dezertat, ţigane?...
Nastratin îşi luă poziţia reglementară şi salută scurt:
— Trăiţi, domnule aghiotant... acuma se chiamă că mă-ntorc...
Din drum, bătrînii şi Rariţa priveau uimiţi şi se întrebau cu îndoială în sufletul lor de ce domnul

aghiotant tot vesel a rămas și n-a trîntit pe obrazul fugarului patru palme.

In primărie, domnul Matei Pintilescu, notarul, ridică numai o clipă ochelarii lui albaștri, fioroși, — apoi și-i plecă și începu să scîrțîie înainte într-un registru, c-un condei cu peniță mare, galbenă. De lîngă sobă, păși în mijlocul odăii și domnul primar Dumitru Răuț și-și descoperi rîzînd strunga lată din gingia de sus.

— De ce-ai dezertat, țigane? întrebă el fără mînie.

Dumitrache Năstratin voia să răspundă, și zîmbea și el, — dar domnul aghiotant Ambrozie îl fulgeră sub barbă c-un pumn năstrușnic, — și, încrețindu-și buzele, îi zise liniștit:

— Iți vine să rîzi, țigane...

Notarul nu-și ridică ochelarii de deasupra registrului, iar primarele, cu duhul blîndeții, nu-și părăsi zîmbetul, căci se gîndea că Vasile crîșmarul e dus *în jos,* la vin, — și profilul dulce zîmbitor al crîșmăriței îi plutea ca-ntr-un abur, în suflet...

— Ascultă, Dumitrache Nastratin, zise el încet, dînd dintr-un deget... Ascultă ce-ți spun eu... (Și parcă cetea vorbe dintr-o evanghelie.) Cînd te-a chemat țara să-ți faci datoria, nu te-ai gîndit tu că trebuie să îndeplinești această datorie? Ai jurat pe drapel, pentru țară și tron, ș-acu ți-ai călcat jurămîntul... Iți dai tu, Dumitrache Nastratin, socoteală de ce-ai făcut?...

Țiganul nu pricepea decît înmlădierea moale a glasului, — și pîndea pe primar cu ochi șireți. Ar fi vrut să zîmbească, dar îl dureau oasele fălcilor și-i sîngera limba în gură.

— Bine, zise într-un tîrziu primarele după cetanie, domnule Ambrozie, fii bun și dispune trimeterea omului la regiment....

Și jandarmul Petrea Savin trase sabia, după porunca șoptită a aghiotantului, îndreptă pe Motică a lui Hălăngescu spre cazarmă și porni și el în urma lui, — și după dînsul umblau prin pulberea drumului, plecați din șale, întristatele neamuri ale oșteanului.

Dumitrache mergea ușurel. De-un hop scăpase. Va scăpa și de celălalt. Și o să rămîie cu dobînda celor trei zile petrecute în fericire.

Umbla ușurel și cugeta la Rarița lui și la cuptor, — dar se gîndi deodată cu strîngere de inimă și la noaptea cînd se furișase dintre camarazi, sărise zaplazul, ș-apucase drumul spre Petrești. In clipa aceea cînd se hotărîse să fugă, după întîmplările de peste zi, nu era vorba nici de dragostea lui, nici de cuibul lui, nici de meseria lui, nici de zilele verii. Ș-acu mergînd, se gîndea el, în gîndul lui: Au să mă bată poate, au să mă schingiuiască, au să mă trimeată la Galata, dar eu am să spun drept cum a fost!... Dar ceea ce avea el de spus părea a fi lucru grozav, — căci o neliniște îl cuprindea cu cît se apropia de cazarmă — ca în fața necunoscutului.

Pătrunse însfîrșit în ograda căzărmii, — și deodată o sudoare subțire îi răci spatele și pieptul. Cu inima bătînd grăbit, cu buzele tremurînd, se înfățișă în cancelaria companiei, la domnul căpitan. Salută scurt: Trăiți! Iși smunci capela din cap și și-o trecu în mîna stîngă, la șold. Jandarmul dădu lămuririle și hîrtiile, — și se retrase. Dumitrache se simți singur și pierdut; nici măcar suspinele nevestei și a bătrînilor, rămași în drum, nu mai ajungeau pînă la dînsul.

Căpitanul, om ras la obraz, cu mustața căruntă, îl ținti cu ochi mici, verzi.

Vorbi deodată — (cu oarecare blîndeță, căci înaintea lui stătea un recrut) :

— De ce-ai dezertat, țigane ?...

Dumitru Nastratin își pierdu cumpătul. Nu răspunse.

— Hai ? n-auzi ? de ce-ai dezertat ?...

Nastratin căscă ochii, cu groază.

— Trăiți, domnule căpitan... atît putu bolborosi.

— Cum ? Poate ți-a fost dor de-acasă — de chirandă ?

— Și asta... trăiți domnule căpitan...

— Cum ? Și asta... A mai fost adică ceva ?... Ce-a fost ?

— Trăiți... domnule căpitan...

— Ce-a fost, mă ? Te-a bătut v'un căprar, v'un sergent...

— Mai rău, trăiți, domnule căpitan... Mai cumplit decît bătaia... Scrie la reglement, trăiți... să nu raportăm pe *supirior*... Trăiți, dom'le căpitan, da' nu pot... Acu m-am întors... da' mă gîndesc, dacă ne mai duce dom' sergent-major acolo... fug iar, trăiți, dom'le căpitan...

— Da' ce este, mă, unde v-a dus ? unde te-a dus ?...

— La *baia!* trăiți, dom'le căpitan ! izbucni însfîrșit, cu durere, feciorul lui Hălăngescu.

— La baie ? cum la baie ? ce spui tu, mă, de baie ?...

Țiganul duse mînile la piept ca și cum i-ar fi venit înădușeală și amețeală.

— Trăiți, dom'le căpitan, n-am spus nimărui... trăiți, dom'le căpitan, tare m-am îngrozit... Dacă mă mai duce acolo, mor, fug pe lume, trăiți dom'le căpitan !... Ne-a dus într-un fum, într-un abur și-ntr-o căldură și într-o apărie, dom'le căpitan... c-am crezut că mor... Ne-a pus să ne spălăm acolo... Trăiți, dom'le căpitan, porunciți dumneavoastră să nu ne mai pedepsească domnu sergent-major... că fug pe lume, trăiți, domnule căpitan !...

Dumitrache Nastratin se opri, privind cu ochi ațintiți, mari, pe căpitan. Groaza din ziua de baie, fericirea celor trei zile pe cuptorul părinților lui, lîngă Rarița lui, se amestecau, toate treceau prin sufletul lui ca o apă a durerii.

Deodată băgă de samă că domnul căpitan rîde, și încercă și el să zîmbească. Apoi glasul căpitanului izbucni și el tresări :

— Planton !...

Plantonul intră repede, bătu talpa și salută :

— Ordonați !

— Ia pe recrut și-l du la închisoare... Dă-l acolo pe samă !...

Motică, feciorul lui Hălăngescu, ieși cu inima îndoită, — căci căpitanul, măcar că-l privise cu fața veselă, ca altădată boierul Bărbărie, — tot nu pricepuse amarurile lui.

PĂŢANIA UNUI CUMĂTRU

Mai erau două săptămîni pînă-n Crăciun şi iarna încă nu s-aşternuse. Sfîntul Neculai nu durase poduri peste ape, nourii cerului nu scuturaseră zăpezi. Era aşa o vreme lină, parcă făcea a primăvară. Oamenii erau bucuroşi în sat, că mai cruţă iernaticul vitelor.

Dascălul Neculai Grosu abia aştepta sărbătorile. Mai întăi de toate, în sărbători s-a curmat cu postul şi bune trebuie să fie costiţele de purcel care se afumă în pod! Al doilea, în sărbători, sînt ajunurile cu cîştig destul de frumos. Al treilea, avea dascălul nişte claponi îngrăşaţi, grozav lucru! Şi tot la sfîrşitul postului se gîndea; că la urma urmei acesta-i lucrul cel mai de samă pentru un om. De ce munceşte? De ce se străduieşte? Ca să mînînce o bucăţică bună! Şi el copii n-are, griji pînă pe-acolo n-are, — c-o leacă de mîncărică şi cu puţin vinişor s-a îndeletnicit şi el în toată viaţa lui.

Dăscăliţa Irina era şi ea o femeie fără griji. De gospodină, gospodină; lucra lăvicere şi pînzeturi; dar de la o vreme îi era lehamete, căci n-avea doar fete de măritat; şi purcedea pe la vecine, pe la cumătre şi pe la fine. Umbla ca o suveică de colo-colo; şi vorbea, şi întreba, şi da sfaturi felurite. Altfel era plăcută femeie şi era încă tînără. Rumănă şi moale la pieliţa obrazului, cu ochii vii, naltă şi voinică.

Mai ales de afacerile de dragoste ale satului se interesa dăscăliţa Irina. Iscodea şi ispitea încolo şi-n-coace şi nu era dragoste între flăcău şi fată de care să nu ştie şi să nu vorbească ea; nu era casă de văduvă care să rămîie nespionată de ochii ei verzi; nu era nevastă de slujbaş al primăriei ori al curţii, a cărei viaţă să n-o urmărească şi să n-o descoase în toate amănuntele! Nu striga, nu batjocorea, nu spunea vorbe rele şi nu făgăduia chinurile iadului ibovnicilor, dar îi plăcea aşa dumneaei să ştie toate: îşi făcea gura mică şi se minuna, i se umezeau şi-i sticleau ochii.

Nu ştiu din ce pricină avea asemenea plăceri dăscăliţa. Unii spun că din pricina dascălului, care era om cu vîrtute numai la mîncare şi băutură. Tinereţa ei, zilele-i de aur trecuseră cam sterpe, ş-acuma venise o vreme cu primejdie, venise vîrsta cînd femeia doreşte cu foc cele din urmă plăceri. Dascălul arăta mare luare-aminte către toţi purceii, curcanii, şi claponii săi şi ai gospodarilor şi către vinul cel roş al crîşmarului; dăscăliţa Irina avea luare-aminte către alte lucruri ale acestei vieţi.

În iarna aceea chiar i se pregăti dăscăliţei o mare bucurie: primarele, om văduv şi frumos, se împrietenise deodată cu dascălul Neculai. Venise o dată, venise de două ori pe-acasă pe la el, vorbise de una, de alta cu dascălul şi se uitase într-un răstimp, lung, pe gînduri parcă, la dăscăliţa Irina. Privirea aceea dăduse mult de gîndit femeii; făcuse şi pe-o cărturăreasă să spuie cai verzi pe păreţi, despre lacrimi,

despre duşmani, despre o bucurie la aşternut şi altele; şi atît gîndurile, cît şi vorbele babei aduseseră o uşoară schimbare în portul dăscăliţei. Chiar şi dascălul grozav se mirase văzîndu-şi nevasta purtînd fustele cele nouă şi flori, şi mărgele; şi-i grăise chiar:

— Da' ce te-a pălit, Irino? Încă n-au venit sărbătorile, nici nunţi nu sînt încă în sat!

— Sărbătorile şi nunţile după gustul şi inima omului... a răspuns dăscăliţa. Iar Neculai Dascălul nu s-a mai gîndit mult la aceste vorbe şi fleacuri muiereşti, ci a ieşit în ogradă, ca să cerceteze dacă a mai crescut greutatea claponilor lui.

*

Asta a fost la o săptămînă după Sfîntu-Neculai. Era într-o duminică sara. Au mîncat, au vorbit de una, de alta, şi dascălul, pe la opt ceasuri, a început să caşte de-i pîrîiau fălcile. Dăscăliţa Irina i-a aşternut, el s-a culcat într-un pat nalt şi larg, în fundul odăii, lîngă căldura sobei.

Femeia a ieşit pe-afară, a dat mîncare cînelui, a închis poiata paserilor. Era întuneric mare, frig nu se simţea şi era o linişte în tot satul, parcă toată suflarea amorţise. Dăscăliţa se uită spre stele: clipeau vioaie, mari, păreau nişte flori de aur. Se strecură încet pînă la poartă. Departe, cine ştie unde, într-un capăt de sat, nişte copii încercau un fluier, o dobă, un buhai, — făceau probă de urătură pentru Sfîntu-Vasile. Un cîne începu să latre la o casă vecină. Apoi tăcură toate, se întinse iar o linişte ca o apă; şi dăscăliţa Irina deodată îşi aduse-aminte de unii ani ai tinereţii, de sărbătorile altor vremi, de ceasuri de plăcere care zburaseră; şi oftă, pe gînduri. Îşi aveau

ale lor farmece nopţile acelea depărtate cînd stătea tîrziu la gazorniţă şi-şi spăla părul cu borş şi-l împletea strîns în cunună; cînd într-un tîrziu, pe cînd toţi dormeau, se strecura pe cuptor, şi aştepta să vie flăcăul cu care trăia bine să bată în ochiul de sticlă cît pumnul, ce răspundea la spatele casei. Vremuri depărtate, — tinereţă şi dragoste prăpădită! Nici flăcăul nu mai este, căci a murit la un drum lung; şi clipele de lumină de-atuncea s-au stîns. Acu-i singură, fără bucurii. Are să intre în casă; are s-asculte cum suflă, fluieră şi horăie ciudat dascălul în culcuşul lui şi ea n-are să poată dormi pînă-ntr-un tîrziu.

Se rezemă cu pieptul de poartă şi-şi duse pumnii la tîmple.

Cineva trecu pe drum încet. Auzea paşi prin întuneric; văzu ş-o umbră. Tresări.

— Bună sara... zise un glas.

— Bună sara... răspunse dăscăliţa. Avu un fior de bucurie; apoi rămase tristă. Crezuse că a trecut primarele. Dar nu, era numai un om oarecare, o umbră.

A intrat într-un tîrziu în casă, înfiorată de frigul nopţii. S-a închinat la icoane, a potrivit candela, s-a culcat. Multă vreme n-a putut dormi din pricina sforăiturilor dascălului. Într-un tîrziu o cuprinse uşor ameţeala somnului; i se păru că bate afară, mînios, cînele; dar o încingea o lene mare ş-un fel de trudă. Cînele tăcu; ea se simţi deodată furată de-o umbră misterioasă şi adormi.

Dimineaţa, dascălul ieşi tropăind să-şi vadă cobăile; şi-ndată, din casă, femeia îl auzi urlînd cu mînie şi suduind în toate felurile.

Se năpusti grabnic în prag.

— Ce este, omule?

Dar dascălul se trăgea de cap și se tînguia în gura mare.

— Vai de mine și de mine! Cum se poate una ca asta? Unde-s găinile mele? unde-s claponii mei?...

— Ce vorbești, omule?...

Dascălul o privi fioros și-i strigă cu mînie:

— Hoții... au furat toate găinile, toți claponii!...

— Cum se poate! strigă cu groază femeia, pocnindu-și palmele una de alta.

— Le-a furat! urlă dascălul cu amar. Cine? Unde-s? Douăsprezece găini și cucoșul, șase claponi... Of! și începu să se tragă de cap.

— Dar cine, omule? cine să le fi furat? țipă femeia.

— Eu știu? nu știu! răspunse cu glas înfricoșat dascălul. Un borfaș, mînca-l-ar temnița pămîntului!...

Femeii îi veniseră lacrimi în ochi. Dascălul începu a cerceta penele împrăștiate și după ele gîci urma furilor. Deodată tăcu și porni spre fundul grădinii, încovoiat spre pămînt, cercetînd. Privea pe furiș la dreapta și la stînga, ridica nasul, adulmeca vîntul ca un prepelicar.

Nevasta se văicără o vreme în preajma poieții, umblă și ea pe urma fulgilor pînă-n fundul grădinii și simți o căldură ș-o amărăciune în coșul pieptului gîndindu-se că nu s-a sculat peste noapte cînd a auzit cînele hămăind întărîtat. Simțea remușcare ș-un fel de jale pentru atîtea paseri de dînsa crescute, de dînsa hrănite, intrate acu pe mîna unor calici, care poate le-au tăiat și le ospătează, rîzînd și de ea și de pîntecele cel mare al dascălului Neculai!

Își luă în grabă cațaveica pe umeri și se repezi pînă lîngă biserică, la baba Floarea. Intră în căsuță

gîfîind, și baba-și întoarse spre ea, din fumul vetrei, nasul coroiat și ochii mititei ca două mărgele.

— Doamne, mătușă Floare, pentru un mare nacaz am venit!

— Dă, dragul mătușii, stăi și dumneata colea pe laiță, și să vedem...

— Să vedem ce-or spune cărțile, mătușă, că eu îs cu ochii legați și mută. Dacă nu știu, nu știu!

Tăcu. Bătrîna începu a înșira pe măsuța rotundă cărțile-i unsuroase. Din cînd în cînd se uita cu luare-aminte la fața cufundată în gînduri a dăscăliței, și-i luceau ochii ca la mîța care se tot învîrtea și sfîrîia, pe sub brațele-i osoase.

— Hm! mormăi ea încet, după ce orîndui bucățile de hîrtie. Aici este o supărare mare. Și începu a bate cu un deget negru și cîrligat peste popa de cupă. Este aici un om roșcovan, care văd că are mare supărare, mare mînie...

— Aista-i dascălul, șopti fără voie dăscălița.

— Nu știu, draga mea, c-a fi domnul Neculai, c-a fi altul, da-l văd că-i cu scîrbă și cu mînie... Ș-aici s-arată inima dumnitale cu lacrimi multe pentru un om cu ochii negri ș-ai să primești o veste... Din pricina aistuia cu ochii negri-i toată supărarea. Dar trece, s-arată ceva trecător, și-ți vine după supărare bucurie cu dar de dragoste...

— Lasă asta, vorbi deodată dăscălița Irina. Știu eu ce vrei să spui dumneata, dar eu am venit pentru o pagubă.

— Apoi, draga mea, și paguba s-arată... pagubă de bani... Iaca, să văd ce spun ș-a doua oară cărțile...

— Eu caut altceva, paguba-i de paseri...

— Apoi paserile-s furate... zise repede baba, ridicîndu-și ochii scăpărători.

Dăscăliţa dădu din cap de sus în jos uimită. Abia putu îngîna : Aşa-i.

— Draga mea, paserile furate nu-s departe, zise baba domol, gînditoare. Este un om cu ochii albaştri şi unul cu ochii negri, vezi dumneata ? aiştia ! Le-au luat, draga mea şi le-au ascuns. Ş-aşteaptă să vadă ce-a fi întăi... Da-s cu mare frică... Se tem, draga mea, care nu se mai află ! Da' s-arată c-aveţi să le găsiţi... cîte s-au furat, zece, douăsprezece...

— Şaptesprezece ! şopti dăscăliţa.

— Şaptesprezece ! Aveţi să le găsiţi pe toate. O femeie are să vie să arăte pe hoţi.

— Aşa ? cine să fie ?

— Femeia s-a arăta ea singură cine-i. Dar cei ce au făcut aşa faptă nu-s oameni cumsecade, crede-mă...

Dăscăliţa Irina, mişcată şi bucuroasă că are să-şi găsească paserile, începu deodată a povesti cu mare mîhnire cum a găsit poiata goală ; paseri crescute de mîna ei, hrănite de mîna ei ; şi cît de amărît era dascălul şi mînios cumplit. Iar baba o asculta cu mîna la gură, ş-o mîngîia, căci cărţile spuneau că paguba se arată întoarsă !

Dăscăliţa Irina ieşi, cu ochii roşi, de la cărturăreasă. Acasă găsi pe dascăl buimac : trîntea şi suduia în toate părţile.

— Numai unul a lăsat ! strigă el cu amărăciune. Unul singur. Şade înfricoşat într-un colţ de poiată. Ce să fac cu unul ? Mai bine-l lua şi pe acesta ! Mă duc la primărie, mă duc la jandari. Dacă aflu pe ticălos, numai una-i trag în numele tatălui ! Intru cu el într-un pacat ! Da' tu unde-ai fost ?

— Am fost la baba Floarea... Mi-a căutat în cărţi...

Dascălul zîmbi, cu mult scepticism.

— Hm ! Ce poate să ştie o babă ?...

— Mi-a spus tot... răspunse cu sfială femeia. Hoţii sînt doi ; mi-a spus şi cîte paseri ne-a furat !

— A spus asta ? vorbi cu mirare adîncă dascălul.

— Da. Ş-a mai spus că avem să le găsim.

— Cum se poate ! Ei, iaca, asta parcă nu-mi vine-a crede... Adică să vedem ; mă duc eu la primar, mă duc la jandari, trebuie să scociorască ei, să strîngă-n chingi pe toţi borfaşii, trebuie să-mi găsească paserile ! Mai ales la claponii ceia cînd mă gîndesc, îmi vine ca o nebuneală !

— Du-te şi la părintele Ion ! zise deodată, cu foc, femeia.

— Cum ? da' ce să fac la părintele ?

— Doamne, Neculai, s-au mai văzut de-acestea. Să facă rugăciuni, să-i ajungă o boală, să li se rupă o mînă, un picior, — cum să ne fure ei nouă munca noastră ?...

— Ai dreptate... zise dascălul, plecînd într-o parte capul.

Apoi îşi luă ciomagul, căciula cea mare şi blăniţa şi porni cu multă nădejde şi cu multă mînie să-şi caute găinile şi claponii.

*

Toată ziua dascălul a umblat, a cercetat ; s-a tînguit ş-a blăstămat. Iar dăscăliţa a stat acasă singură, cu gîndurile. Incet-încet supărarea i-a mai scăzut. După vorbele babei, cu rugăciunile pe care avea să le facă preotul, nădăjduia să iasă la un sfîrşit bun. După amiază, pe cînd torcea nişte in, i-a venit chiar a rîde, aducîndu-şi aminte de răcnetele de di-

mineață și de pumnii pe care și-i trăgea în cap dascălul.

— Doamne, iartă-mă ! zise ea încet bătîndu-se cu mîna peste gură.

Ușor, apoi, o furară gîndurile în altă parte. Trebuie să fie ș-o mare șireată baba Floarea. Cum căuta ea s-o aducă cu nacazul, cu bucuria la așternut și cu omul cel cu ochii negri ! Omul cel cu ochii negri e Grigore Popa, primarele. Un om cu ochii negri și cu mustățile lungi.

— Adică de unde le scoate baba toate acestea ? Cum de iscodește ea, cum află ? Trebuie să arate ceva cărțile, nu se poate. Este aici un adevăr la mijloc. — Și rămase cu mintea ațintită asupra fericirii pe care i-o prevestiseră cărțile bătrînei. Acum era deplin încredințată că trebuie să i se întîmple ceva după prorocire ; și cînd se sculă să aprindă lampa, auzi pași afară, se plecă repede și se uită pe fereastră și dădu drumul unui țipăt de uimire. Rămase pierdută, cu chibriturile în mînă. Prin amurgul albăstriu, văzuse lămurit dinaintea ușii pe primar. Acuma îi auzea zgomotul pașilor în tindă. Fără să-și dea samă de ce face, puse cutiuța pe policioara hornului și deschise ușa. Inima îi bătea în piept.

Primarele se plecă intrînd și rosti vesel :

— Bună sara. Bucuroasă, bucuroasă ?

— Nu-s prea bucuroasă... răspunse dăscălița. Bună sara, poftim.

— Da' de ce ? ce s-a întîmplat ? Așa-i, am auzit, cu tălhăria de astă-noapte... Ei, ce să-i faci ? Sentîmplă...

— Poftim, stăi... vorbi după un răstimp, cu voce mișcată, dăscălița Irina.

Primarele se așeză pe pat ; dăscălița rămase în picioare, lîngă horn.

— Cred că ești destul de supărată... zise domnul Grigore Popa și începu să caute o țigară prin buzunările surtucului.

— Dă, mi-a mai trecut...

— Așa ? atunci bine. M-am întîlnit cu dascălul. Era supărat rău... Mă gîndesc : Ia să văd ce face cumătra Irina ?... Mă gîndeam că-i fi supărată...

— Vra să zică știai că nu-i dascălul acasă !... grăi rîzînd dăscălița. Cauți chibrit ? Iaca chibrituri.

— Hm ! da ! știam ! răspunse primarele și începu a trage pripit fum după fum. Da' cred că nu te-ai supărat...

— Vai, cumătre Grigore, tot de supărare și iar de supărare... Da' las-o la boala ; noi să fim sănătoși ; și găinile s-or găsi ele...

— Așa-i, am pus pe vătăjei, am pus pe jandar să caute ; umblă și cumătru Neculai val-vîrtej...

— Și dumneata în loc să-l ajutori, vii să mîngîi pe cumătra...

Amîndoi începură să rîdă. Întunericul creștea.

Primarele zise :

— Da' de ce stai în picioare ?

— Ce să fac și eu ? Am stat destul... Da' chibriturile unde-s oare ? Trebuie să aprind lampa.

— Da' lasă, cumătră, chibriturile. Dacă aprinzi lampa, ne văd oamenii din drum...

Începură iar a rîde, încet. Apoi tăcură un răstimp.

— Doamne, cumătre Grigore, zise femeia, să te afle acu dascălu la mine, prin întuneric, după cît e de mînios pentru găinile lui, ar fi în stare să facă o poznă...

Primarele tăcu. Apoi tuşi uşor. Cumătra zîmbea prin întuneric, cu inima zvîcnind.

Deodată se auzi afară glasul dascălului ; şi dăscăliţa Irina gemu cu spaimă, cutremurîndu-se :

— Vai de mine şi de mine, ce fac eu acu ?

Domnu Grigore Popa se ridicase în picioare şi căuta să se vîre undeva.

— Pe ici, cumătre, pe ici... şoptea iute dăscăliţa, ieşi pe dindos !...

Domnu Grigore din fugă strînse de mînă pe dăscăliţă, se lovi de ceva, ieşi pe uşa de dindos, — şi dascălul, tot mînios, cam cu chef din pricina năcazului, năvăli în tindă, pe din faţă. Începu să strige :

— Irină, bre ! Da' ce stai prin întuneric ? Aprinde repede lampa !

— Încet, încet, omule, iaca o aprind. Ce este ?

— Cum ce este ? Nu-i nimic, n-am găsit nimic, am căutat, am umblat, degeaba ! Aprinde lampa, ad-o încoace. Umblă mai repede, ce umbli parcă eşti împiedicată ?

— Încet. Iacătă-o. Ce-ţi trebuie lampa ?

— Cum ? Ad-o încoace. Mi-a mai rămas claponul cela. Am să-l tai, să nu mi-l fure la noapte şi pe acela. Încaltea să-l mînînc eu !

— Da' lasă acu claponul. Intră în casă, spune pe unde-ai fost, ce-ai făcut !

— Nu ! s-a sfîrşit ! Am să-l tai. Ţine lampa. Hai cu mine !...

Dascălul Neculai deschise cu zgomot uşa şi se repezi în ogradă, dindos. Dăscăliţa venea cu lumina în urmă şi căuta să-şi înfrîneze omul :

— Ascultă-mă, Neculai, lasă-l... Acu ţi-ai găsit ?...

— Nu ! am să-l tai ! strigă cu glas grozav dascălul şi trase cuţitul din tureatca cizmei.

Dar deodată se opri încremenit. De lîngă poiata paserilor, o mogîldeaţă neagră zvîcnise în sus şi se năpustise spre gard. Cînele începu să zăpăiască.

— Nu ţi-am spus eu ? urlă cu disperare dascălul Neculai. Iaca hoţul, a venit şi după cel rămas !... Hoţii, oameni buni, hoţii !...

Deodată tăcu şi cu cuţitu-n mînă se năpusti şi el peste gard, pe urma fugarului. Îl zări la cotitură, gemu cu mînie, se încordă şi-şi adună toate puterile. Fugea, parcă se prăbuşea de pe o înălţime. — Iar primarele alerga cu groază şi se gîndea ce păţeşte dacă-l prinde dascălul : Ce ai căutat la mine ? Ce-ai căutat la muierea mea ? — M-a simţit ; a ieşit afară ş-a zis că mă taie ! — Ori crede că am venit la poiată, şi iar mă taie ! Doamne Dumnezeule, nu mă lăsa !

Şi c-o groază nebună fugea, cotea pe hudiţi şi simţea pe dascăl tropăind şi icnind după el. — Felurite gînduri i se zbăteau în creier. Şi deodată, în spaima lui, parcă cineva îl prăbuşi spre o poartă a unui romîn. Sări pîrleazul, se prăpăstui asupra casei, începu a bate cu pumnu-n uşă, apoi trecu în fundul grădinii, se azvîrli pe altă hudiţă. Şi în lătrăturile întărîtate ale cînilor, dădu năvală în ogradă şi dascălul. Se arătă şi omul c-o scurtătură de lemn în mînă, strigînd : Care-i acolo, măi ? Dar dascălul zărise umbra primarelui, auzise gardul pîrîind ş-o împunse la fugă într-acolo. Omul cu scurtătura şi cu cînii se luă după el, cu larmă, cu strigăte mari : Hoţii, săriţi ! — Şi deodată se deşteptară împrejurimile, dînd năvală asupra hoţilor de paseri, despre care toată ziua grăise dascălul Neculai. A fost mare năcaz şi mare comedie ; şi cumătra Irina s-a repezit tremurînd la baba Floarea, să vadă ce-or mai proroci cărţile.

Într-un tîrziu s-a întors prăpădit acasă dascălul. Pînă una alta căpătase cîteva ciomege pe la răscruci de drumuri și se luptase cu armiile de dulăi. Despre hoț și despre claponi nici pomină. Și iar gemea și blăstăma; acuma răgușise de atîta gemăt și blăstăm!

Iar la primar a trebuit să se ducă a doua zi părintele Ion, să-i cetească moliftele sfîntului Vasile.

UN DUȘMAN

Acuma pot să dau în vileag această scrisoare; prietinul care mi-a scris-o, nu demult, năprasnic, și-a pus capăt vieții.

Dragă Dumitre, îmi scrie el, am să-ți fac mărturisiri ciudate, să mă crezi însă că acum cînd îți scriu sînt om în toată firea.

Am să încep cu o întîmplare care ți-i cunoscută și ție de astă-vară, cînd am petrecut o săptămînă la voi. Îți aduci aminte: veneam de la baltă, de la pescuit, noi amîndoi, cu doi oameni din sat. Era în amurg și peste livezile Dobrenilor plutea ca un fum luminos. O tăcere mare se întindea peste toate; de tăcerea aceea adîncă îmi aduc bine aminte: o asemănam, mergînd și gîndindu-mă și bucurîndu-mă de dînsa, cu luciul mării încremenit ca o oglindă. Oamenii care duceau năvodul îngreuiat de apă își conteniseră vorba și suiau după noi cărarea prăvălatică. Nici noi nu grăiam și știu bine că mă gîndeam cu un fel de fericire la lucrul acesta: că tăcem cu toții...

Am intrat în sat; lumina scădea, dar creștea tăcerea. Ș-acuma mă gîndesc de ce tăcea așa satul în

amurgitul acela și de ce simțeam eu așa în mine, ca ceva viu, tăcerea aceea.

Îmi aduc aminte că, trecînd pe dinaintea casei lui Gavril Rotaru, o fată tînără, cu ochii negri, sta la poartă, nemișcată, în pîcla înserării. Dar în ogradă nu era foc, la ferestrele casei, în fund, nu luceau lumini. Și tocmai atunci îmi umbla prin cap o vorbă a noastră de peste zi, asupra curajului. Tu poate ai uitat-o: ziceai că ești un om cumpănit; la o împrejurare grea ți-ar fi frică întrucît ți-ai simți primejduită viața... Eu m-am înflăcărat atuncea; știu că strigam: Eu nu cunosc frica! Acu cîțiva ani, pe cînd făceam armata la Brăila, treceam Dunărea și stam noaptea la pîndă, în bălți; și dormeam în colibele haidăilor de pe acolo, ș-aceia-s oameni care sînt în stare să te zugrume pentru un franc. Și mie frică nu mi-a fost!

Toate se înlănțuie limpede în amintirea mea. Tocmai mă gîndeam la asta, tocmai întorceam capul să mai văd umbra fetei neclintite la poarta casei lui Gavril Rotaru, — cînd undeva, aproape de noi, în sat, ca și cum s-ar fi spart o ghiulea de tun, izbucniră răcnete de mînie.

Cineva striga: Dă-te-napoi! dă-te-napoi!

Ș-un glas fioros răspundea: Nu te apropia că trec cu furca prin tine!

O clipă a fost. Mi s-a zguduit inima, am simțit ca o lovitură de măciucă în cap, nu știu pentru ce am smuncit năvodul pe care cu greutate îl duceau cei doi oameni, l-am umflat în spate ș-am apucat-o la deal, pe huliță, într-o goană sălbatică.

În cîteva clipe am ajuns acasă. Am lăsat la poartă năvodul și gîfîind grozav, de parcă-mi venea să mor, m-am lăsat pe o margine de cerdac. Maică-ta, surorile tale, s-au adunat spăriate în jurul meu: Ce este? Ce s-a întîmplat? — Abia puteam geme: Nu-i nimica, nu-i nimica! și mă uitam cu spaimă spre năvod.

Cînd ai ajuns și tu acasă, ai povestit tuturor, rîzînd cu lacrimi, spaima mea. Ah! cum te uram în clipele acelea! Mă temeam parcă să te privesc, ca să nu-mi vezi ochii arzători; mă uitam într-o parte și cercam și eu să rîd. Dar nu puteam rîde. Am strigat: Eu nu sînt romantic! Eu nu sînt viteaz ca tine! N-ai auzit cum strigau oamenii aceia? Dacă m-ar fi ucis?

Ați tăcut atunci, și-ndată am prins a rîde și eu.

Pe urmă m-am liniștit. Am mai vorbit noi despre asta, am căutat să facem o legătură între tăcerea amurgului, liniștea de somn a sufletului și-ntre izbucnirea de glasuri. Am căutat să stabilim și oarecare formule, bazîndu-ne pe psihologie. Eu eram cel mai puțin interesat în chestiunea aceasta și tu te mirai: De ce? — Cu cea mai mare luare-aminte ascultam și priveam la ceea ce începea să nască în mine. Îmi supravegheam toate tresăririle dinlăuntru și toate mișcările care urmau acestor tresăriri. Tu nu bănuiai nimic, pentru tine eram liniștit. Eu însă stam la pîndă. Cînd veneam sara de la tîrg, tu nu băgai de samă cu cîtă luare-aminte priveam înainte, supraveghind mișcarea drumului; cînd se arătau umbre omenești, tu nu băgai de samă cum, încet, treceam în dreapta ori în stînga ta, ca să nu fiu de aceeași parte cu trecătorii. Dar tu nu știai, iar, că încercam să lupt: cîteodată treceam eu pe lîngă oameni, înspre partea lor, — dar ce strîngere era în sufletul meu, și ce destindere grozavă după aceea! Oftam prelung, trudnic. Și tu rîdeai și mă socoteai amorezat... Lupta mea apoi ca să nu mă scol noaptea necontenit, să cerc ferestrele și încuietorile ușii; lupta mea ca să n-aduc în casă, la îndămînă, toporul... Nu știu de ce, dar mi

se înfipsese în minte ideea că toporul e singura armă bună de apărare.

Am plecat înainte de sfîrşitul vacanţei, simţeam cum creşte în mine ceva tulbure: mă temeam parcă să mai prelungesc şederea la voi.

Mi-am început slujba la gimnaziu, mi-am început în orăşelul acesta trist viaţa singuratică, într-o odaie de hotel. Făceam plimbări lungi, ieşeam la margine, în crîngurile bătute de cel dintăi brumărel de toamnă. După-amiezile acestea de septemvrie aveau un farmec blînd şi liniştitor. Cîteodată venea pe sus, de pe ogoare, o dumbrăveancă cu penele albastre şi verzi lucind în soare; cîteodată un iepure sărea de la marginea unui hat... Auzeam departe un cîntec; apoi stătea şi vîntul, lăsînd să se întindă liniştea ca o apă. Şi mă uitam de departe la frunzişul crengilor şi livezilor multă vreme: colorile cele mai vii se amestecau, îmi desmierdau privirile şi-mi umpleau de armonie sufletul. Mă simţeam bine altfel, mîncam cu multă poftă. De sănătos, ştiam că sînt sănătos. Despre asta m-a încredinţat rîzînd şi un prietin doctor. M-a bătut peste spate şi-a zis:

— Ai oftigă rusească, dragă... Aş vrea să fiu bolnav ca tine...

Începeam şi eu să mă conving că n-am nimic.

Dar iată că într-o noapte cineva m-a zguduit de umăr. Am tresărit din somn şi m-am ridicat în capul oaselor. Lumina lunii intra pe geam, îmi îneca odaia. Am început să mă uit cu luare-aminte prin ungherele negre, apoi am prins să dezbat în mine această întrebare: Am închis uşa şi ferestrele bine, asară? — Ştiam că le-am închis, după obicei. Totuşi mă întrebam cu sufletul răcit deodată: Le-am închis bine oare? — Pe urmă am căutat să-mi amintesc dacă nu

cumva am avut vreun vis urît. Nu, ca în orice noapte, dormisem bine, fără visuri. — Cugetînd aşa, stam la îndoială: să mă cobor din pat să cercetez uşa şi ferestrele, să caut prin colţuri, sub pat... N-am îndrăznit.

Tulburările acestea s-au înmulţit în nopţile de ploaie. Atuncea mă chinuia alt gînd: bate vîntul şi plouă şi nu pot auzi pe cei ce vor să intre la mine...

Apoi într-o duminică, în octomvrie, am ieşit pe înserate ca să mă întîlnesc cu un prietin. Hotelul unde stau eu e o clădire veche într-un fund de uliţă lungă. Cum am ieşit, m-a izbit deodată lucirea fantastică a asfinţitului între acoperişurile negre ale străzii. Mergeam singur, nimeni nu venea, nimeni nu se ducea, — numai în capăt, pe lumina asfinţitului, cineva se oprise, ca o umbră neagră. Mă întrebam: De ce nu s-au aprins încă luminile pe la case? Geamurile, în bătaia asfinţitului, aveau o lucire roşcată: mergînd, le priveam necontenit.

Deodată m-am oprit. O întrebare m-a cutremurat: De ce stă omul acela în capătul uliţii? Nu văd pe nimeni altul. Pe cine aşteaptă el? Pe mine m-aşteaptă. De ce mă aşteaptă?

Cum stam aşa, văd că umbra se mişcă şi porneşte repede spre mine. M-am simţit atunci deodată luat de o putere năprasnică. M-am întors ş-am început să fug. Am slobozit şi o chemare, un răcnet de ajutor: Săriţi! mă urmăreşte! — Am intrat cu capul înainte în hotel, am suit într-o clipă scările, m-am izbit în uşa odăii, am deschis-o, am închis-o, am întors cheia în broască, — ş-am rămas în picioare, tremurînd, ascultînd.

Nu s-auzea nimic în juru-mi. Numai în mine bătea inima cu zgomot. — Într-un tîrziu am avut un gînd

luminos în tulburarea mea. Poate în capătul uliţii era prietinul care mă aştepta! Dar toţi nervii, toată simţirea mea se împotrivea acestui gînd; parcă ceva gemea în mine: M-a urmărit, mă urmăreşte!

Despre alte fapte mărunte care mi-au chinuit viaţa, nu-ţi mai vorbesc. Induram zguduirile acestea străine şi sălbatice şi mă întrebam: Ce este? Tata şi mama au fost oameni voinici care au trăit mult; n-au vorbit de spaime niciodată, nu i-am ştiut niciodată fricoşi. De unde s-au iscat, deodată, aşa tîrziu, în mine zvîcnirile acestea supraomeneşti?

Zi cu zi îmi creştea suferinţa. Nu-ţi mai spun ce-am încercat în fiecare ceas al zilei şi al nopţii pînă ce-am ajuns la o adîncă şi grozavă convingere: că este cineva care mă urmăreşte; unul sau mai mulţi... Mă urmăresc mai mulţi oameni, ca să mă zugrume.

Convingerea aceasta tainică o păstram în mine, n-o împărtăşeam nimănui. Stam necontenit cu ochii la pîndă, cercetam feţele oamenilor, le ascultam înmlădierile glasurilor. Aveam în ochi ceva pătrunzător, simţeam în mine o putere de a descurca gîndurile tuturor: o lumină surprinzătoare îmi umplea mintea.

Dar suferəam. Am ajuns la un lucru pe care mi-i ruşine să ţi-l mărturisesc. Cînd vin sara acasă, ceva îmi spune: Fii prevăzător! Ş-atuncea începe chinul. Stau în josul scării pînă ce nu mai văd pe nimenea şi nu mai aud nici un zgomot. Atunci, încet, îmi trag ghetele din picioare. Şi pe furiş, numai în colţuni, sui scara... La fiecare pas mă opresc, îmi ţin răsuflarea şi ascult... Sus, îmi alăturez pe nesimţite urechea de uşa odăii mele... Ascult multă vreme... Apoi răsuflu adînc; pun ghetele jos şi scot un chibrit, de mai-nainte pregătit, din buzunar. Pun mîna uşor pe clampă, — şi dintrodată trag chibritul şi-l aprind,

şi-n aceeaşi clipă deschid uşa ş-o izbesc de părete (aşa mă încredinţez că nu mă pîndeşte nimenea după uşă). Asta o fac ca într-o scăpărare de fulger; şi tot în aceeaşi clipă fac doi paşi în odaie şi mă las pe vine, cu chibritul aprins: la lumina lui cercetez subpatul şi ungherele întunecoase... Aprind apoi lumînărica, închid uşa cu cheia, mă las pe un scaun cu capu-n piept, şi-mi ascult bătaia inimii; o bătaie ciudată, parcă izbeşte cineva cu pumnul în părete...

Asta o fac în fiecare sară, de atîta vreme.

Acu cîteva nopţi m-am trezit brusc. Era-ntuneric adînc în odaie. M-am dat repede jos din pat, şi am început s-ascult. Un gemăt prelung, şi chinuit, s-auzea undeva într-o odaie a hotelului — poate lîngă odaia mea, ori în a treia odaie... M-a cuprins un tremur iute; am vorbit încet, singur, foarte desluşit: Noaptea asta au ales-o! — In vîrful degetelor m-am apropiat de uşă: era încuiată. In vîrful degetelor m-am întins la fereastră ş-am ridicat un colţ al storului: pînă jos era ca o văgăună neagră. Mi-am tras hainele pe mine, am pus mîna pe revolverul de pe masă, m-am aşezat pe un scaun în mijlocul odăii ş-am început iar s-ascult gemătul depărtat. Cîteodată se oprea, — apoi pornea iar, mai chinuit, mai dureros. Mă uitam şi la uşă şi la fereastră şi stăteam gata. Aveam o bucurie sălbatică în mine: eram convins că acei care mă urmăresc ca să mă zugrume au greşit odaia şi au nimerit la altul... Aceluia îi isprăvesc viaţa prin întuneric. Eu totuşi stăteam gata, — poate bagă de samă că s-au înşelat şi tot mă cearcă...

După noaptea asta, în care am fost fericit şi am tremurat, am stat iar şi m-am gîndit: De unde vine, de unde iese şi mă izbeşte valul acesta de spaimă? Viaţa mea e stăpînită de un gînd de moarte de cînd

o ființă se deșteaptă întruna în mine și-mi cutremură lăuntrul. Mă întreb necontenit: De unde a venit acest necunoscut? — Eu sînt un om în toată firea, la urma urmei sînt în stare să pricep că pricini adevărate de spaimă nu sînt în juru-mi; cu toate acestea, cînd ajung sara în josul scării, necunoscutul acela, fiara aceea necunoscută, se deșteaptă ca fulgerul în mine, ea poruncește întregii ființi, ca într-o înfrigurare îmi scot ghetele, ca un animal ușor mă urc spre ușă, ascult, aprind chibritul și îndeplinesc toate celelalte porunci. Și mintea ascultă ceva dinlăuntru și se îngrozește deodată, — ca și cum deșteptarea acestei ființi ar aduce după sine deșteptarea altei lumi, din vremuri neguroase.

N-aș putea cu nici un chip să-ți zugrăvesc aici chinul grozav care acuma în fiecare sară se deșteaptă în mine și care zilnic crește și mă cucerește în întregime.

În asemenea ceasuri cugetarea mea e ca un lucru mort. Ș-acuma aproape sînt sigur că peste puțină vreme mi se va ridica spre frunte mîna cu revolverul, — mișcată de o întunecată putere care e-n mine, care mă chinuiește, pe care n-o înțeleg.

UN OM PIERDUT

Sublocotenentul Grigore Damian cătră ai săi — la 6 spre 7 septemvrie 1877.

De și sînt trudit peste măsură, nu pot să dorm în noaptea asta. Au tăcut tunurile Plevnei, au tăcut ș-ale împresurării; o împușcătură iute, care ne-a scos buluc afară, a contenit, nu știu unde a fost, — poate au mai căzut cîțiva de ai noștri... Acuma dorobanții mei din vizunii dorm somn de plumb; numai cei din șanțuri, în mîzga pămîntului și în răceala nopții, știu că-și vor fi blăstămînd, săracii, zilele. Cît îs de tari și cum rabdă în tăcere oamenii aceștia: parcă mă străbate un fior de înduioșare!

Azi, înainte de amiază, cînd îi pregăteam pentru atacul de la Grivița a doua, se rînduiau tăcuți, își cercetau puștile și-și strîngeau centuroanele. Erau cu ochii duși, cu gîndurile călătorite pe la vetrele lor. Dar n-auzeam un glas de tînguire, de păreri de rău, nimenea nu pomenea de cei de-acasă. Doi au îndrăznit să glumească chiar, doi mehedințeni: eu îi știam oameni tăcuți și cumpăniți. Amîndoi din compania mea. Dumitru Sultan din Padina și Dumitru Hapciu din Pluta. O glumă ciudată.

Hapciu a zis cătră celălalt:

— Măi camarade, cînd om intra în șanțurile lor, au să te înalțe turcii sultan!

Iar Sultan a răspuns strănutînd:

— Hapciu!

Cei din jur au prins a rîde.

La atac amîndoi au căzut cei dintîi și au pierit zbătîndu-se subt ochii mei.

Acuma în noaptea asta, vreau să vă scriu ce s-a petrecut cu Neculai Călin, văru-meu: tot m-ați întrebat de el. Îmi spuneți că nici o veste n-a venit de la el nevestii lui, nici nimănui. Nici de acum înainte n-are să mai primească nimeni veste de la el: a murit azi. — Eu, mulțămesc lui Dumnezeu, am scăpat cu zile. Am trecut prin mare cumpănă și am avut mare noroc.

Ieri sară, vine Călin la mine. Nu-l văzusem de-o săptămînă. Mi se părea ațîțat ca niciodată și foarte serios. Eu îl știam omul petrecerilor și al ticăloșiilor. Am stat și m-am uitat la dînsul. S-a întîmplat să fim numai noi singuri în bordei.

Mi-a întins mîna, m-a întrebat:

— Ce mai faci, Grigoriță?

— Bine, domnule locotenent, zic; da' dumneavoastră cum o mai duceți la comandament?

El m-a privit în tăcere, apoi s-a așezat lîngă mine pe un scăunaș. A zis cu glas scăzut:

— Am să vorbesc ceva cu tine, Grigoriță... Dintre toți de aici, numai pe tine te am mai de aproape... Poate-or întreba cei de acasă cîndva de mine; să știi și tu ce să le spui.

M-am uitat cu mirare la el. A prins a rîde privindu-mă drept în ochi, un rîs prefăcut, vedeam eu bine, apoi și-a plecat ochii într-o parte și cu dreapta a început a-și răsuci neliniștit mustața.

Începu, tresărînd parcă:

— Tu știi, dragă, că dacă n-aș fi avut o leacă de protecție, aș fi prăpădit cu rușine epoletele... Acu mă gîndesc eu cu jale la toate prostiile pe care le-am făcut! Ce te uiți mirat la mine? Știi și tu de toate, precum știu toți: că am cheltuit averea nevestii, că am făcut datorii, că am jucat cărți ș-am pierdut de vreo cîteva ori și solda oamenilor... Parcă eu nu știu că le cunoști toate? De cînd am venit aici, alăturea cu camarazi vechi, cu foști prietini, nu simțesc eu privirile tuturora? (Începu a rîde în silă.) Acuma nu mai sînt dintre-ai lor; vorbesc cu mine numai cînd sînt nevoiți, în interes de serviciu; mă ocolesc oricînd pot; ba unii povestesc despre ofițeri osîndiți pentru fapte rele, povestesc într-un chip anumit, de mi se ridică tot sîngele în obraz de mînie și de rușine! Toți, și cel mai tînăr dintre dînșii și cel sosit acuma din școală, știu că am fost dat în consiliul de reformă și era cît pe ce să fiu alungat cu rușine... Dar erau copii, erau guri flămînde, era nevasta, sărmana, care alerga cu lacrimi, îngenunchind pe la cei mari... Nu m-au reformat; am trecut în rezervă; am îndurat sărăcia; am scăpat de rușine; dar și sărăcia duce la aceeași cumplită disperare... Și toate le știu toți aceștia care mă împresoară acuma: știu că am încercat de toate ca să mă pot ridica din sărăcie, știu că n-am fost în stare nimica să fac! Am ajuns să-mi pierd nopțile prin casele de joc în București; copiii umblau pe la ușile rudeniilor și nevasta, saraca, ducea casa, mă ținea și pe mine, din lucrul mînilor ei! De asta acuma, de cînd am fost chemat sub steag, se uită cu dispreț la mine toți și mă ocolesc! Și aici le dau dreptate... le dau dreptate!...

Glasul lui crescuse într-o mînie înăbușită. Mă pri-

vea cu ochii umezi, plini de o pornire nebună. Nu-l mai cunoşteam. Înaintea mea nu mai stătea Călin al nostru, ticălosul blăstămat de toate rudele Mariei; nu mai era Călin împotriva căruia tuna unchiul Toma: La ocnă! criminalistul! A mîncat banii! Şi-a nenorocit nevasta şi copiii! — Era altul! mă îngrozeau ochii lui. Tăceam, nu ştiam ce să spun.

— Şi tu mă dispreţuieşti! zise el greu, privindu-mă ţintă; nu-i aşa? mă dispreţuieşti...

Am început a îngîna:

— Nu-i adevărat, domnule locotenent... dimpotrivă...

— Nu te apăra! urmă el c-un fel de mînie, nu te feri! Tu eşti rudă cu Maria, eşti văr: toţi, şi tu, ş-ai tăi, aţi strigat totdeauna c-am nenorocit-o...

— Domnule locotenent...

— Aşa-i, am nenorocit-o. Vrei să spui că n-am nenorocit-o?...

Eu n-am răspuns. El avea un rînjet dureros.

Un răstimp a tăcut, privind înainte-i, parcă vedea ceva.

— Tu, Grigoriţă, nu ştii cîte au fost între noi, urmă el cu glas înduioşat... Acuma îmi aduc aminte de toate şi mi se umple inima de jale... Cînd îmi luam pensia, mă duceam întins să-mi încerc norocul la cărţi... Şi ea mă ruga pe toţi dumnezeii să nu mă duc, suspina şi gemea, că puţinul acela e al copiilor, e haina lor, e pînea lor!... Cădea în genunchi, îmi împiedica picioarele cu braţele, — ţipa după mine... eu mă duceam... O găseam plînsă; se istovea, murea pe picioare...

— Ascultă, Grigoriţă, şopti el cu glas schimbat, eu din dragoste am luat-o pe Maria... Noi ne-am luat din dragoste... Ş-acum în bătaia puştilor ş-a tunurilor, singur stînd aici, fără un prietin, fără o vorbă bună, — mi-am adus aminte de trecut... Ticăloasă viaţă am avut! Ticăloasă viaţă...

Şuierul glasului lui m-a făcut să tresar. Am ridicat fruntea, l-am privit; în ochii lui ardea ca o flacără de nebunie şi de disperare.

A stat un timp aşa, pierdut; şi mie parcă mi se muiase inima de înduioşare. Afară suspina un vînt de toamnă, uşor, — abia îi auzeam modulaţiile chinuite...

Într-o vreme Călin a oftat, deşteptat din gînduri şi s-a ridicat în picioare. A încercat să zîmbească:

— Poate vei uita de ce ţi-am spus... dar poate să-ţi şi aduci aminte... Ştii că mîni mergem la atac?

Am tresărit. Numai din ochi i-am cerut lămuriri.

— Da. Am cerut să merg şi eu cu coloana... O să merg într-un batalion cu tine...

Începu a rîde:

— Mergem tovărăşie... Poate luăm Griviţa număru doi!...

În mine a început să bată cu tărie inima; a doua zi, vra să zică, trebuia să intru în fierberea morţii. Mi s-a pus un painjeniş sîngeros pe ochi. În neştire am întins mîna, am răspuns în neştire glasului lui Călin, — m-am trezit apoi singur, tulburat şi înfierbîntat; am uitat mărturisirea pe care o primisem; mă gîndeam că a doua zi poate o să rămîn întins, în sînge, sub şanţurile păgînului.

Nu ştiu cum am izbutit să dorm; m-am sculat trudit; am primit înfrigurat ordinele; mi-am pregătit oamenii; de zece ori le-am inspectat cartuşierele şi le-am rostit datoriile lor la atac în ziua aceea. Foarte des mă uitam la ceas, de multe ori fără să văd minutarele. Şi într-un tîrziu băgai de samă că tunurile

bat cu tărie și fără întrerupere. M-am mirat cînd mi-au spus soldații că artileria a început focul la răsăritul soarelui...

Pe urmă nu-mi mai dau sama cum au trecut ceasurile cele două din urmă. Cînd ne-am mișcat spre parapetele Griviței noastre, deodată cineva m-a apucat de mînă. M-am întors, Călin m-a oprit, m-a cuprins în brațe și m-a sărutat. Mi-a zis încet:

— Grigoriță, adă-ți aminte de mine...

Nu era înduioșat, mi se părea hotărît și tare și-i luceau ochii. Mie, în îmbrățișarea aceea, mi-au dat lacrimile: m-am gîndit la toți ai mei.

Și dintrodată, după ce ne-am așezat la rezervă, am auzit semnalul de atac, — și dorobanții Sucevii au zvîcnit din șanțurile din apropiere, s-au risipit, ș-au pornit ca o furtună spre reduta turcilor. Am simțit în ochi izbirea unui val de sînge. Pe urmă s-a limpezit ca o arie înainte-mi, și de unde eram, am văzut lămurit zvîrcolirea luptei... Dorobanții au stropșit într-o clipă pe turcii din șanțul înaintat, apoi cu scările și fașinile au dat năvală în tabie, ș-acolo au pornit luptă crîncenă cu baioneta.

Am tresărit iar: al nouălea de dorobanți ieșise și el din șanțuri ca să sprijinească pe suceveni. Cineva a strigat lîngă mine: Trebuia să iasă *odată!* — Tunuri porniră a trăsni aproape, cu repeziciune, împușcăturile parcă se înmulțiră; coloana a doua se opri la jumătate de cale, batalionul întreg se culcă la pămînt...

Atuncea am înțeles că sucevenii au rămas fără sprijin; am înțeles că se luptă cu strășnicie, că-i căsăpesc încă nizamii acolo, în redută... Am început a tremura; n-am auzit, însă am simțit porunca de înaintare. M-am văzut luat înainte ca de o volbură,

— și deodată în jurul meu începură a cădea... În mine era o hotărîre: să năzuiesc la redută, să mă salvez înainte!... În juru-mi cădeau osteni, bătuți de plumbi și schije. În vîntul acela de spaimă, cîteva glasuri se înălțară: La pămînt! că ne potopesc! Și lunecînd în mîzga de sînge, s-a poticnit și batalionul nostru la pămînt... Stam pe brînci și priveam ca prin sită spre zvîrcolirea de la redută... Și deodată băgai de samă că cineva dintre ai noștri rămăsese în picioare. Am cunoscut numaidecît pe locotenentul Călin; și ca o zguduire m-a străbătut de la creier prin spinare... Mergea domol spre redută, singur; luase de undeva o pușcă: o încărca mergînd, apoi se oprea, ochea și trăgea... L-am urmărit așa o vreme. A mers ca la o sută de pași, apoi l-am văzut slăbind din piciorul stîng, a îngenunchiat, s-a sprijinit în armă, — a zvîcnit deodată în picioare, și după aceea a căzut ca fulgerat, pe spate.

Acuma iar s-a făcut liniște și vîntul suspină ca și-n noaptea cealaltă cînd eram singur ș-a intrat la mine, cu ochii arși, Neculai Călin. S-a mărturisit disprețuindu-se cu disperare și eu nu înțelegeam atuncea că el hotărîse să pregătească Mariei și copiilor pensia unui oștean mort cu cinste pe cîmpul de bătălie.

LA PAISPREZECE ANI

Băiatul lui Iancu Bălteanu ieşi pe gînduri de la şcoală, într-o după-amiază limpede de început de toamnă. Aşa-i zicea tot fundul mahalalei: «Băiatul lui Iancu Bălteanu».

Îl urmăreau ochii mamelor şi ai fetelor, căci era gimnazier şi ca mîni-poimîni avea să intre într-o slujbă bună; vorbeau în urma lui cu glasuri scăzute şi despre maică-sa nu de mult moartă «care era o femeie tare blajină, Dumnezeu s-o ierte», şi despre tatu-său, care ştia să trăiască şi care nu lăsase să se scurgă anul şi-şi adusese gospodină în casă. Cele mai ciudate amănunte se spuneau deseori despre gospodăria aceasta: lucruri de haz şi întîmplări dureroase, după cum se spuneau despre toţi vecinii şi vecinele care nu erau de faţă, cînd prietine bune ieşeau pentru-o clipă la portiţi, ori se strîngeau într-un cerdac ca să se mai răcorească, şi «să mai afle ce se petrece în lume». *Lumea* era tîrgul de cîteva mii de suflete; jumătatea de tîrg adică: cealaltă jumătate era cuprinsă de grozava înghesuială a locuinţilor pitice şi murdare în care furnica nefericitul neam rătăcitor: o altă limbă, o altă viaţă.

Iorgu, băiat subţirel, bălănel de paisprezece ani, umbla cu ochii albaştri duşi în ziua aceea. Cele dintăi gînduri grele ale tinereţii îl împovărau. Sui încet, prin liniştea de toamnă, printre căsuţe curate, uliţa Ştefan cel Mare. Intră în ogradă, acasă, — şi un cîne mare, alb, presărat peste tot cu puncte negre, parcă stropit cu cerneală, începu a sări cu prietinie în jurul lui. Înconjură domol cerdacul şi grădiniţa din faţa cerdacului şi pătrunse în casă pe dindos. În odăiţa lui bătea soarele: o odăiţă mititică în care abia se putea învîrti, camara cea veche. În odăiţa asta începuse a ceti cele dintăi cărţi care-l tulburaseră şi care-l făcuseră să privească altfel lumea şi să se uite de sus la colegii săi; care-l făcuseră să încerce ochelari într-o vreme, să-şi lase părul mare şi să dobîndească uneori o privire pierdută în mîhniri.

Stătu pe gînduri un răstimp, aşezîndu-şi caietele pe prichiciul ferestrei; apoi îşi strecură în buzunar o cărticică şi ieşi. Din bucătărie, scoase capul o femeie tînără încă, brună, cu ochii licăritori. Pe obrazul plin părea încremenită o uşoară mirare; cîteva şuviţe de păr cădeau neorînduite peste ochi, peste frunte.

— Unde te mai duci, Iorgule?... întrebă ea repede, şi-şi dădu la o parte, cu o mînă, şuviţele de păr.

— Mă duc să mă plimb puţin...

Ea părea nemulţămită, dar nu zise nimic deocamdată. Un glas de copil începu să strige plîngător îndărătul ei.

— Iaca, iar începe a plînge... vorbi ea şi intră în umbra odăiţii joase. Glasul i se auzi scăzut, însă destul de lămurit.

— Taci din gură, puiule... Iaca aşa, taci din gură. Ce să faci? Dacă n-are cine te împăca cît de cît... Eu cu treaba, — parcă pot să mă împart în zece?...

Copilul răcnea și mai tare, cu glas ascuțit, metalic.

— Taci din gură! strigă femeia, aspru.

O undă de nemulțămire umbla prin pieptul lui Iorgu. Și se gîndea, trecînd prin livada mică, cu arbori neclintiți în lumina razelor piezișe.

Fiecare vorbă a mamei lui vitrege avea un înțeles pentru el, un înțeles deosebit. Unde te duci? Asta înseamnă: De ce nu stai să faci jucării copilului? — Copilul ei, pentru care plîngea, pentru care se certa, pentru care era în stare să bombănească și să umble bozumflată o zi întreagă. Iorgu își aducea aminte de zilele de iarnă, cînd stăteau la un loc, într-o odaie numai, ca să facă economie de lemne. Copilul, țîncul acela cu ochii mititei și cu obrajii bucălați, în fiece clipă întindea mînile și cerea o carte, un caiet, un plumb. Iorgu își ferea lucrurile, — și îndată cucoana Lența își întuneca privirile: trîntea un lucru pe care-l ținea în mînă, trîntea ușa dacă avea să iasă afară.

— Ce-i, dragă? zicea cu nemulțămire Iancu Bălteanu, tatăl, și-și ridica obrazul aspru din condicile pe care le aducea acasă, de la birou. Ce-i, frate? Iar nu mă lăsați dracului, aicea, să-mi văd de treabă?

Cucoana Lența prindea să bombănească. Iorgu cerca să puie altceva în mînile întinse ale frățiorului; dar copilul își încrețea obrazul și cerea cu stăruință caietul. Îi dădea caietul. Și Jenică se așeza pe podele și începea să-l poarte în toate felurile, boțindu-l. Iorgu îl privea cu coada ochiului și o mînie abia stăpînită îi clocotea în piept. Dacă i l-ar lua, — se gîndea, — ar începe furtuna: răcnete, chiote și mînia lui Bălteanu, om morocănos trecut de patruzeci și cinci de ani. Așa, tăcea, și cucoana Lența îl pîndea știindu-l nemulțămit; iar el simțea că ochii ei îl pîndesc

și-și făcea amare gînduri, ieșea afară, dădea dracului caiet și tot...

La toate lucrurile acestea mărunte se gîndea Iorgu. Ele au fost toată viața lui. Mînile acelea ale lui Jenică, întinse spre el, cerînd ceva în fiecare clipă și privirile și bombănirile cucoanei Lența și capitulările lui necontenite, îl otrăviseră!

«Eu nu mai însemn nimic în casa asta!» se gîndi Iorgu.

Ieși încet din livadă, și apucă pe o ulicioară îngustă care dădea în cîmp, la marginea tîrgului. Pătrunzînd în aerul răcoros al asfințitului, spre semănăturile de porumb, pe marginea unui șanț de hotar, plin de ierburi înflorite, Iorgu își trase încet cartea din buzunar, pregătindu-se să citească. Dar n-o deschise. Năvăleau gîndurile; un plan îi cucerea mintea. De și era nelămurit planul, el îi umpluse toate ceasurile după-amiezii aceleia.

— Trebuie să-i scriu tatei o scrisoare... șopti el. — Repetă vorbele în gînd: Trebuie să-i scriu. Și parcă-și lua vînt, își făcea curaj.

Trebuie să-i scrie. De vorbit n-ar îndrăzni să-i vorbească tatălui său, — dar de scris trebuia să-i scrie. Într-o scrisoare ar putea spune totul. — Ce să-i scrie? ce să-i spuie? — Toate suferințile, toate nacazurile!... răspundea întrebării gîndul.

Iorgu se opri, coborî în iarba hotarului și se așeză între flori, pe marginea șanțului. Sta cu capu-n piept și se gîndea, cu ochii duși, cu părul mare ieșind în neorînduială pe la tîmple.

Ce să scriu? se gîndea. Cum să spun? — Și scrisoarea se înșira încet-încet înaintea ochilor ațintiți. — Să spun așa: Iubitul meu tată! De la moartea mamei, viața mea a fost plină de suferinți. Mie mi-a

fost dragă tare mama. Parcă mi s-a rupt sufletul cînd a murit ea. După moartea ei am făcut ş-o poezie; am cetit-o băieţilor în clas... Mă gîndeam noaptea la dînsa şi vedeam că am rămas orfan. Ascultam văităril vîntului şi bufnirile lui prin pod şi cugetam că mama putrezeşte în pămînt. Mă hotăram să vorbesc cu mata din cînd în cînd despre dînsa, — dar niciodată nu luai vorba despre mama. Pe urmă a venit cucoana Lenţa în casa noastră. Dintru-ntăi nu mi-a părut rău; dar cînd a început a se tîngui şi a mă privi pieziş, atunci au început suferinţile mele. Şi după ce s-a născut şi Jenică, — n-am mai putut să rabd...

Iorgu se opri.

— Aici, cum să spun? se întrebă el. Inchise ochii în strălucirile soarelui în asfinţit, şi-şi urmă scrisoarea.

...Nu mai pot răbda. Nu pot să fac un pas fără să-mi ceară o carte, un caiet, un lucru, orice lucru ar vedea la mine. Cucoana Lenţa răcneşte şi eu trebuie să-l dau. Dacă ies de-acasă, dumneaei se uită urît la mine. Mormăieşte, şi ar vrea să stau acasă, să mă joc cu copilul. Dar eu am altele de făcut; eu am de scris, eu am de cetit... Şi mă gîndesc cu durere la mama... Alta era viaţa în casa noastră pe cînd trăia ea...

— Ce să mai adaug? se gîndi Iorgu înduioşat.

Aş putea să adaug asta: Dragă tată! gîndeşte-te la suferinţile mele. De ce stai nepăsător şi hursuz? nici nu vorbeşti cu mine, nici nimica, şi toată vremea parcă asculţi de poruncile cucoanei Lenţa.

— Aici trebuie să mă iscălesc... murmură băiatul. Dar îndată un vifor de gînduri îi risipi cuvintele scrisorii; şi deodată i se înfăţişă casa, cu tatăl său, care venea de la cancelarie năcăjit, cu condicile, care se aşeza fără nici o vorbă pe un scaun şi asculta tînguirile, veşnicele tînguiri ale cucoanei Lenţa. Şi iată şi Jenică: întinde mîna şi cere, şi cere ca o dihanie răutăcioasă; cere şi strică, cere şi sfîşie; cere şi rupe; căci ştie animalul cel mic şi răutăcios că el, Iorgu, trebuie să deie, trebuie să se deie învins. Altfel se ridică larmă în casă, şi prinde a urla cuconu Iancu, prinde a ţipa cucoana Lenţa! Deodată se vede în mijlocul suferinţilor lui, Iorgu, şi se gîndeşte ca într-un fulger că animalul cel mic, cu ochii răi, care-l tiranizează, trebuie zdrobit! Trebuie zvîrlit cu piciorul într-un colţ. Iar cucoana Lenţa, cînd va sări, cu ghiarele întinse, cînd va cerca să-l cuprindă şi să-l zgîrie, trebuie înlăturată cu dosul mînii, trebuie trîntită la pămînt, călcată în picioare! Atunci sare şi cuconu Iancu, — şi el, Iorgu, întinde mîna şi grăieşte cu glas întunecat: Acestea toate sînt pentru mama mea din mormînt! Trebuie să-l înfrunte cu ochii pe tatăl său, trebuie să fie crud, trebuie să-i spuie aşa, să-l facă a înţelege că pe moartă a uitat-o; că în casa ei, în patul ei, în lucrurile ei, în gospodăria ei, a adus o străină...

Se ridică în picioare aţîţat. Parcă îl privea ţintă, cu ochii aspri, cuconu Iancu Bălteanu.

Asfinţea soarele în flacări, între pădurile şi munţii depărtării. Cîmpiile se întindeau liniştite în jur, pînă la marginea tîrgului, fără zvoană, fără aburire de vînt, între frunzele-săbii ale păpuşoilor. Iorgu se ridică, cu sufletul înfricoşat, cu o hotărîre mare în clipa întăia, cu o hotărîre care începu a slăbi, a se clătina, a se tulbura pas cu pas în clipele următoare; şi din scrisoare tot mai puţine vorbe duioase aduna. Ca un fel de descurajare îl învăluia, îl mole-

șea. Se întreba acuma : Să scriu ? Să mai scriu oare ? — Și dădu cu desnădejde din cap gîndindu-se la suferințile lui din fiecare clipă.

Intră iar în livadă. Se apropia încet de casă, cu un aer de suferință, pe care-i plăcea să și-l ieie cîteodată, cînd trecea pe lîngă portițe la care stăteau gînditoare fetele de pe ulița lui. Intră și-n ogradă și deodată se opri uimit. În casă, larmă. Mai făcu doi pași și auzi deslușit : tuna cuconu Iancu Bălteanu.

— Da' pînă cînd ai să-mi faci mutre, madamă ? da' pînă cînd ai să-mi tot cînți de rochii și pălării ? Da' ce-s eu ? rob ? Am să te fac să intri în pămînt înaintea mea, m-ai înțeles ? ca să nu mai gemi și să-mi urli la cap ziua toată !...

Iorgu se opri uimit. Îl înfiora glasul acela grozav de mînios. Și în tunetul lui care urma, nedeslușit acum dar cumplit, răzbăteau plînsetele cucoanei Lența și țipetele ascuțite ale lui Jenică.

— Mă duc ! nu mai stau o clipă ! mă duc în lumea mea !... răcnea femeia — și i se apropie parcă glasul. Iorgu o văzu într-un fîlfîit de fuste, repede, cu copilul în brațe, — un copil înmulțit, schimonosit, care dădea ca o caracatiță din mîni și din picioare.

— Unde te duci ?

Și cuconu Iancu răsări deodată din umbra săliții. O cuprinse scurt de umăr ș-o întoarse. Copilul se prăvăli din brațele femeii, apoi rămase singur, aproape de prag, în bătaia asfințitului, — pe cînd cucoana Lența, atrasă în fundul odăii de brațele tari ale bărbatului, gemea înăbușit, stîns, înfiorător.

Copilașul răcnea îngrozit, se grămădea după ușă, ca un pui de fiară. Apoi văzu pe Iorgu și întinse

mînuțele scurte, șovăind spre lumină, cu pași neregulați.

— Ce-i, Jenică ? întrebă Iorgu cu glas domol. Taci, nu te spăria. Ești cu badia. Și-l mîngîia pe căpșorul cu păr moale auriu. În odăi zvoana conteni scurt. Cuconu Iancu Bălteanu ieși pufnind des, întunecat și asudat. Trecu în grădină. Iar prin lumina scăzută răsări în săliță, gemînd, cucoana Lența, cu părul împrăștiat peste ochi, zdrobită, strînsă în cătușe de o durere chinuitoare. — Băiatul o privea și deodată își aduse aminte de maică-sa. Își aduse aminte de larmă, de gemete înăbușite, de spaimele lui trecute, — și femeia ce înainta încet spre el cu ochii în lacrimi avea parcă ceva din durerea trecută a mamei lui. Ceva din dragostea, din mila, pentru maica lui din mormînt, trecu și asupra suferinții din fața lui. Nu-și da sama ; nu simțea nevoie să mîngîie prin cuvinte, căci era tînăr, cu plete, cu visuri și cu răzbunări de îndeplinit ; dar scrisoarea dureroasă o uitase ; și întinse «animalului cel mic», ca să-l liniștească, cărticica pe care o scosese din buzunar în neștire.

O lucire tremura asupra gîndurilor lui ; simțiri nouă descopereau, ca pe o taină, suferinți peste care o uitare timpurie așternuse pulbere. Și își amintea că tot așa, ca «animalul cel mic», se spăimînta și el odinioară și urla, pe cînd maică-sa gemea bătută în umbră.

POVESTE LA AL ŞAPTELEA PAHAR

Să-ţi spun o istorie de care mi-am adus aminte, îmi zise prietinul Gavrilaş, după masă. De cînd nu ne-am văzut a trecut un răstimp mare de vreme şi eu m-am înfundat acolo în tîrgul acela de provincie. Emoţiuni mari ştii că n-are viaţa de profesor. Evenimentele asupra cărora m-am oprit pot să le număr pe degete. Viaţă săracă de impresii.

Stăteam acum cîţiva ani în gazdă la o cucoană grasă, cu mustaţă, mare cărturăreasă. Imi da şi mie în cărţi uneori şi-mi vorbea c-o desăvîrşită convingere de o fetiţă cu ochii albaştri şi de un complot împotriva fericirii mele; deasemenea de un dar de bani şi de un drum lung. Eu rîdeam şi mă apăram şi de fata cu ochii albaştri şi de darul de bani, iar cucoana Casandra, pe jumătate rîzînd, pe jumătate supărată, întindea spre mine degetul cel mare ridicat în sus şi-mi striga cu patos:

— *Parol doner,* domnule Gavrilaş! Dacă nu-i aşa, cum spun eu, poţi să-mi faci orice!... Cărţile nu spun minciuni...

Cucoana Casandra avea şi o pisică cu blăniţă argintie, o pisică drăgălaşă şi desmierdată, care-mi sărea pe braţe, îşi arcuia spinarea şi mi se îngrămădea în piept. Am văzut ş-aici în casă la tine un animal din aceeaşi familie; mi-a trecut mai înainte pe subsuoară şi mi-a mîngîiat obrazul cu coada-i moale. Şi văzînd-o pe aceasta, mi-am adus aminte de cealaltă şi de vecina mea de peste drum, căci şi vecina mea de peste drum avea ceva din mişcările graţioase ale unei pisici, subţirică, gingaşă şi măruntă cum era. Avea un zîmbet fin, o tremurare uşoară din cap şi prin umbra pe care i-o puneau deasupra frunţii buclele negre de păr, strecura nişte priviri fierbinţi, cu pleoapele pe jumătate închise, nişte priviri primejdioase pentru liniştea sufletului meu, te încredinţez.

Soţul vecinei mele de peste drum era directorul prefecturii, domnul Demostene Lascar. Ciudat lucru. Cred că şi tu, după nume, poţi să ţi-l închipui pe domnul Demostene Lascar. Un om nalt, cărunt, cu favorite impunătoare. Un om care păşea rar, cu pieptul înainte, mînuind bastonul departe de trup, — un om care mergea ca-nspre o faptă de vitejie. Şi de treizeci de ani — se ducea şi venea cu aceeaşi înfăţişare eroică. Avea haine curate, purta mănuşi, pălărie tare şi saluta foarte ceremonios. Toată lumea îl ştia, din vremuri vechi, director de prefectură. Era pentru tot oraşul «Domnu Director».

Şi acest om care trăise singur o mulţime de vreme, care adunase bani şi-şi clădise o casă înflorită cu multe zorzoane, acoperită cu tablă roşie, c-un balcon înecat de iederă şi trandafiri acăţători, — cu doi ani în urmă avusese ideea ciudată să se însoare. Şi s-a însurat. A adus din locuri depărtate o fiinţă mică, gingaşă, fiinţa asta fără astîmpăr, cu privirea neliniştită.

Gazda mea îi zicea «cucoana Sofiica», şi de multe ori cînd o vedea în balcon, între flori, se uita lung la dînsa şi clătina din cap. Cîteodată scotea un «Hm !» nemulţămit, pe sub mustăţile-i brune.

Viaţa mea în tîrgul acela îţi închipui că avea puţine plăceri. La cafenea nu mă duc, la cîrciumă nici atîta. Stam mai bucuros acasă şi ceteam. E adevărat că într-o vreme obişnuisem a mă plimba la marginea tîrgului; era acolo o luncă rară de arini, plină de flori, şi la marginea ei, înspre satele care se vedeau în văi, un izvor, un arc de cleştar îşi făcea drum în vale aproape fără zgomot şi se prelingea pe un pat de ierburi pletoase.

Era foarte frumos acolo în marginea luncii; depărtările, munţii se vedeau ca într-un vis al negurilor; şi cînd asfinţea soarele, negurile scădeau într-o umbră viorie.

Dar de la o vreme nici la Ariniş nu mă mai duceam. Stăteam cu cartea în mînă pe bucata mea de cerdac. Nici de cetit nu mai ceteam la urma urmei. Îmi plecam ochii pe carte numai cînd cucoana Casandra îşi scotea la iveală în preajma mea cheresteaua de fiinţă antediluviană. Altfel pîndeam cu ochii ca o pasere de pradă. Îmi plăcea grozav să văd cum se mişcă iute, săltat, cucoana Sofiica, cum se ridică în vîrful degetelor, cum îşi întinde mijlocul, gîtul, braţele, ca să apuce un trandafir ridicat sus în lungul unui stîlp, cum se apleacă peste parmaclîc şi strigă cu glas subţire un căţel urît şi flocos pe care-l chema Bijucă, cum strecoară pe urmă printre gene o rază de foc spre mine.

Mă uitam şi vedeam că sînt în tufele balconului trandafiri care erau aşezaţi chiar în calea mînilor ei mici şi albe, şi Bijucă, de şi-l striga, nu venea în balcon şi nu sărea dînd din coadă pe braţele ei; şi primeam drept în suflet raza aceea fierbinte a ochilor negri.

Sînt însă înainte de toate un om cu principii, am în sînge respectul legilor. Cucoana Sofiica era soţia domnului Demostene Lascar şi s-a sfîrşit, soţia lui, bunul lui trebuia să rămîie. Eu n-aveam decît o singură plăcere: să privesc spre ea, ca-nspre florile balconului. Şi asta era mult pentru ceasurile mele plictisite. Cel puţin aşa îmi închipuiam eu. De atunci şi pînă acuma am mai îmbătrînit.

Azi aşa, mîni aşa, domnul Demostene Lascar umbla ca un ceasornic. La ceasuri fixe se ducea, la ceasuri fixe se înturna acasă. Sara, la ceas fix ieşea şi făcea o plimbare pînă la cafenea şi se întorcea într-un tîrziu: îi rămăsese obiceiul acesta şi fumatul tutunului, de pe vremea holteiiei sale. Cînd cînta muzica la grădină, ieşea tot la ceas fix cu cucoana Sofiica, şi, la zece jumătate cel mult, se întorceau.

Cît sta domnul Demostene acasă, balconul era pustiu. Cînd ieşea să se ducă, soţia sa îl petrecea pînă la portiţă, pe urmă repede suia în balcon şi-şi găsea acolo o mulţime de îndeletniciri. O vedeam un sfert de ceas c-o cusătură, pe urmă umbla de colo-colo alcătuind un buchet de flori, — apoi se aşeza visătoare, cu tîmpla sprijinită într-o mînă, şi-şi pleca ochii frumoşi asupra unei cărţi.

Viaţa mea avea oarecare farmec. Priveam la vecina mea ca la ceva gingaş şi-n acelaşi timp lăsam să pătrundă în mintea mea, nedesluşit oarecum, însă cu atît mai plăcut, un gînd: că multe din cele ce se fac peste drum, cînd domnul Demostene e la împlinirea datoriilor sale, — se fac pentru casa în care locuiam eu. Şi dintre locuitorii casei, nu pentru mustăcioasa

mea gazdă apăreau la lumină trandafirii, cartea şi profilul gingaş al cucoanei Sofiica.

Intr-o zi un eveniment de samă a zguduit liniştea uliţii noastre. O mulţime de oameni au început a chiui, a urla, a şuiera, — trecînd răsfiraţi în goană, la vale. Un mahalagiu plugar alerga înainte cu capul gol, c-o furcă înălţată. Alţi mahalagii, cu gurile căscate, cu ochii bulbucaţi, se perindară după dînsul. Copii desculţi cu capul gol săreau apoi, ca nişte ţapi, rîzînd şi ghiontindu-se, şi la urmă şi vardistul nostru îşi ducea cu greutate, poticnindu-se, burta uriaşă. Işi dăduse capela pe ceafă şi tropăia mărunt, cu tesacul scos.

Era într-o zi călduroasă de vară. Pe ferestrele deschise locuitorii mahalalei scoteau capetele deşteptaţi de larma aceasta năprasnică.

Cucoana Casandra sări şi ea spăimîntată din somnu-i de după amiază ; şi pătrunzînd cu greutate în cerdac, apoi, din cerdac în ogradă, începu să întrebe cu uimire, cu un glas ascuţit :

— Ce-i ? ce-i, mă rog ? ce s-a întîmplat ?...

Se uita la cer, căutînd cu ochii vreun balaur năprasnic pe urmă înaintă pînă la portiţă şi privi în urma celor ce alergau, şi deodată se întoarse în loc şi începu a cerceta prin ogradă.

— Unde-i Osman ? ţipă ea apoi cu groază.

Osman se juca în fundul ogrăzii cu Bijucă de peste drum.

Deodată din cerdacul înflorit al vecinei noastre se ridică un glas melodios :

— Ce-a fost, cucoană Casandră, ce s-a întîmplat ?

— Dă, eu ştiu ? strigă cu spaimă cucoana Casandra. A fi scăpat vreun hoţ de la gros...

— Cum se poate ? vorbi uimită cucoana Sofiica şi se plecă cu gingăşie peste balcon, privind la vale. Oamenii treceau acuma repede, după veşti.

Cineva zise trecînd pe uliţă :

— Mi se pare că a fost un cîne turbat...

— Auzi, zice că a fost un cîne turbat, strigă cucoana Casandra. Vecina noastră dădu drumul unui ţipăt uşurel : Vai ! şi-şi duse mînile la frunte, şi se plecă puţin pe spate. Ii şedea foarte bine aşa. Apoi îşi potrivi buclele, pipăindu-le uşor. Şi chemă cu voce îngrijată : Bijucă, Bijucă !... unde eşti ?...

— L-am văzut pe aici, prin ogradă... zise de dincoace gazda mea.

— Cum se poate ? A ieşit atunci în drum, cînd s-a dus Demostene la prefectură. Unde-i ? Bijucă ! Nu i s-a întîmplat nimic ?

Intr-o pornire de grijă pentru fiinţa aceea cu patru labe şi cu păr cărunt şi miţos, cucoana Sofiica, vecina noastră, coborî mărunt treptele de piatră, smunci portiţa, trecu cu mişcări graţioase uliţa, şi intră în ogradă la noi.

— Vai, cucoană Casandră ! zise ea cu grijă, cu obrajii uşor rumeniţi. Nu i s-a întîmplat nimic ? unde-i ? Bijucă, Bijucă, vino-ncoace. Unde-ai fost, obraznicule şi răule ?...

Căţelul dădu fuga şi începu a se gudura şi a se rostogoli prin iarbă la picioarele ei.

— Oare nu i s-a întîmplat nimic ? întrebă vecina noastră şi privi cu neîncredere spre căţel. Apoi îşi ridică spre mine ochii.

Eu răspunsei fără voie, mişcat de apropierea ei :

— Nu cred, nu l-am văzut în uliţă. S-a jucat aici foarte cuminte...

— Da ? răspunse ea, şi mă privi cu recunoştinţă.

Apoi vecina noastră nu se grăbi să-şi ia căţelul şi să se întoarcă la balconul ei. Mai stătu de vorbă cu gazda mea.

Şi încet, aproape pe nesimţite, se apropie de cerdacul unde eu ceteam ca totdeauna. Acuma nu mai ceteam : acuma priveam spre vecină.

A, era foarte nostimă cucoana Sofiica ! Avea trup puternic şi mlădios, un trup plin şi un mijloc subţire, — şi ochii deodată mă priviră cu pleoapele pe jumătate închise. Premelege, la privirea aceea mi-am simţit inima cu totul înfierbîntată, bătînd grăbit. Căci nu era numai privirea strecurată, — era şi o tremurătură iute a capului, era ş-o mişcare a mijlocului, care făcea să-i unduiască şi să i se abată într-o parte rochia ca bătută de vînt.

— Ce ceteşti dumneata, domnule Gavrilaş ?...

Nu mă simţeam în stare să-i răspund. Intinsei numai cartea. Şi ea îşi întinse capul şi încruntă puţin sprînceana. Făcu o mutră oţărîtă, parcă ar fi băut ceva neplăcut, dar şi aşa îi şedea bine, crede-mă. Zise rîzînd :

— Ah ! o carte de filosofie... Credeam că-ţi plac romanele. O carte de filosofie n-aş ceti niciodată. De un roman însă nu mă dau în lături...

Rîsul ei parcă-mi gîdila inima.

— Şi barbatu-meu e filosof... zise ea. In privinţa asta nu ne înţelegem...

Şi porni şi mai tare a rîde, întorcîndu-se spre cucoana Casandra. Rîdea şi gazda mea, fără să ştie de ce. Incepui şi eu a rîde, — şi simţeam o serioasă pornire, privind mişcările trupului şi zbaterea sînilor, şi gîtul dezvălit, şi buzele puţin răsfrînte a batjocură, buze umbrite de un uşor puf de piersică. Ah, gura aceea şi ochii aceia... Grozav lucru, prietine... Am

avut deodată senzaţia unei sărutări, senzaţia de beţie a unei sărutări, ş-am închis ochii... Dar asta era o părere numai, — şi vecina fugea grăbită cu căţelul ei ; şi eu mă gîndeam dacă n-aş muri, ori dacă n-aş fi în stare să mor, — pentru o sărutare adevărată.

Aşa am fost eu fericit cu ochii numai o vreme. Eram om tare, după cum ţi-am spus, om cu respect de legi şi de bunul altuia ! Puteam să-mi îngădui însă din cînd în cînd un schimb de vorbe cu cucoana Sofiica, cînd venea să-şi ieie pe Bijucă, ori s-o privesc cum îşi alcătuieşte un buchet şi cum face graţii în balconul ei, ştiindu-se spionată de privirile mele.

Ş-avea, dragă, un rîs, ş-o privire, — asupra cărora astăzi nu m-aş mai putea înşela.

Şi să vezi ce mi se întîmplă într-o noapte.

Izbucni deodată semnalul prelung şi spăimîntat al trîmbiţii de la pojărnicie.

In fund, în partea de jos a tîrgului, crescu un răsărit repede de lună, pe urmă o vîlvoare galbenă umplu cerul. Răcnete începură să tresară prin vecini. Răcnea cu mîna la cap şi cucoana Casandra, şi se tînguia :

— Vai de mine şi de mine, de acu arde tîrgu, draga mea...

Eu coborîsem în uliţă şi priveam cum creştea către cer pînza de flacări, cum se îndesa un fum sur într-o lucire neclintită şi cum fulgerau prin fumul acesta scîntei izbucnite din pojarul de jos. Prin lumina slabă, ca de patrar de lună, treceau grabnic locuitorii mahalalei. Se duceau ca la o privelişte frumoasă.

In depărtare se auzea zvonul greu — duruitul pompelor şi al furgoanelor pompieriei.

Deodată în balconul cu trandafiri, gîcii umbra vecinei mele. Ii auzii şi glasul melodios.

— Vezi, dragă, şi nu sta mult... Acasă, singură, numai cu slugile, mi-i frică... Ba încă mi se pare că şi ele s-au dus la foc...

— Nu te teme, răspunse cu demnitate domnul Demostene. În vecini toată lumea e deşteaptă... Iaca şi domnul Gavrilaş... Bună sara, domnule Gavrilaş... Dacă nu te duci la foc, te rog fii bun: uite, nevastă-mea rămîne singură...

— A, da, cum nu, cu plăcere... fiţi sigur, domnule Lascar... vorbii eu cu un desăvîrşit cavalerism, şi strînsei mîna pe care mi-o întindea ceremonios domnul director al prefecturii.

— Să nu stai mult!... răsună glasul argintiu din balcon.

— Nu, nu! răspunse domnul Demostene şi porni domol, cu bastonul lui şi cu mersu-i măreţ, la datorie.

Uliţa se golise: rămăsesem singur la poarta caselor vecinei mele, ca un stîlp prin lucirea slabă. Cucoana Casandra se tînguia, ca o bolnavă, prin odăile ei.

O auzeam numai; n-o vedeam.

Mi se părea ciudată slujba asta de paznic de noapte, pe care o primisem cu atîta bunăvoinţă, cel puţin ciudată. Nu ştiam ce să fac. Mă întorsei în loc: voiam să încep a mă plimba de colo-colo, cu mînile la spate. Peste parmaclîcul balconului se plecă silueta cucoanei Sofiica. Mă oprii. Imi vorbea cu jumătate de glas.

— Domnule Gavrilaş, nu ştii, casele cui ard?...

— Mi se pare că ard dughenile ovreilor... răspunsei, tot cu aceeaşi intonare.

— Mare foc!... îngînă cu frică vecina.

Eu nu ştiam ce să răspund. Trecu un răstimp. Cucoana Sofiica păru a-şi aduce aminte de starea mea de paznic de noapte. Incepu a rîde.

— Domnule Gavrilaş... cum stai dumneata aşa singur, în drum... Dacă vrei, poftim aici, în balcon... De-aici se vede mai bine incendiul.

Incepu să-mi bată inima. Deschisei portiţa, o închisei încet, şi suii treptele de piatră. Vecina se trăsese în umbră. Imi împinse un scaun.

— Poftim, şezi... vorbi ea cu prietinie.

Noaptea era liniştită, fără nici o aburire de vînt. Din zare săgetau scîntei spre înălţime; ş-o lucire tainică venea pînă în fundul balconului, descoperind parcă, ori ascunzînd uşor, faţa visătoare a tovarăşei mele. Trandafirii împrăştiau un miros dulce.

— Ce carte de filosofie ai mai cetit? mă întrebă deodată cucoana Sofiica şi începu a rîde uşor, parcă rîdea din guşă un porumbel sălbatic.

Răspunsei galant:

— Din ziua *aceea,* nu mai cetesc filosofie.

— Aşa? şi de ce?...

Nu răspunsei. Nu ştiam ce să răspund.

— Domnule Gavrilaş, nu iei o dulceaţă?

— Nu, mulţămesc...

— Cum se poate? dumnitale nu-ţi plac lucrurile dulci?...

Iar rîdea acuma, ceva mai aţîţat. Trecu pe lîngă mine, foarte aproape de mine. Bluza ei uşoară de matasă mă atinse, — un miros fin, un parfum necunoscut mă învălui.

O aşteptai tulburat, în întunericul balconului.

Apoi îi auzii glasul, dinlăuntru:

— Poftim, domnule filosof...

Intrai într-o odăiţă, în care o lampă mică, cu aba-

jur trandafiriu, împrăştia o lumină slabă. Aceea trebuia să fie odăiţa ei. Aşa îmi închipuii cel puţin. Plutea în ea parfumul necunoscut. Era plină de lucruri ca o cutie cu jucării. Pe o măsuţă de lemn roş, mă aştepta dulceaţa şi paharul cu apă. O undă de răcoare venea pe fereastra deschisă şi făcea să fîlfîie lin transparentul lăsat.

Vecina se lăsă pe canapeaua mlădioasă de lîngă geam. Avea căutătura ei printre gene, — parcă strecura spre mine o dungă de foc. Şi buzele-i uşor răsfrînte aveau o încreţitură de rîs batjocoritor. Mă privi un răstimp; plecai ochii. Pe urmă, cînd îi ridicai, o văzui cu pleoapele plecate; ciugulea cu degete neliniştite un canaf de la sulul canapelei.

Un duruit de trăsură crescu în uliţă. Avu un ţipăt slab şi răsări în picioare.

— A! barbatu-meu!

Dar trăsura trecu, vuietul i se pierdu în depărtare. Ea stătea cu mîna dreaptă pe inimă şi răsufla grăbit. Se apropie iar de mine, simţii pe obraz fluturarea horbotelor. Trecu cu tablaua. Şi eu tot stam pe loc, ca o stîncă cu principii. Şi cînd o văzui intrînd iar, cu zîmbetul ei, cu înmlădierea gingaşă a întregului trup, întrebai:

— Nu ieşim în balcon?...

— Da, să mergem, acolo-i mai răcoare... Acuşi vine şi filosoful celălalt... O să mai staţi de vorbă...

Şi rîdea. Acum simt bine rîsul acela... Ca o lovitură de bici...

Prietinul meu tăcu. Zise serios:

— Asta-i povestea mea. De cînd a început a mi se ivi în cap fire argintii, am înţeles mai bine istoria aceea a norocului, care o dată în viaţa omului intră pe uşă şi iese pe fereastră. Trebuie să ştii să-l

opreşti. Se vede însă că norocul acesta intră într-o vreme cînd omul n-are destulă minte. Se vede că atunci nu preţuiam destul viaţa. Tu ce zici?

— Eu zic că sfîrşitul poveştii îţi face cinste...

— Hm! Se poate! Nu te cred. Şi prinse a rîde cu puţină amărăciune. Eu nu găsesc nimic de admirat la vîrsta în care s-a petrecut întîmplarea aceasta. Aş putea zice că la asemenea vîrstă se petrec multe prostii de care pe urmă ne pare grozav de rău...

ADEVĂRUL ASUPRA UNEI OTRĂVIRI

Cred că a venit vremea să risipim toate neadevărurile care se șopteau nu demult în jurul întîmplării de la balul clubului militar din orășelul nostru. Doamna Cristina Munteanu nu are nici o vină; de altminteri chiar bolnava, bătrîna Fani Bernstein, poate fi îndestulătoare mărturie acuma, cînd și-a venit în simțire.

E foarte adevărat că doamna Cristina Munteanu e o fire foarte violentă, asta se știe. Pricina e viața retrasă pe care o duce poate, precum și nemulțămirile casnice: căci dumneaei nu voia să ieie pe domnu Dumitru Munteanu, un simplu vameș. Cucoana Cristina așa spune, că n-a voit să-l ieie în căsătorie; dar asta nu prea e aproape de adevăr. Noi știm bine cum s-au petrecut lucrurile; sîntem vechi prietini ai familiei. E adevărat că dumneaei, în întîmplarea cu bătrîna evreică, n-are nici o vină; dar asta nu ne împiedică să arătăm o mulțime de scăderi pe care, ca orice ființă omenească, le are cucoana Cristina.

În singurătatea căsuței sale încununată de iederă, acolo, la hotar, cucoana Cristina își petrece zilele cetind.

— Asta-i singura mea mîngîiere... mărturisește dumneaei cu un zîmbet obosit.

Iese de obicei în balcon, cu cartea în mînă. Stă plecată un timp asupra foilor cu slove mărunte care cuprind povești tragice de dragoste; după aceea lasă mînile pe genunchi și în liniștea zilei urmărește mișcarea sătișorului revărsat în apropiere pe o costișă, privește linia unduioasă pe care rîușorul de hotar o duce printre holde, ascultă un cîntec de dor care adie dinspre pichetul grănicerilor.

E îmbrăcată aproape totdeauna într-un capot elegant japonez, cu flori mari felurit colorate. Părul său frumos, — ridicat cu măiestrie în trei etaje, — strălucește ca un abanos în umbră. Fața palidă e luminată de doi ochi mari, melancolici, peste care se lasă din cînd în cînd, cu mișcări line de aripi de fluturi în odihnă, pleoapele cu gene lungi, catifelate. Nu se poate zice că nu-i frumoasă cucoana Cristina. Își îngrijește multă vreme, lîngă pudre și cosmeticuri, părul și fața; și se privește lung în oglindă înainte de a ieși în balcon, cercetîndu-și toate liniile obrazului în față și profilul șăgalnic cu nasul puțin ridicat la vîrf, «ca la pariziene», cum zice dumneaei.

Trecători destul de deși umblă pe drumul vămii. Unii cunosc pe Dumitru Munteanu, vameșul; se dau jos din trăsură și suie o clipă în balcon. Îndată cucoana Cristina ridică bărbia și scoate din cutele capotului ochelari mărginiți cu aur; un lănțujel fin, cu scînteieri de foc, tresare, se zbate printre degetele sale; și ochii negri privesc curioși, micșorați puțin, prin sticle.

Musafirul se descopere, se înclină ca să sărute o mînă care e întinsă cu lene, lăsată moale; pe urmă întreabă de sănătate şi se aşează pe un scaun, după ce mîna a făcut un semn de poftire, cu destulă gingăşie.

Dumitru Munteanu îşi potriveşte surtucul cam boţit şi ros la coate. Mărunt şi gras, cu un nas mare pe un obraz spăriat, îşi caută şi el un loc într-un colţ, şi cearcă să zîmbească cu mîndrie cînd cucoana Cristina începe a vorbi cu înmlădieri legănate de glas, umflîndu-şi uşurel nările.

— Ce mai veşti prin tîrgul nostru? Ce mai ştiţi din Bucureşti... întreabă cu interes cucoana Cristina, şi se pregăteşte să asculte răspunsul cu cea mai mare luare-aminte.

— Intr-adevăr, aici ne plictisim... adaogă ea după un răstimp. Abia aştept petrecerea care se pregăteşte în oraş. Dumitre! (şi se întoarce spre vameş) — unde am pus cartea cea ilustrată pe care am primit-o de la madam Bărbulescu? Am primit o scrisoare tare drăguţă, în care madam Bărbulescu, soţia deputatului, mă angajează să vin numaidecît cu orice preţ, la petrecerea ce se dă la grădina primăriei... De dus trebuie să mă duc, negreşit... Unde-i ilustrata aceea, Dumitre?...

Vameşul se scoală zîmbind bucuros de pe scaunul lui, îşi şterge faţa asudată, şi găseşte cu multă uşurinţă, în antret, rîndurile doamnei Bărbulescu.

— Asta-i? întreabă cu gingăşie cucoana Cristina, potrivindu-şi ochelarii.

— Drăguţă madam Munteanu!... Da, asta-i... Nu se poate să refuz... Trebuie să mă duc numaidecît...

Vameşul şi-a luat locul de umilinţă, potrivindu-şi cît se poate de bine surtucul pe el, şi trăgîndu-şi cu

vîrful degetelor celor mici manşetele. Dar parcă nici n-ar fi pe lume. Cucoana Cristina nu-l bagă în samă.

Un copilaş slăbuţ, negru, cu ochi scăpărători, un copilaş de trei ani, dă năvală în balcon şi se repede spre maică-sa care-şi scoate îndată ochelarii şi-i întinde braţele.

— Ţigănuşul mamei! ţipă cucoana Cristina cu dragoste. Unde-ai fost, ţigănuşul mamei?

Copilul începe a plînge deodată, întorcînd spărios capul şi privind cu ură pe musafir. Se opreşte cîte-o clipă şi strigă ascuţit: Mă! mă! — apoi iar porneşte a plînge. — Cu multă dragoste îl trage la pieptul său cucoana Cristina şi-l sărută, mîngîindu-l cu glas subţire:

— Ţigănuşul mamei, ţigănuş!...

Musafirul face haz cu oarecare stînjenire, apoi se ridică, se apleacă spre braţul întins al cucoanei Cristina, se apropie de bărbatul zîmbitor, îi scutură mîna, coboară treptele, se urcă în trăsură şi pleacă, mai salută o dată larg cu pălăria balconul încununat de iederă.

După o asemenea plecare doamna Munteanu rămîne abătută. Se plimbă de cîteva ori încolo şi încoace, ferind cu braţul pe ţigănuşul care i se pune în cale şi deodată se îndreaptă cu un zîmbet ironic spre vameş:

— Mă rog, te-aş întreba eu, cînd avem să ieşim din pustietatea asta? Poţi să-mi spui?...

Dumitru Munteanu nu poate să răspundă, după cum n-a putut răspunde în atîtea rînduri, cînd aceeaşi întrebare i-a fost zvîrlită ca o săgeată.

Caută să zîmbească cu strîmtorare şi-şi întoarce faţa largă spre soţia sa.

— Iar începi, Cristino? Nu ți-i lehamite de atîta sfadă?...

— Sfadă? asta se chiamă sfadă la dumneata? Dacă te întreb omenește cînd o să ieșim din pustietatea asta, se chiamă că vreau să mă sfădesc?

— Lasă-mă, frate. N-ai altă vorbă?...

Cucoana Cristina se supără și armonia feței i se tulbură, ca un lac limpede la bătaia furtunii.

— Altă vorbă? altă vorbă? altă vorbă? răcnește ea ascuțit. Altă vorbă? De o mie de ori ți-am spus, și de o mie de ori am să-ți spun. Nu mai pot suferi! Eu cu altă viață am fost învățată; nu mai pot suferi! Niciodată n-ai putut pricepe că nu mai pot trăi aici! Niciodată n-ai putut pricepe că trebuie să faci ceva să intrăm în lume, să trăim și noi!...

— Ce să fac, frate? Nu ești mulțămită că avem o bucățică de pîne?

Cucoana Cristina îl privește drept, cu ochii plini de ură. Apoi, cu glasul șuierat, îi zvîrle vorbe rare:

— Că avem o bucățică de pîne!... Ești un imbecil!... Că avem o bucățică de pîne! Ce te uiți așa la mine? Ești un imbecil!...

O mînie grozavă pare a umfla toate vinele obrazului vameșului. Izbucnește într-o sudalmă înfricoșată; și pe loc își șterge fruntea de sudoare cu batista scoasă repede din buzunar, își încovoaie spinarea și se strecoară iute spre cancelarie, pe cînd cucoana Cristina, cu un țipăt, a căzut pe scaun și a rămas privind în urma lui cu dispreț nemărginit.

După așa scenă e tristă soția vameșului. Plînge și caută în trecutul vieții ei de fată atîtea clipe fericite, atîtea clipe fără grijă! In Tătărașii Iașilor, în căsuța veche, — cu pensia puțină, — trăia greu odată o văduvă cu două fete, — dar de-atunci e

mult, și trecutul e altul cînd se îmbracă în vălu-i luminos, risipind peste năcazurile și durerile trecute pulberea puținelor clipe senine.

După așa scenă, se strecoară în umbra gîndurilor ei încet-încet, cu cît liniștea vine, un chip nelămurit, o icoană înecată într-un abur: poate figura unui tînăr advocat din oraș, poate figura unui ofițer subțirel...

Acesta este adevărul asupra cucoanei Cristina, adevărul curat; și iată adevărul și asupra întîmplării din zilele trecute.

Vameșul n-a voit să vie la balul ce se da în orășel, la cercul ofițerilor. Niciodată nu voia să vie la asemenea petreceri; iar vămeșiței prea rău nu-i părea pentru aceasta. Dumneaei a venit, — de și are un copil de cinci luni. Pentru o petrecere rară, însă, poți îndura cîteva năcazuri. A învăluit copilul bine în flanele calde și a străbătut în două ceasuri cu trăsura, în amurgul serii, drumul de la vamă pînă la tîrg.

Acolo cucoana Cristina avea o prietină, o evreică tare cumsecade, al cărei bărbat era proprietarul caselor în care ofițerii își aveau cercul. Locuința prietinei dădea în sala mare, a tuturor. Putea lăsa copilul într-o odaie, într-un colț de divan și putea veni în orice clipă să-l vadă și să-l hrănească. Tînăra Mari Bernstein petrecea și ea cu lumea bună a tîrgului. Iar bătrîna, soacra, mama bancherului sta acasă. Tocmai bine, ca să bage de samă și de copilaș.

In sara aceea cucoana Cristina era îmbrăcată în alb, — coloarea cea mai dragă a ei. Avea un zîmbet de mare fericire; se grăbea să-și așeze copilul la căldură, căci afară bătea vînt aspru de dechemvrie, —

şi asculta cu inima bătînd acordurile muzicii, care se pregătea să înceapă.

Aşezîndu-şi copilul, cucoana Cristina vorbea repede, printre unde de rîs:

— Dragă Mari, de cînd nu ne-am văzut? De jumătate de an. Am avut de atunci nacazul acesta... Să mă crezi că nu sînt bucuroasă de copil mic... Mă năcăjesc mai ales cu alăptatul... Dar am descoperit un mijloc tare uşor să-l împac... I-am adus într-o sticluţă partea lui... Aşa mi-am uşurat şi eu sînul: şi are şi el lapte bun... Ce să fac? Dacă nu pot găsi doică... Şi cît am căutat!... Iaca, laptele l-am pus în pahar, în ocniţa sobei, să steie călduţ... Şi peste un ceas, numai vin să-l hrănesc...

Cucoana Cristina era veselă şi nu mai spunea cu cît năcaz, cu cîtă suferinţă îşi uşurase sînii. Dar pentru o petrecere, face. Copilul dormea. Intinse braţele şi apucă mînile prietinei sale şi trecură iute, nesimţite, în răceala coridorului; apoi intrară în căldura parfumată şi în lumina puternică a saloanelor.

Acolo, multe cunoştinţi. Indată începu vorbă, cu nespusă veselie. Bufetul era îngrijit şi cucoana Cristina îi făcu cinste la cea dintăi poftire. Apoi o melodie lină, cu legănări, începu să adie, — şi părechile colorate porniră vîrtej, ca-n zbor.

Dusă de sublocotenentul Nicodim, un băiat tînăr, subţire, fără mustaţă, — cucoana Cristina, înmlădiindu-se, uşurată de toate năcazurile trecute, începu să plutească spre o ţară de încîntări. Dumitru Munteanu, vameşul, rămînea în urmă, în urmă tare, într-o pîclă deasă.

După acest întăi vals cu o veche cunoştinţă, cucoana Cristina se simţi ameţită. O bucurie neţărmurită îi furnica prin toate mădularele. Avea o privire

îndrăzneaţă şi învingătoare; avea vorbe iuţi, cu zîmbete fine, — care ţineau în loc pe tînărul palid şi subţirel.

— Eu nu înţeleg cum puteţi sta în singurătatea aceea... rostea încet, cu oarecare mîhnire, Nicodim.

— Dacă ai şti... murmura cu glas înăbuşit cucoana Cristina şi un val cald, de mîngîiere, de voluptate i se tălăzuia în piept şi privea spre tovarăşul său, cu ochii negri luminoşi, peste care pleoapele cu gene lungi se lăsau domol, ca aripile unui flutur obosit. Iar orchestra cînta lin şi părea că se îndepărtează, se ridică, în acorduri suprapămînteşti.

Puţin a lipsit cucoana Cristina. Voia să-şi vadă copilul. Trebuia să se întoarcă îndată; o aştepta Nicodim căruia îi făgăduise mazurca. Se repezi fîşîindu-şi dantelele, intră în răceala coridorului, apoi în căldura molcomă, în liniştea şi în lumina scăzută a odăii unde lăsase copilul. Bătrîna stătea înaintea focului, în jîlţ şi-şi isprăvise ceaşca de cafea cu lapte.

— S-a deşteptat băieţelul... şopti bătrîna. Aşteaptă mîncare...

— Indată... îndată... rosti repede cucoana Cristina şi se apropie de ocniţa sobei.

Dar îşi retrase mirată mîna. Paharul cu lapte al copilului lipsea. Se întoarse spre bătrînă şi o întrebă cu gingăşie:

— Nu ştii mata unde-i laptele?

— Care lapte?

— Eu am pregătit anume lapte. L-am stors în pahar, ca să fie mai uşor de dat...

Bătrîna păru că pricepe, însă cu grozavă uimire.

— Cum?... laptele din ocniţă era pentru copil?

— Da.

— Ah!...

Bătrîna a scăpat ceaşca din mînă şi a început a geme căscînd cu greutate fălcile la răstimpuri regulate, ca un peşte care moare pe uscat. Abia gemu:

— L-am băut eu... cu cafea...

Şi începu să geamă lugubru, parcă o cuprinsese un dezgust nemărginit de viaţă şi îşi trăia acuma cele din urmă clipe. Copilul, spăriat, răcnea. Cucoana Cristina deschise uşa şi dădu un ţipăt; şi îndată porniră tropote, îndată năvăli lumea ca la o mare primejdie în jurul bătrînei care se zbătea în jîlţ.

Acesta este adevărul. Cucoana Cristina n-a avut alt amestec în aşa zisa otrăvire a bătrînei Fani Bernstein. Tot ce s-a spus au fost scornituri; şi cucoana Cristina încredinţa, cu un zîmbet obosit, că toate se datoresc nevestei directorului prefecturii care avea o deosebită prietinie cu tînărul Nicodim, «o prietinie care acum s-a desfăcut pentru totdeauna», adaogă cucoana Cristina, lăsîndu-şi domol genele catifelate pe ochii negri.

DARE DE SAMĂ

DESPRE MOARTEA SUBPREFECTULUI VASILESCU

Cucoana Georgeta, soţia domnului Gavril Vasilescu, «cel mai iubit subprefect al nostru», era una dintre fiinţile nostime de pe meleagurile noastre. Era o cucoană frumoasă pot zice, nici naltă nici măruntă, foarte serioasă la înfăţişare, rîzînd rar, purtîndu-şi cu mîndrie rochiile de ultima modă, cu părul balai buclat totdeauna, cu obrazul alb pudrat cu îngrijire în fiecare ceas al vieţii.

Era o fiinţă care mărturisea că se plictiseşte în tîrgul său de reşedinţă. Stătea în cerdacul casei curate, răspundea dînd încet din cap saluturilor de toate felurile, saluturilor cunoscuţilor şi funcţionarilor, şi părea dusă pe gînduri, cu buzele strînse, cînd îşi ridica pălăria pleoştită în faţa ei vreun cetăţean umilit al tîrgului ori al satelor de primprejur.

Făcea şi primea vizite. Ea păşea întăi, şi domnul Gavril Vasilescu venea în urmă; ea ieşea întru întîmpinarea oaspeţilor şi domnul Vasilescu se trăgea mai la o parte şi zîmbea fericit.

Şi la cafeaua în ceşcuţe cît un degetar, cucoana Georgeta făcea o mărturisire:

— Eu viaţa mi-o petrec în singurătate. Doar du-

minica vine căpitanul pe la noi. Stă la noi, la masă. În altă parte nu s-ar duce, să-l tai. E un om foarte mîndru. E un om de familie prea bună, şi, vorbind cu el, îmi aduc aminte de viaţa pe care am petrecut-o la părinţii mei...

După vorbele acestea, cucoana Georgeta închidea o clipă ochii, parcă voia să-şi aducă aminte de ceva; iar domnul Gavril Vasilescu se învîrtea împrejurul musafirilor frecîndu-şi mînile. Din cînd în cînd îşi lăsa capul pe-un umăr, şi, închizînd pe jumătate ochii şi zîmbind, punea o întrebare, dar cu multă dulceaţă, cu mare luare-aminte. Mulţămit după aceea, îşi mîngîia barba săracă, roşcată, care-i împodobea faţa prelungă, uscată şi palidă şi se retrăgea nesimţit spre lucrările lui. Cucoana Georgeta îl petrecea cu ochii şi mărturisea cu un suspin:

— Soţul meu are mult de lucru... E foarte împovărat... Fără el, nu se face nimic...

Şi domnul Vasilescu, ca şi cum ar fi auzit, intra iarăşi în vîrful degetelor, pleca pe umăr capul şi zîmbea cu dulceaţă, mărturisind:

— Eu, întăi de toate, caut să-mi fac datoria...

Căpitanul Faranga, despre care vorbea cucoana Georgeta, era un bărbat cărunt, încă în putere, un pensionar care-şi petrecea ceasurile goale în căsuţa de peste drum, îngrijindu-şi de sănătate şi de hulubii jucăuşi. Ducea o viaţă regulată, măsurată cu ceasornicul. Îşi zbuciuma în fiecare dimineaţă, într-o gimnastică chinuită, mădularele; umbla desculţ prin roua din iarba ogrăzii, observînd din punct în punct învăţăturile popei Kneipp; şi duminica, la unsprezece şi jumătate, îmbrăcat în uniforma de gală, cu toate decoraţiile, venea la masă. Cucoana Georgeta ştia să-i facă nişte clătite minunate, iar căpitanul istorisea întăi ceva din viaţa trecută a familiei lui boiereşti, pe urmă o întîmplare grozavă de pe vremea războiului. Asta era plăcerea nevestei subprefectului: să steie de vorbă cu un om de familie bună şi să-şi aducă aminte şi de trecutul ei.

Dumneaei mai admira, vorbind cu cunoscuţii, şi preceptele higienice ale căpitanului. Cu deosebită plăcere îl privea cum ia la sfîrşitul mesei «o doză» de sare din solniţă, pe vîrful cuţitului, cum o învăleşte într-o foiţă de ţigară şi cum o înghite repede, cum o hăpăieşte, cuvîntînd cu pătrundere:

— Numai asta ţine stomacul în bună rînduială...

Tot aşa de nobil la urma urmei era şi somnul său de după cafea, un somn scurt, cald, horăit uşor, cu gura puţin căscată, cu obrazul rumăn alungit, un somn nu tocmai comod în uniforma ţapănă.

Subprefectul era un om foarte iubit. De la centru era găsit oricînd în bună rînduială. Era un om obişnuit cu slujba. Cu supuşii săi iarăşi se împăca. Supuşii săi, în tîrg, erau negustorii din neamul lui Israel, oameni cuminţi, care-şi căutau de interese. Domnul Vasilescu îi cerceta din cînd în cînd, le vorbea blînd, cu zîmbetu-i blajin, privindu-i cu plăcere; nici nu-i prigonea, nici nu le făcea procese de contravenţie; la sărbătorile de toamnă intra cinci minute în sinagogă «ca să facă o mulţămire»; şi toată lumea îl saluta cu prietinie şi la toată lumea răspundea cu un salut larg, ducîndu-şi înainte pălăria şi îndoindu-se puţin în laturi. Un om aşa de liniştit şi de blajin, un om aşa de iubit, mai rar se putea găsi.

De şi nu se trăgea din familie de boieri, era preţuit de căpitanul Victor Faranga. Din zi în zi se împrieteneau, se legau tot mai strîns, şi de la o vreme începură a se vedea şi în unele seri. Subprefectul

asculta istorii felurite şi sfaturi higienice, şi cucoana Georgeta îşi amintea, cînd aducea cafeaua în ceşcuţele cît degetarul, despre viaţa în familia sa, o viaţă liniştită şi foarte morală.

De multe ori, în aceste seri intime, domnul Gavril Vasilescu îşi aducea aminte de o hîrtie, ori de un negustor care-i ceruse ceva. Cu o vădită părere de rău pleca să-şi îndeplinească datoria. Cucoana Georgeta îl petrecea pînă la uşă ; întorcea în urma lui cheia, căci era foarte fricoasă, şi de oameni străini, de necunoscuţi, grozav se temea ; şi se întorcea la istoriile căpitanului.

Aceasta a fost viaţa acestor doi soţi : a acestei soţii dintr-un neam de boieri, a acestui funcţionar iubit şi respectat de toţi concetăţenii săi. Singura scădere era cheltuiala prea mare a casei, de şi copii nu aveau. Dar cucoanei Georgeta îi plăcea să umble bine îmbrăcată, frumos gătită după cea din urmă modă, iar subprefectul mărturisea zîmbind cu prietinie că el la parale nu se uită, — şi cînd va muri n-are să se găsească în saltarul lui nici un franc.

Poate-a vorbit într-un ceas rău. Într-o zi a căzut la pat, răcit grozav într-o inspecţie, a zăcut două săptămîni şi pe urmă a murit, victimă a datoriei. O jale mare a cuprins tot tîrgul. Căpitanul abia a putut să dovedească cu scrisul adreselor pe cartonaşele cernite, — şi abia putea să liniştească pe cucoana Georgeta cînd intrau cunoscuţi ori prietini şi cînd dumneaei îşi relua suspinele.

— Ce să faci ? zicea dumnealui cu pătrundere. Aşa-i viaţa. Aşa a fost scris...

Şi cucoana Georgeta izbutea să-şi stăpînească suspinele.

Mortul, omul datoriei, zăcea în sicriul lui, cu un

zîmbet modest încremenit pe obrazul uscat ; parcă şi acuma voia să se strecoare nebăgat în samă printre buchetele şi coroanele cu panglici scrise care-l împresurau. Soţia umbla în jur, potrivea o floare, cerceta flacăra unei lumînări, apoi un gînd îi străbătea mintea, o umbră îi trecea prin priviri, ridica batista la ochi şi pornea a suspina. Era o durere adevărată, neprefăcută şi nezgomotoasă.

În ziua a treia a cîntat o muzică jalnică ; patru preoţi au slujit ; şi, de şi cerul de toamnă era cenuşiu şi de pretutindeni închis, tîrgul întreg a venit ca să petreacă la groapă pe subprefectul cel mai iubit.

Mulţi fii ai lui Israel au intrat în cimitir. Şi despre acest lucru şi gazetele au vorbit, căci asemenea dragoste pentru un om drept nu e un lucru prea des în ţara noastră. Au străbătut în urma convoiului printre cruci şi printre locurile de odihnă veşnică ale celor uitaţi, au ascultat strigătul cel mare al cucoanei Georgeta, au văzut scînteind decoraţiile căpitanului. Preoţii îşi ridicau glasurile spre veşnicie ; — şi deodată cei ce erau de faţă au rămas uimiţi, căci un tînăr negustor de lege străină voia să vorbească la mormîntul celui mai iubit subprefect.

Toate inimile erau mişcate. Tînărul negustor de coloniale şi băuturi spirtoase Heinic vorbea cu lacrimi în glas ; ridica mîna spre Dumnezeul popoarelor ; lua fraze din talmud drept mărturie ; şi arăta dreptatea şi împăciuirea, bunătatea şi liniştea celui care nu mai era printre vii.

Şi îndreptîndu-se spre soţia nemîngîiată a declarat, în auzul tuturor, că micile daraveri care au fost între răposat şi unii dintre ai lui, sînt încheiate pentru totdeauna ; şi-n văzul tuturora a scos un teanc de poliţi şi le-a rupt bucăţele acolo lîngă mormînt, pe

cînd bulgării începeau să cadă cu zgomot de tunet peste sicriu.

Căpitanul Faranga a strîns vorbitorului mîna :

— De multă vreme n-am fost așa de mișcat...

Iar vorbitorul a răspuns :

— Așa om, cu care să ne înțelegem, n-o să mai avem noi...

Și fiindcă ploaia începea să cearnă, o ploaie rece de început de toamnă, lumea se risipi repede. Cucoana Georgeta dădu căpitanului brațul și porniră spre tîrg.

— Intr-adevăr, la asta nu m-am așteptat... a zis dumneaei într-o vreme.

Tovarășul nu răspunse. Și merseră așa tăcuți prin mîzga lunecoasă a drumului. Incepea să se întunece cînd ajunseră în fața casei subprefectului, într-o liniște deplină, în țîrîitul monoton și tainic al ploii. Stătură o clipă sub corteluri, privind în lungul uliții, după aceea cucoana Georgeta zise cu voce scăzută :

— Poți să intri... Nu ne vede nimeni...

Și mulți din locuitorii tîrgușorului, în sara aceea se gîndiră cu mîhnire la casa subprefectului, la soția singură, și la cel ce-și luase rîndul la cimitir, între cei ce nu mai sînt nici buni, nici răi.

UN PĂGÎN

A cu cincisprezece ori douăzeci de ani am cunoscut în Iași pe cuconu Grigorie Movilă. Poate și-l aduc aminte încă mulți dintre băștinașii vechii capitale a Moldovei. Era un bătrîn nalt, c-o barbă albă, scurtă, cu ochii negri. Cînd vorbea, cu patos, își umfla nările și cu mînile făcea gesturi rotunde, elegante, ca și cum ar fi voit să contureze ceea ce spune. Și frazelor le dădea drumul cu orînduială, cu artă de poet : sublinia oarecare cuvinte, învăluia într-o scoborîre de glas, ca într-o taină, pe altele.

De și puțin îi mai rămăsese din averea strămoșească, știa puținul acela să-l întrebuințeze așa fel încît trăia bine sau părea că trăiește bine, și se bucura sau părea că se bucură de restul zilelor în căsuța lui cu gust întocmită, în mijlocul unei grădini din strada Carol.

In căsuța aceea, l-am cercetat de multe ori. Avea un servitor întunecat la față, un țigan bătrîn cu redingotă care umbla tăcut ca o umbră și înțelegea poruncile stăpînului dintr-un semn cu mîna, ori dintr-o mișcare a ochilor. Beam la dînsul cafeaua cea mai

gustoasă şi mai aromată. După cafea, cu un gest de rege, îmi întindea cu două degete o havană veritabilă... În odăiţa în care mă primea, avea pe jos covoare moi, ca în vremurile de altădată ; pe păreţi stăteau orînduite în lumină prielnică cîteva tablouri mici iscălite de maeştri mari ; şi între ele două pînze în rame aurite înfăţişau pe două femei din neamul Movileştilor. Una, Maria — nevasta unui Radzivil, era o frumuseţă vie care ne urmărea cu ochi mari şi ne zîmbea.

— Ne zîmbeşte din depărtarea trecutului ei... zicea încet cuconu Grigorie Movilă. Cîteodată, nu ştiu cum, mă întristez cînd privesc la zîmbetul încremenit al femeii aceştia... Trecutul ne înşală şi ne farmecă : ne trimete în suflet, astăzi, regretul clipelor de fericire... Din trecut ne rămîne numai ce-a fost bun, aş putea spune numai tinereţa vieţii noastre... Tot ceea ce e străin de această tinereţă a căzut, ca solzi netrebnici şi murdari... Pe femeia aceasta o văd aşa, tînără, zîmbind în cei mai frumoşi ani ai vieţii ei. A îmbătrînit apoi, a murit, s-a prefăcut în humă, — însă eu nu mi-o pot închipui decît aşa, zîmbindu-mi vie din trecut depărtat... Ea înfăţişează parcă epoca de lene şi de bucurie, de iubiri şi de artă a vieţii pe care noi, astăzi, orice-am face, n-o mai putem învia... Astăzi noroiul amorf creşte şi tinde să învăluie, să distrugă pentru totdeauna cristalul, ceea ce are viaţa mai nobil şi mai bun, ceea ce generaţii multe de înţelepţi s-au străduit să întocmească pentru a înfrînge mizeria — pe care ziditorul a hărăzit-o la început sărmanului muritor...

Lucirile asfinţitului băteau prin ferestrele deschise ; în nemăsurate depărtări, munţii se învăluiau în ceaţă albastră.

Cuconul Grigorie Movilă se lăsa furat de trecut, căuta să mă facă să înţeleg viaţa celor de la 1600 şi regretul lui că nu s-a născut cu trei veacuri în urmă ; uneori, aducîndu-şi aminte de tinereţă, se înflăcăra zugrăvindu-mi viaţa Parisului şi a Romei ; prea arare se cobora la discuţii de sociologie şi de politică.

— Ce însemnează toate acestea ? începu el într-un rînd. De ce vrei dumneata numaidecît să mă aduci rob într-o lume pe care eu n-o preţuiesc ? Lumea celor ce se frămîntă pentru ambiţii politice, celor ce stîrnesc plebea şi o scot în uliţi cu bîtele ? Dragă prietine, viaţa în curînd nu va mai avea nici un rost, — căci ne întoarcem de unde am plecat. Mulţimea, care a rămas la instincte, năpădeşte totul ; pentru mulţime nu există nici muzică ce înalţă, nici viers care dă fiori, nici conturul graţios al unei statui ; pentru mulţime nu există nimic din ce au creat rarii oameni, care au ieşit ca flori de spumă deasupra talazurilor negre ; pentru mulţime, prietine, un singur cuvînt are rost : pîne ! Aleargă, se înşală, se zdrobesc, pentru pîne ! Ei bine, mulţimea aceasta o vreme a fost înfrînată. Acuma, în vremurile nouă, i s-a dat drumul : şi aceasta este altă năvălire a barbarilor !

Încercam să-i pun înainte dreptul la viaţă al tuturor, întocmirea unui echilibru între cei ce se bucură de toate şi între cei care gem sub poveri, stropindu-şi munca cu sînge şi lacrimi şi de la naştere pînă la mormînt tot sufăr de foame.

El privea spre zîmbitoarea frumuseţă din ramă :

— Prietine ! dacă n-ar fi asudat şi n-ar fi gemut cei mulţi, o fiinţă ca aceasta n-ar fi zîmbit soarelui ! Gîndeşte-te numai că ai fi trăit în vremea ei, că ai fi avut douăzeci de ani, că ai fi iubit-o ş-ai fi nădăjduit să fie a ta ! Şi fă-ţi socoteala că fiinţa aceasta s-a

născut frumoasă, cu suflet de foc şi cu minte sclipitoare, pentru că au fost înaintea ei oameni care n-au ştiut ce-i munca împovărătoare şi amară, care au înţeles într-un chip cu totul deosebit întrebuinţarea vieţii...

În lumea aceasta osîndită durerilor, au început într-o vreme a se alege cîţiva, care au ajuns să se folosească de munca celor mulţi şi au întocmit o viaţă nouă. Grija pînii nu mai era : ei au început a cultiva viaţa pentru puţinele plăceri pe care ni le poate da... Şi ceea ce a fost artă pentru dînşii a fost, căci numai ei au avut darul înţelegerii. Dar aceasta a fost numai o parte a vieţii lor, partea pe care au folosit-o ca pe o hrană aleasă, a spiritului. Încolo ei înşişi s-au străduit întru a întocmi arta aceea a vieţii, arta de a alunga din juru-ţi tot ce nu e frumos, de a te apropia de tot ceea ce-ţi mîngîie sufletul şi simţurile. Mîncarea este o artă, căci s-a născut simţul gustului ; iubirea este o artă căci o înţelegem altfel decît cei ce-şi zdrobesc cărnurile pe brazdă... Astfel am ajuns să tăiem un drum mai luminos dînd într-o parte şi-n alta tot ce-i necurat în viaţa omenească, astfel am mai putut alina groaza aceea de întunericul care ne aşteaptă după moarte ! — Acuma văd că s-a trecut vremea celor aleşi ; eu însă am trăit viaţa aşa, cu oarecare artă, şi altfel n-o înţeleg... Caut pe cît pot să înfrumuseţez ceea ce în sine este păcătos... De altminteri aceasta este şi definiţia artei...

În ceea ce spunea şi în felul cum vieţuia nu era nimic silit. Boierul de neam vechi, care trăise în plin, care simţise atîtea şi văzuse atîtea, avea un bun-simţ desăvîrşit. Profesia de credinţă o făcea fără pornire ; decăderea celor aleşi o mărturisea fără mînie ; căci şi pornirea şi mînia erau moştenirea numai a celor

mulţi... Rostea numai vorbele c-o uşoară umbră de regret, pe urmă tăcea şi asculta întîmpinările mele, cu un zîmbet îngăduitor.

— Să-ţi spun ceva, îmi zise el într-un rînd după o iarnă lungă şi grea ; eu cu puţini oameni mă întîlnesc acuma... Altădată cei cu care mă întîlneam nu-mi puneau întrebări, nici n-aduceau în dezbatere probleme. Aveam altele de făcut în vremea aceea, trebuia să trăiesc cît mai mult, căci bănuiam că o să ajung în anii în care mă vezi... Acum cu dumneata stau de vorbă : la vîrsta mea, poate se cade să fac acest lucru... Văd însă că cel puţin eu nu pun împotrivă idei : eu îmi cercetez sufletul şi răspund. Vorbim prin urmare pentru ca să fugă clipele mai uşor ; dumneata vei rămînea cu ideile dumnitale, eu cu sentimentele mele. Dacă aş putea eu să-ţi lămuresc ce însamnă a trăi, dacă aş putea să te fac să înţelegi prin vorbe tot trecutul meu, poate te-aş zgudui în credinţele ce ai... Trecutul meu nu e un trecut de fapte, de opere care rămîn altora ; ci trecutul meu a fost trăit pentru mine, — şi ce poate să rămîie dintr-un fum luminos ? Mai bine să nu mai vorbim despre lucruri serioase ; văd că nici la sfîrşitul vieţii n-o să fiu prietinul lor... Să uşurăm pe cît putem acest sfîrşit al meu... Să ne facă Costache cîte o cafea foarte bună, să fumăm cîte o ţigară şi prin fumul ei să privim viaţa şi farmecele acestei primăveri... Ţi-am spus atîtea întîmplări din trecut, atîtea întîmplări care mi-au pregătit cel din urmă cerc al iadului lui Dante... Ţi-oi mai spune şi altele, ceva mai nevinovate, ceva mai gingaşe, ca şi florile ieşite din mustul omătului. Şi primăverile vin cu amintiri, — să le primim, — şi să uităm că nu mai avem mult pînă la iarna cea veşnică şi neagră...

În sărbătorile Crăciunului, prietine, am îndurat oarecare nacazuri... Nu zîmbi. Am înţeles unele din întîmpinările dumnitale asupra mizeriei celor mulţi, — însă asta mă face să preţuiesc cu atît mai mult arta de a trăi a celor puţini. Am fost bolnav, mă simt ş-acuma slăbit; ştiu că se apropie ceasul cînd va trebui să mă prefac a zîmbi şi a uita ce mă aşteaptă, — căci arta noastră cere şi asta.

Astăzi primăvara a presărat flori de omăt pretutindeni. Ieri am primit o vizită: o cunoştinţă bună de altădată; astăzi către sară va veni poate iar să mă cerceteze, căci vede că s-apropie sfîrşitul *păgînului*. Ieri aşa mi-a zis: păgîn. Ieri mi-a făcut oarecare plăcere apariţia ei, căci mi-am amintit de o clipă a zilelor celor de demult. Azi însă nu mai am nici o plăcere s-o văd... Sorbind cafeaua şi privind primăvara ce ne înconjoară prin fumul havanelor, să-ţi povestesc întîmplarea din zilele de demult...

Eram copilandru, de douăzeci de ani, şi era o primăvară ca aceasta... Nu pot să spun că nu cunoscusem întrucîtva dintr-ale vieţii pînă la vîrsta aceea, dar prea puţin. Copilăria n-are valoare reală. Un şir de iluzii...

Pornesc cu caravana părinţilor mei spre o rudă, la ţară, ca să sărbătorim acolo Paştele. Ş-ajungem, dragă, într-un ţinut încîntător, la o curte boierească aşezată într-o grădină nesfîrşită. Era în primăvara aceea cerul aşa de limpede, şi-n aerul călduţ se amestecau miresmele fine ale florilor de aprilie; şi din balconul de piatră vedeam linia munţilor, zugrăvită limpede pe întregul cer al asfinţitului... Aşa cum am vedea noi toate acuma, de-aici, printr-o reţea fermecată, care reţea fermecată ar fi sufletul de atunci, de la douăzeci de ani...

Şi pe-acolo, prin balconul acela larg, prin parc, printre flori, şi-n lumina ce curgea pînă la linia munţilor, umbla fata gazdei noastre; adică duduia Alexandra. Luneca printre toate, căci parcă n-aveau sunet paşii ei şi trupul i se înmlădia ca un val: avea înmlădieri cînd întorcea capul spre mine, cînd ocolea la cotul unei alei, cînd se pleca să culeagă cîte-o floare, şi cînd se întorcea dreaptă, zîmbindu-mi, privindu-mă fix cu ochii mari: şi tremurul mişcării aceleia de undă răspundea pînă în sufletul meu.

Ea vedea c-o urmăresc cu privirile pretutindeni. Cînd sta, ochii mei o cercetau în fiecare mişcare, în fiece unduire a trupului, de la picioarele mici în pantofi de atlaz, pînă la sînii uşor rotunziţi. În ochii ei, rar cătam drept, la început: aveam ca un fel de teamă de negura lor.

Cît umbla ea printre flori şi prin lumina soarelui, eram fericit peste măsură. Sufletul meu, ca-ntr-un fel de nebunie, căuta să sfarme îmbrăcămintea de lut. Şi cît trăiam singur, în tăcerea odăiţii mele, o vedeam înaintea ochilor cu mlădierea trupului, cu privirile negre; ş-o suferinţă adevărată îmi îmbolnăvea trupul cînd mă gîndeam că va trebui să plec...

Ea a înţeles uşor dragostea mea; şi într-o dimineaţă mi-a răsărit zîmbind în capătul unei poteci, la marginea parcului. M-a oprit. A început a rîde.

— Te-ai spăriat? îmi zise. M-am sculat prea dimineaţă... Ţi-am ieşit înainte...

O priveam înfricoşat. Pe atunci eram prea tînăr; şi ea era cu doi ori trei ani mai mare decît mine. N-am ştiut ce să-i răspund.

— Credeam că ai a-mi spune ceva... vorbi ea, arătîndu-şi dinţii.

M-am făcut palid: mi s-a grămădit sîngele la inimă. A vorbit tot ea:

— Să ne plimbăm puţin prin parc... Şi mi-a întins mîna.

Cînd m-am alăturat de ea, o clipă am avut sensaţia că m-a atins un fier roş.

Am pornit încet printre flori; şi mi-a rămas şi acuma în suflet, o mireasmă aţîţătoare de rozetă... Adie în mine şi se ridică, cum s-ar ridica din negură o amintire... Mi se grămădeau mărturisiri pe buze, îmi închegam felurite fraze, — dar nu îndrăzneam să rostesc un cuvînt.

Atunci şi-a întors ea spre mine ochii mari. Nu mai zîmbea. Am simţit că-i tremură braţul. A zis:

— Credeam că ţi-s dragă...

Acelea au fost cele mai fericite clipe ale anilor tinereţii mele. În ziua aceea am simţit că tremură în mine ceva care trebuie să fie foarte aproape de nebunie. Toată fiinţa, tot sufletul îmi vibra, pline de primăvară, de miresme ameţitoare, de iubire... Ziua aceea în care am simţit atîta tinereţă ş-atîta frumuseţă în braţele mele, ar fi putut să-mi ajungă pentru toată viaţa...

Aceasta a fost cea dintăi dragoste a mea, am fost foarte fericit şi asemenea dragoste, ş-asemenea fericire, prietine, nu le-am putut uita... În fiecare primăvară mireasma rozetelor mi-a amintit anul al douăzecilea al vieţii mele. Şi simţeam şi ieri mireasma aceasta, — şi se ridica în mine amintirea zilelor trecute, — cînd m-a călcat, prietine, pe negîndite o fiinţă mohorîtă, o cucoană tristă, palidă, în asfinţitul vieţii, o fiinţă pe care de patruzeci de ani n-am mai văzut-o, pe care n-am mai cunoscut-o, şi care era — adică fusese tinereţa aceea mlădioasă, cu ochii minunaţi...

Bătrînul începu a rîde.

— Nu mai era ea... Nimic din ceea ce era odată nu mai stăruise într-însa. Ş-a prins a rîde cînd m-a văzut, mi-a povestit din viaţa ei petrecută în ţări străine, despre o viaţă oarecare mai mult sau mai puţin fericită şi şi-a amintit şi de primăvara aceea, şi iar a rîs. A zis:

— Prostii ale tinereţii...

Deodată s-a pus între mine şi între ea ca o negură...

Fiinţa de altădată nu mai trăieşte decît în mine.

Are să vie iar cucoana de ieri, să mă vadă... Eu nu vreau să cunosc decît pe cealaltă, o umbră care se înalţă în sufletu-mi odată cu mireasma de rozetă. Nici nu mă simt bine, căci sînt în cel din urmă an; o să mă aşez în pat, o să mă-ntorc cu faţa la părete, şi cînd o veni, vei ruga-o să nu-mi tulbure suferinţa...

Bătrînul zîmbi trist ca niciodată şi pomeni despre moarte:

— Cînd la ceasul cel din urmă va veni aceea pe care n-am iubit-o niciodată, împotriva căreia am luptat cît am trăit, tot aşa are să mă găsească, cu faţa la părete...

O ÎNTÎMPLARE

Un prietin cărunt, cu care stăteam de vorbă ieri, mi-a spus o istorie, ca să-mi dovedească că întîmplările au și ele o orînduire cuminte, nu sînt oarbe cum le socotesc bieții muritori.

Iată această istorie:

Un boier de demult, care, mi se pare, era moșul povestitorului și pe care, pare-mi-se, îl chema Iorgu Cernea, căminar al lui Mihalache Sturza, a pornit la drum într-un rînd, la vreme de iarnă.

Boierul era tînăr și nu era om urît.

Avea obrazul alb și barba încrețită ușor și-n ochii verzi, ca o pîclă de toamnă: era urma durerilor pe care le încercase la moartea prea iubitei lui cuconițe Cristina, care trecuse din lumea asta la cele veșnice, în floarea tinereții, abia la opt luni după nuntă. Umbra aceea nedeslușită care plutea în ochii lui Iorgu Cernea mișca multe suflete, și multe jupînese tinere îl urmăreau cu ochii de la zăbrele și zîmbeau trist, cînd el trecea la umblet, pe calu-i alb, străbătînd ulițile Iașului.

Iorgu Cernea fusese și prin străinătăți, vorbea limba neamțului și a franțuzului. Cu grecește și cu

turcește se chinuise în copilărie, sub privegherea dascălului Chiriac și a harapnicului cu opt curălușe. Era un om cu multă agerime de judecată, sprinten la minte, cu limba cam ascuțită către boierii vechi și către slujbașii învechiți în rele, ceea ce mult plăcea lui Vodă.

Acuma plecase către fundul ținutului Sucevii, trimes în taină de Sturza, ca să cerceteze o afacere cam încurcată: ispravnicul ar fi avut legătură cu vreo două cîrduri de hoți, care se lăsau din munți și puneau la dări aspre pe unii din boieri ori pe vechilii rămași la moșii. Și Vodă avea întinse moșii în ținutul Sucevii.

— Dacă este ceva la mijloc, a zis Domnul rîzînd în barba-i roșă, să-l chem, să-i spun o vorbă și să-i dau numai trei buzdugane în piept...

Mihalache Sturza avea obicei să bată cu buzduganul; după asta cei bătuți nu mai erau teferi toată viața lor.

Fiindcă cioarele umblau vîrtej pe sus a vreme rea, boierul s-a îmbrăcat bine și și-a luat blana cea mare de lup. Și-a pus la îndămînă pușca și pistoalele cu cremene, a dat și vizitiului un cuțit lung cu două tăiușuri, într-o teacă de lemn; apoi s-a cuibărit bine în sanie. Il duceau repede trei cai voinici, înhamați rusește. Mergea mai mult pe drumuri lăturalnice, mai de-a dreptul; nu voia să aibă de-a face cu căpitanii de poștă: și asta tot din porunca lui Vodă.

A poposit întăi în sat la Ruginoasa, la marginea ținutului Sucevii. A mîncat cam pe sponci la ratușul boieresc, s-a făcut că nu înțelege de ce se tot învîrte în jurul lui ovreiul și-l tot ispitește cu vorba; apoi cam pe la toacă, s-a așezat iar bine în sanie și a plecat.

Cînd a trecut Siretul, pe ghiaţă, înserа.

Un vîntişor ascuţit trăgea dinspre răsărit; altfel vremea era liniştită, stelele înfloreau vioaie pe aria cerului.

Iorgu Cernea îşi făcea în gînd planul cercetărilor lui. Era un om hotărît, căruia-i plăcea să meargă fără înconjur cătră ţintă. Pe urmă era un om care avea înăscut în el simţul dreptăţii. Trebuia să frîngă cerbicea unui ispravnic necinstit. Acuma era destul de deştept să înţeleagă că Vodă se zbîrlise mai mult pentru că erau la mijloc averile lui şi moşiile lui. Insă cînd e vorba să săvîrşeşti o faptă dreaptă, nu te mai pot opri îndoieli de acestea. Boierul avea ş-un suflet plin de ideile mari ale veacului; era prietinul lui Alecu Russo, îşi petrecuse tinereţa cu el, — şi amîndoi de multe ori suspinaseră în stihuri pentru Moldova lor iubită! Cîtă strîngere de inimă pentru vremurile de faţă şi cît dor pentru prefacerile ce avea să le dăruiască viitorul!

Zurgalăii sunau veseli în întinderile tăcute; o vreme se zăriră în depărtare luminile unui sat; şi boierul, în căldura dulce a blănii de lup, se gîndea cum se va înfăţişa ispravnicului, cum îl va fulgera cu privirea, cum va rosti cu vorbe învăluite şi înţepătoare cîteva cuvinte, şi va sfîrşi cu glas apăsat:

— Măria sa Vodă te pofteşte la Iaşi, boierule!

Pe urmă, în minte, începu să-şi orînduiască şirul cercetărilor. Fireşte, se gîndea el, întâi am să fac cercetările, să mă încredinţez deplin. Cînd ai probe, nu te poţi înşela.

Incet-încet părăsi gîndurile şi judecăţile acestea înţelepte. Simţea că-l cearcă foamea.

Se îndreptă cătră robul de pe capră; îi zise:

— Măi Manoilă, unde dormim noi? unde mîncăm?

Ţiganul se răsuci în cojoc şi se întoarse spre boier. Şi lui îi era foame. Răspunse amărît:

— Eu ştiu, cucoane? Dumnezeu ştie? La ratuşu cela mai mult mi-am amăgit pîntecele.

— Dă, bre, o bucată tot om mai merge...

— Cum a vrea Dumnezeu! răspunse cu îndoială Manoilă.

Adierea de vînt conteni; treceau printr-o vălcică. O luncă înegrea cu linii încîlcite albul zăpezii; pe un dîmb, la marginea drumului, se înălţa cumpăna unei fîntîni.

Ţiganul întoarse capul:

— Eu zic, cucoane, să ne oprim la o curte boierească, undeva...

— Ba nu, măi Manoilă, alte datorii avem noi... Ne-om opri şi la o margine de sat...

— Hm! făcu ţiganul, nemulţămit. Apoi se întoarse scurt la locul lui; simţise tresărind hăţurile cailor.

Fugarii sforăiră; vizitiul îi struni. De după stîlpul cumpenei şi de după colacul fîntînii se năpustiră deodată patru umbre.

— Hoţii, cucoane! gemu robul ghemuindu-se pe capră.

Boierul nu era fricos; se ridică şi zvîrli în laturi pulpanele blănii grele; începu apoi a pipăi şi a căuta pistoalele; dar hoţii săriseră sprinteni; îl cuprinseră doi, îl zvîrliră din sanie şi-l frămîntau acuma sub genunche, pe zăpada lucie a drumului. Un cuţit luci la lumina slabă a stelelor.

— Nu vîşca, boierule, vorbi unul, că-ţi ridicăm viaţa!

Unul dintre oameni lega pe vizitiu cu curelele hăţurilor. Altul deshama caii. Boierul nu mai făcu nici o împotrivire, se lăsă moale, — cu ochii însă, prin slabele luciri albăstrii ale zăpezii, căuta să deosebească feţele şi îmbrăcămintea hoţilor.

Erau oameni în straie albe, — ţărani, — cu căciuli negre de oaie în cap şi cu cojoace scurte pe trup. Doi aveau puşti arnăuţeşti. Ochi fulgerători şi obrazuri bărboase se aplecau spre el.

— Cine sînteţi voi, măi ? întrebă Iorgu Cernea.

Oamenii nu răspunseră. Il răsuciră în loc şi-i smulseră blana de lup, apoi îl pipăiră să vadă dacă nu mai are arme. Il ridicară după aceea în picioare.

— Cucoane, zise unul, noi ne purtăm cinstit cu dumneata, nu te stîlcim, nu nimica. Scoate ce ai şi pune jos.

— Iaca banii pe care-i am, zise liniştit boierul, vîrînd mîna sub haine şi scoţînd punga de mătasă. Poftim !

Unul nalt, spătos, cel care-i vorbise, primi punga în palma întinsă.

— Aşa, vorbi el gros ; acu fă bine şi dă inelele şi ceasornicul...

Boierul îşi trase inelele din degete şi scoase ceasul de aur : odor de preţ de la Geneva.

Le primi tot zdrahonul cel nalt şi le vîrî în chimir, sub cojocel, fără să se sinchisească.

— Acu dezbracă şi contăşul ! zise el iar.

— Bine, dar are să-mi fie frig... grăi cu oarecare sfială boierul.

— Nu face nimic ; dumneata să fii sănătos : ţi-i face altul !

Boierul se dezbrăcă şi de contăş. La urma urmei era bucuros că scapă teafăr. După cea dintăi zguduire, îi mai venise inima la loc. O întrebare i se sui pe buze aproape fără voie :

— Da' partea ispravnicului cît e ?

— Cum ? grăi căpitenia. Ce ispravnic ? Cucoane, rămîi sănătos ; noi luăm caii şi ne ducem. Ai noroc că mîni e sărbătoare : nici nu te-am suduit, nici nu ţi-am luat sînge !... Să dai o leturghie la biserică...

Pe-un cal se zvîrliră doi ; încălecară şi cei cu puştile pe cîte unul, aşezară blănile dinainte, făcură pe după luncă şi pieriră, fără zgomot, ca nişte năluci.

Boierul sta uimit la locul lui, în picioare. Parcă nici nu-i venea a crede, parcă fusese un vis, aşa se petrecuseră de repede toate.

— Cucoane ! cucoane ! începu a se văita ţiganul ; fă-ţi o pomană şi mă desleagă !

Iorgu Cernea făcu cei doi paşi care-l despărţeau de sanie. Ţiganul zăcea ghem lîngă ea, cu genunchii aduşi pînă lîngă ceafă.

— Of ! gemu Manoilă, parc-au strîns curelele cu vîrtejul !

Boierul se năcăji o vreme ca să-şi deslege robul. Apoi amîndoi în picioare, în singurătatea aceea, împresuraţi de noapte şi de zăpadă, rămaseră uitîndu-se unul la altul. Ţiganul oftă într-o vreme adînc, ridică dreapta şi-şi făcu cruce :

— Doamne Dumnezeule ! zise el cu glas plîngător, bine că am scăpat cu viaţă !...

— Bine, am scăpat deocamdată, grăi boierul, da-i vorba ce facem de-acu înainte ? Incotro ne îndreptăm ? Unde ne ducem ? Dacă dau dihăniile peste noi ?...

— Ferească Dumnezeu ! bolborosi robul.

Boierul avu o înfiorare; începea să-l cuprindă frigul.

— Hai să mergem pe drum înainte! zise el pripit. Şi porni.

Cînd ieşiră din vălcică, adierea ascuţită de vînt începu să-l taie. Se întoarse, cu gîndul la cojocul lui Manoilă. Ţiganul îi pricepu mişcarea şi începu a scînci, încovoiat în straiele-i vechi:

— Nu-i, stăpîne! mi-au luat şi cojocul meu, ticăloşii şi blăstămaţii!

Iorgu Cernea începu a-şi strînge fălcile; frigul aspru îi pătrundea mădularele; şi curînd prinse a clănţăni din dinţi. Porni mai repede; începu aproape să alerge. Ţiganul scîncea cu jale ţinîndu-se de dînsul. Lui Cernea i-ar fi venit a rîde, dacă nu şi-ar fi simţit vinele gîtului şi fălcile ca de lemn. — Ciudată întîmplare! Inainte dispreţuia găzduirea la o curte boierească, — ş-acu ar fi fost bucuros de-un bordei în pămînt şi de-o leacă de foc. Nici mîncare nu i-ar mai fi trebuit! — Tăria începea să-i slăbească; o înfiorare de groază deodată îi străpunse inima, cînd se gîndi c-ar putea pieri aşa, acolo, pe cîmp, ca o fiară netrebnică! Îi veni să blastăme şi pe Vodă, şi pe Dumnezeu!

Alergă aşa o vreme. Din cînd în cînd se opreau; cercau să străbată cu ochii întunericul, poate-or vedea o lumină prietină, — poate-or auzi lătrături de cîini.

Nu vedeau nimic, nu auzeau nimic, şi boierul Iorgu Cernea începea să se simtă pierdut. «Intîmplări grozave ne pîndesc în umbră!» cugeta el, şi se gîndea la moarte.

O pădurice li se arătă înainte, ca un zid negru. Boierul se opri gîfîind.

— Unde sîntem?

Zăpăituri întărîtate de dulăi izbucniră. «Trebuie să fie vreun bordei de creştin pe-aici...» gîndi boierul şi deodată, ca fulgerul, îi străbătu prin trup o simţire de bucurie. Cu o clipă mai nainte se credea pierdut; acuma limanul mîntuirii era aproape.

— Treci înainte, măi Manoilă! vorbi el cu însufleţire. Strigă la oameni, chiamă ajutor... Vezi unde ne aflăm!

Robul umbla cu picioarele încovoiate şi cu mînile depărtate de trup, cu degetele răşchirate. Din cînd în cînd le ducea la gură şi sufla în ele.

— Măi oameni buni! strigă el cu voce slăbită.

Nu se vedea urmă de locuinţă; numai cînii lătrau mînioşi.

— Să mergem mai încolo... vorbi boierul. Şi parcă îi veni înţelegerea. Aici trebuie să fie grădina unei case boiereşti!... Şi lucrul i se păru aşa de ciudat, întîmplarea aşa de fericită după ceasul de restrişte, încît nici glas nu putea să sloboadă. Făcu semn robului; porniră iute pe lîngă un gard de nuiele, — şi curînd bănuiră prin întuneric o poartă uriaşă, cu streşină. Şi dincolo de poartă trebuia să fie o casă boierească caldă şi primitoare.

— Măi Manoilă! măi Manoilă! vorbi tulburat boierul. Bate la poartă, intră şi spune cum a fost! roagă-i să ne primească. Spune că sîntem oameni de la Ieş, boieri de la Domnie; ne-au ieşit hoţii în cale; spune că îngheţăm aici, afară; să nu ne lese...

Ţiganul bătea cu disperare, cu amîndoi pumnii, în porţi, şi cînii, înlăuntru, hămăiau ca la sălbătăciune.

Chemări de împăcare se auziră apoi în ogradă, ş-un glas răsunător întrebă de dincolo de poartă:

— Care-i acolo?

— Noi sîntem! strigă ţiganul cu curaj. Boieri de la Ieş! Ne-au prădat hoţii în drum! Daţi drumul, creştini buni, că îngheţăm de frig afară...

Se deschiseră porţile; cîţiva argaţi îi înconjurară; unul ridică un fînar şi lumină pe rînd obrazul boierului şi al ţiganului:

— Apoi să mergeţi la stăpînă! zise un glas.

O linişte mare se coborîse în sufletul lui Cernea; începea să-şi capete stăpînirea de sine. Îşi freca mînile, îşi potrivea prin întuneric hainele. Iar Manoilă, într-un avînt nestăpînit, sui scările de la cerdac, c-un argat după el; intră într-o tindă caldă plină de miros de gutăi, — şi de acolo pătrunse la lumină, într-un fel de iatac care i se păru ceva strălucit, ca-n poveşti.

— Ce este? — se auzi un glas.

— Înduraţi-vă! strigă Manoilă. Ni-i foame, ni-i somn şi ni-i frig... Ne-au prădat hoţii, ne-au lăsat goi în mijlocul cîmpului, în izbeliştea vîntului, ş-am căzut aici, la porţile dumneavoastră...

În clipele acelea Manoilă parcă era motanul năzdrăvan al lui Cheleş-împărat din poveste.

După ce-şi strigă cu disperare vorbele, parcă se desmetici şi privi în juru-i. O femeie tînără, albă la faţă, se ridicase în picioare, în scurteica-i de vulpe, şi privea mirată la el, ţinînd în mîni, lîngă piept, horbota şi ingliţa.

— Cine eşti tu? întrebă ea.

— Eu îs ţiganul! vorbi cu îndrăzneală Manoilă. Boieru-i afară... Era să cherim pe cîmpuri...

— Cum? v-au prădat hoţii?

— Aşa, măria ta, precum spui, sărutăm picioarele!

— Şi cine-i stăpînul tău?

— Stăpînu-i boier mare, cuconiţă, stă cu Vodă la masă!

— Cum se poate!

— Acu-i căminar numai, că-i tînăr; dar are să ajungă şi hatman!

— Aşa? Şi cum îl chiamă?

— Îl chiamă Iorgu Cernea...

— Să fie sănătos. Să poftească. Creştini sîntem! Gavrile, spune-i Catrinei să pregătească o odaie, să facă foc; aduceţi smîntînă, faceţi o leacă de scrob, puneţi nişte muşchi în ţiglă, daţi şi creştinului istuia ceva să îmbuce!... Faceţi-i şi lui loc la bucătărie... Sculaţi pe chelar să deie ce trebuie!

Manoilă se uita la gura ei cu admiraţie. Apoi ieşi trăgîndu-se înapoi; şi Gavril pofti în casă pe boier, care tocmai atunci suia în cerdac potrivindu-şi părul şi barba: înţelesese din vorbe că stăpînirea-i de parte femeiască şi n-a trecut de vîrsta de treizeci de ani.

Cînd intră în odăiţa caldă, i se împăinjeniră ochii; căldura îi aduse o destindere în tot trupul; începu să tremure tare; i se scutura toată carnea pe oase. Nu putu rosti nici un cuvînt; simţea că dacă ar vorbi, şi-ar muşca limba.

Cu un zîmbet stînjenit duse mînile la piept şi se ploconi, după moda veche, înaintea gazdei.

Stăpîna locului îl privea cu luare-aminte cu o milă vădită.

— Cum, boierule? aşa ai rătăcit prin frigul iernii numai în straiele acestea?

— Mi-au luat tot! izbuti să îngîne Iorgu Cernea.

Cucoana tăcu, uimită. După un răstimp, zise încet:

— Poftim, stai lîngă sobă, mai la căldură...
Boierul încă tremura.
— Mi-a spus omul dumnitale că eşti ieşan...
— Da. Iorgu Cernea, căminariu.
Gazda dădu din cap, în semn că ştia.
— Eu îs văduva lui Dumitrache Mavrodin. Poate l-ai cunoscut...
Iorgu Cernea făcu un semn uşor din cap, că nu l-a cunoscut pe răposatul ; apoi îndrăzni să-şi ridice privirile asupra gazdei.
— Poate pofteşti un păhăruţ de vutcă. Ţi-a face bine...
Căminariul dădu din cap, înduioşat parcă. Da, poate i-a face bine !
Gazda deschise un dulăpior zidit în părete, lîngă sobă. Scoase o sticlă, un păhărel. Iorgu Cernea îi urmărea mişcările. Era voinică şi mlădioasă, cu mişcări iuţi. Blăniţa de vulpe îi sporea albeaţa şi curăţenia gîtului şi a feţei.
Intinse mîna şi primi păhărelul cu băutură limpede. Se ridică în picioare şi-l închină c-un semn din cap către gazdă.
— Vă mulţămesc c-aţi avut milă de-un drumeţ rătăcit şi jăfuit de făcători de rele ! Dumnezeu face parte după inimă !...
Gazda se rumeni şi zîmbi. Boierul bău vutca şi se aşeză iar pe divan. O căldură binefăcătoare îi umbla acuma, ca un sînge nou, prin toate încheieturile.
Mai încercară a vorbi puţin ; dar n-aveau ce să-şi spuie. Slugile aduseră mîncare caldă, pîne proaspătă de grîu şi vin roş. Căminariul închină şi vin în sănătatea gazdei şi pentru bunătatea ei de inimă, ş-acuma scuturat cu totul de ticăloşia ceasului de primejdie, începu a găsi sămînţă de vorbă, începu chiar a-şi aminti de sofismele şcolii lui greceşti, privind la cuconiţa de gazdă. Parcă o orînduire dreaptă o aşezase acolo, într-un colţ de pămînt, ca pe o zînă a liniştii, — spre a putea primi un boier călător rătăcit în frigul iernii, în bezna nopţii.
Călătorul îşi povesti păţania aşa cum trebuia, fără groază, fără tînguiri, o povesti chiar cu oarecare veselie. Apoi află că pe buna la inimă a sa gazdă o chiamă din botez Tudoriţa şi se simţi pornit să închine încă un păhărel de vin pentru acest nume frumos. Apoi, cum amîndoi sălăşluiau într-o ţară mică, aşa cum e frumoasa noastră ţară a Moldovei, găsiră curînd că aveau aceiaşi prietini printre cunoştinţile lor, ba chiar că de foarte departe se rudeau puţin. Descoperirile acestea nu se ştie de ce făcură pe gazdă şi pe oaspete să nu mai contenească din vorbă ; şi într-un tîrziu căminariul Iorgu se simţi cu ochii fierbinţi, cu vorbe înflorite pe buze, pe cînd dumneaei jupîneasa Tudoriţa, îmbujorată la faţă, aşezată în jîlţ la vatra focului, ridica din cînd în cînd genele spre negura de toamnă care părea că pluteşte în ochii boierului.
Povestea aceasta pare că s-a sfîrşit aşa cum trebuia, în iatacul acela curat, plin de mirodenia florilor uscate de cîmp. Nu înţeleg de ce din această întîmplare bătrînul meu povestitor şi prietin a căutat să scoată o idee filosofică. Să fie filosofia rece apanajul bătrîneţii ? Mi se pare că tinereţa avea ceva mai bun de făcut.

CENUȘAREASA

Cel mai în vîrstă dintre toți era nenea Leonte Mugur, om cu părul și cu mustățile încărunțite. Era și singurul holtei dintre cei de față, de aceea poate cunoștea și mai bine femeile. «Ele m-au albit», zicea el. Poate tot fiicele Evei îi adînciseră și-i umpluseră de suferință ochii.

— Cîteodată e interesant, începu el după multă vorbă, să urmărești viața unei femei. Firește, cîteodată. Nu sînt toate viețile interesante. Unele trec ca o undă nesimțită și se cufundă în veșnicie. (Nenea Leonte era și puțin poet.) Altele însă ridică valuri tulburi și luminoase, fierb în tumult, — le privim cu uimire; trec și ele; ne-au lăsat însă imagini în ochi, urme în suflet; au radiat în juru-le.

Pe cînd eram și eu tînăr, am cunoscut o fată. Eram la un moș al meu, la țară. Pe acest moș al meu îl chema Teodor Visarion și era mîndru de numele lui, de boieriile părinților, și de moșia Cîmpeni. Era mîndru și de curțile mari, ca niște cetăți, pline de mobile vechi și de lucruri rare. Era mîndru chiar de holteiia lui, căci și el a trăit holtei, ca și mine. El îi zicea «independența» lui, cum îi zic și eu.

Pe fata despre care vorbesc am văzut-o, odată cu el, la o horă. Ne-am oprit cu trăsura, duminica, la rateș. Jucau acolo toți flăcăii și toate fetele din Cîmpeni. Satul se întindea pe-o costișă lungă, revărsat și umilit parcă înaintea curților care se ridicau stăpînitoare pe o colină. Din satul acela umilit, din căsuțele acoperite cu stuh, ieșise la soarele primăverii atîta tinerețǎ și atîta găteală. Ne uitam firește mai mult la fete. Erau pieptănate ca niște domnițe de demult și unele aveau flori adevărate în păr. Salbe de arginți turcești luceau pe sînurile multora. Cămășile cusute cu fir de matasă și cu fluturi aurii.

— Sînt luxoase fetele de la noi, îmi zise moșul meu Teodor Visarion și privea spre dănțuitoare ca un stăpînitor spre bunurile lui.

— A! uite, uite, îmi zise el deodată în franțuzește; dar fata ceea de unde a ieșit? pînă acum parcă n-am văzut-o niciodată.

In chiar clipa aceea ochii mei se opriră asupra aceleia despre care vorbea moșul meu. Teodor Visarion era un cunoscător bun; era cărunt, cum sînt și eu acuma.

Era o fată cu ochii mari, umbriți; era mai subțirică, mai gingașă decît toate tovarășele ei. Stam mirat, parcă nu era fată de țăran; avea un obraz fin, o pieliță nearsă de vînturi și de soare. Se învîrtea cu genele plecate în brațele flăcăului ei și foile fustelor se umflau lin, apoi la întorsură se zbăteau ca un val.

— Fata asta trebuie să aibă piciorul Cenușăresei, îmi zise iar unchiul meu, — de și poartă ciubote cu potcoave de alamă... Își puse ochelarii și începu a o privi cu luare-aminte.

— Curios aş fi să văd piciorul acela într-un pantof delicat... vorbi el iar.

Unchiul meu era mişcat şi eu îi ascultam cu oarecare admiraţie reflecţiile.

După ce privi cîtva timp, făcu un semn din mînă unui fecior boieresc. Omul se înfăţişă scurt, cu căciula în mînă.

— Ascultă, măi Alixandre, zise moşul meu cu nepăsare, vorbind puţin pe nas; n-ai putea tu să-mi spui cine-i fetiţa ceea de colo?

— Sărut dreapta, cuconaşule, care? Le cunosc pe toate.

— Fetiţa ceea subţirică; uite, ceea care s-a uitat acu spre noi.

— Aha. Apoi aceea-i Puica, cuconaşule.

— Ce puică, măi Alixandre?

— Puica, fata lui Gavril Jitaru; şede în bordei cu tatu-său, cuconaşule, în capătul de la vale al satului, lîngă moara de pe Suceava. O cunosc eu: e Puica.

— Aşa o chiamă?

— Nu, cuconaşule. O chiamă Anica, dar flăcăii aşa i-au zis, unde se poartă ea ca o fată de boier, aşa *îndelicată*. Da' altfel vrednică, duce singură casa lui Gavril, că mă-sa de vreo cinci ani a răposat.

— Şi cum aşa, măi Alixandre, parcă n-aduce la făptură şi la obraz cu celelalte fete.

— Dă, cuconaşule, zise feciorul boieresc ridicînd din umeri; parcă pot să ştiu? Şi mie mi-i de-a mirare!

Moşu-meu dădu uşor bici cailor. Pornirăm în lungul satului, cătră moara de pe Suceava. Dincoace de moară, la marginea satului, drept poarta ţarinei, abia se ridica de la pămînt o căsuţă veche, mai mult un bordei, cu nişte ferestrui cît pumnul.

— Asta trebuie să fie casa Jitarului, îmi zise moşul meu; aici locuieşte Cenuşăreasa noastră. Ciudat lucru!

Spunea vorbele acestea franţuzeşte, cu un aer gînditor. De altminteri îl înţelegeam, căci îl cunoşteam; făceam chiar un fel de şcoală sub conducerea lui.

Ne întoarserăm la horă. Cum ne oprirăm, înţelesei că se vestise cercetarea boierului. Privirile se întorceau furiş spre noi, simţeam mai mult decît vedeam zîmbete. Puica se trăsese într-un colţ, se dosea după femei.

— Da' Puica de ce nu joacă? întrebă boierul pe cineva.

Şi îndată glasuri înăbuşite, îndemnuri, braţe scoaseră pe fată la lumină; un flăcău o cuprinse şi începu s-o învîrtă triumfător într-un joc iute de doi. Puica se rumenise la obraz; se simţea privită; dar nu-şi întoarse nici o clipă ochii spre noi.

Moşu-meu dădu iar bici cailor şi zise:

— S-a sfîrşit, am tentaţia să văd piciorul acela într-un condur de atlaz.

Probabil că moşu-meu avea o slăbăciune pentru condurii de atlaz.

N-aş putea să spun anume cum s-au petrecut lucrurile. Fata Jitarului ştiu că n-a mai ieşit la horă. De ceea ce putea să spuie satul nu m-am interesat: la opinia supuşilor lui nici moşu-meu nu ţine. I-a făcut boierul Puicei pantofi mici, i-a adus rochii scumpe — şi cătră toamnă, cînd am venit iar la Cîmpeni, am găsit-o într-un fund de coridor, singură, albă la faţă ca o marchiză. Cînd m-a văzut, m-a privit sfioasă, cu ochii mari, stătea gata parcă să fugă, să se ascundă undeva. Pe urmă parcă s-a răzgîndit, a rămas locului la lumină.

M-am apropiat de ea. Am salutat-o cu oarecare ce-

remonie. Răspunsul ei n-a fost stîngaci. M-a privit cu prietinie apoi; parcă-mi mulţămea din ochi.

— Stai singură? zisei eu. Nu ţi-i urît?

— Aştept pe madama, îmi răspunse ea încet, c-un glas argintiu.

— Care madamă?

— Pe care-a adus-o boierul pentru mine. Dumneata mă cunoşti, m-ai văzut astă primăvară. Acu vrea boierul să învăţ ceea ce nu ştiu...

— Şi-ţi place?

— Îmi place...

O priveam şi o găseam mai frumoasă şi mai gingaşă decît în trecut şi mi se părea stranie prefacerea aceasta la fiica unui aşa de umilit părinte. De bunăsamă că tatăl ei tot paznic la jitărie era.

— Am să te rog un lucru... îmi zise cu sfială Anica. Să nu spui boierului că m-ai văzut aici, ş-ai vorbit cu mine...

— De ce?

— Te rog să nu spui. Boierul mă teme.

Vra să zică moşul meu începea să piardă din filosofia vîrstei lui! Priveam silueta elegantă a fetei aceleia care suferea o transformare aşa de grabnică ş-aşa de ciudată. Era în înfăţişarea ei puţină sălbătăcie, însă era şi graţie. Şi gîtul, sînii, braţele parcă chemau; încă nu erau provocătoare, dar parcă chemau. Simţeam primejdie pentru vîrsta mea şi invidiam pe unchiu-meu.

Suferise o uşoară prefacere dascălul meu Teodor Visarion. Era neliniştit, nu mai era gazda bună de odinioară. Îmi mărturisi cam brusc, la un pahar de vin, că simţea o serioasă înclinare pentru fetiţa aceea pe care am văzut-o amîndoi la horă, într-o duminică de primăvară; îmi mărturisi că-i place singurătatea

şi-mi dete a înţelege un lucru pe care uşor îl pricepui, căci chiar a doua zi îmi luai zborul spre alte ţărmuri.

Afacerea însă ajunsese mai serioasă decît îmi închipuiam. Crezui că unchiu-meu e în declin: am aflat în curînd că omul acela subţire, pe care-l ştiam sceptic în cele femeieşti, a îngenunchiat ca-n focul altei vîrste la picioarele fetei pe care o chema odată Puica, — şi, pierdut, era gata să-i închine averea şi numele.

A fost un mare scandal între neamuri, cînd a sosit vestea aceasta la Iaşi. Advocaţi şi doctori au fost consultaţi, cuvîntul «interdicţie» a fost rostit; iar sufletul meu începu a fi cercat de o curiozitate mare.

Trecuseră doi ani. Unde a ajuns oare frumuseţa mea? (Mă sfiam parcă acum să-i mai zic «fata jitarului».)

Am făcut drumul la Cîmpeni şi din propria mea pornire, mînat şi de rudele de-aproape.

Moşu-meu m-a primit c-un zîmbet de stînjenire. Mi-a cerut veşti de la cei de-acasă: a început a rîde apoi.

— Hm! zise el. Mi-au scris. Au pus pe hîrtie multe reproşuri şi multe impertinenţe. După ce mi-au expediat acestea, mi te-au trimes şi pe tine...

— De ce vorbeşti aşa, moşule? Altfel mă socoteai odată. Acuma, tot ca prietin am venit.

— Poate! răspunse cu îndoială. Apoi mă privi cu luare-aminte din cap pînă-n picioare.

— Ai crescut mare, dragă Leonte, acu eşti barbat deplin, adăogi el; poate ai fi în stare să pricepi pasiunea vîrstei mele; dar nu, nu cred...

— Cum? e adevărat?

La întrebarea aceasta, încruntă sprînceana, îmi răspunse aproape mînios:

— Da, e adevărat. Aş putea spune că sînt un om pierdut, dacă n-aş crede că sînt fericit.

Cazul moşului meu nu era aşa de interesant, după cum se şi vede. Grozav eram de nerăbdător să văd iar pe fiinţa care-l îngenunchiase astfel. Coridorul unde o văzusem întăia oară, însă, şi odăile din partea aceea, erau pustii. Mă gîndii. Unchiul meu parodiază pe Othello. Şi stima de care se bucura odinioară în ochii mei scăzu simţitor.

Am ieşit cam înegurat, spre crîngurile Sucevii. Era o zi liniştită de toamnă şi frunzele atinse de brumărel împrăştiau pretutindeni colori triste, care-mi umpleau sufletul, ca armonia unui cîntec vechi. Eram singur; mă oprii subt un frunzar de păr sălbatic, de coloarea sîngelui. Şi mă gîndeam ce s-a făcut fata mea sfioasă, cu ochi de căprioară.

Cînd, deodată, o văzui. Venea gînditoare în trăsura boierească; vizitiul ducea la pas caii. Era îmbrăcată într-o mantie uşoară de matasă, o pălărioară cu pană neagră îi sta aplecată puţin pe ochi; avea o înfăţişare aşa de aleasă, aşa de simplă şi de gingaşă, încît inima începu a-mi bate cu putere în piept.

Mă mişcai de la locul meu. Ea opri trăsura, se dădu jos. O salutai. Îmi zîmbi ca unei cunoştinţi vechi, şi-mi zise:

— Mi-a părut bine cînd am aflat că ai venit.

Nu ştiam ce să răspund. Glasul ei nu mai avea nimic sfios şi nesigur.

Încet, pornirăm prin marginea crîngului. Frunzele căzute foşneau.

— Viaţa aici la noi se petrece foarte trist, îmi zise ea deodată.

— De ce? întrebai eu cu mirare.

— Cred că înţelegi. Stau închisă; la uşa mea-i

zăvor. De şi tata a murit, satul nu uită cine sînt. Toţi mă privesc cu coada ochiului. Plăcere n-am să umblu printre cei cu care am fost tovarăşă. Afară de lunile cînd umblăm prin locurile depărtate, aşa de frumoase, nu mai am zi de mulţămire...

Nu înţelegeam, visez ori mă înşeală auzul? Cine e femeia aceasta care-mi vorbeşte? E fata aceea simplă? e fiinţa sfioasă din coridor? Cine e? Văd că vorbeşte ca o doamnă, nu simt nimic deosebit în glasul ei, nimic care mi-ar aminti pe *altădată*.

Îmi era sufletul aşa de mişcat, îmi simţii mintea deodată aşa de tulbure, încît mă oprii şi fără voie privii în faţă pe tovarăşa mea. Îmi zîmbi. Îmi vedea uimirea şi se ştia frumoasă.

— De ce te uiţi aşa la mine? Şi începu a rîde. Nu mă mai cunoşti? A trecut multă vreme de cînd nu m-ai văzut.

— Într-adevăr, s-au schimbat multe, murmurai eu.

Umblarăm aşa o vreme. Din cînd în cînd o priveam pe furiş. Ea începu a-mi povesti despre călătoriile ei la staţiunile balneare ale străinătăţii cu moşu-meu, vorbi despre unele oraşe ale Apusului. Erau impresii sincere. Noutăţile acestea îi izbiseră sufletul. Apoi, deodată, iar i se întoarse o tînguire pe buze. Mă temeam să nu se coboare la amănunte prea comune; cercai să-i abat cursul vorbei. O întrebai:

— Cum ţi-au părut femeile pe unde ai fost?

— Multe erau frumoase, îmi răspunse ea, şi de la unele am învăţat mult...

Sinceritatea aceasta îmi plăcu. Îndrăznii să fac un pas mai departe:

— Pe-acolo, mi se pare că altfel se petrece viaţa... mai slobod, mai neînfrînat.

— Adevărat, răspunse ea; acolo e mai multă lume; aici sîntem prea puţini.

— Îţi place mişcarea şi mulţimea?

— Lumea îmi place. De aceea m-am bucurat c-ai venit dumneata la noi...

— Moşu-meu însă nu se bucură...

Ea tăcu. «Să fie deşteptăciune firească?» mă gîndeam eu. Ş-aveam o ciudată simţire privind-o acuma. Fiinţa i se însufleţise după vorbire, şi ceva tainic se răspîndea în juru-i. Şi din ochii ei adînci scăpăra o privire furişată. Simţii înfiorarea care deşteaptă gîndul unei îmbrăţişări... Şi-n clipa aceea am înţeles pe dascălul şi unchiul meu, ş-am oftat.

— De ce oftezi? mă întrebă ea. Şi obrazul i se lumină de un zîmbet dulce.

— Mă gîndeam la ceva.

— La ce te gîndeai?

Eu tăcui. Ea-şi muşcă buzele.

— Nu te superi, vorbii eu deodată, vreau să te întreb un lucru.

— Poftim, întreabă, de ce să mă supăr?

— Ştiu că moşu-meu e stăpînit de o patimă mare. (Ea-şi întoarse ca-ntr-un fulger ochii spre mine.) Dar nu ştiu dacă e fericit...

Aşteptam să-şi plece ochii, să se înroşească. Ea mă privi senină. Parcă nu înţelegea. Şi mă întrebă:

— Poate vrei să ştii dacă mi-i drag boierul?...

Făcui cu capul: da. Şi mi se înegurară ochii. Sînt îndrăzneli care te orbesc. Ea însă nu răspunse la întrebarea pe care singură o pusese. Schimbă vorba, şi mă întoarse pe nesimţite prin frunzele moarte ale toamnei, spre trăsura care aştepta la marginea crîngului, lîng-o fîntînă cu cumpănă. Ce mi-a mai spus nu-mi mai aduc aminte; îmi vorbea ca o femeie

deşteaptă, care ştie să rămîie în cercul ei de cunoştinţi. Vedeam că multe, foarte multe lucruri îi sînt străine, că tot este un fond ascuns de barbarie în trupul acela minunat; rămîneam însă uimit de prefacerea grabnică şi de fineţa pe care o cîştigase fata aceea din popor.

Moşul meu era în adevăr gelos. Înţelesei aceasta la întoarcerea mea, înţelesei la masă. Sta trist, cu fruntea încreţită, nu rostea nici o vorbă; numai din cînd în cînd se uita cu patimă, întărîtat, la Anica. Ea se purta liniştită, aşa cum trebuie să se poarte o «menajeră» a unui boier mare. Într-un timp moşul m-a privit crunt ş-a zis, parc-ar fi rostit o sentinţă:

— Dragul meu, poţi să spui tuturora că-n viaţa mea nimeni n-are dreptul să se amestece... Dac-ar fi fost după mine, acuma şi formele legale erau săvîrşite...

Pusei cuţitul şi furculiţa în farfurie şi-l privii.

— Ce te uiţi aşa la mine? N-a vrut ea! Şi glasul îi era mînios.

De vorbit nu mi-a mai vorbit. A băut dintr-un vin roş ca rubinul; apoi după masă rămase ostenit parcă, gîfîind, în scaunul lui. A! se prefăcuse mult moşul meu. Anica umbla prin preajma noastră cu paşi nesimţiţi. Unchiul într-o vreme parcă dormita. Ridicînd ochii, deodată o văzui pe-aceea la care mă gîndeam, în cadrul uşii, privindu-mă fix.

N-am năzuit niciodată la premii de virtute. Şi nu era vina mea dacă moşul şi învăţătorul meu Teodor Visarion dormita. Pe urmă eram şi foarte curios; şi sînt un om care am slăbăciunile mele. După cum vedeţi, o mulţime de scuze.

Ca un vifor mi s-a tălăzuit în piept, cînd, în fundul coridorului pe care-l cunoşteam, am simţit-o

înainte-mi, cînd şi-a alipit fruntea ei de a mea. Avea o piele foarte fină; i-am pipăit fruntea, ochii şi braţele, şi pe urmă am înţeles de ce nu răspunsese la întrebarea pe care singură şi-o pusese.

Fata aceasta căzută ca din cer a fost una din rarele bucurii ale vieţii mele.

Bucuriile însă sînt scurte. Am plecat; — şi eram ca o tristă pasere călătoare care aşteaptă cu dor o primăvară nouă, ca să se întoarcă la cuibul vechi.

În urmă-mi fericirea neguroasă a unchiului Teodor s-a prăbuşit. Cînd am aflat, am înţeles şi eu ce-i durerea; şi într-un tîrziu m-am mîngîiat: asta-i soarta multor dureri.

Cenuşăreasa din poveste, fiinţa aceasta misterioasă şi rară, căzută într-o lume străină ca într-o lume a ei, — ca şi cum şi-ar fi împlinit sorocul unui farmec, şi-a luat într-o bună zi zborul. S-a plictisit de viaţa închisă, s-a hotărît să uite tot ceea ce frumoşii ei ochi văzuseră în Apus, tot ceea ce mintea ei uşoară prinsese aşa de lesne, — şi s-a dus, a intrat în lumea neînsemnată şi necunoscută a plebei, c-un om de rînd.

«A fugit c-un flăcău...» îmi scria cu amarnică suferinţă moşu-meu; şi eu stam cu scrisoarea lui în mînă şi-mi aminteam de unele nopţi fermecătoare ale vieţii mele. Şi azi mă tulbură amintirea lor.

Moşul meu nu s-a resemnat; eu m-am resemnat, pe urmă am început a albi. Ş-am învăţat, din durerile mele, că în viaţa aceasta nu trebuie să ne mirăm de nimic; şi, din ceea ce-a spus un înţelept, că femeia poate trece prin multe prefaceri ca şi prin multe iubiri şi de fiecare dată se reînnoieşte, ca luna.

NOTE

Romanticul autor al *Şoimilor,* fugit în tihna tîrguşorului Folticeni din Bucureştiul care-l consacrase, e acum om cu familie grea, luptîndu-se să-şi dureze gospodărie temeinică, care să-i asigure un bun popas în clipele lui de reculegere, după drumurile pe care-i silit să le facă ades ca inspector al Cercurilor Culturale şi, din 1909, ca director al Teatrului Naţional din Iaşi.

Se află tot în căsuţa de pe strada Rădăşeni cu numărul 42, fostă a lui Pavel Ciubotaru, de unde abia în toamna anului 1909 trece în casa clădită de dînsul, pe locul cumpărat printr-o întîmplare de la spiţerul din Piatra-Neamţ.

Urci la deal pe strada Rădăşenilor printre căsuţe de mici funcţionari, ajungi la o răspîntie cu două cîrciumi care se-nfruntă... Încă un piept de deal cu cîteva locuinţi semănate în mîna dreaptă ş-o livadă în stînga — şi ai ajuns în cîmp... O zare largă se deschide asupra satelor Buciumeni şi Oprişeni sub pîclele vinete ale munţilor, drumul coteşte printre răchiţi şi acoperişuri de şindrilă înecate în verdeaţă... O goană de copil pe lîngă gardul din mîna dreaptă şi poarta raiului se deschide... O alee de tei duce într-o poiană pe care se va înălţa casa de lemn cu faţada ţuguiată... Deocamdată noul proprietar a pus pe Neculai Prună şi pe Vasile Blană să-i împrejmu-

iască grădina cu gard gospodăresc de scînduri prevăzut cu acoperiş de şindrilă şi să-i facă o poartă ca de cetate, cu hulubărie deasupra. Aproape toată vremea liberă şi-o petrece sus „la livadă", supraveghind lucrul, visînd şi plănuind.

Altoise tot ce se poate altoi în grădina bătrînă şi pusese mulţi pomi tineri, mai cu samă meri şi peri pe care avea grijă să-i păzească iarna de iepurii ce veneau la ros. Pe acei iepuri flămînzi i-a văzut de multe ori în livadă şi-n huceagul de dindos, în serile cu lună, dîndu-se ca nişte mingi de umbră de-a tumba şi bătînd mătănii de bucurie. A şi scris despre ei, în *Povestea cu iepurii*,[1] imaginîndu-şi că vorbesc, rugîndu-se de paznicul livezii să le dea voie să se joace printre tufe şi să roadă un pic de mugur tînăr. Moşul care e prepus c-a stat de vorbă cu aceşti „urechiaţi" e unul din cei doi lucrători pe care-i avea acolo în deal: Vasile Blană ori Neculai Prună — şi întîmplarea minunată se petrece în noaptea Sfîntului Vasile, cînd toate sînt cu putinţă, chiar să vorbeşti cu iepurii şi muierea de mult îngropată.

În partea din vale a grădinii, înspre butnarul Tărăboi, îşi alcătuieşte o prisacă pe care o îngrijeşte singur. Pune hrişcă şi melisă, şi-şi cumpără cărţi de apicultură. La început alcătuită mai mult din buduroaie, — nu tîrzie vreme se înoieşte cu stupi sistematici, care strălucesc ca nişte flori felurit colorate sub sprînceana stufoasă a mărului Harlamovschi. Singur îşi prinde roiurile, singur îşi gospodăreşte prisaca. Îşi cumpără toate uneltele de care are nevoie un apicultor, îşi comandă muscă italiană, extractor... Ca-n tot ce face, pune multă patimă; adîncind albinăritul în toate aspectele lui, ceteşte pe Fabre, dar stă de vorbă şi cu prisăcarii, ascultînd poveşti cu albine... Întîmplarea din *Prisaca de altădată*[2] e inventată, dar pe moş Buburuz şi pe fata lui i-a zugrăvit după natură.

---

[1] *Calendarul Minervei*, 1909; *Cîntecul amintirii*, Minerva, 1909.
[2] *Cîntecul Amintirii*, Minerva, 1909.

Spre micul rai din deal, urcau adesea şi cei doi copii mai mărişori — Lia şi Mitică — şi uneori, cărată în braţe, şi Profiriţa care abia rupea cîteva vorbe. Aici, pe cerdacul căsuţei vechi care avea să rămîie mică anexă a noii clădiri, se odihneau de truda urcuşului, înfulecînd pînea cu unt adusă de-acasă şi bînd laptele cald oferit de Mădălina, femeia lui Ştefan Vasîliniuc — paznicul livezii.

În peisajul încîntat al livezii, prindeau fiinţă toate poveştile spuse de tata, sara, la culcare. Pe *Ianoş Năzdrăvan*[1] nu putea să şi-l închipuie Mitică, — dolofan de cinci anişori —, decît păscînd iarba verde şi grasă a livezii din deal... Vasile cel mare, vrednic slujitor care tăia lemne cu două ferestraie odată, şi care nu avea decît cusurul că-i plăcea să coboare prea des la crîşma lui Hoişii, era flăcău de pe culmea Băii... De ce n-ar fi existat şi Ianoş cu adevărat? Mitică îl căuta cu ochii întotdeauna cînd suia „la livadă" şi se mira că nu-l vede făcîndu-i semn de înţelegere din urechiuşă.

— Ascultă, Mitiţă, să-ţi spun o poveste...

De data asta e *Povestea de sărbători*[2] Arhanghelul Mihail se duce în lume, să supuie pe pustnicul care-l însoţeşte la încercări grele. Iată-i: coboară de pe dealul Rădăşenilor! Mitică şi-i închipuie ca pe doi gospodari din sat; atîta numai că cel mai tînăr parcă ar avea un chip luminos ca soarele...

Oare de unde ştie tata atîtea poveşti?

*

Copiilor li se părea o excursie pînă în deal „la livadă". Cînd a ieşit întăia oară tata cu Mitică la săniuş, băieţelului i s-a părut strada Rădăşeni, pe care alunecau zbîrnîind, fără de sfîrşit, — şi mai lungă încă la întors, urcînd pieptul ei de deal cu săniuţa de funie...

---

[1] *Sămănătorul*, 1908, nr. 17; *Cîntecul amintirii*, Minerva, 1909.
[2] *Cîntecul Amintirii*, Minerva, 1909.

Şi-n realitate era o ulicioară desfundată, c-un îngust trotuar numai pe partea cu case mai răsărite şi nici prea lungă nu era. Sania ajungea iute la Hoişii, apoi lua vînt coborînd în vîrtej pe la Gogu şi se alina de la Voinescu la vale, mergînd aproape drept pînă la Adormire... Ajunsă aici, trebuia să fie ajutată de picioare, ca să nu se oprească şi să mai alunece un pic pe Strada Mică.

Aici, în ulicioara mică, care pînă şi copiilor li se părea îngustă şi înfundată în noroaie, locuia multă evreime săracă: cizmari, croitori, casapi... Mătuşa Tinca (doamna Ecaterina Tinu, o rudă a scriitorului) îi cunoştea pe toţi şi le ştia şi poveştile. Ea îi istorisise de-o dramă ce avusese loc acolo, în cartierul evreiesc, nu departe de locuinţa ei. Era vorba de o poveste de dragoste în care se amestecau două lumi: ghettoul şi funcţionărimea nevoiaşă. Lumea evreiască îi era cunoscută scriitorului încă din Paşcani; despre Tudoriţa şi tatăl ei îi vorbeşte cu lux de amănunte povestitoarea. Avînd toate datele trebuincioase, scrie *Haia Sanis* [1], bucată puternic şi perfect închegată.

Era prin 1908; *Haia Sanis* apăruse în *Viaţa Romînească,* cînd un oaspete simandicos sosit să viziteze Folticeniul, s-a suit şi pînă la locuinţa lui Sadoveanu de pe uliţa Rădăşeni şi apoi, împreună, au ieşit să vadă tîrgul. Vorbind de una de alta, ajung şi pe Uliţa Mică.

— Uite, aici e locul unde a trăit Haia Sanis şi lumea ei de evrei, — spune scriitorul, oprindu-se.

Mosafirul îl priveşte neîncrezător:

— Dar ce, a existat cu adevărat? — întreabă.

Sadoveanu zîmbeşte amuzat de uimirea tovarăşului său. Şi cum tocmai atunci o fetiţă de evreu trecea drumul, o opreşte:

— Unde şade Leiba Sanis? întreabă.

Şi, spre marea surprindere a celuilalt, copila arată cu degetul spre a treia casă de acolo.

[1] *Viaţa Romînească,* 1908, nr. 5; *Cîntecul amintirii,* Minerva, 1909.

Dacă ar fi fost sară, desigur că s-ar fi arătat şi Sanis, venind de la abator, tropăind cu cizmele-i grele stropite de sînge pe uliţa desfundată.

★

Multe din căsuţele străzii Rădăşeni erau lipite una de alta, părete în părete. Uneori, în cerdăcuţurile de la uliţă, mai ales sărbătoarea, vedeai pe cîte cineva stînd şi uitîndu-se la cine trece pe uliţă. Capete la geamuri se iţeau ades, dosite după perdele. De obicei însă căsuţele erau mute, tăcute.

În schimb, dacă te coborai „pe şanţ“, prin dosul străzii Rădăşeni, unde începea cîmpul şi ogoarele — şi unde fiecare casă avea o grădiniţă, — puteai să priveşti nestingherit în gospodăriile pline de forfotă. Aici în dos, se scuturau covoare, se zburătăceau găini şi curci, se zbenguiau copii şi cîni... Pe la gardurile mărunţele ce despărţeau proprietăţile, stăteau de vorbă vecinele, povestind cu mîna la gură ultimele noutăţi...

— Ai auzit, dragă?... La Sadoveanu s-au furat claponii!...

În adevăr, într-o dimineaţă de iarnă, cucoana Maria Bîlu dăduse straşnic ţipăt, cu amîndouă palmele ridicate la ceruri, în faţa coteţului deşert — şi întreg Folticeniul aflase în fulger tragedia. Se făcuseră cercetări, se presupusese că numai Ştefan Vasîliniuc, paznicul livezii din deal, care cunoştea bine locurile, putuse veni „pe şanţ“ şi lua claponii într-un sac... Dar toate au fost zadarnice şi paserile au rămas pierdute... Întîmplarea însă a apărut nu tîrzie vreme în bucata *Păţania unai cumătru* [1].

Tot din dramele Folticeniului a ieşit şi *Faceri de bine* [2]. Merăriţa a vieţuit şi ea pe strada Rădăşeni; ba chiar zid în zid cu scriitorul. O vedeai în fiecare zi coborînd ori urcînd cu coşurile de mere: scundă, îmbrobodită c-un şal mare din care nu mai ieşea la iveală decît un neg gros... Veşnic pe drumuri, Ploi-

[1] *Povestiri de sară,* Minerva, 1909.
[2] *Cîntecul Amintirii,* Minerva, 1909.

ţoaia nu se arăta decît o dată ori de două ori pe an în cerdac — şi atunci tot cu treabă...

Pe aceeaşi stradă a Rădăşenilor îşi ducea mucenicia şi cucoana Luţa din *O zi, ca altele*[1], despre care a povestit cu amănunte tot mătuşa Tinca, stînd în cerdac la o cafeluţă. — Întîmplări mici şi mari, drame şi păţanii hazlii ajungeau ca ecouri şi la urechile scriitorului, care le folosea numaidecît.

Povestea cu aşa-zisa otrăvire a bătrînei Fani Bernstein făcuse ocolul întregului judeţ. Multă vreme huise tîrgul, comentînd imprudenţa doamnei Munteanu şi aerele ei de aristocrată. (*Adevărul asupra unei otrăviri.*[2])

Mai erau şi incendii, de care ar fi profitat nostima cucoană Sofiica, dacă tînărul profesor — al cărui nume îl păstrăm din discreţie — n-ar fi avut o conştiinţă atît de scrupuloasă. (*Poveste la al şaptelea pahar*[3].)

Să nu uităm morţile subite şi înmormîntările; (*Dare de samă*[4]). Acelaşi cadru, povestea auzită în Paşcani. Mai sînt sinuciderile morale şi remuşcările tîrzii ale celor slabi, care-şi petrec viaţa prin cafenele cu cărţile şi paharul de vin (*Un om pierdut*[5]).

Pe unii cu nervii mai puţin sănătoşi, monotonia tîrguşorului îi îmbolnăvea. De mărturisirile unui bun prietin — şi el scriitor — poposit scurtă vreme în Fălticeni, se slujeşte ca să scrie bucata *Un duşman*[6].

Povestea mătuşa Tinca, dar povestea şi cucoana Maria — bunica copiilor — lucruri vechi petrecute în Liteni, sat în care se născuse şi-n care mai trăiau încă părinţii ei: Catincuţa şi Ionică Andruşca. Aici, pe malul Siretului, se întîmplase ca un boier să ia o fată de ţăran şi s-o facă domniţă, — ca apoi ea să

[1] *Viaţa Romînească*, 1908, nr. 8; *Cîntecul amintirii*, Minerva, 1909.
[2] *Sămănătorul*, 1907, nr. 51; *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[3] *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[4] *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[5] *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[6] *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.

fugă cu un flăcău, întorcîndu-se în lumea din care ieşise. (*Cenuşăreasa*[1].)

Cîntecul acesta al trecutului — *Cîntecul amintirii*[2] — trezea adînci rezonanţe în sufletul scriitorului. O simplă povestire auzită de la maica lui, cîndva, se ridică cu putere de stihie, răscolind răni adînci şi trecînd ca o jelanie peste morminte vechi...

Alteori *O întîmplare*[3] — povestită de o rudă a căminarului dezbrăcat de hoţi la vreme de noapte şi găzduit de o frumoasă boieroaică — e prilej ca să puie din nou pe hîrtie o istorie din trecut.

Stă de vorbă cu un moş sfătos despre domnitorul noroadelor şi drumul rămăşiţelor lui de-a lungul ţării şi scrie *Cuza-Vodă*[4]. Altă dată, aude de la un tovarăş de breaslă despre un cunoscut boier scăpătat din Iaşi şi ideile lui ciudate (*Un păgîn*[5]), — şi se foloseşte de acest material.

Poveştile din trecut, pe care le vor spune la foc de popas cei de la Hanu-Ancuţei, le începuse deocamdată Petrişor, — cel care nu se teme de nimeni şi de nimic. (*Povestea cu Petrişor*[6]).

Şi iarăşi amintiri care vin să-l cutremure şi să-l înduioşeze, trezind o rană care nu se va închide niciodată: pierderea mamei lui, Profira. Face un drum pe valea Moldovei, intră în satul străbunilor lui, stă pe prispa casei bătrîneşti, priveşte la semincerii din zare (*Printre gene*[7]), — şi retrăieşte clipe vechi cu sufletul de-acum, înţelegînd multe pe care atunci le înregistrase numai, cu ochi de copil.

Apoi, şi-aduce aminte de zbuciumul sufletesc din adolescenţă, din vremea cînd maica lui murise şi o

[1] *Luceafărul*, 1910, nr. 6; *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[2] *Viaţa Romînească*, 1909, nr. 1; *Cîntecul amintirii*, Minerva, 1909.
[3] *Luceafărul*, 1910, nr. 1; *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[4] *Viaţa Romînească*, 1909, nr. 2; *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[5] *Luceafărul*, 1909, nr. 8; *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[6] *Viaţa Romînească*, 1908, nr. 9; *Cîntecul amintirii*. Minerva 1909.
[7] *Viaţa Romînească*, 1908, nr. 11; *Cîntecul amintirii*, Minerva 1909.

alta îi luase locul în căminul tatălui său. (*La paisprezece ani*[1]).

Alte întîmplări, de data asta hazlii, se ridică din amintiri şi vin să-şi ia locul ce li se cuvine: una, — *Din durerile unui recrut*[2] — e o poveste din vremea concentrărilor de la 1906. Alta, — *O mică cercetare*[3], — fusese culeasă dintr-un sat pe unde trecuse cîndva; bun prilej ca să descrie corupţia şi ticăloşia funcţionărimii rurale de pe atunci.

Un capitolaş aparte îl alcătuieşte *Duduia Margareta*[4]. I se ceruse o povestire pentru primul număr al Bibliotecii Minerva şi pentru eroină ia de model pe o vară a Izabelei Sadoveanu, Margareta Macarovici, — suflet gingaş de o deosebită sensibilitate. Dar şi aici, ca-n mai toate povestirile scrise la acea epocă, acelaşi tîrguşor de provincie, cu atmosfera şi tipurile-i caracteristice, îi slujeşte drept cadru.

*

Primăvara secetoasă urmată de ploi putrede şi iarna vremelnică a anului 1908 au adus cu ele o sărăcie crîncenă. Oamenii nu aveau cu ce-şi hrăni vitele. Întîmplarea cu lipovanul care şi-a ucis calul, cu săteanul care a dat foc carului de fîn, cu gospodarul care a dat drumul Surului... sînt lucruri autentice, notate de Sadoveanu şi apoi împletite în bucata *Ceasul al doilea*[5].

Ploile acelea putrede de toamnă, prin care umblau cu capetele în pămînt năcăjiţii ţărani, sînt cadrul nuvelei *Hoţul*[6]. Poate că a văzut cîndva Sadoveanu un biet amărît dîndu-şi sufletul. Peisagiul şi moartea sînt una cu durerea acelui suflet chinuit care

[1] *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[2] *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[3] *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[4] *Viaţa Romînească*, 1908, nr. 1, 2, 3; apoi Biblioteca Minerva, nr. 1.
[5] *Calendarul Minervei*, 1910, *Povestiri de sară*, Minerva, 1910
[6] *Cîntecul amintirii*, Minerva, 1909.

se stinge, pierzîndu-se în curgerea monotonă a ploilor cenuşii de octomvrie.

Sentimentul de milă şi înfrăţire cu cei mulţi şi năcăjiţi e deosebit de puternic în *Om singuratic*[1]. Întîmplarea cu lupul e auzită, drumul cu sania iarna, la vreme de noapte, l-a trăit de multe ori scriitorul în lunga lui carieră de vînător şi pescar.

*

„Năcazurile oamenilor — zicea Sadoveanu — *au de multe ori mai multă măreţie decît un deal prăpăstios. Rămîi înmărmurit în faţa lor şi nu-ţi vine a crede."* (*Istoria unei pălării*[2].) Povestea lui Costache Dinu, care a dat o păreche de boi pe o pălărie, e confirmată de dosarele judecătoriei din Hîrlău. I-a spus-o un om cumsecade din tîrg şi dovezile le-a văzut în registre negru pe alb. *„Iar întîmplarea nu-i una: sînt multe, multe, care seamănă cu aceasta ca două picături de apă, sînt prea multe din nenorocire..."* zice în aceeaşi bucată Sadoveanu.

Despre oameni şi locuri din acel colţişor de Moldovă, pe care îl cunoştea aşa de bine, scrisese încă din 1898. Petrecuse în vacanţa de iarnă la unul Alexandru Puiu, o rudă a mamei lui vitrege şi după ce se întorsese acasă pusese pe hîrtie bucata *La Ciohorăni*[3].

În anul următor, 1899, urcase cu tovarăşi pînă *La Schitul Brăteşti*,[4] la depărtare de un ceas şi jumătate de tîrgul Paşcanilor. Stătuse de vorbă cu Părintele Costandie şi de-acolo trecuse în singurătatea celuilalt schit, de la Boureni, — să asculte năcazurile Părintelui Calistru şi a bătrînului Ile Bistriţanu... (*Singurătăţi*[5].) Şi ceva mai tîrziu, în 1900,

[1] *Viaţa Romînească*, 1909, nr. 4; *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
[2] *Albina*, 1907, nr. 1; *Oameni şi locuri*, Minerva, 1908.
[3] *Albina*, 1908, nr. 36—37; *Oameni şi locuri*, Minerva, 1908.
[4] *Sămănătorul*, 1908, nr. 10; *Albina*, 1908, nr. 32; *Oameni şi locuri*, Minerva, 1908.
[5] *Albina*, 1908, nr. 34 (sub titlul: *Moşneagul cel hapsîn*); *Oameni şi locuri*, Minerva, 1908.

scrisese despre Mănăstirea Slatina, la hramul căreia fusese. (*La hramul Mănăstirii Slatina*[1]).

Drumurile acestea de sub munte, din ţinutul Neamţului şi al Sucevei, le face din nou, cum se întoarce la Folticeni, în 1906. Cercetează vechea mănăstire *Bistriţa*[2]; intră iar în *Humuleştii lui Creangă,*[3] urcă la *Cetatea Neamţului*[4] şi de acolo se abate la *Mănăstirea Neamţului*[5]; trece Ozana şi vizitează *Mănăstirea Secu*[6]; apoi *Peste munte,*[7] la *Agapia*[8]. De aici la *Varatic,*[9] unde ascultă povestea despre *Poiana Ţigăncii*[10]. Se abate la *Băile Bălţăteşti*[11] — şi la Oglinzi, în *Poiana lui Ion Pietraru*[12]. În acelaşi an, prin august, vizitează *Mănăstirea Rîşca*[13] şi *Probota*[14]. — Sînt impresii şi amănunte proaspete şi pline de viaţă. *Oameni şi locuri* descrise fidel, cu dragoste pentru vechile ctitorii şi lumea nevoiaşă care le împresură şi ochi critic faţă de egumenii care ş-au alcătuit o viaţă tihnită, mîncînd în post costiţe de purcel ori pui fripţi.

Asemenea drumuri se făceau la vremea aceea, după cum se vede şi din cele ce ne spune scriitorul, cu trăsura ori cu tramcarul (trăsură închisă, cu şase cai, un fel de poştalion de pe vremuri). La deal, clopoţelul de la cai suna rar; la vale, se zbătea dînd glas subţire şi agitat... Destul de des veneau trăsurile să-l ia pe Sadoveanu, împreună cu oaspeţi sosiţi să viziteze regiunea, ca să-i ducă spre Baia lui Ştefan cel Mare, Mănăstirea Rîşca ori pe dealul Rădăşenilor, în satul cu oamenii cei mai harnici şi mai chibzuiţi din partea locului.

[1] *Albina,* 1908, nr. 26; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[2] *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[3] *Albina,* 1906, nr. 1; *Oameni şi locuri;* Minerva, 1908.
[4] *Albina,* 1906, nr. 10; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[5] *Albina,* 1906, nr. 13—14; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[6] *Albina,* 1907, nr. 19; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[7] *Albina,* 1907, nr. 21; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[8] *Albina,* 1907, nr. 29; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[9] *Albina,* 1907, nr. 32; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[10] *Sămănătorul,* 1907, nr. 4; *Oameni şi locuri,* Minevra, 1908.
[11] *Albina,* 1907, nr. 35; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[12] *Albina,* 1906, nr. 12; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[13] *Sămănătorul,* 1908, nr. 27; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[14] *Albina,* 1908, nr. 14—15; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.

Aici, la Rădăşeni, la sărbătoarea Sfîntului Mercurie, venea lume multă de prin satele dimprejur — boieri şi calicime — la hramul care avea loc în fiecare an şi la care se întindeau mese lungi, încărcate de bucate şi vinaţuri. (*Rădăşenii şi sărbătorirea Sfîntului Mercurie.*)[1]

Tot cu trăsura spune Sadoveanu c-a venit odată la Folticeni, la *Iarmaroacele Sfîntului Ilie.*[2] Aceste bîlciuri, vestite în regiune pentru tîrgurile mari de vite şi cai, le descrie prozatorul de multe ori, în diferite feluri. Aici, în bucata de mai sus, vorbeşte de sfaturile cu cărăuşii poposiţi la marginea cîmpului pe care se întindea iarmarocul — şi de acel moş Gheorghe Leonte care ştia să spuie poveşti din vremuri vechi, de pe vremea lui Vasile-cel-Mare, care tăia pungile boierilor la drumul mare...

Poveşti tot aşa de vechi şi de puţin cunoscute sînt strînse mănunchi în *Istoria pe scurt a tîrgului Paşcani*[3] (1840—1890). Ce l-a îndemnat pe Sadoveanu să scrie această mică monografie a tîrgului său de baştină ? De-l întrebi, îţi răspunde că nu-şi mai aduce aminte cînd şi din ce îndemn a făcut-o. Înţelegem numai că s-a aplecat cu dragoste şi milă asupra umilului orăşel, *„care a crescut odată cu dînsul"*, cum spune el aşa de frumos; şi-n care dorm atîtea amintiri a unor oameni şi întîmplări de altădată...

28 ianuarie 1955

PROFIRA SADOVEANU

[1] *Albina,* 1906, nr. 28—29, 31, 35; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[2] *Albina,* 1908, nr. 21, 22, 23; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908.
[3] *Albina,* 1908, nr. 28—29; *Oameni şi locuri,* Minerva, 1908

CUPRINSUL

CÎNTECUL AMINTIRII

POVESTIRI DE SARĂ

461
94
555

Responsabil de carte: V. Gafița
Tehnoredactor: N. Kivu
Corector: V. Vasiliu

Dat la cules 04.06.955. Bun de tipar 24.10.955. Tiraj 20.100 ex. Hîrtie velină mată de 60 gr. m.p. Format 840/1080×32. Coli ed. 26,50. Coli de tipar 19,5. Ediția I. Comanda 1865. Planșe tipo 1. A. nr. 02285. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R-O.

Tiparul executat sub com. nr. 1770 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN",
București — R.P.R.

